

Wspomnienia alumnów żołnierzy

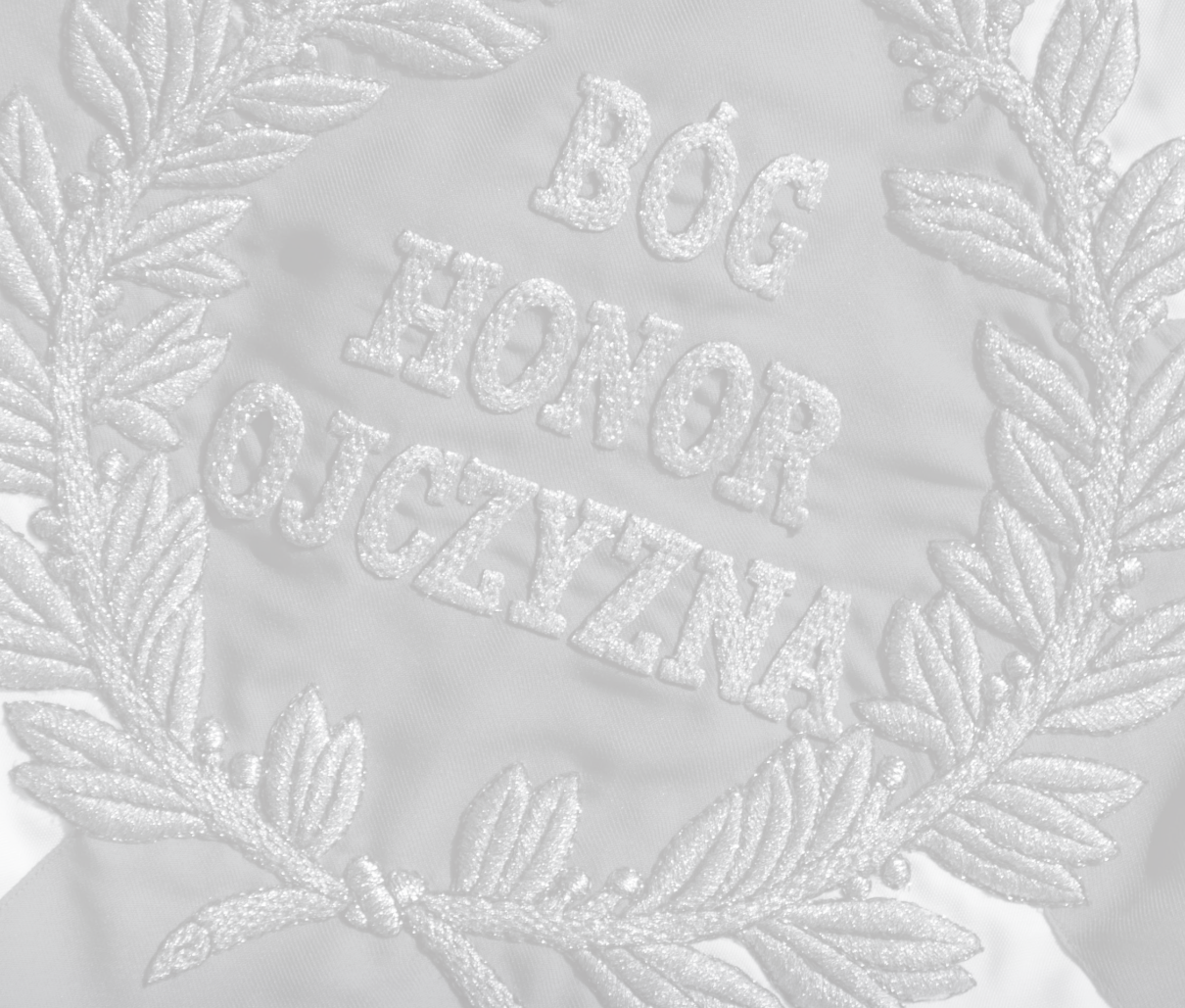

**Bóg
nie jest**

1 Bogiem wojny

Bóg nie jest Bogiem wojny

tom 1

Pierwsza propozycja tytułu przysłana przez autorów opracowania w dniu 26 lipca 2022 r. brzmiała: *Wolni czy zniewoleni? Służba wojskowa alumnów w latach 1959–1980 we wspomnieniach kapłanów.*

Na pierwszym spotkaniu roboczym 22 października 2022 r. w Ordynariacie Polowym pod dyskusję poddano dwie propozycje tytułu publikacji: 1) *W szponach ideologii komunistycznej. Wspomnienia alumnów seminariów diecezjalnych i zakonnych ze służby w Wojsku Polskim w latach 1959–1980*; 2) *Nieźłomni w walce o wolność. Wspomnienia ze służby wojskowej alumnów – żołnierzy w Wojsku Polskim w latach 1959–1980.* Wstępnie przyjęto drugą propozycję.

W czasie kolejnego spotkania roboczego 3 czerwca 2023 r. zaproponowano tytuł przedstawiony przez Witolda Urbanowicza SAC, który jest także jednym z autorów wspomnienia oraz pomysłodawcą projektu okładki. Tytuł ten został zaaprobowany przez autorów opracowania i taki ostatecznie nosi publikacja: *Bóg nie jest Bogiem wojny. Wspomnienia alumnów-żołnierzy.*

BÓG NIE JEST BOGIEM WOJNY

Wspomnienia alumnów-żołnierzy

tom 1

Opracowanie

Kazimierz Fąfara, Zbigniew Kępa, Jerzy Prochwicz

Warszawa 2023

Redakcja naukowa

ks. prof. dr hab. Jan Kazimierz Przybyłowski

Recenzenci

ks. dr hab. Bernard Kołodziej, TChr, prof. UAM

ks. dr hab. Janusz Jan Mierzwa, prof. nadzw. PWSZ w Sanoku

Fotografie zamieszczone w publikacji

Zbiory prywatne autorów wspomnień

Projekt okładki

ks. Witold Urbanowicz SAC

Opracowanie graficzne, łamanie

Grzegorz Sztandera

Korekta

Iwona Tomczak

ISBN 978-83-8281-311-1

Ministerstwo
Edukacji i Nauki

„Zadania realizowane przez Uniwersyteckie Centrum Badań Wolności Religijnej UKSW w Warszawie są finansowane ze środków Ministra Edukacji i Nauki” na podstawie umowy nr MEiN/2021/DPI/333 z dnia 14.01.2022”.

„Realizacja badań naukowych dotyczących kompleksowej i interdyscyplinarnej analizy wolności religijnej oraz zagadnień związanych ze współpracą na rzecz interreligijności i interkulturowości w wymiarze teoretycznym, empirycznym i praktycznym prowadzonych w ramach Uniwersyteckiego Centrum Badań Wolności Religijnej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie”.

© Uniwersyteckie Centrum Badań Wolności Religijnej
Wydawnictwo UKSW

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

01-815 Warszawa, ul. Dewajtis 5, tel. (22) 561 88 38; fax (22) 561 89 11

e-mail: wydawnictwo@uksw.edu.pl; www.wydawnictwo.uksw.edu.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	11
Słowo Biskupa Polowego Wiesława Lechowicza	17
Słowo Szefa Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych Jana Józefa Kasprzyka	21
Wstęp	23

* * *

KS. JAN KAZIMIERZ PRZYBYŁOWSKI „Polskość” – od seminarium przez wojsko do kapłańskiej służby	27
---	----

OPRACOWANIA

JERZY PROCHWICZ Struktury realizujące politykę wyznaniową państwa 1944–1980	41
JERZY PROCHWICZ Alumni w wojsku polskim w latach 1959–1980	115
KS. KAZIMIERZ FAŁARA Opieka duszpasterska nad alumnami-żołnierzami 1959–1980	181
KS. PŁK ZBIGNIEW KĘPA Opieka kapelanów Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego nad alumnami-żołnierzami w świetle ankiet i sprawozdań	207

ŹRÓDŁA I DOKUMENTY

- KAZANIA I ROZWAŻANIA DUCHOWNYCH NA TEMAT SŁUŻBY WOJSKOWEJ ALUMÓW (wybór) 241**
- Jesteście wezwani do konsekracji świata**
 Kazanie wygłoszone przez biskupa tarnowskiego Jerzego Ablewicza, podczas pożegnania kleryków udających się do odbycia służby wojskowej, Tarnów, kaplica Wyższego Seminarium Duchownego, 21 października 1966 r. 243
- [Módlmy się za alumnów przeznaczonych do służby wojskowej]**
 Komunikat kard. Karola Wojtyły metropolity krakowskiego o Arcybiskupim Seminarium Duchownym skierowany do wiernych archidiecezji krakowskiej, Kraków, 26 września 1967 r. 247
- Powrót z koszar do bojowania duchem**
 Przemówienie Prymasa Stefana Wyszyńskiego do alumnów powracających z wojska, Jasna Góra, 5 listopada 1967 r. 248
- [*Sit nomen Domini...*]**
 Apel Jasnogórski. Tekst rozważania Prymasa Stefana Wyszyńskiego w związku z zakończeniem służby wojskowej przez alumnów, Jasna Góra, kaplica Matki Bożej, 5 listopada 1967 r. 254
- Ślady cnót Matki Wierzysszego Kapłana**
 Przemówienie Prymasa Stefana Wyszyńskiego na zakończenie spotkania z alumnami powracającymi z wojska, Jasna Góra, 6 listopada 1967 r. 256
- [Kwiaty na pustych krzesłach]**
 List kard. Karola Wojtyły metropolity krakowskiego do alumnów odbywających służbę wojskową, Kraków, 10 listopada 1967 r. 262
- Wolni od lęku, bo ufni w Bożą opatrność i zapatrzeni w Chrystusowe kapłaństwo**
 Kazanie wygłoszone przez biskupa tarnowskiego Jerzego Ablewicza, podczas pożegnania kleryków udających się do odbycia służby wojskowej, Tarnów, kaplica Wyższego Seminarium Duchownego, 26 października 1970 r. 262
- [Służba wojskowa alumnów dyskryminacją]**
 Komunikat kard. Karola Wojtyły metropolity krakowskiego w sprawie modlitw w intencji alumnów odbywających służbę wojskową, Kraków, 3 listopada 1975 r. 267

[W łączności z alumnami-żołnierzami]

Zyczenia na Boże Narodzenie kard. Karola Wojtyły metropolity krakowskiego skierowane do wiernych archidiecezji krakowskiej ze wzmianką o alumnach-żołnierzach, Kraków, 17 grudnia 1975 r. 268

[Miles Christi]

Kazanie wygłoszone przez biskupa polowego Sławoja Leszka Głódzia podczas Jubileuszowego Spotkania byłych alumnów-żołnierzy, Warszawa, kościół pw. Wszystkich Świętych, 18 października 1997 r. 269

Ze wszystkiego rozliczyć się trzeba

Kazanie wygłoszone przez bp. Tadeusza Płoskiego z okazji 40-lecia poboru alumnów-żołnierzy do jednostki wojskowej w Brzegu, Brzeg, kościół pw. św. Mikołaja, 21 października 2009 r. 276

Wasza miłość do Boga i wierność Ojczyźnie zostały wypróbowane jak złoto w tyglu

Kazanie wygłoszone przez bp. Józefa Guzdkę podczas promocji oficerskiej kapłanów, byłych alumnów-żołnierzy, Katedra polowa Wojska Polskiego, 11 lutego 2017 r. 281

[Dziękujemy Ci, Maryjo, za opiekę nad nami]

Apel Jasnogórski. Tekst rozważania ks. Antoniego Ponińskiego w obecności kapłanów, byłych alumnów-żołnierzy, którzy w 50. rocznicę zakończenia służby wojskowej spotkali się na Jasnej Górze, 16 września 2019 r. 284

* * *

**KORESPONDENCJA URZĘDOWA PAŃSTWO-KOŚCIÓŁ
W SPRAWIE SŁUŻBY WOJSKOWEJ ALUMNÓW 287**

Pismo Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do Ministra Obrony Narodowej [Marszałka Mariana Spychalskiego] w sprawie powoływania kleryków do odbywania zasadniczej służby wojskowej, Warszawa, 4 czerwca 1963 r. 289

Odpowiedź Szefa Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego – Wiceministra Obrony Narodowej gen. dyw. Wojciecha Jaruzelskiego Prymasowi Polski kard. Stefanowi Wyszyńskiemu na pismo z 4 czerwca 1963 r., Warszawa, 18 września 1963 r. 292

- Odpowiedź Sekretarza Episkopatu Polski bp. Zygmunta Choromańskiego gen. dyw. Wojciechowi Jaruzelskiemu na pismo z dnia 18 września 1963 r., Warszawa, 9 października 1963 r. 294
- Pismo Sekretarza Episkopatu bp. Zygmunta Choromańskiego do Prezesa Rady Ministrów Józefa Cyrankiewicza, Warszawa, 8 listopada 1963 r. 296
- Odpowiedź Szefa Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego – Wiceministra Obrony Narodowej gen. dyw. Wojciecha Jaruzelskiego bp. Zygmuntowi Choromańskiemu na pismo z 9 października 1963 r., Warszawa, 11 listopada 1963 r. 299
- Pismo bp. Bronisława Dąbrowskiego wz. Sekretarza Episkopatu do Wicedyrektora Urzędu do Spraw Wyznań dr. Jana Bohdana w sprawie wręczenia wezwania 14 alumnom Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie i 16 alumnom Seminarium Duchownego XX. Pallotyńów w Ołtarzewie, Warszawa, 19 października 1964 r. ... 300
- Pismo [protest] Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do Ministra Obrony Narodowej Marszałka Mariana Spychalskiego w sprawie poboru alumnów seminariów duchownych diecezjalnych i zakonnych do wojska, Warszawa, 14 kwietnia 1965 r. 302
- Pismo Szefa Gabinetu Ministra Obrony Narodowej płk. dr. Zygmunta Zielińskiego do Sekretariatu kard. Stefana Wyszyńskiego informujące o przekazaniu Urzędowi do Spraw Wyznań pisma [protestu] Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do Ministra Obrony Narodowej Marszałka Mariana Spychalskiego w sprawie poboru alumnów seminariów duchownych diecezjalnych i zakonnych do wojska, Warszawa, 11 maja 1965 r. 306
- Odpowiedź Dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań dr. Aleksandra Skarżyńskiego na pismo kard. Stefana Wyszyńskiego z dnia 14 kwietnia 1965 r., Warszawa, 1 czerwca 1965 r. 307
- Pismo Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do Ministra Obrony Narodowej Marszałka Mariana Spychalskiego wskazujące na niewłaściwość odesłania pisma z 14 kwietnia 1965 r. do Urzędu do Spraw Wyznań, Warszawa, 1 lipca 1965 r. 308
- Pismo bp. koadiutora Herberta Bednorza do Sekretarza Episkopatu Polski informujące o liczbie alumnów powołanych do odbycia zasadniczej służby wojskowej i zwolnionych, Katowice, 24 października 1966 r. ... 310

- Pismo Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego (w imieniu Episkopatu Polski) do Ministra Obrony Narodowej Marszałka Mariana Spychalskiego w sprawie powoływania alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej, Warszawa, 26 listopada 1966 r. 311
- Pismo Szefa Gabinetu Ministra Obrony Narodowej płk. dr. Zygmunta Zielińskiego odmawiające odpowiedzi na pismo kard. Stefana Wyszyńskiego z dnia 26 listopada 1966 r. „z uwagi na swój oszczerczy i obraźliwy dla Wojska Polskiego i jego korpusu oficerskiego charakter”, Warszawa, 10 grudnia 1966 r. 316
- Pismo Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do Ministra Obrony Narodowej Mariana Spychalskiego w sprawie odrzucenia skargi Episkopatu Polski z dnia 10 grudnia 1966 r., Warszawa, 28 grudnia 1966 r. 317
- Pismo Szefa Gabinetu Ministra Obrony Narodowej płk. dr. Zygmunta Zielińskiego do kard. Stefana Wyszyńskiego w sprawie pisma z dnia 28 grudnia 1966 r., Warszawa, 21 stycznia 1967 r. 319
- Pismo Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do Ministra Obrony Narodowej Mariana Spychalskiego odnoszące się do oddalenia skargi z 26 listopada 1966 r. przez Szefa gabinetu MON płk. dr. Zygmunta Zielińskiego, Warszawa, 1 marca 1967 r. 321
- Pismo Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do Rady Ministrów na ręce Premiera Józefa Cyrankiewicza z żądaniem zaprzestania stosowania wobec alumnów seminariów duchownych, odbywających służbę wojskową, praktyk niezgodnych z konstytucyjną zasadą wolności sumienia i w spełnianiu praktyk religijnych, Warszawa, 29 grudnia 1967 r. .. 323
- Sprawozdanie (fragment) z rozmowy Sekretarza Episkopatu bp. dr. Bronisława Dąbrowskiego z Sekretarzem KC PZPR Stanisławem Kanią w sprawie zwolnienia alumnów, którzy odbywają służbę wojskową, przeprowadzonej w Sulejówku, 7 lutego 1980 r. ... 327
- Pismo (fragment) Sekretarza Episkopatu do Kierownika Urzędu do Spraw Wyznań prof. dr. Kazimierza Kąkola w sprawie poboru alumnów z Częstochowy, Przemyśla i Włocławka, Warszawa, 25 lutego 1980 r. 328
- Sprawozdanie z rozmowy Sekretarza Episkopatu bp. dr. Bronisława Dąbrowskiego z Sekretarzem KC PZPR Stanisławem Kanią w sprawie zwolnienia alumnów, którzy odbywają służbę wojskową, przeprowadzonej w Sulejówku, 1 kwietnia 1980 r. 329

Pismo Sekretarza Episkopatu bp. Bronisława Dąbrowskiego do Sekretarza KC PZPR Stanisława Kanii w sprawie zwolnienia alumnów odbywających służbę wojskową, Warszawa, 31 marca 1980 r.	330
Pismo Sekretarza Episkopatu Polski Bronisława Dąbrowskiego do biskupów ordynariuszów w sprawie procedury zwalniania alumnów od służby wojskowej, Warszawa, 27 sierpnia 1980 r.	331
Notatka „Pro Memoria” przygotowana na zjazd Księżych Rektorów Seminarium Duchownych, 30 września 1980 r.	332
Notatka w sprawie służby wojskowej alumnów, wypisy z dokumentów i pism oraz obowiązująca praktyka w tym względzie, z dnia 29 września 1982 r.	333

* * *

SPRAWOZDANIA KAPELANÓW GD WP ZE SPOTKAŃ Z ALUMNAMI-ŻOŁNIERZAMI W LATACH 1966–1980 (wybór)	337
--	------------

* * *

Zakończenie	385
Bibliografia	387
Spis tabel	421

ANEKSY

1. Lista alumnów w Wojsku Polskim – oprac. ks. K. Fąfara	425
2. Wykaz jednostek wojskowych	509
3. Podział administracyjny Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce	511
w latach 1945–1972	511
w latach 1972–1991	512
w latach 1992–2004	514
od 2004 r.	517

Wykaz skrótów

AAN	– Archiwum Akt Nowych
abp	– arcybiskup
AI MON	– Archiwum Instytucji Ministerstwa Obrony Narodowej
AIC MON	– Archiwum Instytucji Centralnych Ministerstwa Obrony Narodowej
AIPN	– Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej
AK	– Armia Krajowa
AKBOP	– Archiwum Kurii Biskupiej Ordynariatu Polowego
AKMKr.	– Archiwum Kurii Metropolitalnej Krakowskiej
AKSEP	– Archiwum Konferencji Sekretariatu Episkopatu Polski
AL	– Armia Ludowa
AMON	– Archiwum Ministerstwa Obrony Narodowej
ATK	– Akademia Teologii Katolickiej
AWŚSD	– Archiwum Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego
BAS	– Bateria Artylerii Stałej
BCh	– Bataliony Chłopskie
BP KC PPR	– Biuro Polityczne Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej
BP KC PZPR	– Biuro Polityczne Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
BP PZPR	– Biuro Polityczne Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
BPSEP	– Biuro Prasowe Sekretariatu Episkopatu Polski
CBW	– Centralna Biblioteka Wojskowa
ChSS	– Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne
CIA	– Centralna Agencja Wywiadowcza
CM	– <i>Congregatio Presbiterorum Saeculorum Missionis</i> (Zgromadzenie Księży Misjonarzy)
CMF	– <i>Congregatio Missionariorum Filiorum Immaculati Cordis Beatae Mariae Virginis</i> (Zgromadzenie Misjonarzy Synów

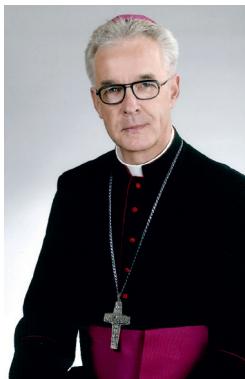
	Niepokalanego Serca Błogosławionej Maryi Dziewicy – klaretyni)
Cor	– <i>Congregatio Oratorii Sancti Philippi Neri</i> (Kongregacja Oratorium św. Filipa Neri – filipini)
COSSTWL	– Centralny Ośrodek Szkolenia Specjalistów Technicznych Wojsk Lotniczych im. gen. Walerego Wróblewskiego w Oleśnicy
CR	– <i>Congregatio a Resurrectione Domini Nostri Iesu Christi</i> (Zgromadzenie Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa – zmartwychwstańcy)
CRL	– <i>Canonici regulares Lateranenses</i> (Kongregacja Kanoników Regularnych Laterańskich Najświętszego Zbawiciela – kanonicy regularni)
CSMA	– <i>Congregatio Sancti Michaelis Archangeli</i> (Zgromadzenie Świętego Michała Archanioła – michalici)
CSsR	– <i>Congregatio Sanctissimi Redemptoris</i> (Zgromadzenie Najświętszego Odkupiciela – redemptoryści)
DUdsBP	– Delegatura Urzędu ds. Bezpieczeństwa Publicznego
Dz. Rozk. MON	– Dziennik Rozkazów Ministerstwa Obrony Narodowej
Dz.U.	– Dziennik Ustaw
FDP	– <i>Parvum Opus Divinae Providentiae</i> (Małe Dzieło Boskiej Opatrzności – orioniści)
FSZMP	– Federacja Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej
GD WP	– Generalny Dziekanat Wojska Polskiego
GRN	– Gminna Rada Narodowa
GUBP	– Gminny Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
GUdsBP	– Gminny Urząd ds. Bezpieczeństwa Publicznego
GZI	– Główny Zarząd Informacji
GZI MON	– Główny Zarząd Informacji Ministerstwa Obrony Narodowej
GZI WP	– Główny Zarząd Informacji Wojska Polskiego
GZP WP	– Główny Zarząd Polityczny Wojska Polskiego
GZP-W WP	– Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy Wojska Polskiego
kard.	– kardynał
KBW	– Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego
KC PZPR	– Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
KdsBP	– Komitet ds. Bezpieczeństwa Publicznego
KG BCh	– Komenda Główna Batalionów Chłopskich

KMW	– Koło Młodzieży Wojskowej
KO	– Klub Oficerski
KRN	– Krajowa Rada Narodowa
KUL	– Katolicki Uniwersytet Lubelski
KW MO	– Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej
LWP	– Ludowe Wojsko Polskie
MP	– Monitor Polski
MAP	– Ministerstwo Administracji Publicznej
MBP	– Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego
MIC	– <i>Congregatio Clericorum Marianorum ab Immaculata Conceptionis Beatissimae Virginis Mariae</i> (Zgromadzenie Księża Marianów Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny – marianie)
MK MO	– Miejska Komenda Milicji Obywatelskiej
MO	– Milicja Obywatelska
MON	– Ministerstwo Obrony Narodowej
MRN	– Miejska Rada Narodowa
MS	– <i>Missionarii Dominae Nostrae a La Salette</i> (Zgromadzenie Misjonarzy Matki Bożej z La Salette – saletyni)
MSW	– Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
MUBP	– Miejski Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
MUdsBP	– Miejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Publicznego
MW	– Marynarka Wojenna
MWRiOP	– Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego
MWSD	– Metropolitalne Wyższe Seminarium Duchowne we Wrocławiu
MZO	– Ministerstwo Ziem Odzyskanych
ND WP	– Naczelny Dowódca Wojska Polskiego
NSD	– Niższe Seminarium Duchowne
OCD	– <i>Ordo Fratrum Carmelitarum Discalceatorum Beatae Mariae Virginis de Monte Carmelo</i> (Zakon Braci Bosych Najświętszej Maryi Panny z Góry Karmel – karmelici bosci)
ODISS	– Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych
OFM	– <i>Ordo Fratrum Minorum</i> (Zakon Braci Mniejszych – franciszkanie)
OFMCap.	– <i>Ordo Fratrum Minorum Capuccinorum</i> (Zakon Braci Mniejszych Kapucynów – kapucyni)

OH	– <i>Ordo Hospitalarius Sancti Joannis de Deo</i> (Zakon Szpitalny Świętego Jana Bożego – bonifratrzy)
OMI	– <i>Oblatorum Immaculatae Virginis Mariae</i> (Zgromadzenie Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej – oblaci)
OP	– <i>Ordo Praedicatorum</i> (Zakon Kaznodziejski – dominikanie)
OSB	– <i>Ordo Sancti Benedicti</i> (Zakon Świętego Benedykta – benedyktyni)
OSCam	– <i>Ordo Clericorum Regularium Ministrantium Infirmis</i> (Zakon Kleryków Regularnych Posługujących Chorym – kamilianie)
OSLJ	– <i>Ordo Militaris et Hospitalis Sancti Lazari Ierosolymitani</i> (Rycerski i Szpitalniczy Zakon Świętego Łazarza z Jerozolimy – lazaryści)
OSPPE	– <i>Ordo Sancti Pauli Primi Eremitae</i> (Zakon Świętego Pawła Pierwszego Pustelnika – paulini)
OSWOPlot	– Oficerska Szkoła Wojsk Obrony Przeciwlotniczej
OTK	– Obrona Terytorialna Kraju
PGR	– Państwowe Gospodarstwa Rolne
PHW	– „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, Warszawa 1929—
PK MO	– Powiatowa Komenda Milicji Obywatelskiej
PKWN	– Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
POW	– Pomorski Okręg Wojskowy
pow.	– powiat
PPR	– Polska Partia Robotnicza
PPS	– Polska Partia Socjalistyczna
PRL	– Polska Rzeczpospolita Ludowa
PRN	– Powiatowa Rada Narodowa
PSZ	– Polskie Siły Zbrojne
PSzW	– Powiatowy Sztab Wojskowy
PUBP	– Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
PUDsBP	– Powiatowy Urząd ds. Bezpieczeństwa Publicznego
PWRN	– Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej
PWSD	– Prymasowskie Wyższe Seminarium Duchowne w Gnieźnie
pz	– pułk zmechanizowany
PZKS	– Polski Związek Katolicko-Społeczny
PZPR	– Polska Zjednoczona Partia Robotnicza

RAP	– Resort Administracji Publicznej
RBP	– Resort Bezpieczeństwa Publicznego
Ref. BP	– Referat Bezpieczeństwa Publicznego
RKU	– Rejonowe Komendy Uzupełnień
ROM	– Referat Organizacji Masowych
ROW	– Referat Organizacji Wydzielonych
SAC	– <i>Societas Apostolatus Catholici</i> (Stowarzyszenie Apostolstwa Katolickiego – pallotyni)
SB	– Służba Bezpieczeństwa
SBRT	– Szkolne Bataliony Ratownictwa Terenowego
SChr (TChr)	– <i>Societas Christi pro Emigrantibus Polonis</i> (Towarzystwo Chrystusowe dla Polonii Zagranicznej – chrystusowcy)
SCJ	– <i>Congregatio Sacerdotium a Sacro Corde Iesu</i> (Zgromadzenie Księży Najświętszego Serca Jezusowego – sercanie)
SD	– Stronnictwo Demokratyczne
SDB	– <i>Societas Sancti Francisci Salesii</i> (Towarzystwo św. Franciszka Salezego – salezianie)
SDS	– <i>Societas Divini Salvatoris</i> (Towarzystwo Boskiego Zbawiciela – salwatorianie)
SG WP	– Sztab Generalny Wojska Polskiego
SJ	– <i>Societas Iesu</i> (Towarzystwo Jezusowe – jezuici)
SKEP	– Sekretariat Konferencji Episkopatu Polski
SL	– Stronnictwo Ludowe
SSCC	– <i>Congregatio Sacrorum Cordium Iesu et Mariae necnon adorationis perpetuae Sanctissimi Sacramenti altaris</i> (Zgromadzenie Najświętszych Serc Jezusa i Maryi oraz Wieczystej Adoracji Najświętszego Sakramentu Ołtarza – sercanie biali)
SVD	– <i>Societas Verbi Divini</i> (Zgromadzenie Słowa Bożego – werbiści)
SWSW	– Szefostwo Wojskowej Służby Wewnętrznej
SZ PRL	– Siły Zbrojne Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej
SZMW	– Socjalistyczny Związek Młodzieży Wojskowej
ŚOW	– Śląski Okręg Wojskowy
TEOK	– Teczka ewidencji operacyjnej na księdza
TSWL	– Techniczna Szkoła Wojsk Lotniczych w Zamościu

UB	– Urząd Bezpieczeństwa
UBP	– Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
UdsW	– Urząd ds. Wyznań
WAP	– Wojskowa Akademia Polityczna
WBP	– Wydział Bezpieczeństwa Publicznego
WiN	– Wolność i Niezawisłość
WKR	– Wojskowa Komenda Rejonowa
WKU	– Wojskowa Komenda Uzupełnień
WMSD	– Wyższe Metropolitalne Seminarium Duchowne św. Jana Chrzciciela w Warszawie
Woj.ZOM	– Wojewódzkie Zespoły Organizacji Masowych
Woj.ZOW	– Wojewódzkie Zespoły Organizacji Wydzielonych
WOM	– Wydział Organizacji Masowych
WOP	– Wojska Ochrony Pogranicza
WOW	– Warszawski Okręg Wojskowy
WRN	– Wojewódzka Rada Narodowa
WSD	– Wyższe Seminarium Duchowne
WSR	– Wojskowy Szpital Rejonowy
WSW	– Wojskowa Służba Wewnętrzna
WŚSD	– Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne w Katowicach z siedzibą w Krakowie w latach 1921–1980
WUBP	– Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
WUdsBP	– Wojewódzki Urząd ds. Bezpieczeństwa Publicznego
WUSW	– Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych
ZBoWiD	– Związek Bojowników o Wolność i Demokrację
ZMW RP „Wici”	– Związek Młodzieży Wiejskiej Wici
ZOM	– Zespół Organizacji Masowych
ZPP	– Związek Patriotów Polskich
ZSL	– Zjednoczone Stronnictwo Ludowe
ZSMP	– Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej
ZSRR	– Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
ZUiSW S.G.WP	– Zarząd Uzupełnień i Służby Wojskowej Sztabu Generalnego WP
ZWW	– Związek Walki Wyzwoleńczej

Słowo Biskupa Polowego Wiesława Lechowicza

W czasie II wojny światowej zginęło około 3 tysięcy polskich księży – duchownych wyznania rzymsko-katolickiego, co stanowiło jedną piątą polskiego duchowieństwa. Słusznie oddajemy im hołd, wspominamy ich bohaterskie czyny i pamiętamy o nich. Swą przelaną krwią użyźniali polską ziemię i wyznaczali szlak walki o niepodległość. Ona bowiem nie zakończyła się z chwilą zakończenia działań wojennych na frontach II wojny światowej. Znalazła swe przedłużenie w latach powojennych, kiedy to polskim patriotom przyszło stawić czoła komunistycznemu systemowi i jego gorliwym funkcjonariuszom.

Wśród nie godzących się na ateizację narodu i jego zniewolenie byli alumni wyższych seminariów duchownych. W latach 1959–1980 byli powoływani do dwuletniej służby wojskowej, bynajmniej nie z potrzeby rozwoju ich sprawności i gotowości bojowej. Pobyt alumnów w koszarach był zamierzony przez władze komunistyczne jako próba złamania psychicznego i doprowadzenia kleryków do opowiedzenia się po stronie tzw. władzy ludowej. W znakomitej części plany te spaliły na panewce.

Pamiętam dobrze, jak jesienią 1981 roku, zatem już po Sierpniu 1980 roku, będąc alumnem pierwszego rocznika Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie, wraz z innymi klerykami patrzyliśmy z podziwem na alumnów, którzy powrócili po odbyciu zasadniczej służby wojskowej. Uważaliśmy ich za bohaterów, ale oni tak siebie nie postrzegali. I wielu po dzień dzisiejszy wraca myślami do tamtych czasów nie po to, by kreować się na niezłomnych, ale by zachować pamięć, która decyduje o tożsamości i wpływa na przyszłość. Niekiedy z zachowaną i przekazywaną pamięcią tamtych dni łączą dydaktyczną motywację. Pragną, by młode pokolenia alumnów czy księży były gotowe wznieść się na wyżyny miłości do Boga i Ojczyzny z intencją wytrwania w powołaniu i oddania, jeśli trzeba, życia.

Z oczywistych powodów w latach powojennych nie mogła się ukazać pozycja przedstawiająca losy niezłomnych alumnów, którzy w latach 1959–1980 odbywali służbę wojskową. Trzeba było dopiero trzydziestu lat, by pojawiło się opracowanie podejmujące tematykę służby kleryków w wojsku w okresie PRL w ujęciu całościowym. Praca ta znalazła uwieńczenie w niniejszej pozycji noszącej wymowny tytuł: *Bóg nie jest Bogiem wojny. Wspomnienia alumnów-żołnierzy*.

Z wielkim uznaniem i podziękowaniem chylę czoła przed redaktorami książki: ks. Zbigniewem Kępą, ks. Kazimierzem Fąfarą i prof. Jerzym Prochwiczem. Ze znajomością rzeczy, wnikliwością historyczną i kapłańską pasją opracowali dzieje wielu alumnów, którzy w latach powojennych byli nieugiętymi świadkami wiary oraz miłości do Boga i Ojczyzny. Na szczególną uwagę zasługują zebrane świadectwa alumnów. Sto sześćdziesiąt siedem wspomnień daje reprezentatywny i wiarygodny obraz służby wojskowej kleryków i ich zmagañ o zachowanie wiary i wierności powołaniu do stanu duchownego. Cenne są zamieszczone w książce dokumenty odnoszące się do poruszanej kwestii, co niewątpliwie podnosi walor historyczny opracowania. Słuszną też decyzją było umieszczenie niektórych kazań i konferencji skierowanych do kleryków, które dają szerszy obraz tamtejszych czasów i wyzwañ, z jakimi mierzyli się biskupi, księża i klerycy.

Jestem wdzięczny także Wydawnictwu, że dostrzegło potrzebę ukazania się takiej publikacji na rynku księgarskim. W dzisiejszych czasach nie ma bowiem tak wielu pozycji, które ukazują postawy niezłomne, przepojone wyższymi wartościami, wynikające z wierności dokonany wyborom i życiowym decyzjom.

Wśród różnych wypowiedzi zawartych w książce znajdziemy kazanie bł. Kard. Stefana Wyszyńskiego, wygłoszone 6 listopada 1967 roku do alumnów powracających z wojska. Kaznodzieja mówił między innymi: „Wiek XX to przedziwny wiek, w którym człowiek coraz więcej rozumie swoje prawo do szacunku, a równocześnie coraz bardziej jest sponiewierany. I kto stanie przy tym człowieku z przyjaznym ramieniem i z pokorną postawą, jeżeli nie służy Kościoła, służy Tego, który sam przyjął postać Sługi i narodził się ze Służebnicy Pańskiej?! Pod tym względem, Najmilsi, musi być przeprowadzona w naszej duchowości ogromna praca, byśmy przewyciężyli w sobie instynkt władczy i postawę odgórną, a pamiętali, że największym zaszczytem, który nam Bóg ukazuje, jest możliwość służenia”.

Czy te słowa straciły cokolwiek na aktualności i wartości?! Wiek XX przeszedł do historii, a rozpoczęty wiek XXI nie zapowiada lepszych czasów. Wciąż

trzeba się zmagać o godność człowieka i jego podstawowe prawa. Kiedy ukazuje się niniejsza cenna pozycja, za wschodnią granicą Polski toczy się wojna. Mimo zmieniających się kontekstów społecznych i politycznych nie zmienia się jednak podstawowe wymaganie, jakie należy stawiać duchownym i kandydatom do stanu kapłańskiego – być sługą na wzór Jezusa, który nie przyszedł, aby panować, lecz aby służyć i dać swoje życie (zob. Mk 10, 45).

Jak się więc okazuje książka, która trafia do rąk czytelnika, ma nie tylko walor dokumentacyjny, ale i formacyjny. Oby stała się drogowskazem dla współczesnych alumnów, by zasłużyli sobie na miano niezłomnych!

+
| bp Wiesław Lechowicz
BISKUP POŁOWY

Słowo Szefa Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych Jana Józefa Kasprzyka

Splot tragicznych zdarzeń, jakie rozegrały się w decydującej fazie drugiej wojny światowej, na długo przesądził o losach naszego państwa. Władzę nad Polską przejęli komuniści. Z pomocą Sowietów zdławiли opór niepodległościowego podziemia, spacyfikowali legalną opozycję, przeciwników zgładzili lub zamknęli w więzieniach. Nad krajem, który szczycił się wolnościową tradycją, zawisło widmo totalitaryzmu, a rządzący z zapalem podjęli dzieło przeobrażenia rzeczywistości na sowiecką modłę.

Na drodze do realizacji tego celu tkwiła jeszcze jedna istotna przeszkoda. Był nią Kościół, sprawujący realną władzę nad milionami ludzkich serc. I miał on w Polsce przywódcę na miarę dziejowych wyzwań. Komuniści nie cofnęli się przed podjęciem radykalnych kroków: uwięzili prymasa Stefana Wyszyńskiego i biskupa Antoniego Baraniaka, wytoczyli haniebny proces biskupowi Czesławowi Kaczmarkowi. Do końca istnienia PRL „nieznani” sprawcy mordowali niepokornych księży. A jednak Kościół pozostał twierdzą, osłaniającą wiernych przed oddziaływaniem wrogiej ideologii i dającą schronienie opozycjonistom, także tym niewierzącym. W obrębie totalitarnego państwa wytworzyła się nisza, do której komuniści nie mieli dostępu.

Władze były tego świadome, dlatego podejmowały liczne próby podważenia autorytetu Kościoła i osłabienia jego wpływów. Jedną z takich prób było rekrutowanie kleryków w szeregi „ludowego wojska”. Z jednej strony władzom chodziło o zastraszenie nieprzyjaznej im instytucji, z drugiej chciały przeciągnąć na swoją stronę przynajmniej niektórych alumnów. Liczono, że w koszarowych warunkach skruszeje ich opór, zmieni się punkt widzenia. O efektach tych działań wiele mówi niniejsza publikacja. Przywołam jeden przykład, za to wielce znamienity – księdza Jerzego Popiełuszki, który naj-

pierw znalazł się w gronie alumnów powołanych do wojska, a potem stał się symbolem niezłomności w walce o godność człowieka.

Mam nadzieję, że książka przybliży czytelnika do prawdy o czasach PRL. Czasach wielkiego zakłamania, gdy pod przykrywką rzekomej wolności sumienia i wyznania prześladowano wierzącą większość obywateli. I odpowie na pytanie, dlaczego walka z religią zakończyła się niepowodzeniem. Warto przyjrzeć się sylwetkom ówczesnych alumnów. Na ile ukształtowało ich środowisko rodzinne? Jak wiele zawdzięczali sile swoich charakterów? Jak wiele niezłomnej wierze? Sądzę, że zbiorowy portret ludzi polskiego Kościoła może nam w tym względzie bardzo wiele wyjaśnić.

Jan Józef Kasprzyk

SZEF URZĘDU DO SPRAW KOMBATANTÓW
I OSÓB REPRESJONOWANYCH

Wstęp

Nowa rzeczywistość społeczno-polityczna kształtująca się w Polsce w wyniku zakończenia II wojny światowej w 1945 r. postawiła przed rządzącymi komunistami nie tylko kwestię legitymizacji władzy wśród społeczeństwa, zdobycia jego przychylności, ale też określenie polityki wyznaniowej¹ – polityki, która w myśl założeń była oparta na ideologii marksizmu-leninizmu uzupełnionej filozofią narzucającą materialistyczną koncepcję świata i życia ludzkiego. Przesłanki doktrynalne stały się decydującym wyznacznikiem stosunku państwa do wyznań zarówno w dokumentach partyjnych, jak i w literaturze prawnej² okresu Polski Ludowej³. Przyjęte założenia odrzucały więc religię i traktowały ją jako z gruntu fałszywą doktrynę i społecznie szkodliwą ideologię. Nieuchronnie prowadziło to do podjęcia działań mających na celu laicyzację państwa poprzez dokonanie szerokich przemian społeczno-kulturalnych, powodujących w konsekwencji zmniejszenie więzi wyznaniowej w całokształcie stosunków społecznych i wpływu religii na poglądy i postawy ludzi⁴. Spektakularnym wymiarem tych działań było objęcie w latach 1959–1980 alumnów seminariów duchownych obowiązkiem odbycia zasadniczej służby wojskowej.

¹ Więcej na temat pojęcia polityka wyznaniowa – zob. R. Michalak, *Polityka wyznaniowa. Zakres zjawiska*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K Politologia”, 26(2019), nr 1, s. 23–35.

² J. Godlewski, *Założenia polityki wyznaniowej w PRL*, Warszawa 1984, s. 6; *Notatka Wydziału Administracyjnego KC PZPR na temat problemów polityki wyznaniowej z 16 czerwca 1980*, w: *Tajne dokumenty Państwo – Kościół 1960–1980*, Londyn 1996, s. 449.

³ W latach 1944–1952 oficjalna nazwa państwa polskiego brzmiała Rzeczpospolita Polska. W latach 1952–1990 nazwa państwa brzmiała Polska Rzeczpospolita Ludowa (PRL).

⁴ *Wybrane problemy marksistowskiego religioznawstwa*, red. J. Grudzień, Warszawa 1973; S. Wiecha, *Laicyzacja jako proces społeczny*, w: *Zarys religioznawstwa*, red. J. Keller, Warszawa 1988, s. 504; J. Wrona, *Desakralizacja przestrzeni publicznej w Polsce w latach 1947–1956*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica”, 6(2011), s. 43–57; Ł. Marek, M. Bortlik-Dźwierzyńska, *Za Marksem bez Boga. Laicyzacja życia społecznego w Polsce w latach 1945–1989*, Katowice 2014, s. 35–72.

Ich służba po latach, za przyczyną decyzji podjętej w 2016 r. przez Ministra Obrony Narodowej Antoniego Macierewicza, stała u podstaw mianowania ich przez Prezydenta Rzeczypospolitej Andrzeja Dudę – na pierwszy stopień oficerski, podporucznika rezerwy. Powzięta decyzja MON wiązała się jednak z podjęciem działań mających na celu odnalezienie i nawiązanie kontaktu z byłymi alumnami żołnierzami. To niełatwe zadanie na prośbę Ministerstwa Obrony Narodowej na swe barki wziął Ordynariat Polowy, który otrzymał odpowiedzi od kilkudziesięciu byłych alumnów żołnierzy. Ankiety zostały przekazane do Departamentu Kadr MON, który zasięgnął opinii w odniesieniu do każdego byłego alumna żołnierza pod kątem współpracy z aparatem bezpieczeństwa w Instytucie Pamięci Narodowej (IPN). Informacje przekazane przez IPN stały u podstaw sporządzenia wniosku awansowego lub też jego niesporządzenia.

Prowadzona akcja odnalezienia i nawiązania kontaktu z byłymi klerykami-żołnierzami była inspiracją pomysłu opracowania, mającego przedstawić na podstawie części ankiet, których autorzy wyrazili zgodę na umieszczenie ich w powstałym opracowaniu, przebieg służby wojskowej powołanych alumnów. Ważnym aspektem w zamyśle autorów powstałego opracowania było też ustalenie rzeczywistej liczby alumnów powołanych do odbycia zasadniczej służby wojskowej oraz uwarunkowań tej służby. Nie mniej ważne było też przedstawienie aparatu administracyjnego i politycznego odpowiedzialnego za objęcie alumnów obowiązkiem odbycia zasadniczej służby wojskowej oraz za realizację polityki państwa w kwestii stosunków państwo-Kościół, a także zarysu historii służby wojskowej alumnów.

Należy zauważyć, że problematyka zasadniczej służby wojskowej alumnów rzymskokatolickich seminariów duchownych w latach 1959–1980 budzi zainteresowanie z wielu względów, począwszy od mechanizmu, który doprowadził do objęcia obowiązkiem odbycia zasadniczej służby wojskowej alumnów, po rolę wojska w procesie typowania seminariów, z których mają być powołani alumni, jak też samych alumnów. Potrzeba przedstawienia wspomnianych zagadnień związana jest z przekłamaniami, uproszczeniami czy też błędnymi informacjami, zwłaszcza że w przestrzeni publicznej (przede wszystkim za sprawą niedostatecznej literatury skażonej niestety ujęciem ideologicznym jak też wybiórczym wyborem materiałów źródłowych) funkcjonują daleko uproszczone oceny i sądy w kwestii zasadniczej służby wojskowej alumnów seminariów duchownych, roli wojska polskiego i szefów Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego. Przykładem wpisującym się w swoiste uproszczenia problematyki jest m.in. artykuł Tadeusza Fity-

cha, *Służba wojskowa alumnów w PRL* („Chrześcijanin w Świecie”, 1994, nr 1); Katarzyny Ciemięgi, *Alumni w wojsku polskim w latach 1959–1980 w świetle dokumentów Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego* („Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej”, 2006, nr 28). W schemat uproszczeń, podejścia ideologicznego jak też wybiórczego wyboru materiałów źródłowych wpisują się m.in. prace Andrzeja Lesińskiego *Służba wojskowa kleryków w PRL 1959–1980* (Olsztyn 1995, wyd. 2, Olsztyn 2010); *Mundur i sutanna* (red. S. Pawłowski, Kraków 1998) jak też praca Adolfa Setlaka *Służba wojskowa alumnów Wyższych Seminariów Duchownych w PRL i jej ocena w wypowiedziach alumnów i kapłanów rezerwistów z 1970 r. Studium historyczno-socjologiczne na przykładzie Bartoszyca* (Olsztyn 2002).

Autorzy opracowania zdają sobie sprawę, iż wspomniane artykuły i opracowania powstawały w określonej sytuacji społeczno-politycznej mającej niewątpliwie wpływ na treści w nich zamieszczone. Niemniej jednak gwoli prawdy historycznej konieczne było podkreślenie, że pomimo niewątpliwiej wartości dla poznania problematyki zasadniczej służby wojskowej alumnów wspomniane artykuły i opracowania budzą szereg wątpliwości merytorycznych.

Przedstawiane opracowanie, będące *de facto* pierwszym kompleksowym opracowaniem zasadniczej służby wojskowej alumnów, ze względu na swą objętość zostało podzielone przez autorów na trzy tomy. Tom pierwszy zawiera opracowania dotyczące struktur realizujących politykę wyznaniową państwa 1944–1980 odpowiedzialnych za objęcie alumnów obowiązkiem odbycia zasadniczej służby wojskowej, alumnów w wojsku polskim w latach 1959–1980, opieki duszpasterskiej Kościoła nad alumunami żołnierzami 1959–1980 oraz opieki kapelanów Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego nad alumunami-żołnierzami w świetle ankiet i sprawozdań. W tomie tym znalazły się ponadto wybrane kazania i rozważania duchownych na temat służby wojskowej alumnów, korespondencja urzędowa państwo-Kościół w sprawie służby wojskowej alumnów oraz wybrane sprawozdania kapelanów Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego ze spotkań z alumunami-żołnierzami w latach 1966–1980. W końcowej części książki zawarto aneksy, spośród których szczególnie istotny jest imienny wykaz alumnów powołanych do zasadniczej służby wojskowej.

Tomy drugi i trzeci zawierają złożone ankiety byłych alumnów-żołnierzy. Autorzy nie ingerowali w ich treść, pomimo że funkcjonujące w przestrzeni publicznej niedokładności czy też błędne informacje dotyczące zasadniczej służby wojskowej alumnów, mechanizmu, który doprowadził do objęcia

obowiązkiem odbycia zasadniczej służby wojskowej kleryków, znalazły swoje odzwierciedlenie w części zamieszczonych ankiet. Autorzy w procesie ich opracowywania opatrzyli je jedynie niezbędnymi przypisami rzeczowymi, terminologicznymi, bibliograficznymi i informacyjnymi. Informacje uzupełniające w tekstach są zamieszczone w nawiasach kwadratowych.

Przedstawione opracowanie, które mają Państwo w ręku, stanowi podsumowanie kilku lat badań autorów. Dążyli oni w tomie pierwszym do obiektywnej narracji bez nadmiernej heroizacji zasadniczej służby wojskowej alumnów. Treść opracowania, którego swoistym podsumowaniem jest tom pierwszy, niewątpliwie będzie zacznem do dalszych pogłębionych prac. Autorzy opracowania zdają sobie sprawę, że nie wyczerpali zagadnień przedstawionych w tomie pierwszym, że być może wkradły się nieścisłości czy też błędy; jednakże sądzą, że nie zaburzyły one problematyki poruszonej w opracowaniu.

Kończąc, autorzy składają wyrazy wdzięczności i pamięci tym wszystkim, którzy wspierali pomysł powstania przedstawionego Państwu opracowania. Jednakże największe podziękowania autorzy kierują do tych księży – byłych alumnów odbywających zasadniczą służbę wojskową, którzy udostępnili ankietę i wyrazili zgodę na ich opublikowanie w niniejszym opracowaniu.

ks. Z. Kępa, ks. K. Fąfara, J. Prochwicz

„Polskość” – od seminarium przez wojsko do kapłańskiej służby

KS. JAN KAZIMIERZ PRZYBYŁOWSKI

W jednym ze swoich przemówień Józef Piłsudski powiedział, że „dla żołnierza wojna to nie jest to, co dla panów ubranych w tużurek; wojna dla żołnierza – to kochanka. I tak, jak pierwsza miłość tkwi zawsze w pamięci dojrzałego mężczyzny, tak samo dla mnie, dla żołnierza, wojna, którą przeżyłem razem z Legionami, z Brygadą, którą dowodziłem, jest tym pierwszym pocałunkiem i to jest wszystko wspomnienie i ciężkie, i piękne, i te wszystkie wspomnienia tak serce niewolą” (Lublin, dnia

KS. JAN KAZIMIERZ PRZYBYŁOWSKI – prof. dr hab. Studia specjalistyczne w zakresie teologii pastoralnej ukończył na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, otrzymując stopień doktora w 1993 roku. Habilitację uzyskał na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego (UKSW) w Warszawie w 2001 roku. Tytuł naukowy profesora nauk teologicznych otrzymał 25 stycznia 2011 roku. Od 2002 roku jest kierownikiem Katedry Teologii Pastoralnej i Nauk Pomocniczych na UKSW. W latach 2008–2010 pełnił funkcję prodziekana ds. naukowych na Wydziale Teologicznym UKSW, a w latach 2010–2012 był prorektorem ds. finansowych i naukowych na UKSW. Wicedyrektor Uniwersyteckiego Centrum Badań Wolności Religijnej na UKSW w Warszawie. Jest autorem kilkuset artykułów naukowych i popularno-naukowych, i kilkunastu książek, m.in. *Znaczenie nowej ewangelizacji dla duszpasterstwa młodzieży. Studium pastoralne*, Lublin 2001; *Funkcja wychowawcza w teorii i praktyce eklezjalnej. Studium teologiczno-pastoralne*, Warszawa 2010; *Jak modli się polska młodzież? Studium socjologiczne*, Warszawa 2013; *Rola nowej ewangelizacji w Kościele i w świecie. Nowe ubranie bez dziur i łat (Łk 5, 36)*, Warszawa 2014; *Szósty zmysł. Gdyby cały świat stał się na moment szpitalem*, Warszawa 2019.

11 stycznia 1920)¹. Alumni-żołnierze na progu swojej dojrzałości przeżyli również swoją „pierwszą miłość” do wojska. Co zostało im w pamięci? Czy wspomnienia z tego czasu również „serce niewola”?

Człowiek nie ubiera się w mundur dzieckiem – pisał Ryszard Kapuściński (*Busz po polsku*). „Ma już bowiem za sobą lata życia, w których nauczył się rzeczy dobrych i złych, mądrych i idiotycznych. Każdy nauczył się i czegoś innego, i w różnym stopniu. Nabył przy tym rozlicznych przyzwyczajęń, nawyków, manier. Wszystko to składa się na jego indywidualność dodatnią lub ujemną, wybitną czy mierną. Człowiek ceni sobie to, że jest inny od innych. A zwłaszcza lubi swoje przyzwyczajenia. Kiedy znajdzie się w koszarach – musi się z nimi rozstać” – twierdzi R. Kapuściński. Czy tak było? Odpowiedzi na te wszystkie pytania, różne, znajdują się w tym trzytomowym pionierskim dziele, które wydane zostało staraniem Uniwersyteckiego Centrum Badań Wolności Religijnej na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Kard. Stefan Wyszyński, Wielki Kanclerz Akademii Teologii Katolickiej, w takich słowach przemawiał do Senatorów tej Uczelni, która dzisiaj jest Uniwersytetem Kardynała Stefana Wyszyńskiego: „Chcąc dokuczyć seminarzystom, zakwalifikowano ich uczelnie do zakładów średnich, by móc zabierać alumnów do wojska i w ten sposób tworzyć represje i wobec seminariów, i wobec biskupów, i wobec profesorów. Żądano, aby wielu z tych ostatnich usunąć. Wtedy odpowiadaliśmy, że «raczej trzeba słuchać Boga, aniżeli ludzi» i że bez zgody Stolicy Apostolskiej nie ustąpimy ani o krok. Magiczne po prostu znaczenie miało odwołanie się do Stolicy Apostolskiej. «My jurysdykcję Kościoła szanujemy» – odpowiedzieli nam przedstawiciele władzy państwowej. Byliśmy trochę zaskoczeni tą odpowiedzią. Wycofali się ze swoich postulatów i już więcej ich nie wysuwali. Rzecz charakterystyczna, że dziś na wszystkich innych odcinkach działania Komisji Wspólnej uzgodnienie stanowisk szło łatwiej, niż na odcinku seminariów duchownych. Mówiono nam: «My musimy mieć wgląd w seminaria, dlatego że kapłan, biskup bardzo dużo znaczy w Polsce i my musimy wiedzieć, jak on jest wychowywany»². O różnych aspektach tego wychowania, zwłaszcza podczas służby wojskowej alumnów, jest ta nowatorska publikacja.

Bóg nie jest Bogiem wojny – ten tytuł oryginalnej publikacji, poświęconej służbie wojskowej alumnów polskich seminariów duchownych, jest hołdem

¹ J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, t. 5, Warszawa 1937, s. 135.

² S. Wyszyński, *Do Senatu Akademii Teologii Katolickiej*, Warszawa, Miodowa, 9 III 1981.

twórców tego dzieła dla alumnów-żołnierzy, w gronie których znajduje się również autor okładki – ks. ppor. Witold Urbanowicz SAC; jego wspomnienie jest także zamieszczone w tym wydawnictwie.

W nieodległym od wydania tej publikacji roku 2022 nastąpiła agresja Rosji na niepodległy kraj – Ukrainę, na wolny i dumny naród ukraiński.

„Gdy wyjdzie biskup, pastor, rabin
Pobłogosławić twój karabin,
Bo mu sam Pan Bóg szepnął z nieba,
Że za ojczyznę – bić się trzeba; [...]
Rznij karabinem w bruk ulicy!
Twoja jest krew, a ich jest nafta!”

(Julian Tuwim, *Do prostego człowieka*)

Tyle słowa poety... Ukraińcy nie mieli jednak wątpliwości, jak należy zachować się wobec agresora – chwycili za broń, aby stanąć w obronie swojej ojczyzny i tak rozpoczęło się liczenie dni męczeńskich bohaterskich obrońców Ukrainy.

A jak w tej sytuacji mają się zachować narody sąsiadujące z Ukrainą? Trzeba iść na pomoc wszystkim, którzy nie mogą „strzelać”, ale chcą chronić swój naród, ratując ich najślabszych obywateli: kobiety, matki, dzieci i młodzież, osoby chore i w podeszłym wieku. Na prawdziwej wojnie nie tylko walczą i giną jej obrońcy, żołnierze i „terytorialsi”, zwyczajni „cywile”, ale biorą w niej udział również ci, którzy ratują życie innym: służba medyczna, pracownicy socjalni, a przede wszystkim wolontariusze. Oni nie strzelają, gdyż są po to, aby nieść życie, opiekować się potrzebującymi, wypraszać w modlitwie Bożą opiekę nad najślabszymi. W czasie tej strasznej wojny to w narodzie polskim napadnięci zbrojnie Ukraińcy odnaleźli swoich najbliższych, swoich przyjaciół, a w naszej ojczyźnie bezpieczny azyl dla bezbronnych uchodźców wojennych.

W tej wojnie ma również swój udział młode pokolenie Polaków, którzy jako wolontariusze udzielający pomocy uchodźcom ukraińskim uczą się jednocześnie prawdziwej miłości do własnej Ojczyzny. Do nich można więc odnieść słowa kard. Stefana Wyszyńskiego: „Młodzieży! Czy chcesz Polski bez wiary w Boga i ludzi, a więc bez ideałów i wzlotów, bez zdolności do poświęcenia i ofiar? Nawet na froncie w obliczu wroga trzeba w coś wierzyć, aby być zdolnym do bohaterstwa. Ale wiara i poświęcenie są potrzebne nie tylko na froncie wojennym, lecz także na froncie pracy, obowiązku, zawodu, nauki, codziennego trudu i wysiłku. Wszędzie jest potrzebna wiara żywych ludzi w żywego Boga. Drodzy moi, ja tylko was pytam. Nie czynię wymówek.

Nie oskarżam, ja tylko pytam, jakiej chcecie Polski? W rachunku sumienia można i trzeba postawić sobie takie pytanie. A jaki jest stosunek do otoczenia? Czy ono cię obchodzi? Otoczenie, to przecież Naród, to Polska!”³.

„Polskości” uczył się kard. Stefan Wyszyński w Kościele, który „pragnie, aby o każdym można było powiedzieć: oto człowiek. A w Polsce my wszyscy, dzieci, młodzież, rodzice, kapłani, biskupi winni pragnąć jednego, aby o każdym Polaku można było powiedzieć – oto człowiek. W tym zawiera się cała polityka Kościoła. Nie masz innej. Jest ta jedna, aby w rodzinie, narodzie i państwie kształtował się człowiek, o którym, nawet gdyby został sponiewierany, można było jeszcze powiedzieć, jak o Ubiczowanym Chrystusie – «oto Człowiek». Dla nowego tysiąclecia wołamy właśnie o takiego człowieka! Wołamy więc «o nowych ludzi plemię», dla stolicy i dla Polski”⁴.

„Polskość” Prymasa Tysiąclecia zaczęła wydawać owoc podczas zrywu polskich robotników, których połączyła solidarność. Kard. S. Wyszyński prosił wtedy, aby „Solidarność” zaczęła „tworzyć «nowych ludzi plemię», takich, którzy będą się rządili duchem chrześcijańskim, duchem miłości Bożej w poczuciu i zrozumieniu wysokiej godności każdego człowieka. Wtedy Ojczyzna nasza przybierze inny wyraz”⁵.

Dzisiaj za naszą wschodnią granicą toczy się okrutna wojna, która niesie ze sobą cierpienie, zniszczenie, śmierć. Tymczasem niektórzy polscy „pacyfiści” wyrażają nieraz oburzenie na widok manifestacji, jakimi ludność wita wojsko; nie rozumieją oni, jak można okazywać taką cześć ludziom, których zawód polega na zabijaniu bliźnich. Otóż dowody czci i miłości, jakie wywołuje własne wojsko, bynajmniej nie tu mają swe źródło. W żołnierzu czcimy człowieka, który gotów jest ofiarować swoje życie za ojczyznę i to ma się na myśli, gdy oklaskuje się zwarte szeregi wojska kroczące ze swymi sztandarami. Nikt z nich nie żywi morderczych zamiarów i tylko z konieczności będzie szerzył śmierć, gdy mu wydadzą rozkaz, ale wszyscy oni gotowi są ofiarować swe życie w naszej obronie i za [to] chylimy przed nimi głowy”⁶.

Dlatego „jest rzeczą szlachetną bronić z mieczem w ręku swojego mienia, honoru i religii. Jeszcze szlachetniej postępuje ten, który broni ich, starając

³ Tenże, *Jakiej chcecie Polski! Do młodzieży akademickiej w Warszawie*, Warszawa, 22 III 1972, w: *Nauczanie społeczne 1946–1981*, Warszawa 1990, s. 488–493.

⁴ Tenże, *Wołamy „o nowych ludzi plemię”, dla stolicy i dla Polski. Przemówienie do młodzieży*, Warszawa, 26 VI 1966, w: tenże, *Na szlaku Tysiąclecia*, Warszawa 1996.

⁵ Tenże, *Walka nie może rozpałać się w nieskończoność. Homilia do zgromadzonych delegatów „Solidarności” z Gdyni*, 22 II 1981, „Wielkopolski Kurier Wnet”, 2020, nr 73, s. 17.

⁶ J. Woroniecki, *Katolicka etyka wychowawcza*, t. 2/2, Lublin 1986, s. 91.

się nie wyrządzać krzywdy złoczyńcy. Ale czymś amoralnym i uwłaczającym ludzkiej godności jest opuszczanie towarzysza oraz wydanie swego majątku, swojej religii i swego honoru na łup złoczyńcy dla ratowania własnej skóry” (Mahatma Gandhi)⁷.

Kiedy więc alumni-żołnierze wracają do swoich wojskowych wspomnień, to chodzi o to, aby ich służba wojskowa została na nowo odczytana w świetle słów Chrystusa: „Przyszedłem rzucić ogień na ziemię i jakże bardzo pragnę, żeby on już zapłonął” (Łk 12, 49). Ogień Chrystusa bez wątpliwości może być światłem pomocnym w rozpoznaniu dwuletniej służby wojskowej, która była drogą kilku tysięcy kleryków zmierzających do celu, jakim był udział w kapłaństwie służebnym Chrystusa poprzez przyjęcie święceń. Można ten czas porównać do Wyjścia Izraelitów z Egiptu. Kiedy lud Boży wychodził z ziemi niewoli, „Pan szedł przed nimi podczas dnia, jako słup obłoku, by ich prowadzić drogą, podczas nocy zaś jako słup ognia, aby im świecić, żeby mogli iść we dnie i w nocy” (Wj 13, 21). Dar rozświetlającego ciemności ognia Bożego towarzyszył ludowi również po wejściu do Ziemi Obiecanej: „Twoje słowo jest lampą dla moich stóp i światłem na mojej ścieżce” (Ps 119, 105).

W Nowym Przymierzu to Jezus Chrystus jest darem światła: „Ja jestem światłością świata. Kto idzie za Mną, nie będzie chodził w ciemności, lecz będzie miał światło życia” (J 8, 12), życia wiecznego. Podczas drogi życiowej na ziemi ogień Chrystusa rozgrzewa: „Czyż serce nasze nie płonęło?” (Łk 24, 32) – wspominali uczniowie idący do Emaus, którzy nie rozpoznali Pana, kiedy wyjaśniał im Pisma. Jezus najpierw rzuca ogień w serca swoich uczniów, aby potrafili rozpoznać obecność Boga. Ogień Chrystusa również oczyszcza, a wszelką rdzę i brud, siano i słomę – spali. Chrystus oddał życie za przyjaciół, których oczyści, zachowa i uwolni od grzechów i od wszystkiego, co niegodne życia wiecznego.

I inne słowa Jezusa przychodzą w tym momencie na myśl: „Nie sądzicie, że przyszedłem pokój przynieść na ziemię. Nie przyszedłem przynieść pokoju, ale miecz. Bo przyszedłem poróżnić syna z jego ojcem, córkę z matką, synową z teściową; i będą nieprzyjaciółmi człowieka jego domownicy. Kto kocha ojca lub matkę bardziej niż Mnie, nie jest Mnie godzien. I kto kocha syna lub córkę bardziej niż Mnie, nie jest Mnie godzien. Kto nie bierze swego krzyża, a idzie za Mną, nie jest Mnie godzien. Kto chce znaleźć swe życie, straci je, a kto straci swe życie z mego powodu, znajdzie je. Kto was przy-

⁷ R. Amerio, *Iota Unum. Analiza zmian w Kościele katolickim w XX wieku*, Komorów 2009, s. 523.

muje, Mnie przyjmuje; a kto Mnie przyjmuje, przyjmuje Tego, który Mnie posłał. Kto przyjmuje proroka jako proroka, nagrodę proroka otrzyma. Kto przyjmuje sprawiedliwego jako sprawiedliwego, nagrodę sprawiedliwego otrzyma. Kto poda kubek świeżej wody do picia jednemu z tych najmniejszych, dlatego że jest uczniem, zaprawdę powiadam wam, nie utraci swojej nagrody” (Mt 10, 34 – 11, 1).

W komentarzu do tych słów Chrystusa przywołać można bolesną lekcję „polskości” podczas II wojny światowej, a zwłaszcza bohaterski zryw powstańców warszawskich, których męczeństwo trwało 63 dni. Kiedy wybuchło Powstanie Warszawskie, część młodzieży znajdującej się w Laskach otrzymała przydział wojskowy, ale dziewczęta z Ósemki nie otrzymały wezwań imiennych. Z prośbą o radę zwróciły się do ks. Stefana Wyszyńskiego. Ksiądz Profesor nie odpowiedział im od razu, poprosił o czas do namysłu. Na drugi dzień powiedział krótko: „Ja na waszym miejscu bym poszedł, tam giną ludzie. Wy nie strzelacie, jesteście po to, żeby nieść życie. Tam najbardziej potrzebna będzie modlitwa”⁸.

Prymas Tysiąclecia nauczał: „Jest to wielka tajemnica Boża – Polacy są dziwnym narodem. Właśnie wtedy, gdy im trudno, gdy mają wielkie przeciwności, zdobywają się na potężne wysiłki. W czasie beznadziejnej niewoli pojawiły się najpiękniejsze postacie – wspaniała trójca wieszczów narodowych: Mickiewicz, Krasiński, Słowacki, później Norwid, wreszcie Sienkiewicz – potężne duchy, wyrosłe z bólu, męki i cierpienia Narodu. Jest coś w Narodzie polskim, że właśnie wtedy, gdy mu ciężko, mobilizuje wszystkie siły i zwycięża”. Źródła tego tekstu nie znam, ale jest to kolejna „lekcja” z nauczania kard. S. Wyszyńskiego o „polskości”. Co z nią zrobimy, my Polacy, dzisiaj, co z nią mogą uczynić narody Europy? Na te pytania próbowali odpowiedzieć Autorzy tej książki.

Swoją odpowiedź dla Polaków i innych narodów Europy daje też sam kard. Stefan Wyszyński: „Pragniemy człowieka, który by miłował. Czekamy na człowieka, który umiałby... kochać. Takiemu uwierzemy! [...] Za nim pójdziemy! On nas pozyska! Jesteśmy tak przerażeni dziełami nienawiści i zapowiedzią nowych jej owoców, które płyną z zaprogramowanej nienawiści, że pragniemy już tylko, aby człowiek umiał kochać! Aby umiał zwyciężać przez miłość! Jeżeli nas zdobędzie wielki człowiek, to tylko taki, który będzie miał wielką miłość. Gdy zamiast miłości będzie miał nienawiść

⁸ M. Okońska, *Ks. prof. Stefan Wyszyński w Powstaniu Warszawskim*, <https://www.niedziela.pl/artukul/74954/nd/Ks-prof-Stefan-Wyszynski-w-Powstaniu> [10.03.2023].

równie wielką jak on, to może zmlkniemy przed nim, jak zmlknął ongiś świat przed Aleksandrem Macedońskim, przed Augustem, przed Attylą, przed Napoleonem, przed Hitlerem, ale za nim nie pójdziemy!” Te słowa kard. S. Wyszyńskiego to jeszcze jedna „lekcja” polskości znaleziona w Internecie.

Kardynał Stefan Wyszyński nauczał, że jest rzeczą konieczną, aby młode pokolenie już od najmłodszych lat uwrażliwiło się na potrzeby i cierpienia bliźnich, a pociągane przykładem własnych rodziców, starało się tym potrzebom zaradzić według swoich skromnych możliwości⁹. Jest to więc wezwanie do formacji wrażliwego sumienia, które sprawdza się także w życiu społecznym. Według niego wychowanie musi się zawsze łączyć z cierpliwą nadzieją, która wydłuża perspektywę procesu wychowawczego. „Wszystkiego sami nie zrobimy – ani przez szeptanie do ucha w komorze, ani w najlepszej rodzinie, ani też w najbardziej oddanej młodzieży szkole. [...] Wszyscy – ojciec czy matka, wychowawca w szkole, czy wychowawca narodu – muszą ukazywać nie tylko cele i zadania czysto doczesne – gospodarcze, ekonomiczne, polityczne, czy obywatelskie. Wszyscy muszą pamiętać, że najwięcej do powiedzenia ma tutaj Bóg. [...] I wszyscy mądrzy, roztropni wychowawcy muszą odwołać się nie tylko do miłości zawodu i pracy, nie tylko do miłości Ojczyzny czy państwa – co zazwyczaj najtrudniej przychodzi – ale do miłości Boga! Jeśli te trzy moce, wiara, nadzieja, miłość są zharmonizowane, wtedy wychowanie jest możliwe i skuteczne”¹⁰.

Powróćmy w tym miejscu jeszcze raz do tytułu tego trzypięciotomowego wydawnictwa: *Bóg nie jest Bogiem wojny*. Wspomnienia alumnów-żołnierzy pokazują, że chrześcijanin powinien być człowiekiem wolnym, dlatego Kościół dopuszcza sprzeciw sumienia wobec służby wojskowej. Jednak Magisterium Kościoła na ten temat pozostawia wiele otwartych problemów w tym zakresie, dlatego wzbudza wciąż wiele nieporozumień, zwłaszcza tam, gdzie tłem sporu jest polityka. Dla osób o „orientacji prawicowej, konserwatywnej” oczywiste jest, że obowiązek służby wojskowej ma charakter bezwzględny. Zwolennicy uznawania obiekcji sumienia w tej dziedzinie stają się automatycznie rzecznikami lewicowości i skrajnego liberalizmu. Także dla wielu ludzi Kościoła, duchownych i świeckich, nie do przyjęcia

⁹ S. Wyszyński, List biskupów polskich na uroczystość Świętej Rodziny (Warszawa, 3 XII 1971), Kazania i przemówienia niepublikowane autoryzowane (KiPA), mps, Warszawa (Archiwum Prymasowskiego Instytutu Jasnogórskich Ślubów Narodu przy archikatedrze świętego Jana Chrzciciela w Warszawie), KiPA, t. 38, s. 418.

¹⁰ Tenże, Oświęcim uczy: ponad wszystko większa jest miłość. 75-lecie pracy salezjanów w Polsce (Oświęcim, 5 V 1974), KiPA, t. 46, s. 47.

jest sytuacja, kiedy katolik odmawia noszenia broni. H. Kuhn na przykład w taki sposób skomentował fakt uregulowanego prawnie zwalniania od służby wojskowej *conscientious objectors* (głos swego sumienia) w Niemczech: „Można by się zapytać, na podstawie jakiego wyznania wiary byłaby uważana za złe obrona ojczyzny z narażeniem własnego życia? Czy nie słyszymy tu kogoś, kto lekceważy ziemski porządek doczesny, czy nie jest to jakiś adwentysta, przekonany, że wkrótce zostanie uniesiony w niebiosa mocą ponownego przyjścia Pana? Sumienie przeciwko ojczyźnie – jakże straszliwe ujęcie”¹¹.

Warto więc sięgnąć również do polskiej tradycji i przywołać postać bł. Stefana Wyszyńskiego, który tak nauczał: „Jasna rzecz, że sumienie obywatelsko-polityczne nie powstaje gdzieś na skale, nie spada z nieba, ale wypracowuje się w osobie ludzkiej, w człowieku, w istocie rozumnej, wolnej i miłującej, wychowanej w rodzinie, posiadającej odpowiednie walory obywatelskie, społeczne, kulturalne, zawodowe oraz zrozumienie, że *bonum reipublicae suprema lex esto* – «dobro Rzeczypospolitej jest dobrem najwyższym». Co to znaczy *bonum reipublicae*? – To znaczy dobro obywateli, dobro każdego człowieka w ojczyźnie, w narodzie i państwie. To znaczy też – prawa obywateli, o których tak często mówiliśmy”¹². I dalej uczył Prymas: „Prymat człowieka – to sprawa wszystkich zobowiązująca. W tym ogromnym «bogatym złożu narodowym», jakim jest naród polski, każdy człowiek musi być ukochany. I to nie tylko uczuciowo i nastrojowo, ale czynnie, w służbie, w gotowości niesienia mu pomocy. To jest właśnie to *bonum reipublicae*. Ono nie wisi gdzieś w powietrzu. «Dobro Rzeczypospolitej» jest w was, dzieci Boże, w każdym z was – w twojej żonie, w twoim mężu, w twoim synu czy córce, w tych maleństwach, które patrzą na ciebie ufnymi oczyma. A iluż ludzi, nie tylko niemowląt i dzieci, patrzy na nas tak ufnie! Czy możemy ich zawieść? To zobowiązuje nas wszystkich”¹³.

Tyle uwag wprowadzających w lekturę całości tego trzytomowego dzieła. W pierwszym tomie znajdują się teksty opracowane zgodnie z metodologią naukową, dlatego można zaczerpnąć z nich dokładne informacje o materiałach zebranych w trakcie kwerendy naukowej. W dwóch pozostałych tomach zostały zamieszczone wspomnienia, niepowtarzalne teksty

¹¹ K. Kuhn, *Sumienie pomiędzy wolnością a prawem*, w: *Moralność chrześcijańska*, Poznań – Warszawa 1987, s. 69 (*Kolekcja Communio*, t. 2).

¹² S. Wyszyński, *Sumienie prawe u podstaw odnowy życia narodowego*, Bazylika archikatedralna św. Jana, Warszawa, 6 I 1981, w: *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 986–994.

¹³ Tamże.

źródłowe alumnów-żołnierzy o ich służbie wojskowej w ich oryginalnym brzemieniu. Każdy Czytelnik znajdzie zatem dla siebie gotowy materiał do studium naukowego i do medytacji.

Uniwersyteckie Centrum Badań Wolności Religijnej na UKSW zostało powołane dzięki dofinansowaniu przez Ministerstwo Edukacji i Nauki i przy osobistym zaangażowaniu Pana Ministra, prof. Przemysława Czarnka. Jego celem jest inicjowanie prac badawczych, aby nauka polska zyskała gotowe modele teoretyczne i praktyczne, których wdrożenie służyć będzie promocji i propagowaniu idei wolności w życiu społecznym. Wolność człowieka może być bowiem nie tylko podeptana przez wrogów, ale może być również ograniczana przez rodzimych pryncypałów na różnych stanowiskach. Wolność, za którą Polacy w historii płacili krwią, a jej najwierniejsi synowie oddawali życie, jest prawdziwą „perłą” narodową, dlatego należy ją chronić, nauczać o niej i pokazywać jej osobowe wzorce.

Uniwersyteckie Centrum Badań Wolności Religijnej na UKSW w Warszawie składa podziękowanie wszystkim Autorom za ich trud naukowy, a alumnom-żołnierzom za odwagę w dzieleniu się swoimi wspomnieniami, i przekazuje wyrazy szacunku wszystkim Osobom, dzięki którym powstało to wiekopomne dzieło wpisujące się we współczesną historię Polski i zostanie umieszczone w annałach polskiej i, miejmy nadzieję, europejskiej nauki.

Na koniec chciałbym zadedykować pierwsze wydanie tego trzypięciotomowego dzieła zatytułowanego: *Bóg nie jest Bogiem wojny* najpierw św. Janowi Pawłowi II. Patriotyzm nie jest wartością dodaną do tożsamości Polaków: jest on częścią duszy każdego Polaka. Dlatego do każdego Polaka, który swoją Ojczyznę uznaje za Matkę, ten Wielki Święty kieruje swoje przesłanie Polaka-Patrioty: „Czuwam – to znaczy także: czuję się odpowiedzialny za to wielkie, wspólne dziedzictwo, któremu na imię Polska. To imię nas wszystkich określa. To imię nas wszystkich zobowiązuje. To imię nas wszystkich kosztuje. Może czasem zazdrościmy Francuzom, Niemcom czy Amerykanom, że ich imię nie jest związane z takim kosztem historii, że o wiele łatwiej są wolni, podczas gdy nasza polska wolność tak dużo kosztuje. Nie będę, moi drodzy, przeprowadzał analizy porównawczej. Powiem tylko, że to, co kosztuje, właśnie stanowi wartość. Nie można zaś być prawdziwie wolnym bez rzetelnego i głębokiego stosunku do wartości. Nie pragniemy takiej Polski, która by nas nic nie kosztowała. Natomiast czuwajmy przy wszystkim, co stanowi autentyczne dziedzictwo pokoleń, starając się wzbogacić to dziedzictwo. Naród zaś jest przede wszystkim bogaty ludźmi. Bogaty czło-

wiekem. Bogaty młodzieżą! Bogaty każdym, który czuwa w imię prawdy, ona bowiem nadaje kształt miłości¹⁴.

Dedykację drugą składał bł. Stefanowi Wyszyńskiemu, którego imię nosi nasz Uniwersytet. Nasz Patron tak nauczał: „Nie trzeba się oglądać na innych, na tych lub owych, może na polityków, żądając od nich, aby się odmienili. Każdy musi zacząć od siebie, abyśmy prawdziwie się odmienili. A wtedy, gdy wszyscy będziemy się odradzać, i politycy będą musieli się odmienić, czy będą chcieli czy nie. Nie idzie bowiem w tej chwili w ojczyźnie naszej tylko o zmianę instytucji społecznej, nie idzie też o wymianę ludzi, ale idzie przede wszystkim o odnowienie się człowieka. Idzie o to, aby człowiek był nowy, aby nastąpiło «nowych ludzi plemię». Bo jeżeli człowiek się nie odmieni, to najbardziej zasobny ustrój, najbardziej bogate państwo nie ostoi się, będzie rozkradzione i zginie. Cóż bowiem z tego – powiem może trywialnie – że krążąca butelka spirytusu przejdzie z rąk jednych pijaków do rąk innych pijaków! Powiem jeszcze bardziej drastycznie: że klucz od kasy państwowej przejdzie z rąk jednych złodziei w ręce drugich złodziei?! Przecież chyba nie o to idzie, żeby wszyscy złodzieje mieli dostęp do kasy i wszyscy pijacy do wódki, tylko żeby sumienie wszystkich się obudziło, żebyśmy zrozumieli naszą odpowiedzialność za naród, który Bóg wskrzesza¹⁵.

I w innym miejscu nauczał Prymas: „Myślę, że dopiero pogłębienie naszego życia parafialnego o jeszcze jeden krok, może przewyciężyć sytuację, w jakiej znajduje się naród katolicki, o którym mówią: naród pijaków, rozwodników, złodziei, naród na utrzymaniu Europy. Ja tego nie wymyśliłem, wyczytałem to w prasie zagranicznej: «Naród na utrzymaniu Europy», naród, który jest przyczyną nieustannych konfliktów światowych. Dużo jest w tym oszczerstw, uproszczenia, nieprawości, zapomnienia o swoich wadach, ale nie możemy na obecnym etapie rozwiązywać zagadnienia pod kątem politycznym: «oni» nawarzyli piwa, niech je teraz piją. Oni go nie wypiją. To my będziemy musieli pić – naród i Kościół. A stanie się to przez naszą pracę i jeszcze większe poświęcenie się ludowi Bożemu¹⁶.

I na koniec przesłanie Prymasa Tysiąclecia do kapłanów: „Ponieważ w tych gorączkowych czasach powstaje wiele inicjatyw odnowy, a niektóre z nich mają krótki żywot – dlatego kapłani i duszpasterze, którzy mają bar-

¹⁴ Jan Paweł II, Apel Jasnogórski, 18 VI 1983, n. 7.

¹⁵ S. Wyszyński, *O moralną odnowę narodu. Do wiernych w bazylice gnieźnieńskiej*, 2 II 1981, w: *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 1005–1011.

¹⁶ Tenże, Przemówienie na inauguracji VIII sesji Drugiego Synodu Gnieźnieńskiego, Gniezno, seminarium, 3 II 1981.

dziej podstawowe i rozległe zadanie religijno-duszpasterskie, nie powinni łączyć swych prac kapłańskich z politycznymi wystąpieniami. Kościół bowiem w Polsce nigdy w swych dziejach nie uzależniał się od powstających ugrupowań politycznych czy pseudopolitycznych i nigdy się im nie oddawał na służbę. Podobnie kapłani, którzy są powołani do służby całemu ludowi Bożemu, nie powinni zgłaszać swej przynależności do żadnych – chociażby najszlachetniejszych inicjatyw odnowy politycznej – ograniczając się do niesienia wszystkim pomocy religijnej, moralnej i dobroczynnej, zachowując swoje siły i czas na właściwą ich powołaniu służbę duszpasterską dzieciom Bożym ojczyzny. Kapłani nie będą podpisywali deklaracji o charakterze politycznym czy publicznym, ani zgłaszali żadnych protestów tego rodzaju. Natomiast będą informować swoich biskupów ordynariuszów o dostrzeżonych naruszeniach moralnych i obywatelskich praw swych wiernych. Ufamy, że tylko na tej drodze będziemy działali zgodnie ze wskazaniem Ojca świętego, ku pokojowi naszej ojczyzny, w duchu rozwagi, w drodze do dalszego rozwoju. Takiej rozwagi, prawdziwie godnej sług Kościoła Chrystusowego, życzymy wszystkim duszpasterzom. Pracy ich, która jest ku pokojowi Bożemu w ojczyźnie, w duchu sprawiedliwości i miłości społecznej, z serca błogostawimy w Jezusie Chrystusie Panu, Odkupicielu i Bracie naszym¹⁷.

¹⁷ *Biskupi polscy do duszpasterzy (w sprawie obecnej sytuacji w Ojczyźnie)*, 178. Konferencja Plenarna Episkopatu Polski, Warszawa, 11 III 1981, „Wrocławskie Wiadomości Kościelne”, 34(1981), nr 4–6, s. 129.

OPRACOWANIA

Struktury realizujące politykę wyznaniową państwa 1944–1980

JERZY PROCHWICZ

Decyzje, które podjęli przywódcy Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR), Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej (USA) i Wielkiej

JERZY PROCHWICZ – prof. nadzw. dr hab. Absolwent Uniwersytetu Wrocławskiego, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Historyk i archiwista. Badacz dziejów XX w. w tym zagadnień poświęconych formacjom granicznym, duszpasterstwu wojskowemu, historii wojskowości, służb specjalnych II Rzeczypospolitej jak też kwestii związanych z mniejszościami narodowymi. Istotnymi obszarami badawczymi są ponadto badania nad polityką państwa w kontekście bezpieczeństwa narodowego, systemami bezpieczeństwa w wymiarze militarnym i niemilitarnym i ich funkcjonowanie na różnych poziomach organizacyjnych jak też problematyka konfliktów XXI w. Znawca problematyki Korpusu Ochrony Pogranicza i Straży Granicznej II Rzeczypospolitej. Autor i współautor ponad 110 artykułów i pozycji zwartych. Z których do najważniejszych zalicza: *Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939. Wybór dokumentów*, Warszawa – Pułtusk 2001; *Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939*, Warszawa 2003; *Formacje Korpusu Ochrony Pogranicza w 1939 roku*, Warszawa 2003; *Wywiad Korpusu Ochrony Pogranicza 1924–1939*, Warszawa 2002–2004; *Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939*, wyd. 2 poprawione, Warszawa 2006; *Wojska Ochrony Pogranicza 1945–1965. Wybrane problemy*, Piotrków 2011, *Barak. Przywrócona pamięć*, Szydłowiec 2013; *Arcybiskup Stanisław Gall. 1865–1942. Biskup połowy Wojsk Polskich*, Warszawa 2018; *Duszpasterstwo wojskowe w okresie posługi abp. Stanisława Galla biskupa połowego Wojsk Polskich. Wybór dokumentów źródłowych 1918–1933*, wybór dokumentów, wstęp, biogramy Z. Kępa, J. Prochwicz, Warszawa 2018 [autorzy otrzymali nagrodę Stowarzyszenia Wydawców Katolickich Feniks „PRO AUTORE” 2019]; *Bitwa Warszawska 1920. W setną rocznicę chwały oręża polskiego*, Warszawa 2020. Członek stowarzyszeń wyższej użyteczności publicznej w kraju i za granicą.

Brytanii na konferencjach w Teheranie¹, Jałcie² i Poczdamie³, przesądziły nie tylko o powojennych granicach Polski, ale także o systemie politycznym po zakończeniu działań wojennych. Było bowiem rzeczą oczywistą, że polscy komuniści, mający poparcie ZSRR, wobec utraty poparcia rządu emigracyjnego w Londynie przez USA i W. Brytanię⁴ przejmą władzę. Przejęcie władzy przez komunistów⁵ stawiało przed nimi wiele zadań, wśród których do najważniej-

¹ Na Konferencji teherańskiej (28 listopada – 1 grudnia 1943) określono granicę Polski na wschodzie i zachodzie. W sprawie granicy wschodniej uzgodniono ponadto wspólne stanowisko, iż wyznacznikiem jej przebiegu będzie m.in. kryterium etnograficzne. *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. The Conferences at Cairo and Teheran 1943*, red. W.M. Franklin, W. Gerber, Washington 1961, s. 603–604; *Teheran, Jałta, Poczdam. Dokumenty konferencji szefów rządów trzech wielkich mocarstw*, Warszawa 1970, s. 86–87; P. Eberhardt, *Polska granica wschodnia 1939–1945*, Warszawa 1992, s. 108–125; tenże, *Polska granica zachodnia 1939–1945*, Warszawa 1995, s. 111–112; A. Wasilewski, *Granica lorda Curzona. Polska granica wschodnia od Wersalu do Schengen (traktaty, umowy, przejścia graniczne, podróźni, wizy)*, Toruń 2003, s. 92–94. Przy zapadłych ustaleniach dotyczących kształtu przyszłej Polski oraz jej granic wschodnich nie zdołano jednak ściśle sprecyzować granic zachodnich. Churchill w swoim pamiętniku na temat rezultatów Konferencji Teherańskiej pisze: „granice nowej Polski na wschodzie i na zachodzie zostały wyznaczone z grubsza [...] Wątpliwości interpretacyjne wzbudzić mogła zarówno linia Curzona jak i linia Odry”, zob. W. Churchill, *The Second World War*, t. 5, London 1952, s. 356.

² W trakcie Konferencji Jałtańskiej (4–1 lutego 1945) określono granicę Polski na wschodzie wzdłuż linii Curzona oraz uznano prawa Polski do przyrostu terytorialnego na północy i zachodzie. E.R. Stettinius, *Roosevelt and Russians. The Yalta Conference*, London 1950, s. 232; *Dokumenty Wnieśniej Politiki SSSR*, t. 3, Moskwa 1959, s. 106–107; *Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna. Wybór dokumentów*, t. 3, wstęp i opracowanie L. Gelberg, Warszawa 1960, s. 117; *Teheran, Jałta, Poczdam. Dokumenty konferencji szefów rządów trzech wielkich mocarstw*, wyd. 2, Warszawa 1972, s. 692; W.T. Kowalski, *Walka dyplomatyczna o miejsce Polski w Europie (1939–1945)*, cz. 1, Warszawa 1985, s. 340–346; S. Zabiełło, *O rząd i granice*, Warszawa 1986, s. 214.

³ *Uchwała Konferencji Poczdamskiej w sprawie polskiej z 2 sierpnia 1945 r.*, w: *Dokumenty*, t. 3, s. 349–350; *Diplomatic Papers. The conference of Berlin / The Potsdam Conference 1945 / In volumiens*, Washington 1960, s. 1509–1511; A. Kłafkowski, *Umowa Poczdamka z dnia 2 VIII 1945 r. Podstawy prawne likwidacji skutków wojny polsko-niemieckiej z lat 1939–1945*, Warszawa 1985, s. 270–273; *Prawo międzynarodowe*, t. 3, s. 197; *Documents on Polish-Soviet relations 1939–1945*, vol. 2, red. T. Komarnicki, S. Biegański, London 1967, s. 634; R. Buczek, *Udział delegacji polskiej w Konferencji Poczdamskiej w 1945 roku*, „Zeszyty Historyczne” [Paryż], 34(1975), s. 85–133; W.T. Kowalski, *Walka dyplomatyczna o miejsce Polski w Europie (1939–1945)*, cz. 2, Warszawa 1985, s. 217.

⁴ 5 lipca 1945 roku USA i Wielka Brytania wycofały uznanie dla Rządu Emigracyjnego i zaakceptowały powołanie Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej.

⁵ Pełne przejście władzy przez komunistów nastąpiło w 1947 r. po wygraniu niewątpliwie sfałszowanych wyborów do Sejmu Ustawodawczego. Zob. *Wybory do sejmu z 19 stycznia 1947 roku w Polsce*, red. C. Osękowski, Poznań 2000.

szych należało przekształcenie systemu społecznego. Jednakże przekształcenie to nie mogło się odbywać bez zdobycia poparcia społeczeństwa, w którym kościoły⁶, a zwłaszcza Kościół rzymskokatolicki (dalej Kościół) i związki wyznaniowe⁷ miały przemożny wpływ. Świadomość tych uwarunkowań, artykułowana także przez klasyków marksizmu⁸, powodowała, że publicznie deklarowano wolę zapewnienia wolności sumienia i wyznania, równouprawnienia obywateli bez względu na wyznanie oraz swobodnej działalności kościołów i innych związków wyznaniowych. Zdawano bowiem sobie sprawę, że otwarte przyznanie się do wrogości wobec wszelkiej religii spowodować może nieprzychylnie reakcje społeczeństwa polskiego, prowadząc do rozbicia „jedności klasy robotniczej”, która przez komunistów postrzegana była jako wartość nadrzędna⁹. Świadomość tych uwarunkowań, artykułowana także przez klasyków marksizmu¹⁰ powodowała, że publicznie deklarowano wolę zapewnienia wolności sumienia i wyznania, równouprawnienia obywateli bez względu na wyznanie oraz swobodnej działalności kościołów i innych związków wyznaniowych. W rzeczywistości jednak podejmowano działania systematycznie ograniczające ich działalność, spychano kościoły i związki wyznaniowe na margines życia publicznego i społecznego¹¹.

Prowadzona polityka koegzystencji nie mogła jednak przesłonić strategii komunistów pozbawienia wpływów kościołów i związków wyznaniowych na życie społeczne i polityczne społeczeństwa. Temu celowi służyła prowadzona polityka wyznaniowa¹², określana przez nadrzędne wobec

⁶ Nazwy „Kościół” używa się w odniesieniu do chrześcijańskiego związku wyznaniowego, jako organizacji ludzkiej, posiadającej własny ustrój, organy władzy, doktrynę i liturgię; np. Kościół rzymskokatolicki, Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny, Apostolski Kościół Ormiański, Kościół Ewangelicko-Reformowany, Kościół Starokatolicki Mariawitów, Kościół Zielonoświątkowy.

⁷ Związek wyznaniowy – wspólnota religijna, która ma osobowość prawną (uzyskuje ją po spełnieniu określonych wymogów legislacyjnych).

⁸ W. Lenin, *Socjalizm a religia*, w: tenże, *Dzieła*, t. 10, Warszawa 1955, s. 75.

⁹ Zob. m.in. E. Grzełak, *Stosunek państwa socjalistycznego do religii, wierzeń religijnych obywateli oraz kościołów i związków wyznaniowych*, w: *Wybrane problemy marksistowskiego religioznawstwa*, red. J. Grudzień, Warszawa 1973, s. 212–215.

¹⁰ Lenin, *Socjalizm a religia*, s. 75.

¹¹ Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944–2002*, Radom 2003, s. 58; W.J. Wysocki, *Główne kierunki polityki komunistycznego państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w latach 1944–1957*, w: *Władze komunistyczne wobec Kościoła katolickiego w Łódzkiem 1945–1967*, red. J. Wróbel, L. Próchniak, Warszawa 2005, s. 16 (*Konferencja*, t. 28).

¹² Więcej na temat pojęcia polityka wyznaniowa – zob. R. Michałak, *Polityka wyznaniowa. Zakres zjawiska*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia”, 26(2019), nr 1, s. 23–35.

prawa zasady polityczne¹³ artykułowane przez Polską Partię Robotniczą (PPR)¹⁴, a następnie po zjednoczeniu ruchów lewicowych przez Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą (PZPR)¹⁵. Przyjęte założenia polityczne w odniesieniu do kościołów i związków wyznaniowych przez cały okres istnienia Polski Ludowej¹⁶ były wyznacznikiem stosunku państwa do wyznań zarówno w dokumentach partyjnych¹⁷, jak i w literaturze praw-

¹³ W. Mysiek, Kształtowanie stosunków społeczno-wyznaniowych w Polsce Ludowej, AIPN, Oddział w Rzeszowie, IPN-Rz-62/139, k. 41–45; za: K. Dydą, *Konstytucyjna zasada oddzielenia państwa od kościoła w działalności wydziału do spraw wyznań urzędu wojewódzkiego w Krośnie wobec Kościoła katolickiego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, 20(2017), s. 337, przyp. 8.

¹⁴ Polska Partia Robotnicza (PPR) – polska partia komunistyczna utworzona 5 stycznia 1942 roku w Warszawie w czasie okupacji niemieckiej w wyniku połączenia powstałego we wrześniu 1941 r. Związku Walki Wyzwoleńczej (ZWW) z kilkoma istniejącymi wcześniej konspiracyjnymi grupami komunistycznymi, takimi jak: „Młot i Sierp”, Stowarzyszenie Przyjaciół Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ros. Союз Советских Социалистических Республик, СССР, pol. ZSRR), Grupa Biuletynu Radiowego, Spartakus, Sztandar Wolności oraz grupa „Proletariusz”. Od 22 lipca 1944 partia rządząca w Polsce. Powstanie PPR zostało zainicjowane przez przybyłych z ZSRR polskich komunistów z tzw. Grupy Inicjatywnej określanej jako „grupa krajowa”, zrzuconych przez lotnictwo radzieckie na spadochronach w nocy z 27/28 grudnia 1941 w okolicach wsi Wiązowna pod Warszawą. Był to drugi z kolei zrzut, ponieważ pierwszy który odbył się 26 września 1941, zakończył się katastrofą lotniczą tuż po starcie z lotniska w Wiaźmie. P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy 1941–1944*, Warszawa 2003, s. 91.

¹⁵ Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR) – partia komunistyczna określana również jako realno-socjalistyczna, utworzona 15 grudnia 1948 poprzez połączenie Polskiej Partii Robotniczej i Polskiej Partii Socjalistycznej po przeprowadzeniu czystek w ich szeregach. Istniała do 30 stycznia 1990. Rządziła w Polsce w latach 1948–1956 na drodze dyktatury proletariatu. Do 1989 r. pełniła w Polsce rolę kierowniczą, od 1976 r. potwierdzoną zapisem w konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL). Realizowała program marksizmu-leninizmu. Zgodnie z obowiązującą nomenklaturą partyjną i ówczesnymi założeniami ideowymi, stanowiła awangardę rządzącej klasy robotniczej. Przez cały okres istnienia była masową partią kierującą państwem i centralnie zarządzaną, zbiurokratyzowaną gospodarką, partią dążącą do kontrolowania wszelkich przejawów życia społecznego. Starła się osłabić i podporządkować sobie Kościół jako instytucję mającą ogromny wpływ na Polaków, poddawała indoktrynacji ideologicznej społeczeństwo, zwłaszcza młodzież, i zwalczała wszelką opozycję. N. Kołomejczyk, *Polska Zjednoczona Partia Robotnicza 1948–1986*, Warszawa 1988, s. 16–40n; W. Pronobis, *Kongres zjednoczeniowy – powstanie PZPR*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia”, 15(1978), z. 102, s. 21–37.

¹⁶ W latach 1944–1952 oficjalna nazwa państwa polskiego brzmiała Rzeczpospolita Polska. W latach 1952–1990 nazwa państwa brzmiała Polska Rzeczpospolita Ludowa (PRL).

¹⁷ Zob. Notatka Wydziału Administracyjnego KC PZPR na temat problemów polityki wyznaniowej z 16 czerwca 1980 r., w: *Tajne dokumenty Państwo – Kościół 1960–1980*, Londyn 1996, s. 449.

nej¹⁸. Założenia te odrzucały religię i traktowały ją jako z gruntu fałszywą doktrynę i społecznie szkodliwą ideologię. Pogląd ten był zgodny z teorią marksizmu, według której religia jest jednym z czynników krępujących wolność sumienia, będącą prawem do swobodnego podejmowania decyzji oraz do wolnego i nieskrępowanego wyboru odpowiadającego człowiekowi światopoglądu¹⁹. W tym stanie rzeczy komuniści traktowali kościoły i związki wyznaniowe jako siły wrogie, które należy zwalczać wszelkimi dostępnymi metodami i środkami. Do osiągnięcia tego celu zaangażowana została administracja rządowa, cywilne i wojskowe organy bezpieczeństwa państwa²⁰, struktury PPR, a następnie PZPR oraz środki masowego przekazu. Przy czym największe znaczenie w działaniach przeciwko kościołom i związkom wyznaniowym miał aparat bezpieczeństwa państwa.

1. Aparat bezpieczeństwa państwa

1.1. Resort Bezpieczeństwa Publicznego (21 VII – 31 XII 1944)

Pierwszym cywilnym organem bezpieczeństwa państwa, pełniącym w okresie swego istnienia rolę cywilnej służby specjalnej (obejmującej wywiad, kontrwywiad i policję polityczną), był powołany 21 lipca 1944 r. w Moskwie na mocy dekretu Krajowej Rady Narodowej (KRN)²¹ Resort Bezpieczeństwa

¹⁸ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1978, s. 83; J. Godlewski, *Założenia polityki wyznaniowej w PRL*, Warszawa 1984, s. 6.

¹⁹ Dyda, *Konstytucyjna zasada oddzielenia państwa od kościoła w działalności*, s. 337.

²⁰ A. Dziurok, *Wstęp*, w: *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec kościołów i związków wyznaniowych 1945–1989*, wybór dokumentów i red. tenże, Warszawa 2004, s. 17–19. Więcej na ten temat zob. H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997; tenże, *Organy bezpieczeństwa w PRL w walce z Kościołem Katolickim 1944–1990*, Warszawa 2000.

²¹ Krajowa Rada Narodowa (KRN) – konspiracyjny organ władzy utworzony przez PPR w nocy z 31 grudnia 1943 na 1 stycznia 1944 w Warszawie. Zakończyła działalność 19 stycznia 1947. Zorganizowana w celu przejęcia władzy w Polsce po wkroczeniu Armii Czerwonej na jej terytorium. Odrzucała legalność organów Polskiego Państwa Podziemnego oraz prezydenta i rządu RP na uchodźstwie. Deklaracja programowa KRN postulowała walkę zbrojną z Niemcami w celu wyzwolenia wszystkich ziem polskich; w tym celu powołała Armię Ludową (AL). Ponadto zapowiadała przyłączenie nowych ziem na zachodzie, utworzenie rządu tymczasowego w kraju, przeprowadzenie reform społeczno-gospodarczych oraz sojusz z ZSRR. W czerwcu 1944 r. KRN w wyniku kompromisu zawartego z polskimi komunistami działającymi w ZSRR została uznana przez ZSRR i Związek Patriotów Polskich (ZPP). Od sierpnia 1945 KRN pełniła funkcję tymczasowego parlamentu. Pracami KRN kierowało

Publicznego (RBP)²², na którego czele stanął Stanisław Radkiewicz. Niespełna dwa tygodnie później, 1 sierpnia 1944 r., Radkiewicz po przybyciu do Lublina rozpoczął organizowanie struktur RBP. Wspomniany dekret nie określał jednak jakichkolwiek zadań i kompetencji powołanego resortu. Jednakże już wkrótce na mocy dekretów wydawanych przez Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (PKWN)²³ dysponował niezwykle szerokimi uprawnieniami określającymi przedmiot działalności RBP²⁴. W najważniejszych elementach

prezydium. W skład KRN wchodził przedstawiciele: partii politycznych, związków zawodowych, organizacji społecznych, wojewódzkich rad narodowych, Wojska Polskiego, środowisk twórczych – łącznie 444 posłów. Na temat KRN zob. m.in. Z. Jarosz, J. Zakrzewska, *Krajowa Rada Narodowa. Z dziejów kształtowania się ludowego parlamentu*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 16(1964), z. 1; W. Góra, *Powstanie władzy ludowej w Polsce*, Warszawa 1972; *Krajowa Rada Narodowa*, red. A. Burda, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1976; K. Kersten, *Narodziny systemu władzy. Polska 1943–1948*, Poznań 1990; J. Eisler, *Zarys dziejów politycznych Polski 1944–1989*, Warszawa 1992; P. Wieczorkiewicz, *Historia polityczna Polski 1935–1945*, Poznań 2014.

²² Resort Bezpieczeństwa Publicznego (RBP) – organ pełniący rolę cywilnej służby specjalnej. Powstał na mocy dekretu Krajowej Rady Narodowej (KRN) z 21 lipca 1944 r. powołującego Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (PKWN). Zob. Dz. U. 1944, nr 1, poz. 1; Kersten, *Narodziny systemu władzy*, s. 63; S. Biernacki, *Początki kształtowania się aparatu bezpieczeństwa w Polsce*, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu”, 34(1992), s. 59–60; Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990*, s. 16–17; P. Pleskot, *Czerwony kontrwywiad. Struktura Departamentu I MBP 1944–1954 (Pion centralny)*, w: *W sieci. Powojenne polskie siatki wywiadowcze (AK-NIE-WIN, PSZ) w latach 1944–1955*, red. M. Bechta, Warszawa 2016, s. 4.

²³ Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (PKWN) – tymczasowy organ władzy wykonawczej bez atrybutów rządowych (stąd np. ministrowie w PKWN nosili tytuł „kierowników resortów” – czyli „pełniących obowiązki ministrów”) w Rzeczypospolitej Polskiej, powołany 20 lipca 1944 r. w Moskwie. Od 1 sierpnia 1944 r. siedzibą PKWN był Lublin. Na powstanie PKWN miało wpływ Centralne Biuro Komunistów Polski oraz delegacja Krajowej Rady Narodowej, jednak ostateczną decyzję o jego powstaniu, nazwie, statusie i kształcie personalnym podjął Józef Stalin. Powstanie PKWN legitymizowała ustawa KRN o jego powołaniu. PKWN działał od 21 lipca do 31 grudnia 1944, na obszarze wyzwolonym przez Armię Czerwoną spod okupacji niemieckiej – między przesuwającą się linią frontu radziecko-niemieckiego a Linią Curzona. Swoją program PKWN ogłosiła w Manifestie PKWN ogłoszonym rzekomo w Chełmie 22 lipca 1944 r. Organem prasowym PKWN była „Rzeczpospolita”. PKWN był uznawany wyłącznie przez ZSRR. Na temat PKWN zob. m.in. T. Żenczykowski, *Polska lubelska 1944*, Paris 1987; Kersten, *Narodziny systemu władzy*; Eisler, *Zarys dziejów politycznych Polski 1944–1989*; A. Friszke, *Polska. Losy państwa i narodu 1939–1945*, Warszawa 2003.

²⁴ Najważniejsze, z punktu widzenia budowy, umacniania i rozwoju możliwości działania RBP były m.in. dekrety z: 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego, Dz. U. 1944, nr 4, poz. 16; 12 września 1944 r. o specjalnych sądach karnych

dotyczył on: organizacji infrastruktury prawnej, operacyjnej i administracyjnej zapewniającej realizację dekretów PKWN wymierzonych przeciwko winnym przestępstw wymienionych w tych dekretach, prowadzenia na rzecz prokuratury i sądów czynności operacyjnych i śledztw wobec podejrzanych o przestępstwa w rozumieniu dekretów PKWN, ustalania i doprowadzania podejrzanych o przestępstwa polityczne do specjalnych sądów karnych dysponujących prawem orzekania kary śmierci, zapewniania odpowiedzialności w formie izolacji w obozach karnych osób, które w okresie II wojny światowej zadeklarowały wobec okupanta niemieckiego przynależność do narodu niemieckiego lub niemieckie pochodzenie, cenzury korespondencji i rozmów telefonicznych oraz nasłuchu radiowego oraz działalności policyjnej. Tak szeroki zakres kompetencji wynikał z faktu, iż „Komuniści polscy [...], w ślad za sowieckimi towarzyszami traktowali aparat bezpieczeństwa jako jeden z najważniejszych instrumentów sprawowania władzy, z czego wynikało, iż musi być on narzędziem partii. W rezultacie, kierownictwo partii komunistycznej od samego początku kontrolowało aparat bezpieczeństwa i zarządzało nim”²⁵.

Przybycie 1 sierpnia 1944 r. Radkiewicza do Lublina uruchomiło pierwszy etap organizacji Resortu Bezpieczeństwa, którego trzon stanowił Wydział Kontrwywiadu²⁶, zwany także Wydziałem Operacyjnym²⁷ lub też Wydziałem Bezpieczeństwa²⁸, na którego czele stanął Roman Romkow-

dla spraw zbrodniarzy faszystowsko-hitlerowskich, Dz. U. 1944, nr 4, poz. 21; 23 września 1944 r. – Kodeks Karny Wojska Polskiego, Dz. U. 1944, nr 6, poz. 27; 7 października 1944 r. o Milicji Obywatelskiej, Dz. U. 1944, nr 7, poz. 33; 30 października 1944 r. o ochronie Państwa, Dz. U. 1944, nr 10, poz. 50; 4 listopada 1944 r. o środkach zabezpieczających w stosunku do zdrajców Narodu, Dz. U. 1944, nr 11, poz. 54; 12 grudnia 1944 r. o zwalczaniu potajemnego gorzelnictwa, Dz. U. 1944, nr 15, poz. 85; 28 grudnia 1944 r. o wprowadzeniu wojennej cenzury korespondencji, Dz. U. 1944, nr 17, poz. 93.

²⁵ A. Dudek, A. Paczkowski, *Polska, w: Czekiści. Organy bezpieczeństwa w europejskich krajach bloku sowieckiego 1944–1989*, red. K. Persak, Ł. Kamiński, Warszawa 2010, s. 410.

²⁶ Wydział Kontrwywiadu powołany został 1 sierpnia 1944 r. rozkazem Kierownika RBP nr 1. Z. Jakubowski, *Organy bezpieczeństwa i porządku publicznego (historia i dzień dzisiejszy)*, Warszawa 1984, s. 25–26; J. Żurek, *Aparat bezpieczeństwa wobec Kościoła katolickiego w Polsce. Wybrane struktury (1944–1953)*, „Aparat represji w Polsce Ludowej 1944–1989”, 2006, nr 1(3), s. 103; Z. Nawrocki, *Struktura aparatu bezpieczeństwa, w: Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza, t. 1: 1944–1956*, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005, s. 26.

²⁷ M. Kasprzycki, *Aparat bezpieczeństwa w powiecie nowosądeckim w latach 1945–1975*, Kraków 2020, s. 23.

²⁸ L.T. Szmidt, *Aparat bezpieczeństwa publicznego i jego udział w walce o utrwalenie władzy ludowej, w: O utrwalenie władzy ludowej w Polsce 1944–1948*, red. W. Góra, R. Halaba, Warszawa 1983, s. 212.

ski²⁹, Wydział Personalny z radzieckim oficerem Mikołajem Orechwą na czele i Sekretariat kierownika Resortu kierowany przez Juliana Konara³⁰. Powstały Wydział Kontrwywiadu prowadzący czynności operacyjno-śledcze miał za zadanie walkę z niemieckim szpiegostwem i pozostałościami podziemia hitlerowskiego w Polsce, zwalczanie struktur Polskiego Państwa Podziemnego, bandytyzmu politycznego, ochronę gospodarki narodowej oraz partii i uznawanych przez komunistów stowarzyszeń przed wpływami niepożądanych z ich punktu widzenia doktryn i ideologii³¹.

Szeroki zakres kompetencji Wydziału Kontrwywiadu wymagał stworzenia struktury odpowiadającej zakresowi działań. Taka struktura powstała w myśl etatu nr 714 z listopada 1944 r. Zgodnie z wprowadzonym etatem powstały wydział liczył 281 osób³² i w swej strukturze, w części powielonej w terenowych jednostkach organizacyjnych, miał składać się z 8 Sekcji³³. Sekcja I – zajmowała się przeciwdziałaniem wywiadowi niemieckiemu; Sekcja II – kontrolowała partie i organizacje opozycyjne; Sekcji III – podlegała działalność duchowieństwa; Sekcja IV – prowadziła obserwację, a wchodząca w jej skład Sekcja IVA dokonywała aresztowań; Sekcja V – poszukiwała osób podejrzanych i ściganych; Sekcja VI – wykonywała zadania związane ze stosowaniem środków techniki specjalnej (np. podsłuch); Sekcja VII – pro-

²⁹ Roman Romkowski (właśc. Menasze Grinszpan, 1907–1968), generał brygady, działacz komunistyczny. W Resorcie Bezpieczeństwa Publicznego od września 1944 r. na stanowisku kierownika kontrwywiadu. Po powstaniu Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego na stanowiskach: dyrektora Departamentu I (1945), pomocnika ministra (1946–1949) i wiceministra bezpieczeństwa publicznego (1949–1954). Został aresztowany 23 czerwca 1956 r. Wyrokiem Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy z 7 listopada 1957 r. skazany na 15 lat pozbawienia wolności. Zwolniony z więzienia w Sztumie na podstawie decyzji Rady Państwa z 3 października 1964 r. Zmarł w Warszawie 12 lipca 1968 r. Por. K. Szwaagrzyk, *Kierownictwo Departamentu X MBP przed sądami PRL*, w: *Departament X MBP. Wzorce – struktury – działanie*, red. K. Rokicki, Warszawa 2007, s. 243.

³⁰ *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Rzeszowszczyźnie (sierpień 1944 – lipiec 1945)*, wybór i oprac. D. Iwaneczko, Z. Nawrocki, Rzeszów 2005, s. 31.

³¹ Z. Nawrocki, *Zamiast wolności. UB na Rzeszowszczyźnie 1944–1949*, Rzeszów 1998, s. 28; *Ochrona bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego w Polsce 1944–1988*, red. T. Walichnowski, Warszawa 1989, s. 15–16; Jakubowski, *Organy bezpieczeństwa i porządku*, s. 25–26.

³² AIPN, MBP, Gabinet Ministra, PKWN, RBP, 24, Etaty RBP 1944 r., b.p. za Żurek, *Aparat bezpieczeństwa wobec Kościoła*, s. 103.

³³ AIPN Lublin, 029/4, Sprawozdania o stanie zatrudnienia, schemat struktury org. WUBP oraz kopie rozkazów personalnych za 1945, k. 5–9; *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Rzeszowszczyźnie*, s. 35.

wadziła sprawy śledcze; Sekcja VIII – gromadziła materiały ewidencyjne i kartotekę operacyjną. Należy jednak mieć na uwadze, że wymienione sekcje wobec trudności organizacyjnych i kadrowych zwłaszcza w strukturach terenowych powstawały ze znacznym opóźnieniem lub też w ogóle nie były organizowane³⁴. Przykładem tego stanu rzeczy jest interesująca ze względu na zadania związane z kontrolą działalności duchowieństwa Sekcja III. Sekcja ta miała prowadzić działania: a) przeciwko wszystkim antypaństwowym elementom, które przenikają do partii rządzących, zaśmiecają je, oraz przeciwko wrogiej agenturze wśród duchowieństwa, inteligencji i młodzieży; b) werbować, wychowywać i utrzymywać łączność z agenturą, w celu rozpracowania wrogiego elementu; c) kierować pracami Miejskich i Powiatowych Urzędów Bezpieczeństwa. Po linii tego elementu³⁵ powstała prawdopodobnie w grudniu 1944 r. z chwilą powołania na kierownika Julii Brystyger³⁶.

³⁴ Wytyczne RBP z tamtego okresu pokazują, że sekcje V i VI pozostawały wyłącznie w sferze planów i nie były tworzone w jednostkach terenowych UBP. Kompetencje planowanej Sekcji V przejęły sekcje I, II i VII. Sekcja VI nie powstała z powodu braku sprzętu i kadry wykształconej, aby stosować środki techniki specjalnej. Były również trudności w organizowaniu sekcji III i VIII. W pierwszym przypadku zdecydowała zapewne sytuacja polityczna: stan wojny, wyzwolenie tylko części terytorium państwa i klasyfikacja najważniejszego wroga, jakim w tym czasie było podziemie. Jeśli chodzi o Sekcję VIII, o trudnościach decydował brak wykształconych kadr i świadomości, jak ważna była ta forma działalności. *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Lubelszczyźnie (lipiec 1944 – czerwiec 1945)*, red. L. Pietrzak, S. Poleszak, R. Wnuk, M. Zajączkowski, Warszawa 2004, s. 35–36.

³⁵ *Informator o zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej (stan na dzień 31 grudnia 2008 roku)*, red. J. Bednarek, R. Leśkiewicz, Warszawa 2009, s. 37–38; Etat nr 714 z listopada (b.d.) 1944 r. Wydziału Kontrwywiadu Resortu Bezpieczeństwa Publicznego. AIPN, MBP, Gabinet Ministra, PKWN, RBP, 24, Etaty RBP 1944 r., b.d. za Żurek, *Aparat bezpieczeństwa wobec Kościoła*, s. 103.

³⁶ Dziurok, *Wstęp*, s. 19. Julia Brystyger na kierownika Sekcji III została powołana 20 grudnia 1944 r. W źródłach spotkać można różne wersje zapisu nazwiska: Bristyger, Brüstiger, Brystyger, Brystyger. Pojawiło się szereg publikacji dotyczących jej osoby, zarówno naukowych, jak i popularnonaukowych: P. Sztama, *Julia Brystyger*, w: *Leksykon bezpieki. Kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa 1944–1956*, t. 1, red. W. Bagiński, M. Dźwigał, Warszawa 2020, s. 229–252; P. Forecki, *Fantazmat Julii Brystyger*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, 2017, nr 1, s. 47–69; R. Klementowski, *Kadra kierownicza tzw. pionu III MBP*, w: *Pion walki z podziemiem niepodległościowym RBP/MBP 1944–1954*, red. T. Ruzikowski, Warszawa 2016, s. 69–71, 74; J. Żaryn, *Córka marnotrawna, czyli Luna w Laskach*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej”, 2005, nr 11, s. 43–50; A. Stopyra, *Figurantka „Roxana”*. *Inwigilacja Julii Brystyger przez Służbę Bezpieczeństwa (1962–1974)*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej”, 2(2009), s. 389–404; P. Stępień, *Julia Brystygerowa wobec tworzenia komunistycznych organizacji polskich w ZSRR (Polski Komitet Narodowy*

Struktura Wydziału Kontrwywiadu RBP w myśl założeń organizacyjnych miała być powielona przy zmniejszonej obsadzie kadrowej w jednostkach terenowych: Wydziałach Bezpieczeństwa Publicznego (WBP) i Referatach Bezpieczeństwa Publicznego (Ref. BP), przy czym w początkowym etapie organizacji RBP jego struktury terenowe miały podwójną podległość; z jednej strony podlegały Wydziałowi Kontrwywiadu RBP, z drugiej zaś strukturom państwowo-administracyjnym³⁷, Wojewódzkim Radom Narodowym (WRN), Powiatowym Radom Narodowym (PRN), Miejskim Radom Narodowym (MRN) i Gminnym Radom Narodowym (GRN)³⁸. Stan podwójnej podległości nie ułatwiającej działania trwał jednak krótko, bo już we wrześniu po wydaniu przez KRN 11 września 1944 r. ustawy „O organizacji i zakresie działania rad narodowych”³⁹ terenowe struktury RBP zostały podporządkowane bezpośrednio centrali⁴⁰. W wyniku czego terenowe struktury RBP dotychczas funkcjonujące w ramach rad narodowych zostały przekształcone w Wojewódzkie Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP), Powiatowe Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego (PUBP), Miejskie Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego (MUBP) i Gminne Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego (GUBP)⁴¹. Niewątpliwie dokonana zmiana podnosiła efektywność działań, która ze względu na podwójne podporządkowanie terenowych struktur RBP podlegających tak centrali, jak i radom narodowym budziła zastrzeżenia.

Po dokonaniu przekształceniu jednostek terenowych RBP, w listopadzie 1944 r. zostały ustalone etaty, które ustalały organizację gmin-

i Centralne Biuro Komunistów Polskich), „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica”, 2003, nr 91, s. 31–49; L. Smosarski, *Brystygier (Bristygier, Brüstygier) Julia*, w: *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1, red. F. Tych, Warszawa 1978, s. 327–328; W prezentowanej pracy przyjęto ostatecznie nazwisko używane przez samą zainteresowaną – zob. AIPN, 0154/49, Akta osobowe Julii Brystiger, k. 8.

³⁷ Więcej na temat ustroju administracyjnego w latach 1944–1950 – zob. W. Kozyra, *Ustrój administracji państwowej w Polsce w latach 1944–1950*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 63(2011), z. 1, s. 171–191.

³⁸ Struktury administracyjne w postaci Wojewódzkich Rad Narodowych, Powiatowych Rad Narodowych, Miejskich Rad Narodowych i Gminnych Rad Narodowych powstawały na podstawie Statutu Tymczasowego Rad Narodowych, uchwalonego przez Krajową Radę Narodową w dniu 1 stycznia 1944 r. *Protokół pierwszego plenarnego posiedzenia Krajowej Rady Narodowej*, Warszawa 1947, s. 30.

³⁹ Dz. U. 1944, nr 5, poz. 22.

⁴⁰ Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990*, s. 18–19.

⁴¹ *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Lubelszczyźnie*, s. 24; A. Misiuk, *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce. Zarys dziejów (od X wieku do współczesności)*, Szczytno 2011, s. 286.

nych⁴², miejskich, powiatowych i wojewódzkich urzędów bezpieczeństwa publicznego⁴³. Zgodnie z wprowadzonymi etatami struktury organizacyjne jednostek terenowych miały odzwierciedlać istniejące na szczeblu centralnym struktury organizacyjne RBP. Należy jednak mieć na uwadze, że założenia organizacyjne, zwłaszcza w odniesieniu do jednostek terenowych (WUBP, PUBP, MUBP), w rzeczywistości były realizowane z opóźnieniem przede wszystkim ze względu na brak dostatecznej ilości kadr. Stąd też przede wszystkim w PUBP i MUBP nie zorganizowano Sekcji V i VI. Ilustracją tego stanu rzeczy jest m.in. sprawozdanie kierownika PUBP w Krośnie pchor. Leona Fiałkowskiego z 25 grudnia 1944 r., który meldował do WUBP w Rzeszowie: „Rozbudowa aparatu po gminach i Powiatowym Urzędzie BP idzie w bardzo powolnym tempie, gdyż brak ludzi wykwalifikowanych i zaufanych”⁴⁴. Powstałe w PUBP sekcje I, II i III borykające się z problemami kadrowymi zostały połączone w tzw. Grupy kontrwywiadu.

Ten początkowy okres budowy cywilnych struktur bezpieczeństwa państwa uległ przemianom w wyniku zachodzących zmian związanych z wyzwoleniem terenów Polski spod okupacji niemieckiej. Było bowiem rzeczą oczywistą, że dotychczasowy stan będący w istocie wielką improwizacją musi ulec zmianie w miarę postępów w organizacji administracji rządowej na wyzwolonych terenach. Proces ten nabrał przyspieszenia z chwilą powstania w grudniu 1944 r. Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁵, w wyniku czego RBP został przekształcony w Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego (MBP)⁴⁶.

⁴² Gminne urzędy bezpieczeństwa publicznego tworzone były przy posterunkach Milicji Obywatelskiej i zakładały obsadę trzech osób, tj. kierownika i dwóch wywiadowców. AIPN, 1572/2675, Etat nr 33 Gminnego UB przy posterunku MO, [listopad 1944 r.], k. 21, za: P. Fornal, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Krośnie w latach 1944–1956. Struktura, kierownicy, działalność*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”, 2015, nr 1(13), s. 196.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ AIPN Rzeszów, 04/176, Sprawozdania z pracy PUBP w Krośnie za lata 1945–1947, Sprawozdanie szefa PUBP w Krośnie do WUBP w Rzeszowie, 25 XII 1944 r., k. 2, za: Fornal, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Krośnie*, s. 196.

⁴⁵ Dz. U. z 1944, nr 19, poz. 99.

⁴⁶ Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego (MBP) – odpowiedzialne za bezpieczeństwo publiczne, wewnętrzne i zewnętrzne istniało od 1 stycznia 1945 do 7 grudnia 1954. Powstało w konsekwencji powołania Urzędu Ministra Bezpieczeństwa Publicznego na mocy art. 2 ustawy KRN z dnia 31 grudnia 1944 roku o powołaniu Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej. Dz. U., 1944, nr 19, poz. 99.

1.2. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego (1 I 1945 – 7 XII 1954)

Postępujący proces obejmowania władzy przez komunistów niósł za sobą obok różnorodnych działań związanych z budową struktur państwa w nowej rzeczywistości społeczno-politycznej także przekształcenia powstałego aparatu bezpieczeństwa, którego zaczątkiem był RBP. W efekcie w styczniu 1945 r. powstało MBP, które istniało w latach 1945–1954 i przejęło dotychczasową strukturę RBP⁴⁷. Przejęcie istniejących struktur uruchomiło proces ich dostosowania do zmieniającej się sytuacji polityczno-społecznej. Stąd też dotychczasowe struktury Kontrwywiadu zostały przeorganizowane, w wyniku czego powstał Departament I (Kontrwywiad)⁴⁸. Powstały Departament pełnił rolę głównej jednostki operacyjnej, której zadania obejmowały m.in. walkę z niemieckim szpiegostwem i pozostałościami podziemia hitlerowskiego w Polsce, zwalczanie wszelkiego rodzaju opozycji zbrojnej i politycznej, ochronę legalnych partii politycznych i społecznych przed infiltracją podziemia itp. W skład jego struktury składającej się z ośmiu wydziałów⁴⁹ wchodziły m.in. trzy wydziały mające swe odpowiedniki w strukturach terenowych MBP na szczeblu województw, powiatów oraz miast, które w różnym zakresie prowadziły działania przeciwko Kościołom i związkom wyznaniowym. Były to: Wydział I – do walki z niemieckim szpiegostwem i pozostałościami podziemia hitlerowskiego w Polsce⁵⁰; Wydział III – do walki z bandytyzmem

⁴⁷ Więcej na temat zmian organizacyjnych, strukturalnych i kompetencyjnych funkcjonowania MBP w latach 1944–1954 zob. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL*, s. 15–30; A. Bilińska-Gut, *Struktura i organizacja Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w latach 1944–1954*, „Zeszyty Historyczne WiN-u”, 2001, nr 15, s. 89–120.

⁴⁸ Pleskot, *Czerwony kontrwywiad*, s. 4; D. Nowicka, *Kształtowanie się służb specjalnych jako aparatu represji Polski Ludowej*, „Z Dziejów Prawa”, 14(22), 2021, s. 96.

⁴⁹ *Ochrona bezpieczeństwa państwa*, s. 23–24; Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990*, s. 21–22. Autorzy obu opracowań podają mylnie zakresy kompetencyjne wydziałów IV, V i VI Departamentu I.

⁵⁰ W WUBP powstał Wydział I podzielony na osiem sekcji: Sekcja I zajmowała się rozpracowaniem niemieckiej agentury, volksdeutscheami i kolaboracją, Sekcja II odpowiadała za rozpracowanie sanacji, endecji i mniejszości narodowych, Sekcja III rozpracowywała wrogi element w partiach politycznych, duchowieństwie i wśród młodzieży, Sekcja IV zajmowała się rozpracowaniem wrogich elementów w przemyśle, Sekcja V zwalczała działalność antypaństwową skierowaną przeciwko reformie rolnej, Sekcja VI zajmowała się zwalczaniem wrogiej działalności osób i organizacji destabilizujących transport kolejowy i łączność, Sekcja VII odpowiadała za obserwację, zaś sekcja VIII zajmowała się aresztowaniem i śledztwem. W PUBP i MUBP powstały sekcje III referatów I powołane „przeciwko wszystkim antypaństwowym

politycznym oraz Wydział V – do ochrony legalnych organizacji politycznych i społecznych przed infiltracją podziemia⁵¹. W kwietniu 1945 r. na podstawie rozkazu ministra BP Radkiewicza powstał w Departamencie I Wydział do Walki z Bandytyzmem⁵². Zakres jego kompetencji pokrywał się w zasadzie z zadaniami Wydziału II (do walki z reakcyjnym podziemiem) i Wydziału III. Powstały wydział miał swe odpowiedniki w strukturach terenowych – w WUBP i PUBP⁵³.

Zadania wspomnianych wyżej Wydziałów w strukturach WUBP były jednak znacznie szersze i podlegały zmianom wraz z umacnianiem pozycji przejmujących władzę komunistów. Widzimy to m.in. w zadaniach Wydziału I WUBP w Lublinie, którego Sekcja III w myśl pisma kierownika Wydziału Personalnego MBP do kierownika WUBP w Lublinie z 16 lutego 1945 „organizuje pracę przeciwko wszystkim antypaństwowym elementom, które przenikają do partii rządzących, zaśmiecają je, oraz przeciwko wrogiej agenturze wśród duchowieństwa, inteligencji i młodzieży. Werbuje agenturę, wychowuje ją i utrzymuje z nią łączność w celu rozpracowania tego elementu”⁵⁴. Należy jednak mieć na uwadze, że faktyczna organizacja struktur Wydziału I w jednostkach terenowych (WUBP, PUBP, MUBP) następowała ze znacznym opóźnieniem. Przykładem ilustrującym ten stan rzeczy jest organizacja Sekcji III Wydziału I w WUBP

elementom, które przenikając do partii rządzących, zaśmiecają je, oraz przeciwko wrogiej agenturze wśród duchowieństwa, inteligencji i młodzieży”. Pracownicy sekcji III Wydziału I WUBP zajmowali się werbunkiem agentów. W PUBP pracownicy Sekcji III referatów Wydziału I razem z pracownikami sekcji I i II (agentura niemiecka, opozycja polityczna, mniejszości narodowe) tworzyli tzw. grupy kontrwywiadu. Mające powstać sekcje III tak wydziału I WUBP jak i sekcje III referatów I PUBP i MUBP borykały się jednak z problemami natury organizacyjnej, w związku z czym organizowane były z opóźnieniem jak i z niepełnymi stanami etatowymi. Zob. *Z dziejów kontrwywiadu w Polsce Ludowej (wybór dokumentów 1944–1984)*, t. 1, oprac. Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW, Warszawa 1987, s. 28–29; *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Lubelszczyźnie*, s. 25, 107–108.

⁵¹ Nawrocki, *Struktura aparatu bezpieczeństwa*, s. 26.

⁵² Rozkaz Nr 16 ministra bezpieczeństwa publicznego z 16 kwietnia 1945 r., w: *Księga Bezprawia. Akta normatywne kierownictwa Resortu Bezpieczeństwa Publicznego (1944–1956)*, wyb. i oprac. B. Kopka, Warszawa 2011, dok. Nr 20, s. 88–90.

⁵³ Tamże, s. 88. Więcej zob. B. Kopka, G. Majchrzak, *Centrala a teren na przykładzie działań Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w latach 1944–1954*, w: „Zwyczajny” resort. *Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2005, s. 204–223 (*Monografie*, t. 14).

⁵⁴ *Z dziejów kontrwywiadu w Polsce Ludowej*, t. 1, s. 28–29.

w Krakowie. Sekcja ta w myśl rozkazu organizacyjnego została powołana w lutym 1945 r., jednakże działalność rozpoczęła prawdopodobnie dopiero w maju 1945 r.⁵⁵

Widać więc, że struktury organizacyjne jednostek terenowych, które miały prowadzić m.in. działania przeciwko kościołom i związkom wyznaniowym, organizowano *de facto* z opóźnieniem ze względu przede wszystkim na braki kadrowe. Przekładało się to na ograniczoną działalność względem kościołów i związków wyznaniowych. Stąd też minister bezpieczeństwa publicznego Radkiewicz podczas narady w sierpniu 1945 r. z kierownictwem WUBP w Lublinie zdając sobie sprawę, że istniejące struktury aparatu bezpieczeństwa są jeszcze zbyt słabe organizacyjnie i kadrowo, by prowadzić efektywną działalność wobec kościołów, w tym Kościoła i związków wyznaniowych, stwierdził: „Bezpieczeństwo zasadniczo nie walczy z duchowieństwem, ale i tam również należy szukać wrogów”⁵⁶. Ta przejściowa niemoc aparatu bezpieczeństwa przede wszystkim wobec Kościoła wkrótce miała ulec zmianie wobec planowanych działań organizacyjnych we wrześniu 1945 r.

Istotny wpływ na zmiany, które nadeszły w strukturach organizacyjnych MBP we wrześniu 1945 r., miała zmiana w sytuacji zewnętrznej i wewnętrznej Polski będącej m.in. wynikiem decyzji konferencji poczdamskiej sankcjonującej granice nowej Polski i skutecznych działań eliminujących opozycję i zbrojne podziemie. W związku z czym we wrześniu 1945 r. dokonano reorganizacji MBP⁵⁷. W jej wyniku powołano na bazie Departamentu I (Kontrwywiad) Departament V (Społeczno-Polityczny)⁵⁸, którego pierwszym i jedynym dyrektorem została Julia Brystiger⁵⁹. Powstały Departament mający nadzorować życie społeczno-polityczne w kraju borykał się od momentu

⁵⁵ F. Musiał, *Pion antywyznaniowy WUBP w Krakowie (1945–1952). Rekonesans badawczy*, w: *Przeciw Kościołom i religii. Sprawozdania Sekcji 5 Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Krakowie 1946–1952*, red. F. Musiał, Kraków 2008, s. 44.

⁵⁶ *Protokół narady ministra bezpieczeństwa publicznego z kierownictwem Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie*, 20 VIII 1945, w: *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Lubelszczyźnie*, s. 398.

⁵⁷ AIPN, 1572/2582, MBP, Departament Finansowy, Rozkaz nr 51 ministra BP Stanisława Radkiewicza dotyczący reorganizacji I Departamentu MBP, 6 IX 1945 r., k. 4–6; za: Pleskot, *Czerwony kontrwywiad*, s. 5.

⁵⁸ Powstał na podstawie Rozkazu nr 51 Ministra Bezpieczeństwa Publicznego z dnia 6 września 1945 r. *Biuletyny Informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1946*, t. 1, red. W. Chudzik, I. Marczak, M. Olkuśnik, Warszawa 1996, s. 11; Pleskot, *Czerwony kontrwywiad*, s. 6; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra*, t. 1, s. 32.

⁵⁹ Do 1950 r. była pełniącą obowiązki (p.o.) Dyrektora Departamentu.

jego powołania z problemami związanymi z zakresem jego kompetencji. Projekt jego struktury oraz zadań opracowano dopiero w styczniu 1946 r. i zatwierdzono rozkazem organizacyjnym ministra bezpieczeństwa publicznego w marcu 1946 r.⁶⁰ Zadania, jakie zostały przypisane Departamentowi, w pierwszym rządzie obejmowały zabezpieczenie kontrwywiadowcze wszelkich ogniw PPR (potem PZPR), administracji rządowej, istniejących partii politycznych: Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego (ZSL), Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS) i Stronnictwa Demokratycznego (SD). W praktyce oznaczało to infiltrację i inwigilację takich struktur. Drugim, nie mniej ważnym obszarem zainteresowania powstałego departamentu była możliwie szeroko identyfikowana działalność wobec kościołów i związków wyznaniowych. Rzecz jasna *gros* wysiłków w tym zakresie sprowadzało się do zwalczania Kościoła. Departamentowi V powierzono ponadto nadzór nad wszelkimi prawomocnie działającymi organizacjami i stowarzyszeniami społecznymi (w tym młodzieżowymi) oraz nad szkolnictwem i instytucjami kultury.

Działania przypisane Departamentowi V wobec kościołów i związków wyznaniowych sprawiły, że w jego strukturze został zorganizowany Wydział V (obsługi duchowieństwa), który miał być wiodącym w działaniach przeciwko kościołom i związkom wyznaniowym⁶¹. Działania te zostały zasadniczo skupione w trzech sekcjach: Sekcji I – Obsługi Kościoła Rzymskokatolickiego, Sekcja II – Obsługi Kościoła Greckokatolickiego, Prawosławnego, Ewangelickiego i innych, Sekcja III – Obsługi Organizacji Religijnych⁶². Przy czym wobec trudności kadrowych Sekcja II powstała w 1948 r., pomimo że z dniem 1 listopada 1947 r. kierownictwo sekcji objął kpt. Karol Soplak⁶³. Podobnie rzecz się miała z Sekcją III, która powstała jeszcze później, bo w lipcu 1949 r., pomimo że z dniem 1 czerwca jej kierownictwo Sekcji objął kpt. Jan Wiewiórkowski⁶⁴.

⁶⁰ Powstał na podstawie Rozkazu nr 51 Ministra Bezpieczeństwa Publicznego z dnia 6 września 1945 r. *Biuletyny Informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa*, t. 1, s. 11.

⁶¹ Bilińska-Gut, *Struktura i organizacja Ministerstwa*, s. 99.

⁶² *Rozkaz nr 51 ministra bezpieczeństwa publicznego z dnia 6 września 1945 r.*, w: *Z dziejów kontrwywiadu w Polsce Ludowej*, t. 1, s. 37–38; Żurek, *Aparat bezpieczeństwa wobec*, s. 104; *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956: taktyka, strategia, metody*, cz. 1: *Lata 1945–1947*, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1994, s. 12.

⁶³ AIPN, 0649/4, t. 1, Sprawozdanie Departamentu V za okres 11–31 XII 1948, b.p., za Dziurok, *Wstęp*, s. 20.

⁶⁴ AIPN, 0649/4, t.1, Informacja o pracy agenturalno-operacyjnej Departamentu VMBP i jego odpowiedników, 27 X1949r., b.p. za Dziurok, *Wstęp*, s. 21; M. Piotrowski, *Ludzie bezpieki w walce z narodem i Kociołem. Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944–1978 – Centrala*, oprac. M. Piotrowski, Lublin 2000, s. 95.

Powstały Wydział V na mocy rozkazu Radkiewicza z 27 listopada 1945 r. miał w terenie odpowiedniki w postaci Wydziału V w WUBP, Referatów V w PUBP i MUBP⁶⁵ oraz referentów w posterunkach gminnych Milicji Obywatelskiej (MO)⁶⁶. W Wydziale V WUBP mającym nadzorować życie społeczno-polityczne w terenie w myśl rozkazu miało występować pięć sekcji⁶⁷. Sekcja I – operacyjna obsługa oraz ochrona partii i ugrupowań politycznych przed atakami reakcji; Sekcja II – obsługa instytucji oświatowych i kulturalnych oraz wolnych zawodów; Sekcja III – obsługa administracji państwowej; Sekcja IV – obsługa organizacji młodzieżowych; Sekcja V – obsługa duchowieństwa⁶⁸.

Występujące problemy organizacyjne i kadrowe struktur Departamentu V spowodowały, że w marcu 1946 r. dokonano jego reorganizacji⁶⁹. W jej wyniku stan etatowy Departamentu V został podniesiony do 156 etatów, w tym 135 etatów wojskowych i 21 etatów pracowników cywilnych⁷⁰. Wydział V w wyniku przeprowadzonej reorganizacji miał liczyć 26 etatów⁷¹. Dążenie do rozciągnięcia kontroli nad wszystkimi aspektami życia religijnego, uściślenia zadań oraz wzmocnienia Departamentu V sprawiło, że na jesieni 1946 r. dokonano ponownej jego reorganizacji. Departament V otrzymał 22 listopada

⁶⁵ Rozkaz ministra BP nr 76 z 27 listopada 1945 r., w: *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra*, t. 1, s. 30. Rozkaz nr 76 ministra bezpieczeństwa publicznego z dnia 27 listopada 1945 r., w: *Z dziejów kontrwywiadu w Polsce*, t. 1, s. 41–42; J. Żaryn, *Kościół w PRL*, Warszawa 2004, s. 63; AIPN Rzeszów, 04/82-83, Sprawozdania z pracy Wydziału V WUBP w Rzeszowie za lata 1945–1946, za: Nawrocki, *Zamiast wolności*, s.108. Tenże stwierdza, że Wydział V w WUBP w Rzeszowie został utworzony już w październiku 1945 r.

⁶⁶ Występowanie referentów UB w gminnych posterunkach MO budziła zastrzeżenia ministra BP, który pod koniec 1947 r. planował ich zastąpienie nieoficjalnymi rezydentami UB (w szeregach MO). Warunkiem tych zmian miało być rozwinięcie sieci agentów na poziomie gminy, tak by referenci UB przestali być potrzebni. *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956*, s. 80–81. Na przełomie 1951 i 1952 r. przeprowadzono częściową reorganizację struktury PUBP (a także referatów gminnych) m.in. pod kątem roli referatów V oraz zasad współpracy „pionowej” (WUBP – PUBP – posterunek MO) i „poziomej” (poszczególne sekcje i referaty). Przeprowadzona reorganizacja nie przyniosła jednak zadowalających rezultatów. *Aparat bezpieczeństwa latach 1944–1956*, t. 1, s. 123–128.

⁶⁷ Rozkaz nr 76 ministra bezpieczeństwa publicznego z dnia 27 listopada 1945 r., w: *Z dziejów kontrwywiadu w Polsce Ludowej*, t. 1, s. 41–42; AIPN Rz, 04/82-83, Sprawozdania z pracy Wydziału V WUBP w Rzeszowie za lata 1945–1946; *Księga Bezprawia. Akta normatywne kierownictwa Resortu*, dok. Nr 34, s. 129.

⁶⁸ Tamże.

⁶⁹ Rozkazy ministra BP z 8 i 25 marca 1946 r. AIPN, MBP, 2603, Etat nr MS/524, k. 1–3, za: Żurek, *Aparat bezpieczeństwa wobec*, s. 104.

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ Tamże.

1946 r. nowy etat zatwierdzony 23 listopada 1946 Rozkazem nr 43/org. Ministra Bezpieczeństwa Publicznego⁷². W myśl nowej struktury w Departamencie V powstał nowy Wydział V, mający zajmować się ochroną administracji państwowej i samorządowej, instytucji oświatowych i kulturalnych. Zgodnie z nową strukturą Departament V miał liczyć 181 etatów, a Wydział V 29 etatów⁷³. W rzeczywistości stan faktyczny kadr Departamentu i Wydziału był niższy od stanu etatowego. O takim stanie rzeczy świadczą zachowane materiały archiwalne, według których w 1948 r. Wydział V w MBP zatrudniał zaledwie dwunastu pracowników operacyjnych, natomiast w Wydziałach V WUBP (wszystkie sekcje) 501 osób, a w referatach PUBP 912 osób⁷⁴.

Wydział V po przeprowadzonej w marcu 1946 r. reorganizacji miał zajmować się walką z duchowieństwem i politycznymi strukturami opierającymi swój program na religii rzymskokatolickiej⁷⁵. Ten zakres działań sprawił, że stan etatowy Wydziału V podniesiono do 29 etatów, jak też dokonano reorganizacji struktury. W ramach Wydziału V powstały cztery sekcje: Sekcja I (duchowieństwo katolickie świeckie i zakonne)⁷⁶, Sekcja II (duchowieństwo innych wyznań religijnych oraz sekt)⁷⁷. Z zakresu działań Sekcji II były wyłączone kwestie poświęcone religii mojżeszowej⁷⁸. Sekcja ta z powodu braków kadrowych faktyczną działalność podjęła dopiero

⁷² AIPN, MBP, 2603, Etat nr MS/524, k. 4–14, za: Żurek, *Aparat bezpieczeństwa wobec*, s. 104; Dziurok, *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec kościołów*, s. 138–141.

⁷³ Żurek, *Aparat bezpieczeństwa wobec*, s. 104; Dziurok, *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec kościołów*, s. 138–141.

⁷⁴ AIPN, 0694/4, t.1, b.p., za: Dziurok, *Wstęp*, s. 22.

⁷⁵ Podział zadań w wydziałach znany jest z projektu stanu etatowego Departamentu V MBP z 13 października 1946 r. oraz niedatowanego, analogicznego dokumentu poświęconego wyłącznie Wydziałowi V tego departamentu. Żurek, *Aparat bezpieczeństwa wobec*, s. 104.

⁷⁶ Sekcja ta liczyła 8 etatów. W opracowaniu tej sekcji znajdował się Episkopat Polski i jego komisje, Prymasowska Rada Odbudowy Kociołów, 24 kurie biskupie i kurie w administracjach apostolskich, 46 zgromadzeń zakonnych męskich, Caritas i jej 24 oddziały, sodalicje mariańskie. Żurek, *Aparat bezpieczeństwa wobec*, s. 105. Ponadto projektowano rozszerzenie zadań sekcji o podjęcie opracowania 62 zgromadzeń zakonnych żeńskich, katolickich stowarzyszeń młodzieży męskiej i żeńskiej, bractw i trzecich zakonów, kół ministrantów, rad parafialnych, instytutów religijnych (prawdopodobnie chodzi o diecezjalne instytuty wyższej kultury religijnej), wydawnictw diecezjalnych i zakonnych. Dziurok, *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec kościołów*, s. 138–141.

⁷⁷ Żurek, *Aparat bezpieczeństwa wobec*, s. 105. Sekcja ta liczyła 4 etaty.

⁷⁸ Kwestiami związanymi z środowiskami i organizacjami (instytucjami) żydowskimi zajmował się początkowo Referat Samodzielny dla spraw Mniejszości Narodowych (3 etaty), a następnie II Sekcja Samodzielna w Wydziale I Departamentu V MBP. AIPN, MBP, 2603, za: Żurek, *Aparat bezpieczeństwa wobec*, s. 105. Por. nt. partii i instytucji żydowskich:

w 1948 r. Jeszcze później również z braku kadr, bo dopiero w trzecim kwartale 1949 r. rozpoczęła swą działalność Sekcja III (organizacje religijne i charytatywne)⁷⁹. Sekcja IV (polityczne organizacje katolickie, prasa katolicka, Stronnictwo Pracy i inne) ważna z punktu polityki wyznaniowej państwa powstała w grudniu 1946 r.⁸⁰

Zbudowana struktura Departamentu V i Wydziału V podlegała jednak ciągłym modyfikacjom w miarę narastania napięć między państwem a Kościołem i mimo rozległych zadań, od początków swego istnienia borykała się z brakiem kadr, zwłaszcza w terenie. Dostrzegając ten problem MBP 1 października 1947 r. dokonało reorganizacji terenowych struktur⁸¹. W wyniku reorganizacji wprowadzono zróżnicowane etaty PUBP i MUBP oraz ujednolicono nazewnictwo⁸². Nowe etaty wprowadziły cztery typy struktur, a mianowicie typ: „A”, „B”, „C” i „C1”⁸³. Ilustracją tego stanu rzeczy są wspomniane już dane z 1948. Znacznie pełniejszy obraz stanu kadr ilustrują dane z 1950 r, zgodnie z którymi w Departamencie V braki kadrowe sięgały niespełna 50% stanu etatowego, czyli na ogólną ilość 213 etatów obsadzonych było 115⁸⁴. W Wydziale V Departamentu V sytuacja była lepsza, bowiem obsadzonych było 19 etatów z przewidzianych 29. Zdecydowanie lepsza była sytuacja kadrowa w jednostkach terenowych (WUBP, PUBP, MUBP), gdzie obsadzonych było w zależności od województwa od 80 do 90% stanowisk etatowych⁸⁵. Niemniej jednak pomimo trudności organizacyjnych i kadrowych Wydział V na bieżąco monitorował działalność Kościoła, o czym świadczy informacja władz bezpieczeństwa z maja 1946 r. charakteryzująca stosunki

J. Orlicki, *Z dziejów stosunków polsko-żydowskich 1918–1949*, Szczecin 1983, s. 170–172, 208–209, 217–223.

⁷⁹ AIPN, 0649/4, t. 1, Informacja o pracy agenturalno-operacyjnej Departamentu VMBP i jego odpowiedników, 27 XI 1949 r., b.p., za: Dziurok, *Wstęp*, s. 21. Sekcja ta liczyła 4 etaty.

⁸⁰ Tamże. Sekcja ta liczyła 6 etatów; *Biuletyny Informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa*, s. 25.

⁸¹ Fornal, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Krośnie*, s. 199.

⁸² Rozkazem tym unieważniono również używane dotąd nazwy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego na powiat i miasto, i Urząd Bezpieczeństwa Publicznego na miasto i powiat. Odtąd wprowadzono jednolitą nazwę „Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w (miasto siedziba). Tamże.

⁸³ Tamże.

⁸⁴ AIPN, 01206/72, Sprawozdanie ze stanu personalnego w Departamencie V i V Wydz. WUBP (od dnia 1 I 1950 do 1 IV 1950), 14 IV 1950, b.p.; tamże, Sprawozdanie ze stanu personalnego w Departamencie V i V Wydz. WUBP (od 1 I 1950 do 31 XII 1950), 13 II 1951, b.p., za: Żurek, *Aparat bezpieczeństwa wobec*, s. 106.

⁸⁵ Tamże.

państwo-Kościół: „Część duchowieństwa wygłosiła w dniu 3 maja kazania o treści antyrządowej, które wpłynęły podniecająco na młodzież. Na ogół w maju nie zanotowano poważniejszej działalności antydemokratycznej ze strony duchowieństwa. Zanotowano kilka pozytywnych wystąpień i przychylnych wypowiedzi księży w stosunku do państwa”⁸⁶.

Należy podkreślić, że działania przeciwko kościołom i związkom wyznaniowym przypisane Wydziałowi V Departamentowi V były wspomagane przez inne Departamenty, m.in. Departament I prowadzący działania kontrwywiadowcze, Departament II zajmujący się m.in. techniką operacyjną i perlustracją korespondencji, Departament VI zajmujący się m.in. szkolnictwem, instytucjami oświatowymi, kulturalnymi itp., jak też organy kontrwywiadu wojskowego – Głównego Zarządu Informacji (GZI) Ministerstwa Obrony Narodowej (MON)⁸⁷, a po przeformowaniu w 1957 r. – Wojskowej Służby Wewnętrznej (WSW)⁸⁸. Organy kontrwywiadu od chwili powstania brały czynny udział w różnorodnych działaniach przeciwko kościołom i związkom wyznaniowym. Ilustracją zaangażowania tuż po powstaniu we wrześniu 1944 r. w działania przeciwko kościołom i związkom wyznaniowym jest m.in. dyrektywa 1429/3 z 12 grudnia 1944 r. Kierownictwa Informacji Wojska Polskiego nakazująca podległym organom „operacyjne rozpracowanie baptystów oraz wyznawców innych religii jako wrogie i reakcyjne środowi-

⁸⁶ Cyt. za C. Osękowski, *Referendum 30 czerwca 1946 roku w Polsce*, Warszawa 2000, s. 99.

⁸⁷ Rozkazem ND WP nr 22 z dnia 10 września 1944 r. powołano Zarząd Informacji ND WP. Po niespełna dwóch miesiącach istnienia jego nazwa została rozkazem nr 95 z dnia 30 listopada 1944 r. zmieniona na Kierownictwo Informacji Wojska Polskiego. Ostatecznie na podstawie rozkazu Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego nr 50/Org. z dnia 11 marca 1945 r. nazwa została zmieniona na Główny Zarząd Informacji WP. Po podporządkowaniu 1 lutego MON z dniem 30 listopada 1950 r. nazwa uległa zmianie na Główny Zarząd Informacji Ministerstwa Obrony Narodowej. We wrześniu 1955 r. na mocy uchwały Rady Ministrów PRL nr 683/55 z dnia 3 września 1955 r. GZI MON włączony został do Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego (KdsBP). Rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów nr 347 z dnia 28 listopada 1956 r. wojskowe organa bezpieczeństwa włączono do MON oraz Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (MSW). Zob. m.in. W. Tkaczew, *Powstanie i działalność organów informacji Wojska Polskiego w latach 1943–1948*, Warszawa 1994, s. 12–39; G. Winogrodzki, *Informacja wojskowa – rys historyczny*, „Journal of Modern Science”, 29(2016), nr 2, s. 321–346.

⁸⁸ Wojskowa Służba Wewnętrzna (WSW) – działająca w latach 1957–1990 instytucja kontrwywiadu wojskowego i służby zabezpieczającej bezpieczeństwo Sił Zbrojnych PRL oraz utrzymania dyscypliny wojskowej. Utworzona 10 stycznia 1957, w miejsce zlikwidowanego Głównego Zarządu Informacji MON, podlegała Ministerstwu Obrony Narodowej.

ska, za którymi mogą się kryć służby wywiadowcze państw zachodnich”⁸⁹. Zaangażowanie organów kontrwywiadu wojskowego w działania przeciwko kościołom i związkom wyznaniowym nie było co prawda ich pierwszoplanowym działaniem, jednakże było stale obecne.

Zaangażowanie w działania przeciwko kościołom i związkom wyznaniowym MBP i służb specjalnych państwa wspierane było przez politykę wyznaniową państwa, która w miarę umacniania się władzy komunistów ulegała zaostrzeniu. Widać to w *exposé* Józefa Cyrankiewicza wygłoszonym na posiedzeniu sejmu 10 stycznia 1948 r., w którym stwierdził: „Rząd nie zamierza wtrącać się do wewnętrznych spraw Kościoła i poszczególnych wyznań. Równocześnie jednak rząd nie będzie tolerował agresywnych postaw przedstawicieli kleru, a zwłaszcza hierarchii kościelnej ani prób wtrącania się do spraw państwowych, do spraw świeckiego życia publicznego. [...] Wszelkie próby wykorzystywania ambony czy szat kapłańskich do podniecania namiętności przeciw Państwu Ludowemu lub popierania podziemia będą przycinane z całą stanowczością i surowością prawa”⁹⁰. Treść *exposé* niedwuznacznie wskazywała, że dotychczasowe w miarę bezkonfliktowe stosunki państwo-Kościół ulegną zmianie. Ta zmiana znalazła swój wyraz w opublikowanym w marcu 1949 r. Oświadczeniu Rządu w sprawie całości kształtu stosunków między Państwem a Kościołem⁹¹, które *de facto* narzucało Kościołowi zasady jego stosunku do państwa.

⁸⁹ Tkaczew, *Powstanie i działalność organów informacji*, s. 201.

⁹⁰ K. Kąkol, *Kościół w PRL elementy ewolucji doktryny*, Warszawa 1985, s. 249.

⁹¹ „Stosunki między Kościołem a Państwem zależą od postawy kleru. Kościół korzysta w Polsce z pełnej wolności religijnej”. *Oświadczenie Rządu Rzeczypospolitej*, „Trybuna Ludu”, 21 III 1949, nr 78, wyd. C, Białystok. W wydaniu centralnym „Trybuna Ludu” Oświadczenie Rządu Rzeczypospolitej ukazało się w wydaniu niedzielnym, 20 marca 1949 r. Wyjaśnienia wymaga sprawa datowania Oświadczenia. Przyjęta w literaturze data 14 marca 1949 r., znajdująca się także w prasowej informacji poprzedzającej tekst Oświadczenia, odnosi się w rzeczywistości do dnia spotkania sekretarza Episkopatu, biskupa Zygmunta Choromańskiego, i ministra administracji publicznej Władysława Wolskiego, podczas którego odbyła się jedynie rozmowa na temat tego dokumentu. Jego pełne brzmienie nie było jeszcze zatwierdzone przez Sekretariat KC PZPR. Doszło do tego przecież dopiero 17 marca 1949 r. Faktyczne przekazanie Oświadczenia jako dokumentu poufnego nastąpiło w piątek, 18 marca 1949 r. Bp Choromański zapewnił m.in. Wolskiego, że po zapoznaniu się z jego treścią Episkopat da pisemną odpowiedź. Ku zaskoczeniu biskupa Choromańskiego „Trybuna Ludu” w numerze niedzielnym (20 marca), a w wydaniach lokalnych w dniu następnym, opublikowała treść Oświadczenia wraz z komentarzem. H. Konopka, *Porozumienie Kwietniowe 1950 roku – Sukces komunistów, czy klęska Episkopatu?*, „Studia Podlaskie”, 8(1995), s. 115, przyp. 10.

Zaostrzenie dotychczasowej polityki wobec Kościoła i związków wyznaniowych wymagało pokazania społeczeństwu, że ich działalność jest niezgodna z racją stanu państwa i wbrew oczekiwaniom społeczeństwa odbudowującego państwo po zniszczeniach wojennych. Takim widocznym działaniem z punktu widzenia komunistów wskazującym, że Kościół jest przeciwny zachodzącym zmianom tak w kwestiach społeczno-politycznych, jak i zmianom terytorialnym będącym wynikiem zakończenia II wojny światowej, była jego reakcja na list papieża Pius XII z marca 1948 r. do biskupów niemieckich⁹². W liście tym Pius XII potępił przesiedlenie ludności niemieckiej, uznał za „niesprawiedliwe” i „bezprzykładne” postępowanie zwycięzców wobec nich, które historia osądzi i „wyrok jej będzie surowy”⁹³. Negatywna ocena wypędzenia i wysiedlenia ludności oraz użyte sformułowanie, by „cofnąć, co zostało dokonane”⁹⁴, co interpretowano jako nawoływanie do rewizji granic na Odrze i Nysie Łużyckiej, wywołało w Polsce propagandową burzę⁹⁵. Należy wspomnieć, że po zapoznaniu się z listem przebywający w Rzymie kard. Adam Stefan Sapieha prosił Piusa XII o sprostowanie podanych liczb wysiedlonych Niemców. Jednakże Pius XII zdecydowanie odmówił stwierdzając, że papież nie ma nic do sprostowania, po czym złożył na jego ręce krótkie instrukcje dla episkopatu polskiego: „zachowywać się zgodnie z nakazami sumienia, przemyśleć

⁹² List został opublikowany w katolickim dzienniku diecezji berlińskiej „*Petrus Blatt*” z dnia 18.04.1948, nr 16; Tekst listu w języku polskim: *Papież Pius XII do biskupów niemieckich*, 1 III 1948, Katowice – Wrocław – Szczecin – Olsztyn 1948.

⁹³ W liście papież napisał: „Zdajemy sobie sprawę z tego, co wydarzyło się w czasie wojny na rozległych obszarach od Wisły do Wołgi. Czy było to jednak rzeczą dozwoloną wypędzić w formie odwetu z domu i ojczyzny 12 milionów ludzi i skazać ich na nędzę?”. Uznać zatem należy, że miał na myśli nie tylko liczbę przesiedlonej ludności niemieckiej (ok. 3 mln), ale wszystkich przesiedleńców, również z terenów wschodnich. Władzom komunistycznym wygodnie jednak było zasugerować, że słowa papieża odnoszą się wyłącznie do Niemców przesiedlanych z tzw. Ziemi Zachodnich. Zob. *Watykan popiera rewizjonistyczne dążenia Niemców. Orędzie Papieża do biskupów niemieckich*, „Lubuskie Słowo Polskie”, 21.04.1948, nr 108.

⁹⁴ Tamże.

⁹⁵ K. Pawlicka, *Polityka władz wobec Kościoła katolickiego (grudzień 1970 – październik 1978)*, Warszawa 2004, s. 20; A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2003, s. 33–34; Należy podkreślić, że podejmowane są próby złagodzenia wymowy listu papieża Piusa XII. Przykładem jest praca Andrzeja Paczkowskiego *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 1996, w której list ten został zreferowany następująco: „Wiosną 1948 r. podjęto [...] silną kampanię propagandową w związku z orędziem Piusa XII do biskupów niemieckich, w którym papież pisał m.in. o losie 12 mln wypędzonych Niemców” – s. 273.

dokładnie każdą podejmowaną decyzję, starać się nie prowokować incydentów z władzami”⁹⁶.

List, który niedwuznacznie nawoływał do rewizji podjętych przez aliantów decyzji w sprawie Niemiec, nie mógł pozostać bez reakcji władz, które pod hasłem „Papież przeciw polskości Ziem Odzyskanych” rozpoczęły szeroko zakrojoną akcję propagandową przeciwko Stolicy Apostolskiej, co pośrednio uderzało również w Kościół w Polsce⁹⁷. W podjętej akcji zarzucono papieżowi sympatie proniemieckie, podkreślając użyte w liście sformułowanie „[...] Jak bardzo żywa jest dla nas od 1926 r. pamięć dumnego pokazu armii katolickich Niemiec we Wrocławiu, który był zasadniczo pokazem armii katolickiego niemieckiego Wschodu, «niesamowitym wyrazem myśli katolickiej i lojalnego oddania Kościołowi i Papieżowi», jak My sami wróciliśmy z Wrocławia do Berlina, przenieśliśmy się do błogosławionego kardynała Adolfa Bertrama. Możemy tylko upamiętniać te dni ze smutkiem, biorąc pod uwagę straszny los, jaki spadł na ludność wschodnioniemiecką”⁹⁸. Ten, trzeba przyznać, co najmniej kontrowersyjny fragment listu w obliczu zbrodniczych czynów armii niemieckiej wobec ludności polskiej przedstawiano jako antypolskie nastawienie, kwestionowanie granic zachodnich i domaganie się przywrócenia stanu poprzedniego tych ziem⁹⁹.

Zaistniałe pole konfliktu na linii państwo-Kościół w sytuacji skutecznych działań eliminujących opozycję tak polityczną jak i zbrojną stało się niejako impulsem do podjęcia w grudniu 1949 r. kolejnej reorganizacji struktur MBP¹⁰⁰ w celu wzmocnienia działań przeciwko kościołom i związkom wyznaniowym. Przeprowadzona reorganizacja poszerzyła w Departamencie V krąg komórek organizacyjnych prowadzący działania przeciwko kościołom i związkom wyznaniowym: obok Wydziału V działania te miały prowadzić także Wydział II i Wydział III. Przeorganizowany Wydział V swą

⁹⁶ P. Wójcik, *Il governo e la Chiesa in Polonia di fronte alla diplomazia vaticana (1945–1978)*, San Pietro in Cariano 2016, s. 54–55; tenże, *Echa decyzji podejmowanych przez kardynałów Augusta Hlonda i Stefana Wyszyńskiego w ocenach Stolicy Apostolskiej*, „Studia Paradayskie”, 28(2018), s. 311.

⁹⁷ J. Żaryn, *Kościół a władza w Polsce, 1945–1950*, Warszawa 1997, s. 179–180.

⁹⁸ Tekst listu w j. polskim, <https://potsdamer-konferenz.de/verstaendigung/pius-xii-brief> [13.01.2020].

⁹⁹ H. Kołodziejek, *Organizowanie się Kościoła rzymskokatolickiego w Szczecinie w latach 1945–1993*, „Przegląd Zachodniopomorski”, 9(1994), nr 3, s. 48.

¹⁰⁰ W jej wyniku został wprowadzony nowy etat Departamentu V Nr 051/I z dn. 24 grudnia 1949 r., zatwierdzony Rozkazem nr 0116/org. Ministra Bezpieczeństwa Publicznego wydanym tego samego dnia.

działalność skupił wyłącznie na działaniach wobec Kościoła. Działalność tę prowadził początkowo przez cztery sekcje: Sekcję I prowadzącą działania przeciwko duchowieństwu zwanemu w nomenklaturze świeckim, Sekcję II prowadzącą działania przeciwko duchowieństwu zakonnemu, Sekcję III prowadzącą działania przeciwko katolickim organizacjom masowym, Sekcję IV prowadzącą działania przeciwko tzw. postępowym grupom katolickim. W czerwcu 1952 r. w Wydziale V powołano Sekcję V, która swym działaniem miała objąć zakony żeńskie¹⁰¹. W rzeczywistości jednak wobec problemów kadrowych Sekcja V została zorganizowana we wrześniu 1952 r.¹⁰² Sprawy innych kościołów i związków wyznaniowych przejęła Sekcja IV Wydziału III Departamentu V MBP, a środowiska i organizacje mniejszości narodowych rozpracowywała Sekcja III tego wydziału¹⁰³.

Wspomagające działania przeciwko kościołom i związkom wyznaniowym realizował Wydział II, mający przede wszystkim za zadanie zabezpieczać ruch ludowy przed dywersją ze strony sił wrogich ruchowi, tj. kleru, sanacji, endecji itd. Wykonywał on swe zadania w zakresie Kościoła w ramach Sekcji I rozpracowywania podejrzanych elementów i grup w ZSL i w masowych organizacjach chłopskich oraz Sekcji II rozpracowującej Związek Młodzieży Wiejskiej Wici (ZMW RP „Wici”)¹⁰⁴, byłych członków PSL, Stronnictwa Ludowego i Batalionów Chłopskich¹⁰⁵. Wydział III mający za zadanie infiltrację organizacji masowych w celu neutralizacji wrogich

¹⁰¹ Sekcja powołana została rozkazem nr 062/org. Ministra Bezpieczeństwa Publicznego z dn. 30 czerwca 1952; Dziurok, *Wstęp*, s. 21.

¹⁰² Tamże.

¹⁰³ Tamże.

¹⁰⁴ Związek Młodzieży Wiejskiej RP „Wici” (ZMW RP „Wici”) – organizacja młodzieży wiejskiej, działająca w latach 1928–1948, założona przez część działaczy Centralnego Związku Młodzieży Wiejskiej. Po reaktywacji ZMW RP „Wici”, organizacja w 1948 r. w czasie kongresu we Wrocławiu weszła w skład Związku Młodzieży Polskiej. Więcej na temat zob. *Krótki zarys historii ruchu ludowego*, Warszawa 1971; A. Kołodziejczyk, *Ruch ludowy a Kościół rzymsko-katolicki w latach II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2002.

¹⁰⁵ Bataliony Chłopskie (BCh) – konspiracyjna organizacja zbrojna polskiego ruchu ludowego utworzona została w sierpniu 1940 jako „Chłopska Straż”, kryptonim konspiracyjny „Chłostrą”. Wiosną 1941 r. z inicjatywy działaczy Okręgu Kieleckiego nazwa formacji została zmieniona na Bataliony Chłopskie, chociaż formalnie zatwierdzona oficjalnie przez Komendę Główną (KG) BCh zmiana nazwy nastąpiła dopiero w maju 1944 r. Bataliony Chłopskie rozwiązane zostały w marcu 1945. Działały w czasie II wojny światowej na terenie Generalnego Gubernatorstwa i w Wielkopolsce. Po Armii Krajowej była to największa polska podziemna formacja zbrojna. Służyli w niej głównie członkowie Stronnictwa Ludowego, Związku Młodzieży Wiejskiej RP Wici oraz niezrzeszeni mieszkańcy wsi. Więcej na temat zob. K. Banach,

elementów, swe zadania przeciwko kościołom i związkom wyznaniowym realizował z wyłączeniem Kościoła Rzymsko-katolickiego w ramach Sekcji IV rozpracowującej inne kościoły oraz różnego rodzaju sekty. Należy mieć na uwadze, że działania przeciwko kościołom i związkom wyznaniowym Departamentu V mogły być wspomagane także przez inne Departamenty. Wymagało to jednak współpracy i koordynacji działań. Jednakże, jak wynika z wypowiedzi dyrektora Departamentu XI MBP płk. Karola Więckowskiego z lutego 1953 r. „[...] Obecnie współpraca polega na przekazywaniu informacji, natomiast dalszy ciąg tej współpracy nie jest jeszcze widoczny”¹⁰⁶, nie była ona zadowalająca.

Zaostrzające się polityka wyznaniowa państwa ukierunkowana głównie przeciwko Kościołowi rzymsko-katolickiemu przyniosła w styczniu 1953 r. kolejną reorganizację Departamentu V. Wyłączono z zakresu jego kompetencji zagadnienia związane z kościołami, organizacjami religijnymi i duchowieństwem, a na bazie dotychczasowego Wydziału V i części Wydziału III utworzono Departament XI MBP do walki z wrogą działalnością związków wyznaniowych¹⁰⁷. W myśl rozkazu powstały 9 stycznia 1953 r. Departament XI składał się z Sekretariatu Ogólnego¹⁰⁸ i czterech wydziałów: Wydział I – kler świecki, Wydział II – zakony, Wydział III – katolickie zgromadzenia masowe i Wydział IV – Kościoły niekatolickie i sekty¹⁰⁹. Na szczeblu wojewódzkim powołano wydziały XI. Należy jednak mieć na uwadze, że dokonana reorganizacja, co prawda upraszczająca dotychczas istniejące struktury, nie spowodowała automatycznego przejścia przez powstałe w Departamencie XI Wydziały zadań realizowanych przez poszczególne sekcje Wydziału V Departamentu V¹¹⁰.

Z dziejów Batalionów Chłopskich. Wspomnienia, rozważania, materiały, Warszawa 1984; J. Gmitruk, *Bataliony Chłopskie 1940–1945*, Warszawa 2000.

¹⁰⁶ *Aparat bezpieczeństwa w latach 1953–1954. Taktyka, strategia, metody*, red. G. Majchrzak, A. Paczkowski, Warszawa 2000, s. 41.

¹⁰⁷ Rozkaz organizacyjny ministra BP Nr 02 z 9 stycznia 1953. AIPN, MBP, 2607, Etat nr 011, b.p., za: Żurek, *Aparat bezpieczeństwa wobec*, s. 119; Dziurok, *Wstęp*, s. 22; A. Dudek, A. Paczkowski, *Poland*, w: *A Handbook of The Communist Security Apparatus in East Central Europe 1944–1989*, red. K. Persak, Ł. Kamiński, Warsaw 2005, s. 222; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra*, t. 1, s. 36; Bilińska-Gut, *Struktura i organizacja Ministerstwa Bezpieczeństwa*, s. 100, 111–112.

¹⁰⁸ Powstał w lipcu 1954 r. Bilińska-Gut, *Struktura i organizacja Ministerstwa Bezpieczeństwa*, s. 112.

¹⁰⁹ AIPN, MBP, 171, Gabinet Ministra, Rozkazy organizacyjne 1953 r., Rozkaz organizacyjny nr 02/org. ministra BP, 9 I 1953 r., k. 3 za *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra*, t. 1, s. 36.

¹¹⁰ Dziurok, *Wstęp*, s. 22.

W wyniku reorganizacji zadania poszczególnych sekcji Wydziału V Departamentu V znalazły się w XI Departamencie MBP w następujących wydziałach: zadania Sekcji I Wydziału V w Wydziale I Departamentu XI MBP zajmującym się klerem świeckim, który przejął wszystkie zagadnienia związane z duchowieństwem diecezjalnym¹¹¹. Zadania Sekcji II Wydziału V znalazły się w Wydziale II Departamentu XI MBP, którego zakres działań obejmował zakony¹¹². Zadania Sekcji III Wydziału V znalazły się w Wydziale III Departamentu XI MBP nadzorującego katolickie zgromadzenia masowe. Zadania Sekcji IV Wydziału III znalazły się w Wydziale IV Departamentu XI MBP nadzorującego Kościoły niekatolickie i sekty¹¹³. Przeprowadzona reorganizacja Departamentu V MBP pomimo wyłączenia z jego struktur dotychczasowego Wydziału V przetrwała bez większych zmian do czerwca 1954 r., kiedy to po połączeniu z Departamentem III tworzył Departament III¹¹⁴.

Powstały Departament XI MBP zgodnie z etatem nr 011 miał tylko 88 etatów (w tym 6 dla osób cywilnych). Przy czym struktury kierownicze departamentu liczyły łącznie 21 etatów (kierownictwa departamentu 10 etatów, sekretariat ogólny departamentu 11 etatów). Z odrębnych dopisków na wprowadzonym etacie wynika, że 7 lutego 1955 r. Departament XI MBP zatrudniał 82 osoby, w tym nieznaną liczbę funkcjonariuszy ze specjalnej grupy operacyjnej znajdującej się przy „jednostce 123” (mającej własny etat – nr 032/4). Pod tym kryptonimem ukryto zmieniające się miejsca izolacji prymasa Stefana Wyszyńskiego w latach 1953–1955¹¹⁵.

Wydział I Departamentu XI MBP składał się z trzech sekcji: Sekcji I, której zadania obejmowały nadzór nad działalnością episkopatu i kurii diecezjalnych; Sekcji II, której zadania obejmowały nadzór nad działalnością kleru parafialnego i jego instytucji na terenie parafii; Sekcji III, której zadania obejmowały nadzór nad działalnością organizacji księży¹¹⁶

¹¹¹ Żurek, *Aparat bezpieczeństwa wobec*, s. 120; Wydział I Departamentu XI MBP posiadał 17 etatów.

¹¹² Tamże. Wydział II Departamentu XI MBP posiadał 18 etatów.

¹¹³ AIPN, MBP, 171, Gabinet Ministra, Rozkazy organizacyjne 1953 r., Rozkaz organizacyjny nr 02/org. ministra BP, 9 I 1953 r., k. 3 za *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra*, t. 1, s. 36.

¹¹⁴ AIPN, MBP, 172, Gabinet Ministra, Rozkazy organizacyjne 1954 r., Rozkaz organizacyjny nr 045/org. ministra BP, 12 III 1954 r., za *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra*, t. 1, s. 36.

¹¹⁵ AIPN, MBP, 2607, Etat nr 011, 9 I 1953, k. 1, za: Żurek, *Aparat bezpieczeństwa wobec*, s. 120.

¹¹⁶ Proces tworzenia się grup „postępowych księży” rozpoczął się 1 września 1949 wraz z powstaniem Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (ZBoWiD). Księża kombatanci II wojny światowej, m.in. ks. płk Antoni Lemparty, ks. płk Wacław Pyszkowski, w grudniu

przy Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (ZBoWiD)¹¹⁷, intelektualistami związanymi z Kościołem itp. Wydział II Departamentu XI MBP składał się z trzech sekcji, której zadania obejmowały: Sekcji I – nadzór nad działalnością najważniejszych zakonów męskich; Sekcji III – nadzór nad działalnością zakonów żeńskich; Sekcji III – nadzór nad działalnością pozostałych zakonów męskich i zgromadzeniami żeńskimi bezhabitowymi (tzw. skrytki)¹¹⁸. Wydział III Departamentu XI MBP składał się z sekcji o zadaniach: Sekcji I – nadzór nad działalnością środowisk wywodzących się z Akcji Katolickiej¹¹⁹, sodalicii, instytutów świeckich itp.; Sekcji II – nadzór nad działalnością organizacji przykościelnych, bractw itp.; Sekcji III – nadzór nad prasą, wydawnictwami kościelnymi, instytucjami i przedsiębiorstwami katolickimi¹²⁰. Wydział IV Departamentu XI MBP składał się z trzech sekcji, nadzorujących: Sekcja I – działalność kościołów ewangelickich i prawosławnych; Sekcja II – działalność sekt, m.in. baptystów, adwentystów, mariawitów itp.; Sekcja III – działalność Świadków Jehowy, Badaczy Pisma Świętego itp.

Równolegle z powołaniem Departamentu XI MBP w terenie dokonano przekształcenia struktur byłego Wydziału V, włączając je w powstały departament. W wyniku tych przekształceń powstały terenowe struktury organizacyjne Departamentu XI MBP w postaci XI Wydziałów w WUBP oraz XI Sekcji w PUBP i MUBP, które przejęły sprawy wyznaniowe pozostające w kompetencjach byłego V Wydziału Departamentu V. Powstałe Wydziały WUBP w zależności od etatu składały się z sekcji, np. w Wydziale WUBP

1949 roku utworzyli Komisję Księży. Od 15 lutego 1950 zrzeszeni księża redagowali w nakładzie 8 tys. egzemplarzy dwutygodnik „Głos Kapłana”, którego adresatami byli wszyscy polscy duchowni. Redakcja pisma, z obawy przed restrykcjami ze strony władz kościelnych, była utajniona. Na jej czele stał ks. płk Stanisław Zawadzki. Problematyka związana z działalnością Komisji najszerzej jak dotąd została przedstawiona przez B. Bankowicz, *Komisja Księży przy ZBoWiD (1949–1955)*, „Chrześcijanin w Świecie”, 24(1994), nr 1, s. 173–190.

¹¹⁷ Związek Bojowników o Wolność i Demokrację (ZBoWiD) – organizacja kombatancka utworzona 2 września 1949 r., w wyniku narzuconego zjednoczenia 11 istniejących w tym czasie, działających od 1945 r., organizacji kombatantów i więźniów obozów hitlerowskich. Do 1989 r. politycznie i organizacyjnie podporządkowany PZPR. *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, t. 8, red. B. Kaczorowski, W. Batur, Warszawa 2004, s. 861.

¹¹⁸ Żeńskie bezhabitowe zgromadzenia franciszkańskie założone przez bł. o. Honorata Koźmińskiego, skupione w tzw. Rodzinie Honorackiej.

¹¹⁹ Akcja Katolicka – ruch katolików świeckich zmierzający do większego nasycenia życia publicznego wartościami chrześcijańskimi, powstały w 1876 r. pod nazwą *Opera dei Congressi* w celu przeciwdziałania wzrostowi prądów liberalnych i antyklerykalnych. Z. Poniatowski, *Mały słownik religioznawczy*, Warszawa 1969, s. 17.

¹²⁰ Żurek, *Aparat bezpieczeństwa wobec*, s. 120.

w Krakowie były to sekcje zarządzane przez kierowników: Sekcja I – zajmowała się klerem świeckim, Sekcja II – zakonami, Sekcja III – organizacjami religijnymi i stowarzyszeniami katolików świeckich, Sekcja IV – innymi wyznaniami¹²¹. Etat tego wydziału w województwie krakowskim to: czteroosobowe kierownictwo, dwie sekcje sześciuosobowe (I i II) i dwie trzyosobowe (III i IV)¹²².

Wydawało się że po przeprowadzonej reorganizacji doskonalącej struktury MBP otwierają się nowe możliwości zwłaszcza na froncie walki z kościołami i związkami wyznaniowymi. Nieoczekiwanie jednak struktury te, jak i MBP dotknął kryzys związany m.in. z ucieczką za „żelazną kurtynę”¹²³ zastępcy dyrektora X Departamentu MBP, ppłk. Józefa Światły (właśc. Izaak Fleischfarb), który w grudniu 1953 r. przedostał się na Zachód podczas podróży służbowej do Berlina i oddał się służbom specjalnym USA. Wydarzenie to niewątpliwie wpłynęło na pozycję MBP. Tym bardziej, że coraz głośniej dały się słyszeć w kraju słowa krytyki zawierające oskarżenia o samowolę i łamanie prawa przez jego funkcjonariuszy. Przy tym narastało przeświadczenie w kierownictwie partyjno-rządowym, że dalsze istnienie w dotychczasowej formie aparatu bezpieczeństwa, który jest bezpośrednio zaangażowany w wewnętrzne rozgrywki frakcyjne w partii, nie służy umacnianiu władzy komunistów. Stąd też rozpoczęto dyskusję nad zmianami w funkcjonowaniu aparatu bezpieczeństwa.

Potwierdzeniem tego stanu rzeczy była wypowiedź ministra BP, który 27 lutego 1954 r. stwierdził, że zgodnie z uchwałami IX Plenum Komitetu Centralnego (KC) PZPR, które odbyło się w dniach 29–30 października 1953 r., zostanie dokonana niewielka redukcja etatów obejmująca przede wszystkim funkcjonariuszy „politycznie nie pewnych, nie zdyscyplinowanych i skompromitowanych”¹²⁴. Jednakże decydującym elementem mającym

¹²¹ R. Łatka, *Krakowskie struktury aparatu państwowego PRL zajmujące się Kościołem katolickim*, „Zeszyty Historyczne WiN-u”, 2012, nr 36, s. 165.

¹²² W. Frażak, *Struktura organizacyjna Urzędu Bezpieczeństwa w województwie krakowskim w latach 1945–1956 w świetle aktów normatywnych*, w: *Strażnicy sowieckiego imperium. Urząd Bezpieczeństwa i Służba Bezpieczeństwa w Małopolsce 1945–1990*, red. F. Musiał, M. Wenklar, Kraków 2009, s. 27.

¹²³ Żelazna kurtyna, ang. *iron curtain* – potoczna nazwa granicy (w okresie zimnej wojny) między ZSRR i podporządkowanymi mu państwami Europy Środkowej a Europą Zachodnią, której użył Winston Churchill 5 marca 1946 roku, podczas przemówienia w amerykańskim mieście Fulton.

¹²⁴ *Biuletyny Komitetu do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego grudzień 1954 – listopad 1956*, wstęp M. Filipiak, oprac. W. Chudzik, M. Filipiak, J. Gołębiowski, Warszawa 2009, s. 21.

wpływ na mające zajść zmiany w aparacie bezpieczeństwa była – co prawda nieśmiała jeszcze – krytyka błędów i wypaczeń na zwołanym w marcu tego roku II Zjeździe PZPR. Narastająca krytyka, jak też przeświadczenie centralnego aparatu partyjno-państwowego o potrzebie reorganizacji aparatu bezpieczeństwa sprawiła, że Rada Państwa 20 lipca 1954 uchwaliła trzy dekrety: o służbie w organach bezpieczeństwa publicznego¹²⁵, o Milicji Obywatelskiej¹²⁶ i o Służbie Więziennej¹²⁷. Nie wniosły one jednak znaczących zmian do struktury tych instytucji, ze względu na fakt skupienia się zasadniczo na prawach i obowiązkach pracowników¹²⁸. Niemniej jednak dekrety te stały się impulsem do podjęcia prac nad reformą aparatu bezpieczeństwa.

Z całą pewnością kwestia reorganizacji aparatu bezpieczeństwa stała się pierwszoplanowym zagadnieniem czynników partyjno-rządowych po rozpoczęciu przez Radio Wolna Europa¹²⁹ nadawania od 28 września 1954 r. audycji „Za kulisami partii i bezpieki”¹³⁰, w których zbiegły wicedyrektor Departamentu X MBP odsłaniał kulisy pracy swego resortu i PZPR, a także życia prominentnych przedstawicieli aparatu władzy. Podawane treści bulwersowały opinię publiczną w kraju oraz niosły krytykę MBP. W tej sytuacji

¹²⁵ Dz. U. 1954, nr 34, poz. 142.

¹²⁶ Tamże, poz. 143.

¹²⁷ Tamże, poz. 144.

¹²⁸ P. Pleskot, „Tarcza partii i narodu”. *Kontrwywiad Polski Ludowej w latach 1945–1956. Zarys struktur i wybór źródeł*, Warszawa 2015, s. 44.

¹²⁹ Założone w 1950 z inicjatywy Komitetu Wolnej Europy, amerykańskiej instytucji prywatnej finansowanej m.in. przez agendy rządu USA, w tym do 1972 przez CIA. Rząd USA ze względu na dyplomatyczne stosunki utrzymywane m.in. z krajami będącymi pod dominacją ZSRR do 1972 r. nie przyznawał się wbrew faktom do finansowania Radia Wolna Europa. Po 1972 roku jest finansowane przez Kongres Stanów Zjednoczonych. Powstała rozgłośnia nadawała audycje m.in. w języku krajów znajdujących się pod dominacją ZSRR oraz językach narodów włączonych do ZSRR. Radio Wolna Europa było instrumentem zimnej wojny. Celem było nie tylko informowanie słuchaczy, lecz także doprowadzenie do pokojowego upadku systemu komunistycznego i wyzwolenie tak zwanych krajów satelickich. Rozgłośnie te dążyły do tego celu nie przez lansowanie amerykańskiego stylu życia, lecz służąc jako zastępcze stacje radiowe, alternatywne do kontrolowanych, zdominowanych przez partię mediów krajowych. Polska sekcja Radia Wolna Europa, dla przykładu, najbardziej skupiała swoją uwagę na wydarzeniach w Polsce; jej dzienniki radiowe przekazywały wiadomości o Polsce oraz o wydarzeniach na świecie, które mogły mieć wpływ na przyszłość RP, a jej komentarze koncentrowały się na polskich wydarzeniach politycznych.

¹³⁰ Z. Błażyński, *Mówi Józef Światło. Za kulisami bezpieki i partii 1940–1955*, Warszawa 2003, s. 2, 15 podaje, że cykl programów pod nazwą „Za kulisami bezpieki i partii” składał się z 139 programów. Natomiast M. Palka, *Peerel zrobiony w balona, czyli za kulisami bezpieki i partii*, „Odra”, 2014, nr 10, s. 15 podaje, że wyemitowano łącznie 141 audycji.

19 października 1954 zwołano posiedzenie Biura Politycznego KC PZPR, którego celem było „rozpatrzenie całokształtu pracy” MBP w minionym okresie¹³¹. W trakcie dyskusji podkreślono „olbrzymie szkody wyrządzone przez prowokatora «Światło»”, wiążąc to z «kryzysem w pracy MBP»¹³². W tej sytuacji zdecydowano przeprowadzić reorganizację MBP. Decyzja o przeprowadzeniu reorganizacji przyniosła jednocześnie decyzję o powołaniu specjalnej komisji, której celem miało być dokonanie przeglądu stanu obsady personalnej MBP¹³³. Decyzja o przeprowadzeniu reorganizacji MBP wiązała się także z faktem przekazania przez ppłk. Światłę amerykańskim służbom specjalnym informacji o strukturze organizacyjnej organów bezpieczeństwa.

Jednakże pomimo decyzji o przeprowadzeniu reorganizacji MBP w kręgu centralnego aparatu partyjno-państwowego występowały wątpliwości co do likwidacji nazwy MBP. Świadczy o tym notatka z 30 października 1954 r. przygotowana prawdopodobnie w kręgach Biura Politycznego KC PZPR¹³⁴. Jej treść niedwuznacznie wskazuje, że kwestia likwidacji MBP jest przesądzona i w jego miejsce proponuje się powołać dwa oddzielne urzędy centralne: urząd odpowiedzialny za organy administracyjno-porządkowe oraz urząd odpowiedzialny za bezpieczeństwo państwa. Przy czym w notatce zawarta była sugestia, by przez pewien czas utrzymać nazwę MBP – „przemawia za tym wydźwięk zewnętrzny [...], gdyż zniesienie ministerstwa mogłoby być potraktowane jako zbytne pomniejszenie roli naszych organów na obecnym etapie”¹³⁵.

Zarysowany projekt likwidacji MBP i powołania dwóch oddzielnych urzędów centralnych spowodował, że powołano dwie komisje (na czele z Radkiewiczem i Cyrankiewiczem) z zadaniem przygotowania do 10 listopada 1954 r. statutów, etapów i zakresów działania mających powstać urzędów centralnych¹³⁶. Powstałe komisje pomimo relatywnie krótkiego czasu na przygotowanie projektów wywiązały się z zadania i przygotowane projekty zostały przedłożone KC PZPR. Projekty te na posiedzeniu Biura

¹³¹ *Centrum władzy. Protokoły posiedzeń kierownictwa PZPR. Wybór z lat 1949–1970*, oprac. A. Dudek, A. Kocharński, K. Persak, Warszawa 2000, dok. 43, s. 131–132 (*Dokumenty do dziejów PRL*, z. 13).

¹³² Tamże.

¹³³ Bilińska-Gut, *Struktura i organizacja Ministerstwa Bezpieczeństwa*, s. 117.

¹³⁴ AIPN, MBP, Gabinet Ministra, 1572/178, Notatka, 30 X 1954 r., k. 6–11 za Pleskot, *„Tarcza partii i narodu”*. *Kontrwywiad*, s. 45.

¹³⁵ Tamże.

¹³⁶ Tamże.

Politycznego KC PZPR w dniach 23–25 listopada zostały zaakceptowane¹³⁷. W następstwie czego podczas narady KC PZPR 29–30 listopada 1954 r., w trakcie której Bolesław Bierut mówił o zmianach w resorcie, a Radkiewicz złożył samokrytykę¹³⁸, zapadła decyzja o powołaniu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (MSW) i Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego przy Radzie Ministrów (KdsBP). Decyzja ta stała się podstawą wydania 7 grudnia 1954 r. Dekretu Rady Państwa o naczelnych organach administracji państwowej w zakresie spraw wewnętrznych i bezpieczeństwa publicznego¹³⁹. Wydany dekret znosił urząd ministra bezpieczeństwa publicznego oraz powoływał w miejsce MBP dwa odrębne urzędy centralne mające za zadanie administrowanie sprawami wewnętrznymi i ochronę bezpieczeństwa publicznego. Urzędem wiodącym w zakresie spraw wewnętrznych stało się Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (MSW)¹⁴⁰, które przejęło od zlikwidowanego MBP m.in. nadzór nad MO, Korpusem Bezpieczeństwa Wewnętrznego (KBW), Wojskami Ochrony Pogranicza (WOP), ewidencją ludności i sprawami paszportowymi. Ponadto z zakresu kompetencji prezesa Rady Ministrów przejęło m.in. nadzór nad administracją wewnętrzną. Drugim urzędem centralnym stał się KdsBP¹⁴¹ pełniący rolę służby specjalnej obejmującej wywiad cywilny, kontrwywiad cywilny i policję polityczną, a w latach 1955–1956 również kontrwywiad wojskowy – Główny Zarząd Informacji Wojska Polskiego (GZI WP)¹⁴².

¹³⁷ *Centrum władzy. Protokoły posiedzeń kierownictwa PZPR. Wybór*, dok. 43, s. 131–132.

¹³⁸ *Ochrona bezpieczeństwa państwa*, s. 116–118; C. Kozłowski, *Namiestnik Stalina*, Warszawa 1993, s. 155–159; A. Paczkowski, *Wstęp*, w: *Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1953–1954. Taktyka, strategia, metody*, s. 25–26.

¹³⁹ Dz. U. z 1954, nr 54, poz. 269; AIPN, MBP, Gabinet Ministra, 1572/177, Dekret o naczelnych organach administracji państwowej w zakresie spraw wewnętrznych i bezpieczeństwa publicznego, 7 XII 1954 r., k. 3–7; *Ochrona bezpieczeństwa państwa*, s. 116–118; Paczkowski, *Wstęp*, s. 25–26.

¹⁴⁰ Ministerstwo Spraw Wewnętrznych – struktura administracji państwowej PRL, która w latach 1954–1990 nadzorowała organy administracyjno-porządkowe oraz kontrolowała od 1956 r. działalność organów bezpieczeństwa państwa. Dz. U. z 1954, nr 54, poz. 269.

¹⁴¹ Komitet do spraw Bezpieczeństwa Publicznego (KdsBP) – kolegialny naczelny organ administracji państwowej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, działający w latach 1954–1956, pełniący rolę służby specjalnej (obejmującej wywiad, kontrwywiad i policję polityczną, a w latach 1955–1956 również kontrwywiad wojskowy). Dz. U. z 1954, nr 54, poz. 269.

¹⁴² Włączenie GZI WP w skład KdsBP nastąpiło na podstawie uchwały Rady Ministrów nr 683 z 3 września 1955 roku i zarządzenia 094/55 z 14 września 1955 wydanego przez przewodniczącego KdsBP Władysława Dworakowskiego, Ministra Spraw Wewnętrznych Władysława Wichę i Ministra Obrony Narodowej Konstantego Rokossowskiego.

Wspomniana uchwała likwidująca MBP znalazła odbicie w swoistym pożegnalnym rozkazie ministra Radkiewicza z 10 grudnia 1954 r., w którym uzasadniając nową strukturę aparatu bezpieczeństwa podziękował funkcjonariuszom MBP za ich dotychczasową ofiarność i zaangażowanie w pracy. Nawiązując do nowej struktury stwierdził: „Przez podział dotychczasowego Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego i powołanie dwóch resortów – Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego realizujemy dyrektywy partii i rządu o konieczności usprawnienia i nowego ustawienia organów bezpieczeństwa w systemie władzy ludowej i aparatu państwowego, co umożliwi szybkie usunięcie z pracy organów wszystkich braków, błędów i wypaczeń okresu ubiegłego”¹⁴³.

1.3. Komitet ds. Bezpieczeństwa Publicznego (7 XII 1954 – 28 XI 1956)

Powołany w miejsce zlikwidowanego MBP Komitet do spraw Bezpieczeństwa Publicznego, na czele którego jako przewodniczący stał w okresie 7 grudnia 1954 – 30 marca 1956 r. członek Biura Politycznego KC PZPR, Władysław Dworakowski, a po jego odejściu do 13 listopada 1956 r. Edmund Pszczółkowski, w myśl uchwały Rady Ministrów PRL z 7 grudnia 1954 miał prowadzić „walkę z wszelką działalnością wymierzoną przeciw ustrojowi ludowo-demokratycznemu”¹⁴⁴. W praktyce oznaczało to, że KdsBP przejął wszystkie uprawnienia, jakimi dysponowało MBP. Szczegółowy zakres działania KdsBP określała uchwała nr 830 Rady Ministrów PRL z 7 grudnia 1954 r. Zgodnie ze wspomnianą uchwałą do zadań KdsBP należała: a) walka z działalnością obcego wywiadu, uprawianego przez państwa kapitalistyczne i związane z nimi wywiady reakcyjnych ugrupowań emigracyjnych; b) walka z wrogą działalnością resztek podziemia reakcyjnego i próbami tworzenia nielegalnych organizacji, ich działalnością polityczną i terrorystyczną; c) walka z wrogą działalnością niemieckich elementów rewizjonistycznych; d) walka z dywersją, sabotażem i szkodnictwem uprawianym przez wroga na odcinku gospodarki narodowej; e) prowadzenie wywiadu przeciw działalności wywiadów państw kapitalistycznych i związanych z nimi ośrodków reakcyjnej emigracji działających przeciw PRL, jak również prowadzenie

¹⁴³ *Z dziejów kontrwywiadu w Polsce Ludowej*, t. 1, s. 55.

¹⁴⁴ Dz. U. z 1954, nr 54, poz. 269; T. Fuks, A. Łopatka, M. Rybicki, W. Skrzydło, *Ustrój polityczny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1981, s. 289.

działalności dla zdobycia niezbędnych informacji z dziedziny politycznej, ekonomicznej i naukowo-technicznej¹⁴⁵.

Powstały KdsBP rozpoczął działalność 10 grudnia 1954 r. W tym dniu jego przewodniczący wydał Rozkaz nr 1, w którym podsumował dotychczasową pracę organów bezpieczeństwa i jednocześnie określił swoje oczekiwania wobec podległych mu funkcjonariuszy. W rozkazie tym czytamy m.in.: „Rozbite zostało zbrojne podziemie, unieszkodliwiono dywersję reakcji mikołajczykowskiej, w walce z agenturami imperialistycznymi, z szpiegostwem, dywersją i terrorem organa bezpieczeństwa mają niewątpliwe osiągnięcia”. I dalej, zwracając się do funkcjonariuszy Dworakowski pisał: „Komitet wyraża głębokie przekonanie, że cały skład osobowy aparatu bezpieczeństwa publicznego, przepojony ideowym hartem i poświęceniem dla dobra naszego ludu budującego socjalizm, dla Polski Ludowej, będzie ściśle przestrzegał dyscypliny wewnętrznej, usprawni i wzmocni walkę z wrogiem przy zastosowaniu metod i środków przewidzianych prawem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”¹⁴⁶. Jednocześnie rozkaz określał źródła i kierunki zagrożeń dla władzy ludowej: „natężenie szpiegowsko-dywersyjnych działalności obcych agentur” (wobec odradzania się militarystyki niemieckiej), działalność „reakcyjnej emigracji” (zaprzędanej wrogim ośrodkom imperialistycznym) oraz bieżące wysiłki wrogiej działalności „resztek wyzyskiwaczy i reakcyjnych elementów w kraju”¹⁴⁷.

29 grudnia 1954 r. przewodniczący KdsBP wydał Zarządzenie nr 05/54, w którym została określona struktura organizacyjna. W myśl wydanego zarządzenia KdsBP bazę organizacyjną mających powstać struktur stanowić miały departamenty zlikwidowanego MBP. Nakreślone struktury w części noszące nazwę departamentów otrzymały nową numerację i zmodyfikowane zakresy działań, jakkolwiek nakreślone zadania w zasadzie były kopią zadań departamentów MBP, które posłużyły za podstawę powstania departamentów KdsBP. W myśl wydanego zarządzenia struktury KdsBP miały powstać i rozpocząć funkcjonowanie 1 stycznia 1955 r. Jednakże wobec występujących problemów przede wszystkim organizacyjnych wykonanie zadania w poda-

¹⁴⁵ Szczegółowy zakres działania KdsBP określała uchwała nr 830 Rady Ministrów PRL z 7 XII 1954 r. Zob. M. Piotrowski, *Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944–1978. Centrala*, t. 1, Warszawa 1978, s. 309; tenże, *Ludzie bezpieki w walce z Narodem i Kościołem*, s. 169.

¹⁴⁶ AIPN, 1583/34, Rozkaz przewodniczącego Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego nr 1 z dnia 10 grudnia 1954 r., k. 2.

¹⁴⁷ Tamże; *Biuletyny Komitetu do Spraw Bezpieczeństwa*, s. 25.

nym terminie nie był możliwe, proces powstawania struktur przeciągnął się do maja 1955 r. Powstanie KdsBP, które przejęło w zasadzie uprawnienia, jakimi dysponowało MBP, na podstawie rozkazu organizacyjnego nr 036/org. z dnia 10 marca 1955 r. wiązało się także z przejściem struktur MBP w terenie¹⁴⁸. Terenowymi organami KdsBP stały się wojewódzkie urzędy ds. bezpieczeństwa publicznego (WUdsBP), miejskie urzędy ds. bezpieczeństwa publicznego (MUdsBP), powiatowe urzędy ds. bezpieczeństwa publicznego (PUdsBP), gminne urzędy ds. bezpieczeństwa publicznego (GUdsBP) lub w części powiatów, w których nie powołano PUdsBP, delegatury ds. bezpieczeństwa publicznego (DUdsBP)¹⁴⁹. Ważnym elementem wpływającym na działalność KdsBP była jakościowa zmiana kadr tak pod względem wieku, jak i wykształcenia. W połowie lat pięćdziesiątych młodzi funkcjonariusze do 30 roku życia stanowili 66,43% stanu osobowego, natomiast funkcjonariusze powyżej 30 roku życia 33,57%¹⁵⁰. Z odmłodzeniem kadr szedł także wzrost poziomu wykształcenia. W 1955 r. funkcjonariusze KdsBP z wykształceniem średnim stanowili 16,48% (w 1953 r. 6,90%) ogółu kadr, z niepełnym średnim 34,08% (w 1953 r. – 25,2%). Spadł także odsetek funkcjonariuszy z wykształceniem podstawowym z 42,60% w 1953 r. do 30,50% w 1955 r.¹⁵¹

Istotna z punktu widzenia polityki wyznaniowej państwa struktura mająca zająć się kościołami i związkami wyznaniowymi w KdsBP powstała w marcu 1955 r. na bazie Departamentu XI MBP pod nazwą Departament VI¹⁵². Wydany rozkaz stanowił, iż powstały Departament, na którego czele stanął płk Karol Więckowski, ma zajmować się walką z wrogią działalnością reakcyjnego kleru, sprawami związków wyznaniowych, duchowieństwa i aktywu religijnego. Powstały departament, przejmując dziedzictwo Departamentu XI MBP, w swej strukturze organizacyjnej miał cztery wydziały: Wydział I Departamentu VI prowadził walkę z wrogią działalnością uprawianą przez członków kurii biskupich, kapituł diecezjalnych i seminariów

¹⁴⁸ AIPN, 1583/608, Rozkaz organizacyjny nr 036/org. z dnia 10 marca 1955 r., k. 90.

¹⁴⁹ *Z dziejów kontrwywiadu w Polsce Ludowej*, t. 1, s. 37–38; Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL*, s. 114.

¹⁵⁰ K. Rokicki, *Aparatu obraz własny. Analiza wykresów porównawczych dotyczących kadry aparatu bezpieczeństwa publicznego w latach 1944–1955*, w: „Zwycząjny” resort. *Studia o aparacie*, s. 17.

¹⁵¹ *Biuletynny Komitetu do Spraw Bezpieczeństwa*, s. 30.

¹⁵² AIPN, 1583/608, Rozkaz organizacyjny nr 018/org. przewodniczącego KdsBP, 11 III 1955 r., k. 39–40; *Z dziejów kontrwywiadu w Polsce Ludowej*, t. 1, s. 59.

duchownych oraz księży i aktywu świeckiego związanego we wrogiej robocie z ww. instancjami, Wydział II zajmował się zakonami, Wydział III tzw. klerem dołowym (dziekanami, proboszczami, wikariuszami, kapelanami) oraz współdziałającymi z nim osobami świeckimi, a Wydział IV działalnością pozostałych kościołów i związków wyznaniowych¹⁵³. Tak zarysowany zakres działań Departamentu VI przełożył się na organizację jego struktur w terenie. W związku z czym Departament VI posiadał swe odpowiedniki w terenie w postaci: Wydziałów VI w WUdsBP¹⁵⁴, Referatów VI w 186 PUdsBP i Sekcje VI w 126 powiatach DUdsBP¹⁵⁵.

Zakres działań Departamentu VI wobec zmniejszenia stanów osobowych, niedostatecznej ilości agentury obejmował co prawda całokształt funkcjonowania i działalności kościołów i związków wyznaniowych¹⁵⁶, jednakże ich efektywność była niższa. Wpływ na taki stan rzeczy miała niepewność co do dalszego funkcjonowania aparatu bezpieczeństwa będącego pod ostrzałem wzrastającej krytyki dotychczasowego funkcjonowania. Ten stan swoistej destabilizacji aparatu bezpieczeństwa znalazł swoje odbicie w trakcie odprawy KdsBP w dniach 24–26 marca 1955 r., podczas której wiceprzewodniczący KdsBP (poprzednio wiceminister w MBP) Jan Ptasieński w trakcie wystąpienia alarmował, iż były „liczne wypadki eliminacji agentury”, a nawet pojedyncze przypadki „zupełnego wyzbycia się agentury”. Niemało było [takich,] którzy „przestali być dumni z tego, że pracują w organach bezpieczeństwa, że partia zaufała im, kierując [ich] na pierwszą linię walki”. Najwyższy niepokój mówcy budził fakt, iż „gdzieniegdzie pojawia się swoista teoria wygasania walki klasowej”¹⁵⁷. Ta w sumie dość pesymistyczna ocena działań Departamentu VI znalazła swe odzwierciedlenie także w informacji sporządzonej przez kierownictwo KdsBP 30 czerwca 1955, w której podkreślono, iż w pracy Departamentu VI występuje wiele niedociągnięć przede wszystkim ze względu zbyt małe starania zarówno o głębokie i systematyczne rozpoznawanie wrogiego niższego i wyższego duchowieństwa, jak i rozpracowanie

¹⁵³ Dziurok, *Wstęp*, s. 24; J. Marecki, *Zakony pod presją bezpieki. Aparat bezpieczeństwa wobec wspólnot zakonnych na terenie województwa krakowskiego 1944–1975*, Kraków 2009, s. 41.

¹⁵⁴ Wydziały VI WUdsBP podzielone były na sekcje odpowiadające strukturze Wydziału VI KdsBP.

¹⁵⁵ *Ochrona bezpieczeństwa państwa*, s. 120.

¹⁵⁶ Szerzej zob. B. Noszczak, *Zakres działania i struktura Departamentu VI KdsBP*, „Przegląd Powszechny”, 2005, nr 4(1004), s. 93–105.

¹⁵⁷ A. Paczkowski, *Aparat bezpieczeństwa w latach odwilży: casus polski*, „Zeszyty Historyczne” [Paryż], 114(1995), s. 19.

metod jego działalności¹⁵⁸. Wskazywano na brak zainteresowania wobec tych duchownych, którzy w ocenie KdsBP stanowili zagrożenie dla państwa, na skutek czego aparat bezpieczeństwa był stale zaskakiwany przez nowe formy oddziaływania na społeczeństwo. Za błędy uznano niezwracanie uwagi przez funkcjonariuszy Departamentu VI na rozpracowywanie osób świeckich współpracujących z duchowieństwem i zbyt częste posądzanie większości księży o szpiegostwo. Stwierdzano w istocie brak zasadniczego kierunku pracy operacyjnej dotyczącej duchowieństwa. Stąd „W poszczególnych rozpracowaniach nie dąży się do rozpracowania księdza czy grupy w powiązaniu z kurią, skąd wychodzą nastawienia do wrogiej działalności. Poszczególni księża rozpracowani są bez uwzględnienia specyfiki środowisk, w których prowadzą swoją wrogą działalność, co uniemożliwia ustalenie kierunku i celu właściwego tej działalności”¹⁵⁹. Ten niepokojący obraz pracy Departamentu VI potwierdza także m.in. informacja KdsBP z grudnia 1955 r. dotycząca zakonu jezuitów w Polsce. W informacji tej podano, że w 1955 r. prowadzono 38 „spraw ewidencji obserwacyjnej”, w tym 7 „spraw aktywnego rozpoznania”; jak też zawarta była konkluzja, że sprawy nie były rozpracowywane „z należytą aktywnością z uwagi na niedostateczną ilość agentury, stąd też nieraz ciągną się bardzo długo bez widocznych postępów”¹⁶⁰.

Widoczne niedociągnięcia w pracy Departamentu VI były, jak należy sądzić, podstawą do zmiany kierownictwa, w wyniku czego w maju 1955 r. ze stanowiska dyrektora został odwołany płk Więckowski. Nowym dyrektorem został z dniem 1 czerwca dotychczasowy wicedyrektor Departamentu VI, ppłk Józef Dziemidok¹⁶¹. Zmiana na stanowisku dyrektora, jak się wydaje, miała na celu poprawę działań w zakresie realizacji polityki wyznaniowej państwa. Jednakże by zmienić styl pracy, należało dokonać oceny sytuacji społeczno-politycznej w kwestii stosunków państwo-Kościół. Takiej – należy przyznać – merytorycznej acz krytycznej oceny dokonał w sierpniu 1955 r. ppłk Dziemidok w notatce poświęconej analizie sytuacji na linii państwo-

¹⁵⁸ AIPN, 01283/903, Informacja Departamentu VI KdsBP, 30 VI 1955; B. Noszczak, *Kryzys działalności Departamentu VI KdsBP przeciwko Kościołowi rzymskokatolickiemu w Polsce i próby jego przezwyciężenia (1954–1956)*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 4(2005), nr 1(7), s. 102.

¹⁵⁹ AIPN, 01283/903, Informacja Departamentu VI KdsBP, 30 VI 1955, k. 202.

¹⁶⁰ AIPN BU 01283/1100, Informacja dot. zakonu jezuitów (Towarzystwo Jezusowe), k. 93–108, Warszawa 23 XII 1955, k. 101, za: M. Ihnatowicz, *Sprawy operacyjne aparatu bezpieczeństwa Polski Ludowej wymierzone w jezuitów Prowincji Wielkopolsko-Mazowieckiej (1953–1989)*, „Studia Gdańskie”, 47(2020), s. 149.

¹⁶¹ Noszczak, *Kryzys działalności Departamentu VI KdsBP przeciwko Kościołowi*, s. 100.

-Kościoła¹⁶² po aresztowaniu prymasa Wyszyńskiego¹⁶³. Stwierdził w niej, że powstały wówczas sprzyjające warunki nowego etapu polityki wyznaniowej, któremu towarzyszył lęk duchowieństwa przed dalszymi represjami ze strony państwa, a także, iż niezrozumienie taktyki i linii kierownictwa partyjnego przez niższe duchowieństwo nie zostały przez aparat bezpieczeństwa należycie wykorzystane¹⁶⁴. „Poza przesiedleniem zakonnic z terenów zachodnich i upaństwowieniem internatów nie było poważniejszych posunięć. Fakt usunięcia [ich] z terenu wsi na Ziemiach Odzyskanych bez żadnego oporu i sprzeciwu ze strony episkopatu i kleru świadczy, jak dalece [członkowie] hierarchii byli załęczni. Zamierzenie oczyszczenia w pierwszym rządzie z wrogich elementów kurii i seminariów przez stosowanie dekretu [z 9 lutego 1953 r.] o obsadzaniu [duchownych] stanowisk [kościelnych]¹⁶⁵ nie zostało zrealizowane. Wycofaliśmy się z powziętych niektórych decyzji. Stosowanie dekretu przez terenowe władze w stosunku do dołowego kleru było niekonsekwentne i nierówne, często mało przemyślane, formalistyczne”¹⁶⁶. Trzeba przyznać, że przedstawione w notatce problemy wynikały m.in. z przejścia Kościoła po latach defensywy do ofensywy wykorzystującej zawirowania na szczeblach władzy partyjno-politycznej i aparatu bezpieczeństwa w celu wymuszenia liberalizacji polityki wyznaniowej oraz ze wzrostu aktywności społeczeństwa wyznającego wiarę rzymskokatolicką i duchowieństwa¹⁶⁷. Widoczny kryzys działalności aparatu bezpieczeństwa w działaniach przeciwko kościołom i związkom wyznaniowym w latach

¹⁶² AIPN, 01283/903, Notatka ppłk. Józefa Dziemidoka, sierpień 1955 r., k. 89. Notatka ta została sporządzona prawdopodobnie w związku z planowaną na przełomie sierpnia i września 1955 r. krajową odprawą resortu bezpieczeństwa; za: Noszczak, *Kryzys działalności Departamentu VI KdsBP przeciwko Kościołowi*, s. 103.

¹⁶³ Aresztowanie prymasa nastąpiło w nocy 25 września 1953. Kardynał Stefan Wyszyński po aresztowaniu został przewieziony do Rywałdu. Następnie więziony był w Stoczku Warmińskim, Prudniku i Komańczy. Uwolnienie prymasa było jednym z głównych postulatów października 1956 roku. Prymas odzyskał wolność 28 października 1956 r. Więcej zob. J. Żaryn, *Aresztowanie Prymasa Polski – okoliczności, przebieg, konsekwencje (1953–1956)*, „Studia Prymasowskie”, 1(2007), s. 47–69.

¹⁶⁴ Noszczak, *Kryzys działalności Departamentu VI KdsBP przeciwko Kościołowi*, s. 103–104.

¹⁶⁵ Dz. U. 1953 nr 10, poz. 32, Dekret z dnia 9 lutego 1953 r. o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych.

¹⁶⁶ AIPN, 01283/903, Notatka ppłk. Józefa Dziemidoka, sierpień 1955 r., k. 90, za: Noszczak, *Kryzys działalności Departamentu VI KdsBP przeciwko Kościołowi*, s. 104.

¹⁶⁷ AIPN, 1283/276, Informacja dotycząca sytuacji na odcinku kleru katolickiego w Polsce, Warszawa, 4 III 1956 r., k. 158–170, za: Noszczak, *Kryzys działalności Departamentu VI KdsBP przeciwko Kościołowi*, s. 120–121.

1954–1956 pozwolił Kościołowi na stopniowe, systematyczne wzmocnienie jego nadwątlonych struktur i uzyskiwanie przewagi w walce o „rząd dusz”.

Z notatki przebijało się przeświadczenie ppłk. Dziemidoka, że reorganizacja organów aparatu bezpieczeństwa i zbyt dalekie wycofanie się go z pewnych pozycji pozbawiło walkę z duchowieństwem ofensywności. W konsekwencji, jak ocenił, KdsBP niemal utraciło kontrolę nad niższym duchowieństwem i klasztorami. W swej ocenie poddał także krytyce władze partyjno-rządowe stwierdzając, że na skutek bierności ze strony władz „reakcyjny kler uaktywnił się, rozzuchwalił się, podjął, można rzec, ofensywę”¹⁶⁸. Dokonując swoistej recenzji działań instytucji partyjno-rządowych i aparatu bezpieczeństwa odpowiedzialnego za kierowanie działaniami w stosunku do Kościoła i związków wyznaniowych, jednoznacznie ocenił je negatywnie. Stwierdził bowiem: „1) Komórki w Komitecie Centralnym i w Komitecie Wykonawczym nie są dostatecznie rozbudowane i jakościowo słabe, 2) Urząd do spraw Wyznań nie wypełnia właściwych mu zadań. Zarówno Urząd, jak i wydziały w radach wojewódzkich kadrowo tak pod względem ilościowym, jaki jakościowym nie odpowiadają wymogom. Referenci w radach narodowych w większości są nie na poziomie, stąd dużo błędów, 3) Departament VI Komitetu [KdsBP] i wydziały VI w terenie nie wypełniają zadań zgodnie z potrzebami. Kadrowo Departament stoi bardzo słabo, tak co do jakości, jak i do ilości, szczególnie jeżeli chodzi o kadrowych pracowników. Kierownicy urzędów wojewódzkich i powiatowych nie przywiązują należytej wagi do tych spraw, 4) Brak należytej współpracy pomiędzy tymi organami”¹⁶⁹.

Nie sposób nie zauważyć, że cytowane fragmenty notatki ppłk. Dziemidoka jednoznacznie wskazują na kryzys polityki wyznaniowej, obejmujący w drugiej połowie 1955 r. nie tylko resort bezpieczeństwa, lecz także najważniejsze organy administracji państwowej odpowiedzialne za kształtowanie stosunków między państwem a Kościołem. Widoczny kryzys struktur odpowiedzialnych za realizację polityki wyznaniowej trwał także w 1956 r. W związku z czym realizacja jednego z najważniejszych zadań aparatu bezpieczeństwa, czyli zwalczanie „reakcyjnej działalności kleru”¹⁷⁰ napotykało na wiele trudności związanych m.in. z „[...] odmową współpracy werbowanych”¹⁷¹. Jest rzeczą

¹⁶⁸ AIPN, 01283/903, Notatka ppłk. Józefa Dziemidoka, sierpień 1955 r., k. 91.

¹⁶⁹ Tamże, k. 92–93.

¹⁷⁰ T. Kisielewski, *Październik 1956 – punkt odniesienia. Mozaika faktów i poglądów. Impresje historyczne*, Warszawa 2001, s. 260–261.

¹⁷¹ AIPN Białystok, 084/12. Sprawozdanie kwartalne kierownika WUdsBP w Olsztynie, ppłk. Kuźmy Romaniuka, za okres od 1 IV do 30 VI z 9 VII 1956 r.

oczywistą, że taki stan rzeczy budził niepokój aparatu bezpieczeństwa i szukano przyczyn istniejącej sytuacji. Przy czym wobec braku refleksji nad formami działalności istniejący stan rzeczy tłumaczono coraz bardziej napiętą sytuacją społeczno-polityczną w kraju, a także „przeprowadzoną w prasie krajowej krytyką organów BP”¹⁷². Potwierdzeniem niedociągnięć w pracy Departamentu VI jest sprawozdanie z jego pracy w III kwartale 1956 r., w którym stwierdzono, że w sprawach prowadzonych przeciwko hierarchii i niższemu duchowieństwu diecezjalnemu nie osiągnięto większych rezultatów¹⁷³.

Narastające napięcie społeczno-polityczne w 1956 r. związane z trudną sytuacją gospodarczą i walkami frakcyjnymi w PZPR przyniosło po wydarzeniach czerwcowych w Poznaniu¹⁷⁴ i październikowym przełomie społeczno-politycznym 1956 r.¹⁷⁵ decyzję m.in. o przeprowadzeniu reformy organów bezpieczeństwa. Decyzja ta, na mocy Ustawy z dnia 13 listopada 1956 r. o zmianie organizacji naczelných organów administracji publicznej w zakresie bezpieczeństwa publicznego, przyniosła likwidację KdsBP i przekazanie kompetencji (za wyjątkiem nadzoru nad organami bezpieczeństwa w WP) do zreorganizowanego MSW¹⁷⁶.

1.4. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (1954–1980)

Na mocy ustawy Sejmu PRL z dn. 13 listopada 1956 r. o zmianie organizacji naczelných organów administracji publicznej w zakresie bezpieczeństwa

¹⁷² Tamże.

¹⁷³ AIPN, 0445/113, t. 1, Sprawozdanie ppłk. Stanisława Morawskiego z pracy Departamentu VI za III kwartał 1956 r., Warszawa, 20 X 1956 r., k. 292.

¹⁷⁴ Poznański Czerwiec (Czerwiec '56) – pierwszy w PRL strajk generalny i demonstracje uliczne, które miały miejsce w końcu czerwca 1956 w Poznaniu. Protesty zostały stłumione przez wojsko i milicję, a samo wydarzenie było przez propagandę PRL bagatelizowane jako „wypadki czerwcowe” lub przemilczane. Zob. m.in. E. Makowski, *Poznański Czerwiec 1956 – pierwszy bunt społeczeństwa w PRL*, Poznań 2001.

¹⁷⁵ Polski październik 1956, in. odwilż gomułkowska, Październik '56, odwilż październikowa – zmiana polityki wewnętrznej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, rządzącej monopartyjnie w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, związana z oddolnymi ruchami społecznymi i wewnątrzpartyjnymi zmierzającymi do destalinizacji i demokratyzacji systemu komunistycznego, połączona z objęciem 21 października 1956 funkcji I sekretarza KC PZPR przez Władysława Gomułkę i częściową liberalizacją systemu sprawowania władzy przez PZPR. Jej efektem było m.in. uwolnienie z więzień i internowań części więźniów politycznych i duchowieństwa, w tym kard. Stefana Wyszyńskiego. Zob. m.in. J. Eisler, *„Polskie miesiące”, czyli kryzys(y) w PRL*, Warszawa 2008.

¹⁷⁶ Dz. U. 1956, nr 54, poz. 241.

publicznego MSW przejęło od zniesionego Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego kompetencje dotyczące „ochrony ustroju ludowo-demokratycznego przed działalnością szpiegowską i terrorystyczną”¹⁷⁷ i tym samym, oprócz funkcji nadzoru nad administracją wewnętrzną, stało się centralnym organem bezpieczeństwa publicznego w PRL. W następstwie ustawy z dniem 28 listopada 1956 r. rozwiązano KdsBP¹⁷⁸. Decyzję o rozwiązaniu KdsBP minister spraw wewnętrznych Władysław Wicha przekazał byłym już na mocy ustawy pracownikom w rozkazie nr 3/56 z dnia 28 listopada 1956 r.¹⁷⁹, w którym została zawarta informacja o przejściu pracowników rozwiązanego KdsBP do MSW.

Przejęcie kompetencji KdsBP oraz struktur terenowych wraz ze stanem osobowym wymuszało przeprowadzenie reorganizacji struktur MSW przez dostosowanie ich do nowych zadań, jak też dokonania przeglądu kadr byłego KdsBP. Reorganizacja została wprowadzona Zarządzeniem nr 00238/56 ministra spraw wewnętrznych z dnia 29 listopada 1956 r. w sprawie tymczasowych zmian w strukturze Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i terenowych organów MO¹⁸⁰. Przy czym wobec złożoności reorganizacji spowodowanej przez przejęcie struktur i kadr KdsBP do jej przeprowadzenia powołano komisję KC PZPR, w której pracach uczestniczył m.in. Władysław Matwin, sekretarz KC PZPR i redaktor naczelny „Trybuny Ludu”¹⁸¹, oraz Tadeusz Strębski, zastępca kierownika Wydziału Administracyjnego KC PZPR. Jej odpowiednikiem w komendach wojewódzkich MO były komisje personalne,

¹⁷⁷ Tamże.

¹⁷⁸ AIPN, 0045/4, Zarządzenie nr 235/56 ministra spraw wewnętrznych z dnia 28 XI 1956 r. o przejściu b. Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego, k. 261–263, za: *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990)*. Zbiór studiów, red. A. Jusupović, R. Leśkiewicz, Warszawa 2013, s. 22; AIPN Wrocław, 053/467, Zarządzenie nr 235/56 ministra spraw wewnętrznych z 28 XI 1956 r. o przejściu majątku byłego KdsBP, b.p., za: P. Piotrowski, *Służba Bezpieczeństwa w latach 1956–1975*, w: *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra Kierownicza*, t. 2: 1956–1975, red. tenże, Warszawa 2006, s. 7.

¹⁷⁹ AIPN, 0045/4, Zarządzenie nr 235/56 ministra spraw wewnętrznych z dnia 28 XI 1956 r. o przejściu b. Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego, k. 274, za: *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa*, s. 22.

¹⁸⁰ AIPN, 0045/4, Zarządzenie nr 235/56 ministra spraw wewnętrznych z dnia 28 XI 1956 r. o przejściu b. Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego, k. 270–272, za: A. Jusupović, *Organy Bezpieczeństwa państwa w dokumentach MSW. Próba systematyki*, w: *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa*, s. 19–41.

¹⁸¹ „Trybuna Ludu” – dziennik społeczno-polityczny wydawany w Warszawie w latach 1948–1990. Organ prasowy Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej o jednym z największych nakładów w Polsce – ok. 1,5 mln egz. w połowie lat siedemdziesiątych.

w których skład wchodziłi przedstawiciele partii, komendanci wojewódzcy MO i dotychczasowi szefowie wojewódzkich urzędów bezpieczeństwa publicznego. Komisje przeprowadziły znaczną redukcję kadr w myśl wytycznych Biura Politycznego KC PZPR, które nakazywały, żeby „przy komasacji ministerstw i częściowej redukcji pracowników starać się zamienić słabsze kadry przez ludzi bardziej fachowych i wykwalifikowanych”¹⁸².

W myśl zarządzonej reorganizacji ustalono nową strukturę organizacyjną MSW¹⁸³, w której istotne miejsce znalazły jednostki do spraw bezpieczeństwa MO¹⁸⁴ określane jako Służba Bezpieczeństwa. Pomimo powszechności posługiwania się nazwą SB, do chwili obecnej nie wypracowano jednolitego stanowiska w kwestii interpretacji pojęcia „Służba Bezpieczeństwa”¹⁸⁵. Warto zaznaczyć, że o wewnętrznym podziale struktur MSW na MO i SB jako dwóch równorzędnych służbach możemy mówić nie wcześniej niż od połowy lat sześćdziesiątych, albowiem do tego czasu komórki zajmujące się zwalczaniem wrogów ustroju były nazywane „służbą bezpieczeństwa Milicji Obywatelskiej”. Wydaje się, że za przełomowy moment w nazewnictwie wewnątrzresortowym można uznać rok 1967, albowiem to właśnie wówczas zmieniono nazwę „referatów ds. bezpieczeństwa” komend powiatowych MO na „referaty Służby Bezpieczeństwa” tychże komend. Taki stan potwierdzają dokumenty wytwarzane przez resort spraw wewnętrznych od drugiej połowy lat sześćdziesiątych, w których konsekwentnie zaznacza się podział na MO i SB¹⁸⁶.

W zreorganizowanym w 1956 r. MSW struktury prowadzące działalność przeciwko Kościołom i związkom wyznaniowym zostały skumulowane w Departamencie III¹⁸⁷. Powstały Departament, którego zadania związane były ze zwalczaniem działalności antypaństwowej i antysocjalistycznej w kraju, w swej strukturze posiadał Wydział V, którego zadaniem było zwalczanie wrogiej działalności Kościoła. Wydział ten w terenie funkcjonował jako

¹⁸² *Centrum władzy. Protokoły posiedzeń kierownictwa PZPR. Wybór*, s. 226–227.

¹⁸³ P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957. Geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy*, Olsztyn 2004, s. 422–423.

¹⁸⁴ S. Hermański, A. Jusupović, T. Wróblewski, *Percepcja „Bezpieki” w resorcie spraw wewnętrznych*, w: *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa*, s. 42–53.

¹⁸⁵ Więcej na ten temat zob. A. Jusupović, A. Ostap, J. Wygoda, *Pojęcie „Służba Bezpieczeństwa” w rozumieniu ustawy lustracyjnej. Propozycja wykładni*, w: *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa*, s. 54–84.

¹⁸⁶ Hermański, Jusupović, Wróblewski, *Percepcja „Bezpieki” w resorcie*, s. 42.

¹⁸⁷ Departament III MSW zajmował się walką z działalnością antypaństwową i antysocjalistyczną w kraju. Został utworzony na podstawie zarządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych nr 00238/56 z dnia 29 listopada 1956 r. Istniał pod tą nazwą do 1989 r.

Grupa V Wydziału III Komendy Wojewódzkiej MO, której zadaniem było przeciwdziałanie aktywności społecznej przedstawicieli duchowieństwa katolickiego (świeckiego i zakonnego), stowarzyszeń katolickich, duszpasterstw stanowo-zawodowych, a także kościołów i wyznań nierzymskokatolickich i Świadców Jehowy. Specyfika prowadzonych działań przeciwko zakonowi oraz innym wyznaniom doprowadziła do powstania Grupy Va¹⁸⁸.

Powstanie Wydziału V niesło za sobą intensyfikację działań przeciwko kościołom i związkom wyznaniowym. Zwłaszcza przeciwko Kościołowi, który według Instrukcji nr 03/60 z dnia 2 lipca 1960 r. o podstawowych środkach i formach pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa¹⁸⁹ został uznany za główną siłę antysocjalistyczną w PRL¹⁹⁰. Przypisywanie dużego znaczenia działaniom przeciwko kościołom i związkom wyznaniowym sprawiło, że Wydział V współpracował z Departamentem I odpowiedzialnym za rozpracowywanie Kurii Rzymskiej oraz ośrodków religijnych na Zachodzie oraz z samodzielnymi jednostkami MSW takimi, jak biura: „A” (łączność szyfrowa), „B” (obserwacja), „W” (inwigilacja korespondencji), „T” (technika operacyjna) oraz Biuro Ewidencji Operacyjnej (Centralna Kartoteka MSW) i Biuro Śledcze (prowadzące śledztwa w sprawach politycznych). Wydawałoby się, że tak skoordynowane działania będą przynosiły zadowalające rezultaty. Jednakże wielość zadań stojących przed Wydziałem V w zasadzie wykluczała efektywne działania, biorąc pod uwagę stan osobowy. Stąd też kierownictwo MSW pod koniec 1961 r. doszło do przekonania, że dotychczasowe struktury prowadzące działania przeciwko kościołom i związkom wyznaniowym nie realizują w sposób zadowalający polityki wyznaniowej PZPR. Ten punkt widzenia oddaje notatka płk. Stanisława Morawskiego, wicedyrektora Departamentu III MSW, w której stwierdza: „Kościół katolicki i inne związki religijne, stojąc na ideologicznie wrogich pozycjach, stanowią obecnie główną, legalnie istniejącą bazę antysocjalistycznej działalności różnego rodzaju wrogich elementów”¹⁹¹. „[...] Obecny stan obsady personalnej Służby Bezpieczeństwa na tym odcinku nie gwarantuje wypełniania

¹⁸⁸ W. Frazik, *Struktura organizacyjna Służby Bezpieczeństwa w województwie krakowskim w latach 1956–1990*, s. 23.

¹⁸⁹ Por. Instrukcja nr 03/60 z dnia 2 lipca 1960 r. o podstawowych środkach i formach pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa, w: *Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa (1945–1989)*, oprac. T. Ruzikowski, Warszawa 2004, s. 94–120.

¹⁹⁰ Tamże, s. 95.

¹⁹¹ R. Łatka, *Wydział IV SB KW MO/WUSW w Krakowie (1962–1989) w świetle aktualnego stanu badań*, „Almanach Historyczny”, 20(2018), s. 265.

stale wzrastających zadań. Zachodzi wobec tego potrzeba wyodrębnienia jednostki operacyjnej, która by zajęła się wyłącznie pracą na odcinku wyznaniowym¹⁹². Wniosek wypływający z treści notatki stanął m.in. u podstaw reorganizacji Departamentu III MSW przeprowadzonej w czerwcu 1962.

W jej wyniku w czerwcu 1962 powołano Departament IV¹⁹³. Powstały Departament zorganizowany z dniem 15 czerwca 1962 r. miał w myśl przeprowadzonej reorganizacji odpowiadać za kontrolę i zwalczanie Kościoła, kościołów i innych związków wyznaniowych¹⁹⁴. Jest rzeczą oczywistą, iż podobnie jak Departament III, w swej działalności był wspierany przez część innych departamentów i samodzielnych biur MSW. W strukturze organizacyjnej Departament IV posiadał do 1963 r. trzy wydziały¹⁹⁵:

Wydział I – kierownicze ogniwa Kościoła katolickiego, w tym urząd prymasa, biskupi kurialni, świecki kler parafialny oraz tzw. kler pozytywny – patrioci, wykładowcy świeccy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (KUL), Akademia Teologii Katolickiej (ATK), wyższe seminaria duchowne, ich studenci i alumni, osoby świeckie kontaktujące się z klerem świeckim; Wydział II – stowarzyszenia kościelne, ugrupowania katolików świeckich i ich baza wychowawcza, byli działacze chadeccy, Polski Związek Katolicko-Społeczny (PZKS), Zjednoczone Zespoły Gospodarcze, Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych (ODISS), Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne (ChSS), aktyw świecki i duszpasterstw stanowych i zawodowych, Kluby Inteligencji Katolickiej, „Znak”, „Więź”, osoby utrzymujące kontakty z „ośrodkami dywersji” i działacze katolicy z Europy Zachodniej przyjeżdżający do Polski; Wydział III – Świadkowie Jehowy i inne wyznania nierzyskokatolickie

¹⁹² Cytat za Ł. Marek, *Wydział IV SB KW MO/WUSW w Katowicach (1962–1989). Struktura, kierownictwo, zakres działania*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”, 2006, nr 1(3), s. 129.

¹⁹³ Dysponujemy aż dwoma aktami powołującymi Departament IV: Zarządzenie nr 0105/62 Ministra Spraw Wewnętrznych o powołaniu Departamentu IV MSW dn. 9 czerwca 1962 r., w: *Instrukcje, wytyczne, pisma Departamentu IV Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z lat 1962–1989. Wybór dokumentów*, red. i oprac., A. Dziurok, F. Musiał, Kraków – Katowice 2017, dok. Nr 5, s. 185–186 oraz Zarządzenie organizacyjne nr 062/org Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 9 czerwca 1962 r., dok. Nr 6, s. 187.

¹⁹⁴ A. Kocharński, *Polska 1944–1991. Informator historyczny*, t 2: *Ważniejsze akty prawne, decyzje i enuncjacje państwowe (1957–1970)*, Warszawa 2000, s. 313. Departament IV zarządzeniem ministra spraw wewnętrznych 075/89 z 24 sierpnia 1989 r. został rozwiązany. Jego strukturę i stan osobowy na mocy Zarządzenia organizacyjnego 405/org Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 31 sierpnia 1989 r. z dniem 1 września 1989 r. połączono z Biurem Studiów MSW. Nowa jednostka otrzymała nazwę Departament Studiów i Analiz MSW.

¹⁹⁵ Dziurok, *Wstęp*, s. 24–25.

(38 kościołów i wyznań), centrale tych kościołów i związków wyznaniowych, działania operacyjne mające na celu rozpoznanie ich orientacji i działań społeczno-politycznych, Polska Rada Ekumeniczna, Komisja Mieszana PRE i Episkopatu, Chrześcijańska Konferencja Pokojowa, Chrześcijańska Akademia Teologiczna, Stowarzyszenie Polskich Katolików, zakłady „Polkat”.

W 1963 r. powołano Wydział IV, którego zasadniczym działaniem było przeprowadzanie analiz i opracowywanie informacji, przygotowywanie prognoz dla kierownictwa MSW i PZPR, koordynowanie współpracy z pozostałymi Wydziałami itp. spraw związanych z działaniami departamentu. Dostrzegając problemy prowadzenia działań wśród innych ośrodków związanych z Kościołem, osobami świeckimi, alumnami i niższym duchowieństwem, powołano Wydział V. Przez Wydział ten zakresem działań objęte zostały: kierownictwa zakonów męskich i żeńskich, duszpasterstw akademickich, instytutów świeckich, kler zakonny, parafialny, wykładowcy KUL, ATK, wyższych seminariów duchownych, studenci, alumni, zakonnicy, osoby świeckie kontaktujące się z klerem zakonnym.

Istotnym wydarzeniem ze względu na kompetencje Departamentu IV było wprowadzenie przez ministra spraw wewnętrznych w czerwcu 1973 r. regulaminu organizacyjnego¹⁹⁶, który precyzował zadania departamentu. W myśl regulaminu do zadań Departamentu IV należało: „1) zapobieganie, rozpracowywanie, wykrywanie i zwalczanie wrogiej politycznie, ideologicznie i społecznie działalności Kościoła rzymskokatolickiego, zakonów oraz świeckich stowarzyszeń katolickich; 2) zapobieganie, wykrywanie, zwalczanie oraz ściganie inspiratorów i sprawców zagrożeń porządku i bezpieczeństwa publicznego wywołanych bezpośrednio lub pośrednio działalnością hierarchii kościelnej i kleru; 3) rozpracowanie i rozpoznanie zagranicznych politycznych kontaktów hierarchii i kleru, wykorzystanie operacyjne i polityczne wyselekcjonowanych kontaktów do działań specjalnych i dezintegracyjnych wobec kościelnych i katolickich ośrodków zagranicznych. Przecinanie takich kontaktów, które przynoszą Polsce szkodę; 4) ochrona i lojalizacja wobec PRL duchowieństwa i działaczy katolickich”¹⁹⁷.

Wspomniany regulamin niedwuznacznie wskazuje na potrzebę powołania na szczeblu Departamentu IV grupy specjalnej, której zadaniem

¹⁹⁶ Zarządzenie ministra spraw wewnętrznych z 26 VI 1973 r. w sprawie regulaminu organizacyjnego Departamentu IV MSW, AMSW 17/IX/78/14, cyt. za: Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL*, s. 394.

¹⁹⁷ Tamże.

była dezinformacja i dezintegracja środowisk kościelnych oraz koordynacja działań prowadzonych przez Departament IV¹⁹⁸. Powołanie takiej grupy nastąpiło w listopadzie 1973 r. na mocy zarządzenia organizacyjnego MSW 092/Org z dnia 19 listopada 1973. Powstała tzw. grupa „D” licząca 5 etatów miała prowadzić i koordynować działania dezinformacyjne i dezintegracyjne w środowiskach kościelnych¹⁹⁹. Grupa „D” posiadała w bliżej niezidentyfikowanych KW MO sekcje usytuowane w Wydziale IV KW MO. Intensyfikacja działań o charakterze dezinformacyjnym i dezintegracyjnym spowodowała, że w czerwcu 1977 Grupa „D” została przekształcona w Wydział VI liczący 12 etatów²⁰⁰. Powstały wydział kontynuował zadania przypisane grupie „D”. Wydział VI posiadał swe struktury terenowe pod nazwą Sekcji IV usytuowanych w Wydziale IV w dwudziestu komendach wojewódzkich MO²⁰¹.

Powstanie Departamentu IV MSW przyniosło na mocy zarządzenia organizacyjnego nr 083 z 4 lipca 1962 r. likwidację dotychczasowych struktur terenowych w postaci Grup V Wydziału III KW MO i powstanie Wydziałów IV (a w nich grupy i sekcje) w KW MO²⁰². Wydziały IV SB powstały we wszystkich KW za wyjątkiem KW w Koszalinie, tam bowiem do kwietnia 1967 r. działała Samodzielna Sekcja IV²⁰³. Struktura wewnętrzna Wydziału V odpowiadała zasadniczo strukturze Departamentu IV MSW, z wyjątkiem KW MO w Katowicach, której Wydział IV w 1962 r. składał się z czterech grup: I (kuria, kler diecezjalny, aktyw świecki), II (zakony męskie i żeńskie), III (kler i aktyw innych związków wyznaniowych) i utworzonej ze względu na specyfikę regionu czteroosobowej Grupy IV, z siedzibą w Częstochowie,

¹⁹⁸ Dziurok, *Wstęp*, s. 25.

¹⁹⁹ Zarządzenie organizacyjne nr 092/Org. powołujące Samodzielną Grupę „D” Departamentu IV z 19 listopada 1973 r., *Instrukcje, wytyczne, pisma Departamentu IV Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*, s. 26. Szerzej na temat grupy „D” zob. M. Lasota, *O raporcie sejmowej komisji poświęconym samodzielnej grupie „D” w MSW*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej”, 3(2003), s. 29–56. W listopadzie 1984 r. po zabójstwie ks. Jerzego Popiełuszki Wydział VI przemianowano na Wydział Studiów i Analiz, zacierając jego poprzednią strukturę organizacyjną, a kompetencje Wydziału VI przeniesiono do Wydziału IV.

²⁰⁰ P. Piotrowski, *Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 2(2003), nr 1(3), s. 74–75.

²⁰¹ M. Lasota, *Informacja o działalności komórek „D” pionu IV byłej Służby Bezpieczeństwa*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej”, 2003, nr 1, s. 2.

²⁰² Łatka, *Wydział IV SB KW MO/WUSW*, s. 266.

²⁰³ P. Piotrowski, *Służba Bezpieczeństwa w latach 1956–1975*, w: *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra*, t. 2, s. 25.

której zadaniem było rozpracowywanie kurii częstochowskiej, zakonu ojców paulinów na Jasnej Górze i skupionego wokół nich aktywu świeckiego²⁰⁴.

Na szczeblu miejskich (MK MO) i powiatowych komend MO (PK MO) powstały Referaty ds. bezpieczeństwa przemianowane w 1967 r. na Referaty ds. SB. Należy podkreślić, że nie w każdej komendzie miejskiej i powiatowej MO powstały referaty ds. bezpieczeństwa. Przykładem ilustrującym ten stan rzeczy jest rok 1975, w którym na 350 komend miejskich i powiatowych MO istniały 332 referaty ds. SB²⁰⁵. Taki stan rzeczy spowodowany był m.in. przyjętą zasadą, że referaty ds. bezpieczeństwa nie będą tworzone w komendach miejskich MO w miastach wojewódzkich (nie dotyczyło to Warszawy i Łodzi, gdyż tam funkcjonowały komendy MO szczebla wojewódzkiego). Odstępstwem od przyjętej zasady były referaty ds. bezpieczeństwa w komendach miejskich MO w Gdańsku (1965 r. zlikwidowany), Katowicach i Rzeszowie. Na uwagę zasługuje Rzeszów, było to bowiem jedyne miasto, w którym w okresie 1956–1975 istniały równoległe referaty ds. bezpieczeństwa (od 1967 r. referaty ds. SB) w KW, KP i KM MO. Odosobnionym przypadkiem było funkcjonowanie referatu ds. bezpieczeństwa (od 1967 r. referatu ds. SB) przy Komendzie Dzielnicowej MO Kraków Nowa Huta, co wynikało ze szczególnego znaczenia i utrzymującej się odrębności tej dzielnicy Krakowa²⁰⁶.

Struktura organizacyjna referatów ds. bezpieczeństwa (od 1967 r. referatów ds. SB) odpowiadała oczywiście znaczeniu danego powiatu i skali zagrożeń na jego terenie. W komendach miejskich i powiatowych MO (część z nich przekształcono później w komendy miasta i powiatu) pionem SB kierowali zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa, od 1967 r. nazywani I zastępcami ds. SB. Podlegały im sekretariaty oraz oficerowie operacyjni odpowiedzialni za kontrwywiad, zwalczanie przejawów działalności antypaństwowej i ochronę gospodarki oraz walkę z Kościołem. W referatach ds. bezpieczeństwa komend powiatowych i miejskich MO w większych miastach funkcjonowały również grupy realizujące zadania techniki operacyjnej oraz rejestracji cudzoziemców. W 1968 we wszystkich referatach ds. SB komend powiatowych utworzono grupy operacyjne²⁰⁷.

²⁰⁴ Marek, *Wydział IV SB KW MO/WUSW w Katowicach (1962–1989). Struktura*, s. 129–134. Wspomniana grupa powstała na bazie funkcjonującej od 1958 r. w Częstochowie Grupy Va Wydziału III; Piotrowski, *Służba Bezpieczeństwa w latach 1956–1975*, s. 29.

²⁰⁵ Tamże, s. 27.

²⁰⁶ Tamże, s. 28.

²⁰⁷ Tamże.

W 1975 r. w związku z przeprowadzoną reformą ustroju administracyjnego²⁰⁸ nastąpił proces dostosowania dotychczasowej struktury organizacyjnej MSW do nowego podziału administracyjnego kraju. Utworzono 32 komendy wojewódzkie MO oraz zlikwidowano komendy powiatowe MO wraz z funkcjonującymi przy nich referatami ds. SB. KP MO. Zlikwidowane komendy powiatowe zostały zastąpione komendami miejskimi MO i komisariatami MO²⁰⁹, przy których nie przewidziano możliwości tworzenia etatów dla funkcjonariuszy SB. Stąd całość spraw związanych z zadaniami SB skoncentrowano na szczeblu KW MO i MSW. Wycofanie SB z terenu spowodowało dużą lukę w jej systemie organizacyjno-operacyjnym. Uwidoczniło się to szczególnie w latach osiemdziesiątych, kiedy działalność opozycyjna nasilała się w całym kraju²¹⁰.

Należy mieć na uwadze, że w działania przeciwko kościołom i związkom wyznaniowym ze szczególnym uwzględnieniem Kościoła ze względu na zakres oddziaływania zaangażowana była cała struktura MSW. Przykładem potwierdzającym ten stan był m.in. Departament I MSW, prowadzący wywiad za granicą. Departament ten prowadził bowiem działania przeciwko Watykanowi. Rozpracowywano ośrodki watykańskie – Sekretariat Stanu, Kongregację do spraw Biskupów, Sekretariat do spraw Niewierzących, Sekretariat Synodu Biskupów, Papieską Akademię Dyplomatyczną, kurie generalne jezuitów, dominikanów, franciszkanów, salezjanów. Interesowano się również kościelnymi ośrodkami polonijnymi, episkopatami RFN, USA, Francji i krajów Beneluxu oraz centralami organizacji katolickich i ewangelickich w RFN.

2. Struktury administracyjne

2.1. Resort Administracji Publicznej (21 VII 1944 – 31 XII 1944)

W realizację polityki wyznaniowej z chwilą organizacji w 1944 aparatu administracyjnego państwa włączył się także powołany 21 lipca 1944 r.

²⁰⁸ Dz. U. 1975, nr 16, poz. 91.

²⁰⁹ Komendy miejskie MO (KM MO) były tworzone w każdym mieście wojewódzkim oraz w miastach liczących powyżej 30 tys. mieszkańców. Komisariaty MO działały w byłych siedzibach władz powiatowych oraz w miastach liczących ponad 20 tys., a mniej niż 30 tys. mieszkańców. Z kolei w gminach i miastach do 20 tys. mieszkańców tworzone posterunki MO, a w miastach wojewódzkich z dzielnicami administracyjnymi komendy dzielnicowe MO, zob. P. Piotrowski, *Służba Bezpieczeństwa w latach 1975–1990*, w: *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 3: 1975–1990, red. tenże, Warszawa 2008, s. 41.

²¹⁰ Tenże, *Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW*, s. 56.

w Moskwie na mocy dekretu Krajowej Rady Narodowej (KRN) Resortu Administracji Publicznej (RAP)²¹¹, na którego czele stanął Stanisław Kotek-Agroszewski²¹². W strukturze tegoż resortu powstał niewątpliwie na wzorce Departamentu Wyznań²¹³ Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP)²¹⁴ II Rzeczypospolitej Departament Wyznaniowy RAP z Jarosławem Demiańczukiem-Jurkiewiczem na czele²¹⁵. Powstały departament miał prowadzić w ramach RAP kwestie związane z polityką wyznaniową, której ideą przewodnią pozostawała marginalizacja roli Kościoła, kościołów i związków wyznaniowych w życiu społecznym. Niestety na obecnym etapie badań brak jest szczegółowych informacji o działaniu Departamentu Wyznań RAP.

Biorąc pod uwagę stan tymczasowości należy przyjąć, że w zasadzie powstały Departament swą aktywność koncentrował na kwestiach związanych z organizacją struktur w terenie. Struktur, które w ówczesnej sytuacji cechowała daleko posunięta dowolność tak w zakresie nazwy jak i struktury

²¹¹ W. Kozyra, *Ustrój administracji państwowej w Polsce w latach 1944–1950*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 63(2011), z. 1, s.176.

²¹² Tamże. Kierownikiem resortu był do 20 listopada 1944. Więcej na temat Stanisława Kotek-Agroszewskiego – zob. W. Gomułka, *Pamiętniki*, t. 2, red. A. Werblan, Warszawa 1994, s. 472; A. Korzycki, *Ciężkie lata. Wspomnienia*, Warszawa 1978, s. 120–121; *Kotek-Agroszewski Stanisław*, w: *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego*, red. Z. Winiarski, Warszawa 1989, s. 197.

²¹³ R. Gryz, *Władze partyjno-państwowe odpowiedzialne za politykę wobec Kościoła katolickiego w Polsce (1944/45–1956)*, „Czasy Nowożytne”, 3(1997), s. 124.

²¹⁴ Zakres właściwości rzeczowej tego ministerstwa regulował Dekret Rady Regencyjnej o tymczasowej organizacji Władz Naczelnych w Królestwie Polskiem, z dnia 3 stycznia 1918 r., „Dziennik Ustaw” 1918, nr 1, poz. 1; „Dziennik Praw Królestwa Polskiego” 1918, nr 1, poz. 1, który w art. 26 stanowił, że do zadań Ministra Oświaty i Wyznań należy zarząd szkolnictwa wszelkich stopni i typów, opieka nad nauką, literaturą i sztuką, nad archiwami, bibliotekami publicznymi, czytelniami, muzeami i teatrami oraz wykonywanie wszelkich praw i opieki Państwa w sprawach wyznaniowych. Statut Organizacyjny MWRiOP przewidywał, iż w Ministerstwie wyodrębniono 5 departamentów: Szkolnictwa Ogólnokształcącego, Szkolnictwa Zawodowego, Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Ogólny i Wyznań Religijnych. Ponadto istniał niewłączony do departamentów Wydział Archiwów. Departamenty ustalały teoretyczne podstawy danego działu, opracowywały właściwe programy, regulaminy i podręczniki oraz sprawowały zarząd i nadzór nad danym działem szkolnictwa. Struktura ta była jeszcze w okresie dwudziestolecia międzywojennego kilka razy zmieniana.

²¹⁵ ANN, MAP, 2/14, s. 1, Notatka historyczna o działalności Resortu Administracji Publicznej PKWN; K. Banaś, *Władysław Wolski. Meandry kariery komunistycznego działacza*, Łódź 2019, s. 137.

wewnętrznej. Przykładem jest tu Wydział Bezpieczeństwa²¹⁶ w powołanej w sierpniu 1944 r. Wojewódzkiej Radzie Narodowej w Rzeszowie (WRN). Wydział miał realizować zadania związane z polityką państwa w kwestiach wyznaniowych. W toku dokonywanych przeobrażeń w organizacji RBP w październiku 1944 r. istniejące w terenie struktury zajmujące się kwestiami wyznaniowymi otrzymały nazwy Wydziałów Społeczno-Politycznych. W strukturze tych wydziałów, jak np. w Wydziale społeczno-politycznym urzędu wojewódzkiego w Rzeszowie²¹⁷, występował oddział spraw stanu cywilnego i wyznań.

Ten początkowy okres istnienia RAP, w którego strukturze znajdował się Departament Wyznań, uległ przemianom w wyniku zachodzących zmian związanych z wyzwoleniem terenów Polski spod okupacji niemieckiej. Było bowiem rzeczą oczywistą, że dotychczasowy stan będący w istocie wielką improwizacją musi ulec zmianie w miarę postępów w organizacji administracji rządowej na wyzwolonych terenach. Postępujący proces organizacji rządowej siłą rzeczy dotknął też RAP, który z chwilą powstania Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej został przekształcony 31 grudnia 1944 r. w Ministerstwo Administracji Publicznej²¹⁸.

2.2. Ministerstwo Administracji Publicznej (31 XII 1944 – 28 IV 1950)

Powstałe Ministerstwo Administracji Publicznej przejęło w początkowym okresie swego istnienia strukturę RAP. Ten stan względnej stabilizacji struktur nie trwał długo przede wszystkim ze względu na przenikanie się kompetencji MAP z kompetencjami MBP i powstałego w listopadzie dla Ziem Odzyskanych²¹⁹ Ministerstwa Ziem Odzyskanych (MZO)²²⁰. Stąd struktura

²¹⁶ B. Wójcik, *Obsada wydziału i referatów społeczno-politycznych oraz wykonanie przypisanych im kompetencji w zakresie wyznaniowym na terenie województwa rzeszowskiego w latach 1944–1950*, w: *Urząd do spraw Wyznań. Struktury. Działalność. Ludzie*, t. 2; *Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu do spraw wyznań w Polsce Ludowej (1945–1956)*, red. R. Łatka, Warszawa 2021, s. 318.

²¹⁷ Województwo rzeszowskie formalnie powstało w 1945 r. na mocy dekretu z 7 lipca 1945 r. Dz. U. 1945, nr 26, poz. 168. W rzeczywistości ukształtowało się w sierpniu 1944.

²¹⁸ Dz. U. 1944, nr 19, poz. 99.

²¹⁹ Szerzej na temat Ziem Odzyskanych i terminologii zob. „*Ziemie Odzyskane*”. W *poszukiwaniu nowych narracji*, red. E. Kledzik, M. Michalski, M. Praczyk, Poznań 2018.

²²⁰ Dz. U. 1945, nr 51, poz. 295. Więcej na temat zachodzących kontrowersji zob. T. Majer, *Relacje Ministerstwa Administracji Publicznej z Ministerstwem Bezpieczeństwa Publicznego w latach 1945–1950*, „*Miscellanea Historico-Iuridica*”, 11(2012), s. 374–397.

MAP ulegała ciągłym korektom, w wyniku czego do końca swego istnienia MAP nie posiadało statutu organizacyjnego zatwierdzonego przez Radę Ministrów. Nie trzeba dodawać, że brak zatwierdzonego statutu wpływał tak na struktury organizacyjne jak i kompetencje. Ten niekorzystny stan w części regulował wprowadzony dopiero w listopadzie 1947 r. Tymczasowy Statut Organizacyjny Ministerstwa Administracji Publicznej²²¹, w myśl którego w strukturze MAP było pięć departamentów: organizacyjny²²², polityczny, samorządowy, administracyjny, wyznaniowy, oraz trzy biura: personalny, wojskowy i inspekcji²²³. W końcowym okresie istnienia MAP jego struktura była znacznie rozbudowana²²⁴.

Kwestie związane z realizacją polityki wyznaniowej podobnie jak w RAP przejął Departament V Wyznaniowy, na którego czele początkowo stał Demiańczuk-Jurkiewicz²²⁵. W skład struktury organizacyjnej departamentu w 1946 r. wchodziły dwa wydziały: Wydział Wyznań Chrześcijańskich oraz Wydział Wyznań Niechrześcijańskich²²⁶. W terenie podporządkowane mu były Wydziały Społeczno-Polityczne urzędów wojewódzkich oraz Referaty Społeczno-Polityczne w urzędach powiatowych²²⁷. W 1947 r. Departament V Wyznaniowy został poddany reorganizacji, w wyniku której podzielono go na trzy wydziały: Spraw Kościoła Rzymskokatolickiego, Spraw Wyznań Chrześcijańskich i Spraw Wyznań Niechrześcijańskich. Zmieniająca się sytuacja społeczno-polityczna, w tym widoczne zaostrzenie polityki wyznaniowej wobec kościołów i związków wyznaniowych spowodowała, że w 1948 r. w Departamencie zorganizowano Wydział Spraw Ogólnych oraz

²²¹ Tamże, s. 377.

²²² Przemianowany w 1947 r. na Departament Administracyjno-Prawny.

²²³ Majer, *Relacje Ministerstwa Administracji Publicznej*, s. 378.

²²⁴ Tamże, s. 379.

²²⁵ Po nim dyrektorem został Jan Wyrzykowski, a następnie Roman Darczewski.

²²⁶ B. Noszczak, *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953–1956*, Warszawa 2008, s. 30; E. Włodarczyk, *Zmiany społeczno-polityczne przeprowadzone przez Ministerstwo Administracji Publicznej w latach 1944–1950, dotyczące spraw Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce*, „Opolskie Studia Administracyjno-Prawne”, 17(2019), nr 3, s. 197–198.

²²⁷ *Okólnik nr 104 Ministerstwa Ziem Odzyskanych z dn. 19 września 1946 r. L.dz. 28173/III 4252/46 w sprawie statutu organizacyjnego biur urzędów miejskich w miastach wydzielonych, tworzących powiaty miejskie*, w: K. Mańkowski, *Administracja ogólna w Polsce. Władze, urzędy, ich organizacja i zakres działania*, Warszawa 1948, s. 97; tenże, *Kościoły i związki religijne w Rzeczypospolitej Polskiej. Szkic stanu prawno-organizacyjnego*, Warszawa 1948, s. 31; K. Kowalczyk, *W walce o rządy dusz. Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1956*, Szczecin 2003, s. 18–31.

przeprowadzono reorganizację wydziałów społeczno-politycznych w urzędach wojewódzkich. W ramach przeprowadzonej reorganizacji w wydziałach społeczno-politycznych utworzono: Oddział Ogólnopolityczny, Oddział Społeczny oraz Oddział Ochrony przed Pożarami i Innymi Klęskami. Po przeprowadzonej reorganizacji kwestiami wyznaniowymi w kontekście stosunków państwo-kościół i związki wyznaniowe zajmował się Oddział Ogólnopolityczny i Oddział Społeczny²²⁸.

Widoczne zaostrenie polityki wyznaniowej w 1949 r. przełożyło się na zadania, które miał realizować pion społeczno-polityczny urzędów wojewódzkich i urzędów powiatowych. Zadania te według wydanych w sierpniu 1949 r. wytycznych Ministerstwa Administracji Publicznej miały obejmować kwestie wyznaniowe, politykę stowarzyszeniową i zbiórki publiczne oraz sprawy narodowościowe (w sumie wymieniono jedenaście kategorii spraw)²²⁹. Przy czym, jak wspomniano w wydanych wytycznych, „na czoło zagadnień wysuwają się obecnie” sprawy wyznaniowe²³⁰ a „w szczególności sprawa stosunku do kleru katolickiego”²³¹. Przy czym podkreślono, że kwestie wyznaniowe wymagają wyjątkowej delikatności. W związku z czym przy podejmowaniu decyzji związanych z działalnością duchowieństwa wydziały społeczno-polityczne miały „czynić to niezwykle ostrożnie i we wszystkich poważniejszych lub wątpliwych sprawach zwracać się bezpośrednio do ministerstwa po wytyczne”²³².

Wydane wytyczne zbiegły się z przekształceniem Departamentu V Wyznaniowego w Departament IV Wyznaniowy²³³ oraz ze zmianami w zasadach funkcjonowania i działalności referatów społeczno-politycznych w urzędach powiatowych na podstawie instrukcji, która powstała w konsultacji

²²⁸ Zakres zadań – zob. m.in. Wójcik, *Obsada wydziału i referatów społeczno-politycznych*, s. 320.

²²⁹ A. Dziurok, *Kruchtoizacja. Polityka władz partyjno-państwowych wobec Kościoła katolickiego w latach 1945–1956 w województwie śląskim/katowickim*, Katowice 2012, s. 107.

²³⁰ Wytyczne odnośnie do spraw wyznaniowych potraktowano w sposób szczególny. Nie podano ich w tym piśmie, a jedynie zapowiedziano, że zostaną przekazane osobno: APKat. UWŚL., Wydział Społeczno-Polityczny, 6, Pismo Ministerstwa Administracji Publicznej do wojewodów, prezydentów Warszawy i Łodzi oraz starostów powiatowych i grodzkich, Warszawa, 22 VIII 1949 r., k. 32, za: Dziurok, *Kruchtoizacja. Polityka władz partyjno-państwowych*, s. 107.

²³¹ Tamże, s. 108.

²³² APKat., UWŚL., Wydział Społeczno-Polityczny, 6, Wytyczne działalności wydziałów społeczno-politycznych, [1949 r.], k. 48–49.

²³³ Noszczak, *Polityka państwa wobec Kościoła*, s. 30.

z urzędami wojewódzkimi²³⁴. Wprowadzała ona m.in. obowiązek szerokiej sprawozdawczości odnośnie do kościołów i związków wyznaniowych oraz przekazywania w trybie natychmiastowym informacji o ważnych wydarzeniach związanych z życiem i funkcjonowaniem wspólnot religijnych. Przy czym ten obowiązek przekazywania w trybie natychmiastowym informacji wobec braku struktur Departamentu Wyznaniowego MAP na poziomie gmin został nałożony na wójtów, sekretarzy i członków zarządów gminnych²³⁵. Powyższy obowiązek w obliczu wielu zadań zarządów gmin nie stanowił jednak priorytetu, stąd wiele krytycznych uwag w tym zakresie kierowanych przez Wydziały Społeczno-Polityczne urzędów wojewódzkich do zarządów gmin²³⁶.

Zadania Departamentu V Wyznaniowego, a od 1949 r. Departamentu IV Wyznaniowego mającego w swym składzie m.in. prawników, specjalistów prawa wyznaniowego obejmowały m.in. gromadzenie materiału informacyjnego, statystycznego i naukowego poświęconego życiu religijnemu w Polsce, które uznano za konieczne do właściwego rozpoznania stanu życia wyznaniowego w Polsce²³⁷. Przykładem takiego działania jest m.in. pismo z sierpnia 1945 r. Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Administracyjny Dolnego Śląska²³⁸ Stanisława Piaskowskiego do Departamentu V MAP: „Stosownie do okólnika nr 21z dnia 27 kwietnia 1945 r. Ministerstwa Administracji Publicznej Departament Wyznaniowy, przedkładam do wglądu podanie Generalnej Rady Klasztoru Macierzystego Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza w Trzebnicy. Jednocześnie komunikuję, iż do pracy Sióstr Miłosierdzia św. Karola

²³⁴ AAN, MAP, 199/930, Działalność Departamentu Wyznaniowego MAP. Sprawozdania, plany pracy 1945–1949, Sprawozdania z działalności Departamentu Wyznaniowego za III kwartał 1949 r., Warszawa, b.d., k.87.

²³⁵ Zob. m.in. APR, Starostwo Powiatowe w Łańcucie, 109/97, Referat Społeczno-Polityczny, Akta tajne 1949, Pismo naczelnika Wydziału Społeczno-Politycznego UW w Rzeszowie do starostów powiatowych, Rzeszów, 29 IX 1949 r., k. 61. Dokument powołuje się na wytyczne z 22 VIII 1949 r. za: Wójcik, *Obsada wydziału i referatów społeczno-politycznych*, s. 324.

²³⁶ Tamże.

²³⁷ K.H. Jabłoński, *Organizacja i kompetencje państwowej administracji wyznaniowej w PRL*, „Studia Religiołoga. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, 1984, z. 12, s. 35–37.

²³⁸ Jednostka administracyjna istniejąca na ziemiach Dolnego Śląska w latach 1945–1946. Okręg powstał 14 marca 1945. Obejmował tereny Dolnego Śląska, które zostały włączone do Polski. Zob. S. Jackowiak, *Trudny „powrót do macierzy”*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej”, 2005, nr 9–10(56–57), s. 28–34; 28 czerwca 1946 został rozwiązany i włączony do województwa wrocławskiego. Dz. U. 1946, nr 28, poz. 177.

Boromeusza mam zamiar ustosunkować się negatywnie²³⁹. Abstrahując od retoryki politycznej podkreślającej negatywne nastawienie władz do Kościoła reprezentowanych przez pełnomocnika Piaskowskiego, należy mieć na uwadze, że negatywne stanowisko było związane z wysoce prawdopodobną nieprzyjazną działalnością Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza wobec władz polskich. To nieprzyjazne działanie było związane z informacjami, iż zakonnice narodowości niemieckiej, jakkolwiek wiele sióstr nosiło nazwiska polskie²⁴⁰, udzielały pomocy i schronienia różnym ukrywającym się Niemcom, jak również byłym członkom organizacji prohitlerowskich²⁴¹ pod pretekstem „opieki nad różnymi ludźmi i wszelkiego rodzaju biedotą bez względu na wyznanie i narodowość”²⁴². Należy jednak mieć na uwadze iż kwestia działania Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza w Trzebnicy w kontekście podziemia pohitlerowskiego nadal nie doczekała się merytorycznego opracowania, a informacje dotyczące ich działalności pochodzą z materiałów MBP. Inne działania Departamentu V Wyznaniowego i jego struktur terenowych dotyczyły regulacji prawnych związanych z przekazywaniem majątków kościelnych, przyznawaniem subwencji na cele religijne, określaniem przydziałów limitowanych towarów niezbędnych do funkcjonowania kościołów i związków wyznaniowych (np. materiałów budowlanych na budowę kościołów i kaplic, sukna na sutanny i płaszcze dla duchownych, papieru itp.)²⁴³. Niektórymi zagadnieniami, m.in. rejestrowaniem zmian wyznaniowych wśród ludności, deklaracjami programowymi, stosunkami wyznań do państwa, gromadzeniem informacji o przebiegu wieców i zebrań, a także nastrojach tam panujących zajmowały się Gabinet Ministra

²³⁹ APWr, VI/663, pismo Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Administracyjny Dolnego Śląska Stanisława Piaskowskiego do Ministra Administracji Publicznej Departamentu V Wyznaniowego w Warszawie z dnia 24 sierpnia 1945 r., k. 1.

²⁴⁰ M.in. siostry Celsa Milewska, Hilga Brzoska, Bonicela Porąbka.

²⁴¹ E. Straś, „Ostatni bastion – „Wehrwolf”. W służbie Ludu i Ojczyzny 1905–1945, „Biuletyn archiwalny Wrocławskiego Okręgu ZBoWiD”, 1964, nr 14, k. 13–14; A. Kowalik, *Geneza, organizacja i działalność podziemia niemieckiego na Dolnym Śląsku (1945–1947)*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, 1967, nr 4, s. 522.

²⁴² Włodarczyk, *Zmiany społeczno-polityczne przeprowadzone przez Ministerstwo Administracji Publicznej*, s. 199.

²⁴³ R. Michalak, *Kościół protestancki i władze partyjno-państwowe w Polsce (1945–1956)*, Warszawa 2002, s. 36; tenże, *Polityka wyznaniowa państwa polskiego wobec mniejszości religijnych w latach 1945–1989*, Zielona Góra 2014, s. 33. Szerzej zob. A. Nowakowski, *Administracja spraw wyznaniowych w powojennej Polsce*, „Kościół i Prawo”, 13(1998), s. 27–39; Jabłoński, *Organizacja i kompetencje państwowej*, s. 35–37.

MAP i Departament Polityczny MAP²⁴⁴. Bez popełnienia większego błędu należy przyjąć, że w latach 1945–1947 działania struktur wyznaniowych MAP koncentrowały się w zasadzie na wykonywaniu różnorodnych spisów, statystyk dotyczących kościołów i związków wyznaniowych.

Postrzeganie kościołów i związków wyznaniowych jako przeszkody w zachodzących przemianach społeczno-politycznych niosło począwszy od 1947 r. zaostrzenie polityki wyznaniowej. Stąd też minister administracji publicznej Władysław Wolski, realizując wytyczne w tym względzie, m.in. w lipcu 1949 r. wydał wojewodom wytyczne, zgodnie z którymi realizacją poleceń rządowych w sprawach wyznań i stosunków z duchowieństwem w województwie miały się zajmować urzędy wojewódzkie. Sprawy wyznaniowe miał odtąd nadzorować naczelnik wydziału społeczno-politycznego. W starostwach odpowiadał za nie Referat społeczno-polityczny. Nadzór nad wprowadzeniem w życie powyższych zmian sprawowali wojewodowie i starostowie²⁴⁵. Jednakże wprowadzenie w życie wydanych wytycznych nastęrczało wiele problemów związanych przede wszystkim z niedostateczną obsadą kadrową, jak też brakiem ustawowych uregulowań stosunków państwo-kościół i związki wyznaniowe²⁴⁶. Widoczne to było zwłaszcza w referatach społeczno-politycznych w urzędach powiatowych, które ze względu na jednoosobową obsadę nie były w stanie realizować zadań na nie nałożonych.

Działalność wspomnianego Departamentu IV Wyznaniowego jak i Gabinetu Ministra MAP i Departament Polityczny MAP została wstrzymana z chwilą likwidacji MAP ustawą z 19 kwietnia 1950 r. o zmianie organizacji naczelnych władz państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej²⁴⁷. Zagadnienia wchodzące dotąd w zakres działalności Departamentu IV Wyznaniowego MAP przekazano nowo utworzonemu Urzędowi ds. Wyznań (UdsW)²⁴⁸.

²⁴⁴ Tamże, s. 37; Noszczak, *Polityka państwa wobec Kościoła*, s. 30.

²⁴⁵ Mańkowski, *Kościół i związki religijne w Rzeczypospolitej*, s. 24.

²⁴⁶ AAN, MAP, 199/930, Działalność Departamentu Wyznaniowego MAP. Sprawozdania, plany pracy 1945–1949, Departament Wyznaniowy, b.d. k. 17.

²⁴⁷ Dz. U 1950, nr 19, poz. 156.

²⁴⁸ Tamże. Szerzej zob. T. Gajowniczek, *Przyczyny powstania i główne cele działalności Urzędu ds. Wyznań jako narzędzia realizacji polityki wyznaniowej władz w początkach Polski Ludowej*, „Rocznik Dobromiejski”, 1(2007), s. 239–256; M. Krawczyk, *Organy państwowo-partyjne odpowiedzialne za wytyczanie i realizowanie polityki wyznaniowej PRL*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach”, 2011, nr 16(89), s. 211–225; *Urząd do spraw Wyznań. Struktury, działalność, ludzie*, t. 1, red. R. Łatka, Warszawa 2020;

2.3. Ministerstwo Ziem Odzyskanych (27 XI 1945 – 21 I 1949)

Powstałe ministerstwo, na podstawie Dekretu z dnia 13 listopada 1945 r. o zarządzie Ziem Odzyskanych²⁴⁹, objęło zakresem swych działań 1/3 obszaru Polski i miało na celu uporządkowanie sytuacji na Ziemiach Odzyskanych i przyśpieszenie procesów integracyjnych z resztą kraju. Na czele powstałego ministerstwa do końca jego istnienia stał przez cały okres działalności Władysław Gomułka. Do zadań utworzonego ministerstwa należało administrowanie Ziemiami Odzyskanymi, opracowanie wytycznych polityki państwa na tych terenach, planu ich zagospodarowywania, przeprowadzenie planowej akcji osiedleńczej, zaopatrywanie ludności tych ziem w przedmioty konieczne do zaspokojenia ich potrzeb gospodarczych, zarządzanie mieniem poniemieckim oraz koordynowanie lub inicjowanie działalności innych ministerstw i podległych im organów na Ziemiach Odzyskanych, z wyjątkiem spraw należących do zakresu działania Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Ministerstwa Żeglugi i Handlu Zagranicznego.

Z racji swych kompetencji obejmujących 1/3 obszaru Polski MZO zajmowało się także problematyką wyznaniową na Ziemiach Odzyskanych za wyjątkiem byłego Wolnego Miasta Gdańska, który administracyjnie podlegał MAP. W ramach struktury Departamentu Administracyjnego MZO kwestie wyznaniowe podlegały Wydziałowi Wyznaniowemu, na którego czele stał Kwiryn Mańkowski. Wydziałowi temu podlegały wszystkie sprawy dotyczące administracji wyznaniowej i zarządu poniemieckim mieniem kościelnym. Przy czym Wydział Wyznaniowy Departamentu Administracji Publicznej MZO ściśle współpracował z Departamentem V Wyznaniowym MAP (późniejszym Departamentem IV) odnośnie do wydawanych zarządzeń itp. spraw takich, jak m.in. w sprawie uznania prawnego poszczególnych kościołów i związków religijnych, a także opinii w sprawach wyznaniowych²⁵⁰.

W istniejącej strukturze administracyjnej obejmującej Ziemie Odzyskane Departament Administracji Publicznej MZO posiadał na szczeblu województwa w ramach urzędów wojewódzkich wydział społeczno-polityczny, natomiast na szczeblu powiatowym referat społeczno-polityczny. Przy czym

t. 2, Warszawa 2021. Urząd do Spraw Wyznań został zlikwidowany na podstawie art. 1 pkt 2 Ustawy z dnia 23 listopada 1989 r. zmieniającej ustawę o zmianach w organizacji oraz zakresie działania niektórych naczelnych i centralnych organów administracji państwowej. Dz. U. 1989, nr 64, poz. 387.

²⁴⁹ Dz. U. 1945, nr 51, poz. 295.

²⁵⁰ Mańkowski, *Kościół i związki religijne w Rzeczypospolitej*, s. 31.

tak wydział społeczno-polityczny urzędu wojewódzkiego, jak i referat społeczno-polityczny w starostwie powiatowym podlegał w kwestii spraw wyznaniowych Wydziałowi Wyznaniowemu Departamentu Administracji Publicznej MZO. Wydział społeczno-polityczny urzędu wojewódzkiego koordynował wszystkie działania odnoszące się do kościołów i związków wyznaniowych za pośrednictwem referatu społeczno-politycznego w starostwie²⁵¹. Zakres podejmowanych przez jednostki terenowe działań odnoszących się do kościołów i związków wyznaniowych obejmował m.in. sporządzanie wykazów: fundacji kościelnych, stowarzyszeń kościelnych, Związku „Caritas”²⁵², zebrania szczegółowych informacji o parafiach²⁵³, duchowieństwie diecezjalnym i zakonnym, seminariach duchownych oraz o źródłach finansowania działalności Kościoła²⁵⁴. Jest rzeczą oczywistą, iż prowadzone działania struktur MZO dotyczące kwestii wyznaniowych, podobnie jak MAP, były prowadzone we współpracy z aparatem bezpieczeństwa – MBP. Działania dotyczące kwestii wyznaniowych prowadzone przez Wydział Wyznaniowy Departamentu Administracji Publicznej MZO z chwilą likwidacji w styczniu 1949 MZO zostały przekazane odpowiednim strukturom MAP²⁵⁵.

²⁵¹ AP Wr,VI/236, Pismo Starosty Powiatowego Brzeskiego do Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego Wydziału Społeczno-politycznego we Wrocławiu z dnia 10 czerwca 1948 r., k. 17, za: Włodarczyk, *Zmiany społeczno-polityczne przeprowadzone przez Ministerstwo Administracji Publicznej*, s. 201.

²⁵² W wyniku centralizacji katolickiego ruchu dobroczynnego powstała w 1926 r. międzynarodowa organizacja charytatywna pod nazwą Caritas Catholica. W Polsce na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku prawie we wszystkich diecezjach w Polsce powstały lokalne związki Caritas. W czerwcu 1945 r. abp Adam Sapieha powołał do życia Krajową Centralę „Caritas” mającą koordynować działalność charytatywną Kościoła w skali całego kraju. W 1950 władze państwowe wykorzystujących nadużycia, do jakich doszło we wrocławskim oddziale Caritas, ustanowiły Zarząd Przymusowy Krajowej Centrali „Caritas”. 14 kwietnia 1950 roku zostało podpisane porozumienie między przedstawicielami rządu a Episkopatem Polski, na mocy którego dotychczasowa organizacja kościelna „Caritas” przekształciła się w Zrzeszenie Katolików „Caritas”. Szerzej w kwestii likwidacji Caritas zob. D. Zamiatała, *Caritas. Działalność i likwidacja organizacji 1945–1950*, Lublin 2000.

²⁵³ AP Wr,VI/662, Pismo Starosty Powiatowego Oleśnickiego do Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego Wydziału Społeczno-politycznego we Wrocławiu z dnia 24 listopada 1947 r., k. 52; Pismo Starosty Powiatowego Legnickiego do Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego Wydziału Społeczno-politycznego we Wrocławiu z dnia 3 grudnia 1947 r., k. 43, za: Włodarczyk, *Zmiany społeczno-polityczne przeprowadzone przez Ministerstwo Administracji Publicznej*, s. 202.

²⁵⁴ Tamże.

²⁵⁵ Pietrzak, *Prawo*, s. 247–253.

2.4. Urząd do spraw Wyznań (19 kwietnia 1950 – 1980)

Narastające zwłaszcza po wyborach do sejmu w 1947 r. napięcia w stosunkach państwo-Kościół spowodowały, że w 1949 roku rozpoczął się otwarty konflikt między państwem a kościołami i związkami wyznaniowymi. Przy czym konflikt koncentrował się w zasadzie wokół Kościoła rzymskokatolickiego, który według ocen czynników politycznych i rządowych był głównym przeciwnikiem w działaniach mających prowadzić do marginalizacji w społeczeństwie kościołów i związków wyznaniowych. Działania, do których zaangażowano aparat bezpieczeństwa, aparat partyjno-polityczny oraz struktury administracyjne zajmujące się sprawami wyznaniowymi usytuowane w RAP, MAP i MZO, prowadzone były z różnym natężeniem w ciągu lat. Należy jednak mieć na uwadze, że pomimo zaangażowania wielu podmiotów w działania przeciwko kościołom i związkom wyznaniowym skuteczność tych działań nie zadowalała rządzących komunistów. Przyczyną była m.in. wielość zadań, niedostateczna obsada kadrowa struktur zajmujących się polityką wyznaniową jak i brak jednolitej struktury administracyjnej odpowiedzialnej za kwestie wyznaniowe.

Istniejąca sytuacja w tym względzie wobec *de facto* chaosu organizacyjnego spowodowała, że na szczeblu partyjno-rządowym powzięto decyzję o powołaniu administracyjnej struktury zajmującej się wyłącznie w skali państwa kwestiami wyznaniowymi. Tą strukturą stał się Urząd do Spraw Wyznań (UdsW)²⁵⁶ powołany ustawą z dnia 19 kwietnia 1950 r. o zmianie organizacji naczelnych władz państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej²⁵⁷. Na czele powstałego UdsW stał dyrektor²⁵⁸ powoływany i odwoływany przez premiera²⁵⁹, który

²⁵⁶ P. Raina, *Kościół – państwo w świetle akt wydziałów do spraw wyznań 1967–1968*, Warszawa 1994, s. 5; Więcej na temat Urzędu do Spraw Wyznań – zob. Gajowniczek, *Przyczyny powstania i główne cele działalności Urzędu ds. Wyznań*, s. 243–247; Krawczyk, *Organy państwowo-partyjne odpowiedzialne*, s. 211–225; R. Łatka, *Krakowskie struktury aparatu państwowego PRL zajmujące się Kościołem katolickim*, „Zeszyty Historyczne WiN-u”, 2012, nr 36, s. 159–172.

²⁵⁷ Dz. U. 1950, nr 19, poz. 156 z późn. zm.

²⁵⁸ Na czele Urzędu do Spraw Wyznań przez niemal 40 lat jego funkcjonowania stało łącznie 10 dyrektorów: Antoni Bida (1950–1954), Jan Izydorczyk (1954–1955), Marian Zygmantowski (1955–1956), Jerzy Sztachelski (1956–1961), Tadeusz Żabiński (1961–1965), Aleksander Skarżyński (1967–1971), Kazimierz Kąkol (1974–1980), Jerzy Kuberski (1980–1982), Adam Łopatka (1982–1987) i Władysław Loranc (1987–1989).

²⁵⁹ Por. M.T. Staszewski, *Realizacja zasady wolności sumienia i wyznania w PRL*, w: *Polityka wyznaniowa. Tło, warunki, realizacja*, red. W. Mysłak, M.T. Staszewski, Warszawa 1975,

w 1974 r. uchwałą sejmu został włączony w skład Rady Ministrów²⁶⁰. Powstały UdsW miał być centralnym organem wykonawczym realizującym politykę wyznaniową państwa. Tę rolę podkreślił Prezes Rady Ministrów, Józef Cyrankiewicz; na posiedzeniu Biura Organizacyjnego KC PZPR, które odbyło się 7 maja 1949 r. w referacie „o akcji antypaństwowej kleru”, powiedział: „[...] potrzebna jest pełna koordynacja wszystkich naszych kroków zarówno na odcinku aparatu państwowego, jak i partyjnego. W tym celu wszelkie dyrektywy będą wydawane centralnie dla aparatu partyjnego z Sekretariatu, dla aparatu państwowego z tegoż samego źródła poprzez Radę Ministrów. Jakikolwiek działanie na własną rękę, czy poprzez poszczególne ogniwa Partii, czy resortów jest niedopuszczalne. [...] konieczna jest koordynacja bieżących spraw przez naczelników wydziałów społeczno-politycznych w województwach, którzy otrzymają odpowiednie instrukcje i działać będą w ścisłym kontakcie z ośrodkami wydającymi dyrektywy”²⁶¹. Przy czym, jak zaznaczył 25 kwietnia 1951 r. na odprawie wojewódzkich kierowników referatów do spraw wyznań pierwszy dyrektor UdsW Antoni Bida, nie należy zmieniać wytycznych Urzędu Centralnego, lecz realizować politykę „ustaloną przez Partię i Państwo dla całego kraju”²⁶². Jasnym więc było, że UdsW nie prowadzi w zasadzie samodzielnej polityki, lecz wykonuje zadania wyznaczone przez Biuro Polityczne KC PZPR oraz wydziały administracyjne różnych instancji partyjnych zajmujących się sprawami wyznaniowymi.

Pełnienie roli pierwszoplanowego kreatora polityki wyznaniowej i stosunków na linii państwo-Kościół przez UdsW było *de facto* mrzonką. Bowiernie wbrew kompetencjom z roli pierwszoplanowego kreatora nie zamierzał ustąpić aparat bezpieczeństwa. Wynikało to zresztą ze słusznego przeświadczenia, że aparat bezpieczeństwa ma zdecydowanie większą orientację co do struktur Kościoła i jego stanu osobowego, jak też wiedzę odnośnie do strategii postępowania z kościołami i związkami wyznaniowymi. Aparat bezpieczeństwa był więc nadal w sprawach stosunków państwo-Kościół swo-

s. 328–329; T. Gajowniczek, *Stosunek władzy państwowej do Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce Ludowej 1944–1956*, „Nurt SVD”, 2017, nr 2, s. 329–330.

²⁶⁰ Nowakowski, *Administracja spraw wyznaniowych*, s. 31; H. Misztal, A. Mezglewski, *Zakres kompetencji, styl działania i cele Urzędu do Spraw Wyznań*, w: *Prawo i polityka wyznaniowa w Polsce Ludowej*, red. A. Mezglewski, P. Stanisławski, M. Ordon, Lublin 2005, s. 36.

²⁶¹ Za: Gryz, *Władze partyjno-państwowe odpowiedzialne*, s. 118.

²⁶² AAN UdsW, sygn. 84/139, Protokół odprawy wojewódzkich kierowników Referatów do Spraw Wyznań z dnia 25 kwietnia 1951 r., s. 8.

istym ekspertem mimo funkcjonowania osobnego pionu wyznaniowego²⁶³. Tę dominującą rolę aparatu partyjnego i bezpieczeństwa potwierdza były minister-kierownik UdSW w latach 1974–1980, Kazimierz Kąkol: „Urząd ds. Wyznań był przez cały okres swojego istnienia traktowany instrumentalnie, był zdominowany przez partię i bezpieczeństwo”²⁶⁴.

Zakres działań UdsW jako instytucji centralnej zajmującej się całokształtem spraw związanych z działalnością kościołów i związków wyznaniowych został określony w tymczasowym statucie nadanym 27 maja 1950 r. przez Radę Ministrów²⁶⁵. W praktyce obejmował wszelkie dziedziny, w których stroną były kościoły i związki wyznaniowe, nawet jeśli były to sprawy o charakterze ogólnym, przypisane w myśl obowiązującego prawa do kompetencji innych organów. Stąd Przemysław Ruchlewski do zadań UdsW zaliczył sprawy: budowlane, związane z erygowaniem parafii, przestrzeganiem dekretu o zgromadzeniach, paszportowe, związane z majątkiem kościelnym, organizacją punktów katechetycznych, podatkowe oraz inne (np. sprawy cmentarzy)²⁶⁶.

Wielowątkowość kwestii wyznaniowych sprawiła, że UdsW w drodze poufnych zastrzeżeń i okólników zobowiązał poszczególne resorty do odsyłania do siebie wszelkich spraw dotyczących kościołów i związków wyznaniowych. Było więc rzeczą oczywistą, że realizując politykę wyznaniową państwa, UdsW w trakcie swojej działalności na bieżąco współpracował niemalże ze wszystkim ministerstwami istniejącymi w latach 1950–1980²⁶⁷.

²⁶³ Dziurok, *Kruczoizacja. Polityka władz partyjno-państwowych wobec Kościoła*, s. 137.

²⁶⁴ K. Kąkol, *Spowiedź pogromcy Kościoła*, Olsztyn 1994, s. 15.

²⁶⁵ Tymczasowy statut organizacyjny Urzędu do Spraw Wyznań. Załącznik do uchwały Rady Ministrów z dnia 27 maja 1950 r., MP z 1950, nr 78, poz. 905. Stan tymczasowości statutu pomimo próby jego zmiany trwał aż do stycznia 1988 r. 18 stycznia 1988 r. Rada Ministrów uchwałą nadała UdsW kolejny statut; H. Misztal, *Polskie prawo wyznaniowe. Zagadnienia wstępne. Rys historyczny*, t. 1, Lublin 1997, s. 203.

²⁶⁶ P. Ruchlewski, *Działania Wydziałów do spraw Wyznań Urzędów Wojewódzkich w Bydgoszczy i Toruniu wobec Kościoła katolickiego na terenie Torunia i Grudziądza*, w: *Kościół w obliczu totalitaryzmów. Zbiór studiów dla uczczenia XXV rocznicy męczeńskiej śmierci księdza Jerzego Popiełuszki*, Toruń, 16–17 X 2009 r., red. W. Polak [i in.], Toruń 2010, s. 648.

²⁶⁷ Współpracował m.in. z: ministerstwem gospodarki komunalnej (28 kwietnia 1950 – 29 marca 1972), ministerstwem gospodarki terenowej i ochrony środowiska (29 marca 1972 – 28 maja 1975), ministerstwem administracji, gospodarki terenowej i ochrony środowiska (28 maja 1975 – 1 sierpnia 1983), ministerstwem budownictwa (13 maja 1949 – 1 stycznia 1951), ministerstwem budownictwa miast i osiedli (1 stycznia 1951 – 14 lipca 1956), ministerstwem budownictwa (14 lipca 1956 – 5 kwietnia 1957), ministerstwem budownictwa i przemysłu materiałów budowlanych (5 kwietnia 1957 – 12 listopada 1985); ministerstwem spraw granicznych.

O takiej współpracy świadczy m.in. powstała w 1967 r. notatka dotycząca koordynacji spraw wyznaniowych na szczeblu ministerialnym i urzędów centralnych²⁶⁸. Wspomniana notatka stwierdzała m.in., że „ponieważ sprawy mające charakter wyznaniowy czy to ze względu na ich meritum, czy to ze względu na stronę będącą instytucją wyznaniową lub osobą duchowną względnie zakonną, wymagają stosownie do przepisów statutu ograniczonego uzgodnienia z innymi resortami, Urząd do Spraw Wyznań ma obowiązek przeprowadzenia stałej konsultacji i koordynacji węzłowych zagadnień w sprawach wyznaniowych z poszczególnymi resortami”²⁶⁹.

Istotnym elementem zadań powstałego UdsW była realizacja porozumienia między państwem i Kościołem zawartego 14 kwietnia 1950 r.²⁷⁰, będącego swoistym *modus vivendi* stosunków między państwem a Kościołem. Państwo zobowiązywało się m.in. do poszanowania władzy papieskiej nad Kościołem w Polsce w kwestiach moralności i wiary, swobody praktyk religijnych. Poza tym państwo uznawało prawo Kościoła do prowadzenia działalności charytatywnej, katechetycznej, publikowania wydawnictw i pism katolickich, działania zakonów i seminariów oraz zezwalało na prowadzenie istniejących jeszcze szkół katolickich. Z drugiej zaś strony Kościół zobowiązał się m.in. do: poszanowania prawa i władzy państwowej, nieutrudniania wprowadzania kolektywizacji rolnictwa, „potępienia zbrodniczej działalności podziemia”²⁷¹, w tym piętnowania księży, którzy mieli kontakty z tzw. bandami.

Wyrazem tego były instrukcje przekazywane na odprawach w Urzędzie ds. Wyznań w Warszawie z udziałem przedstawicieli KC PZPR i MBP – kierownikom referatów wojewódzkich: „Tak więc pierwszym i najważniejszym zadaniem jest realizacja tego porozumienia w celu pozyskania mas wierzących, a będących pod wpływem Kościoła – dla zrealizowania 6-cio letniego Planu

²⁶⁸ Notatka dotycząca koordynacji spraw wyznaniowych na szczeblu ministerialnym i urzędów centralnych [rok 1967], AAN, UdSW, 144/4, s. 28–57.

²⁶⁹ Tamże.

²⁷⁰ Porozumienie z 14 kwietnia 1950 r. zostało zawarte we wspólnej deklaracji wraz z dołączonym do niej protokołem oraz w dwóch niepublikowanych załącznikach. AAN, UdSW, 125/15, Porozumienie zawarte między przedstawicielami Rządu RP i Episkopatem Polski; tekst porozumienia w: P. Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, t. 1: *lata 1945–1959*, Poznań 1994, s. 232–235. Szerzej na temat zawartego porozumienia zob. Konopka, *Porozumienie kwietniowe 1950*, s. 113–128.

²⁷¹ AAN, UdSW, 125/15, Porozumienie zawarte między przedstawicielami Rządu RP i Episkopatem Polski, s. 1–3.

zbudowania podstaw Socjalizmu”²⁷². Należało nadal uzupełniać kartoteki ewidencyjne obejmujące: księży świeckich, zgromadzenia zakonne, szkoły katolickie, majątki kościelne. Ponadto zalecano zintensyfikować działalność w dziedzinach takich, jak: „cuda”, szkoły, „Caritas” oraz tzw. księży patrioci²⁷³. Równocześnie przypominano pracownikom tychże referatów, iż są częścią aparatu administracyjnego państwa ludowego i nie ma w związku z tym mowy o działaniach podejmowanych w oderwaniu od niego bądź bez konsultacji. Sprawozdania z pracy tego referatu należało opracowywać w systemie doraźnym i okresowym, aby zapewnić nieprzerwany kontakt z tzw. terenem²⁷⁴.

Przypisane zadania w zakresie polityki wyznaniowej UdsW wymuszały kształt jego struktury organizacyjnej. Stąd w skład UdsW wchodziły początkowo trzy wydziały: Wydział Ogólny, Wydział Wyznania Rzymskokatolickiego i Wydział Wyznań Nierzyskokatolickich. W latach późniejszych powstał Wydział Zakonów, a w latach osiemdziesiątych XX w. w strukturze UdsW znajdowało się pięć wydziałów²⁷⁵. Ponadto w skład UdsW wchodziły dwa samodzielne referaty: Samodzielny Referat Nadzoru Stowarzyszeń Wyznaniowych i Samodzielny Referat Nadzoru Funduszu Kościelnego²⁷⁶. W terenie UdsW w myśl uchwały wydanej przez Radę Ministrów w kwietniu 1950 r.²⁷⁷ miał swoje odpowiedniki początkowo w postaci referatów do spraw wyznań przy prezydiach wojewódzkich rad narodowych, referatu do spraw wyznań przy prezydium powiatowej rady narodowej oraz referatu do spraw wyznań przy prezydium rady miejskiej miast wydzielonych na prawach powiatu²⁷⁸. Powstała struktura w terenie w 1955 r. uległa na podstawie uchwały

²⁷² AAN, UdSW 84/139, k. 5, Protokół z konferencji odbytej w Urzędzie ds. Wyznań z kierownikami referatów wyznaniowych w Prezydiach Wojewódzkich Rad Narodowych w dniu 15 lipca 1950.

²⁷³ Tamże, k. 5–6; AAN, UdSW 127/10, k. 277, Okólnik Nr 30 Prezesa Rady Ministrów z dnia 31 stycznia 1952 w sprawie referatów do spraw wyznań.

²⁷⁴ AAN, UdSW 144/1, k. 1, Sprawozdawczość [1950?], za: P. Mardyła, *Duszpasterstwo w czasach stalinowskich. Władze komunistyczne wobec działalności duszpasterskiej Kościoła rzymskokatolickiego w archidiecezji krakowskiej w latach 1945–1956*, Kraków 2009, s. 34.

²⁷⁵ W latach osiemdziesiątych w strukturze wewnętrznej było pięć wydziałów: Stowarzyszeń i Spraw Ogólnych, Wyznania Rzymskokatolickiego, Zakonów, Wyznań Nierzyskokatolickich oraz Dokumentacji i Informacji. Jabłoński, *Organizacja i kompetencje*, s. 42.

²⁷⁶ Misztal, *Polskie prawo wyznaniowe. Zagadnienia*, t. 1, s. 203.

²⁷⁷ Uchwała Rady Ministrów z dnia 17 kwietnia 1950 r. Instrukcja nr 3 w sprawie tworzenia wydziałów i referatów rad narodowych. MP 1950, nr A-57, poz. 655.

²⁷⁸ Tamże; Według Protokołu konferencji odbytej w Urzędzie do Spraw Wyznań w dniu 14 lipca 1950 r. z kierownikami Referatów Wyznaniowych w Prezydiach Wojewódzkich Rad Narodowych referat do spraw wyznań przy wojewódzkiej radzie narodowej (WRN) miał

Rady Ministrów²⁷⁹ zmianie, w wyniku czego referaty do spraw wyznań przy prezydiach wojewódzkich rad narodowych zostały przekształcone w wydziały do spraw wyznań²⁸⁰. Zgodnie z jej zapisami, przy prezydiach wojewódzkich rad narodowych oraz rad narodowych Warszawy i Łodzi miały istnieć wydziały do spraw wyznań. Struktura wydziałów nie została odgórnie ustalona. Dopiero w styczniu 1962 roku dyrektor UdSW dokonał podziału organizacyjnego wydziałów do spraw wyznań oraz określił zakres działania²⁸¹. Miały one składać się z kierownika i jego zastępcy, starszego referenta oraz zespołu inspektoratów (na prawach oddziału). Inspektoratów miała być taka liczba, by na jednego inspektora (bądź starszego inspektora) przypadało od 4 do 5 powiatów²⁸². Natomiast w prezydiach powiatowych rad narodowych miały powstać zróżnicowane co do obsady kadrowej re-

liczyć 3–4 pracowników, a referat do spraw wyznań prezydium powiatowej rady narodowej miał liczyć jednego pracownika. W sumie referaty do spraw wyznaniowych przy WRN miały mieć 57 etatów (województwa bydgoskie, katowickie, krakowskie, łódzkie, poznańskie i warszawskie po cztery etaty, pozostałe – po 3). AAN, UdSW, 84/139, Protokół konferencji odbytej w Urzędzie do Spraw Wyznań w dniu 14 VII 1950 r. z kierownikami Referatów Wyznaniowych w Prezydiach Wojewódzkich Rad Narodowych, s. 5–6. Powyższe ustalenia uległy w ciągu 1950 r. zmianom, w wyniku czego, jak np. w Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (PWRN) w Opolu, referat do spraw wyznaniowych liczył 5 osób. Zob. APO, PWRN w Opolu, 381, Zestawienie etatów pracowników umysłowych w organach administracji Prezydium WRN w Opolu, b.d., s. 348, za: Z. Bereszyński, *Prawe ramię partii w walce z Kościołem. Działalność terenowych struktur Urzędu do spraw Wyznań na przykładzie województwa opolskiego, w: Urząd do spraw Wyznań. Struktury, Działalność, Ludzie*, t. 1: *Struktury wojewódzkie i wybrane aspekty działalności*, red. R. Łatka, Warszawa 2020, s. 111, przyp. 8. W prezydiach powiatowych rad narodowych miast liczących powyżej 100 tysięcy mieszkańców referat do spraw wyznań składał się z kierownika referatu oraz starszego referenta ds. ewidencji i statystyki. W pozostałych prezydiach rad narodowych (tzn. powiatowych, miejskich poniżej 100 tys. mieszkańców oraz dzielnicowych (Warszawy i Łodzi) obsada referatu do spraw wyznań sprowadzała się tylko do kierownika referatu.

²⁷⁹ Uchwała nr 132 Rady Ministrów z dnia 17 lutego 1955 r. w sprawie utworzenia wydziałów do spraw wyznań w prezydiach wojewódzkich rad narodowych oraz Rad Narodowych m.st. Warszawy i m. Łodzi. MP 1955, nr 16, poz. 164.

²⁸⁰ Tamże.

²⁸¹ APO, PWRN w Opolu, 1862, Pismo dyrektora UdSW do PWRN w Opolu, 14 III 1967 r., za: Bereszyński, *Prawe ramię partii w walce z Kościołem. Działalność*, t. 1, s. 131, przyp. 120. Instrukcja Nr 52 Prezesa Rady Ministrów z dnia 8 II 1955 r. w sprawie zakresu działania i podziału funkcji w Referatach do Spraw Wyznań Prezydiów Rad Narodowych.

²⁸² Załącznik do pisma Dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań z dnia 12 I 1962 r. Nr 1-3/11/62 – Wytyczne dla prezydiów wojewódzkich rad narodowych i rad narodowych miast wyłączonych z województw w sprawie zakresu działania i organizacji wewnętrznej wydziałów do spraw wyznań. AAN, UdSW, 127/14, s. 2–3. Wprowadzony podział wojewódzkich

feraty do spraw wyznań – w prezydiach rad narodowych miast liczących powyżej 100 tysięcy mieszkańców pracować miał kierownik referatu oraz starszy referent ds. ewidencji i statystyki. W pozostałych prezydiach rad narodowych (tzn. powiatowych, miejskich poniżej 100 tys. mieszkańców oraz dzielnicowych Warszawy i Łodzi) obsada referatu do spraw wyznań sprowadzała się tylko do kierownika referatu²⁸³.

Zmiany społeczno-polityczne zachodzące po 1956 r. przyniosły złagodzenie polityki wyznaniowej ukierunkowanej na eliminację wpływów kościołów i związków wyznaniowych w społeczeństwie. Złagodzenie dotychczasowej polityki wyznaniowej znalazło swe odbicie także w działaniach UdsW. Polecenie w tym zakresie wydał nowy dyrektor UdsW, Jerzy Sztachelski. Zgodnie z poleceniem „Urząd do Spraw Wyznań i wydziały Wyznań w terenie ograniczały swoją działalność na odcinku kleru do spraw najniezbędniejszych, tj. takich, gdzie konieczny jest nadzór Państwa”²⁸⁴. Jakkolwiek w ogólnym zarysie działania prowadzone przez UdsW mające na celu eliminację wpływów kościołów i związków wyznaniowych w społeczeństwie nie zostały wstrzymane.

Należy jednak zauważyć, że skuteczność działań UdsW zwłaszcza na poziomie powiatu była wysoce problematyczna, wzięwszy pod uwagę, iż referat do spraw wyznań liczył tylko jednego referenta. Było rzeczą oczywistą, że jeden referent do spraw wyznaniowych w powiecie nie jest w stanie

wydziałów do spraw wyznań miał obowiązywać także w planowanej reorganizacji w 1967 r. AAN, UdSW, 144/1, s. 153.

²⁸³ Tamże.

²⁸⁴ Wyciąg z protokołu z odprawy kierowników wydziałów do spraw wyznań odbytej w dniu 3 stycznia 1957 r., AAN, UdSW, 14/139, s. 34–35. Potwierdza to także pismo Urzędu do Spraw Wyznań do bpa Z. Choromańskiego z dnia 5 lutego 1958 r. w sprawie pośredniczenia Urzędu oraz wydziałów wyznaniowych prezydiów wojewódzkich rad narodowych w załatwianiu spraw, z którymi władze i instytucje kościelne zwracają się do urzędów i instytucji państwowych: „1. Urząd do Spraw Wyznań i wydziały do spraw wyznań prezydiów wojewódzkich rad narodowych interesują się wyłącznie sprawami dotyczącymi polityki wyznaniowej w zakresie uregulowanym odpowiednimi ustawami państwowymi i innymi aktami prawnymi oraz ogólnymi przepisami prawa o postępowaniu administracyjnym. 2. Niemal od roku sprawy w których załatwianiu uczestniczył poprzednio Urząd do Spraw Wyznań i wydziały do spraw wyznań prezydiów wojewódzkich rad narodowych nie są obecnie przedmiotem ich zainteresowania, a są załatwiane bezpośrednio przez powołane do tego organa władzy państwowej oraz instytucje gospodarcze”. APZg., Wydział do Spraw Wyznań, 2898, s. 188, za: D. Mazurkiewicz, *Struktura terenowej administracji wyznaniowej PRL na przykładzie Wydziału do Spraw Wyznań w Zielonej Górze w latach 1950–1972*, „Colloquia Theologica Ottoniana”, 36(2020), s. 285.

skutecznie realizować polityki wyznaniowej w odniesieniu do kościołów i związków wyznaniowych. Zdając sobie sprawę z istniejącego stanu rzeczy, w marcu 1957 r. referaty do spraw wyznań w prezydiach powiatowych rad narodowych, rad narodowych miast stanowiących powiaty oraz w prezydiach dzielnicowych rad narodowych w m. st. Warszawie i m. Łodzi zostały zlikwidowane²⁸⁵. Ich kompetencje przejęły jednostki organizacyjne powiatowej, miejskiej i dzielnicowej rady narodowej²⁸⁶.

W listopadzie 1973 po zmianie ustawy o radach narodowych²⁸⁷ wydziały do spraw wyznań przy prezydiach wojewódzkich rad narodowych przestały być organami administracji państwowej w terenie, a weszły w skład urzędów wojewódzkich, stając się ich integralną częścią. Reforma administracyjna kraju z 1975 r. nie spowodowała w zasadzie większych zmian w istniejącej administracji wyznaniowej. W strukturze urzędów wojewódzkich zachowano bowiem wydziały do spraw wyznań. Na poziomie miast i gmin wiejskich za realizację polityki wyznaniowej był odpowiedzialny naczelnik miasta lub gminy. Realizował on polecenia wojewódzkich wydziałów do spraw wyznań, najczęściej ograniczające się do zbierania materiałów i obserwacji.

Urząd do Spraw Wyznań jako organ administracyjny zajmujący się sprawami wyznaniowymi wobec szerokiego zakresu kompetencji był nie tylko organem decydującym w kwestiach działalności kościołów i związków wyznaniowych²⁸⁸, ale także ważnym źródłem informacji i analiz dla aparatu partyjno-politycznego w kontekście kształtowania polityki wyznaniowej w Polsce²⁸⁹. Należy jednak zauważyć, że kwestie polityki wyznaniowej państwa poczynając od roku 1950 pozostawały w gestii trzech instytucji. „Oficjalnie, w gestii Urzędu do Spraw Wyznań jako centralnego organu administracyjnego, formalnie podporządkowanego Prezesowi Rady Ministrów. Dyskrecjonalnie, niejednokrotnie arbitralnie, bo bez możliwości weryfikowania decyzji i przesłanek ich podejmowania w gestii aparatu bezpieczeństwa.

²⁸⁵ Uchwała nr 73 Rady Ministrów z dnia 8 marca 1957 r. w sprawie zniesienia referatów do spraw wyznań w prezydiach powiatowych rad narodowych, rad narodowych miast stanowiących powiaty oraz w prezydiach dzielnicowych rad narodowych w m. st. Warszawie i m. Łodzi. MP 1957, nr 18, poz. 134.

²⁸⁶ R. Gryz, „Odwilż” dla Kościoła na przykładzie kościołów lokalnych, w: *Kościół i prymas Stefan Wyszyński 1956–1966*, red. A. Dziurok, W.J. Wysocki, Katowice – Kraków 2008, s. 28–30.

²⁸⁷ Dz. U. 1973, nr 47, poz. 276.

²⁸⁸ Misztal, *Polskie prawo wyznaniowe. Zagadnienia*, t. 1, s. 203–204.

²⁸⁹ K. Białycki, *Urząd do Spraw Wyznań wobec Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Wybrane zagadnienia*, „Roczniki Humanistyczne”, 66(2018), z. 2, s. 10.

Systemowo, od koncepcji poprzez plany strategiczne i taktyczne, w gestii aparatu partyjnego”²⁹⁰.

2.5. Inne organy administracyjne 1950–1980

Jest rzeczą oczywistą, że wielość spraw związanych z polityką wyznaniową państwa wobec kościołów i związków wyznaniowych wymagała zaangażowania także innych struktur administracji centralnej. Stąd bez popełnienia większego błędu należy stwierdzić, że wszystkie struktury administracji centralnej i terenowej były zaangażowane w realizację polityki wyznaniowej, przy czym ich stopień zaangażowania był zależny od kompetencji.

3. Struktury partyjne

Polityka wyznaniowa powojennej Polski nadzorowana była przez najwyższe kierownictwo partyjne: najpierw przez PPR, a po zjednoczeniu ruchu robotniczego w 1948 r. przez PZPR. Komórką decyzyjną w sprawach wyznaniowych było Biuro Polityczne Komitetu Centralnego PPR, a następnie Biuro Polityczne Komitetu Centralnego PZPR. To na poziomie tego ścisłego gremium formułowano ostateczne wytyczne do wykonania przez władze centralne i terenowe tych partii. Przywiązywanie dużego znaczenia do spraw wyznaniowych niesło za sobą powstawanie różnych ciał kolegialnych na szczeblu KC PZPR, mających kreować politykę wyznaniową z jednoczesnym pełnieniem funkcji nadzorczych względem wyspecjalizowanych organów administracji przeznaczonych do nadzoru i kontroli grup wyznaniowych jak też aparatu bezpieczeństwa realizującego określone działania względem kościołów i związków wyznaniowych. Powstające ciała kolegialne miały wsparcie w postaci Wydziału Administracyjnego Komitetu Centralnego PZPR, odpowiedzialnego za nadzór nad realizacją działań wobec kościołów i związków wyznaniowych, a zwłaszcza Kościoła rzymskokatolickiego. Wspomniany Wydział w terenie posiadał wydziały administracyjne komitetów wojewódzkich, przy których od końca lat pięćdziesiątych funkcjonowały dodatkowo specjalne komórki, określane mianem komisji, kolektywów bądź zespołów ds. kleru, złożone z przedstawicieli różnych władz mających styczność z instytucjami kościelnymi, w tym partii, aparatu bezpieczeństwa, władz oświatowych i wymiaru sprawiedliwości.

²⁹⁰ Kąkol, *Spowiedź pogromcy*, s. 10.

3.1. Doraźna komisja międzyresortowa KC PZPR (26 I 1949–1953)

Biuro Polityczne KC PZPR 26 stycznia 1949 r. powołało specjalną komisję międzyresortową do spraw Kościoła (tzw. Komisja Zawadzkiego)²⁹¹. W jej osiemnastoosobowy skład wchodziłi niektórzy członkowie Sekretariatu KC, ministrowie (lub ich zastępcy), m.in. ministerstwa bezpieczeństwa publicznego, ministerstwa obrony narodowej, oraz szefowie ważnych instytucji centralnych, ponadto dyrektor V Departamentu MBP²⁹². Powołana komisja miała za zadanie opracowanie założeń polityki państwa wobec Kościoła²⁹³. Prace komisji w krótkim czasie zaowocowały powstaniem projektu *Oświadczenia Rządu* w sprawie stosunków państwo-Kościół. Powstały projekt *Oświadczenia Rządu*²⁹⁴ na posiedzeniu Sekretariatu KC PZPR²⁹⁵, w dniu 17 marca 1949 r. został zatwierdzony²⁹⁶ z zaleceniem niezwłocznego opracowania tekstu komentarza do *Oświadczenia*²⁹⁷. Powstałe *Oświadczenie* zostało 18 marca 1949 r. przekazane stronie kościelnej na ręce sekretarza Konferencji Episkopatu Polski, bp. Zygmunta Chromańskiego, przez ministra administracji publicznej, Władysława Wolskiego²⁹⁸. Przyjmując *Oświadczenie*

²⁹¹ J. Żaryn, *Naszym zadaniem – „uświadomić masy...”*. Przyczynek do historii stosunków państwo-Kościół, „Polska 1944/45 – 1989. Studia i materiały”, 4(1999), s. 361; M. Podgórski, *Rzymskokatolickie Duszpasterstwo Wojskowe w Ludowym Wojsku Polskim*, Tuchów 2009, s. 148–149.

²⁹² W skład komisji weszli: Aleksander Zawadzki (przewodniczący), Jakub Berman, Józef Cyrankiewicz, Antoni Alster, Antoni Bida, Henryk Brystygier, Henryk Jabłoński, Franciszek Mazur, Ignacy Matuszewski, Zygmunt Modzelewski, Henryk Świątkowski, Stanisław Skrzyszewski, Jerzy Sztachelski, Władysław Wolski, Lesław Wojtyga, Jan Weber, Janusz Zarzycki i Adam Rapacki.

²⁹³ Szerzej Żaryn, *Kościół a władza*, s. 209n; tenże, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2005, s. 95–96.

²⁹⁴ Konopka, *Porozumienie kwietniowe 1950*, s. 114.

²⁹⁵ Sekretariat Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, Sekretariat KC PZPR – najwyższa (w praktyce) władza wykonawcza, razem z Biurem Politycznym, Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Sekretariat kierował pracą bieżącą PZPR, głównie w dziedzinie organizowania kontroli wykonania uchwał partii i doboru kadr. Sekretariat był powoływany przez Komitet Centralny i kierowany przez jego I sekretarza. Rolę organu wykonawczego Sekretariatu KC, a więc *de facto* koordynującego całą partię, pełniła komórka organizacyjna pod nazwą Biura Sekretariatu KC (1948–1956), a później Kancelarii Sekretariatu KC (1956–1990).

²⁹⁶ AAN, KC PZPR, sygn., P. 1, t. 6, Protokół nr 11 posiedzenia Sekretariatu z dn. 17 marca 1949 r., s. 172.

²⁹⁷ Tamże, s. 173. W myśl zalecenia KC PZPR miał w ciągu dwóch dni opracować komentarz do oświadczenia, który będzie obowiązujący dla wszystkich ogniw partyjnych.

²⁹⁸ Władysław Antoni Wolski, właściwie Antoni Jan Piwowarczyk.

bp Chromański oświadczył, że Episkopat po zapoznaniu się z jego treścią da pisemną odpowiedź²⁹⁹.

Nim Episkopat zdołał się z nim zapoznać i dać odpowiedź, tekst *Oświadczenie Rządu w sprawie całokształtu stosunków między Państwem a Kościołem* został opublikowany 20 marca 1949 r. w wydaniu niedzielnym „Trybuny Ludu”³⁰⁰. W wydanym *Oświadczeniu* zarzucono Kościołowi m.in. „intensyfikację nieprzyjaznej działalności części duchowieństwa i wytwarzanie przez nie atmosfery zagrożenia religii”, oskarżono większą część hierarchii, że nie przeciwstawia się antypolskim wypowiedziom „miarodajnych kół watykańskich” w sprawie ziem przyznanych Polsce w Poczdamie, podkreślono przypadki (rzekomego) współdziałania duchowieństwa z amerykańskim i brytyjskim wywiadem, stwierdzono wreszcie, że rząd nie będzie tolerował żadnej „akcji wichrzycielskiej” organizowanej przez duchowieństwo³⁰¹. *Oświadczenie* pomimo wysuwanych oskarżeń zawierało postulat uregulowania stosunków na linii państwo-Kościół. W dniu następnym w wydaniach lokalnych „Trybuny Ludu” opublikowano *Oświadczenie Rządu* wraz z komentarzem, w którym stwierdzono, że już nastał „czas, by Kościół wszedł na właściwą drogę”³⁰². W odpowiedzi, co prawda nieustosunkowującej się bezpośrednio do wydanego *Oświadczenia Rządu*, 25 marca Episkopat wystosował do wiernych list pasterski *O radościach i troskach Kościoła*. Zawierał on program obrony Kościoła, jego swobód i stanu posiadania w zakresie niezbędnym do wypełniania misji ewangelizacyjnej³⁰³. W kwietniu 1948 r. Episkopat po dokonanej analizie tekstu *Oświadczenie Rządu* jako wysoce niesprawiedliwe i nie oddające rzeczywistego obrazu postawy Kościoła odrzucił³⁰⁴.

²⁹⁹ Konopka, *Porozumienie kwietniowe 1950 roku*, s. 115, przyp. 10.

³⁰⁰ „Trybuna Ludu”, 20 III 1949, nr 78; W kwestii daty wydania rzezonego *Oświadczenia* występuje błędna interpretacja. Przyjęta w literaturze data 14 marca 1949 r., znajdująca się także w prasowej informacji poprzedzającej tekst *Oświadczenia*, odnosi się w rzeczywistości do dnia spotkania sekretarza Episkopatu bp. Choromańskiego i ministra administracji publicznej Wolskiego, podczas którego odbyła się jedynie rozmowa na temat tego dokumentu. Tekst *Oświadczenia* został bowiem zatwierdzony przez Sekretariat KC PZPR 17 marca 1949 r.

³⁰¹ *Oświadczenie* ministra administracji publicznej Władysława Wolskiego w sprawie antypaństwowej postawy hierarchii kościelnej i uregulowania stosunków między państwem a Kościołem, w: Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo*, t. 1, s. 142–143; Noszczyk, *Polityka państwa wobec Kościoła*, s. 46–47.

³⁰² *Państwo i Kościół*, „Trybuna Ludu”, 21 III 1949, nr 78 (wyd. C, Białystok).

³⁰³ *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Paryż 1975, s. 75–82.

³⁰⁴ *Odpowiedź Episkopatu na oświadczenie rządu*, Warszawa, 28 IV 1949 r., w: Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo*, t. 1, s. 148–152.

Opublikowanie *Oświadczenia Rządu*, jak też odrzucenie przez Episkopat zawartych w nim zarzutów wobec Kościoła nie zamknęło dróg do poszukiwania rozwiązań mających na celu ułożenie w miarę bezkonfliktowych stosunków państwo-Kościół. Było to trudne, zwłaszcza że w lipcu 1949 r. zaistniał nowy konflikt związany z ogłoszonym dekretem Świętego Oficjum³⁰⁵. Dokument ten potępiał katolików współpracujących z komunistami i nakazywał im, by jak najszybciej zaprzestali działalności godzącej w dobro Kościoła i społeczności katolickiej w poszczególnych krajach. Niezaprzestanie współpracy groziło ekskomuniką – usunięciem z grona wiernych Kościoła rzymskokatolickiego³⁰⁶. Wydany dekret postawił w trudnej sytuacji członków partii usiłujących pogodzić katolicyzm z ideologią partii komunistycznej³⁰⁷.

Było rzeczą oczywistą, że wydany dekret wywoła reakcję władz. Na posiedzeniu Sekretariatu KC PZPR 19 lipca 1949 r. Minc, minister przemysłu, a zarazem jeden z najbardziej wpływowych obok Bieruta i Bermiana polityków, zaprezentował „rozwinęty plan akcji antyklerykalnej”. Stwierdzając brak realnych szans na kompromis, sformułował postulat „ataku generalnego” na duchowieństwo, którego skutkiem miał być rozłam Kościoła. Planowana akcja miała się składać z dwóch etapów: w pierwszym należało stworzyć współpracującą z władzami „grupę inicjatywną” duchowieństwa; w drugim zakładano oddzielenie lojalnego wobec państwa duchowieństwa od pozostałej jego części (w tym w pierwszej kolejności hierarchii), przyjęcie przez sejm ustawy określającej zasady kontroli zgromadzeń zakonnych i stowarzyszeń katolickich, zasady kontroli finansowej dochodów kościelnych, a także wiele innych form nadzoru państwa nad działalnością Kościoła. Przewidywano także przedłożenie do podpisania wszystkim księżom i katechetom tzw. deklaracji lojalności, która miała się stać środkiem prowadzącym wśród nich do podziałów³⁰⁸.

Ustalenia podjęte na posiedzeniu Sekretariatu KC PZPR oraz na posiedzeniu Biura Politycznego KC PZPR w dniu 23 lipca niewątpliwie stały u podstaw oświadczenia rządu z dnia 26 lipca 1949 r.³⁰⁹, będącego reakcją

³⁰⁵ Por. B. Cywiński, *Ogniem próbowanym. Z dziejów najnowszych Kościoła katolickiego w Europie Środkowo-Wschodniej*, t. 2, Lublin 1990, s. 426.

³⁰⁶ A. Hanich, *Relacje państwo – Kościół w komunistycznej Polsce na przykładzie Śląska Opolskiego (1945–1989)*, „Rocznik Ziem Zachodnich”, 1(2017), s. 195.

³⁰⁷ M. Lasota, *Państwo a Kościół do 1953 r.*, w: *Kościół zraniony. Proces księdza Lelity i sprawa kurii krakowskiej*, red. F. Musiał, M. Lasota. Kraków 2003, s. 16.

³⁰⁸ AAN, KC PZPR, P. 1, t. 7, k. 19. Protokół nr 29 z posiedzenia Sekretariatu KC PZPR z 19 lipca 1949; Noszczak, *Polityka państwa wobec Kościoła*, s. 148–149.

³⁰⁹ *Oświadczenie rządu RP w sprawie dekretu św. Oficjum z dnia 1 lipca 1949 r.*, „Trybuna Ludu”, 27 VII 1949, nr 204.

władz na dekret Świętego Oficjum. W wydanym oświadczeniu zarzucano m.in. Stolicy Apostolskiej podważanie kompetencji partii politycznych w zakresie regulowania ich wewnętrznej dyscypliny³¹⁰. W ślad za wydanym oświadczeniem rozpoczęto szeroko zakrojoną akcję propagandową wymierzoną w Stolicę Apostolską i Kościół³¹¹ mającą uświadomić społeczeństwu, że Kościół jest siłą hamującą przemiany społeczne, a Stolica Apostolska wspiera niemiecki rewizjonizm wobec zachodniej granicy Polski. Władze Kościoła w Polsce w obliczu podejmowanych działań władz państwowych zdawały sobie sprawę, że społeczeństwo polskie mimo wszystko niechętnie odniesie się do dekretu Świętego Oficjum chociażby ze względu na pamięć o zbrodniach faszyzmu niemieckiego nie potępionego przez papieża i w części będzie podatne na akcje władz przeciwko Kościołowi. Stąd też w celu złagodzenia narastających napięć podjęty próbę wypracowania *modus vivendi* z władzą.

Środkiem służącym temu celowi miało być powołanie organu porozumiewawczego, złożonego z przedstawicieli władz państwowych i Kościoła. Organ taki pod nazwą Komisji Mieszanej³¹² (w 1956 r. nazwę zmieniono na Komisja Wspólna Przedstawicieli Rządu i Episkopatu), złożonej z przedstawicieli państwa i Episkopatu, pomimo kontrowersji dotyczących jego powołania powstał w dniu 31 lipca 1949 r. W skład Komisji Mieszanej, która zainaugurowała swoją działalność 5 sierpnia 1949 r., weszli ze strony państwowej: minister administracji publicznej Wolski, zastępca członka Biura Politycznego KC PZPR Franciszek Mazur oraz wiceminister obrony narodowej Edward Ochab. Strona kościelna natomiast wydelegowała biskupów: Zygmunta Choromańskiego, Michała Klepacza i Tadeusza Zakrzewskiego³¹³. Powstanie Komisji nie wstrzymało jednak toczącej się kampanii propagandowej i nie zapobiegło działaniom przeciwko Kościołowi. Wydany dekret Świętego Oficjum, będący według komunistów m.in. ograniczeniem wolności człowieka w kwestii wyznania i poglądów, spotkał się z reakcją w postaci wydanego 5 sierpnia 1949 roku

³¹⁰ W. Ważniewski, *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego w Polsce powojennej (1944–1958)*, w: *Stosunki między władzą państwową a Kościołem katolickim w Polsce powojennej (1944–1989)*, red. W. Ważniewski, Siedlce 1997, s. 19.

³¹¹ Żaryn, *Kościół a władza w Polsce*, s. 233.

³¹² Więcej na temat zob. K. Gruczyński, *Komisja Mieszana i Wspólna w stosunkach PRL-Kościół (1946–1968)*, „Przegląd Powszechny”, 1993, nr 10; K. Michalski, *Działalność Komisji Wspólnej Rządu PRL i Episkopatu Polski 1980–1989*, Warszawa 2012, s. 18–72.

³¹³ Zob. K. Doła, *Kościół katolicki w Polsce w latach 1944–1976. Kronika wydarzeń*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, cz. 2, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań – Warszawa 1979, s. 201; A. Dudek, *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*, Kraków 1995, s. 18.

dekretu o ochronie wolności sumienia i wyznania³¹⁴ oraz dekretu o zmianie niektórych przepisów prawa o stowarzyszeniach³¹⁵. Wydane dekrety mimo deklaratywnego demokratycznego charakteru stały się narzędziem w walce z Kościołem, duchowieństwem i organizacjami działającymi na podstawie nauki Kościoła. Jak skutecznym narzędziem do walki z Kościołem były wydane dekrety, Kościół przekonał się już w listopadzie 1949 r., kiedy to Ministerstwo Administracji Publicznej wydało okólnik zakazujący prowadzenia bez zezwolenia władz działalności religijnej poza obrębem świątyń.

3.2. Wydział Organizacji Masowych KC PZPR (1953–1957)

W 1953 r. na fali wzmożonej presji na kościoły i związki wyznaniowe podjęto decyzję o ustanowieniu przy KC PZPR stałego kolegiального ciała odpowiadającego za wytyczanie kierunków polityki wyznaniowej. W wyniku tej decyzji dotychczas istniejąca Doraźna Komisja Międzyresortowa KC PZPR została zastąpiona Wydziałem Organizacji Masowych powstałym prawdopodobnie pod koniec lutego lub na początku marca 1953 r.³¹⁶ Na czele powstałego Wydziału stanął Stanisław Pawlak. Powstały Wydział posiadał swe odpowiedniki w wojewódzkich komitetach PZPR w postaci Referatów Organizacji Masowych, które od maja 1955 r. przyjęły nazwę Referatów Organizacji Wydzielonych.

W strukturach partyjnych miast liczących powyżej 100 tys. mieszkańców oraz powiatów funkcjonowały Powiatowe (Miejskie) Zespoły Organizacji Masowych. W ich skład wchodził kierownik referatu do spraw wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, kierownik ROM (ROW) oraz przedstawiciel organów bezpieczeństwa³¹⁷. Kierowniczą rolę w tych Zespołach pełnili pierwsi sekretarze komitetów partyjnych miejskich lub powiatowych³¹⁸. W niektórych województwach, jak np. kieleckim, funkcjonowały

³¹⁴ Dekret z dnia 5 sierpnia 1949 r. o ochronie wolności sumienia i wyznania. Dz. U. 1949, nr 45, poz. 334.

³¹⁵ Dekret z dnia 5 sierpnia 1949 r. o zmianie niektórych przepisów prawa o stowarzyszeniach. Dz. U. 1949, nr 45, poz. 335.

³¹⁶ R. Gryz, *Wojewódzki Zespół Organizacji Masowych/Wydzielonych przy KW PZPR i jego próby ingerencji w obsadę stanowisk kościelnych w latach 1953–1956*, w: *Urząd do spraw Wyznań*, t. 2, s. 363–364.

³¹⁷ Tenże, *Państwo a Kościół w Polsce 1945–1956. Na przykładzie województwa kieleckiego*, Kraków 1999, s. 18.

³¹⁸ Tamże, s. 34.

oprócz ROM Wojewódzkie Zespoły Organizacji Masowych (Woj. ZOM)³¹⁹, które w 1953 roku zmieniły nazwę na Wojewódzkie Zespoły Organizacji Wydzielonych (Woj. ZOW). Powstałe struktury WOM KC PZPR w terenie ściśle współpracowały z strukturami UdsW oraz aparatem bezpieczeństwa. W 1957 r. w procesie normalizacji stosunków państwo-Kościół Wydział Organizacji Masowych KC PZPR uległ likwidacji. Jednocześnie uległy też likwidacji ROW-y.

3.3. Komisja Partyjna do Spraw Kleru i Związków Wyznaniowych przy Wydziale Administracyjnym KC PZPR (1958–1971)

Po likwidacji na fali odwilży październikowej w 1957 r. Wydziału Organizacji Masowych KC PZPR powołano w 1958 r. Komisję Partyjną do Spraw Kleru i Związków Wyznaniowych przy Wydziale Administracyjnym KC PZPR³²⁰. Powstała Komisja, na której czele stanął Zenon Kliszko, miała za zadanie nakreślanie kierunków polityki wyznaniowej państwa i przekazywanie wytycznych do jej realizacji przez UdsW, koordynowanie działań podejmowanych w celu realizacji założeń polityki wyznaniowej przez centralne organy administracyjne państwa oraz wydawanie opinii i ocen wiążących odnośnie do założeń polityki wyznaniowej³²¹. Tak nakreślone zadania wynikały z zapisu regulaminu Komisji, zgodnie z którym miała ona prowadzić „sprawy wynikające ze stosunku państwa do wyznań, sprawy zgłaszane przez kler i instytucje wyznaniowe do władz a mające znaczenie problemowe lub precedensowe”. W skład powstałej Komisji wchodził, jako stali członkowie, przedstawiciele Urzędu do Spraw Wyznań, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz Prokuratury Generalnej. Powołana Komisja mająca swe odpowiedniki przy komitetach wojewódzkich i miejskich PZPR³²², biorąc pod uwagę jej usytuowanie oraz

³¹⁹ Gryz, *Wojewódzki Zespół Organizacji Masowych/Wydzielonych*, s. 362–363.

³²⁰ Powołana została 4 lipca 1958 r. Zob. Protokół Sekretariatu KC nr 154 z dnia 4 lipca 1958 r., AAN, UdSW, 56/841, s. 102. W skład powołanej Komisji wchodził jako stali członkowie: przedstawiciele Urzędu do Spraw Wyznań, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz Prokuratury Generalnej. W wypadkach, gdy pod obrady Komisji wchodziły sprawy, których merytoryczne załatwienie należało do właściwości innych resortów, w posiedzeniach Komisji brali udział także przedstawiciele zainteresowanych resortów.

³²¹ AAN, UdSW, 144/4, s. 16, Regulamin Komisji Partyjnej do Spraw Kleru i Związków Wyznaniowych przy Wydziale Administracyjno-Społecznym KC PZPR.

³²² Ł. Marek, M. Bortlik-Dźwierzynska, *Za Marksem bez Boga. Laicyzacja życia społecznego w Polsce w latach 1945–1989*, Katowice 2014, s. 73; Dziurok, *Wstęp*, s. 18.

uprawnienia, stała się ciałem zwierzchnim nad UdsW i komórką organizacyjną zajmującą się kwestiami związanymi z działaniem Kościoła, reprezentowaną przez Wydział V Departamentu III Ministerstwa MSW posiadający swoje odpowiedniki w komendach wojewódzkich i komendach powiatowych MO³²³. Kres istnienia Komisji Partyjnej do Spraw Kleru i Związków Wyznaniowych przy Wydziale Administracyjnym KC PZPR położyły zmiany na szczeblu władz partyjno-rządowych w grudniu 1970 r.

3.4. Zespół do Spraw Polityki Wyznaniowej (1971–1989) przy Wydziale Administracyjnym KC PZPR

Po zmianach na szczeblu władz partyjnych w grudniu 1970 r., w efekcie których I Sekretarzem KC PZPR został Edward Gierek, nastąpiła swoista odwilż w stosunkach państwo-Kościół. Nowe kierownictwo partii postawiło sobie za cel stworzenie trwałej i pełnej normalizacji stosunków państwa z Kościołem. Temu celowi służyło szereg wydanych w latach 1971–1974 decyzji, które miały stworzyć warunki niezbędne do zaspokajania przez duchownych potrzeb religijnych ludzi wierzących. Istotnym elementem nowego podejścia władz partyjno-rządowych do kościołów i związków wyznaniowych była m.in. uchwalona przez Sejm w czerwcu 1971 r. ustawa o przejściu na osoby prawne Kościoła rzymskokatolickiego oraz innych Kościołów i związków wyznaniowych własności niektórych nieruchomości położonych na ziemiach zachodnich i północnych³²⁴. Ustawa ta pozwoliła na przekazanie obiektów sakralnych i przykościelnych na ziemiach zachodnich i północnych, które dotąd były własnością państwa.

Wyrazem nowego podejścia do kwestii stosunków państwo-Kościół była też decyzja o zastąpieniu dotychczas kształtującej politykę wyznaniową Komisji Partyjnej do Spraw Kleru i Związków Wyznaniowych przy Wydziale Administracyjnym KC PZPR Zespołem do Spraw Polityki Wyznaniowej³²⁵. Przewodniczącym tego zespołu w latach siedemdziesiątych był sekretarz KC PZPR, Stanisław Kania. W skład wspomnianego Zespołu liczącego 16 osób

³²³ Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL w walce*, s. 152; Żaryn, *Kościół*, s. 63.

³²⁴ Dz. U. 1971, nr 16, poz. 156.

³²⁵ 24 kwietnia 1971 r. Komisję przekształcono w Zespół do Spraw Polityki Wyznaniowej przy Wydziale Administracyjnym KC PZPR. Zob. *Uchwała Wydziału Administracyjnego KC PZPR o powołaniu Zespołu ds. Polityki Wyznaniowej z 24 kwietnia 1971 r.*, w: *Tajne dokumenty. Państwo-Kościół*, Aneks, s. 350; Żaryn, *Kościół*, s. 63; więcej o powstałym Zespole zob. A. Friszke, *PRL wobec Kościoła. Akta urzędu do spraw wyznań 1970–1978*, Warszawa 2010, s. 16.

wchodzili funkcjonariusze PZPR, przedstawiciele MSW, MON, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego³²⁶ i Urzędu do spraw Wyznań.

Powstanie Zespołu do Spraw Polityki Wyznaniowej przyniosło w okresie rządów Gierka (1970–1980) swoiście rozumianą przez czynniki polityczno-rządowe normalizację stosunków z kościołami i związkami wyznaniowymi, w tym z Kościołem rzymskokatolickim. Działania wobec nich, a zwłaszcza Kościoła rzymskokatolickiego stały się bardziej zakamuflowane, represje administracyjne zelżały, zmniejszyły się ataki propagandowe, przy równoczesnym wzroście aktywności pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa oraz wyteżonej i konsekwentnie prowadzonej laicyzacji przestrzeni publicznej.

Reasumując działalność struktur PZPR od 1949 r., za nadzór nad realizacją działań wobec Kościoła odpowiadał Wydział Administracyjny Komitetu Centralnego PZPR, a w terenie wydziały administracyjne komitetów wojewódzkich, przy których od końca lat pięćdziesiątych funkcjonowały dodatkowo specjalne komórki, określane mianem komisji, kolektywów bądź zespołów ds. kleru, złożone z przedstawicieli różnych władz mających styczność z instytucjami kościelnymi, w tym partii, aparatu bezpieczeństwa, władz oświatowych i wymiaru sprawiedliwości.

* * *

Analizując struktury aparatu bezpieczeństwa, instytucji centralnych i partii komunistycznej realizujących politykę wyznaniową państwa, nie trudno jest dostrzec, że ich stosunek do kościołów i związków wyznaniowych, a przede wszystkim do Kościoła rzymskokatolickiego jest pokłosiem przyjętej ideologii zakładającej państwo laickie. Przy czym laickość państwa rozumiana była jako zepchnięcie na margines stosunków społecznych kościołów i związków wyznaniowych, a przede wszystkim Kościoła rzymskokatolickiego. Tak widziana i rozumiana przez komunistów laickość państwa zakładała stosowanie różnorodnych środków i metod w prowadzeniu polityki wyznaniowej. Polityki, która wobec dokonujących się przemian społeczno-politycznych ulegała modyfikacji. Stąd też możemy wyróżnić etapy czy też okresy, w których widoczne są zachodzące zmiany.

³²⁶ Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego (16 listopada 1966 – 29 marca 1972), Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, (29 marca 1972 – 1 stycznia 1985), Ministerstwo Oświaty i Wychowania (29 marca 1972 – 24 października 1987).

Pierwszym okresem przypadającym na lata 1944/1945–1947 jest czas zdobywania przez komunistów pełni władzy, w którym wobec kościołów i związków wyznaniowych, a przede wszystkim Kościoła rzymskokatolickiego dokonywano wielu politycznych gestów, a przedstawiciele różnych władz w sposób jawny i manifestacyjny brali udział w kościelnych uroczystościach. Nie oznaczało to jednak nieprowadzenia działań konfrontacyjnych, w tym represji i działań operacyjnych wobec kościołów i związków wyznaniowych, a przede wszystkim Kościoła rzymskokatolickiego.

Drugi okres, który z wielu względów był najgorszy przede wszystkim dla Kościoła rzymskokatolickiego, obejmuje lata 1948–1956 (z cezurą wewnętrzną, jaką stanowi rok 1953, kiedy internowano prymasa Stefana Wyszyńskiego). Presja była wówczas nie tylko nieskrywana, lecz także w skrajnych przypadkach fizyczna. Myślą czy też ideą przewodnią działań wszystkich wspomnianych w rozdziale struktur było „zamknięcia Kościoła w kościele” oraz jego podporządkowania władzy. Charakterystyczne jest w tym okresie wykorzystywanie aparatu bezpieczeństwa i powstałego w 1950 r. Urzędu do spraw Wyznań do wymuszania ustępstw ze strony Kościoła, m.in. poprzez usuwanie biskupów z diecezji i aresztowań duchowieństwa.

Trzeci okres, obejmujący lata 1956–1970, to czas przede wszystkim nasilenia administracyjnej presji na Kościół i ograniczania jego tzw. bazy materialnej. Nastąpiła w tym okresie widoczna zmiana strategii i taktyki aparatu bezpieczeństwa wobec kościołów i związków wyznaniowych, a przede wszystkim Kościoła rzymskokatolickiego. Zrezygnowano z rozwiązań siłowych, aresztowania zdarzały się rzadko, stawiano bardziej na walkę ideologiczną, wytężoną pracę laicyzacyjną i propagandę. W tym okresie mamy do czynienia z krótkotrwałym polepszeniem stosunków państwo-Kościół. Polepszenie tych stosunków na fali Października 1956 pozwoliło kościołom i związkom wyznaniowym, a przede wszystkim Kościołowi rzymskokatolickiemu na odzyskanie części utraconych wcześniej przywilejów oraz swobodę działania, wykorzystaną m.in. do zainaugurowania dużego przedsięwzięcia duszpasterskiego, dziewięcioletniego programu Wielkiej Nowenny przed Milenium Chrztu Polski. Na program Wielkiej Nowenny władze partyjno-polityczne państwa odpowiedziały konkurencyjnymi obchodami Tysiąclecia Państwa Polskiego.

Czwarty okres to czas obejmujący rządy Edwarda Gierka (1970–1980), w którym nastąpiła swoiście rozumiana normalizacja stosunków państwo – Kościół, w wyniku czego działania wobec kościołów i związków wyznaniowych, a przede wszystkim Kościoła rzymskokatolickiego stały

się bardziej zakamuflowane. Zelały represje administracyjne, zmniejszyły się ataki propagandowe, przy równoczesnym wzroście aktywności Służby Bezpieczeństwa oraz wyężonej i konsekwentnie prowadzonej laicyzacji przestrzeni publicznej.

Procesy zachodzące w sferze kreowania i realizacji tzw. polityki wyznaniowej państwa, realizowane przez przedstawione struktury, były kierowane przez partię komunistyczną – PZPR – partię, która ponosiła pełną odpowiedzialność za kierunek ich działań, prowadzonych *de facto* przez swoisty trójkąt tworzony przez PZPR, administrację wyznaniową i aparat bezpieczeństwa.

Alumni w wojsku polskim w latach 1959–1980

JERZY PROCHWICZ

Nowa rzeczywistość społeczno-polityczna kształtująca się w Polsce w wyniku zakończenia II wojny światowej w 1945 r. postawiła przed rządzącymi komunistami nie tylko kwestię legitymizacji władzy wśród społeczeństwa, zdobycia jego przychylności, ale też określenie polityki wyznaniowej¹. Polityki, która w myśl założeń była oparta na ideologii marksizmu-leninizmu uzupełnionej filozofią narzucającą materialistyczną koncepcję świata i życia ludzkiego. Przesłanki doktrynalne stały się więc decydującym wyznacznikiem stosunku państwa do wyznań zarówno w dokumentach partyjnych, jak i w literaturze prawnej² okresu Polski Ludowej³. Przyjęte założenia odrzucały religię i traktowały ją jako z gruntu fałszywą doktrynę i społecznie szkodliwą ideologię. Nieuchronnie prowadziło to do podjęcia działań mających na celu laicyzację państwa poprzez dokonanie szerokich przemian społeczno-kulturalnych, powodujących w konsekwencji zmniejszenie więzi wyznaniowej w całości kształcie stosunków społecznych i wpływu religii na poglądy i postawy ludzi⁴. Spektakularnym wymiarem

¹ Więcej na temat pojęcia polityka wyznaniowa – zob. R. Michałak, *Polityka wyznaniowa. Zakres zjawiska*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K Politologia”, 26(2019), nr 1, s. 23–35.

² J. Godlewski, *Założenia polityki wyznaniowej w PRL*, Warszawa 1984, s. 6; Notatka Wydziału Administracyjnego KC PZPR na temat problemów polityki wyznaniowej z 16 czerwca 1980, w: *Tajne dokumenty Państwo – Kościół 1960–1980*, Londyn 1996, s. 449.

³ W latach 1944–1952 oficjalna nazwa państwa polskiego brzmiała Rzeczpospolita Polska. W latach 1952–1990 nazwa państwa brzmiała Polska Rzeczpospolita Ludowa (PRL).

⁴ *Wybrane problemy marksistowskiego religioznawstwa*, red. J. Grudzień, Warszawa 1973; S. Wiecha, *Laicyzacja jako proces społeczny*, w: *Zarys religioznawstwa*, red. J. Keller, Warszawa 1988, s. 504; J. Wrona, *Desakralizacja przestrzeni publicznej w Polsce w latach 1947–1956*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica”, 6(2011),

tych działań było w latach 1959–1980 objęcie alumnów seminariów duchownych obowiązkiem odbycia zasadniczej służby wojskowej.

Problematyka zasadniczej służby wojskowej alumnów rzymskokatolickich seminariów duchownych w latach 1959–1980 budzi zainteresowanie z wielu względów. Począwszy od mechanizmu, który doprowadził do objęcia ich obowiązkiem odbycia zasadniczej służby wojskowej, po rolę Ministerstwa Obrony Narodowej (MON) i Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego (GZP WP)⁵ w procesie typowania seminariów, z których mają być powołani alumni, jak też alumnów. Zwłaszcza że w przestrzeni publicznej przede wszystkim za sprawą skąpej literatury, skażonej ponadto ujęciem ideologicznym jak też wybiórczym wyborem materiałów źródłowych, funkcjonują daleko uproszczone oceny i sądy w kwestii zasadniczej służby wojskowej alumnów seminariów duchownych jak też roli wojska polskiego. Przykładem wpisującym się w swoiste uproszczenia problematyki będącej tematem artykułu są prace m.in.: Tadeusza Fitycha, *Służba wojskowa alumnów w PRL*, „Chrześcijanin w Świecie”, 24(1994), nr 1; Andrzeja Lesińskiego *Służba wojskowa kleryków w PRL 1959–1980*, Olsztyn 1995 (wyd. 2, Olsztyn 2010); *Mundur i sutanna*, red. S. Pawłowski, Kraków 1998 jak też Adolfa Setlaka *Służba wojskowa alumnów Wyższych Seminariów Duchownych w PRL i jej ocena w wypowiedziach alumnów i kapłanów rezerwistów z 1970 r. Studium historyczno-socjologiczne na przykładzie Bartoszyca*, Olsztyn 2002.

Ideologia marksizmu-leninizmu uzupełniona filozofią narzucającą materialistyczną koncepcję świata i życia ludzkiego, będąca podstawą rządów komunistów, nieuchronnie prowadziła do antagonizmów na linii państwo – kościoły i związki wyznaniowe⁶. Nie było to zaskoczeniem, gdy weźmie

s. 43–57; Ł. Marek, M. Bortlik-Dźwierzynska, *Za Marksem bez Boga. Laicyzacja życia społecznego w Polsce w latach 1945–1989*, Katowice 2014, s. 35–72.

⁵ Główny Zarząd Polityczny Wojska Polskiego, w latach 1944–1950 Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy Wojska Polskiego. Instytucja MON funkcjonująca w Wojsku Polskim w latach 1944–1989 na prawach wydziału Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Zob. P. Kaczmarska, *Generalny Dziekanat Wojska Polskiego w latach 1945–1989*, „Rocznik Archiwalno-Historyczny Centralnego Archiwum Wojskowego”, 2010, nr 3(32), s. 173; T. Leszkowicz, *Główny Zarząd Polityczny WP jako centrum wojskowej propagandy i indoktrynacji (1956–1980)*, w: *Wyzwoleni, ale nie wolni (1945–1989). Studia z historii najnowszej*, t. 1, red. A. Popławska [i in.], Warszawa 2015, s. 139–151.

⁶ Kościół – organizacja wspólnoty religijnej kierująca się własną doktryną religijną, sprawującą właściwy jej kult religijny, określająca zasady moralne i utrzymująca wewnętrzny ład prawny. Może być podmiotem prawa lub działać bez takiej podmiotowości. W Polsce mianem tym potocznie (w znaczeniu stosowanym w teologii chrześcijańskiej) określa się wspólnoty

się pod uwagę, jak odmienną wizję świata i rozumienie człowieka propagują kościoły i związki wyznaniowe, a zwłaszcza Kościół rzymskokatolicki (dalej: Kościół) mający w społeczeństwie polskim przemożny wpływ. Siłą rzeczy komuniści w celu realizacji swego programu społeczno-politycznego mającego doprowadzić do szerokich przemian społeczno-kulturalnych byli niejako zmuszeni do podjęcia działań mających na celu ograniczenie wpływów kościołów i związków wyznaniowych. Do osiągnięcia tego celu zaangażowana została administracja rządowa, struktury Polskiej Partii Robotniczej (PPR), a po połączeniu w 1948 r. Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR), wymiar sprawiedliwości, środki masowego przekazu i aparat bezpieczeństwa państwa⁷. W tym swoistym systemie walki z kościołami i związkami wyznaniowymi, a przede wszystkim z Kościołem ważną rolę odgrywał powołany w 1950 r. Urząd do spraw Wyznań (UdsW)⁸, formalnie podporządkowany Prezesowi Rady Ministrów, a w rzeczywistości Komitetowi Centralnemu PZPR (KC PZPR). Powstały UdsW miał być w myśl

chrześcijańskie, choć termin ten współcześnie może się odnosić do wszystkich możliwych organizacji wyznaniowych (zarówno chrześcijańskich, jak i niechrześcijańskich). Zob. *Kościół*, w: *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/haslo.php> [21.07.2020]. Autorzy pracy mówiąc o Kościele rzymskokatolickim posługują się terminem Kościół.

⁷ Zob. m.in. H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997; tenże, *Organy bezpieczeństwa w PRL w walce z Kościołem katolickim 1944–1990*, Warszawa 2000; P. Piotrowski, *Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW w 1975–1990*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 2(2003), nr 1(3), s. 51–107; *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec kościołów i związków wyznaniowych 1945–1989, wstęp, wybór dokumentów*, red. A. Dziurok, Warszawa 2004; J. Żurek, *Aparat bezpieczeństwa wobec Kościoła katolickiego w Polsce. Wybrane struktury (1944–1953)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”, 2006, nr 1(3), s. 91–128; M. Krawczyk, *Organy państwowo-partyjne odpowiedzialne za wytyczanie i realizowanie polityki wyznaniowej PRL*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria: Administracja i Zarządzanie”, 16(2011), nr 89, s. 211–225; *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990)*. Zbiór studiów, red. A. Jusupović, R. Leśkiewicz, Warszawa 2013.

⁸ Urząd do spraw Wyznań jako centralny organ administracji wyznaniowej został powołany ustawą z dnia 19 kwietnia 1950 r. o zmianie organizacji naczelnych władz państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej. Dz. U. 1950, nr 19, poz. 156; P. Raina, *Kościół – państwo w świetle akt wydziałów do spraw wyznań 1967–1968*, Warszawa 1994, s. 5; T. Gajowniczek, *Przyczyny powstania i główne cele działalności Urzędu ds. Wyznań, jako narzędzia realizacji polityki wyznaniowej władz w początkach Polski Ludowej*, „Rocznik Dobromiejski”, 1(2007), s. 239–256; Krawczyk, *Organy państwowo-partyjne odpowiedzialne*, s. 211–225; R. Łatka, *Krakowskie struktury aparatu państwowego PRL zajmujące się Kościołem katolickim*, „Zeszyty Historyczne WiN-u”, 2012, nr 36, s. 159–172.

koncepcji komunistów centralnym organem wykonawczym realizującym politykę wyznaniową państwa. W rzeczywistości jednak rola UdsW jako pierwszoplanowego kreatora polityki wyznaniowej i stosunków na linii kościoły i związki wyznaniowe była poddana ograniczeniom. Przyczyną tego stanu rzeczy było przeświadczenie aparatu partyjnego, że nie mniej istotną rolę w polityce wyznaniowej powinien odgrywać aparat bezpieczeństwa, który posiada zdecydowanie większą wiedzę na temat struktur kościołów i związków wyznaniowych oraz duchowieństwa. Mówiąc wprost, aparat bezpieczeństwa stał się dominującym partnerem w relacjach z UdsW w działaniach związanych z polityką wyznaniową. Tę dominującą rolę aparatu bezpieczeństwa i aparatu partyjnego potwierdza były minister-kierownik UdSW w latach 1974–1980, Kazimierz Kąkol, stwierdzając „Urząd ds. Wyznań był przez cały okres swojego istnienia traktowany instrumentalnie, był zdominowany przez partię i bezpiekę”⁹.

Prowadzona polityka wyznaniowa państwa przebiegająca z różnorodną intensywnością, obejmująca kościoły i związki wyznaniowe, niezmiennie szczególne znaczenie przykładała do systemu kształcenia duchownych. Przy czym wobec pozycji Kościoła w życiu społeczno-politycznym kraju władze komunistyczne szczególnie zainteresowanie wykazywały systemem kształcenia przyszłych duchownych – niższymi seminariami, seminariami zakonnymi i diecezjalnymi oraz wydziałami teologicznymi na Uniwersytecie Jagiellońskim i Uniwersytecie Warszawskim. Przywiązywanie dużego znaczenia do istniejącego systemu kształcenia duchownych niewątpliwie wynikało zresztą z słusznego założenia, że seminaria są kuźnią kadr będących nieprzychylnie ustosunkowanych do ideologii głoszonej przez komunistów. Stąd też w prowadzonej polityce wyznaniowej jednym z kluczowych działań było ograniczenie liczby seminariów, zmniejszenie rangi ośrodków akademickich prowadzących kształcenie duchownych, uzyskanie kontroli administracji państwa nad kształceniem duchownych oraz prowadzenie stałego nadzoru przez aparat bezpieczeństwa nad kadrą seminariów i alumnami¹⁰.

⁹ K. Kąkol, *Spowiedź pogromcy Kościoła*, Olsztyn 1994, s. 15.

¹⁰ Więcej na temat działań wobec Kościoła i alumnów zob. m.in. A. Lesiński, *Służba wojskowa kleryków w PRL 1959–1980*, Olsztyn 1995, wyd. 2, Olsztyn 2010 (w artykule korzystano z wyd. 2, chyba że zaznaczono inaczej); Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990*; tenże, *Organy bezpieczeństwa w PRL w walce z Kościołem katolickim 1944–1990*; *Mundur i sutanna*, red. S. Pawłowski, Kraków 1998; A. Setlak, *Służba wojskowa alumnów WSD w PRL i jej ocena w wypowiedziach alumnów i kapłanów rezerwistów z 1970 r. Studium historyczno-socjologiczne na przykładzie Bartoszyca*, Olsztyn 2002; *Metody pracy operacyjnej*

Realizacja jednego z kluczowych celów, jakim było ograniczenie liczby seminariów duchownych, została zapoczątkowana 3 lipca 1952 r. Przy czym proces likwidacji dotknął wyłącznie niższe zakonne seminaria duchowne¹¹. W trakcie jednoczesnej akcji zamknięto wszystkie niższe seminaria zakonne¹² z wyjątkiem seminarium w Różanymstoku koło Dąbrowy Białostockiej, które z chwilą rozpoczęcia akcji w celu zapobieżenia jego likwidacji zostało połączone z Wyższym Seminarium Duchownym w Białymstoku¹³. Likwidacja niższych seminariów zakonnych, aczkolwiek

aparatu bezpieczeństwa wobec kościołów i związków wyznaniowych 1945–1989; Raport Rokity. Sprawozdanie Sejmowej Komisji Nadzwyczajnej do Zbadania Działalności MSW, J. Rokita, A. Dudek, Kraków 2005; Żurek, Aparat bezpieczeństwa wobec Kościoła katolickiego w Polsce, s. 91–128; R. Dyrzc, J. Laska, J. Rażny, E. Zając, Teczka ewidencji operacyjnej na księdza. Teoria i praktyka pracy operacyjnej SB, Kraków 2009; M. Krawczyk, Urząd do spraw Wyznań a funkcjonowanie seminariów duchownych i służba wojskowa kleryków – studium historyczno-prawne, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria: Administracja i Zarządzanie”, 2016, nr 35(108), s. 31–50; L. Wilczyński, Pobór kleryków do wojska jako forma represji władz komunistycznych wobec Kościoła katolickiego. Alumni-żołnierze archidiecezji poznańskiej, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski”, 12(2017), s. 173–207.

¹¹ A. Mezglewski, *Proces likwidacji niższych seminariów duchownych w latach 1959–1963*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, 4(2002), s. 32.

¹² Tenże, *Akcja likwidacji niższych zakonnych seminariów duchownych w dniu 3 lipca 1952 r.*, w: *Divina et Humana. Księga jubileuszowa w 65. rocznicę urodzin Księdza Profesora Henryka Misztala*, red. A. Dębiński, W. Bar, P. Stanisławski, Lublin 2001, s. 145–157; M.T. Chmielewski, *Małe seminaria duchowne księży Salezjanów w Łądzie nad Wartą (1921–1952)*, „Seminare. Poszukiwania naukowe”, 20(2004), s. 500–501; A.J. Pietrzykowski, *Likwidacja małych seminariów duchownych w Polsce prowadzonych przez Towarzystwo Św. Franciszka Salezego*, „Roczniki Teologiczne”, 41(2014), z. 4, s. 201–225; J. Piotrowski, *Zamknięcie małego seminarium w Krakowie prowadzonego przez Księża Misjonarzy Św. Wincentego à Paulo w latach 1945–1962*, „Nasza Przeszłość”, 132(2019), s. 317–335.

¹³ Międzydiecezjalne Niższe Seminarium Duchowne w Różanymstoku nie uległo likwidacji w wyniku wybiegu prawnego zastosowanego przez abp. Romualda Jałbrzykowskiego, który w dniu rozpoczęcia likwidacji niższych seminariów zakonnych wydał dekret o połączeniu Wyższego Seminarium Duchownego w Białymstoku i Różanostockiego NSD. ASIW, 549/52, Różanystok, Dekret abp. R. Jałbrzykowskiego o połączeniu Diecezjalnego Seminarium Duchownego Większego i Mniejszego, 3 VII 1952 r., nr 435/52; A. Szot, *Różanystok 1954*, „Biuletyn IPN”, 2007, nr 4, s. 58; Pietrzykowski, *Likwidacja małych seminariów duchownych w Polsce*, s. 218. Ostatecznie mimo połączenia z WSD w Białymstoku Międzydiecezjalne Niższe Seminarium Duchowne w Różanymstoku zostało zlikwidowane 30 czerwca 1954 r. ASIW, t. Różanystok, Pismo Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Białymstoku do dyrektora Zakładu Księży Salezjanów w Różanymstoku, Białystok 30 VI 1954; AAB, Kronika parafii Różanostockiej, lata 1919–1963, Różanystok 1964, s. 173, 206–207, mps; Szot, *Różanystok*, s. 59. Na marginesie pominięcia w procesie likwidacji w lipcu 1952 r. Międzydiecezjalnego Niższego Seminarium Duchownego w Różanymstoku jest nieprawdopodobne przypuszczenie

mająca swe uzasadnienie prawne¹⁴, wynikała z przyjętych założeń polityki wyznaniowej władz partyjno-państwowych w stosunku do Kościoła. Działania mające na celu zmniejszenie liczby placówek szkolnictwa duchownego i obniżania ich rangi kontynuowano w 1954 r. likwidując wydziały teologiczne na Uniwersytetach Warszawskim i Jagiellońskim. Przy czym dla zademonstrowania woli poprawnych stosunków na linii państwo-Kościół, po likwidacji wydziałów teologicznych powołano z dniem 1 września 1954 r. będącą pod kontrolą państwa w zakresie przepisów o szkolnictwie wyższym Ministerstwo Oświaty, a w zakresie prawa kanonicznego watykańskiej Kongregacji Wychowania Katolickiego Akademię Teologii Katolickiej (ATK) w Warszawie¹⁵.

wysunięte przez Artura Mezglewskiego: „Seminarium to nie zostało objęte akcją, prawdopodobnie dlatego, iż władze państwowe nie wiedziały o jego erygowaniu”. A. Mezglewski, *Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce w latach 1944–1980*, Lublin 2004, s. 206, przyp. 29.

¹⁴ Więcej na ten temat zob. tamże, s. 239–242.

¹⁵ Akademia Teologii Katolickiej została utworzona w 1954 roku na mocy dwóch uchwał podjętych przez ówczesną Radę Ministrów i podpisanych przez prezesa Rady Ministrów PRL, Józefa Cyrankiewicza. Uchwała z 2 sierpnia 1954 roku wyodrębniała Wydział Teologii Katolickiej z Uniwersytetu Warszawskiego i włączała go do Akademii Teologii Katolickiej. Podobna uchwała wydzielająca Wydział Teologiczny z Uniwersytetu Jagiellońskiego została podpisana 11 sierpnia 1954 roku. Teksty uchwał w: M. Myrcha, *Zagadnienia prawne Akademii Teologii Katolickiej*, „Polonia Sacra”, 7(1955), s. 68–77. Autor artykułu wykazuje, że ATK jest kontynuatorką Wydziału Teologii Katolickiej Uniwersytetu Warszawskiego. § 1 uchwały z 2 VIII 1954 r.: „Z Uniwersytetu Warszawskiego wyodrębnią się Wydział Teologii Katolickiej, który na podstawie dotychczas obowiązujących go przepisów prawa kanonicznego kontynuować będzie swą działalność w ramach Akademii Teologicznej z siedzibą w Warszawie”. Por. *Państwowe prawo wyznaniowe Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Wybór tekstów źródłowych*, opr. M. Fąka, Warszawa 1978, s. 123–125; W 1999 r. ATK została przekształcona w Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego: *Uchwała o powstaniu Akademii Teologii Katolickiej*, <https://muzeumuksw.edu.pl/items/show/192> [15.02.2023]. Pierwszym rektorem Akademii został ks. prof. Jan Czuj, a prorektorami: ks. prof. Tadeusz Kruszyński i ks. prof. Marian Michalski z Krakowa oraz ks. prof. Seweryn Kowalski z Warszawy. 22 listopada 1954 r. odbyła się inauguracja pierwszego roku akademickiego, podczas której władze państwowe reprezentowali dyr. Jan Lech z Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego i dyr. Józef Siemek z Urzędu do Spraw Wyznań, władze kościelne reprezentował bp Wacław Majewski, sufragan warszawski. Por. H.E. Wyczawski, *Ogólny zarys dziejów Akademii Teologii Katolickiej*, w: *XX lat Akademii Teologii Katolickiej. Księga Pamiątkowa 1954–1974*, red. tenże, Warszawa 1976, s. 17; Konferencja Episkopatu Polski powierzyła opiekę nad Akademią biskupowi Antoniemu Pawłowskiemu z Włocławka, który rozpoczął ją sprawować od 29 marca 1955 r. uczestnicząc w posiedzeniu Senatu. R. Bartnicki, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, „Studia Nauk Teologicznych”, 3(2008), s. 152. W 1999 r. ATK została przekształcona w Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

Po przemianach październikowych 1956 r., które wpłynęły na poprawę stosunków państwo-Kościół, kwestia istnienia i funkcjonowania szkolnictwa kształcącego przyszłych duchownych stała się jednym z celów działania Kościoła. W następstwie tych działań nastąpiła reaktywacja uprzednio zlikwidowanych seminariów¹⁶. Jednakże poprawa stosunków państwo-Kościół była procesem krótkotrwałym, a reaktywowane seminaria uległy w części ponownej likwidacji podczas rozpoczętej w lipcu 1960 r. akcji likwidacji niższych seminariów duchownych oraz niektórych wyższych seminariów zakonnych¹⁷. W trakcie tej akcji doszło do likwidacji niższych seminariów duchownych m.in. w Słupsku, Wolsztynie, Kielcach, Bydgoszczy¹⁸, Gorzowie [Wlkp.]¹⁹, Sokołowie Podlaskim z filią w Czerwińsku²⁰, Kopcu k. Częstochowy²¹. Działania administracyjne w stosunku do systemu kształcenia duchownych wsparte przez aparat bezpieczeństwa spowodowały co prawda zmniejszenie liczby seminariów, lecz nie wpłynęły demobilizująco na system. Niemniej jednak przyniosły niekorzystne z punktu widzenia Kościoła skutki w postaci stworzenia psychozy zagrożenia oraz w wyniku różnorodnych form nacisku podjęcia współpracy z aparatem bezpieczeństwa przez część kadr nauczających w seminariach i alumnów. W efekcie połączonych działań aparatu administracyjnego i aparatu bezpieczeństwa komuniści uzyskali stosunkowo szeroki wgląd w działalność systemu kształcenia w seminariach duchownych, jak też wiedzę o kadrze dydaktycznej i alumnach.

Działania podejmowane w stosunku do systemu kształcenia duchownych przyniosły tytułem próby, jak stwierdza ks. Adolf Setlak, powołanie 72 alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej w 1955 r. z seminariów w Kielcach, Sandomierzu i Siedlcach²², a w 1958 r. z seminariów

¹⁶ A. Dudek, *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*, Kraków 1995, s. 127.

¹⁷ Krawczyk, *Urząd do spraw Wyznań a funkcjonowanie seminariów duchownych*, s. 40; Pietrzykowski, *Likwidacja małych seminariów duchownych w Polsce*, s. 222.

¹⁸ Dudek, *Państwo i Kościół*, s. 127–128; J. Sikorski, *Niższe Seminarium Duchowne w Gorzowie (1946–1960). Powstanie i likwidacja*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archivalny”, 2006, nr 13, s. 177–179.

¹⁹ Tamże, s. 169–179.

²⁰ Pietrzykowski, *Likwidacja małych seminariów duchownych w Polsce*, s. 222.

²¹ Tamże.

²² A. Setlak, *Wojskowa służba kleryków jako jeden ze sposobów zaplanowanej walki systemu socjalistycznego z Kościołem w Polsce*, w: *Mundur i sutanna*, s. 271–272; tenże, *Służba wojskowa alumnów Wyższych Seminariów Duchownych*, s. 17, 20, tab. 1; Wilczyński, *Pobór kleryków do wojska*, s. 180; M. Podgórski, *Rzymskokatolickie duszpasterstwo wojskowe w Ludowym Wojsku Polskim*, Tuchów 2009, s. 157 stwierdza, że wśród powołanych alumnów

w Kielcach, Łomży i Olsztynie²³. Powyższa informacja, która nie jest przez Setlaka udokumentowana, jest wątpliwa ze względu na fakt, że nie znajduje potwierdzenia ani w dokumentacji wspomnianych seminariów, ani w dokumentacji UdsW. Niemniej jednak wielu autorów różnorodnych opracowań o stosunkach państwo-Kościół w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) powołując się na pracę Setlaka zamieszcza informację o powołaniu do wojska alumnów w 1955 r. i 1958 r.²⁴ Odnosząc się do informacji Setlaka należy przyjąć, że w 1955 r. i 1958 r. wskazane seminaria otrzymały imienne wezwania dla alumnów stawienia się przed komisją poborową, która przeniosła ich do rezerwy z zakwalifikowaniem do służby pomocniczej. Taki stan rzeczy wynikał z Protokołu wspólnej komisji Rządu Rzeczypospolitej Polskiej i Episkopatu Polski, będącego integralną częścią zawartego 14 kwietnia 1950 r. porozumienia między państwem i Kościołem²⁵. W tym Protokole została w punkcie czwartym zapisana procedura dotycząca obowiązku pełnienia zasadniczej służby wojskowej przez alumnów²⁶. Zgodnie

przeważającą część stanowili alumni z seminarium znajdującego się w Siedlcach. Nie podaje jednak jakiegokolwiek źródła, na którym opiera swe twierdzenie; B. Świtalska-Starzeńska, *Pobór alumnów Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie do wojska w świetle korespondencji alumnów do ks. Władysława Miziołka z lat 1965–1972*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 56(2019), s. 106.

²³ Setlak, *Wojskowa służba kleryków*, s. 271–272; tenże, *Służba wojskowa alumnów Wyższych Seminariorów Duchownych*, s. 17, 20, tab. 1; Wilczyński, *Pobór kleryków do wojska*, s.180.

²⁴ Między innymi Mezglewski, *Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce*, s. 320; Podgórski, *Rzymskokatolickie duszpasterstwo wojskowe*, s.157; Wilczyński, *Pobór kleryków do wojska*, s. 180; Świtalska-Starzeńska, *Pobór alumnów Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie do wojska*, s. 106–107.

²⁵ Porozumienie zawarte 14 kwietnia 1950 r. zostało zapisane we wspólnej deklaracji wraz dołączonym do niej protokołem oraz w dwóch niepublikowanych załącznikach. Archiwum Akt Nowych (AAN), UdsW, 125/15, Porozumienie zawarte między przedstawicielami Rządu RP i Episkopatem Polski. Tekst porozumienia w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 1: 1949–1953, Warszawa 1991, Aneks I, *Porozumienie zawarte między przedstawicielami Rządu R.P. i Episkopatu Polski*, s. 245–246; Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, s. 54; P. Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, t. 1: *lata 1945–1959*, Poznań 1994, s. 232–235. Szerzej na temat zawartego porozumienia zob. H. Konopka, *Porozumienie kwietniowe 1950 roku sukces komunistów, czy klęska Episkopatu?*, „Studia Podlaskie”, 8(1998), s. 113–128.

²⁶ Punkt 4 Protokołu wspólnej komisji Rządu Rzeczypospolitej Polskiej i Episkopatu Polski w związku z zawartym porozumieniem stwierdzał: „Realizując ustawę o służbie wojskowej, władze wojskowe będą stosowały odroczenia dla alumnów seminariów duchownych w celu umożliwienia im ukończenia studiów, zaś księża po wyświęceniu i zakonnicy po złożeniu ślubów nie będą powoływani do czynnej służby wojskowej, lecz będą przeznaczeni do rezerwy z zakwalifikowaniem do służby pomocniczej”. Por. Protokół wspólnej komisji Rządu Rzeczy-

z nią alumni, którzy otrzymali imienne powołania od odbycia zasadniczej służby wojskowej w 1955 r. i 1958 r., zostali niewątpliwie przeniesieni do rezerwy z zakwalifikowaniem do służby pomocniczej.

Istnienie takiej procedury zaświadcza treść zarządzeń. Umieszczano w nich punkt w brzmieniu zależnym od przyjętej formuły, np. w 1950 r.: „Poborowych duchownych i zakonników oraz uczniów seminariów duchownych wyznań prawnie uznanych należy bez poddawania przeglądowi lekarskiemu zaliczyć do rezerwy z zakwalifikowaniem do służby pomocniczej”²⁷, lub też jak w 1958 r.: „Poborowych duchownych i zakonników oraz uczniów seminariów duchownych wyznań prawnie uznanych należy bez poddawania przeglądowi lekarskiemu zaliczyć do ponadkontygentu”²⁸. Warunkiem zastosowania wspomnianej procedury było przedstawienie przez Kościół zaświadczeń potwierdzających studiowanie w seminarium alumnów podlegających obowiązkowi odbycia zasadniczej służby wojskowej. Spełnienie tego warunku w połączeniu z punktem zarządzenia MON o poborze sprawiło, że słuchacze seminariów duchownych nie byli powoływani do odbycia zasadniczej służby wojskowej na podstawie wydawanych corocznie przez MON zarządzeń o poborze²⁹.

Interesującą kwestią związaną z realizacją punktu 4 Protokołu wspólnej komisji Rządu Rzeczypospolitej Polskiej i Episkopatu Polski w związku

pospolitej Polskiej i Episkopatu Polski w związku z zawartym porozumieniem 14 kwietnia 1950 r. Por. Tekst porozumienia w: Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki*, t. 1, s. 232–235.

²⁷ MP 1950, nr 81, poz. 953, §4.

²⁸ MP 1958, nr 48, poz. 202; W artykule zamieszczonym w „Biuletynie Wojskowej Służby Archiwalnej”, 2006, nr 28, pt. *Alumni w wojsku polskim w latach 1959–1980 w świetle dokumentów Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego* autorstwa Katarzyny Ciemięgi, autorka odnosząc się do treści zarządzenia MON o poborze w 1958 r. na s. 253 podaje inne brzmienie punktu: „Poborowych duchownych i zakonników oraz uczniów seminariów duchownych wyznań prawnie uznanych należy zaliczyć do ponadkontygentu bez poddawania przeglądowi lekarskiemu”. Także w przypisie nr 1 podaje inną datę wydanego zarządzenia, a mianowicie 14 kwietnia 1958 r.

²⁹ Szerzej, zob. m.in. A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006, s. 9–142; A. Dudek, *O działaniach antykościelnych władz PRL w latach 1958–1966*, „Chrześcijanin w Świecie”, 24(1994), nr 1, s. 191–203; J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003, s. 64–194; B. Noszczak, *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953–1956*, Warszawa 2008, s. 143–228; Mezglewski, *Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce*, s. 103–275; A. Czwolek, *Restrykcje finansowe wobec Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie w okresie PRL*, w: *Diecezja chełmińska w czasach komunizmu (1945–1990)*, t. 2, red. W. Polak, W. Rozynkowski, J. Sziling, Pelplin 2009, s. 117–140.

z zawartym porozumieniem jest liczba alumnów przenoszonych corocznie do rezerwy. Niestety, na obecnym etapie badań jest to jednak trudne do jednoznacznego określenia ze względu na brak dostatecznej dokumentacji, jak też mało precyzyjnych danych znajdujących się w instytucjach Kościoła³⁰. Niewątpliwie jednak liczba niepowoływanych alumnów sięgała kilkuset. Pośrednim dowodem na to jest notatka wicedyrektora UdsW Jana Lecha z kwietnia 1959 r. „[...] w sprawie służby wojskowej kleru”, w której stwierdza, że „[...] w ub. roku przeciętna liczba zwolnionych z jednego rocznika wynosiła ok. 800 osób”³¹.

Narastające napięcia na linii państwo-Kościół sprawiły, że władze państwowe powzięły zamiar przejęcia kontroli nad systemem wydawania zwolnień dla alumnów z obowiązku odbycia służby wojskowej, który był w gestii Kościoła. Pierwszym krokiem wiodącym do tego celu była przyjęta w 1955 r. przez Radę Ministrów uchwała w sprawie rejestracji duchownych i zakonników podlegających obowiązkowi zasadniczej służby³². Podjęta uchwała opublikowana w postaci ustawy 4 czerwca 1955 r. stała się podstawą wydanego 26 czerwca 1956 r. zarządzenia Departamentu Wojskowego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (MSW)³³ nakazującego wydziałom wojskowym przy prezydiach wojewódzkich rad narodowych przeprowadzenie w porozumieniu z wydziałami i referatami do spraw wyznań oraz za zgodą właściwych prezydiów rad narodowych rejestrację

³⁰ Problem braku pełnych i rzetelnych danych zgromadzonych przez Kościół podkreśla m.in. J. Myszor w swej recenzji pracy A. Setlaka, *Służba wojskowa alumnów WSD w PRL i jej ocena w wypowiedziach alumnów i kapłanów rezerwistów z 1970 r. Studium historyczno-socjologiczne na przykładzie Bartoszyca*, Olsztyn 2002, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, 39(2006), nr 2, s. 475–478.

³¹ AIC MON, 266/91/128, Notatka wicedyrektora Urzędu ds. Wyznań z 4 kwietnia 1959 r. Jana Lecha w sprawie służby wojskowej kleru, s. 49–52; Odpis powyższej notatki w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, dok. Nr 1, s. 119–121.

³² MP 1956, nr 51, poz. 573. Uchwała Rady Ministrów nr 399 z dnia 4 czerwca 1955 r. w sprawie wojskowej rejestracji duchownych i zakonników.

³³ Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (MSW) zostało powołane na mocy dekretu Rady Państwa PRL z dn. 7 grudnia 1954 r. o naczelnych organach administracji państwowej w zakresie spraw wewnętrznych i bezpieczeństwa publicznego. Dz.U. 1954, nr 54, poz. 269. Na mocy ustawy Sejmu PRL z dn. 13 listopada 1956 r. o zmianie organizacji naczelnych organów administracji publicznej w zakresie bezpieczeństwa publicznego MSW przejęło od zniesionego Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego kompetencje w sprawach „ochrony ustroju ludowo-demokratycznego przed działalnością szpiegowską i terrorystyczną” i tym samym, oprócz funkcji nadzoru nad administracją wewnętrzną, stało się centralnym organem bezpieczeństwa publicznego w PRL. Dz. U. 1956, nr 54, poz. 241.

uczniów seminariów duchownych podlegających obowiązkowi zasadniczej służby wojskowej, przed rozpoczęciem ferii letnich lub zaraz po ich ukończeniu³⁴.

Działania władz w 1956 r. były swoistym ostrzeżeniem władz komunistycznych przesłanym Kościołowi, niedwuznacznie sugerującym zakłócenie systemu kształcenia duchownych w przypadku prowadzenia działań niepożądanych z punktu widzenia państwa. Ostrzeżeniem, że władze państwowe nie cofną się przed podjęciem działań mających doprowadzić w efekcie do destabilizacji systemu kształcenia duchownych. Abstrahując od retoryki *de facto* ideologicznej odbiegającej od meritum sprawy w tym względzie należy mieć na uwadze, iż idea przyświecająca uregulowaniu kryteriów zwalniania duchownych i alumnów od obowiązku służby wojskowej była ze wszech miar słuszna, a wobec braku precyzyjnych zapisów – korzystna dla Kościoła. Przykładem (jak należy sądzić, wcale nie jednostkowym) wykorzystania przez Kościół tego braku jest imienna lista 82 alumnów seminarium duchownego we Włocławku z 18 lipca 1959 r., zgodnie z którą żaden z wymienionych z powodu stanu zdrowia nie nadaje się do odbycia zasadniczej służby wojskowej³⁵. Mówiąc wprost nieco sarkastycznie, w seminarium znajdowali się wyłącznie alumni obarczeni poważnymi schorzeniami.

Działania podjęte przez władze państwowe odnośnie do rejestracji alumnów podlegających obowiązkowi służby wojskowej jak i zasad zwalniania alumnów z tegoż obowiązku kontynuowano w latach następnych. 25 lipca 1958 r. UdsW pismem okólnym dotyczącym trybu postępowania przy stwierdzeniu przynależności poborowych do stanu duchownego nakażał kościołom i związkom wyznaniowym przedkładać list duchownych, zakonników i alumnów seminariów duchownych, którzy w roku kalendarzowym osiągnęli wiek od 18 do 50 lat, posiadających zaś stopnie oficerskie

³⁴ Pismo Urzędu do Spraw Wyznań do Wydziału do Spraw Wyznań przy Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (WRN) w Zielonej Górze z czerwca 1956 r. w sprawie wojskowej rejestracji duchownych i zakonników. APZG, WdSW, 2898, s. 89; Pismo Wydziału do Spraw Wyznań przy Prezydium WRN w Zielonej Górze do oddziałów wojskowych przy prezydiach powiatowych i miejskich rad narodowych i miast stanowiących powiaty miejskie z dnia 30 czerwca 1956 r. w sprawie wojskowej rejestracji duchownych i zakonników, APZG WdSW, 2898, s. 90; D. Mazurkiewicz, *Ingerencje Wydziału do Spraw Wyznań w Zielonej Górze w funkcjonowanie seminariów duchownych Kościoła gorzowskiego w latach 1946–1972*, „Studia Paradyśkie”, 29(2019), s. 87.

³⁵ W. Frątczak, *Służba wojskowa alumnów diecezji włocławskiej, jako forma represji wobec Kościoła*, „Ateneum Kapłańskie”, 144(2005), z. 1(575), s. 33.

do 60 roku życia³⁶. Zawarte w okólniku uregulowania UdsW motywował potrzebą ujednoczenia procedury zwalniania poborowego należącego do stanu duchownego od obowiązku służby wojskowej. Nie trzeba też dodawać, że rejestrację księży, zakonników i alumnów bezsprzecznie wykorzystywał aparat bezpieczeństwa dla celów operacyjnych. W przesłanym okólniku istotny był zapis, że „[...] Wydziały do Spraw Wyznań³⁷ będą decydowały o poborze względnie zwolnieniu duchownych z wojska”³⁸. Przesłany okólnik UdsW wzbudził sprzeciw Kościoła, co znalazło swe odzwierciedlenie w przesłanym w sierpniu 1958 r. piśmie Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski (SKEP) do Pełnomocnika Rządu do Spraw Stosunków z Kościołem, Jerzego Sztachelskiego³⁹. Trzeba przyznać, że biorąc pod uwagę kwestie obronności kraju i udziału w niej wszystkich obywateli zastrzeżenia Kościoła w powyższej sprawie były mało merytoryczne i nie zostały przyjęte przez czynniki państwowe. Odmowa uwzględnienia sprzeciwu ze strony rządowej postawiła Kościół w niewygodnej sytuacji. Strona kościelna, nie chcąc się narażać na oskarżenia kwestionujące wolę udziału w działaniach na rzecz obrony kraju jak też przyznać, że wydawane zaświadczenia niejednokrotnie odbiegały od stanu faktycznego, zaakceptowała nowe zasady wydawania zaświadczeń zwalnających z obowiązku odbycia zasadniczej służby wojskowej. Znalazło to odzwierciedlenie w przesłanym w październiku 1958 r. piśmie do Pełnomocnika Rządu do Spraw Stosunków z Kościołem, w którym strona kościelna poinformowała, że żądane dane zostały przekazane UdsW⁴⁰.

Pismo okólnie UdsW z lipca 1958 r. było niejako wstępem do dalszych działań dotyczących obowiązku pełnienia przez alumnów zasadniczej służby wojskowej. Znalazło to swe potwierdzenie 31 lipca 1958 r. na posiedzeniu Komisji Wspólnej Przedstawicieli Rządu i Episkopatu⁴¹. Strona rządowa

³⁶ AKSEP, 1550, Okólnik UdsW z 25 lipca 1958 r., Nr I-8/I/58, za: Mezglewski, *Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce*, s. 320; Powyższy okólnik także w: *Mundur i sutanna*, s. 272.

³⁷ Terenowe struktury UdsW mieszczące się w Urzędach Wojewódzkich.

³⁸ Tamże.

³⁹ AKSEP, 1550, Pismo Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski (SKEP), do Pełnomocnika Rządu do Spraw Stosunków z Kościołem z dnia 12 sierpnia 1958 r. nr 400/58; J. Myszor, *Służba wojskowa alumnów Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie w latach 1959–1979*, w: *Wojskowa służba śląskich duchownych w latach 1918–1980*, red. Z. Kapała, J. Myszor, Katowice 1999, s. 165.

⁴⁰ ASKEP, 1550, Pismo SKEP do Pełnomocnika Rządu do Spraw Stosunków z Kościołem z dnia 27 października 1958 r. nr 570/58; Mezglewski, *Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce*, s. 321.

⁴¹ Z inicjatywy bp. Stefana Wyszyńskiego 31 lipca 1949 r. w celu prowadzenia dialogu na styku państwo-Kościół powstała Komisja Mieszana złożona z przedstawicieli państwa

powiadomiła, że następuje zmiana procedury wydawania zaświadczeń będących podstawą do zwolnienia alumnów z obowiązku odbycia zasadniczej służby wojskowej. Zmiana ta polegała na odstąpieniu od dotychczasowej praktyki, zgodnie z którą zaświadczenia wydawała strona kościelna. W myśl nowej procedury zaświadczenia miał wydawać wyłącznie UdSW.

Działania podjęte przez aparat administracyjny państwa były w opinii hierarchii Kościoła nieduwznanym przygotowaniem do powołania alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej. Znalazło to potwierdzenie wiosną 1959 r., kiedy to terenowe organy UdsW – Wydziały ds. Wyznań Wojewódzkich Rad Narodowych wbrew wprowadzonej w 1958 r. procedurze zaprzestały wydawania alumnom zaświadczeń stanowiących podstawę do odraczania zasadniczej służby wojskowej, a alumni zaczęli otrzymywać wezwania przybycia do rejonowych komisji poborowych celem poddania się przeglądowi lekarskiemu. Powstała sytuacja, naruszająca wprowadzone w 1958 r. zasady, wywołała reakcję Kościoła w postaci pytania o przyczyny takiego postępowania. Udzielane początkowo odpowiedzi były wymijające, powoływano się np. na brak odpowiednich blankietów zaświadczeń czy też brak poleceń nakazujących wydawanie zaświadczeń⁴². Wyjaśnienie powstałej sytuacji nastąpiło dopiero w czerwcu 1959 r., kiedy to pełnomocnik rządu do spraw stosunków z Kościołem w piśmie do SKEP⁴³ stwierdził, że wzywianie alumnów celem stawienia się przed komisją poborową wynika z przepisów Ustawy z dnia 30 stycznia 1959 r. o powszechnym obowiąz-

i Episkopatu. W skład Komisji Mieszanej, która zainaugurowała swoją działalność 5 sierpnia 1949 r., weszli ze strony państwowej: minister administracji publicznej Wolski, zastępca członka Biura Politycznego KC PZPR Franciszek Mazur oraz wiceminister obrony narodowej Edward Ochab. Strona kościelna natomiast wydelegowała biskupów: Zygmunta Choromańskiego, Michała Klepacza i Tadeusza Zakrzewskiego. K. Doła, *Kościół katolicki w Polsce w latach 1944–1976. Kronika wydarzeń*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. 2, cz. 2, Poznań – Warszawa 1979, s. 201; Dudek, *Państwo i Kościół*, s. 18. W 1956 r. Komisja Mieszana zmieniła nazwę na Komisja Wspólna Przedstawicieli Rządu i Episkopatu; Więcej na temat Komisji Wspólnej Przedstawicieli Rządu i Episkopatu zob. K. Michalski, *Działalność Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski 1980–1989*, Warszawa 2012. Książka pomimo tak zakreślonych granic chronologicznych w rozdziale pierwszym przedstawia dzieje Komisji Mieszanej i Wspólnej na tle relacji państwo-Kościół w latach 1945–1980.

⁴² ASKEP, 1550, Pismo, SKEP do Pełnomocnika Rządu do Spraw Stosunków z Kościołem z dnia 11 maja 1959, nr 400/59, za: Mezgłewski, *Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce*, s. 322, przyp. 212.

⁴³ Zob. ASKEP, 1550, Pismo, SKEP do Pełnomocnika Rządu do Spraw Stosunków z Kościołem z dnia 13 czerwca 1959, nr I.36/81/59, za: Mezgłewski, *Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce*, s. 322, przyp. 213.

ku wojskowym⁴⁴ oraz Zarządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 2 maja 1959 r. w sprawie określenia szkół wyższych i średnich, których studenci (uczniowie) uprawnieni są do korzystania z odroczenia zasadniczej służby wojskowej⁴⁵. W przesłanym piśmie podkreślono, że zaprzestaje się stosowania „przywileju zwalniania od obowiązku służby wojskowej osób duchownych, zakonników”⁴⁶. Zawarte w piśmie uregulowania łamały punkt 4 Protokołu Wspólnej Komisji Rządu Rzeczypospolitej Polskiej i Episkopatu Polski. Zaprzestanie wydawania zaświadczeń przez UdsW z jednoczesnym wezwaniem alumnów do rejonowych komisji poborowych celem poddania się przeglądowi lekarskiemu niedwuznacznie wskazywało, że wkrótce nastąpi pobór alumnów w celu odbycia zasadniczej służby wojskowej. Tak też się stało w październiku 1959 r., kiedy to rozpoczęto wcielanie alumnów do jednostek wojskowych.

Za zmianą polityki państwa wobec Kościoła w odniesieniu do systemu kształcenia duchownych przez objęcie alumnów obowiązkiem odbycia zasadniczej służby wojskowej alumnów stała niewątpliwie powstała w lipcu 1958 r. Komisja Partyjna do Spraw Kleru i Związków Wyznaniowych przy Wydziale Administracyjno-Społecznym KC PZPR⁴⁷ (dalej Komisja KC PZPR ds. Kleru) i istniejący w latach 1971–1989 Zespół do Spraw Polityki Wyznaniowej przy Wydziale Administracyjnym KC PZPR (dalej Zespół do Spraw Polityki Wyznaniowej)⁴⁸. Powstała w 1958 r. komisja zastąpiła istniejące

⁴⁴ Dz. U. 1959, nr 14, poz. 75.

⁴⁵ MP z 1959, nr 39, poz. 574; W myśl wydanego zarządzenia alumni studiujący na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (KUL) zwolnieni byli z obowiązku odbycia zasadniczej służby wojskowej.

⁴⁶ Mezglewski, *Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce*, s. 323.

⁴⁷ Powołana została 4 lipca 1958 r. Zob. Protokół Sekretariatu KC nr 154 z dnia 4 lipca 1958 r., AAN, UdSW, 56/841, s. 102. 24 kwietnia 1971 r. Komisję przekształcono w Zespół do Spraw Polityki Wyznaniowej przy Wydziale Administracyjnym KC PZPR. Zob. Uchwała Wydziału Administracyjnego KC PZPR o powołaniu Zespół ds. Polityki Wyznaniowej z 24 kwietnia 1971 r., w: *Tajne dokumenty Państwo – Kościół 1960–1980*, s. 350; J. Żaryn, *Kościół w PRL*, Warszawa 2004, s. 63; W skład powołanej Komisji wchodził jako stali członkowie: przedstawiciele Urzędu do Spraw Wyznań, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz Prokuratury Generalnej. W wypadkach, gdy pod obrady Komisji wchodziły sprawy, których merytoryczne załatwienie należało do właściwości innych resortów, w posiedzeniach Komisji brali udział także przedstawiciele zainteresowanych resortów.

⁴⁸ 24 kwietnia 1971 r. Komisję przekształcono w Zespół do Spraw Polityki Wyznaniowej przy Wydziale Administracyjnym KC PZPR. Zob. Uchwała Wydziału Administracyjnego KC PZPR o powołaniu Zespół ds. Polityki Wyznaniowej z 24 kwietnia 1971 r., w: *Tajne dokumenty Państwo – Kościół 1960–1980*, s. 350; Żaryn, *Kościół*, s. 63; Więcej o powstałym

dotychczas na szczeblu Komitetu Centralnego PZPR struktury zajmujące się wypracowywaniem koncepcji polityki wyznaniowej⁴⁹. Jak twierdzi wielu autorów publikacji poświęconych stosunkom państwo-Kościół, powzięta decyzja o zaniechaniu dotychczasowej praktyki niepowoływania alumnów seminariów duchownych do odbycia zasadniczej służby wojskowej wynikała z przyjęcia tzw. twardego kursu wobec Kościoła, charakteryzującego się m.in. represjami w stosunku do tych ordynariuszy, którzy wykazywali „nielojalną” lub „wrogą” postawę wobec władz państwowych. Powyższe stwierdzenie było oparte na rzeczywistych działaniach struktur państwa. Przy czym tezę o tzw. twardym kursie autorzy wielu publikacji opierają na stwierdzeniu zawartym w dokumencie pod nazwą „Informacja szefa [Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego] GZP WP, gen. dyw. Wojciecha Jaruzelskiego⁵⁰, o politycznych i organizacyjnych wynikach powoływania alumnów wyższych seminariów duchownych do odbywania zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1964”⁵¹. Znalazło się w nim stwierdzenie, iż powoływanie alumnów ma służyć m.in. „[...] zmianie inkryminowanego postępowania kurii biskupich i prowincjonalnych, zneutralizowania ich reakcyjnych poczynań, doprowadzenia do rezygnacji z wrogich lub nieprzyjaznych aktów; [...]”⁵². Nie wydaje się słuszne opieranie się tylko na stwierdzeniach

Zespole zob. A. Friszke, *PRL wobec Kościoła. Akta urzędu do spraw wyznań 1970–1978*, Warszawa 2010, s. 16.

⁴⁹ Na szczeblu KC PZPR przed powstaniem Komisji Partyjnej do Spraw Kleru i Związków Wyznaniowych przy Wydziale Administracyjno-Społecznym KC PZPR istniały następujące struktury zajmujące się zagadnieniami polityki wyznaniowej państwa: Komisja międzyresortowa do spraw polityki państwa wobec Kościoła (powołana w 1949 r.), Wydział Organizacji Masowych (powołany w 1953 r.). Kąkol, *Spowiedź pogromcy*, s. 10.

⁵⁰ Gen. dyw. Wojciech Jaruzelski w chwili powołania na stanowisko Szefa Głównego Zarządu Politycznego (GZP WP), które zajmował w okresie czerwiec 1960 – luty 1965, posiadał stopień gen. bryg. Na stopień gen. dyw. został mianowany 13 lipca 1960 r. Na stanowisko Szefa GZP WP został powołany Rozkazem MON nr 0181 z dnia 1 czerwca 1960 r. AIC MON, 381/92, Teczka nr 139; L. Kowalski, *Generał ze skazą. Biografia wojskowa gen. armii Wojciecha Jaruzelskiego*, Warszawa 2001, s. 260.

⁵¹ Informacja Szefa GZP WP, gen. Wojciecha Jaruzelskiego z dnia 28 września 1964 r. do ministra Obrony Narodowej marsz. Mariana Spychalskiego o politycznych i organizacyjnych wynikach powoływania alumnów wyższych seminariów duchownych do odbywania zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1964. AIC MON, 266/91/246, s. 1–20, w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, dok. Nr 10, s. 148–167. Pismo przewodnie z załączoną Informacją podpisał gen. Jaruzelski. Natomiast samą Informację podpisał Wicedyrektor UdsW Jan Bohdan i I zastępca szefa GZP WP gen. bryg. Józef Urbanowicz.

⁵² Tamże, s. 150.

zawartych w cytowanym dokumencie, ponieważ odzwierciedlenie takich praktyk znajdziemy także w latach późniejszych. Świadczy o tym m.in. notatka UdsW z października 1971 r., w której wysunięto propozycje: „[...] Z uwagi na wrogą postawę bp. Tokarczuka wobec władz państwowych powołać z WSD – Przemysł wszystkich 7 zdolnych do służby wojskowej alumnów. Z uwagi na postawę zajmowaną przez administratora apostolskiego jak i całokształt stosunków między władzami państwowymi a kurią sandomierską powołać 9 alumnów zdolnych do służby wojskowej z WSD Sandomierz. [...] Z uwagi na postawę biskupa wobec władz państwowych zwolnić od odbywania zasadniczej służby wojskowej wszystkich alumnów, którzy otrzymali karty wcielenia z WSD – Łódź”⁵³. Podobną praktykę zastosowano w 1976 r. Potwierdza to powstała w UdsW „Notatka w sprawie poboru alumnów WSD dla odbycia zasadniczej służby wojskowej”⁵⁴: „[...] Mając na uwadze wystąpienie I-go Sekretarza KC PZPR w Mielcu, jak również uwzględniając postawę poważnej części bpów w okresie czerwca i lipca br. proponuje się [...]: w roku bieżącym nie wcielać alumnów WSD diecezjalnych i zakonnych [...] z wyjątkiem alumnów WSD w Przemyślu, Włocławku, Olsztynie oraz połowy ogólnej liczby zdolnych do służby wojskowej alumnów WSD metropolitalnego w Krakowie. Znajduje to uzasadnienie w negatywnej postawie ordynariuszy”⁵⁵. Praktykę uzależniania poboru alumnów od postawy ich zwierzchników stosowano także wobec seminariów zakonnych. W 1971 r. nie wcielono z seminariów zakonnych żadnego alumna „[...] z uwagi na lojalną postawę zakonów wobec władz państwowych i zaistniały konflikt między kierownictwami zakonów a hierarchią kościelną m.in. na tle regulowania spraw związanych z własnością na Ziemiach Zachodnich i Północnych”⁵⁶.

Na marginesie tzw. Informacji Jaruzelskiego stwierdzić trzeba, że przypisywanie autorstwa wspomnianej informacji gen. Jaruzelskiemu jest *de facto* manipulacją, pomimo że niewątpliwie została przez niego zaakceptowana. W rzeczywistości powstała informacja jest wspólnym dziełem wicedyrektora UdsW Jan Bohdana i I zastępcy szefa GZP WP gen. bryg. Józefa Urbanowi-

⁵³ AAN, UdSW, 125/597, k. 54, Notatka dotycząca poboru alumnów [...], 7 października 1971.

⁵⁴ AAN, UdSW, 125/597, k. 153, Notatka w sprawie poboru alumnów WSD dla odbycia zasadniczej służby wojskowej.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ AAN, UdSW, 125/597, k. 67, Notatka dotycząca poboru i wcielenia alumnów WSD do zasadniczej służby wojskowej jesienią 1971, 24 października 1971, sporządzona przez Wydział Administracyjny KC.

cza i została przez nich podpisana. Podpis gen Jaruzelskiego figuruje tylko na piśmie przewodnim skierowanym do ministra obrony narodowej, do którego został dołączony powstały dokument⁵⁷. Treść „Informacji GZP WP” z swoistą interpretacją stosowaną przez niektórych autorów publikacji o stosunkach państwo-Kościół, jak też świadome działania polityczne sprawiły, że w przestrzeni publicznej panuje przeświadczenie, że to „[...] Ministerstwo Obrony Narodowej (MON) miało obowiązek dotrzymania i wypełnienia przyjętych przez Rząd zobowiązań prawnych i nie powoływania kleryków do odbywania czynnej służby wojskowej”⁵⁸. Istnieje nieprawdziwe przeświadczenie, że Wojsko Polskie było czynnikiem sprawczym powoływania alumnów do wojska⁵⁹ i odpowiedzialny za to jest gen. Jaruzelski⁶⁰. Nie da się nie zauważyć, że wskazywanie wbrew faktom postaci gen. Jaruzelskiego jako sprawcy powoływania alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej ma jednoznaczny podtekst polityczny. Służy bowiem szeroko zakrojonym działaniom propagandowym tak w publicystyce jak i różnorodnych publikacjach przedstawiania w jak najgorszym świetle niewątpliwie kontrowersyjnej postaci gen. Jaruzelskiego, odgrywającego w historii Polski XX wieku znaczącą rolę polityczną. Pomijany jest fakt, iż pierwsze powołanie alumnów do zasadniczej służby wojskowej miało miejsce w 1959 r., kiedy szefem GZP WP był gen. dyw. Janusz Zarzycki, a założenia indoktrynacji alumnów w wojsku oraz cele tej indoktrynacji zostały sformułowane przez niego. Zdumiewa fakt, w kontekście powoływania alumnów do wojska, że w wielu publikacjach jest eksponowana postać gen. Jaruzelskiego, pełniącego funkcję szefa GZP WP w okresie czerwiec 1960 – luty 1965, przy pomijaniu późniejszych działalności kolejnych szefów GZP WP w latach 1965–1980, takich jak gen. broni Józef Urbanowicz (1965–1971), gen dyw. Jan Czapła

⁵⁷ Informacja Szefa GZP WP, gen. Wojciecha Jaruzelskiego z dnia 28 września 1964 r. do ministra Obrony Narodowej marsz. Mariana Spychalskiego o politycznych i organizacyjnych wynikach powoływania alumnów wyższych seminariów duchownych do odbywania zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1964. AIC MON, 266/91/246, s. 1–20, w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, dok. Nr 10, s. 148–167. Pismo przewodnie z załączoną Informacją podpisał gen. Jaruzelski.

⁵⁸ Zob. m.in. J. Janowski, *Alumni – żołnierze. Elementy formacji seminarystycznej w świadomości alumnów-żołnierzy na podstawie analizy dokumentów osobistych*, Świdnica 2007, s. 94.

⁵⁹ Zob. m.in. S. Nabywaniec, *Alumni żołnierze – ludowe Wojsko Polskie w starciu z Kościołem*, w: „Politycznie obcy”. *Żołnierze Wojska Polskiego w zainteresowaniu komunistycznego aparatu represji i propagandy w latach 1944–1956*, red. B. Polak, P. Skubisz, Szczecin 2016, s. 239–246.

⁶⁰ Zob. m.in. R. Kuzak, *Największy wróg kościoła? Nieznana twarz generała Jaruzelskiego*, <https://ciekawostkihistoryczne.pl/rodzaj/arttykul> [13.01.2020].

(1971–1972) czy gen. broni Włodzimierz Sawczuk (1972–1980). Nie dziwi więc, że intensywna propaganda środowisk prawicowych przy aktywnym udziale Kościoła wpłynęła na prezentowane w tomie II i III relacje byłych żołnierzy-alumnów, w których eksponowana jest postać gen. Jaruzelskiego przy zupełnym pominięciu działań pozostałych szefów GZP WP.

Decyzja o powoływaniu alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej, za którą stała Komisja KC PZPR ds. Kleru, niewątpliwie była elementem szerszego planu wobec Kościoła zakładającego m.in. uderzenie w system kształcenia przyszłych kadr kapłańskich. Temu celowi służyła także podjęta w październiku 1959 r. decyzja o objęciu przez agendy państwa nadzoru nad kształceniem i wychowaniem przyszłych kadr kapłańskich. Decyzja ta, jak stwierdził Prezes Rady Ministrów Józef Cyrankiewicz powiadamiając o niej Episkopat Polski, spowodowana była „[...] wysoce niewłaściwą atmosferą panującą w seminariach duchownych, jak również wywołującą kategoryczny sprzeciw postawą społeczną młodego duchowieństwa... Ministerstwo Oświaty i Urząd do Spraw Wyznań sprawować będą odtąd nadzór nad wyższymi i niższymi diecezjalnymi i zakonnymi seminariami duchownymi”⁶¹. W następstwie tej decyzji Minister Oświaty Waław Tułodziecki w porozumieniu z ministrem-kierownikiem UdsW Sztachelskim 29 grudnia 1959 r. wydał zarządzenie w sprawie nadzoru nad seminariami duchownymi⁶², na mocy którego nadzór ten miały sprawować kuratoria okręgów szkolnych i wydziały do spraw wyznań prezydiów wojewódzkich rad narodowych.

Jako podstawę wydanego zarządzenia wskazano Ustawę z dnia 19 kwietnia 1950 r. o zmianie organizacji naczelných władz państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej⁶³ oraz nadal obowiązującą Ustawę z dnia 11 marca 1932 r. o prywatnych szkołach oraz zakładach naukowych i wychowawczych⁶⁴, chociaż w wydanym zarządzeniu nie został wskazany żaden przepis Ustawy z 1932 r.⁶⁵ W odpowiedzi na działania władz państwowych Episkopat Polski 29 października 1959 r. wystosował

⁶¹ List Prezesa Rady Ministrów do Episkopatu Polski z dnia 12 października 1959, nr I-5/81/59, AAN, UdSW, 97/1, s. 3; A. Lesiński, *Wojskowa służba alumnów w PRL*, „Czasy Nowożytny”, 6(1999), s. 324.

⁶² Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty, 1960, nr 1, poz. 5.

⁶³ Dz. U. 1950, nr 19, poz. 156.

⁶⁴ Dz. U. 1932, nr 33, poz. 343.

⁶⁵ Szerzej na temat nadzoru nad seminariami duchownymi: A. Mezglewski, *Nadzór państwowy nad katolickimi seminariami duchownymi w okresie Polski Ludowej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, 7(2004), s. 63–94.

do Prezesa Rady Ministrów pismo stwierdzające, że powoływanie się na wskazane akty prawne jest nieuzasadnione, gdyż seminaria jako szkoły wyższe nie podlegały nigdy tym przepisom⁶⁶. Ponadto w piśmie przedstawione zostało stanowisko Episkopatu Polski, że na wprowadzanie nadzoru państwowego nad seminariami duchownymi jako ingerencji w najbardziej wewnętrzne sprawy Kościoła Episkopat się nie zgodzi⁶⁷.

Przesłane pismo nie wpłynęło jednak na zmianę stanowiska władz państwowych. W piśmie pełnomocnika rządu do spraw stosunków z Kościołem Sztachelskiego z dnia 30 grudnia 1959 r. w sprawie nadzoru państwowego nad seminariami duchownymi do Sekretarza Episkopatu bp. Zygmunta Choromańskiego podkreślono, że wydane zarządzenie nie ma na celu ingerencji w wewnętrzne sprawy Kościoła, lecz zamiarem jest jedynie ingerencja w przedmioty świeckie oraz w zagadnienia społeczne i polityczne wykładane w seminariach⁶⁸. W rzeczywistości wydane zarządzenie, jak wynika z referatu UdsW ogłoszonego w 1961 r. na spotkaniu z lektorami Komitetu Centralnego, miało na celu przede wszystkim przejęcie kontroli nad seminariami duchownymi i programem kształcenia. Akcentuje to fragment rzeczonygo referatu: „[...] W ten sposób przybliżamy się do momentu, w którym władze państwowe stopniowo osiągną całkowitą kontrolę nad seminariami duchownymi. Wychowywać będą księży w duchu poszanowania władzy ludowej, w duchu również przekonań socjalistycznych, to niewątpliwie umacniać będzie ruch księży postępowych, a i ważnym jest również oddziaływanie księży na zewnątrz na samych parafiach, a przecież zależy nam na tym, aby ich oddziaływanie dla socjalizmu było jak najbardziej korzystne”⁶⁹.

Realizując zarządzenie w sprawie nadzoru nad seminariami duchownymi, w lutym i marcu 1960 r. rozpoczęto pierwsze kontrole⁷⁰. Do czerwca,

⁶⁶ List Sekretarza Episkopatu do Premiera J. Cyrankiewicza z dnia 20 października 1959 r. z odpowiedzią na pismo w sprawie wprowadzenia nadzoru nad Seminariami Duchownymi. AAN, UdSW, sygn. 97/1, s. 7; Mazurkiewicz, *Ingerencje Wydziału do Spraw Wyznań*, s. 78.

⁶⁷ Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki*, t. 1, s. 758.

⁶⁸ Zob. List Pełnomocnika Rządu do Spraw Stosunków z Kościołem J. Sztachelskiego do Sekretarza Episkopatu bpa Z. Choromańskiego z dnia 30 grudnia 1959 r. w sprawie nadzoru państwowego nad seminariami duchownymi, AAN, UdSW, sygn. 97/1, s. 10–14; Mazurkiewicz, *Ingerencje Wydziału do Spraw Wyznań*, s. 78.

⁶⁹ *Referat Urzędu do Spraw Wyznań o aktualnych stosunkach między państwem a Kościołem*, w: P. Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, t. 2: *lata 1950–1975*, Poznań 1995, s. 66–67.

⁷⁰ Chronologia wydarzeń dotyczących wprowadzenia i zrealizowania nadzoru nad WSD, AAN, UdSW, 125/646, s. 235.

mimo protestów władz kościelnych, przeprowadzono je w 91 różnego typu seminariach. Jedynie w Przemyślu i Gorzowie Wlkp. nie pozwolono kontrolującym wejść na teren seminariów⁷¹. Jednakże presja władz sprawiła, że seminarium w Gorzowie Wlkp. ostatecznie wyraziło zgodę na przeprowadzenie kontroli. W związku z czym doszło do dwóch kontroli: pierwszej w dniach 13–22 czerwca⁷² oraz drugiej 22 listopada 1960⁷³. Rozpoczęcie kontroli seminariów oraz ich tryb spotkało się z protestem Kościoła. Prymas Polski kard. Wyszyński wystosował w tej sprawie 25 marca 1960 r. pismo do I Sekretarza KC PZPR Władysława Gomułki, w którym stwierdził, iż kontrole i ich tryb są „próbą upokorzenia Kościoła i poniżenia duchowieństwa w oczach Społeczeństwa”⁷⁴. Przesłany list prymasa nie wpłynął jednak na stanowisko władz w kwestii kontroli seminariów; trwały one z różnym natężeniem do 1979 r., kiedy to ostatecznie kontroli zaprzestano⁷⁵.

W tle wydarzeń związanych z kontrolą seminariów duchownych UdsW kierując się wytycznymi przesyłanymi z organu kierującego, jakim była Komisja KC PZPR ds. Kleru, przy współpracy aparatu bezpieczeństwa typował seminaria duchowne, z których mają być powoływani alumni oraz przygotowywał na podstawie przekazywanych informacji listy alumnów mających być powołanymi do odbycia zasadniczej służby wojskowej⁷⁶.

⁷¹ A. Poniński, *Ingerencje władz PRL w działalność dydaktyczną Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku*, „Studia Włocławskie”, 8(2005), s. 340; Notatka Kierownika Wydziału do Spraw Wyznań w Zielonej Górze S. Jabłońskiego z 1961 r. na temat wizytacji w Seminarium Duchownych w Gorzowie Wlkp. i Gościkowie, Archiwum Państwowe w Zielonej Górze (APZG), WdSW, 3206, s. 6–8.

⁷² Chronologia wydarzeń dotyczących wprowadzenia i zrealizowania nadzoru nad WSD, AAN, UdSW, 125/646, s. 237; Mazurkiewicz, *Ingerencje Wydziału do Spraw Wyznań*, s. 80.

⁷³ Notatka z wizytacji przeprowadzonej w Wydziale Teologicznym WSD w Gorzowie Wlkp. w dniu 22 listopada 1960 r., APZG, WdSW, 3206, s. 68–69. Mazurkiewicz, *Ingerencje Wydziału do Spraw Wyznań*, s. 80.

⁷⁴ List Prymasa S. Wyszyńskiego do I Sekretarza KC PZPR W. Gomułki z dnia 25 marca 1960 r. w sprawie nadzoru państwa nad seminariami duchownymi, AAN, UdSW 97/1, s. 20–21.

⁷⁵ Mezglewski, *Nadzór państwowy nad katolickimi seminariami*, s. 93.

⁷⁶ O udziale aparatu bezpieczeństwa w typowaniu seminariów, z których będą powołani do odbycia zasadniczej służby wojskowej alumni oraz którzy mają być powołani do wojska, świadczy m.in. informacja mająca klauzulę „Tajne” szefa Departamentu IV MSW płk Stanisława Morawskiego z 8 maja 1963 r. skierowana do Komendantów wojewódzkich MO, w której zawarta była informacja o powołaniu alumnów z niektórych seminariów. W przesłanej informacji zawarte było polecenie imiennego wytypowania alumnów mających być powołanymi do wojska. Dokument ten wskazuje, że informacje odnośnie do alumnów mają być uzyskane przez informatorów, których należy chronić. Instytut Pamięci Narodowej (IPN), Komisja

Odmianą interpretację tego procesu podaje Katarzyna Ciemięga w swym artykule *Alumni w wojsku polskim w latach 1959–1980 w świetle dokumentów Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego*, przypisując główną rolę UdsW i GZP WP. We wspomnianym artykule stwierdza, że „[...] ilu alumnów i z których seminariów zostanie wcielonych decydował Urząd ds. Wyznań we współpracy z Głównym Zarządem Politycznym Wojska Polskiego (GZP WP). GZP ustalał liczbę poborowych kleryków i zatwierdzał sporządzane przez Urząd imienne listy, przekazywane następnie do Wojskowych Komend Uzuppełnień”⁷⁷. Powyższa teza autorki artykułu nie jest jednak zgodna z rzeczywistym udziałem GZP WP w procesie powoływania alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej. Udział GZP WP w tym procesie dotyczył bowiem tylko przydziału do rodzajów wojsk i wytypowanych przez GZP WP jednostek wojskowych. Przy czym od 1962 r. decyzję o kierowaniu alumnów do rodzajów wojsk i jednostek wojskowych podejmowała powołana w składzie GZP WP komisja w uzgodnieniu z Zarządem Uzuppełnień i Służby Wojskowej Sztabu Generalnego WP⁷⁸. Należy wspomnieć, że powołana komisja w latach 1962–1965 kierowała się zasadą, by w miarę możliwości alumnów przydzielać do jednostek wojskowych położonych z dala od seminarium, z którego zostali powołani, jak też by do jednostki wojskowej kierować nie więcej niż jednego alumna z danego seminarium⁷⁹.

Teza autorki artykułu o ustalaniu przez GZP liczby poborowych kleryków i zatwierdzaniu sporządzanych przez UdsW imiennych list niestety jest powielana. Stąd też mamy takie stwierdzenia, jak: „O tym, kto z alumnów miał służyć w wojsku, decydowano w Warszawie w GZP WP”⁸⁰. Należy zaznaczyć, że autor tego stwierdzenia pominął fakt, iż zgodnie z obowiąz-

Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Delegatura w Bydgoszczy, 069/1274, t. 1, k. 135; Frątczak, *Służba wojskowa alumnów diecezji wrocławskiej*, s. 31.

⁷⁷ Ciemięga, *Alumni w wojsku polskim w latach 1959–1980 w świetle dokumentów*, s. 253.

⁷⁸ Wspomniana komisja została powołana w 1962 r. Komisji przewodniczył płk Włodzimierz Oliwa, szef Zarządu I Organizacyjnego GZP WP. W skład komisji wchodził ponadto: ppłk Adolf Sieradzki z Oddziału III (zwalczanie dywersji ideologicznej) Zarządu I (Kontrwywiad wojskowy) WSW oraz przedstawiciel MSW Zamojski. CAW, 266/91/128, t. 60, za: M. Wesołowski, *Duszpasterstwo wojskowe w świetle dokumentów archiwalnych aparatu polityczno-wychowawczego w latach 1943–1990*, Warszawa 2009, s. 129.

⁷⁹ CAW, 266/91/128, t. 6, za: L. Kowalski, *Jaruzelski. generał ze skazą*, wyd. 2, Warszawa 2012, s. 315.

⁸⁰ Frątczak, *Służba wojskowa alumnów diecezji wrocławskiej*, s. 31–32; W podobnym stylu wypowiada się K. Fąfara, *Alumni-żołnierze Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie (1963–1980)*, w: *Dzieje Diecezji Tarnowskiej*, t. 6, Tarnów 2016, s. 260.

zującym stanem prawnym za kwestie związane z szeroko rozumianą walką z (w tym wypadku) Kościołem odpowiadała do kwietnia 1971 r. Komisja KC PZPR ds. Kleru, a od kwietnia 1971 r. Zespół do Spraw Polityki Wyznaniowej PZPR. Oba te organy partyjne miały organ wykonawczy w postaci aparatu bezpieczeństwa i UdsW.

O nadrzędnej roli organów PZPR w procesie typowania seminariorów oraz liczby alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej świadczy powstały w Wydziale Administracyjnym Komitetu Centralnego PZPR we wrześniu 1963 r. dokument noszący nazwę „Wnioski w sprawie powołania alumnów”⁸¹. Wysłano w nim sugestię powoływania do wojska alumnów z pierwszych trzech roczników z seminariorów w Kielcach, Przemyślu, Poznaniu, Gnieźnie, Gorzowie, Wrocławiu i Sandomierzu oraz z seminariorów diecezji, „których ordynariusze wyróżniają się wrogą postawą wobec Państwa”, czyli z Olsztyna, Warszawy i Tarnowa – w sumie 202 kleryków. Ponadto miano powoływać do odbycia zasadniczej służby wojskowej alumnów z seminariorów w przypadku ich negatywnej reakcji na kontrolę dokonywaną przez kuratoria oświatowe⁸². We wspomnianym dokumencie zasugerowano także powołania do zasadniczej służby wojskowej alumnów w liczbie 73 z seminariorów zakonnych, które zajmują się „antypaństwową działalnością”. Seminariora, z których miano powołać alumnów, prowadzone były przez: Towarzystwo św. Franciszka Salezego, Zakon Braci Mniejszych, Zgromadzenie Słowa Bożego, Zgromadzenie Najświętszego Odkupiciela, Zakon Świętego Pawła Pierwszego Pustelnika⁸³.

Na decyzje organów partyjnych niewątpliwie wpływ miały informacje płynące z aparatu bezpieczeństwa poprzez UdsW. O wpływie UdsW w kontekście typowania seminariorów duchownych oraz powoływania alumnów do wojska świadczy m.in. notatka wicedyrektora UdsW Jana Lecha z kwietnia 1959 r. „[...] w sprawie służby wojskowej kleru”, w której zostały zawarte m.in. następujące wnioski: „[...] 1) Nie stosować odroczeń od służby wojskowej w stosunku do kleryków w wieku poborowym (20 lat) oraz zakonników, niezależnie od tego czy złożyli wieczyste śluby zakonne; 2) Powołać w bieżącym roku [1959] do czynnej służby wojskowej wszystkich kleryków i zakonników w wieku poborowym, jeśli odpowiadają oni ogólnym warun-

⁸¹ AIPN, MSW, 0639/231, t. 2, Wnioski w sprawie powołania alumnów wyższych seminariorów duchownych do zasadniczej służby wojskowej w roku 1963, Warszawa wrzesień 1963 r., k. 3–11.

⁸² Tamże.

⁸³ Tamże.

kom, na których wcielani są do wojska poborowi [...]”⁸⁴. Ten stan rzeczy potwierdza także m.in. pismo ministra-kierownika UdSW Sztachelskiego do ministra Obrony Narodowej gen. broni Mariana Spychalskiego z 25 lipca 1960 r., w którym zaproponował „[...] wcielenie do wojska w roku bieżącym [1960] między innymi alumnów seminariów duchownych diecezji gorzowskiej⁸⁵, a mianowicie: 1) Wyższego Seminarium Duchownego w Gorzowie (17 osób), 2) Wyższego Seminarium Duchownego w Gościkowie (44 osób), Niższego Seminarium Duchownego w Gorzowie (1 osoba)”⁸⁶.

Z zachowanej dokumentacji jednoznacznie wynika, że także w latach następnych organem sprawczym w zakresie typowania seminariów i liczby alumnów mających być wcielonych do wojska wykonującym decyzje polityczne organu nadrzędnego, jakim była Komisja KC PZPR ds. Kleru, a od 1971 r. Zespół do Spraw Polityki Wyznaniowej, był UdsW⁸⁷. Postrzeganie UdsW jako organu sprawczego w tym zakresie widoczne jest także w stanowisku Kościoła przedstawionym w piśmie Episkopatu pod nazwą *List Episkopatu do Premiera J. Cyrankiewicza z dnia 20 czerwca 1964 r. w sprawie*

⁸⁴ AIC MON, 266/91/128, s. 49–52, Notatka wicedyrektora Urzędu ds. Wyznań z 4 kwietnia 1959 Jana Lecha w sprawie służby wojskowej kleru, s. 49–52; Odpis powyższej notatki w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, dok. Nr 1, s. 121.

⁸⁵ Błąd w dokumencie. W 1960 r. nie istniała diecezja gorzowska. W tym czasie istniał Ordynariat Gorzowski. Po wejściu w skład ziem polskich terytoriów nad Odrą i Nysą Łużycką, wobec braku uznania nowych granic państwa polskiego traktatem między Polską a Niemcami, decyzją Stolicy Apostolskiej w okresie 15 sierpnia 1945 – grudnia 1950 r. – istniała Administracja Apostolska Kamięńska, Lubuska i Prałatura Piłska. W grudniu 1950 r. został ustanowiony Ordynariat Gorzowski, który istniał do 25 maja 1967. Został on przekształcony 25 maja 1967 r. w Administrację Apostolską Gorzowską podlegającą bezpośrednio Stolicy Apostolskiej, która funkcjonowała do 28 czerwca 1972. Diecezja gorzowska została utworzona 28 czerwca 1972 r., a zakończyła funkcjonowanie 25 marca 1992 r. W 1992 r. po dokonanej reorganizacji struktur kościelnych w Polsce przez Jana Pawła II została przemianowana na zielonogórsko-gorzowską, a jej stolicę przeniesiono do Zielonej Góry. M. Chorzępa, *Rozwój organizacji kościelnej na Ziemi Lubuskiej i Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1965*, „Nasza Przeszłość. Studia z Dziejów Kościoła i Kultury Katolickiej w Polsce”, 22(1965), s. 113–149.

⁸⁶ Wesołowski, *Duszpasterstwo wojskowe światło dokumentów archiwalnych*, s. 124. Kowalski, *Generał ze skazą. Biografia*, s. 311.

⁸⁷ Zob. m.in. Propozycje Urzędu ds. Wyznań z dnia 13 października 1966 w sprawie poboru i odroczeń służby wojskowej alumnów wyższych seminariów duchownych zakonnych i diecezjalnych. AIC MON, 266/91/312, s. 1–71, w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, dok. Nr 14, s. 186–192; M. Kała, *Formy administracyjnego zwalczania Kościoła katolickiego na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej*, w: *Represje wobec Kościoła katolickiego na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie 1945–1989*, t. 4, red. S.A. Bogaczewicz, S. Krzyżanowska, Wrocław 2004, s. 203.

antykościelnej działalności Urzędu do spraw Wyznań⁸⁸. Należy zaznaczyć, że UdsW był także organem podejmującym decyzję o zwolnieniu alumnów z obowiązku odbycia zasadniczej służby wojskowej⁸⁹.

W kontekście podjętej decyzji o powoływaniu alumnów seminariów duchownych do odbycia zasadniczej służby wojskowej przez czynniki polityczne istotne jest określenie roli MON. Należy podkreślić, że rola MON sprowadzała się w rzeczywistości do trzech zadań. Pierwsze z nich dotyczyło przeprowadzenia procesu poboru, który obejmował całokształt przedsięwzięć związanych z oceną zdolności fizycznej i psychicznej (realizowane przez właściwe komisje lekarskie powoływane przez władze lokalne na czas trwania poboru) alumnów do służby wojskowej oraz ujęciem ich w ewidencji wojskowej. Niestety, ten proces – jak wskazują relacje księży, którzy otrzymali wezwania na komisję poborową, jak też opinia publiczna – jest mylony z powołaniem, kiedy to otrzymuje się kartę powołania (tzw. bilet) nakładającą obowiązek stawienia się w określonym miejscu i czasie do odbycia zasadniczej służby wojskowej. Zakwalifikowanie alumna przez komisję poborową jako zdolnego do odbycia zasadniczej służby wojskowej nie oznaczało jednakże automatycznego skierowania do jednostki wojskowej; decyzję o skierowaniu danego alumna do odbycia zasadniczej służby wojskowej podejmował UdsW⁹⁰. Powyższa decyzja w postaci imiennej listy alumnów była przekazywana w latach 1959–1968 odnośnym Wojskowym Komendom Rejonowym (WKR)⁹¹, a w latach 1968–1975 po przemianach organizacyjnych administracji wojskowej powiatowym sztabom wojskowym (PSzW), w skład których weszły WKR⁹². Natomiast w latach 1975–1979,

⁸⁸ List Episkopatu do Premiera J. Cyrankiewicza z dnia 20 czerwca 1964 r. w sprawie antykościelnej działalności Urzędu do spraw Wyznań, w: Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo*, t. 2, s. 283–284.

⁸⁹ AIC MON, 380/92/471, s. 41–43, Pismo szefa GZP WP gen. Janusza Zarzyckiego z 26 października 1959 r. do zastępców dowódców WOW i POW ds. politycznych w sprawie pierwszego poboru alumnów seminariów duchownych do zasadniczej służby wojskowej, w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, dok. Nr 2, s. 122.

⁹⁰ Pełnił rolę organu wykonawczego Ministra Obrony Narodowej i odpowiadał za realizowanie problematyki obronnej i administracji wojskowej administrowanego terenu.

⁹¹ Ustawą z 4 lutego 1950 o powszechnym obowiązku wojskowym istniejące dotychczasowe Rejonowe Komendy Uzupelnień zmieniły nazwę na Wojskowe Komendy Rejonowe. Dz. U. 1950, nr 6, poz. 46.

⁹² Powstały na mocy Zarządzenia Ministra Obrony Narodowej z dnia 20 stycznia 1968 r. w sprawie terytorialnego zasięgu działania wojewódzkich i powiatowych (miejskich, dzielnicowych) sztabów wojskowych. MP 1968, nr 5, poz. 30; Zob. także M. Trubas, *Administracja woj-*

po przeprowadzonej reorganizacji dotychczasowego systemu administracji wojskowej, Wojskowym Komendom Uzuppełnień (WKU)⁹³.

Otrzymanie list alumnów mających być wcielonych do wojska uruchamiało drugie z zadań, jakie wykonywało MON w odniesieniu do alumnów. Polegało ono na skierowaniu ich przez terenowe organa administracji wojskowej (WKR, PSzW, WKU) do wskazywanych przez GZP WP w uzgodnieniu z ZUiSW S.G.WP jednostek wojskowych. Przy czym, jak stwierdza informacja GZP WP z marca 1969 r., starano się o umieszczenie wcielonych alumnów w pododdziałach, w których przeważali żołnierze niewierzący⁹⁴. Nie wydaje się jednak, biorąc pod uwagę powszechność wyznania chrześcijańskiego, by taki stan rzeczy występował. Nie odnaleziono też dokumentacji potwierdzającej istnienie pododdziałów, w których przeważali żołnierze niewierzący. Do 1962 r. alumni odbywali służbę wojskową w 40 jednostkach⁹⁵. W latach 1962–1965 wobec zwiększenia liczby alumnów powoływanych do wojska pełnili oni służbę w 94 jednostkach wojskowych⁹⁶.

Kolejnym, trzecim zadaniem prowadzonym przez GZP WP było poddanie wcielonych alumnów do wojska przemysłanej i sterowanej indoktrynacji⁹⁷ realizowanej na podstawie wytycznych GZP WP przez aparat polityczno-wychowawczy wojska polskiego⁹⁸, a po jego połączeniu z instancjami partyjnymi

skowa w Płocku (1917–1999), „Notatki Płockie”, 2015, nr 4(245), s. 21–34; J. Pałgan, *Wojewódzki Sztab Wojskowy w Szczecinie. Geneza, rozwój, współczesność*, Warszawa 2018, s. 96–98.

⁹³ Tamże, s. 104–105.

⁹⁴ CAW, GZP WP, 380/92/144, Notatka dot. powołanych do wojska byłych alumnów z seminariów duchownych, [Warszawa] 5 III 1960 r., k. 89.

⁹⁵ Informacja Szefa GZP WP, gen. Wojciecha Jaruzelskiego z dnia 28 września 1964 r. do ministra Obrony Narodowej marsz. Mariana Spychalskiego o politycznych i organizacyjnych wynikach powoływania alumnów wyższych seminariów duchownych do odbywania zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1964. AIC MON, 266/91/246, s. 1–20, w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, dok. Nr 10, s. 153.

⁹⁶ Tamże, s. 159; Myszor, *Służba wojskowa alumnów Wyższego Śląskiego*, s. 172.

⁹⁷ Więcej na temat polityczno-indoktrynacyjnej roli Głównego Zarządu Politycznego WP zob. Leszkowicz, *Główny Zarząd Polityczny WP jako centrum wojskowej propagandy i indoktrynacji 1956–1980*, t. 1, s. 139–151. S. Sadowski, *Indoktrynacja polityczna w Wojsku Polskim w latach 1944–1989 jako forma represji systemowej*, w: *Między zniewoleniem a wyzwoleniem*, red. J. Waskan, Toruń 2010, s. 104–105.

⁹⁸ Aparat polityczno-wychowawczy wojska polskiego prowadził pracę ideologiczno-polityczną, kulturalno-oświatową oraz zajmował się sprawami socjalno-bytowymi żołnierzy. T. Polak, *Struktura aparatu polityczno-wychowawczego i zadania pracy polityczno-wychowawczej w Ludowym Wojsku Polskim w latach 1945–1948*, Warszawa 1971, s. 29–30; B. Rudnicki, *Wychowanie w Wojsku Polskim w latach 1945–1989*, cz. 5, „Wojsko i Wychowanie”, 1999, nr 3, s. 58.

w wojsku w 1961 r. – przez aparat partyjno-polityczny wojska polskiego⁹⁹. Przy czym należy mieć na uwadze, że GZP WP był w tym przypadku swoistym pasem transmisyjnym założeń politycznych wypracowywanych w Komisji Partyjnej ds. Kleru, a od kwietnia 1971 r. Zespołu do Spraw Polityki Wyznaniowej przy współudziale aparatu bezpieczeństwa. Mówiąc wprost, pełnił służebną rolę wobec aparatu partyjnego¹⁰⁰. Jest rzeczą oczywistą, że nie wykluczało to przedsięwzięć powstających z inicjatywy GZP WP, jednakże zawsze mieszczących się w nurcie płynących wytycznych i założeń aparatu partyjnego, Komisji Partyjnej ds. Kleru, a później Zespołu do spraw Polityki Wyznaniowej.

Proces indoktrynacji rozpoczęty w chwili pierwszego poboru alumnów w 1959 r. można podzielić na dwa różniące się od siebie okresy: lata 1959–1965 i lata 1966–1980. W pierwszym okresie (1959–1965) prowadzona indoktrynacja z powodu rozproszenia alumnów w jednostkach wojskowych była utrudniona i mieściła się w ramach pracy polityczno-wychowawczej¹⁰¹ prowadzonej wśród wszystkich żołnierzy odbywających zasadniczą służbę wojskową, skupiającej się na przekazaniu podstawowych treści politycznych i ideologicznych¹⁰² przez aparat polityczno-wychowawczy wojska polskiego, a po dokonanej zmianie w 1961 r. przez aparat partyjno-polityczny wojska polskiego. Osią tej indoktrynacji były wydawane wytyczne o pracy politycznej wśród żołnierzy¹⁰³. Poczesne miejsce zajmuje tu wprowadzone

⁹⁹ W 1961 r. nastąpiło połączenie organów politycznych wojska z instancjami partyjnymi w wojsku w jednolity organ partyjno-polityczny. Zob. J. Cytowski, *Wychowanie w Ludowym Wojsku Polskim w latach 1945–1970. Materiały źródłowe*, Warszawa 1987, dok. nr 26, s. 453.

¹⁰⁰ T. Krawczak, *Ingerencja władz partyjno-rządowych w formowanie struktur kapłańskich – pobór kleryków do wojska*, w: *Kompanie kleryckie w Wojsku Polskim 1959–1980. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w 5 Pułku Inżynieryjnym w Szczecinie Podjuchach, 8–9 września 2008*, Szczecin 2009, red. J. Kornak, T. Krawczak, J. Macholak, Szczecin 2009, s. 40.

¹⁰¹ Zob. J. Cytowski, *System szkolenia politycznego i partyjnego żołnierzy ludowego Wojska Polskiego w latach 1945–1970*, Warszawa 1982; tenże, *Wychowanie w Ludowym Wojsku Polskim w latach 1945–1970*.

¹⁰² Tamże.

¹⁰³ Wytyczne były wydawane drukiem, w formie broszur zawierających również programy szkolenia politycznego. Między rokiem 1958 a 1974 wydawanie i publikowanie wytycznych oraz programów było prowadzone systematycznie. Rok 1974 stanowił pewną cezurę (do tego roku obowiązywały wytyczne i programy wydane w roku 1972). Po 1972 r. zaprzestano publikowania wytycznych i programów w jednym wydawnictwie. Co więcej, wytyczne szefa GZP WP w sprawie działalności szkoleniowo-propagandowej ukazały się jeszcze tylko dwukrotnie: w roku 1975, a następnie dopiero w roku 1982 i obowiązywały do końca istnienia Sił Zbrojnych PRL. A. Sejan, *Szkolenie polityczne w „Ludowym” Wojsku Polskim. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2020, s. 90.

w 1961 r. przez ówczesnego szefa GZP WP gen. Jaruzelskiego *Zarządzenie o wychowaniu żołnierzy na postępowych i rewolucyjnych tradycjach narodu polskiego*¹⁰⁴, które obowiązywało do 1972 r. i które zostało zastąpione wydanym przez szefa GZP WP gen. Sawczuka *Zarządzeniem* (nr 19/Polit z 19 października 1972 r.) *w sprawie patriotycznego i internacjonalistycznego wychowania żołnierzy Sił Zbrojnych PRL na postępowych tradycjach narodu, oręża polskiego i macierzystych oddziałów*.

Uzupełnieniem wytycznych były programy szkolenia politycznego powstające w GZP WP i obowiązujące w różnicowanym przedziale czasowym. Pierwszy program związany z wprowadzonym programem szkolenia politycznego opracowany został w 1947 r., był programem dwuletnim. Następne opracowywano na okresy krótsze (zasadniczo na rok), ale istniały wyjątki, jak w 1951 r., kiedy przygotowano plan na trzy lata. W latach 1964–1974 plany obejmowały dwa lub trzy lata. W 1975 r. powrócono do programu rocznego, ale już w 1977 r. opracowano program dwuletni. W latach osiemdziesiątych programy również miały różnicowany czas obowiązywania¹⁰⁵. Programy szkolenia politycznego miały określoną strukturę uwzględniającą okres pełnienia zasadniczej służby wojskowej. Dla żołnierzy służby zasadniczej podstawowymi programami były tzw. programy łączne dla pierwszego i drugiego rocznika, w których występowały po trzy cykle tematyczne. Cykl I dla pierwszego rocznika traktował, między innymi, o staropolskich tradycjach orężnych¹⁰⁶. Dwa pozostałe cykle nosiły tytuły: *Budownictwo socjalizmu w Polsce* oraz *Zagadnienia międzynarodowe*. Podczas

¹⁰⁴ AMON, GZP WP, 344/92/25, Zarządzenie nr 19/Polit. z dnia 12 kwietnia 1961 r. o wychowaniu żołnierzy na postępowych i rewolucyjnych tradycjach narodu polskiego. Szerzej na temat programu „wychowania na tradycjach” zob. T. Leszkowicz, „Wychowanie na tradycjach”, jako element pracy politycznej w Ludowym Wojsku Polskim w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku, „Polska 1944/1945–1989. Studia i Materiały”, 13(2015), s. 101–128; tenże, „Wychowanie na tradycjach” na szczeblu jednostek wojskowych LWP (1956–1980). Środki i metody oraz ich skuteczność w oddziaływaniu na pamięć zbiorową żołnierzy, „Polska 1944/1945–1989. Studia i Materiały”, 14(2016), s. 123–159.

¹⁰⁵ Sejan, *Szkolenie polityczne w „Ludowym” Wojsku*, s. 90.

¹⁰⁶ W programie szkolenia politycznego na lata 1960–1961 cykl I nosił nazwę *Postępowe i rewolucyjne tradycje naszego narodu*, jakkolwiek w kolejnych wytycznych do tego cyklu użyto tytułu *Postępowe i rewolucyjne tradycje narodu polskiego*. Ponadto, tytuł wydanych w roku 1960 materiałów do tego cyklu brzmi: *Postępowe i rewolucyjne tradycje narodu polskiego*. Co więcej, wzmianki w rozmaitych opracowaniach również podają taki tytuł cyklu. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można więc założyć, że nastąpiła pomyłka w programie na rok 1960–1961, gdzie zasugerowano się tytułem cyklu z lat 1951–1955. Za: Sejan, *Szkolenie polityczne w „Ludowym” Wojsku*, s. 97.

drugiego roku służby żołnierze przerabiali następujące cykle: *Z dziejów wojny wyzwoleńczej narodu polskiego* (traktujący o II wojnie światowej), *Rozwój sił socjalistycznych – wyższość ustroju socjalistycznego nad kapitalizmem* (w tym zajęcia o współczesnym Wojsku Polskim, armiach państw socjalistycznych, Układzie Warszawskim), *Zagadnienia światopoglądowe* (o budowie Wszechświata, pochodzeniu człowieka, religii itp.)¹⁰⁷.

Oprócz niego istniały dodatkowe programy, tzw. cykle stałe: cykl wstępny dla młodego rocznika na okres szkolenia podstawowego (np. cykle: *Podstawowe wiadomości o naszym wojsku i państwie*, *W służbie socjalistycznej Ojczyzny*, *Patriotyczna powinność obrony Ojczyzny*), zajęcia polityczne dla starszego rocznika (np. cykl *Żołnierska powinność*, *Nowoczesna armia – nowoczesny żołnierz*), cykl dla żołnierzy odchodzących do rezerwy (np. cykl *Zadania żołnierza rezerwisty*). Żołnierzom nowo wcielonym przekazywano informacje o Wojsku Polskim (rodzajach wojsk, Układzie Warszawskim), o uprawnieniach żołnierzy i ich rodzin z racji pełnienia służby wojskowej, o obowiązkach żołnierzy WP, o państwie (geografii, gospodarce, ustroju, prawach i obowiązkach obywateli PRL). Dla szeregowców i podoficerów służby zasadniczej odchodzących do rezerwy przygotowywano dodatkowe zajęcia polityczne na tematy związane z postulowaną rolą żołnierzy-rezerwistów w życiu cywilnym¹⁰⁸.

W kolejnych latach zmiany w programach szkolenia politycznego w zasadzie były „kosmetyczne”, nie zmieniające założeń w poszczególnych cyklach z wyjątkiem cyklu I, w którym zawarte były zagadnienia historyczne. Zmiany, które *de facto* dotyczyły cyklu I, następowały we wszystkich programach szkolenia politycznego w latach 1964–1966, 1966–1968, 1968–1970, 1971–1972, 1973–1974, 1975, 1976–1978, 1978–1979¹⁰⁹. Nadawanie dużego znaczenia tzw. cyklom stałym szkolenia politycznego żołnierzy służby zasadniczej oraz cyklom historycznemu i światopoglądowemu sprawiało, że wydawano podręczniki¹¹⁰ i materiały dotyczące wspomnianych cykli. Natomiast dla pozostałych cykli, w związku z faktem, że dotyczyły one tematyki aktualnej, wydawane były na bieżąco broszury szkoleniowe.

¹⁰⁷ Tamże, s. 92.

¹⁰⁸ Tamże, s. 91.

¹⁰⁹ Zob. tamże, s. 92–104.

¹¹⁰ Dla cyklu historycznego szkolenia politycznego wydano m.in. podręczniki: *Podręcznik wyszkolenia politycznego. Kurs dwuletni*, Warszawa 1948; *Z dziejów oręża polskiego. Materiały do szkolenia politycznego*, Warszawa 1959; *Z dziejów oręża polskiego i walki o postęp społeczny*, t. 1, Warszawa 1970; *Z dziejów oręża polskiego i walk o postęp społeczny*, Warszawa 1980.

Przywiązywanie dużego znaczenia do programowego szkolenia politycznego przez GZP WP potwierdza gen. dyw. Jaruzelski, wiceminister obrony narodowej i szef GZP WP, w przemówieniu wygłoszonym na IV Zjeździe Polskiej PZPR w 1964 r. „[...] w okresie 2-letniej służby wojskowej żołnierz objęty jest szerszym programem szkolenia politycznego aniżeli każdy młody człowiek, od szkoły podstawowej począwszy – na studiach niektórych wyższych uczelni skończywszy”¹¹¹.

Przytoczony zarys programu szkolenia politycznego miał w przypadku alumnów żołnierzy wsparcie niestandardowymi działaniami przez otoczenie ich swoistą opieką aparatu partyjno-politycznego i kolektywu żołnierskiego. Opieka ta przy stosowaniu różnorodnych środków oddziaływania politycznego miała na celu podważenie przekonania alumnów-żołnierzy o nieomyślności poglądu idealistycznego oraz obranej drogi wiodącej do kapłaństwa. Powyższy cel stał się priorytetem w działaniach indoktrynacyjnych i realizowany był konsekwentnie w latach 1959–1980. Przy czym po raz pierwszy cel ten został sformułowany w 1959 r. w piśmie ówczesnego szefa GZP WP, gen. Zarzyckiego, do zastępców dowódców okręgów wojskowych (Warszawskiego i Pomorskiego) ds. politycznych¹¹². Przyznanie priorytetu opisanym działaniom było także wyartykułowane w wydanych w lutym i lipcu 1964 r. przez szefa GZP WP gen. Jaruzelskiego wytycznych dotyczących prowadzenia pracy polityczno-wychowawczej z alumunami, a także niezmiennie w następnych latach podkreślane przez jego następców na stanowisku szefa GZP WP¹¹³.

Przywiązywanie dużego znaczenia do indoktrynacji mającej prowadzić do rezygnacji alumnów-żołnierzy z obranej drogi wiodącej do kapłaństwa prowadziło do stosowania szerokiego wachlarza oddziaływania politycznego. Widzimy to m.in. w wydanych w lutym i lipcu 1964 r. Wytycznych Szefa GZP WP ¹¹⁴, w których zaleca się, by w pracy nad laicyzacją alumnów

¹¹¹ J. Bogusz, *Dydaktyczne problemy szkolenia ideowo-politycznego w wojsku*, Warszawa 1975, s. 102.

¹¹² AIC MON, 380/92/471, s. 41–43, Pismo szefa GZP WP gen. Janusza Zarzyckiego z 26 października 1959 r. do zastępców dowódców WOW i POW ds. politycznych w sprawie pierwszego poboru alumnów seminariów duchownych do zasadniczej służby wojskowej, w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, dok. Nr 2, s. 123.

¹¹³ P. Piotrowski, *Służba wojskowa kleryków na przykładzie 56 Batalionu Ratownictwa Terenowego w Brzegu (1966–1980)*, w: *Represje wobec Kościoła katolickiego na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie 1945–1989*, s. 168, przyp. 18.

¹¹⁴ Wytyczne Szefa GZP WP w sprawie prowadzenia pracy z alumunami odbywającymi zasadniczą służbę wojskową w jednostkach WP, 14 lutego 1964 r. AIC MON, 266/91/223.

zwrócić uwagę na stosowanie w pododdziałach, w których pełnią służbę, szerokiego wachlarza najróżniejszych form oddziaływania na psychikę¹¹⁵. W bogatym wachlarzu środków propagandowych istotną rolę odgrywały projekcje filmów, działalność kół zainteresowań, wycieczki do różnych zakładów przemysłowych, spotkania z zaproszonymi osobowościami interesującymi z punktu widzenia pracy polityczno-wychowawczej. Pośrednią formą oddziaływania na alumnów-żołnierzy było demonstracyjne zainteresowanie potrzebami alumnów, którzy zadeklarowali, że nie wrócą do seminarium po zakończeniu zasadniczej służby wojskowej tak w zakresie dalszego kształcenia, wyboru miejsca zamieszkania, jak i charakteru pracy.

Założenia przyświecające wcielaniu alumnów do wojska jednoznacznie i celnie zdiagnozował w tym względzie prymas Wyszyński w przesłanym w kwietniu 1965 r. liście do Marszałka Polski, Spychalskiego¹¹⁶. Stwierdził w nim m.in.: „[...] Głównym zadaniem specjalnych jednostek dla kleryków jest całkowite odciążenie ich od obranej drogi powołania, co niedwuznacznie wypowiadają niektórzy oficerowie – obecni «przełożeni» alumnów. Prawdziwość tych wypowiedzi potwierdza cały system szkolenia i wychowania zastosowany do kleryków. [...] Powyżej wymienione, jak również inne fakty, są dowodem tego, że służba wojskowa kleryków jest wykorzystywana dla niszczenia powołań i dla osłabienia ich przekonań religijnych. Stosunek Władz Państwowych do kleryków w wojsku stwarza atmosferę dyskryminacji i nietolerancji religijnej”¹¹⁷.

Poszukując zwiększenia efektów indoktrynacji w stosunku do alumnów w myśl wytycznych z lutego 1964 r., powołano na zasadzie eksperymentu w każdym okręgu wojskowym w dwóch wybranych jednostkach, w których pełnili zasadniczą służbę wojskową alumnów, odrębne grupy szkolenia politycznego, w składzie których obok alumnów znaleźliby się wybrani aktywiści organizacji partyjnej (PZPR) i Kół Młodzieży Wojskowej (KMW)¹¹⁸.

¹¹⁵ Tamże.

¹¹⁶ P. Raina, *Ks. Jerzy Popiełuszko męczennik za wiarę i ojczyznę*, cz. 1: *W służbie Kościoła*, Londyn 1986, s. 21–24; Zał. Nr 26, Pismo Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do Ministra Obrony Narodowej Marszałka Mariana Spychalskiego w sprawie poboru alumnów seminariów duchowych diecezjalnych i zakonnych do wojska, Warszawa, 14 kwietnia 1965 r.

¹¹⁷ Tamże.

¹¹⁸ Na podstawie rozkazu Nr 43/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 30 lipca 1958 roku w Wojsku Polskim zostały powołane Koła Młodzieży Wojskowej. Zastąpiły one istniejące wcześniej koła Związku Młodzieży Polskiej w jednostkach wojskowych. W dniu 5 marca 1973 roku na naradzie aktywu Kół Młodzieży Wojskowej została przyjęta rezolucja w sprawie powołania Socjalistycznego Związku Młodzieży Wojskowej (SZMW) i włączenia go w skład

Powstanie tych oddzielnych grup szkolenia politycznego było swoistym eksperymentem mającym na celu zwiększenie ideologicznego oddziaływania na żołnierzy-alumnów. Jednakże powołanie tych grup nastęrczało wiele problemów począwszy od organizacyjnych po problemy związane z doбором kadr prowadzących pracę polityczno-wychowawczą. Po przeprowadzonej w listopadzie 1964 r. analizie działania eksperymentalnych grup szkolenia politycznego jednoznacznie stwierdzono, że funkcjonowanie ich nie przyniosło zmian w światopoglądzie alumnów-żołnierzy ani rezygnacji z obranej drogi wiodącej do kapłaństwa. A co gorsza, funkcjonowanie oddzielnych grup szkolenia politycznego przyniosło niekorzystne skutki takie, jak: obniżenie poziomu pracy polityczno-wychowawczej w pozostałych grupach szkolenia politycznego w jednostce, wzrost aktywność żołnierzy-alumnów w obronie katolickiej interpretacji życia i świata, pozytywne reakcje żołnierzy na wystąpienia alumnów. Ponadto występowały trudności organizacyjne w zebraniu odpowiedniej liczby alumnów-żołnierzy w grupach z powodu rozproszenia ich w różnych pododdziałach¹¹⁹. Prowadzone działania indoktrynacyjne w stosunku do alumnów żołnierzy podlegały modyfikacji w miarę zdobywania doświadczeń i reakcji alumnów. Bazując na tych doświadczeniach, GZP WP w lipcu 1964 r. wydał „wytyczne w sprawie prowadzenia pracy polityczno-wychowawczej z alumnami seminariów duchownych i zakonnych odbywającymi zasadniczą służbę wojskową”¹²⁰, w których ponownie podkreślono znaczenie pracy nad laicyzacją alumnów i polecono zwrócić uwagę na stosowanie w pododdziałach, w których pełnią służbę, szerokiego wachlarza najróżniejszych form oddziaływania politycznego.

Federacji Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej. Rezolucja była wykonaniem zaleceń VII Plenum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w sprawach młodzieży, w tym dotyczących „doskonalenia modelu organizacyjnego ruchu młodzieżowego”. 11 czerwca 1974 roku Minister Obrony Narodowej wydał zarządzenie Nr 26/MON w sprawie Deklaracji ideowo-programowej oraz Zasad działania Socjalistycznego Związku Młodzieży Wojskowej. Członkami SZMW byli żołnierze służby zasadniczej i młodszej kadry oficerskiej. W 1976 roku Socjalistyczny Związek Młodzieży Wojskowej został scalony z innymi organizacjami młodzieży socjalistycznej wchodzącymi w skład Federacji Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej w Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej i przestał istnieć jako struktura samodzielna. Zob. Dz. Rozk. MON, 1958, nr 19, poz. 91; Dz. Rozk. MON, 1974, nr 5, poz. 32.

¹¹⁹ AIMON, GZP, 266/91/224, Niektóre uwagi o pracy eksperymentalnych grup szkolenia politycznego, s. 616–617, za: Ciemięga, *Alumni w wojsku polskim w latach 1959–1980 w świetle dokumentów*, s. 261.

¹²⁰ AICMON, 380/92/743, t. 31 za: Kowalski, *Jaruzelski. Generał*, s. 323.

Działania aparatu partyjno-politycznego mające prowadzić do rezygnacji alumnów-żołnierzy z obranej drogi wiodącej do kapłaństwa wspomagane były przez wojskowy aparat bezpieczeństwa – Wojskową Służbę Wewnętrzną (WSW)¹²¹, której zadaniem była m.in. walka z wszelkiego rodzaju formami politycznej i wywiadowczo-dywersyjnej działalności przeciwko wojsku, ujawnianie i przeciwdziałanie zdarzeniom i zjawiskom mającym ujemny wpływ na postawę ideowo-polityczną¹²². Nic też dziwnego, że z chwilą powołania alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej istotnym polem działania WSW było rozpracowanie alumnów przybyłych do jednostek¹²³. Po przybyciu alumnów do jednostek oficerowie WSW musieli sporządzić charakterystyki każdego z nich, wytypować odpowiednią liczbę osób do werbunku i pozyskać je, tak by można było zabezpieczyć sformowane z alumnów pododdziały. Szczególny nacisk kładziono na rozpoznanie oddziaływania na alumnów seminariów duchownych i księży¹²⁴. Rozpoznanie skupiało się po pierwsze na zebraniu działaniami operacyjnymi – czyli poprzez kontakty poufne i agenturę – informacji dotyczących samego alumna jak i seminarium, z którego został powołany do odbycia zasadniczej służby wojskowej, w tym informacji na temat kadr seminarium; po drugie na zwerbowaniu alumnów do współpracy z WSW¹²⁵. Działania te były uzupełnieniem wiedzy zgromadzonej przez cywilny aparat bezpieczeństwa na temat danego alumna, który

¹²¹ Wojskową Służbę Wewnętrzną utworzono na podstawie rozkazu Ministra Obrony Narodowej nr 01/MON z 10 stycznia 1957 r. Istniała w latach w 1957–1990.

¹²² Zadaniem WSW było zwalczanie szpiegostwa przeciwko Siłom Zbrojnym Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, przeciwko przemysłowi zbrojeniowemu, zwalczanie dywersji politycznej, terroru, sabotażu, zapobieganie tworzeniu nielegalnych związków wewnątrz SZ PRL, zwalczanie przestępczości pospolitej wśród żołnierzy, utrzymywanie dyscypliny wojskowej, werbowanie obcokrajowców w tym dyplomatów, mogących mieć informacje ważne dla PRL i SZ PRL itp. WSW prowadziła także w ramach swoich możliwości wspieranie ww. działań sojusznicznych sił zbrojnych itp. WSW przejęła od komend garnizonów utrzymywanie porządku i dyscypliny, oraz ściganie przestępstw popełnionych przez personel Sił Zbrojnych PRL. *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa*, s. 202–203.

¹²³ B. Kapuściak, *Walka kontrwywiadu wojskowego z Kościołem katolickim. Alumni w „ludowym” Wojsku Polskim w świetle dokumentów Wojskowej Służby Wewnętrznej*, PHW, 21(2020), nr 4, s. 90.

¹²⁴ AIPN, Szefostwo Wojskowej Służby Wewnętrznej (SWSW), 2386/19700, Pismo szefa WSW nr BB-008401/10/64, 1 XII 1964 r., k. 158–160.

¹²⁵ Metody stosowane przy próbach werbunku alumnów odbywających zasadniczą służbę wojskową w latach 1974–1976 m.in. w 54. Szkolnym Batalionie Ratownictwa Terenowego w Bartoszycach – zob. w H. Olszar, *Ks. Michał Kostoń – próby werbunku*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, 42(2009), nr 2, s. 85–102.

z chwilą wstąpienia do seminarium obligatoryjnie miał zakładaną teczkę ewidencji operacyjnej na księdza (TEOK)¹²⁶. Teczki zakładano także przed wstąpieniem do seminarium duchownego w przypadku uzyskania wiedzy o kandydacie do seminarium¹²⁷.

Pozyskanie alumnów do współpracy było priorytetowym działaniem WSW przez cały okres powoływania alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1980. Nie było to zadanie łatwe ze względu na fakt, iż alumni przed powołaniem do zasadniczej służby wojskowej byli szkoleni w seminariach, a kontakty z WSW i przekazywanie informacji miało być porównywane do zdrady Judasza. Wcielenie do wojska miało być także przedstawiane jako „zemsta” za odmowę współpracy z pionem antykościelnym Służby Bezpieczeństwa. Nie trzeba dodawać, iż przedstawiana argumentacja niewątpliwie stanowiła element odstraszący alumnów od nawiązywania współpracy z WSW. Niemniej jednak WSW stosując różnorodne metody, w tym grając na uczuciach patriotycznych, eksponując zagrożenie niepodległości Polski wrogimi działaniami państw zachodnich, zwłaszcza państwa niemieckiego itp., niewątpliwie docierała do alumnów¹²⁸. Skuteczność tych działań jest trudna do jednoznacznego określenia ze względu na braki dokumentacji, niemniej bez popełnienia większego błędu należy stwierdzić, że WSW pozyskała wśród alumnów nieznaną bliżej liczbę współpracowników.

¹²⁶ Teczki ewidencji operacyjnej na księdza (TEOK) były z założenia zakładane przez jednostki pionu IV SB na każdego duchownego, łącznie z zakonnikami i alumnami wyższych seminariów duchownych. Więcej na temat teczek ewidencji operacyjnych na księdza zob. *Teczka na księdza. Dokument Dyrektora Departamentu IV MSW do szefa Służby Bezpieczeństwa MSW z 28 sierpnia 1989 dotyczący rezygnacji z prowadzonych dotychczas „teczek rozpoznawczych” księży*, „Karta”, 1996, nr 20, s. 70–72; E. Zajęc, *Teczka na księdza (TEOK, TEOB, TEOP)*, „Arcana”, 2006, nr 4–5, s. 218–143; D. Walusiak, *TEOK. Teczka ewidencji operacyjnej na księdza*, w: *Kościół w godzinie próby 1945–1989. Nieznane dokumenty i świadectwa*, T. Balon-Mroczek, J. Szarek, Warszawa 2006, s. 288; A. Dziurok, *Biskup Stanisław Adamski w materiałach SB*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, 39(2006), nr 2, s. 429; Dyrzcz, Łaska, Rażny, Zajęc, *Teczka ewidencji operacyjnej na księdza*, s. 15–16, 44; Ł. Marek, *Kler to nasz wróg. Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na terenie województwa katowickiego w latach 1956–1970*, Katowice 2009, s. 182–196. Po wcieleniu alumna do jednostki wojskowej TEOK pozostawała w cywilnym aparacie bezpieczeństwa. Do WSW przesyłano jedynie streszczenie materiałów znajdujących się w TEOK. Teczek nie zakładano na nowicjuszy zakonnych i uczniów niższych seminariów duchownych.

¹²⁷ Zob. m.in. Olszar, *Ks. Michał Kostoń*, s. 85–102.

¹²⁸ AIPN, SWSW, 2386.210.89, Informacja o nastrojach i przebiegu służby alumnów odbywających zasadniczą służbę wojskową w 54. szkolnym batalionie ratownictwa terenowego w Bartoszycach w okresie 28 X 1974 – 30 IV 1975, 13 V 1975 r., k. 35–40.

Pozyskanie współpracowników wśród alumnów pełniących zasadniczą służbę wojskową było dalekosiężnym działaniem WSW z myślą o kontynuowaniu ich współpracy z aparatem bezpieczeństwa po powrocie do seminarium i później po uzyskaniu święceń kapłańskich. Było jednak rzeczą oczywistą, że po powrocie zwerbowanego alumna do seminarium musiało nastąpić przekazanie pozyskanego współpracownika cywilnemu aparatowi bezpieczeństwa – Służbie Bezpieczeństwa (SB). Wymagało to jednak współpracy. Taka współpraca została sformalizowana poprzez zawarcie w 1960 r. porozumienia pomiędzy WSW a SB¹²⁹, według którego SB mogła uczestniczyć w werbunku alumnów w trakcie pełnienia przez nich zasadniczej służby wojskowej i spotkaniach z nimi po ich zwerbowaniu¹³⁰. Rozważając kwestię werbunku alumnów pełniących zasadniczą służbę wojskową do współpracy z WSW trzeba przywrzeć się motywom podejmowania przez nich takiej współpracy. Wydaje się, że przyczynami był m.in. szantaż, propozycja załatwienia przeniesienia z seminarium na uczelnię świecką czy pomoc w znalezieniu pracy¹³¹, jak też odwoływanie się do argumentów patriotycznych. Pamiętać bowiem należy, że szczególnie argument patriotyczny, który w trakcie programowego szkolenia politycznego był stale podkreślany, niewątpliwie wpływał na poglądy pełniących zasadniczą służbę wojskową alumnów¹³².

Wobec działań prowadzonych przez aparat polityczny wojska i WSW nietrudno przewidzieć, że działania te musiały się spotkać z reakcją Kościoła. Reakcję tę możemy bez popełnienia większego błędu podzielić na dwa okresy: lata 1959–1965 i lata 1965–1980. W pierwszym okresie reakcja Kościoła

¹²⁹ AIPN, SWSW, 2386/31261, Pismo szefa Zarządu I Szefostwa WSW, płk. Teodora Kufła, i wicedyrektora Departamentu III MSW, ppłk. Stanisława Morawskiego, nr BB-02222/13/60, [Warszawa] 15 IV 1960 r., k. 157–158, za: Kapuściak, *Walka kontrwywiadu wojskowego z Kościołem katolickim*, s. 90; Zob. także: A. Dziurok, *Wstęp*, w: *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec kościołów i związków wyznaniowych 1945–1989*, s. 23; F. Musiał, *Departament IV MSW w latach 1962–1989. Przyczynek do monografii*, w: *Instrukcje, wytyczne, pisma Departamentu IV Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z lat 1962–1989. Wybór dokumentów*, red. i oprac. A. Dziurok, F. Musiał, Kraków – Katowice 2017, s. 37–41.

¹³⁰ AIPN, SWSW, 2386/31261, Pismo szefa Zarządu I Szefostwa WSW, płk. Teodora Kufła, i wicedyrektora Departamentu III MSW, ppłk. Stanisława Morawskiego, nr BB-02222/13/60, 15 IV 1960 r., k. 157–158.

¹³¹ Wysuwanie argumentów takich jak: możliwość załatwienia przeniesienia z seminarium na uczelnię świecką czy pomoc w znalezieniu pracy było powtórzeniem sugestii wysuwanych do alumnów żołnierzy przez aparat partyjno-polityczny.

¹³² AIPN, SWSW, 2386/30839, Ppłk Adolf Sieradzki, *Praca kontrwywiadowcza wśród alumnów powołanych do wojska, „Oddział Kadry i Szkolenia Szefostwa WSW”*, Warszawa 1964 r., s. 21–22.

obejmowała przede wszystkim formy bierno – zażalenia, petycje rektorów seminariów, biskupów diecezjalnych czy też Episkopatu. Aktywną rolę w tym zakresie podejmował osobiście Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński, kierując do władz państwowych¹³³ i ministra obrony narodowej marsz. Polski Mariana Spychalskiego¹³⁴ listy, w których podnosił łamanie Porozumienia z kwietnia 1950 r. między państwem a Kościołem, jak i nie do przyjęcia metody i środki stosowane w procesie indoktrynacji alumnów. Wtórował mu w tym względzie także Episkopat Polski; np. w liście pasterskim skierowanym do Braci Kapłanów 28 sierpnia 1963 r. biskupi podnosili m.in. fakt złamania przez państwo Porozumienia z kwietnia 1950 r. między państwem a Kościołem¹³⁵.

Stosowane bierno formy zaczęły się zmieniać od 1963 r. Wówczas bowiem Kościół nie rezygnując z dotychczasowych form opartych przede wszystkim na składanych protestach, zażaleniach czy petycjach podjął wielokierunkowe działania mające przygotować alumnów na nową sytuację po wcieleniu ich do wojska. Bez popełnienia większego błędu należy stwierdzić, że mało aktywne formy zaczęły schodzić na plan drugi na rzecz aktywnych działań w zapoczątkowanych w 1963 r. i kontynuowanych z żelazną konsekwencją w latach 1965–1980 m.in. poprzez powoływanie spośród duchowieństwa diecezjalnego ojców duchownych alumnów-żołnierzy w poszczególnych SBRT¹³⁶. W seminariach dla alumnów powołanych do zasadniczej służby wojskowej zainicjowano swoiste „kursy przygotowawcze” mające

¹³³ ASKEP, 4231, Pismo Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do Rady Ministrów na ręce Premiera Józefa Cyrankiewicza w żądaniem zaprzestania stosowania wobec alumnów seminariów duchownych, odbywających służbę wojskową, praktyk niezgodnych z konstytucyjną zasadą wolności sumienia i w spełnianiu praktyk religijnych, Warszawa 29 grudnia 1967 r. s. 1–6; Zał. Nr 36. Pismo Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do Rady Ministrów na ręce Premiera Józefa Cyrankiewicza w żądaniem zaprzestania stosowania wobec alumnów seminariów duchownych, odbywających służbę wojskową, praktyk niezgodnych z konstytucyjną zasadą wolności sumienia i w spełnianiu praktyk religijnych, Warszawa, 29 grudnia 1967 r. Zał. Nr 36.

¹³⁴ AI MON, GZP WP, 266/91/246, List Prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego z 14 kwietnia 1965 r. do Ministra Obrony Narodowej; Tekst listu m.in. w: S. Bobulski, *Klerycy-marynarze. Westerplatte 1964–1966 na tle przemian Kościoła w Polsce po II wojnie światowej*, Kraków 2013, s. 21–215; Zał. Nr 26, Pismo Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do Ministra Obrony Narodowej Marszałka Mariana Spychalskiego w sprawie poboru alumnów seminariów duchownych diecezjalnych i zakonnych do wojska, Warszawa, 14 kwietnia 1965 r.

¹³⁵ *List pasterski Episkopatu Polski*, rok 1963, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Paryż 1975, s. 300.

¹³⁶ Między innymi na ojca duchownego alumnów-żołnierzy w 54. SBRT w Bartoszycach w 1969 r. został został powołany ks. A. Setlak. Zob. A. Setlak, *Spotkanie z rzeczywistością wojska klerykańskiego*, w: *Mundur i sutanna*, s. 254.

przygotować ich do życia w jednostce wojskowej. W trakcie tych „kursów” przedstawiano tryb funkcjonowania w społeczności żołnierskiej, zagrożenia ideologiczne, działalność aparatu partyjno-politycznego oraz WSW.

Dla alumnów powołanych do zasadniczej służby wojskowej organizowano specjalne pożegnania, w których często uczestniczyli ordynariusze danych diecezji, a w przypadkach wspólnot zakonnych przełożeni generalni i prowincjalni. Wyznaczano księży do sprawowania opieki nad alumunami w wojsku. Ksiądz ten miał prowadzić systematyczną korespondencję z alumunami, odwiedzać ich w miejscach pełnienia zasadniczej służby wojskowej i dbać o rozwój duchowy i intelektualny. Miało to na celu podtrzymanie przyszłych księży na duchu i pokazanie im, że Kościół o nich na pewno nie zapomni. Zachęcano ich do utrzymywania kontaktu z seminarium poprzez pisanie listów. Zaktywizowano proboszczów parafii w pobliżu jednostek wojskowych, aby służyli pomocą alumnom pełniącym w nich zasadniczą służbę wojskową. Istotnym było też przejęcie przez biskupów – ordynariuszy w 1973 r. opieki nad alumunami pełniącymi służbę¹³⁷. Mówiąc wprost, Kościół podjął działania dla wypracowania metod mających przygotować alumnów na nową sytuację, w jakiej się znajdą po wcieleniu do wojska.

Było rzeczą oczywistą, że działania Kościoła zostaną dostrzeżone i ocenione. Widoczna zmiana działania Kościoła spowodowała, że GZP WP postanowił przygotować „naukową” odpowiedź, a jednocześnie uczył organa WSW, aby alumnom zabierano wszelkie materiały dotyczące spraw kościelnych i religijnych, przygotowane przez seminaria¹³⁸. Widoczne zaniepokojenie działaniami Kościoła widzimy w miejscu odbywania przez nich zasadniczej służby wojskowej, w sporządzonym w 1964 r. w GZP WP dokumencie zatytułowanym „Notatka dotycząca nowych momentów w pracy hierarchii kościelnej z alumunami seminariów duchownych odbywających zasadniczą służbę wojskową”¹³⁹. W powstałej notatce zawarto m.in. następujący passus: „Stwierdzić należy, że działalność ta oparta jest na wszechstronnej analizie stosowanych przez dowódców i aparat polityczny form, metod i kierunków

¹³⁷ AAW, SPP 04/28, Rada Główna Episkopatu Polski 1973, k. 24. Protokół Rady Główniej Episkopatu Polski z 20 marca 1973.

¹³⁸ AIPN, SWSW, 2386/31261, Pismo zastępcy szefa WSW, płk. Teodora Kufla nr BB-06854/10/63, grudzień 1963 r., k. 159–161; tamże, Pismo zastępcy szefa WSW, płk. Teodora Kufla nr BB-0564/10/63, 31 I 1963 r., k. 162–166.

¹³⁹ AIMON, GZP, 266/91/224, Notatka dotycząca nowych momentów w pracy hierarchii kościelnej z alumunami seminariów duchownych odbywających zasadniczą służbę wojskową, za: Ciemięga, *Alumni w wojsku polskim w latach 1959–1980 w świetle dokumentów*, s. 259.

pracy z alumnami, a także «niebezpieczeństw» czyhających na nich ze strony współkolegów – żołnierzy. Materiały do tej analizy, jak stwierdzono niejednokrotnie, władze seminaryjne i diecezjalne uzyskują od bardziej aktywnych kleryków zarówno w toku ich służby wojskowej jak i po jej zakończeniu ze składanych przez nich sprawozdań¹⁴⁰. Intensywne działania Kościoła przygotowujące alumnów do sytuacji, w jakiej się znajdują po wcieleniu do wojska, jak też otoczenie ich różnorodnymi formami opieki w trakcie odbywania zasadniczej służby wojskowej miały po 1963 r. wpływ na spadającą liczbę alumnów-żołnierzy rezygnujących z dalszej nauki w seminarium.

W działania mające na celu otoczenie opieką alumnów-żołnierzy włączył się z chwilą ich zgrupowania w 1965 r. w 75. pułku zmechanizowanym (pz) 15. Dywizji Zmechanizowanej (DZ) w Bartoszycach i 1. Warszawskim Zmotoryzowanym Pułku Pontonowym w Brzegu także Generalny Dziekanat Wojska Polskiego¹⁴¹. O powyższym fakcie świadczą zachowane raporty kapelanów GD WP z grudnia 1965 r.¹⁴² Ten początek był niejako wstępem do dalszych działań w zakresie opieki nad alumnami-żołnierzami w powstałych w październiku 1966 r. Szkolnych Batalionach Ratownictwa Terenowego¹⁴³. Wydawałoby się, że włączenie się GD WP do opieki nad alumnami-żołnierzami spotka się z przychylnością duchowieństwa diecezjalnego, Episkopatu

¹⁴⁰ AIMON, GZP, 266/91/224, Notatka dotycząca nowych momentów w pracy hierarchii kościelnej z alumnami seminarium duchownych odbywających zasadniczą służbę wojskową, s. 614.

¹⁴¹ Generalny Dziekanat Wojska Polskiego powstał z połączenia Szefostwa Duszpasterstwa Ministerstwa Obrony Narodowej i Dziekanatu Duszpasterstwa Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego na mocy rozkazu nr 0263/Org. Ministra Obrony Narodowej z 17 listopada 1947 r. *Duszpasterstwo wojskowe w Polsce w latach 1945–1991*, t. 9, cz. 1, 1945–1956, wyb. i oprac. T. Kośmider, M. Wesołowski, Warszawa 2007, dok. Nr 127, s. 175–179; Więcej na temat Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego zob. M. Wesołowski, *Generalny Dziekanat WP 1945–1989*, Warszawa 2006; P. Piontek, M. Wesołowski, *Generalny Dziekanat Wojska Polskiego w latach 1945–1989*, Warszawa 2006; M. Ceglarek, *Generalny Dziekanat Wojska Polskiego (1945–1989). Aspekt historyczno-prawny*, „Studia Sandomierskie. Teologia – Filozofia – Historia”, 18(2011), nr 2, s. 41–55.

¹⁴² Piontek, Wesołowski, *Generalny Dziekanat Wojska*, s. 101–102.

¹⁴³ Bataliony Ratownictwa Terenowego powstały na podstawie Zarządzenia Organizacyjnego Szefa Sztabu Generalnego Nr 0126/Org. z dnia 17 października 1966 r. CAW, SG WP, 1677/84/39, k. 126. Powstałe bataliony nosiły numerację – Jednostka Wojskowa (JW) 4413 w Bartoszycach, 4422 w Szczecinie Podjuchy i 4446 w Brzegu nad Odrą; Więcej na temat powstałych batalionów oraz służbie w nich zob. m.in. Piotrowski, *Służba wojskowa kleryków*, s. 165–178; A. Czwołek, *Służba wojskowa alumnów w PRL (na przykładzie 54. Szkolnego Batalionu Ratownictwa Terenowego w Bartoszycach)*, „Klio” [Toruń], 18(2011), nr 3, s. 103–130; M. Celmer, *Służba wojskowa alumnów Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku w latach 1965–1980. Zarys problemu*, „Studia Płockie”, 40(2012), s. 289–299.

Polski i samych alumnów. Tak się jednak nie stało, bowiem wobec uchylecia 21 kwietnia 1948 r. Statutu Duszpasterstwa Wojskowego z 1926 r. przez Stolicę Apostolską i nieobsadzenia stanowiska ordynariusza polowego praca duszpasterska kapelanów wojskowych napotykała na wiele problemów, począwszy od braku regulacji prawnych do obowiązku uzyskiwania nierzadko krótkoterminowej lub niepełnej jurysdykcji kościelnej¹⁴⁴ od ordynariuszy diecezji, na których terenie pełnili posługę duszpasterską¹⁴⁵. Na to nakładała się nieprzychylna polityka państwa względem Kościoła. Nie trzeba dodawać, że działalność GD WP była przyjmowana z dużą rezerwą przez Episkopat, co miało swoje przełożenie na postrzeganie kapelanów wojskowych przez duchowieństwo jak i alumnów jako bezwolnych narzędzi na usługach władz PRL. Taka ocena wynikała z faktu, iż czynniki partyjno-rządowe traktowały istnienie duszpasterstwa wojskowego jako element polityki wyznaniowej, mający służyć dezintegracji duchowieństwa i Kościoła.

Niemniej jednak duszpasterstwo wojskowe, świadome swego trudnego położenia, w miarę możliwości warunkowanych polityką państwa i stanowiskiem GZP WP włączyło się do działań Kościoła mających na celu opiekę duszpasterską nad alumnami odbywającymi zasadniczą służbę wojskową, mimo że działania te spotykały się niejednokrotnie z przeszkodami leżącymi tak po stronie władz kreujących politykę wyznaniową państwa (UdsW, GZP WP, dowódcy jednostek wojskowych), jak i Kościoła. W przypadku Kościoła kapelan GD WP musiał uzyskać jurysdykcję ordynariusza, aprobatę miejsca na spotkanie i zgodę miejscowego proboszcza na wykorzystanie kościoła na Mszę św. dla alumnów¹⁴⁶. Na to nakładała się nieskrywana niechęć części duchowieństwa diecezjalnego, co pokazują zamieszczone w tej publikacji Sprawozdania kapelanów Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego ze spotkań z alumnami-żołnierzami w latach 1966–1980¹⁴⁷.

¹⁴⁴ Między innymi ks. Waław Pyszkowski otrzymał w grudniu 1948 r. jurysdykcję tylko na trzy miesiące zamiast zwyczajowej jednorocznej oraz ograniczoną tylko do sprawowania mszy świętej, bez możliwości słuchania spowiedzi i głoszenia kazań. Zob. P. Łuczak, *Ks. płk Waław Pyszkowski – Generalny Dziekan Wojska Polskiego 1947–1950*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, 41(2008), nr 1, s. 128–129. Problemy z otrzymaniem jurysdykcji kościelnej mieli także inni księża kapelani wojskowi.

¹⁴⁵ Komunikat Episkopatu Polski z 24 maja 1948 r. dotyczący uprawnień jurysdykcyjnych kapelanów wojskowych, CAW, Gabinet Ministra Obrony Narodowej, IV.500.1/A.153, k. 37–38; Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki*, t. 1, s. 117–119, 125.

¹⁴⁶ Piontek, Wesołowski, *Generalny Dziekanat Wojska*, s. 101.

¹⁴⁷ Zob. Sprawozdania kapelanów Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego ze spotkań z alumnami żołnierzami w latach 1966–1980, s. 337–383

Pomimo trudności, w latach 1966–1971 kapelani GD WP na spotkania z alumnami przybywali zazwyczaj 2–3 razy w roku do miejsc ich stałego stacjonowania jak i ich czasowego pobytu (poligony, miejsca pracy na rzecz wojska i gospodarki narodowej). Ten stan rzeczy uległ zmianie w 1971 r., odtąd częstotliwość wizyt kapelanów GD WP w SBRT w ciągu roku wzrosła do 6¹⁴⁸. Znaczące zwiększenie wizyt nastąpiło w latach 1975–1980, osiągając apogeum po wyborze kard. Karola Wojtyły na papieża. Począwszy od 1 grudnia 1979 r. spotkania miały się odbywać dwa razy w miesiącu¹⁴⁹.

Wizyty kapelanów GD WP odbywały się zgodnie z zawczasu przygotowanym scenariuszem, w którym poczesne miejsce zajmował referat o zróżnicowanej tematyce oscylującej wokół kwestii historii Kościoła, historii Polski czy też aktualnej sytuacji społeczno-politycznej z uwzględnieniem dziejów Kościoła. Przykładami ilustrującymi tematykę referatów są m.in. takie referaty, jak: *Papież Jan XXIII Heroldem Pokoju i współpracy między narodami*¹⁵⁰, *Tradycje patriotyczne w duszpasterstwie Wojska Polskiego*¹⁵¹, „*Rozwój i zadania instytucji Duszpasterstwa Wojskowego w przekroju historycznym*¹⁵², *Problem dekolonizacji i związane z nim konieczności „odzachodnienia Kościoła”*¹⁵³, *Kościół w świecie współczesnym, zaangażowanie Kościoła w walce z plagami społecznymi*¹⁵⁴, *Tradycje wyzwolenczo-postępowe w duchowieństwie*

¹⁴⁸ Zob. AKBOP, Teczka Sprawozdania kapelanów Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego ze spotkań z alumnami-żołnierzami 1965–1980, Raport ks. ppłk. Jana Gałęzy ze spotkania z żołnierzami-klerykami w Bartoszycach w dniach 30 i 31 marca 1974 r.

¹⁴⁹ Tamże, Sprawozdanie Ks. płk. Jana Mrugacza z spotkania z żołnierzami-alumnami w dniu 8 grudnia 1979 r. W sporządzonym sprawozdaniu odnosząc się do częstotliwości wizyt kapelanów wojskowych napisał: „Dnia 8 grudnia br. [1979] na polecenie Generalnego Dziekana WP udałem się do Bartoszyc na spotkanie z alumnami. Na konferencji z Szefem Sztabu i Z-cą do Spraw Politycznych Batalionu Sanitarno-Ratunkowego ustaliliśmy, że od 1 grudnia br. będą co miesiąc dwa spotkania”. Sprawozdanie zawiera szczegóły organizacyjne tych spotkań. Autor sprawozdania popełnił błąd w nazwie wizytowanego pododdziału. Prawidłowa nazwa wizytowanego pododdziału to Szkolny Batalion Ratownictwa Terenowego.

¹⁵⁰ Tamże, Raport z przebiegu spotkania z żołnierzami-alumnami w Zgorzelcu 22 i 23.06.1968 r..

¹⁵¹ Tamże, Raport ze spotkania z żołnierzami-klerykami w Bartoszycach w dniach 22 i 23 czerwca 1968 r.

¹⁵² Tamże, Sprawozdanie ze spotkania z żołnierzami-alumnami odbytego w dniach 21 i 22 grudnia 1974 r. w Bartoszycach.

¹⁵³ Tamże, Spotkanie z żołnierzami-alumnami w Brzegu dn. 22–23 lutego 1975 r.

¹⁵⁴ Tamże, Spotkanie z alumnami-żołnierzami w Brzegu w dniach 3–4 kwietnia 1976 r.

*polskim*¹⁵⁵. Jednakże najważniejszą częścią wizyty była Eucharystia sprawowana z udziałem alumnów-żołnierzy poza obszarem koszar – w pobliskim kościele. Ważnym zwłaszcza w okresie świątecznym elementem wizyty kapelanów wojskowych była wspólna z alumnami-żołnierzami wigilia czy też śniadanie wielkanocne. Wizyty kapelanów wojskowych miały miejsce nie tylko w okresie świątecznym, ale też odbywały się w innych okresach. Abstrahując od polemiki ideologicznej odnośnie do kapelanów wojskowych i ich roli w polityce wyznaniowej państwa należy mieć na uwadze, że spotkania z alumnami-żołnierzami niewątpliwie miały wpływ na postrzeganie tak samych kapelanów wojskowych przez alumnów, jak i atmosferę wokół alumnów-żołnierzy w miejscach pełnienia przez nich zasadniczej służby wojskowej.

Przyjęcie modelu bardziej zdecydowanych działań przez Kościół w kontekście opieki nad alumnami odbywającymi zasadniczą służbę wojskową spowodowało zmniejszenie liczby alumnów rezygnujących z kontynuowania nauki w seminariach po zakończeniu zasadniczej służby wojskowej. Podanie wiarygodnych danych ze względu na propagandowe ujęcie tej kwestii tak przez aparat partyjno-państwowy, jak i Kościół jest jednak trudne. Pewien obraz skali rezygnacji alumnów z kontynuowania nauki w seminariach po zakończeniu zasadniczej służby wojskowej prezentuje m.in. poniższa tabela opracowana w 1967 r. przez Wydział Administracyjny KC PZPR.

Tabela 1. Skala rezygnacji z nauki w WSD alumnów, którzy odbyli służbę wojskową w latach 1959–1964 opracowana w 1967 r. przez Wydział Administracyjny KC PZPR

Rok wcielenia	Liczba alumnów przeszkolonych i zwolnionych do rezerwy	Liczba rezygnujących z kontynuowania nauki w WSD	Procentowo
1959	63	26	26%
1960	73	32	44%
1961	86	21	24%
1962	151	13	9%
1963	154	12	8%
1964	162	29	18%

Źródło: AIPN, MSW, 0639/231, t. 2, Ocena postaw księży i alumnów WSD, którzy po ukończeniu służby wojskowej pracują w placówkach duszpasterskich lub studiują nadal w seminariach, [Wydział Administracyjny KC PZPR], Warszawa wrzesień 1967 r., k. 219.

¹⁵⁵ Tamże, Spotkanie z żołnierzami-alumnami w Brzegu w dniach 29 i 30 maja 1976 r.

Inne dane dotyczące rezygnacji z nauki w WSD alumnów zwalnianych ze służby wojskowej w latach 1961–1964 przedstawia tabela zamieszczona w Informacji Szefa GZP WP, gen. Wojciecha Jaruzelskiego z dnia 28 września 1964 r. do ministra Obrony Narodowej marsz. Mariana Spychalskiego o politycznych i organizacyjnych wynikach powoływania alumnów wyższych seminariów duchownych do odbywania zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1964¹⁵⁶.

Tabela 2. Skala rezygnacji z nauki w WSD alumnów zwalnianych ze służby wojskowej wg informacji Szefa GZP WP, gen. Wojciecha Jaruzelskiego z dnia 28 września 1964 r. do ministra Obrony Narodowej marsz. Mariana Spychalskiego o politycznych i organizacyjnych wynikach powoływania alumnów wyższych seminariów duchownych do odbywania zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1964

Rok	Liczba zwalnianych alumnów ze służby wojskowej	Liczba rezygnujących z kontynuowania nauki w WSD	Procentowo
1961	63	16	26%
1962	73	32	44%
1963	73	21	29%
1964	150	13	8,7%

Źródło: Informacja Szefa GZP WP, gen. Wojciecha Jaruzelskiego z dnia 28 września 1964 r. do ministra Obrony Narodowej marsz. Mariana Spychalskiego o politycznych i organizacyjnych wynikach powoływania alumnów wyższych seminariów duchownych do odbywania zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1964. AIC MON), 266/91/246, s. 15, w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, dok. Nr 10, s.148–167.

Na marginesie danych zamieszczonych w powyższych tablicach nie trudno dostrzec, że występują różnice tak w liczbie alumnów zwalnianych ze służby wojskowej, jak i rezygnujących z kontynuowania nauki w WSD. Rodzi się więc pytanie, czy zamieszczone tabele zawierają faktyczne, czy też propagandowe dane przygotowane na użytek władz partyjno-rządowych. Rozstrzygnięcie powyższej kwestii w jakiejś mierze mogłoby dać przybliżony obraz po porównaniu z danymi Kościoła. Należy jednak mieć świadomość, że także dane Kościoła nie są w tej kwestii w pełni wiarygodne i miarodajne.

¹⁵⁶ Informacja Szefa GZP WP, gen. Wojciecha Jaruzelskiego z dnia 28 września 1964 r. do ministra Obrony Narodowej marsz. Mariana Spychalskiego o politycznych i organizacyjnych wynikach powoływania alumnów wyższych seminariów duchownych do odbywania zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1964. AIC MON, 266/91/246, s. 15, w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, dok. Nr 10, s. 148–167.

Wynika to z faktu, iż seminaria niejako z góry zakładały, że 20% alumnów w trakcie nauki zrezygnuje, stąd prawdopodobne (aczkolwiek brak jest jednoznacznych dowodów), że rezygnujących alumnów po odbyciu zasadniczej służby wojskowej lub w jej trakcie wliczano do tej 20% grupy. Stąd też dane zamieszczone w tabeli nr 3, która zawiera porównanie liczby alumnów rezygnujących po odbyciu zasadniczej służby wojskowej według danych Kościoła, autorzy pracy traktują jako orientacyjne. Identyczne stanowisko zajmują także w odniesieniu do danych, których źródłem jest Informacja Szefa GZP WP, gen. Jaruzelskiego z dnia 28 września 1964 r. do ministra Obrony Narodowej marsz. Mariana Spychalskiego o politycznych i organizacyjnych wynikach powoływania alumnów wyższych seminariów duchownych do odbywania zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1964.

Tabela 3. Skala rezygnacji z nauki w WSD alumnów zwolnionych ze służby wojskowej według danych Kościoła

Rok	Dane z Informacji Szefa GZP WP, gen. W. Jaruzelskiego z dnia 28 września 1964 r. do ministra Obrony Narodowej marsz. M. Spychalskiego o politycznych i organizacyjnych wynikach powoływania alumnów wyższych seminariów duchownych do odbywania zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1964			Dane kościelne		
	Liczba zwolnionych alumnów ze służby wojskowej	Liczba rezygnujących z kontynuowania nauki w WSD	Procent	Liczba zwolnionych alumnów ze służby wojskowej	Liczba rezygnujących z kontynuowania nauki w WSD	Procent
1961	63	16	26%	63	6	9,5%
1962	73	32	44%	147	12	8,2%
1963	73	21	29%	142	10	7,0%
1964	150	13	8,7%	160	11	6,9%
Razem	359	82	22,8%	512	39	7,6%

Źródło: Opracowanie na podstawie A. Setlak, *Służba wojskowa alumnów Wyższych Seminariów Duchownych w PRL i jej ocena w wypowiedziach alumnów i kapłanów rezerwistów z 1970 r. Studium historyczno-socjologiczne na przykładzie Bartoszyca, Olsztyn 2002*, s. 40.

Jak widzimy, przytoczone dane znacznie się różnią. Przyczyną tego stanu rzeczy jest przede wszystkim przyjmowanie przez Kościół zasady, że otrzymanie powołania jest tożsame z wcieleniem do wojska. Stąd też dane

zamieszczone przede wszystkim w pracy A. Setlaka, *Służba wojskowa alumnów Wyższych Seminarium Duchownych w PRL i jej ocena w wypowiedziach alumnów i kapłanów rezerwistów z 1970 r. Studium historyczno-socjologiczne na przykładzie Bartoszczyca*, na które w zasadzie powołują się wszyscy piszący o stosunkach państwo-Kościół i alumnach, należy traktować jako przybliżone, będące przyczynkiem do pogłębionych badań. Inne dane dotyczące rezygnacji z nauki w WSD alumnów wcielonych do wojska w latach 1959–1974 przedstawia statystyka UdsW – Dane liczbowe dotyczące alumnów wcielonych w latach 1959–1974¹⁵⁷. Zgodnie z nią, zrezygnowało z nauki w WSD: w 1971 r. 8 alumnów, w 1972 r. – żaden, w 1973 r. – 13 alumnów i w 1974 r. – 13 alumnów¹⁵⁸.

Decyzja podjęta w 1959 r. przez czynniki partyjno-państwowe o objęciu obowiązkiem odbycia zasadniczej służby wojskowej alumnów sprawiła, że w tymże roku powołano 71 alumnów z seminariów w Kielcach, Przemyślu, Tarnowie i Gnieźnie¹⁵⁹. W kolejnym, 1960 r. powołano także 71 alumnów z seminariów w Kielcach, Tarnowie i Płocku. W 1961 r. powołano 52 alumnów z seminariów w Kielcach, Przemyślu, Gorzowie Wielkopolskim, Gościkowie, Gnieźnie, Krakowie, Starej Wsi, Lublinie, Łodzi i Częstochowie. W 1962 r. powołano aż 176 alumnów z seminariów w Gnieźnie, Kielcach, Przemyślu, Krakowie, Wrocławiu, Poznaniu, Nysie, Gościkowie, Olsztynie oraz z niższego seminarium w Gliwicach¹⁶⁰. W 1963 r. Wydział Administracyjny Komitetu

¹⁵⁷ AAN, UdSW, 125/597, k. 102, Dane liczbowe dotyczące alumnów wcielonych w latach 1959–1974.

¹⁵⁸ Tamże.

¹⁵⁹ 45 alumnów powołano z Wyższego Seminarium Duchownego (WSD) w Kielcach, co miało związek ze sprawą bp. Czesława Kaczmarka. Zob. AIPN, MSW, 0639/231, t. 2, Wnioski Wydziału Administracyjnego KC w sprawie powołania alumnów wyższych seminarium duchownych do zasadniczej służby wojskowej w roku 1963, Warszawa wrzesień 1963 r., k. 3, za: Kapuściak, *Walka kontrwywiadu wojskowego z Kościołem katolickim*, s. 88. Gdzie indziej mówi się o liczbie 71 powołanych, z czego z WSD w Kielcach miało wstąpić do wojska 46 alumnów. Zob. CAW, Główny Zarząd Polityczny Wojska Polskiego, 380/92/144, Notatka dot. powołanych do wojska byłych alumnów z seminariów duchownych, [Warszawa] 5 III 1960 r., k. 88. Pada też liczba 63 alumnów, z czego 40 z WSD w Kielcach, zob. Piotrowski, *Służba wojskowa kleryków*, s. 165; Setlak, *Służba wojskowa alumnów Wyższych Seminarium Duchownych*, s. 20, tenże inne dane podaje w: *Wojskowa służba kleryków jako jeden ze sposobów zaplanowanej walki systemu socjalistycznego z Kościołem w Polsce*, s. 278–279, 280–283; T. Goceł, *Kalendarium Seminarium Duchownego w Kielcach*, „Kieleckie Studia Teologiczne”, 16(2017), s. 63 podaje, że powołano 46 alumnów, z których wcielono ostatecznie 45.

¹⁶⁰ AIPN, SWSW, 2386/30839, Ppłk Adolf Sieradzki, Praca kontrwywiadowcza wśród alumnów powołanych do wojska, Oddział Kadry i Szkolenia Szefostwa WSW, Warszawa styczeń

Centralnego PZPR w dokumencie noszącym nazwę „Wnioski w sprawie powołania alumnów” zasugerował powołanie 202 alumnów; ostatecznie powołano 179¹⁶¹, a w 1964 r. 162¹⁶². Sumując podane dane można przyjąć, że łącznie w latach 1959–1964 powołano do odbycia zasadniczej służby wojskowej 711 alumnów lub 697¹⁶³. Należy jednak mieć na uwadze, że powołanie nie oznaczało automatycznego wcielenia do wojska. Wobec czego rzeczywista liczba wcielonych różni się od powołanych. Tendencję powyższą widzimy w danych obejmujących lata 1959–1964, zgodnie z którymi zasadniczą służbę wojskową odbyło 689 alumnów¹⁶⁴. Potwierdza to opracowana w 1967 r. przez Wydział Administracyjny KC PZPR tabela pod nazwą „Skala rezygnacji z nauki

1964 r., s. 8–9. W innym miejscu podane jest, że w 1961 r. było powołanych 51 alumnów, a w 1962 r. – 127 kleryków. Zob. AIPN, MSW, 0639/231, t. 2, Wnioski Wydziału Administracyjnego KC w sprawie powołania alumnów wyższych seminariów duchownych do zasadniczej służby wojskowej w roku 1963, brak daty dziennej [IX 1963 r.], k. 3, za: Kapuściak, *Walka kontrwywiadu wojskowego z Kościołem katolickim*, s. 88. Jeszcze inne dane są podane w AIPN, MSW, 0639/231, t. 2, Informacja o politycznych i organizacyjnych wynikach powołań alumnów WSD do odbywania zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1964, 26 IX 1964, k. 36. Inne dane zob. Lesiński, *Wojskowa służba alumnów*, s. 323–331. Szerzej: Kapuściak, *Walka kontrwywiadu wojskowego z Kościołem katolickim*, s. 84–124.

¹⁶¹ AIPN, MSW, 0639/231, t. 2, Wnioski w sprawie powołania alumnów wyższych seminariów duchownych do zasadniczej służby wojskowej w roku 1963, Warszawa wrzesień 1963 r., k. 3–11. Z innych danych wynika, że w 1963 r. wcielono 158 alumnów. Zob. CAW-WBH, GZP WP, 380/92/743, Notatka służbowa zawierająca propozycje wprowadzenia w życie nowych zasad wcielania i przeszkalania w wojsku alumnów seminariów duchownych i zakonnych, [Warszawa] 2 XI 1964 r., k. 136.

¹⁶² Zob. AIPN, MSW, 0639/231, t. 2, Notatka służbowa szefa GZP, gen. Wojciecha Jaruzelskiego o sytuacji wśród alumnów wyższych seminariów duchownych, odbywających zasadniczą służbę wojskową, [Warszawa] 12 XII 1963 r., k. 13; Piotrowski, *Służba wojskowa kleryków*, s. 165. Z innych danych wynika, że w 1964 r. – 178. Zob. CAW-WBH, GZP WP, 380/92/743, Notatka służbowa zawierająca propozycje wprowadzenia w życie nowych zasad wcielania i przeszkalania w wojsku alumnów seminariów duchownych i zakonnych, [Warszawa] 2 XI 1964 r., k. 136.

¹⁶³ Z jeszcze innych danych wynika, że w latach 1959–1964 wcielono do wojska 697 alumnów. Zob. AIPN, MSW, 0639/231, t. 2, Informacja [Urzędu ds. Wyznań i GZP WP] o politycznych i organizacyjnych wynikach powołań alumnów WSD do odbywania zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1964, [Warszawa] 26 IX 1964 r., k. 36ż. Z danych tam zawartych wynika, że w 1959 r. wcielono do wojska 63 alumnów, w 1960 r. – 73, w 1961 r. – 86, w 1962 r. – 151, w 1963 r. – 160, a w 1964 r. – 164.

¹⁶⁴ Według Marcina Kapłona w latach 1959–1963 powołano do wojska 532 alumnów. M. Kapłon, *Służba wojskowa kleryków Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu jako jeden z elementów represji komunistycznych*, w: *Kościół katolicki w Europie Środkowo-Wschodniej w obliczu dwóch totalitaryzmów (1917–1990)*, t. 2, red. M. Krzysztofiński, J. Wołczański, Rzeszów – Lwów 2017, s. 135.

w WSD alumnów, którzy odbyli służbę wojskową w latach 1959–1964”¹⁶⁵. Inne dane podaje Lesiński, które stwierdza: „Na przestrzeni pierwszych 6 lat tego eksperymentu razem powołano do wojska 687 alumnów [...]”¹⁶⁶.

Liczba powoływanych do odbycia zasadniczej służby wojskowej alumnów w latach 1959–1979 ulegała wahaniom związanym ze zmianą polityki wyznaniowej państwa, jak też ze zmianami zachodzącymi w polityce wewnętrznej państwa. Jednym z dwóch największych liczebnie wcieleń alumnów do wojska był pobór w 1966 r. Pobór ten miał bezpośredni związek z reakcją władz partyjno-państwowych na list biskupów polskich do niemieckich w listopadzie 1965 r.¹⁶⁷ i obchodów milenijnych chrztu Polski w 1966 r.¹⁶⁸ Wówczas powołano do wojska 250 alumnów (221 z seminariów diecezjalnych i 29 z seminariów

¹⁶⁵ AIPN, MSW, 0639/231, t. 2, Ocena postaw księży i alumnów WSD, którzy po ukończeniu służby wojskowej pracują w placówkach duszpasterskich lub studiują nadal w seminariach, [Wydział Administracyjny KC PZPR], Warszawa, wrzesień 1967 r., k. 219.

¹⁶⁶ Lesiński, *Wojskowa służba alumnów*, s. 326.

¹⁶⁷ 18 listopada 1965 podczas obrad Soboru Watykańskiego II orędzie podpisało 34 polskich biskupów, m.in. kardynał Stefan Wyszyński i Karol Wojtyła. Autorem i inicjatorem listu był przyszły arcybiskup wrocławski Bolesław Kominek. List był konsultowany z polskimi i niemieckimi biskupami oraz niemieckimi intelektualistami. Więcej zob. *18 listopada 1965, Watykan. Orędzie biskupów polskich do ich niemieckich braci w Chrystusowym urzędzie pasterskim*, w: P. Raina, *Kardynał Wyszyński. Orędzie Biskupów a reakcja władz*, Warszawa 1995, s. 19–28, 362; P. Madajczyk, *Przebaczymy i prosimy o przebaczenie*, „Więź”, 1990, nr 9, s. 112–124; E. Czackowska, *Rola kardynała Stefana Wyszyńskiego w powstaniu orędzia biskupów polskich do niemieckich. Nieznane dokumenty w Archiwum Prymasa Polski*, „Przegląd Zachodni”, 2016, nr 3(360), s. 193–203; P. Madajczyk, *Okoliczności powstania Orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich*, w: *Wokół Orędzia. Kardynał Bolesław Kominek – prekursor pojednania polsko-niemieckiego*, red. W. Kucharski, G. Strauchold, Wrocław 2009, s. 109–119; T. Gajowniczek, *Urząd do spraw Wyznań wobec kościelnych prób pojednania polsko-niemieckiego w latach 1965–1966*, w: *Studia i szkice politologiczne. W kręgu problemów polskiej polityki*, t. 4, red. J. Filipkowski [i in.], Olsztyn 2011, s. 39–49; *Przebaczenie pod lupą Służby Bezpieczeństwa wobec listu Episkopatu Polski z 10 lutego 1966 r.*, oprac. R. Ptaszyński, „Polish Biographical Studies”, 2018, nr 6, s. 209–221.

¹⁶⁸ Milenium chrztu Polski (łac. *Sacrum Poloniae Millennium*) – religijne uroczystości związane z 1000. rocznicą chrztu Polski mające miejsce w 1966 roku. Milenium poprzedzała Wielka Nowenna, odprowadzana przez dziewięć kolejnych lat w latach 1957–1966. Inicjatorem milenium był kardynał Stefan Wyszyński. Dokonano wówczas odnowienia aktu zawierzenia Matce Bożej i powierzenia narodu polskiego pod jej opiekę na kolejne 1000 lat. Centralne uroczystości odbyły się w Częstochowie na Jasnej Górze 3 maja 1966 r. Okrągłą rocznicę postanowiono wykorzystać propagandowo. Kościół planował obchody milenium chrztu Polski, a władza Tysiąclecie Państwa Polskiego. Obie strony uznały to za dobre pole do walki o rząd dusz. Więcej zob. *Milenium czy Tysiąclecie*, red. B. Noszczak, Warszawa 2006. B. Noszczak, *Antymilenium. Konflikt państwa z Kościołem na tle obchodów tysiąclecia chrztu Polski (1956–1966/1967)*, Warszawa 2020.

zakonnych)¹⁶⁹. Powyższe dane ze względu na niedostatek danych archiwalnych należy traktować jednak jako dane orientacyjne. Największe liczebnie wcielenie alumnów miało miejsce w 1968 r., kiedy to w odpowiedzi na krytykę władz partyjno-rządowych ze strony Kościoła za reakcje na wydarzenia marcowe 1968 r.¹⁷⁰ wcielono 281 alumnów¹⁷¹. Ale podobnie jak w przypadku danych za rok 1966, dane te ze względu na niedostatek danych archiwalnych należy traktować jako orientacyjne.

Widzimy więc, że istnieją rozbieżności dotyczące liczby wcielonych do wojska alumnów. Przekłada się to na dane wykazywane w literaturze poświęconej stosunkom państwo-Kościół jak też alumnom pełniącym zasadniczą służbę wojskową. W wyniku czego liczbę alumnów wcielonych do wojska określa się w granicach od 2713 do ok. 3,5 tysięcy¹⁷². Taki stan rzeczy wynika przede wszystkim z niedokładności dokumentacji Kościoła i MON. Istotnym czynnikiem jest też niedostateczna krytyka materiałów archiwalnych znajdujących się w zasobach Kościoła, jak też bezrefleksyjnego przyjęcia przez Kościół zasady, że wezwanie na komisję poborową równało się z wcieleniem do wojska. Nierozróżnianie trybu wezwania, powołania i wcielenia powoduje, że w wielu publikacjach występują dane dalekie od stanu faktycznego. Taki stan rzeczy występuje m.in. w pracy Adolfa Setlak, *Służba wojskowa*

¹⁶⁹ Wilczyński, *Pobór kleryków do wojska*, s. 181.

¹⁷⁰ Marzec 1968, Marzec '68 (8–23 marca 1968) – terminem tym najczęściej określa się wielopłaszczyznowy i często trudny do jasnego zdefiniowania kryzys społeczny i polityczny w Polsce, który rozpoczął się w czerwcu 1967 roku, apogeum osiągnął między 1967 a 1968 rokiem, by wygasnąć późnym latem tegoż roku. Najważniejsze wątki tego kryzysu to ostra walka frakcyjna wewnątrz rządzącej PZPR, kryzys społeczny będący skutkiem rozczarowania systematycznym kurczeniem się obszaru swobód obywatelskich i demokracji po przemianach 1956 roku, wreszcie sięgnięcie przez władze do antysemitycznych stereotypów i uprzedzeń, co zaowocowało największą po stalinowskich czystkach lat pięćdziesiątych kampanią antysemitką w powojennej Europie i masową emigracją resztek społeczności żydowskiej z Polski. Zob. m.in. J. Eisler, *Polski rok 1968*, Warszawa 2006, s. 11; P. Osęka, *Marzec 68*, Kraków 2008, s. 8.

¹⁷¹ Wilczyński, *Pobór kleryków do wojska*, s. 181.

¹⁷² Między innymi Setlak, *Służba wojskowa alumnów Wyższych Seminarium Duchownych*, s. 18–31 podaje liczbę 2926; Wesołowski, *Duszpasterstwo wojskowe w świetle dokumentów archiwalnych*, s. 135 podaje liczbę 2846; Ciemięga, *Alumni w wojsku polskim w latach 1959–1980*, s. 266 podaje liczbę ok. 3 tys.; Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, s. 113 podaje liczbę ok. 3,5 tys.; T. Fitych, *Cześć i honor żołnierzom i księżom niezłomnym*, „Ziemia Kłodzka”, 2017, nr 274, s. 28 podaje liczbę 2922; Świtalska-Starzeńska, *Pobór alumnów Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie do wojska*, s. 118 podaje liczbę ok. 2713. Należy podkreślić, iż żaden ze wspomnianych autorów nie podaje źródła podawanych przez siebie liczb.

alumnów WSD w PRL i jej ocena w wypowiedziach alumnów i kapłanów rezerwistów z 1970 r. *Studium historyczno-socjologiczne na przykładzie Bartoszyc*. Niestety w tej pracy, interesującej zwłaszcza pod względem socjologicznym, nierzadko mamy do czynienia z danymi bez podania źródła i niedostateczną krytyką tych źródeł¹⁷³. Przy czym wobec traktowania wspomnianej pracy za miarodajną, pomimo że zawiera ona w warstwie historycznej wiele niedociągnięć, autorzy wielu publikacji o stosunkach państwo-Kościół przywołują dane w niej zawarte bezkrytycznie. W tym stanie rzeczy opracowujący tę publikację dokonali przeglądu literatury i źródeł archiwalnych, starając się możliwie uściślić te dane. W trakcie prowadzonych badań, wykorzystując wszelkie możliwe źródła oraz literaturę, ustalili imienną listę alumnów wcielonych do wojska w latach 1959–1979 łącznie z identyfikacją jednostek i pododdziałów wojskowych, w których pełnili zasadniczą służbę wojskową. Powstała lista obejmuje 2428 nazwiska i jest załącznikiem do tomu I (Aneks 1).

W tle podawanych rozbieżnych danych dot. liczby alumnów wcielonych do wojska w latach 1959–1979 pojawia się problem związany z liczbą alumnów powołanych do odbycia zasadniczej służby wojskowej. Problem istotny ze względu na fakt, iż dane podawane w istniejących dokumentach jak i literaturze są rozbieżne. Wynika to nie tylko z braku dostatecznej dokumentacji znajdującej się w archiwach państwowych jak i archiwach Kościoła. Na to nakłada się brak rozróżnienia między powołaniem a wcieleniem. Powołanie do odbycia zasadniczej służby wojskowej nie jest tożsame z faktycznym odbywaniem służby wojskowej ze względu na fakt, iż między powołaniem a stawieniem się w danej jednostce wojskowej dochodziło do anulowania powołań ze względu na akceptację przez UdsW pism odwoławczych, zmianę kategorii zdrowia lub też anulowania powołania bez podania przyczyny. Stąd rzeczywista liczba alumnów odbywających zasadniczą służbę wojskową odbiega od liczby powołanych. Przykładem ilustrującym, że otrzymanie wezwania na komisję poborową nie jest jednoznaczne z wcieleniem do wojska, jest otrzymanie przez alumnów Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach w maju 1959 r. 137 imiennych wezwań na komisję poborową, z których nikt nie został powołany do odbycia zasadniczej służby wojskowej¹⁷⁴. Podobne sytuacje występowały także w innych latach,

¹⁷³ Zob. J. Myszor, Recenzja pracy A. Setlaka, *Służba wojskowa alumnów WSD w PRL i jej ocena w wypowiedziach alumnów i kapłanów rezerwistów z 1970 r. Studium historyczno-socjologiczne na przykładzie Bartoszyc*, Olsztyn 2002, s. 475–478.

¹⁷⁴ AWSSD, Sprawy wojskowe, SW III4/57/61, za: P. Larysz, *Służba wojskowa alumnów Śląskiego Seminarium Duchownego w latach 1959–1978*, Katowice 2009, s. 37, przyp. 10.

i tak np. w poborze jesiennym (październik) 1969 r. wezwanie do odbycia służby otrzymało 255 alumnów z seminariów diecezjalnych i 23 z seminariów zakonnych, jednakże przed rozpoczęciem służby karty powołania cofnięto wszystkim alumnom zakonnym i 118 diecezjalnym, 32 alumnów zwolniono już w czasie odbywania służby¹⁷⁵. W trakcie poboru w październiku 1975 r., w którym wezwanie do odbycia zasadniczej służby wojskowej otrzymało 105 alumnów z seminariów diecezjalnych i zakonnych, ostatecznie powołano do wojska 89 alumnów, w tym 3 z WSD zakonnych¹⁷⁶. Jest rzeczą oczywistą, że wobec trudnych do ustalenia przyczyn niewcielania powołanych do odbycia zasadniczej służby wojskowej alumnów praktycznie jest niemożliwe ustalenie faktycznej liczby wcielonych do jednostek.

Pierwszy pobór, który nastąpił na jesieni 1959 r.¹⁷⁷, objął w ramach represji wobec biskupów ordynariuszy alumnów czterech seminariów duchownych – w Gnieźnie, Gorzowie, Kielcach i Przemyślu. Autorzy pracy po analizie literatury i dokumentacji archiwalnej przyjęli, że w 1959 r. z powyższych seminariów wcielono do wojska 63 alumnów¹⁷⁸, przy czym 45 alumnów pochodziło z seminarium w Kielcach¹⁷⁹. Należy jednak mieć na uwadze, że kwestia liczby

¹⁷⁵ BPSEP, Pismo ogólne, 2–8 marzec 1970, nr 10/70, s. 1, za: J. Jankowski, *Alumni – Żołnierze. Elementy formacji seminaryjnej w świadomości alumnów-żołnierzy na podstawie analizy dokumentów osobistych*, Świdnica 2007, s. 101.

¹⁷⁶ AAN, UdSW, 125/597, Notatka w sprawie poboru alumnów WSD diecezjalnych i zakonnych dla odbycia zasadniczej służby wojskowej, 19 października 1976, k. 147.

¹⁷⁷ J. Meysztor, *Służba wojskowa alumnów Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w latach 1959–1979*, w: *Wojskowa służba śląskich duchownych w latach 1918–1980*, s. 164–166; Odpis notatki wicedyrektora Urzędu ds. Wyznań Jana Lecha w sprawie służby wojskowej z 4 kwietnia 1959 r., w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, wyd. 1, s. 74–75.

¹⁷⁸ AIC MON, 266/91/128, s. 1–7, Notatka Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego o zachowaniu się alumnów pełniących zasadniczą służbę wojskową w latach 1959–1960 podaje liczbę 58 alumnów, w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, dok. Nr 4, s. 126; wyższą liczbę powołanych wynoszącą 63 alumnów podaje Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, s. 56. Identyczną informację podaje także Ciemięga, *Alumni w wojsku polskim w latach 1959–1980*, s. 253. Także liczbę 63 powołanych alumnów podaje w swym artykule Piotrowski, *Służba wojskowa kleryków*, s. 165; Jankowski, *Alumni – Żołnierze. Elementy formacji seminaryjnej w świadomości alumnów*, s. 93 podaje, że wcielono do wojska 98 alumnów: 40 z Kielc, 34 z Gniezna i 24 z Warszawy. Przy czym nie podaje źródła podanych seminariów i liczb alumnów.

¹⁷⁹ AIC MON, 266/91/128, s. 1–7, Notatka Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego o zachowaniu się alumnów pełniących zasadniczą służbę wojskową w latach 1959–1960, w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, dok. Nr 4, s. 126; Gocel, *Kalendarium Seminarium Duchownego*, s. 63; odmienne dane podaje Piotrowski, *Służba wojskowa kleryków*, s. 165. Na podanej stronie podaje, że z seminarium w Kielcach wcielono 40 alumnów. Nie podaje jednak źródła informacji.

wcielonych do wojska w 1959 r. jak i w latach 1960–1979 jest mimo wszystko sprawą otwartą ze względu na rozbieżne dane występujące w literaturze¹⁸⁰. Przy czym nierzadko podawane dane nie mają umocowania w źródłach¹⁸¹. Alumni wcieleni w 1959 r. w myśl przyjętej zasady rozproszenia¹⁸² zostali rozmieszczeni w jednostkach wojskowych na terenie Pomorskiego Okręgu Wojskowego (POW) – 13 alumnów, Warszawskiego Okręgu Wojskowego (WOW) – 32 alumnów i Śląskiego Okręgu Wojskowego (ŚOW) – 13 alumnów¹⁸³. Należy zauważyć, że podana liczba 58 alumnów pełniących zasadniczą służbę wojskową w okręgach wojskowych¹⁸⁴ nie jest zgodna z liczbą 63 alumnów wcielonych do wojska przyjętą przez autorów pracy. Niestety na obecnym etapie badań nie można było ustalić przyczyny rozbieżności danych.

Przeprowadzenie poboru w 1959 r. wymagało ze względu na założenia polityki wyznaniowej państwa w odniesieniu do alumnów podjęcia szeregu działań organizacyjnych jak i przygotowania przede wszystkim aparatu politycznego WP. Biorąc to pod uwagę Szef GZP WP gen. Zarzycki wystosował do zastępców dowódców WOW i POW ds. politycznych pismo w sprawie służby wojskowej kleryków, w którym polecił m.in. „[...] otoczyć alumnów opieką aparatu politycznego i aktywu żołnierskiego nie rezygnując z żadnych form oddziaływania politycznego oraz podważania ich przekonania o nieomyślności światopoglądu idealistycznego, a także trafności obranego przez nich zawodu”¹⁸⁵ oraz zastosować odpowiednie środki, aby uniemożliwić propagowa-

¹⁸⁰ Jankowski, *Alumni – Żołnierze. Elementy formacji seminarialnej w świadomości alumnów*, s. 93.

¹⁸¹ Tamże.

¹⁸² W myśl przyjętej zasady rozproszenia alumnów, w danej jednostce wojskowej nie powinno ich być więcej niż trzech.

¹⁸³ Wesołowski, *Duszpasterstwo wojskowe w świetle dokumentów archiwalnych*, s. 128; Meysztor, *Służba wojskowa alumnów Wyższego Śląskiego*, s. 164–166; Odpis notatki wicedyrektora Urzędu ds. Wyznań Jana Lecha w sprawie służby wojskowej z 4 kwietnia 1959 r., s. 74–75. AIC MON, 266/91/128, s. 1–7, Notatka Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego o zachowaniu się alumnów pełniących zasadniczą służbę wojskową w latach 1959–1960, w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, dok. Nr 4, s. 126.

¹⁸⁴ Podana liczba jest zgodna z informacją zawartą w Notatce Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego o zachowaniu się alumnów pełniących zasadniczą służbę wojskową w latach 1959–1960. W notatce podana jest liczba 58 alumnów. AIC MON, 266/91/128, s. 1–7, w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, dok. Nr 4, s. 126.

¹⁸⁵ AIC MON, 380/92/471, s. 41–43, Pismo szefa GZP WP gen. Janusza Zarzyckiego z 26 października 1959 r. do zastępców dowódców WOW i POW ds. politycznych w sprawie pierwszego poboru alumnów seminariów duchownych do zasadniczej służby wojskowej, w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, dok. Nr 2, s. 123.

nie wartości chrześcijańskich w wojsku. W przesłanym piśmie polecił także przeciwdziałać próbom szykanowania oraz dyskryminowania alumnów¹⁸⁶.

Wcielenie alumnów do wojska będące elementem polityki wyznaniowej państwa miało prowadzić w następstwie podjętych działań indoktrynacyjnych do zmiany postrzegania przez alumnów stanu duchownego i rezygnacji z obranej drogi wiodącej do kapłaństwa. Ta myśl przewodnia, zawarta w piśmie gen. Zarzyckiego w sprawie służby wojskowej kleryków do zastępców dowódców WOW i POW ds. politycznych w 1959 r.: „[...] otoczyć alumnów opieką aparatu politycznego i aktywu żołnierskiego nie rezygnując z żadnych form oddziaływania politycznego oraz podważania ich przekonania o nieomyślności światopoglądu idealistycznego, a także trafności obranego przez nich zawodu”¹⁸⁷, została potwierdzona w 1962 r. w wydanych przez szefa GZP WP gen. Jaruzelskiego wytycznych dotyczących prowadzenia pracy polityczno-wychowawczej z alumnami. Stwierdzono w nich: „Praca polityczno-wychowawcza prowadzona z żołnierzami-alumnami seminariów duchownych musi być naceLOWANA na zmianę ideologicznej osobowości alumna, a jej wynikiem powinna być jego rezygnacja z kontynuowania studiów w seminariach duchownych i przejście na świecki styl życia. Mając na uwadze ten cel, jego ogromną wagę polityczną, pracę z alumnami należy rozpoczynać już od pierwszej chwili ich pobytu w wojsku i kontynuować przez cały okres ich pobytu w jednostce”¹⁸⁸. Jednakże przyjęty system rozproszenia alumnów *de facto* uniemożliwiał prowadzenie skutecznej indoktrynacji. Stąd też oczekiwania władz partyjno-państwowych były dalekie od osiągniętych efektów. Świadczy o tym dokonana analiza skuteczności działań indoktrynacyjnych we wrześniu 1964 r. przez GZP w przedstawionej ministrowi obrony narodowej marsz. Marianowi Spsychalskiemu *Informacji GZP WP o politycznych i organizacyjnych wynikach powoływania alumnów wyższych seminariów duchownych do odbywania zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1964* we wrześniu 1964 r.¹⁸⁹ Wnioski płynące z dokonanej

¹⁸⁶ Tamże.

¹⁸⁷ Tamże.

¹⁸⁸ A. Lesiński, *Rola kadry wojskowej wobec alumnów-żołnierzy w świetle „Wytycznych generała Wojciecha Jaruzelskiego”*, w: *Kompanie kleryckie w Wojsku Polskim 1959–1980. Materiały*, s. 63.

¹⁸⁹ Informacja Szefa GZP WP, gen. Wojciecha Jaruzelskiego z dnia 28 września 1964 r. do ministra Obrony Narodowej marsz. Mariana Spsychalskiego o politycznych i organizacyjnych wynikach powoływania alumnów wyższych seminariów duchownych do odbywania zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1964, w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, s. 161–164.

analizy jednoznacznie stwierdzały, że skuteczność powadzonych działań indoktrynacyjnych jest niezadowalająca, a jej przyczyny, jak wynika z przedstawionej Informacji, były wielorakie. Wśród nich ważną rolę odgrywały: brak możliwości przeprowadzenia działań skierowanych wyłącznie do alumnów żołnierzy wobec ich rozproszenia w jednostkach wojskowych, brak kadr odpowiednio przygotowanych do pracy z alumnami oraz podjęcie od 1963 r. energicznej kontrakcji ze strony Kościoła.

Analiza dokonana przez UdsW i GZP WP jednoznacznie wskazywała, że dotychczasowy system rozproszenia alumnów w jednostkach wojskowych nie przynosi zakładanych efektów, mimo spektakularnej, wynoszącej w 1962 r. 44% rezygnacji alumnów-żołnierzy z powrotu do seminarium¹⁹⁰. Należy podkreślić, iż w kwestii procentowo ujętego zjawiska rezygnacji alumnów-żołnierzy z kontynuowania po zakończeniu służby wojskowej nauki w seminarium, między danymi wykazanymi w *Informacji* i danymi Kościoła występują rozbieżności¹⁹¹, do których na obecnym etapie badań trudno jest jednoznacznie się odnieść ze względu na niewątpliwe propagandowe ujęcie ze strony aparatu partyjno-rządowego, MON i Kościoła. Niejako przyczynkiem do traktowania kwestii służby wojskowej alumnów w wymiarze *sensu stricto* propagandowym jest m.in. swoista interpretacja przyczyn rezygnacji z dotychczasowego systemu kierowania do jednostek wojskowych alumnów przede wszystkim ze strony ludzi Kościoła. Postrzegają ją jako wynik postaw alumnów „chrystianizujących swoje otoczenie”¹⁹². Interpretacja będąca *de facto* ujęciem propagandowym oparta jest m.in. na stwierdzeniu zawartym w *Informacji* „[...] Zanotowano też kilka prób ze

¹⁹⁰ Informacja Szefa GZP WP, gen. Wojciecha Jaruzelskiego z dnia 28 września 1964 r. do ministra Obrony Narodowej marsz. Mariana Spychalskiego o politycznych i organizacyjnych wynikach powoływania alumnów wyższych seminariów duchownych do odbywania zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1964. AIC MON, 266/91/246, s. 15; Informacja szefa Oddziału I Zarządu I GZP WP, płk. Leona Morawskiego o przebiegu zwolnienia do rezerwy i powołaniu do zasadniczej służby wojskowej alumnów seminariów diecezjalnych i zakonnych, AIC MON, 266/91/369, s. 1–41, w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, dok. Nr 15, s. 193.

¹⁹¹ Zob. m.in. Wilczyński, *Pobór kleryków do wojska*, s. 188. Na wskazanej stronie w tabeli bez tytułu, a także bez podanego źródła dot. strony kościelnej stwierdza, że w 1962 r. liczba rezygnujących z kontynuowania nauki w seminarium po odbyciu służby wojskowej wynosiła 8,2%.

¹⁹² Zob. m.in. T. Fitych, *Służba wojskowa alumnów*, „Chrześcijanin w Świecie”, 24(1994), nr 1, s. 120; Piotrowski, *Służba wojskowa kleryków*, s. 165; Larysz, *Służba wojskowa alumnów Śląskiego*, s. 37.

strony alumnów – nad pozyskaniem niektórych żołnierzy ze swego otoczenia do wstąpienia – po ukończeniu służby wojskowej – do WSD”¹⁹³.

Wnioski z analizy dokonanej przez GZP WP prowadziły do konkluzji, że należy dokonać zmian organizacyjnych dotychczasowej formy powoływania alumnów mających charakter represji na rzecz obowiązku służby wojskowej pierwszego rocznika wszystkich lub prawie wszystkich seminariów oraz organizację specjalnych pododdziałów, do których będą wcielani alumni¹⁹⁴. Przedłożona *Informacja* stała się przedmiotem obrad Komisji KC PZPR ds. Kleru w grudniu 1964 r.¹⁹⁵ Jak wynika z protokołu obrad, zaproponowane zmiany z punktu widzenia państwa w kontekście stosunków państwo-Kościół generalnie oceniano jako korzystne¹⁹⁶, zwłaszcza w aspekcie zasady powszechnego wcielania do wojska wszystkich alumnów roczników podlegających obowiązkowi służby wojskowej, co zostało podkreślone. Wytrącało bowiem Kościołowi argument o represyjnym charakterze powołań. Kwestia objęcia obowiązkiem służby wojskowej wszystkich alumnów jak też ich skomasowania w kilku wydzielonych pododdziałach budziła jednak wątpliwości¹⁹⁷. Pomimo wątpliwości, przyjęto jednak zaproponowaną w *Informacji* koncepcję kierowania alumnów do wytypowanych pododdziałów w dużych garnizonach, w których odbywałyby zasadniczą służbę wojskową.

Przyjęcie przez Komisję KC PZPR ds. Kleru koncepcji zgromadzenia alumnów w wydzielonych pododdziałach, w których obok alumnów będą pełnił zasadniczą służbę wojskową także żołnierze nie będący alumnami, wymagało uzgodnień z MON i GZP WP, przede wszystkim w zakresie kryteriów, jakim miały odpowiadać kadra dowódcza i pododdziały, do których będą wcielani alumni. Niestety na obecnym etapie badań nie są one bezspornie znane. Niemniej należy przyjąć, że kadra zawodowa i szeregowi włączeni do pododdziałów złożonych z alumnów musieli być odpowiednio

¹⁹³ Informacja Szefa GZP WP, gen. Wojciecha Jaruzelskiego z dnia 28 września 1964 r. do ministra Obrony Narodowej marsz. Mariana Spychalskiego o politycznych i organizacyjnych wynikach powoływania alumnów wyższych seminariów duchownych do odbywania zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1964. AIC MON, 266/91/246, s. 8–9.

¹⁹⁴ Tamże, s. 1–20, w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, dok. Nr 10, s. 165.

¹⁹⁵ AAN, KC PZPR, LI/145, Protokół z posiedzenia Komisji KC PZPR ds. Kleru z 29 grudnia 1964 r.; AIC MON 266/91/257, Protokół z posiedzenia Komisji KC PZPR ds. Kleru z 29 grudnia 1964 r., s. 1–13, w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, dok. Nr 11, s. 167–179; Larysz, *Służba wojskowa alumnów Śląskiego*, s. 56.

¹⁹⁶ Tamże, m.in. wypowiedź Mieczysława Marca, s. 168.

¹⁹⁷ Tamże, m.in. wypowiedź Wincentego Kraški, s. 172.

wyselekcjonowani. Zapadły decyzje, że pododdziałami mającymi przyjąć alumnów w poborze wiosennym 1965 były: 25. Bateria Artylerii Stałej (BAS) w Gdańsku-Stogach, bateria mózdzierzy 40. pz 10. Dywizji Pancernej w Opolu i kompania saperów 41. pz 12. Dywizji Zmechanizowanej w Szczecinie¹⁹⁸. W myśl ustaleń niewątpliwie z udziałem GZP WP alumni w pododdziałach w Gdańsku i Szczecinie mieli stanowić 2/3 składu osobowego¹⁹⁹ i 100% (nie licząc podoficerów i oficerów) składu osobowego pododdziału w Opolu²⁰⁰. Pozostałą część składu osobowego stanowić mieli tzw. aktywiści, czyli członkowie PZPR lub organizacji młodzieżowych²⁰¹. Planowano także w następstwie wysuwanych propozycji o zwiększeniu liczby alumnów powoływanych do odbycia zasadniczej służby wojskowej utworzenie poza etatem kompanii zmechanizowanej (kz) w 75. pz 15. DZ w Bartoszycach oraz 32. pz 8. DZ w Kołobrzegu²⁰². Ostatecznie nie doszło do utworzenia tych kompanii i alumni, którzy mieli się w nich znaleźć, zostali wcieleni do 25. BAS²⁰³. Na marginesie decyzji o kierowaniu alumnów powołanych do wojska do wspomnianych pododdziałów funkcjonuje w przestrzeni publicznej nieprawdziwa nazwa tych pododdziałów: kompanie kleryckie²⁰⁴.

¹⁹⁸ Kapuściak, *Walka kontrwywiadu wojskowego z Kościołem katolickim*, s. 98.

¹⁹⁹ Tamże.

²⁰⁰ Tamże.

²⁰¹ AIPN, SWSW, 2386/19700, Pismo szefa WSW nr BB-008401/10/64, 1 XII 1964 r., k. 158–159; AIPN, 0639/231, t. 2, Notatka służbowa GZP zawierająca propozycje wprowadzenia w życie nowych zasad wcielenia i przeszkalania w wojsku alumnów wyższych seminariów duchownych i zakonnych, 17 XI 1964 r., k. 56–57; tamże, Informacja nr 3/65 zastępcy szefa GZP, gen. Jana Czapli, o przebiegu służby wojskowej alumnów WSD zgrupowanych w wyodrębnionych pododdziałach w Gdańsku, Opolu i Szczecinie, 17 IX 1965, k. 81–89.

²⁰² Kowalski, *Jaruzelski. Generał*, s. 258–259.

²⁰³ AIPN, MSW, 0639/231, t. 2, Notatka służbowa [GZP WP] zawierająca propozycje wprowadzenia w życie nowych zasad wcielenia i przeszkalania w wojsku alumnów wyższych seminariów duchownych i zakonnych, [Warszawa] 17 XI 1964 r., k. 56–57; Informacja nr 3/65 [gen. Jana Czapli, zastępcy szefa GZP WP] o przebiegu służby wojskowej alumnów WSD zgrupowanych w wyodrębnionych pododdziałach w Gdańsku, Opolu i Szczecinie, [Warszawa] 17 IX 1965, k. 81, za: Kapuściak, *Walka kontrwywiadu wojskowego z Kościołem katolickim*, s. 99.

²⁰⁴ Larysz, *Służba wojskowa alumnów Śląskiego*, s. 56–57 stwierdza, że tzw. kompanie kleryckie powstały w 1964 r. w Gdańsku, Opolu i Szczecinie, a w 1965 r. dodatkowo w Brzegu, Bartoszycach i Kołobrzegu; Piotrowski, *Służba wojskowa kleryków*, s. 166; Wilczyński, *Pobór kleryków do wojska*, s. 188 stwierdza, że tzw. kompanie kleryckie powstały w 1964 r. w Gdańsku, Opolu i Szczecinie; Czwołek, *Służba wojskowa alumnów*, s. 106 stwierdza, że tzw. kompanie kleryckie powstały w 1964 r. w Gdańsku, Opolu i Szczecinie. Identyczną informację podaje Krawczyk, *Urząd do spraw Wyznań a funkcjonowanie seminariów duchownych*, s. 45; Raina, *Ks. Jerzy Popiełuszko męczennik za wiarę i ojczyznę*, s. 19–31.

W myśl przyjętych rozwiązań, do wspomnianych pododdziałów mieli zostać wcieleni alumni z poboru wiosennego (kwiecień) 1965 r. Natomiast alumni (158) już odbywający zasadniczą służbę wojskową mieli pozostać w dotychczasowych jednostkach wojskowych²⁰⁵. Niemniej jednak przez cały okres powoływania alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej miało nadal miejsce z bliżej nieznanych przyczyn kierowanie alumnów do innych jednostek wojskowych. Miejsca odbywania zasadniczej służby wojskowej przez alumnów we wspomnianych pododdziałach, zwłaszcza w odniesieniu do Gdańska i Opola, budziły jednak zastrzeżenia przede wszystkim aparatu partyjno-politycznego. Podnoszono (słusznie zresztą), że silne struktury kościoła w Gdańsku i Opolu mogą przez prowadzenie aktywnej działalności zakłócać proces indoktrynacji. W następstwie wysuwanych zastrzeżeń podjęto decyzję o przeniesieniu przed poborem jesiennym (październik) 1965 r. alumnów z pododdziałów z Gdańska i z Opola do pododdziałów w Bartoszycach – 75. pz 15. DZ i Brzegu nad Odrą – 1. Warszawskiego Zmotoryzowanego Pułku Pontonowego.

Przeniesienie wspomnianych pododdziałów powiązane było również z wysuniętą podczas posiedzenia Komisji KC PZPR ds. Kleru w grudniu 1964 r. koncepcją organizacji w ramach Obrony Terytorialnej Kraju (OTK)²⁰⁶ pododdziałów, w których służyliby alumni. Praktyczną realizację tej koncepcji rozpoczęto w październiku 1966 r. W tym bowiem miesiącu na podstawie zarządzenia organizacyjnego Szefa Sztabu Generalnego WP (SG WP) gen. dyw. Bolesława Chochy powstały na terenie POW, ŚOW i WOW Szkolne Bataliony Ratownictwa Terenowego (SBRT) w Bartoszycach, Brzegu nad Odrą i w Szczecinie²⁰⁷. Bataliony te otrzymały numerację: 54. Szkolny Batalion

²⁰⁵ Kapuściak, *Walka kontrwywiadu wojskowego z Kościołem katolickim*, s. 98.

²⁰⁶ Wojska Obrony Terytorialnej Kraju (OTK) – siły przeznaczone do: zapewnienia porządku i bezpieczeństwa wewnętrznego, ochrony władz politycznych i administracyjnych, obiektów ważnych dla obronności państwa, ośrodków gospodarczych i komunikacyjnych przed uderzeniami lotnictwa, desantów powietrznych i grup dywersyjnych oraz do likwidacji skutków zniszczeń wojennych. Szerzej na temat wojsk Obrony Terytorialnej Kraju zob. J. Kąjetanowicz, *Koncepcje i plany rozwoju Wojsk Obrony Terytorialnej w Polsce po 1945 roku*, „Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem”, 2016, nr 2(7), s. 45–64; S. Sadowski, *Wojska obrony terytorialnej w polskim systemie obrony terytorialnej kraju w latach 1959–1989*, w: *Konflikty zbrojne i obronność na przełomie XX i XXI wieku. Aspekty polityczne i prawne*, red. Ł. Jureńczyk, P. Radziszewski, S. Sadowski, Bydgoszcz 2018, s. 67–95.

²⁰⁷ Bataliony Ratownictwa Terenowego powstały na podstawie Zarządzenia Organizacyjnego Szefa Sztabu Generalnego Nr 0126/Org. z dnia 17 października 1966 r. CAW, SG WP, 1677/84/39, k. 126. Bataliony nosiły numerację: Jednostka Wojskowa (JW) 4413

Ratownictwa Terenowego m.p. Bartoszyce (JW 4413), 55. Szkolny Batalion Ratownictwa Terenowego m.p. Szczecin Podjuchy (JW 4422), 56. Szkolny Batalion Ratownictwa Terenowego m.p. Brzeg nad Odrą (JW 4446). Pierwszym batalionem powstałym na mocy wydanego zarządzenia był batalion w Szczecinie, który powstał w wyniku przemieszczenia alumnów z Bartoszyca i Kołobrzegu²⁰⁸. Powstałe bataliony (poza batalionem w Bartoszycach, składającym się z trzech kompanii) składały się z dwóch kompani. W myśl założeń związanych z obroną terytorialną bataliony, w skład których wchodził także żołnierze nie alumni stanowiący około 10% stanu osobowego²⁰⁹, były pododdziałami mającymi wykonywać zadania obronno-ochronne, awaryjno-ratunkowe na podległym terenie oraz w okresie pokojowym prace na rzecz gospodarki narodowej²¹⁰. Ten szeroki zakres przewidywanych zadań był w rzeczywistości ograniczony do zadań wykonywanych przede wszystkim na rzecz gospodarki narodowej i sił zbrojnych. Stąd wyszkolenie wojskowe alumnów żołnierzy było mocno ograniczone.

Zgromadzenie alumnów w powstałych batalionach umożliwiło poddanie ich przemyślanej i sterowanej indoktrynacji, także poprzez dobór kadry dowódczej, wśród której oprócz oficerów aparatu partyjno-politycznego znajdował się także do 1973 r. oficer WSW²¹¹. Istotną dla procesu indoktrynacji

w Bartoszycach, 4422 w Szczecin Podjuchy i 4446 w Brzegu nad Odrą. Więcej na temat powstałych batalionów oraz służbie w nich zob. m.in. Piotrowski, *Służba wojskowa kleryków*, s. 165–178; Czwołęk, *Służba wojskowa alumnów*, s. 103–130. Artykuł ten zawiera błędy merytoryczne, jak np. na s. 106–107 gdzie wbrew faktom stwierdza, że „W 1964 r. wszystkie trzy kompanie kleryckie przekształcono w samodzielne jednostki ratownictwa terenowego”; Celmer, *Służba wojskowa alumnów Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku*, s. 289–299.

²⁰⁸ Informacja szefa Oddziału I Zarządu I GZP WP, płk. Leona Morawskiego o przebiegu zwolnienia do rezerwy i powołaniu do zasadniczej służby wojskowej alumnów seminariów diecezjalnych i zakonnych, AIC MON, 266/91/369, s. 1–41, w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, dok. Nr 15, s. 193–194.

²⁰⁹ AIC MON, GZP WP, 266/91/468, t. 19, System szkolenia alumnów w jednostkach specjalnych, za: Larysz, *Służba wojskowa alumnów*, s. 61.

²¹⁰ AWL, F 256 SBRT 0233/71/7, Plan treningów w osiągnięciu gotowości bojowej przez 56 SBRT na 1968 r., k. 4; T. Banaszek, *Obrona Terytorialna Kraju w województwie kieleckim (1963–1975). Organizacja i działalność*, PHW, 2013, 14(65), nr 2(244), s. 213.

²¹¹ AIPN, SWSW, 2386/19701, Pismo zastępcy szefa WSW, płk. Jerzego Mrówczyńskiego, nr BB002040/10/66, 19 IX 1966 r., k. 128–129. W 1973 r. ze składu szkolnych batalionów ratownictwa terenowego wycofano oficerów kontrwywiadu wojskowego. Zob. AIPN, SWSW, 2386/21089, Szyfrogram nr 1478 zastępcy szefa WSW, płk. Wiktora Siennickiego, 14 VII 1973 r., k. 10.

alumnów kadre, zajmująca się pracą partyjno-polityczną, stanowili oficerowie – absolwenci Wojskowej Akademii Politycznej (WAP)²¹², dodatkowo kończący Podyplomowe Studium Religioznawstwa Uniwersytetu Warszawskiego i Wrocławskiego. Bez popełnienia większego błędu można stwierdzić, że do powstałych szkolnych batalionów ratownictwa terenowego skierowano starannie dobraną, gruntownie przeszkoloną w Głównym Zarządzie Politycznym Wojska Polskiego kadre aparatu partyjno-politycznego, posiadającą w części przypadków oprócz wykształcenia zdobytego w WAP także wykształcenie uniwersyteckie²¹³, oraz wyższą kadre dowódczą. Czy specjalne kryterium doboru obejmowało kadre podoficerską, trudno jest jednoznacznie stwierdzić.

Proces szkolenia i wychowania alumnów zgromadzonych w powstałych batalionach prowadzony był dwutorowo. Pierwszy tor był prowadzony w ramach powszechnej indoktrynacji żołnierzy odbywających zasadniczą służbę wojskową poprzez szkolenie polityczne, obejmujące z założenia 100% żołnierzy wszystkich rodzajów służby. Jego program był ściśle ustalony przez Główny Zarząd Polityczny WP i rozpisany na dłuższe cykle, w latach siedemdziesiątych nawet kilkuletnie (w przypadku żołnierzy służby zawodowej)²¹⁴. Według planu wyróżniano dwie formy prowadzenia zajęć politycznych: wykład oraz dyskusję, z czego ta ostatnia zajmowała od jednej czwartej do jednej trzeciej przeznaczonego czasu²¹⁵. Przemysłana

²¹² Wojskowa Akademia Polityczna im. Feliksa Dzierżyńskiego – polska marksistowsko-leninowska wojskowa uczelnia wyższa istniejąca w Warszawie na Ochocie przy ulicy Opaczewskiej 2a (od 1960 ul. Banacha 2) w latach 1951–1990. Była to szkoła kształcąca kadre oficerską pionu politycznego (polityczno-wychowawczego) Ludowego Wojska Polskiego pod kątem indoktrynacji politycznej. Program studiów był zbliżony do programu realizowanego na podobnych uczelniach ZSRR i w innych państwach Układu Warszawskiego. Była głównym ośrodkiem dydaktycznym kształcącym kadry polityczne wojska. Była najważniejszym w siłach zbrojnych ośrodkiem marksistowskich nauk społecznych. Jej pracownicy, słuchacze oraz absolwenci propagowali idee socjalizmu nie tylko w szeregach wojska, lecz również w środowiskach cywilnych. Ustawa z dnia 21 marca 1951 o utworzeniu Akademii Wojsko Politycznej. Dziennik Rozkazów MON (Dz. Rozk. MON) 1951, nr 4, poz. 22, s. 25–26; Dekret z dnia 18 lipca 1951 r. o nazwie Akademii Wojskowo-Politycznej. Dz. Rozk. MON 1951, nr 12, poz. 66, s. 111.

²¹³ Taka sytuacja występowała w 55. SBRT w Szczecinie Podjuchy, gdzie dwóch oficerów aparatu partyjno-politycznego posiadało wykształcenie uniwersyteckie w zakresie historii. Larysz, *Służba wojskowa alumnów*, s. 87.

²¹⁴ Leszkowicz, *Główny Zarząd Polityczny WP jako centrum wojskowej propagandy i indoktrynacji 1956–1980*, t. 1, s. 145.

²¹⁵ AMON, GZP WP, 237.91.56, Program szkolenia politycznego na rok szkoleniowy 1961/62, k. 39–42, za: Leszkowicz, *Główny Zarząd Polityczny WP jako centrum wojskowej propagandy i indoktrynacji 1956–1980*, t. 1, s. 145.

i sterowana indoktrynacja ma odbicie w treści programów pracy polityczno-wychowawczej, w których dużą wagę przywiązywano do treści z szeroko rozumianej dziedziny politycznej, filozoficznej i religioznawczej²¹⁶. Interesujący ze względu na treści polityczne i ideologiczne jest funkcjonujący w drugiej połowie lat siedemdziesiątych program szkolenia nowo wcielonych żołnierzy służby zasadniczej, przechodzących tzw. szkolenie unitarne (początkowe, przed przysięgą wojskową), zatytułowany „W służbie socjalistycznej Ojczyzny”. W programie tym znajdowały się m.in. tematy poświęcone godłu, symbolom narodowym, ceremoniałowi wojskowemu i wynikającym z tego obowiązkom ideowo-moralnym, wierności przysiędze i sztandarowi, a także dotyczące podstaw ustroju PRL, tematyki społeczno-ekonomicznej, roli partii, zaszczytnego obowiązku obrony niepodległości i socjalizmu, struktury i charakteru Sił Zbrojnych PRL, wymagań współczesnego pola walki, dyscypliny wojskowej, ochrony tajemnic, kolektywów żołnierskich i koleżeństwa oraz organizacji młodzieżowej w wojsku²¹⁷. Jak stwierdza Tomasz Leszkowicz, program ten był wypadkową socjalizacji żołnierza do funkcjonowania w ramach nowej instytucji i wdrażania głównych zasad politycznych i ideologicznych²¹⁸. Drugi tor indoktrynacji opierał się na wydawanych programach, wytycznych i zarządzeniach dotyczących wyłącznie alumnów-żołnierzy. Stąd mieli oni zwiększony wymiar godzin i odpowiednią tematykę, program szkolenia politycznego²¹⁹. Widzimy to m.in. w wydanym w 1966 r. przez GZP WP *Programie działalności szkoleniowo-wychowawczej w batalionach ratownictwa terenowego*, w którym zaleca się m.in. „[...] wychowanie alumnów w duchu walki z imperializmem i innymi siłami wrogimi socjalizmowi”²²⁰.

Prowadzonej indoktrynacji przebiegającej z różnym nasileniem związanym przede wszystkim z zachodzącymi zmianami w polityce wyznaniowej służył zwiększony wymiar czasu programowych zajęć szkolenia politycznego i zajęć kulturalno-oświatowych, wynoszący łącznie 6 godz. tygodniowo, oraz obowiązkowe codzienne oglądanie Dziennika Telewizyjnego w godz.

²¹⁶ AIC MON 266/91/257, Protokół z posiedzenia Komisji KC PZPR ds. Kleru z 29 grudnia 1964 r., s. 1–13, w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, dok. Nr 11, s. 177.

²¹⁷ Centralna Biblioteka Wojskowa, Dokumenty Życia Społecznego, GZP WP, 5.1d10/9, Programy szkolenia politycznego żołnierzy zasadniczej służby wojskowej (1976–1977).

²¹⁸ Leszkowicz, *Główny Zarząd Polityczny WP jako centrum wojskowej propagandy i indoktrynacji 1956–1980*, t. 1, s. 146.

²¹⁹ Lesiński, *Wojskowa służba alumnów*, s. 329.

²²⁰ Wesołowski, *Duszpasterstwo wojskowe w świetle dokumentów archiwalnych*, s. 12.

19.30–20.00. Dodatkowo przeznaczano cotygodniowo jedną godzinę na informację polityczną. Przywiązywanie dużego znaczenia do indoktrynacji mającej prowadzić do rezygnacji alumnów-żołnierzy z obranej drogi wiodącej do kapłaństwa prowadziło do stosowania szerokiego wachlarza oddziaływania politycznego także w zajęciach kulturalno-oświatowych. W bogatym wachlarzu środków propagandowych istotną rolę odgrywały wyjścia do kina, projekcje filmów, działalność kół zainteresowań, wycieczki do różnych zakładów przemysłowych, spotkania z zaproszonymi osobistościami interesującymi z punktu widzenia pracy polityczno-wychowawczej. Działania te w myśl wytycznych do działalności kulturalno-oświatowej w pododdziałach specjalnych [pododdziałach grupujących alumnów-żołnierzy] wydawanych przez GZP WP²²¹ miały za cel rozbudzenie, kształtowanie i zaspokajanie potrzeb kulturalnych i intelektualnych, a zwłaszcza rozszerzenie i pogłębienie wiedzy o kulturze zaangażowanej²²² w walce o postęp społeczny²²³ oraz zapewnienie kulturalnej rozrywki i odpoczynku²²⁴. Inną formą oddziaływania na alumnów-żołnierzy było demonstracyjne zainteresowanie potrzebami alumnów, którzy zadeklarowali, że nie wrócą do seminarium po zakończeniu zasadniczej służby wojskowej tak w zakresie dalszego kształcenia, wyboru miejsca zamieszkania, jak i charakteru pracy. W efekcie prowadzonych dzia-

²²¹ AI MON, GZP WP, t. 19, 266.91.369, Wytyczne do działalności kulturalno-oświatowej w pododdziałach specjalnych zatwierdzone przez Szefa GZP WP gen. dyw. Józefa Urbanowicza w 1967 r.

²²² Kultura zaangażowana nierozzerwalnie wiąże się także z polityką. W tym kontekście określenie to można pojmować przynajmniej na trzy sposoby. Z jednej strony, jako działania propagandowe w danym systemie politycznym, wykorzystywane przez władzę do manipulowania społeczeństwem. Z drugiej strony, jako działania opozycyjne ze strony społeczeństwa, mające na celu walkę z systemem lub jego większymi czy też mniejszymi niedoskonałościami. W obu powyższych przykładach występuje silne zaangażowanie zarówno władzy, jak i obywateli (społeczeństwa). Sztuka staje się więc narzędziem w polityce, nośnikiem określonych idei i wartości, sposobem artykulacji interesów poszczególnych uczestników gry politycznej. Z trzeciej strony kultura zaangażowana przejawia się poprzez wszelkiego rodzaju wydarzenia czy postaci historyczne, które stają się inspiracją do szerszej dyskusji poprzez sztukę i w sztuce. Więcej zob. *Kultura zaangażowana. Szkice społeczno-polityczne*, red. M. Tabaczyński, W. Trempała, P. Wenderlich, Bydgoszcz 2016.

²²³ Postęp społeczny – całościowy rozwój danego społeczeństwa w różnych dziedzinach życia społecznego, przybliżający je do określonego, wartościowanego pozytywnie stanu. Zob. P. Sztompka, *Socjologia zmian społecznych*, Kraków 2005, s. 24.

²²⁴ AI MON, GZP WP, t. 19, 266.91.369, Wytyczne do działalności kulturalno-oświatowej w pododdziałach specjalnych zatwierdzone przez Szefa GZP WP gen. dyw. Józefa Urbanowicza w 1967 r.

łań daje się zauważyć priorytet działań indoktrynujących nad działaniami w zakresie szkolenia wojskowego.

Proces indoktrynacji prowadzony przez oficerów aparatu partyjno-politycznego wspomagany był m.in. przez wybranych cywilnych przedstawicieli aparatu partyjno-politycznego, przedstawicieli UdsW i innych. Ważnym elementem prowadzonego procesu indoktrynacji była systematyczna obserwacja alumnów żołnierzy tak przez oficerów aparatu partyjno-politycznego, oficera WSW, jak i umieszczonych w pododdziałach żołnierzy współpracujących z WSW. Interesującym aspektem obserwacji alumnów żołnierzy przez oficerów aparatu partyjno-politycznego była sporządzana przez nich sprawozdawczość z obserwacji przesyłana po sporządzeniu do GZP WP, przy czym sprawozdawczość ta była ściśle określona co do zawartości. W myśl wymogów sprawozdawczość w postaci meldunku dotyczącego każdego alumna-żołnierza musiała zawierać m.in. informację, z jakiego seminarium się wywodził, w jakich organizacjach wojskowych się udzielał, jakie wykazywał zainteresowania, czy praktykował modlitwę itp.²²⁵

Prowadzona systematyczna obserwacja, w której oprócz oficerów aparatu partyjno-politycznego uczestniczyli także wszyscy przełożeni, niosła ze sobą podział alumnów żołnierzy na trzy grupy. Taki podział został dokonany w sporządzonej w 1970 r. *Ocenie postaw alumnów w wojsku przez oficerów politycznych*²²⁶. Do grupy I obejmującej średnio w każdym batalionie 10–15% alumnów zaliczano alumnów stroniących od udziału w jakiegokolwiek formie pracy polityczno-społecznej, traktujących służbę wojskową jako zło konieczne, dopatrujących się we wszystkich przedsięwzięciach prób podważania ich przekonań religijnych i odciążenia ich od powołania kapłańskiego. Alumni zaliczani do tej grupy starali się tworzyć nastroje opozycyjne, wywierając naciski na alumnów angażujących się w prace społeczne. Jak stwierdzono, w grupie tej znajdowali się tylko nieliczni alumni wyróżniający się ponadprzeciętną inteligencją i wiedzą²²⁷. Do grupy II obejmującej w każdym batalionie 60–70% alumnów zaliczano alumnów łatwo aklimatyzujących się w środowisku wojskowym i biorących na ogół czynny udział w środowisku społecznym, uczestniczących we współzawodnictwie, wbrew inspiracji władz kościelnych

²²⁵ AI MON, Zarząd I GZP WP, t.,19, Schemat referatu (meldunku) z pracy politycznej oficera; Dokumenty wychodzące i przychodzące dotyczące alumnów 1968, t. 2–4, 18–21, B.266.991.754.

²²⁶ AI MON, GZP WP, t. 19, rok 1970, 266.91.468, Ocena postaw alumnów w wojsku przez oficerów politycznych za Larysz, *Służba wojskowa alumnów*, s. 62.

²²⁷ Tamże.

aktywnie biorących udział w pracy kulturalno-oświatowej, w kółkach zainteresowań, zachowujących się podobnie jak żołnierze z pododdziałów, w których nie ma alumnów. W grupie tej wyróżnienia alumnów nie należą do wyjątków²²⁸. Do grupy III zaliczano pozostałych alumnów, którzy według opinii sporządzających ocenę znaleźli się w seminariach przypadkowo, wcześniej szukających różnych dróg życia; tych, którzy wobec nieudanych prób dostania się na różnorodne uczelnie podjęli decyzję o pójściu do seminarium. W sporządzonej ocenie przyjmowano, że gdyby mieli możliwość pójścia na wyższe świeckie uczelnie, nigdy by nie wstąpili do seminarium²²⁹. Jest sprawą otwartą, na ile ów podział i charakterystyka w sporządzonej ocenie odpowiadała stanowi rzeczywistości. Powyższa ocena jest tylko sygnałem zachęcającym do pogłębionych badań, zwłaszcza socjologicznych.

Analizując podejmowane działania wobec alumnów w batalionach należy stwierdzić, że jeżeli nawet nie przyniosły one pożądanego skutku z punktu widzenia polityki wyznaniowej wobec Kościoła, przynosiły jednakże wymierne korzyści dla aparatu bezpieczeństwa w zakresie wiedzy o przyszłych kapłanach. Jest bowiem niezaprzeczalnym faktem, iż alumni-żołnierze byli otoczeni swoistą „opieką” WSW gromadzącego wiedzę o każdym z nich. Uzupełnieniem wiedzy zgromadzonej przez WSW i przekazanej SB były opinie sporządzane przez przełożonych alumnów po zakończeniu przez nich zasadniczej służby wojskowej. Przykładem jest m.in. opinia dotycząca alumna Zdzisława Kowalewskiego, w której stwierdza się: „[...] Opiniowany uważa dwuletnią służbę wojskową za niepotrzebną stratę czasu, która odciągnęła go od wytyczonego w życiu celu. Jego dewizą w czasie odbywania służby wojskowej było – nie być karany, nie brać udziału w pracy k[ulturalno] o[światowej]. Chciał być niezauważalnym wśród innych żołnierzy. Inteligentny i bystry. W stosunku do przełożonych starał się być taktowny. W służbowych rozmowach uważał milczenie za najlepszą broń przeciwko przełożonemu. Wpływ służby wojskowej na dalsze swoje życie ocenia zdecydowanie niekorzystnie. Na zajęciach politycznych był pilny, starał się skorzystać z nich jak najwięcej. Po każdym zajęciu komentował je w gronie alumnów. Jest fanatykiem religijnym uważanym przez innych kolegów za przywódcę duchowego. Sądzi, że ustrój socjalistyczny jest bez perspektyw i w przyszłości nie ma żadnego bytu na naszym globie. Uważa, że Polska w XXX-leciu zrobiłaby większy krok gospodarczy (niż do tej pory),

²²⁸ Tamże.

²²⁹ Tamże.

gdymby skorzystała z pomocy Zachodu. Przebywa tylko w towarzystwie żołnierzy-alumnów. W pracy k[kulturalno] oświatowej] nie angażuje się wcale. Winą za tarcia między Państwem a kościołem całkowicie obciąża Państwo. Żołnierz cichy, umiejętnie starający się przeszkadzać przełożonym w pracy wychowawczej. Wraca do seminarium”²³⁰. Interesująca jest także opinia o alumnie K.F.: „[...] W czasie odbywania służby wojskowej u opiniowanego następowała stopniowa laicyzacja poglądów i postaw. W końcowym etapie służby przestał chodzić do kościoła. Modlić się przestał już wcześniej [...]. Do seminarium nie wraca. Zamierza pozostać w zawodowej służbie wojskowej, kształcić się na jakiejś uczelni wojskowej”²³¹.

Sporządzone opinie po ich zatwierdzeniu przez zastępcę dowódcy pododdziału ds. politycznych i dowódcę pododdziału były przesyłane do GZP WP, który następnie przekazywał je UdsW i aparatowi bezpieczeństwa. Przykładem tego stanu rzeczy jest pismo z sierpnia 1967 r. płk. Wiesława Zajdy, wicedyrektora Departamentu IV MSW²³² do GZP WP, w którym prosi o przesłanie charakterystyk zwalnianych do rezerwy alumnów „[...] w związku z tym, że alumnowie odbywający służbę wojskową pozostają w naszym zainteresowaniu zwracamy się z uprzejmą prośbą o przesłanie szczegółowych charakterystyk alumnów kończących służbę w WP, ze szczególnym uwzględnieniem zachowań, działań i ujawnionych kontaktów z władzami WSD”²³³. Wydawałoby się, że na tym kończy się kontrola alumna po odbyciu zasadniczej służby wojskowej. Jednak tak nie było, ponieważ po powrocie do seminarium duchownego, kontynuowania studiów i przyjęcia święceń nadal pozostawał on w kręgu zainteresowania UdsW i aparatu bezpieczeństwa. Świadczy o tym m.in. dokument UdsW z 14 lutego 1975 r. Na podstawie prowadzonych obserwacji księży, którzy odbyli służbę wojskową, stwierdzono w nim, że w większości odznaczają się oni „[...] politycznym

²³⁰ AAN, UdSW, 125/601, k. 42, Opinia służbowa na szeregowego Zdzisława Kowalewskiego za okres od 28.10.1972 r. do 10.10.1974 r.

²³¹ AAN, UdSW, 125/601, k. 10, Opinia służbowa na st. szer. K[] F[], s. Ludwika za okres od 28 października 1972 do 10 października 1974 r.

²³² Departament IV MSW zorganizowany został z dniem 15 czerwca 1962 r. Miał odpowiadać za kontrolę i zwalczanie Kościoła, kościołów i innych związków wyznaniowych. Zob. Zarządzenie nr 0105/62 Ministra Spraw Wewnętrznych o powołaniu Departamentu IV MSW dn. 9 czerwca 1962 r., w: *Instrukcje, wytyczne, pisma Departamentu IV Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z lat 1962–1989*, Nr 5, s. 185–186 oraz Zarządzenie organizacyjne nr 062/org Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 9 czerwca 1962 r., dok. Nr 6, s. 187.

²³³ AI MON, GZP WP, 266.91.365, Pismo wicedyrektora Departamentu IV MSW płk. W. Zajdy do Szefa Zarządu I GZP WP płk. Kopca Z 29 VIII 1967 r., k. 194.

neutralizmem, lojalnym stosunkiem do władz państwowych oraz przestrzeganiem porządku prawnego²³⁴.

Jest rzeczą oczywistą, że prowadzone działania indoktrynacyjne w stosunku do alumnów-żołnierzy połączone nierzadko z działaniami jednoznacznie odbieranymi przez alumnów jako szykany, jak np. brak możliwości uczestnictwa w mszach i drastyczne ograniczenie swobody religijnej, konfiskowanie książek o tematyce religijnej, budziły sprzeciw czy też opór samych alumnów jak i Kościoła. Przy czym należy mieć na uwadze, że sprzeciw czy też opór alumnów nie przybierał poza nielicznymi przypadkami form, które byłyby nie do zaakceptowania, które byłyby sprzeczne z nauką Kościoła. Spektakularnym aktem było użycie przemocy fizycznej przez sześciu alumnów 56. SBRT wobec dowódcy drużyny we wrześniu 1968 r.²³⁵ Formy oporu podejmowane przez zdecydowaną większość alumnów w zasadzie dotyczyły negacji treści ideologicznych, demonstracyjnego braku wiedzy w trakcie egzaminów, braku aktywności w proponowanym wachlarzu zajęć kulturalno-oświatowych, niechętnego udziału w akcjach społeczno-politycznych czy też w sporadycznych wypadkach sprzeciwu wobec szykan poprzez odmowę spożycia posiłków. W pozostałych kwestiach związanych z funkcjonowaniem w pododdziale alumni zajmowali zróżnicowane stanowiska, na co wpływ mieli po uzyskaniu wiedzy przełożeni seminariów²³⁶. Drastycznym, chociaż odosobnionym przypadkiem reakcji na szykany była dezercja 6 czerwca 1963 r. szer. Jerzego Wąsowicza, alumna z WSD we Wrocławiu²³⁷ służącego w 5. Kołobrzeskim Pułk Artylerii w Chełmie Lubelskim.

²³⁴ AAN, UdSW, 125/597, k. 96, Służba wojskowa alumnów, 14 lutego 1975 r.

²³⁵ W wyniku tego zdarzenia pięciu alumnów uczestniczących w nim zostało skazanych na karę więzienia w wymiarze od 2 do 1, 5 roku. AWL, F 2, 56 SBRT, 01414/72/12, k. 63, Wyrok Sądu Śląskiego Okręgu Wojskowego nr SO 11/69, w: Piotrowski, *Służba wojskowa kleryków*, s. 172.

²³⁶ Przykładem ilustrującym jest fakt rezygnacji w 1975 r. alumna 56. SBRT po kilku tygodniach z pracy kantynie – kawiarni w jednostce w Brzegu nad Odrą po rozmowie przeprowadzonej z rektorem seminarium. Zob. AWL, F 2, ZP ŚOW, 02141/82/11, k. 141, Informacja z 6 kwietnia 1975 r. zastępcy Szefa Zarządu WSW ŚOW płk. E[ugeniusza] Smolarczyka dot. sytuacji wśród alumnów 56 SBRT oraz o pojawieniu się ulotek o wrogiej treści w garnizonie Kostrzyn, w: Piotrowski, *Służba wojskowa kleryków*, s. 169–170.

²³⁷ Ujęty został 20 sierpnia 1963 r. i skazany 5 grudnia 1963 r. przez Sąd WOW na półtora roku więzienia. Zob. AIPN, SWSW, 2386/10811, Sprawa Operacyjnego Poszukiwania nr 489 dot. dezercji bez broni krypt. „Kleryk” [1963–1964] za: Kapuściak, *Walka kontrwywiadu wojskowego z Kościołem katolickim*, s. 94.

Proces powoływania alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej, rozpoczęty w 1959 r., w przeciągu lat 1959–1979 przebiegał z różnym nasileniem w odniesieniu do liczby seminariów, z których następował pobór alumnów, roku studiów i liczby powoływanych jednocześnie alumnów. Analiza dostępnych materiałów archiwalnych pozwala stwierdzić, że akcją powoływania alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej zostały objęte wszystkie seminaria, przy czym alumni z niektórych seminariów byli powoływani częściej. W tym kontekście szczególnie „wyróżnione” były seminaria duchowne w Gościkowie, Katowicach, Kielcach, Przemyślu i Wrocławiu. Ten stan rzeczy podsumował ks. Józef Marecki stwierdzając, że „W pierwszej kolejności poboru alumnów dokonywano w tych seminariach duchownych, do których władze kościelne i seminaryjne nie dopuszczały świeckich wizytatorów, a także w tych diecezjach, w których ordynariusze zostali uznani za nielojalnych wobec władz państwowych”. Powoływani alumni do 1970 r. w zasadzie rekrutowali się z trzech roczników studiów (I, II, III), aczkolwiek sporadycznie powoływano także alumnów studiujących na czwartym i piątym roku, a później już tylko w zasadzie z pierwszego roku studiów. Zmiana praktyki powoływania alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej w odniesieniu do roku studiów związana była, jak należy sądzić z przeświadczeniem, że alumni pierwszego roku studiów są bardziej podatni na wpływy indoktrynacji.

Zmiany zachodzące w polityce wyznaniowej, skutkujące m.in. ograniczeniem liczby powoływanych alumnów spowodowało, że w 1973 r. rozformowano 55. SBRT stacjonujący w Szczecinie. Pozostałe dwa bataliony na podstawie wydawanych w latach 1979–1980 zarządzeń organizacyjnych szefa SG WP gen. broni Floriana Siwickiego zostały rozformowane w 1980 r. Pierwszym batalionem, który rozpoczął proces rozformowywania, był 56. Szkolny Batalion Ratownictwa Terenowego w Brzegu nad Odrą. Proces ten trwał od października 1979 r., a zakończył się 29 lutego 1980²³⁸. W styczniu 1980 r. procesowi rozformowywania został poddany 54. SBRT w Bartoszycach²³⁹. Ostatecznie czas pełnienia służby wojskowej przez alumnów dobiegł kresu w kwietniu 1980 r., kiedy to na podstawie zarządzenia ministra obrony narodowej gen. Jaruzelskiego z 2 kwietnia 1980 r., podpi-

²³⁸ CAW, SG WP,1788/90/28, Zarządzenie organizacyjne Szefa SG WP Nr 051/Org. z 24 października 1979 r., k. 279, w: Piotrowski, *Służba wojskowa kleryków*, s. 167.

²³⁹ CAW, SG WP,1788/90/28, Zarządzenie organizacyjne Szefa SG WP Nr 04/Sztab z 22 stycznia 1980 r., k. 281.

sanego przez wiceministra gen. Siwickiego, ostatni alumni służący w wojsku – w 54. SBRT wcieleni w poborze jesiennym w październiku 1979 r. zostali zwolnieni ze służby wojskowej w dniach 10–15 kwietnia 1980 r.²⁴⁰

* * *

Decyzja o poborze alumnów do wojska w latach 1959–1979 będąca elementem polityki wyznaniowej państwa sprawiła, że nieoczekiwanie znaleźli się oni w pierwszym szeregu tych, których należy otoczyć szczególną „opieką” ze strony czynników administracyjnych, partyjnych i aparatu bezpieczeństwa. W kontekście decyzji o powoływaniu alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej istotne jest pytanie, co spodziewano się osiągnąć. Odpowiedź wbrew pozorom nie jest łatwa, ponieważ można wpaść w pułapkę komunałów i sloganów funkcjonujących w przestrzeni publicznej. Wydaje się, że celem zasadniczym było uzyskanie kontroli nad systemem kształcenia duchownych poprzez szerokie działania administracyjne i aparatu bezpieczeństwa. Świadczy o tym m.in. stanowisko UdsW z grudnia 1973 r., w trakcie rozmów powstałej w listopadzie 1972 r. podkomisji ds. stosunków państwo-Kościół, złożonej z przedstawicieli władz państwowych i Episkopatu²⁴¹: „[...] zdaniem UdsW, całkowite odstąpienie od wcielania alumnów do zasadniczej służby wojskowej, względnie innych form szkolenia wojskowego byłoby możliwe jedynie w wypadku uznania nadzoru państwowego nad WSD”²⁴². Istotnym celem było też danie sygnału młodzieży, że sutanna nie chroni od obowiązku odbycia zasadniczej służby wojskowej. Jednakże najważniejszym celem wypływającym z decyzji o powoływaniu alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej było wykształcenia pozytywnego stosunku wśród alumnów-żołnierzy do istniejącej rzeczywistości społeczno-politycznej, czyli powiązania alumnów z życiem poza seminarium i poddaniu ich stopniowej laicyzacji²⁴³. Zakładano, że pobyt w środowisku dotąd obcym alumnom przy ograniczonych kontaktach z duchowieństwem i kadrami seminariów przyniesie też, przynajmniej w części przypadków, refleksje nad

²⁴⁰ AIC MON, 380/92/1994, s. 1–2, Zarządzenie Ministra Obrony Narodowej nr PF-3 z 2 kwietnia 1980 r. w sprawie przedterminowego zwolnienia z wojska podoficerów i szeregowych, odbywających zasadniczą służbę wojskową w 54 SBRT, w: Lesiński, *Służba wojskowa kleryków*, dok. Nr 23, s. 248–249.

²⁴¹ Mazurkiewicz, *Ingerencje Wydziału do Spraw Wyznań*, s. 90.

²⁴² AAN, UdSW, 125/597, Sprawa służby wojskowej alumnów wyższych seminariów duchownych, 27 grudnia 1973, k. 94.

²⁴³ *Tajne dokumenty Państwo – Kościół 1960–1980*, s. 137.

pobytem w seminarium i w efekcie rezygnację z nauki w nim. Nie możemy też wykluczyć, że jednym z motywów decyzji było przeświadczenie, że wobec niemożności zlikwidowania wpływów kościołów i związków wyznaniowych na społeczeństwo należy pozyskać wśród alumnów osoby przychylnie odnoszące się do istniejącej rzeczywistości społeczno-politycznej, co w przyszłości umożliwiłoby uzyskanie poprzez nich wpływu na politykę Kościoła. Ten wielce prawdopodobny cel podkreśla Andrzej Lesiński stwierdzając, że „celem głównym prowadzonej indoktrynacji alumnów w wojsku było wykorzystanie ich w przyszłości jako księży do legitymizacji niesprawiedliwego systemu społeczno-politycznego”²⁴⁴. Powyższe stwierdzenie jakkolwiek wielce prawdopodobne, ze względu na brak jednoznacznych w tym zakresie źródeł pozostaje jednak w sferze przypuszczeń.

Czy przyświecające cele stojące u podstaw decyzji o powoływaniu alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej zostały osiągnięte, zwłaszcza w kontekście rezygnacji alumnów z kontynuowania nauki w seminariach? Odpowiedź na tak sformułowane pytania jest trudna do jednoznacznego określenia. Powodem zasadniczym jest brak dostatecznej ilości materiałów archiwalnych struktur państwa odpowiadających za politykę wyznaniową i działalność aparatu bezpieczeństwa ze względu na ich niekompletność jak i brak możliwości stwierdzenia ich wiarygodności. Identyczna sytuacja występuje po stronie Kościoła. Ważnym acz bolesnym pytaniem dla Kościoła jest skala zaangażowania alumnów, księży we współpracę z aparatem bezpieczeństwa. Niestety to pytanie napotyka na mur milczenia tak ze strony Kościoła jak i ekip rządzących po 1989 r. Unikając odpowiedzi na powyższe pytanie Kościół i środowiska prawnicze niezmiennie podkreślają wbrew oczywistym faktom, że aparat bezpieczeństwa poniósł klęskę na polu zaangażowania alumnów i księży we współpracę z aparatem bezpieczeństwa. Należy jednak stwierdzić, że niestety nie jest to prawda. Pewien obraz skali zaangażowania daje proces mianowania żołnierzy alumnów na pierwszy stopień oficerski-rezerwy, podczas którego wielu alumnów-żołnierzy nie otrzymało awansu w związku ze stwierdzeniem ich współpracy z aparatem bezpieczeństwa na podstawie dokumentacji zachowanej w Instytucie Pamięci Narodowej.

Reasumując ten wątek, pomimo stanowiska artykułowanego przez Kościół i środowiska prawnicze o klęsce komunistów na tym polu należy stwierdzić, że zaangażowanie alumnów, księży we współpracę z aparatem bezpieczeństwa było znaczące. W rzeczywistości bowiem stosując różnorodne

²⁴⁴ Lesiński, *Wojskowa służba alumnów*, s. 324.

formy nacisku struktury państwa prowadzące działalność przeciw Kościołowi odniosły jednak spektakularne sukcesy, umieszczając swych współpracowników na wszystkich szczeblach struktur Kościoła. Potwierdzenie skuteczności aparatu bezpieczeństwa w pozyskiwaniu współpracowników wśród ludzi Kościoła widzimy m.in. w danych z 1976 r. przedstawionych przez Tadeusza Ruzikowskiego. Wynika z nich, że z ogólnej liczby 25 174 duchownych, w tym alumnów świeckich i zakonnych, dla aparatu bezpieczeństwa pracowało 2309 duchownych. Oznacza to, że 9,17% duchownych było zarejestrowanych w kartotekach SB jako tajni współpracownicy²⁴⁵. Czy to są pełne dane? Z pewnością nie.

Ważkim pytaniem jest w kontekście pełnienia zasadniczej służby wojskowej przez alumnów, jak należy ją postrzegać. Pewien obraz dają zamieszczone w tomie II i III ich wspomnienia, z których wynika, że ich służba wojskowa zwłaszcza po zgromadzeniu w szkolnych batalionów ratownictwa terenowego dawała okazję do wzajemnego poznania, zżycia się, przyjaźni, przełamywania barier wynikających ze specyfiki seminariów czy też diecezji. Niezaprzeczalny jest też fakt, że alumni-żołnierze, którzy zostali kapłanami, poprzez służbę wojskową wzbogacili Kościół o wymiar *communio*²⁴⁶, i to zarówno wśród samego duchowieństwa, jak i w odniesieniu do chrześcijan świeckich. Należy zauważyć, że byli alumni pełniący zasadniczą służbę wojskową w zdecydowanej większości nie postrzegają jej jako wyrazu swoistej „bohaterszczyzny” czy też „męczeństwa”, co niejednokrotnie artykułują autorzy różnych publikacji. Jest niezaprzeczalnym faktem, że byli alumni-żołnierze poza nielicznymi nie postrzegając faktu pełnienia zasadniczej służby wojskowej w kategorii mitów, nie ukrywają też problemów i dylematów, podkreślając zarazem, że nie ma powodu do wstydu i milczenia. Był to trudny egzamin z dojrzałości postaw chrześcijańskich, ogólnoludzkiej oraz trudna próba dla powołania kapłańskiego. Zwracają też uwagę, że należy ukazywać prawdę o tych wydarzeniach nie tylko ze względów osobistych, ale i dlatego, że były to wydarzenia istotne w życiu polskiego Kościoła.

²⁴⁵ T. Ruzikowski, *Tajni współpracownicy pionów operacyjnych aparatu bezpieczeństwa 1950–1984*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 2003, nr 3, s. 119; AIPN, 0356/9, t. 1, Sprawozdanie za 1976 r. [dotyczące tajnych współpracowników], opracowane przez Wydział I Biura „C”.

²⁴⁶ Jest to połączenie treści biblijnej „uczestnictwo” (*participatio*) i „wspólnota” (*koinonia*). Wspólnota z Bogiem, uczestnictwo w dobrach zbawienia, pojednanie ludzi między sobą i zjednoczenie całego rodzaju ludzkiego. Słowem – wspólnota Kościoła konstituuje się tylko poprzez uczestnictwo, uczestnictwo zaś realizuje się wyłącznie w relacjach między konkretnymi osobami.

Opieka duszpasterska nad alumnami-żołnierzami 1959–1980

KS. KAZIMIERZ FAFAARA

Decyzja o objęciu obowiązkiem odbycia zasadniczej służby wojskowej alumnów podjęta w 1959 r. przez czynniki partyjno-państwowe sprawiła, że Kościół rzymskokatolicki (dalej: Kościół) podjął działania na rzecz otoczenia opieką duszpasterską alumnów powołanych do odbycia zasadniczej służby wojskowej. Podjęte działania Kościoła możemy bez popełnienia większego błędu podzielić na dwa okresy: lata 1959–1965 i lata 1965–1980. U podstaw tych działań leżało przeświadczenie, że będą one pomocne alumnom w przetrwaniu trudnego okresu oderwania od społeczności seminaryjnej w nowym obcym środowisku. Istotnym celem było też podtrzymanie przekonania alumnów o słuszności decyzji o wyborze drogi kapłańskiej, wysłanie swoistego komunikatu: „jesteśmy z wami, czekamy na wasz powrót do seminarium”.

Podjęcie działań na rzecz szeroko rozumianej opieki nad alumnami było jednak w latach 1959–1965 trudne ze względu na fakt, iż alumni wcieleni

KS. DR KAZIMIERZ FAFAARA – kapłan diecezji tarnowskiej, dr teologii. Będąc alumnem WSD w Tarnowie latach 1977–1979 odbywał zasadniczą służbę wojskową w JW 4446 w Brzegu. Studia licencjackie odbył w Instytucie Teologicznym w Tarnowie, a następnie studia doktoranckie w Papiejskiej Akademii Teologicznej w Krakowie zwieńczone obroną pracy doktorskiej w 2001 roku. Jest autorem dwóch pozycji książkowych: *Duch Święty przyczyną doskonałości Nowego Przymierza według listu do Hebrajczyków*; *Pokłon dajmy Maryi* oraz kilkunastu artykułów podejmujących tematykę duszpastersko-katechetyczną. Pracuje w duszpasterstwie parafialnym.

Aktualnie jest proboszczem w parafii Wszystkich Świętych w Łososinie Górnej. Od 2000 roku jest duszpasterzem Policji na terenie diecezji tarnowskiej.

do wojska zostali rozproszeni i w efekcie służyli w 94 różnych jednostkach wojskowych¹. Rozproszenie alumnów, będące celowym działaniem Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego (GZP WP), utrudniało dotarcie do nich przez ludzi Kościoła. To sprawiało, że opieka duszpasterska była mało efektywna i ograniczała się przede wszystkim do protestu przeciwko decyzji o wcielaniu alumnów do wojska i okazjonalnych spotkań z alumnami. Zmiana sytuacji nastąpiła w 1965 r., kiedy to alumni wcielani do wojska zostali skomasowani w 75. pułku zmechanizowanym (pz) 15. Dywizji Zmechanizowanej w Bartoszycach, 1. Warszawskim Zmotoryzowanym Pułku Pontonowym w Brzegu i w powstałych w październiku 1966 r. Szkolnych Batalionach Ratownictwa Terenowego (SBRT)². Wówczas bowiem wobec skomasowania alumnów w trzech jednostkach wojskowych Kościół uzyskał możliwość efektywnego wielokierunkowego działania.

W pierwszym okresie, obejmującym lata 1959–1965, działania Kościoła odnoszące się do opieki nad alumnami obejmowały przede wszystkim formy bierne – zażalenia, petycje rektorów seminariów, biskupów diecezjalnych czy też Episkopatu. W zasadzie brak było innych form działania poza okazjonalnymi spotkaniami z alumnami. Wynikało to przede wszystkim z braku przygotowania Kościoła na działania władz odnośnie do alumnów. Kościół zdawał sobie sprawę, że powoływanie alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej ma na celu przede wszystkim dezorganizację szkolnictwa duchownego, a w dalszej perspektywie marginalizację Kościoła. Doskonale zdawał sobie z tego sprawę Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński, który po

¹ J. Myszor, *Służba wojskowa alumnów Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie w latach 1959–1979*, w: *Wojskowa służba śląskich duchownych w latach 1918–1980*, red. Z. Kapała, J. Myszor, Katowice 1999, s. 172; A. Lesiński, *Służba wojskowa kleryków w PRL 1959–1980*, wyd. 2, Olsztyn 2010, dok. Nr 10, s. 159.

² Bataliony Ratownictwa Terenowego powstały na podstawie Zarządzenia Organizacyjnego Szefa Sztabu Generalnego Nr 0126/Org. z dnia 17 października 1966 r. CAW, SG WP, 1677/84/39, k. 126. Bataliony nosiły numerację – Jednostka Wojskowa (JW) 4413 w Bartoszycach, 4422 w Szczecin Podjuchy i 4446 w Brzegu nad Odrą. Więcej na temat powstałych batalionów oraz służbie w nich zob. m.in. P. Piotrowski, *Służba wojskowa kleryków na przykładzie 56 Batalionu Ratownictwa Terenowego w Brzegu (1966–1980)*, w: *Represje wobec Kościoła katolickiego na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie 1945–1989*, red. S.A. Bogaczewicz, S. Krzyżanowska, Wrocław 2004, s. 165–178; A. Czwołęk, *Służba wojskowa alumnów w PRL (na przykładzie 54. Szkolnego Batalionu Ratownictwa Terenowego w Bartoszycach)*, „Klio” [Toruń], 18(2011), nr 3, s. 103–130. Artykuł ten zawiera błędy merytoryczne, jak np. na s. 106–107, gdzie wbrew faktom stwierdza, że „W 1964 r. wszystkie trzy kompanie kleryckie przekształcono w samodzielne jednostki ratownictwa terenowego”.

przeżyciu internowania³ znał metody pracy ówczesnej władzy mającej na celu zniszczyć Kościół i nie miał wątpliwości, że powoływanie alumnów do wojska miało ten cel. Stąd nie godził się z faktem zerwania porozumienia z 1950 roku, w którym uzgodniono odraczanie alumnom służby wojskowej⁴. Stąd kard. Wyszyński w sprawie alumnów napisał łącznie siedem listów, w tym sześć do Ministra Obrony Narodowej, Marszałka Mariana Spychalskiego, i jeden do Rady Państwa.

W 1962 roku kard. Wyszyński skierował do władz państwowych telegram z prośbą o niepowoływanie alumnów do wojska, jednakże list ten nie wpłynął na zmianę stanowiska władz partyjno-państwowych w tej kwestii⁵. Trafną ocenę służby wojskowej kleryków wyraził prymas Wyszyński w piśmie do ministra obrony narodowej wystosowanym w kwietniu 1965 r., w którym pisał: „[...] alumn Lewandowski od 20 dni przebywa w areszcie karnym za to, że stanął w obronie prawa do modlitwy. Alumn N. z Wrocławia, przebywa 14 dni w areszcie za głośne odmawianie modlitwy. W sposób złośliwy zmusza się Alumnów do łamania przepisów o poście. Podczas gdy w czwartki podaje się potrawy postne, w piątki z reguły podawane są pokarmy mięsne. Gdy klerycy odmawiają przyjmowania tych pokarmów, skazywani są na uciążliwe ćwiczenia karne, np. bieg przez miasto w pełnym obciążeniu ryzsztunku. Za wspólny pacierz urządzono w Gdańsku Alumnom 4 dni ostrego alarmu, bez możliwości snu. Jaki może być skutek podobnych metod «wychowawczych»? Tylko taki, że kleryk albo ulegnie wywieranej na niego presji, załamie się i zdradzi swoje powołanie, albo też wytrwa i wróci do seminarium. W obydwu wypadkach poniesie ze sobą w życie poczucie głębokiej krzywdy i niechęci

³ 25 września 1953 r. kard. Wyszyński został zatrzymany przez aparat bezpieczeństwa i był przetrzymywany do 26 października 1956 r. w katolickich klasztorach: w Rywałdzie (26 września 1953 – 12 października 1953), Stoczku Klasztornym (12 października 1953 – 6 października 1954), Prudniku (6 października 1954 – 29 października 1955), Komańczy (29 października 1955 – 26 października 1956). Zob. S. Wyszyński, *Zapiski więzienne*, Warszawa – Ząbki 2001.

⁴ Porozumienie z 14 kwietnia 1950 r. zostało zawarte we wspólnej deklaracji wraz z dołączonym do niej protokołem oraz w dwóch niepublikowanych załącznikach. AAN, UdsW, 125/15, Porozumienie zawarte między przedstawicielami Rządu RP i Episkopatem Polski; Tekst porozumienia w: P. Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, t. 1: *lata 1945–1959*, Poznań 1994, s. 232–235. Szerzej na temat zawartego porozumienia zob. H. Konopka, *Porozumienie kwietniowe 1950 roku sukces komunistów, czy kłeska Episkopatu?*, „Studia Podlaskie”, 8(1998), s. 113–128.

⁵ AAN, KC PZPR, Wydział Administracyjny, LI/146. Zespół ds. Kleru. Protokół z posiedzenia z 26 X 1962, s. 20.

do władz Polski Ludowej, które pozwalały sobie w stosunku do niego na tak dyskryminacyjne metody”⁶. W piśmie z 14 kwietnia 1965 r. skierowanym do Ministra Obrony Narodowej marszałka Mariana Spychalskiego Prymas Polski ponownie dopomina się o poszanowanie praw alumnów, których powołuje się do wojska z kategorią „C”, nie uwzględniając stanu zdrowia, i ponownie dopomina się o ludzkie traktowanie alumnów wcielonych do wojska, których karze się za spełnianie praktyk religijnych⁷. W tymże liście Prymas stanowczo sprzeciwia się propozycji świeckich studiów składanej alumnom-żołnierzom pod warunkiem rezygnacji z seminarium, pisząc: „najbardziej jawnym dowodem tego, że służba wojskowa ma spowodować u kleryka odstępstwo od swych ideałów, jest fakt, że od r. 1963 czyni się alumnom w wojsku oficjalne propozycje, że z chwilą zerwania stosunku z Seminarium będą zwolnieni z wojska i bez egzaminów przyjęci zostaną na wyższe studia świeckie”⁸. Pod koniec listu Prymas Wyszyński podsumowując jego treść stawia pytanie: „Panie Ministrze, czy wolno komukolwiek w Polsce marnować grosz publiczny – bo ta «służba wojskowa» kleryków przecież kosztuje – na szkodę nie tylko Kościoła, ale i Państwa? Czy wolno ze szlachetnej służby wojskowej czynić narzędzie ateizacji i walki z wolnością wyboru drogi życia? Czy godzi się rzucać na służbę przygotowawczą do obrony Ojczyzny cień narzędzia karnego? Czy ateści i gwałciciele sumień mają więcej do powiedzenia w wojsku, niż Pan Marszałek? Na chwilę nie mogę przecież uwierzyć w to, że dzieje się to z polecenia pana Ministra Obrony Narodowej”⁹.

Podobny w swej wymowie jest list także kierowany do ministra obrony narodowej z listopada 1966 r., w którym Prymas sprzeciwił się próbom demoralizowania alumnów, a także uniemożliwianiu spełniania praktyk religijnych i uczestniczenia w obchodach milenium chrztu Polski, pisząc: „Osobną kartę stanowi próba demoralizacji kleryków poprzez filmy, urządzania «potańcówek», wieczorków z udziałem dziewcząt, organizowanie chórów mieszanych itp. Ułatwiano klerikom wyjścia «na przepustki», o ile prowadziło to do zawierania niewłaściwych znajomości lub nadużywania napojów alkoholowych. Ułatwień zaś co do służby Bożej, uczęszczania do

⁶ AI MON GZP WP, 266/91/246. List Prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego z 14 kwietnia 1965 r. do Ministra Obrony Narodowej.

⁷ AKBOP, Teczka dokumentów KEP dotycząca alumnów żołnierzy, List Do Pana Ministra Obrony Narodowej Marszałka Mariana Spychalskiego.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

Sakramentów św., nie tylko nie było, ale nawet tak rozdzielano przepustki, aby klerycy nie mogli być w niedziele na Mszy św., jak to już wyżej wspomniano. Zdarzało się przeto, że niektórzy alumni od Wielkanocy aż do końca października br. nie mogli być ani razu na Mszy św. w niedzielę (np. w jedn. Wojsk. 2697 w Brzegu)¹⁰.

W wystosowywanych listach kierowanych do ministra obrony narodowej i rządu Prymas nie tylko dopominał się odraczenia służby wojskowej, ale także mocno sprzeciwiał się metodom pracy w koszarowej rzeczywistości z alumni, którzy byli poddawani ateistycznej i socjalistycznej indoktrynacji, niejednokrotnie bez możliwości spełniania praktyk religijnych, także z poniżaniem ich ludzkiej i chrześcijańskiej godności. Widzimy to w liście skierowanym do Rady Ministrów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) w grudniu 1967 r.¹¹

Niestety, te interwencje kard. Wyszyńskiego nie przyniosły oczekiwanego skutku. Pobory kleryków do wojska były stałe, aż do 1979 roku, nie zmieniły się także metody pracy z alumni, które niewiele wносиły dla obronności kraju. Przez cały okres powoływania kleryków do wojska Prymas Wyszyński autentycznie był zainteresowany ich sytuacją. Stanowisko Prymasa wyrażało w tamtym czasie głos biskupów diecezjalnych. Warto również docenić fakt, że w Bartoszycach Prymas Polski dwukrotnie odwiedził kleryków, ale niestety władze wojskowe nie wszystkim alumnom dały możliwość spotkania się z nim¹².

Jak wielkie znaczenie do kwestii opieki nad alumni oraz jej skutków przywiązywał Kardynał, widzimy w roku milenijnym, gdy na Jasnej Górze w dniach 26–27 listopada 1966 roku po zakończeniu służby wojskowej klerycy zgromadzili się na „Dniu Modlitw”, któremu on przewodniczył. W czasie tego spotkania Prymas wyraził uznanie dla alumnow za ich wytrwałość i wierność: „stoją tu przed nami przyszli kapłani, którzy powrócili z wojska. Stoczyli oni wielką walkę o wytrwanie w powołaniu, o zachowanie swojego światopoglądu. Oficerowie polityczni chwyтали się różnych metod,

¹⁰ List odnosi się do sytuacji alumnów-żołnierzy pełniących służbę w 1. Warszawskim Zmotoryzowanym Pułku Pontonowym w okresie poprzedzającym powstanie w październiku 1966 r. SBRT w Brzegu.

¹¹ ASKEP, 4231, Pismo Prymasa Polski do Rady Ministrów na ręce Premiera J. Cyrankiewicza z dnia 29.12.1967 r., s. 1–4.

¹² A. Setlak, *Wojskowa służba kleryków jako jeden ze sposobów zaplanowanej walki systemu socjalistycznego z Kościołem w Polsce*, w: *Mundur i sutanna*, red. S. Pawłowski, Kraków 1998, s. 313.

ale w dyskusjach zawsze przegrywali twierdząc, że w seminariach jednak dobrze uczą. Aby złamać świątopogląd i wolę alumnów, wyuczono wielu magistrów i doktorów, ale i to nie pomogło¹³. Kapłani, byli uczniowie żołnierze podkreślali w ankietach, że Prymas dla wielu był i jest wzorem wierności Bogu i Kościołowi, który stale motywuje, aby podążać tą drogą¹⁴: „Cieszyliśmy się jednoznacznie postawą Księdza Prymasa. To był nasz bohater”¹⁵.

Wysiłki Prymasa Wyszyńskiego miały odzew również w Episkopacie polskim, który także podnosił kwestię łamania Porozumienia z kwietnia 1950 r. między państwem a Kościołem oraz metod i środków stosowanych w indoktrynacji alumnów. W liście pasterskim skierowanym do Braci Kapłanów 28 sierpnia 1963 r. biskupi pisali: „Kandydatów do stanu duchownego czekają obecnie niespodzianki, przerwy w duchowych studiach przez służbę wojskową. «Niespodzianka», gdyż rząd dał zapewnienie, iż młodzież duchowna będzie korzystać z odroczeń przysługujących młodzieży akademickiej. Tymczasem teraz nie wiadomo, kiedy i w którym seminarium oraz ilu kandydatów zostanie do wojska powołanych. Powołuje się tylko z niektórych seminariów. Jakimi motywami kierują się władze czyniące takie kroki? Czy motywem obiektywnym?”¹⁶.

Kwestia opieki nad alumnami-żołnierzami nabrała szerszego znaczenia z chwilą, gdy w grudniu 1964 r. podjęto decyzję o skierowaniu powołanych w 1965 r. do 25. Baterii Artylerii Stałej (BAS) w Gdańsku-Stogach, baterii moździerzy 40. Pułku Zmechanizowanego (pz) 10. Dywizji Pancernej w Opolu i kompanii saperów 41. pz 12. Dywizji Zmechanizowanej w Szczecinie. Wówczas bowiem Kościół uzyskał możliwość skoncentrowania opieki nad alumnami-żołnierzami. Z tej możliwości Kościół skorzystał i m.in. alumni-marynarze z 25. BAS w Gdańsku-Stogach zostali otoczeni opieką przez pallotynów¹⁷ z Gdańska. Szczegółnej pomocy duszpasterskiej, a także wiel-

¹³ AI MON, 266/91/320, s. 487–488.

¹⁴ Cytaty zaczerpnięto z ankiet zamieszczonych w: *Bóg nie jest Bogiem wojny. Wspomnienia alumnów-żołnierzy* (A–M), t. 2; (N–Ż), t. 3, oprac. K. Fąfara, Z. Kępa, J. Prochwicz, Warszawa 2023. Przy cytacji zostanie podane nazwisko autora ankiety, numer tomu i strony, na których znajduje się ankieta. K. Ryszka, t. 3, s. 188–195.

¹⁵ H. Paško, t. 3, s. 66–98; S. Stefańczyk, s. 258–274.

¹⁶ *List pasterski Episkopatu Polski*, rok 1963, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Paryż 1975, s. 300.

¹⁷ Pallotyni, właściwie Stowarzyszenie Apostolstwa Katolickiego (łac. *Societas Apostolatus Catholici* – SAC) – katolicka wspólnota księży i braci, założona przez św. Wincentego Pallottiego w pierwszej połowie XIX wieku. Pallotyni charakteryzują się licznymi dziełami duszpasterskimi i misyjnymi na wszystkich kontynentach oraz promowaniem współpracy z ludźmi świeckimi.

kiej życzliwości i troski doświadczali oni od ks. [Zygmunta] Zymlińskiego¹⁸ i ks. [Kazimierza Andrzeja] Nowaka¹⁹.

Podjęta w grudniu 1964 r. decyzja o skomasowaniu powołanych alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej pozwoliła wbrew zamierzeniom władz partyjno-rządowych na szerokie włączenie się duchowieństwa diecezjalnego do działań związanych z opieką nad alumnami. To księżom diecezjalnym powierzono sprawę opieki nad alumnami w SBRT znajdujących się na terenie ich diecezji. Z tą chwilą alumni-żołnierze uzyskali możliwość szerszego i bardziej zorganizowanego wsparcia ze strony Kościoła. Miało to decydujące znaczenie w zahamowaniu pojawiającego się trendu niewracania alumnów-żołnierzy do seminarium.

W diecezji warmińskiej, na terenie której znajdowały się Bartoszyce, opieką duszpasterską nad alumnami-żołnierzami w 54. SBRT zajmowali się przede wszystkim duchowni z parafii św. Brunona. Ich zaangażowanie sprawiło, że nominację na ojca duchownego alumnów-żołnierzy 10 stycznia 1969 r. od bp. Józefa Drzazgi, administratora diecezji warmińskiej, otrzymał ks. Adolf Setlak²⁰. Pełnił on tę funkcję z pełnym oddaniem i zaangażowaniem do chwili rozwiązania 54. SBRT w kwietniu 1980 r. Plebania powstałej w sierpniu 1974 r. parafii św. Jana Ewangelisty i Matki Boskiej Częstochowskiej, w której ks. Setlak był od września 1974 r. administratorem²¹, była – jak wspominają byli alumni-żołnierze – wyjątkowym miejscem. Miejscem duchowego porzucenia, intelektualnego ubogacania się, wypoczynku, a także miejscem konsumpcji posiłku przygotowanego przez siostry serafitki²². Byli alumni-żołnierze z wielkim uznaniem wypowiadają się o ks. Setlaku. Widzimy to m.in. w ankiecie złożonej przez ks. Jana Majkuta, który tak wspomina ks. Setlaka „[...] W bartoszyckiej jednostce, ks. Setlak posiadał już ugruntowany tytuł ojca duchownego. Ks. Setlak prawie zawsze był z nami”²³. Inny były alumn-żołnierz, ks. Tadeusz Borutka, w złożonej ankiecie pisze „[...] Kościół i plebania Ojca Setlaka były dobrą przystanią modlitwy, refleksji i akceptacji wyboru kapłaństwa. Plebania stanowiła miejsce swoistego azylu i ducho-

¹⁸ Zygmunt Zymliński, pallotyn, ks. – zob. S. Tylus, *Leksykon polskich pallotynów (1915–2012)*, Ząbki 2013, s. 651–652.

¹⁹ Kazimierz Andrzej Nowak, pallotyn, ks. – zob. <https://www.zyciezakonne.pl/wiadomosci/odeszli-do-pana/pozegnania-ks-kazimierz-andrzej-nowak-sac-107032> [11.10.2022].

²⁰ A. Setlak, *Spotkanie z rzeczywistością wojska kleryckiego*, w: *Mundur i sutanna*, s. 254.

²¹ Proboszczem parafii został mianowany w 2006 r.

²² J. Łaski, t. 2, s. 322–328; serafitki, właśc. Zgromadzenie Córek Matki Bożej Bolesnej.

²³ J. Majkut, t. 3, s. 345–357.

wego wyciszenia. Na plebanii także można było zawsze liczyć na skromny poczęstunek, a nawet nocleg, który był powiernikiem trudnych spraw między alumnami a władzami. Ks. Adolf Setlak z wielką gorliwością opiekował się alumnami, organizując życie religijne podczas przepustek. Ten kapłan był dla alumnów orędownikiem w wielu trudnych sprawach, gdy narastały problemy z dowódcami i o czym był informowany duszpasterz alumnów i niekiedy ta informacja stanowiła hamulec w narastaniu tych trudności. Modlił się z alumnami, wygłaszał konferencje, spowiadał i duchowo prowadził. Miał też na bieżąco kontakt z wychowawcami seminaryjnymi i to on we współpracy z nimi decydował o powrocie alumnów do seminarium²⁴.

Działania ks. Setlaka na rzecz alumnów-żołnierzy wspomagane były także przez jego braci kapłanów pełniących posługę duszpasterską w zarządzanej przez niego parafii: ks. Zygmunta Klimczuka i Józefa Zmełtego. Pomocy w opiece nad alumnami udzielali także nadal duszpasterze parafii św. Brunona, proboszcz ks. Adam Szabunia oraz wikariusze: ks. Zygmunt Klimczuk²⁵, ks. Józef Wysocki i ks. Mikołaj Kieliszkiwicz²⁶. Pomocą służyli ponadto duszpasterze kościoła pw. św. Jana Chrzciciela²⁷. W prowadzonej pracy duszpasterskiej wśród alumnów-żołnierzy wspomnianego 54. SBRT swój udział miał także ks. prof. [Jan Jerzy] Górny²⁸ z WSD w Olsztynie, który był przedstawicielem Episkopatu Polski oddelegowanym do pracy wśród alumnów-żołnierzy. Jak wspomina w złożonej ankiecie ks. Jacek Neumann, „Co tydzień był «ktoś» z kleryków czy z ks. Profesorów na plebanii u ks. Setlaka, gdzie była możliwość spotkania z alumnami-żołnierzami na przepustce. Oczywiście nie byli wypuszczani wszyscy, lecz jedynie zaledwie kilku mogło wyjść z koszar na parę godzin. To było okazją także do zdawania egzaminów z zakresu I roku studiów filozoficznych w oparciu o skrypty otrzymywane z seminarium²⁹”.

Tożsame działania mające na celu opiekę nad alumnami-żołnierzami podjęło duchowieństwo diecezjalne na terenie Administracji Apostolskiej Go-

²⁴ T. Borutka, t. 2, s. 63–77.

²⁵ Był wikariuszem parafii św. Brunona w latach 1968–1974.

²⁶ J. Łaski, t. 2, s. 322–328.

²⁷ Do 1973 r. kościół św. Jana Chrzciciela wchodził w skład parafii św. Brunona. W styczniu 1973 r. w wyniku podziału najstarszej w Bartoszycach parafii św. Brunona powstała parafia św. Jana Chrzciciela.

²⁸ Ks. Jan Jerzy Górny, pierwszy Polak po II wojnie światowej, który zdobył tytuł doktora na Wydziale Historii Kościoła Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie. Za doktorat otrzymał najwyższe wyróżnienie. Podczas studiów w Rzymie poznał przyszłego prymasa, ks. Józefa Glempa.

²⁹ J. Neumann, t. 3, s. 15–21.

rzowskiej³⁰ i od 1972 r. Diecezji Szczecińsko-Kamieńskiej³¹. Polem ich działania byli alumni-żołnierze odbywający zasadniczą służbę wojskową w 55. SBRT w Szczecinie Podjuchach. Pierwszym duchownym, który zaangażował się w działania związane w szeroko rozumianą opiekę nad alumnami, był wikariusz parafii Świętych Piotra i Pawła w Szczecinie Podjuchach, ks. Andrzej Duczkowski SChr³², który jako kleryk w latach 1961–1963 odbywał służbę wojskową w 37. Łużyckim Pułku Artylerii Haubic w Koźlu nad Odrą i doskonale znał realia tej służby. Mając doświadczenie wojskowe, za zgodą ówczesnego proboszcza ks. Wiktora Szczęsnego zorganizował na plebanii swoisty ośrodek pracy duszpasterskiej dla alumnów. Alumni mogli tam się spotykać, czytać prasę katolicką, książki i skrypty. Z pomocą pewnej parafianki³³ dbał, aby alumni także mogli posilić się i by nikt nie odszedł głodny. Ten swoisty dom z przeznaczeniem dla alumnów najpierw finansowały parafie szczecińskie, którym z pomocą finansową przychodzili także przełożeni seminariów, z których wywodzili się alumni. To miejsce było oazą wyciszenia i nabierania nowych sił, aby umocnić się w powołaniu³⁴. Na tej plebanii alumnów odwiedzali też ich seminaryjni ojcowie duchowni oraz przełożeni. Dzięki jego zaangażowaniu dla alumnów zorganizowano specjalne rekolekcje oraz zawsze mieli możliwość kontaktu sakramentalnego³⁵. W czerwcu 1967 r. ks. Duczkowski został przez przełożonych przeniesiony do Poznania do pracy w Referacie Powołań. Mimo zmiany miejsca pracy, co tydzień w niedzielę dojeżdżał do Szczecina Podjuch, aby zająć się klerykami odbywającymi zasadniczą służbę wojskową.

³⁰ 15 sierpnia 1945 r. kard. August Hlond, działający na mocy specjalnych uprawnień nadanych mu przez Stolicę Apostolską, ustanowił polską administrację kościelną na Ziemiach Zachodnich, w tym Administrację Apostolską z siedzibą w Gorzowie Wlkp.

³¹ Archidiecezja szczecińsko-kamieńska została utworzona 28 czerwca 1972 r. Podniesiona do godności archidiecezji przez Jana Pawła II 25 marca 1992 r. bullą *Totus Tuus Poloniae populus*. Archidiecezja szczecińsko-kamieńska nawiązuje tradycją do istniejących w latach 1140–1535 diecezji: pomorskiej z siedzibą biskupią w Wolinie (do 1175[2]) i kamieńskiej w Kamieniu Pomorskim (do 1535).

³² Towarzystwo Chrystusowe dla Polonii Zagranicznej (SChr lub TChr). Męskie zgromadzenie zakonne założone przez Prymasa Polski kard. Augusta Hlonda w 1932 r. w celu służenia Polakom rozrzuconym po całym świecie.

³³ Nie udało się ustalić nazwiska.

³⁴ A. Duczkowski, *Duszpasterstwo wśród kleryków w jednostce wojskowej w Szczecinie Podjuchach*, w: *Kompanie kleryckie w Wojsku Polskim 1959–1980. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w 5 Pułku Inżynieryjnym w Szczecinie Podjuchach, 8–9 września 2008*, red. J. Kornak, T. Krawczak, J. Macholak, Szczecin 2009, s. 111–113.

³⁵ *Śp. ks. Andrzej Duczkowski*, https://www.chrystusowcy.pl/schematyzm?kaplan_id=a-duczkowski [15.02.2023].

Po roku pracy w Poznaniu powrócił do Szczecina Podjuch, gdzie kontynuował wikariuszowską i katechetyczną pracę duszpasterską oraz pracę z alumnami-żołnierzami. W czerwcu 1969 r. został skierowany do emigracyjnej pracy duszpasterskiej. W piśmie zwalniającym z pracy duszpasterskiej w Szczecinie Podjuchach, datowanym na 17 czerwca 1969 r., ówczesny gorzowski wikariusz generalny bp Jerzy Stroba napisał m.in.: „szczególnie dziękujemy za pełną poświęcenia, taktu i zrozumienia ich trudnej sytuacji opiekę duszpasterską nad alumnami odbywającymi służbę wojskową na terenie parafii. Wiemy, jak bardzo cenili oni sobie każdy przejaw braterskiej życzliwości ze strony Wielebnego Księdza, która była im pomocą do wytrwania i umocnienia się na drodze kapłańskiego powołania...”³⁶.

Podobna sytuacja związana z opieką duszpasterską nad alumnami-żołnierzami istniała na terenie administratury apostolskiej³⁷ w Opolu, późniejszej diecezji opolskiej³⁸, na terenie której w Brzegu stacjonował 56. SBRT. O zaangażowaniu duszpasterzy w Brzegu mówią w złożonych ankietach byli alumni-żołnierze tegoż SBRT. Wyrażają w nich wdzięczność i uznanie duszpasterzom parafii św. Mikołaja³⁹, a przede wszystkim administratorowi i późniejszemu proboszczowi, ks. Zbigniewowi Bąkowskiemu, pełniącemu jednocześnie funkcję ojca duchowego alumnów-żołnierzy do czasu rozwiązania SBRT w październiku 1979 r.⁴⁰ Wraz z duszpasterzami parafii sprawował on opiekę duszpasterską nad alumnami-żołnierzami zarówno na plebanii parafii św. Mikołaja przy ul. H. Sawickiej, jak również w tzw. Sali Rycerskiej przy kościele. Plebania przy ul. Hanki Sawickiej była wyjątkowym miejscem, do którego można było przyjść o każdej porze dnia i nocy. Tam ks. Bąkowski,

³⁶ Tamże.

³⁷ Administratura apostolska – w Kościele katolickim tymczasowa struktura administracji kościelnej. Najczęściej jest tworzona w krajach misyjnych jako etap pośredni przed utworzeniem diecezji. Często tworzy się je także na tych obszarach, gdzie przebieg granic państwowych nie jest jeszcze uregulowany traktatami międzynarodowymi.

³⁸ Diecezja opolska – jedna z trzech diecezji obrządku łacińskiego w metropolii katowickiej w Polsce ustanowiona Administraturą Apostolską zachodniej części Górnego Śląska w 1945 roku, którą kierował m.in. biskup Bolesław Kominek, ustanowiona diecezją w 1972 roku przez papieża Pawła VI bullą *Episcoporum Poloniae coetus* i włączona do metropolii wrocławskiej, a 25 marca 1992 roku do katowickiej.

³⁹ Parafia została erygowana 1 stycznia 1970 r.

⁴⁰ Na podstawie wywiadu przeprowadzonego z Księdzem Z. Bąkowskiem w dniu 19.10.2019 r. w Krakowie Łagiewnikach podczas spotkania alumnów-żołnierzy (1977–1979, Brzeg) z racji 40. rocznicy zakończenia służby wojskowej. Ks. Bąkowski twierdzi, że na pewno otrzymał nominację od Księdza Prymasa i abp. Bolesława Kominka, ale nie jest w stanie jej odszukać. Prawdopodobnie jest w kancelarii parafii św. Mikołaja w Brzegu.

kapłan bardzo odważny i oddany Bożej sprawie, zawsze dysponował czasem dla kleryków udzielając mądrych rad, kierując słowa umocnienia i nadziei. Plebania parafii św. Mikołaja była takim prawdziwym domem, którego drzwi były zawsze otwarte i zawsze otwarte ojcowskie serce Księdza Proboszcza. O ks. Bąkowskim wzruszające świadectwo wypowiedział ks. Franciszek Ślusarczyk w czasie kazania w kościele św. Mikołaja w Brzegu w 1999 roku, z okazji 20 rocznicy zakończenia służby wojskowej kleryków: „Nie zapomnę jednego z wyjazdów do Wrocławia, by zdać kolejny egzamin. Wpadliśmy na plebanię, by przebrać się w cywilne ciuchy, ale okazało się, że na kolebę nie pasują żadne buty. Ks. Bąkowski bez namysłu zdjął buty z własnych nóg i pyta: Pasują? Tak. To biegnijcie szybko, byście zdążyli na pociąg i zdali egzamin – mówi do nas, sam zostając w skarpetkach. To tylko jeden z epizodów, który świadczy o tym, jak bardzo troszczyłeś się o nas, Księżo Prałacie”⁴¹. We wdzięcznej pamięci byłych alumnów-żołnierzy był też ks. prał. Kazimierz Makarski, proboszcz parafii Podwyższenia Krzyża Św. w Brzegu.

Wspomniana Sala Rycerska, jak wynika z wspomnień byłych alumnów-żołnierzy, była dla nich ważnym miejscem. Była miejscem wyciszenia, szczerzej rozmowy i doświadczania normalności. Jej wyjątkowe znaczenie we wspomnieniach byłych alumnów-żołnierzy polegało na fakcie, że tam we własnym gronie mogli porozmawiać, omówić aktualne sprawy, a także dowiedzieć się o bieżących wydarzeniach w życiu Kościoła w świecie i w Polsce oraz o aktualnej sytuacji w seminariach duchownych, z których przybyli do SBRT. Tam też mogli spotykać się ze swoimi gośćmi: przełożonymi seminaryjnymi, kolegami, poczytać dostępną prasę katolicką czy też książkę religijną. Tam też można było wypić dobrą kawę, herbatę, a także zjeść dobre kanapki lub inne potrawy przygotowane przez siostry szarytki. „Kto otrzymał przepustkę po przysiędze, mógł tam cały dzień spędzać. W Sali Rycerskiej bywał pan Franciszek Gajowniczek⁴², za którego św. Maksymilian poszedł na śmierć”⁴³. Ważną postacią w dziele opieki nad alumunami-żołnierzami był ojciec duchowny Metropolitalnego Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławiu, ks. Jan Janowski, który zwykle raz w miesiącu odwiedzał kleryków z konkretnym formacyjnym przesłaniem wygłaszając konferencje czy tematyczne katechezy⁴⁴.

⁴¹ F. Ślusarczyk, t. 3, s. 321–329.

⁴² Franciszek Gajowniczek, sierż. WP, więzień niemieckiego obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau, za którego 29 lipca 1941 roku o. Maksymilian Kolbe poświęcił swoje życie.

⁴³ F. Pacholik, t. 3, s. 60–62.

⁴⁴ Tamże.

Praca duchowieństwa diecezjalnego wśród alumnów-żołnierzy, mająca decydujące znaczenie dla podtrzymania ich decyzji o wyborze drogi wiodącej do kapłaństwa, znajdowała uznanie u Prymasa Wyszyńskiego. Świadczą o tym m.in. listy kierowane do duszpasterzy sprawujących pieczę nad alumunami w SBRT, w których dziękował im za zaangażowanie, prosząc jednocześnie o należytą i odpowiedzialną troskę nad powierzonymi ich opiece alumunami⁴⁵.

Duże znaczenie dla podtrzymania wiary alumnów-żołnierzy w słuszność podjętych decyzji miały spotkania, kontakty z biskupami. Jest rzeczą oczywistą, że dla alumna każdy biskup to następca Apostołów, to pasterz powierzonej mu Chrystusowej owczarni, który ma znaczący autorytet. Stąd też alumni-żołnierze bardzo doceniali odwiedziny biskupów, cieszyli się z zaproszeń do biskupich rezydencji, z podejmowanych interwencji u władz, a także z otrzymywanej korespondencji. Jak ważne były podejmowane działania biskupów, świadczą m.in. wspomnienia alumnów-żołnierzy 54. SBRT w Bartoszycach, których niespodziewanie odwiedził 17 czerwca 1973 r. kard. Wojtyła. Ta niespodziewana wizyta wynikała z faktu, że kard. Wojtyła wykorzystał bliskość Bartoszyca od Fromborka i po zakończeniu uroczystości obchodów 500-lecia urodzin Mikołaja Kopernika, postanowił odwiedzić alumnów w Bartoszycach. Po przybyciu zorganizowane zostało spotkanie z alumunami, które się odbyło w kasynie wojskowym. Nie mogło ono jednak pomieścić wszystkich alumnów, stąd w spotkaniu uczestniczyli wyłącznie alumni z Krakowskiego Seminarium Duchownego. W ocenie alumnów, był to jeden z najradośniejszych dni w czasie odbywania służby wojskowej⁴⁶. Po raz drugi kard. Karol Wojtyła zawitał do Bartoszyca dopiero 22 czerwca 1975 roku⁴⁷. Także inni biskupi podejmowali trud odwiedzania alumnów-żołnierzy nie tylko w ich miejscach stałego stacjonowania poszczególnych SBRT, ale także w miejscach ich czasowego pobytu. Przykładem jest m.in. biskup pomocniczy poznański Marian Przykucki⁴⁸; przybył on w niedzielę 24 sierpnia 1975 r. do pracujących w Kombinacie Państwowych Gospodarstw Rolnych (PGR) w Kietrze⁴⁹ alumnów-żołnierzy SBRT z Brzegu, w którym służyli alumni Arcybiskupiego Seminarium Duchownego.

⁴⁵ Listy te znajdują się w prywatnym archiwum ks. A. Setlaka.

⁴⁶ D. Ryboł, t. 3, s. 178–181; S. Gadzina, t. 2, s. 176–179.

⁴⁷ T. Borutka, t. 2, s. 63–77.

⁴⁸ Biskup pomocniczy archidiecezji poznańskiej w latach 1974–1981.

⁴⁹ Kombinat Państwowych Gospodarstw Rolnych w Kietrze powstał na mocy decyzji Ministerstwa Rolnictwa oraz uchwały Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu i rozpoczął swoją działalność z dniem 17 lipca 1961 roku. Było to drugie tak duże przedsięwzięcie rolne

Rola biskupów nie ograniczała się do wizyt, ale ważna była także w podejmowanych w trudnych sprawach interwencjach. Taką trudną z wielu aspektów sprawą była interwencja ordynariusza diecezji wrocławskiej bp. Jana Zaręby w sprawie skazanych 31 stycznia 1969 roku pięciu kleryków SBRT w Brzegu przez sąd wojskowy na karę od trzech do 3,5 lat za użycie przemocy fizycznej wobec dowódcy drużyny, kpr. Mariana Raczkowiaka⁵⁰. Zdając sobie sprawę, że dokonany przez alumnów czyn jest naganny i nieodpowiedzialny, w piśmie skierowanym do ministra obrony narodowej gen. Wojciecha Jaruzelskiego czyn alumnów tłumaczył poniżaniem godności osobistej kleryków i odmawianiem im podstawowych praw człowieka⁵¹.

Ważnym elementem kontaktów alumnów-żołnierzy z biskupami były składane im wizyty. Mogli oni bowiem być pewni, że o ile dany biskup jest na miejscu, to zostaną przyjęci i wysłuchani. I tak alumni-żołnierze archidiecezji krakowskiej mieli pewność, że czeka na nich w pałacu przy ul. Franciszkańskiej kard. Wojtyła i jeśli tylko był w Krakowie, zawsze ich przyjmie i wysłucha. Taka wizyta niosła bowiem wiele korzyści tak dla alumnów-żołnierzy jak i kardynała. Alumni-żołnierze mogli uzyskać wsparcie duchowe (i nie tylko), a kardynał uzyskiwał wiedzę o mechanizmach, metodach, którymi posługiwano się wobec nich.

Tarnowscy alumni-żołnierze będący na urlopie odwiedzając biskupa ordynariusza Jerzego Ablewicza, słyszeli od niego oprócz słów mobilizujących do wiernego trwania w obranej drodze do kapłaństwa znamienne zdanie

w Polsce, w skład którego weszło 8 zakładów rolnych, gospodarujących na powierzchni 5877 ha, położonych na południu woj. opolskiego, tuż przy granicy z ówczesną Czechosłowacją. Powyższe zakłady rolne zaliczano do gospodarstw tzw. przykopalnych, wytwarzających artykuły rolne na potrzeby górników z pobliskich kopalń. W dalszej kolejności podlegały one pod Inspektoraty PGR Lubotyń i Baborów. W roku 1969 dołączono dziewiąte gospodarstwo, PGR Ściborzyce Wielkie, sąsiadujące z Kombinatem, będące w administracji Państwowego Funduszu Ziemi. W następnych latach Kombinat obligatoryjnie przejmował grunty z funduszu ziemi oraz częściowo z wykupu od rolników indywidualnych. Były to ziemie w zasadzie niechciane, opuszczone i zaniedbane, z licznymi bliźniami wojennymi oraz praktycznie ze zniszczoną infrastrukturą gospodarczą. Od tego czasu Kombinat prężnie się rozwijał, powiększając stan posiadania nie tylko ziemi, ale również majątku trwałego, wprowadzając równocześnie innowacyjność i postęp w produkcji oraz doskonalił metody zarządzania i organizacji pracy. 23 sierpnia 1993 roku utworzona została aktem założycielskim Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością o tradycyjnej już nazwie: Kombinat Rolny Kietrz. <http://kombinatkietrz.pl/historia> [12.02.2022].

⁵⁰ Dokonano tzw. w żargonie wojskowym kocowy – czyli nakrycie kocem w trakcie snu i zadaniu uderzeń zazwyczaj rękami. W tym przypadku, jak dowiedziono dowódcy drużyny, zadano około dziesięciu uderzeń rękami w czasie snu.

⁵¹ AI MON, 266/91/457, s. 54–56.

mające wpływ na ich postawę: „Czekamy na was”⁵². Tak wizytę u biskupa wspominają pełniący służbę w 14. Kołobrzeskim Pułku Zmechanizowanym w Tarnowie alumni Wojciech Maćkowiak, Werner Koziół i Józef Smulczyński. Po dłuższej rozmowie „zrobiliśmy sobie z księdzem biskupem pamiątkowe zdjęcie w jego ogrodzie i obdarowani na drogę obfitą wałówką, wzmocnieni duchowo z biskupim błogosławieństwem wróciliśmy do swoich koszar”⁵³. Wielu alumnów-żołnierzy także wspomina biskupa opolskiego Franciszka Jopa⁵⁴, który jak wspominają miał otwarte serca dla wszystkich alumnów-żołnierzy i który przez dwa lata (1967–1969) przysyłał do SBRT w Szczecinie Podjuchach na święta produkty żywnościowe wraz z odręcznie napisanymi życzeniami⁵⁵. Jak wspominają byli alumni-żołnierze: „Największą radość sprawiło mi spotkanie z ks. bp. Franciszkiem Jopem. Poświęcił dla mnie wiele czasu. Przy pożegnaniu przekazał mi kieszonkowe”⁵⁶; „Nasz Biskup Franciszek Jop pamiętał o nas nie tylko w modlitwie. Na wszystkie święta przysyłał każdemu z osobna kartkę z własnoręcznie napisanym życzeniami”⁵⁷. Podobną życzliwość wykazywał bp Antoni Adamiuk, który gdy dostrzegł w opolskiej katedrze alumnów-żołnierzy, podszedł do nich wyrażając wielkie uznanie za wierność powołaniu i zaprosił ich do swojej rezydencji biskupiej⁵⁸. Podobnie postąpił w Białymstoku bp Henryk Gulbinowicz, przyjmując bardzo życzliwie kleryków, którzy w tym mieście realizowali program wojskowej wycieczki. W latach 1970–1972 z klerykami spotkali się administrator diecezji warmińskiej, następnie biskup ordynariusz warmiński, Józef Drzazga, a także biskup pomocniczy diecezji siedleckiej Wacław Skoromucha oraz biskup pomocniczy diecezji pelplińskiej Bernard Czapliński⁵⁹.

Ważnym wsparciem alumnów-żołnierzy była społeczność seminaryjna. Było to istotne w chwili otrzymania karty wcielenia do wojska. Wówczas władze seminaryjne, biskupi diecezji, a także sami powołani podejmowali starania o odroczenie. Jak pisze ks. Stanisław Stefańczyk, „Každy z nas napisał prośbę o odroczenie służby wojskowej, a rektor w Paradyżu ks. Piotr

⁵² A. Kokoszka, t. 2, s. 271–285.

⁵³ J. Smulczyński, t. 3, s. 238–246.

⁵⁴ W latach 1972–1976.

⁵⁵ M. Ogiolda, *Życie religijne w latach 1967–1969 w kompanii kleryckiej w Szczecinie Podjuchach*, w: *Kompanie kleryckie w Wojsku*, s. 124; S. Pietrzak, *Opole, Opole... Co mi zostało z tamtych dni*, w: *Mundur i sutanna*, s. 223.

⁵⁶ G.A. Fesser, t. 2, s. 167–168.

⁵⁷ D. Ryboł, t. 2, s. 178–181.

⁵⁸ K. Fąfara, t. 2, s. 151–166.

⁵⁹ Czwołek, *Służba wojskowa alumnów*, s. 126.

Krupa, obecnie biskup w diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej, wysłał te pisma do naszych wojewodów i do ministra ds. wyznań Kazimierza Kąkła (w latach 1974–1989). Moje pismo rektor skierował do wojewody tarnowskiego Jana Sokołowskiego (1975–1980) z powołaniem się m.in. na porozumienie zawarte między Rządem PRL a Episkopatem Polski z dnia 14.04.1950 r., w którym ustalono, że «władze wojskowe będą stosowały odroczenia dla alumnów seminariów duchownych w celu umożliwienia im ukończenia studiów»⁶⁰.

Alumni dostrzegali i doceniali starania o odroczenie powołania do wojska. Wspomina o tym m.in. ks. Kazimierz Fąfara, który we wspomnieniach pisze: „Z wielkim poświęceniem sprawą odwołań kierował Rektorat naszego [tarnowskiego] Seminarium, a zwłaszcza ks. prokurator⁶¹ Antoni Poręba i ks. prefekt dr Edward Łomnicki”⁶². Jak wiemy, wiele odwołań zostało uwzględnionych, aczkolwiek trudno jest jednoznacznie ustalić mechanizm, w myśl którego jedne odwołania były uwzględniane, a inne nie. Ci z alumnów, których odwołania nie zostały uwzględnione, musieli przygotować się do odbycia zasadniczej służby wojskowej.

Po otrzymaniu decyzji o odrzuceniu odwołania władze seminaryjne zazwyczaj pozwalały alumnom mającym pójść do wojska na udanie się rodzinnych domów, aby mogli jeszcze doświadczyć zawsze niepowtarzalnej atmosfery domu rodzinnego i pożegnać się z najbliższymi. Po czym po powrocie do seminarium na spotkaniach przełożeni seminaryjni, biskupi diecezji, a także alumni-żołnierze rezerwiści udzielali wiele cennych rad i wskazówek, jak ten trudny czas przeżyć i także dobrze go wykorzystać, aby jeszcze bardziej umocnić się w powołaniu. Jak wspomina alumn tarnowskiego seminarium, późniejszy ks. Adam Kokoszka, który został wcielony do 55.SBRT w Szczecinie Podjuchach w 1967 r., „Z wielką wdzięcznością przyjmowaliśmy, jeszcze przed wyjazdem do Szczecina, cenne wskazania kierowane do nas przez Ks. Biskupa Ordynariusza Jerzego Ablewicza i Księżę Przełożonych: ks. Rektora Franciszka Gawlika, ks. Wicerektora Stanisława Rosę, Ojca Duchownego Jana Reca, Księżę Prefektów: Jana Dudziaka, Edwarda Łomnickiego i Władysława Szczebaka. Swoimi przeżyciami i doświadczeniem dzielili się z nami również starsi koledzy – rezerwiści”⁶³. Powołanie alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej zawsze było powodem do niepokoju społeczności seminarium. Pisze o tym

⁶⁰ S. Stefańczyk, t. 3, s. 258–274.

⁶¹ Prokurator – kapłan, który w seminarium zajmował się sprawami administracyjno-gospodarczymi.

⁶² K. Fąfara, t. 2, s. 151–166.

⁶³ A. Kokoszka, t. 2, s. 271–285.

m.in. ks. Jan Orlof, alumn tarnowskiego seminarium, który w 1963 r. został wcielony do 5. Kołobrzeskiego Pułku Zmechanizowanego w Szczecinie: „Po powrocie do Seminarium zastaliśmy nerwową atmosferę. Przełożeni na czele z przeznaczonym Rektorem Władysławem Węgiel tak naprawdę nie wiedzieli, co robić. Pamiętam, że zaczęli nas przygotowywać do tej służby wojskowej poprzez konferencje i pogadanki”⁶⁴.

Dzień wyjazdu alumnów z seminarium do wojska był poprzedzony Mszą św., najczęściej celebrowaną pod przewodnictwem księdza biskupa. Przykładem są tu m.in. alumni Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego św. Jana Chrzyciela w Warszawie, których w trakcie Mszy św. odprawianej w kaplicy seminaryjnej przy ul. Krakowskie Przedmieście 52/54 żegnał w 1963 r. biskup Zygmunt Choromański i ks. rektor Władysław Miziołek⁶⁵. Niejednokrotnie klerycy przed wyjazdem do wojska otrzymywali od biskupów i swoich przełożonych drobne znaki pamięci i zapewnienia o modlitwie. W Tarnowie w kaplicy seminaryjnej w dniu wyjazdu alumnów 25.10.1977 r. bp Władysław Bobowski przewodniczył Mszy świętej i wygłosił okolicznościowe kazanie, a po udzieleniu błogosławieństwa wręczył obrazki z biblijnym podpisem: „Przyciągnąwszy łodzie do brzegu zostawili wszystko i poszli za Nim” (Łk 11)⁶⁶. I za Chrystusem poszli do 56. SBRT w Brzegu i przez dwadzieścia lat udawali się do wielu innych garnizonów, gdzie pełnili służbę wojskową, przede wszystkim jako dobrzy żołnierze Chrystusa (2Tm 2, 3)⁶⁷.

Niejednokrotnie dzień wyjazdu alumnów przeradzał się w swoistą manifestację w trakcie grupowego ich odprowadzania przez społeczność seminaryjną na dworzec kolejowy, z którego odjeżdżali do wojska. W Przemysłu idących na dworzec kolejowy kleryków powołanych do wojska prowadził orszak seminarzystów niosących transparent: „Żegnamy kleryków idących do wojska”⁶⁸, który niestety dość często był używany ze względu na fakt dość częstego powoływania do wojska kleryków tegoż seminarium. Nie trzeba dodawać, że odprowadzanie było zawsze mocnym duchowym

⁶⁴ J. Orlof, t. 3, s. 52–59.

⁶⁵ R. Mierzejewski, t. 2, s. 365–372.

⁶⁶ K. Fąfara, t. 2, s. 151–166.

⁶⁷ „Po Mszy św. w seminaryjnej auli odbyło się oficjalne pożegnanie z bardzo wesołym programem rozrywkowym przygotowanym przez starszych kolegów, którzy mieli już za sobą dwuletnią służbę wojskową i którzy udzielili nam rad, jak ten czas przeżyć. Jak się potem okazało, były to trafne i cenne wskazówki. Jeszcze ostatnie prośby kierowane do kolegów, aby między innymi odesłali do domu rodzinnego pozostałe rzeczy. I żegnaj tarnowska *Alma Mater*”. Tamże.

⁶⁸ J. Majkut, t. 3, s. 345–357.

przeżyciem dla wszystkich, dla przełożonych seminaryjnych, społeczności seminaryjnej i oczywiście samych powołanych do odbycia służby wojskowej, którzy doświadczyli wielkiej wspólnoty i wielkiego duchowego wsparcia i przekonania, że seminarium jest z nimi⁶⁹. Podobnie sytuacja wyglądała we wszystkich seminariach. Było rzeczą oczywistą, że takie manifestacyjne pożegnania spotykały się w części przypadków ze sprzeciwem, w wyniku którego wyznaczano kilka terminów stawienia się w jednostce wojskowej dla powołanych z danego seminarium kleryków. Efekt takiego działania był zgoła nieoczekiwany, ponieważ każdorazowo klerycy byli manifestacyjnie odprowadzani na dworzec kolejowy⁷⁰. Powołani klerycy w miarę możliwości, kiedy trasa dojazdu do miejsca pełnienia zasadniczej służby wojskowej prowadziła przez Częstochowę, udawali się na Jasną Górę, gdzie powierzali swój los Matce Bożej Jasnogórskiej. O takiej sytuacji wspomina ks. Henryk Kazaniecki: „Jadąc z Warszawy do Opola, by się stawić 3 listopada 1964 r. w jednostce wojskowej, zatrzymałem się w Częstochowie. Prosiłem modlących się w kaplicy Matki Bożej o modlitwę (rozdąłem wiele małych karteczek w prośbę o modlitwę). Wynagrodzenie Matki Bożej było wielkie i niespodziewane: Będąc w Szczecinie, w każde święto czy wspomnienie Matki Bożej miałem przepustkę, gdy nawet o nią nie prosiłem”⁷¹.

Nie trzeba dodawać, że dla każdego kleryka przyjazd do miejscowości odbywania służby wojskowej był swoistym przeżyciem. Nie znali bowiem w zasadzie miejsc, w których mieli spędzić dwa lata służby wojskowej. Dlatego też najczęściej pierwsze kroki kierowali do kościołów lub też do księży opiekunów, aby zgodnie z sugestią swoich seminaryjnych przełożonych przedstawić się, poznać kapłana czy kapłanów, miejsce, gdzie będzie można w czasie przepustek zatrzymać się i doświadczyć domowej atmosfery. O takiej sytuacji wspomina ks. Józef Łaski, wcielony w 1968 r. do 54. SBRT w Bartoszycach. W drodze do Bartoszyca zatrzymali się „w Olsztynie [...] wykorzystaliśmy na wizytę w WSD Hosianum, gdzie z całą serdeczną gościnnością podejmował nas ksiądz rektor Henryk Gulbinowicz zapraszając zawsze do Hosianum jak do domu [...]”⁷². Podobnie postąpił ks. Bernard Błoński wcielony w 1976 r. do 54. SBRT w Bartoszycach. Jak wspomina, przed udaniem się do koszar „Odwiedziliśmy ks. Adolfa Setlaka, miejsco-

⁶⁹ Z. Mistak, t. 3, s. 377–406.

⁷⁰ F. Ślusarczyk, t. 3, s. 321–329.

⁷¹ H. Kazaniecki, t. 2, s. 244–245.

⁷² J. Łaski, t. 2, s. 322–328.

wego proboszcza i ojca duchownego kleryków w Bartoszycach. Od niego otrzymaliśmy na początek kilka rad i wskazówek⁷³. Z pewnością spotkania te i serdeczność duchowieństwa miejscowego dodawały klerykom sporo optymizmu i zapewnienia, że nie będą osamotnieni, jakkolwiek nie rozwiewało to ich obaw i lęków, jakie niósł fakt rozłąki z seminarium i brak możliwości swobodnego spełniania praktyk religijnych, co też rodziło obawy co do wytrwania w powołaniu. Choć obawy słuszne i uzasadnione, z czasem okazały się niepotrzebne, gdyż przez wszystkie lata odbywania służby wojskowej alumni doświadczali należytej opieki duszpasterskiej od swoich biskupów, przełożonych seminaryjnych, kapłanów z różnych ośrodków duszpasterskich, wspólnot seminaryjnych i wielu ludzi dobrej woli.

Tej opieki, troski doświadczyli już po trudnym okresie przed złożeniem przysięgi wojskowej. Na przysięgę, która jest świętem żołnierza, przyjeżdżali bowiem nie tylko najbliżsi z rodziny, ale także seminaryjni przełożeni i nierzadko klerycy. Tę chwilę tak wspomina ks. Paweł Skowron z 54. SBRT w Bartoszycach: „Gdy odbyła się przysięga [1974 r.], na którą przyjechał ks. rektor Franciszek Macharski. Ponieważ byliśmy dwaj z II-giego roku, Ks. Rektor przysiadł się przy naszym stoliku – byliśmy bardziej uszanowani. Ks. Rektor poprosił, żebym zwołał wszystkich krakusów. Byliśmy obserwowani. Po przysiędze zostałem wezwany: «Dlaczego tak krążyliście między stolikami?» «Mnie łatwiej było zwołać wszystkich niż Ks. Rektorowi szukać» – odpowiedziałem⁷⁴.

Troska i pamięć o alumnach żołnierzach nie miała charakteru tylko deklaracyjnego, ale z ankiet jednoznacznie wynika, że była bardzo konkretnym faktem, potwierdzonym licznymi odwiedzinami przez biskupów i przełożonych seminaryjnych oraz bardzo bogatą korespondencją. Rektor, ks. Franciszek Macharski potrafił wsiąść w Krakowie w nocny pociąg i pojechać do Brzegu, by spotkać się alumnami żołnierzami przynajmniej na kilka minut⁷⁵. Jak wspominają alumni-żołnierze z tarnowskiego seminarium, ich przełożeni odwiedzali ich w koszarach albo na poligonach wojskowych⁷⁶. Alumnom bardzo dużo serca i życzliwości okazywali ojcowie duchowni poszczególnych seminariów. Z ich ust padały słowa otuchy i nadziei, a w razie potrzeby troskliwej przestrogi. Właściwie formowali charakter i wnętrze alumnow.

⁷³ B. Błoński, t. 2, s. 46–50.

⁷⁴ P. Skowron, t. 3, s. 211–214.

⁷⁵ F. Ślusarczyk, t. 3, s. 321–329.

⁷⁶ A. Kokoszka, t. 2, s. 271–285.

Odwiedziny przełożonych seminaryjnych były w różnym czasie odbywania służby. W drugim roku wojskowej służby kleryków diecezji siedleckiej w 54. SBRT w Bartoszycach odwiedził ich, jak wspomina ks. Błoński, rektor seminarium w Siedlcach ks. Edmund Barbasiewicz⁷⁷. W związku z czym wzywano alumnów żołnierzy ze szkolenia na spotkanie. Przybyli na spotkanie „alumni żołnierze. Klerycy mieli mały krzyżyk w klapie munduru, który był znakiem identyfikacyjnym kleryka żołnierza. Oficer aparatu partyjno-politycznego polityczny to zauważył i wyraził swoją opinię o niesubordynacji żołnierzy, wobec regulaminu wojskowego, który nie przewidywał takich symboli religijnych. Alumni żołnierze otrzymali od oficera reprymendę w obecności rektora. Na spotkaniu w kantynie ksiądz rektor wyraził uznanie dla «nieregulaminowego postępk» alumnów⁷⁸.

Władze wojskowe miały świadomość, kim dla alumnów są przełożeni seminaryjni i nic też dziwnego, że „nieraz upokarzano naszych gości z Seminarium taktycznie przedłużanym czekaniem na odwiedziny w dyżurce oficerskiej⁷⁹. Zdarzyło się, że ks. rektorowi Macharskiemu odmówiono prawa zobaczenia się z krakowskimi klerykami i nie wpuszczono go do 55. SBRT w Brzegu⁸⁰. Bolesnym doświadczeniem przełożonych seminaryjnych było pokonanie kilkusetkilometrowej podróży, niejednokrotnie nocą, aby odwiedzić kleryków, a władze wojskowe odmawiały możliwości spotkania⁸¹. W ocenie władz w latach 1968–1970 największą aktywność kontaktów z alumunami utrzymywały seminaria duchowne z Poznania, Krakowa, Warszawy, Łomży oraz Wrocławia. W ciągu tych dwóch lat kleryków odwiedziło aż 237 duchownych⁸². Zawsze odwiedziny przełożonych i alumnów dawały bezpośredni kontakt z ludźmi z seminarium, a chociaż krótkie, były dla alumnów-żołnierzy bezcenne i ciągle oczekiwane⁸³.

Pośrednią formę utrzymywaniu kontaktów z seminarium i ich przełożonymi dla alumnów-żołnierzy stanowiła korespondencja, niosąca otuchę i wsparcie w trudnych chwilach. Nieocenionym wsparciem były listy, które

⁷⁷ Ks. Edmund Barbasiewicz był rektorem seminarium duchownego w Siedlcach w latach 1972–1978.

⁷⁸ B. Błoński, t. 2, s. 46–50.

⁷⁹ A. Kokoszka, t. 2, s. 271–285.

⁸⁰ J. Abrahamowicz, t. 2, s. 18–21.

⁸¹ W. Szewczyk, *Byłem w koszarach nie będąc żołnierzem*, w: *Mundur i sutanna*, s. 235–240.

⁸² Czwołek, *Służba wojskowa alumnów*, s. 126.

⁸³ A. Kokoszka, t. 2, s. 271–285.

otrzymywali od Prymasa Wyszyńskiego, swoich biskupów, przełożonych, wykładowców seminaryjnych oraz kolegów rocznikowych. Wielu alumnów z dużą wdzięcznością wspomina korespondencję od Księdza Prymasa Wyszyńskiego. Były to najczęściej życzenia, które kierował do wiernych diecezji gnieźnieńskiej i warszawskiej, i do tych życzeń Ksiądz Prymas dopisywał ręcznie „Do alumnów-żołnierzy”⁸⁴. „Życzenia te przechowują do dziś, traktując je wręcz jak relikwie”⁸⁵. „Te życzenia mam do dzisiaj i przechowuję jako relikwie”⁸⁶. We wrześniu 1972 roku Prymas Polski napisał osobisty list do alumnów-żołnierzy⁸⁷. Listy te niejednokrotnie wywoływały gniew i niezadowolenie u władz wojskowych. Wspomina kleryk J. Czarnota: „Pewnego razu przynieśli mi do kancelarii białą kopertę z czerwonym nadrukiem «Kardynał Stefan Wyszyński Prymas Polski» – otwórzcie i przeczytajcie! Po otwarciu przeczytałem słowa umocnienia Prymasa Polski, który bardzo przeżywał każdorazowy pobór kleryków z polskich seminariów do służby wojskowej. Oczywiście, zdawałem sobie sprawę, że już wcześniej koperta ta była odpowiednio prześwietlona. A teraz podpiszcie – padła komenda”⁸⁸. Regularnie listy podnoszące na duchu pisał kard. Wojtyła. Wielką radością były świąteczne życzenia, które alumni otrzymywali od przyszłego papieża, a które są zachowane w archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie⁸⁹, a ich niektóre kopie są w niniejszej publikacji⁹⁰. Ks. Z[bigniew] Głowacki przez całe lata w swoim prywatnym archiwum przechowuje list, który otrzymał od pasterza diecezji przemyskiej, bp. Ignacego Tokarczuka. Biskupi z Tarnowa regularnie przysyłali życzenia z okazji Świąt⁹¹.

Z kolei alumni-żołnierze z okazji Świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy wysyłali życzenia do swoich biskupów, którzy także regularnie korespondowali z wojskowymi klerykami. Listy do alumnów-żołnierzy pisali przełożeni seminaryjni: rektorzy⁹², prefekci⁹³, ojcowie duchowni, wykładowcy, którzy szczerze oczekiwali na powrót kleryków do seminariów, a potwierdzali ten fakt

⁸⁴ A. Szczepaniak, t. 3, s. 280–294.

⁸⁵ Tamże.

⁸⁶ Tamże.

⁸⁷ Tamże.

⁸⁸ J. Czarnota, t. 2, s. 91–95.

⁸⁹ AKMKr. AKKW B 1 5044, k. 42. List kard. K. Wojtyły z 23 XI 1971 r.

⁹⁰ S. Kozieł, t. 2, s. 295–298.

⁹¹ T. Skura, t. 3, s. 215–216.

⁹² Ks. Michał Jastrzębski – rektor Seminarium Duchownego w Przemyśle w latach 1944–1972. Ks. Franciszek Macharski – rektor Seminarium Duchownego w Krakowie w latach 1970–1978.

⁹³ Ks. Tadeusz Błaszkiwicz – później bp pomocniczy diecezji przemyskiej.

w listach i paczkach wysyłanych z Seminarium⁹⁴. Żywnościowe paczki otrzymywane zwykle z racji świąt były dowodem łączności alumnów z seminarium i odwrotnie. Alumni-żołnierze mieli świadomość, że listy były kontrolowane, jednak bardzo cenili sobie tę formę kontaktu, gdyż był to często jedyny sposób utrzymywania więzi z seminarium i rodziną⁹⁵. Stała korespondencja była wyraźnym znakiem duszpasterskiej troski i pamięci o alumnach-żołnierzach.

Życie religijne alumnów w dużej mierze kształtowało się pod wpływem duchowej łączności z macierzystymi seminariami. Utrwalaniem więzi ze wspólnotą seminaryjną były odwiedziny swojego seminarium w trakcie urlopu, gdzie z radością byli przyjmowani przez przełożonych i kolegów, którzy z dużym zainteresowaniem wysłuchiwali relacji z koszarowego życia nacechowanego fizycznym „wyciskiem”, poniżaniem godności i pozbawionego możliwości swobodnego spełniania praktyk religijnych.

Każda wspólnota seminaryjna wszystkich kleryków odbywających służbę wojskową obejmowała szczerą modlitwą, która na pewno dla nich była wielką siłą przetrwania. Odwiedziny biskupa, księży przełożonych w Seminarium, a także kolegów rocznikowych uważali za swój poważny obowiązek, a z kolei odwiedzani nigdy nie skąpili gościnności. Często odwiedziny kończyły się pamiątkowym zdjęciem i obdarowaniem paczką żywnościową. A księża biskupi udzielali pasterskiego błogosławieństwa, które dodawało siły na kolejne tygodnie i miesiące służby⁹⁶.

Należy mieć na uwadze, że duże odległości uniemożliwiały *de facto* częste kontakty tak alumnom-żołnierzom, jak i przełożonym seminarium. Stąd też alumni-żołnierze odwiedzali seminaria, które były najbliżej ich jednostki. Takie postępowanie umożliwiało udział w życiu seminaryjnym co prawda w okrojonym zakresie, lecz, jak wspomina m.in. ks. A.G. Dyl, dawało to poczucie istnienia w wspólnocie. Píše on: „mimo służby wojskowej miałem możliwość wrywkowego udziału w życiu seminaryjnym. Wszystko dzięki bliskości seminarium w Siedlcach, otwartości przełożonych i serdeczności alumnów podlaskich, którzy umożliwiali udział w konferencjach ascetycznych, nabożeństwach i rekreacjach. Większość przepustek – tak ja, jak i Władysław Kordas – spędzaliśmy na ul. 1 Maja 42 z klerykami i przełożonymi seminarium”⁹⁷. Klerycy z Bartoszyc utrzymywali więź z WSD „Hosianum”,

⁹⁴ A. Kokoszka, t. 2, s. 271–285.

⁹⁵ T. Borutka, t. 3, s. 63–77.

⁹⁶ J. Smulczyński, t. 3, s. 238–246.

⁹⁷ A.G. Dyl, t. 2, s. 139–147.

a szczególnie z „Kołem Wojskowym”; przewodniczył mu kleryk Tadeusz Płowski, który w 2004 roku został biskupem polowym Wojska Polskiego i zginął w katastrofie lotniczej pod Smoleńskiem w 2010 roku.

Alumn-żołnierz Mirosław Wójtewicz, nawiązując do swego okresu służby w 54. SBRT w Bartoszycach, tak wspomina kontakty z pobliskim seminarium: „Po wyjściu ze szpitala, udałem się do Seminarium Duchownego Hosianum w Olsztynie. Trzymając się jedną ręką za brzuch, pochylony, zadzwoniłem do drzwi, które mi otworzył Wice Rektor Seminarium ks. Henryk Gulbinowicz. Przedstawiłem się, że wracam ze szpitala, że jestem klerykiem 4 roku Seminarium we Wrocławiu i wracam do jednostki w Bartoszycach. Ks. Henryk Gulbinowicz przyjął mnie bardzo serdecznie, zaprowadził do refektarza i polecił: «Siostrze, proszę dać Księdzu jeść». Za chwilę pożegnał się i poszedł na wykład. Spotkanie dla mnie wyjątkowe. Ks. Wice Rektor powiedział do mnie «ksiądz». Jak się później okazało, było to dla mnie pierwsze spotkanie z moim, w niedalekiej przyszłości, Arcybiskupem, Metropolitą Wrocławskim, Kardynałem⁹⁸. Tego samego ducha gościnności oraz troski doświadczali alumni-żołnierze w progach wrocławskiego seminarium duchownego, gdzie mogli zawsze liczyć na przyjęcie przez o. Jana Janowskiego. i także mieli możliwość zdania egzaminów oraz doświadczyć życzliwość braci kleryckiej⁹⁹.

Stała łączność ze wspólnotą seminaryjną niekiedy u alumnów-żołnierzy rodziła żal i smutek z braku kontynuacji studiów i tym samym z możliwości podążania ku kapłaństwu. Polscy biskupi i seminaryjni przełożeni zadbali, aby klerycy wojskowi nie odczuwali znacząco tej czasowej straty i dlatego każdy kleryk-żołnierz mógł w każdym polskim seminarium duchownym zdawać seminaryjne egzaminy¹⁰⁰, a także taką możliwość dawały wizyty profesorów seminaryjnych w ośrodkach duszpasterstwa wojskowego alumnów¹⁰¹. Seminaryjne egzaminy także przyjmował ks. Setlak¹⁰². Najczęściej alumni-żołnierze zdawali jednak egzaminy u profesorów swoich macierzystych seminariów¹⁰³.

Przygotowywanie się do egzaminów, najczęściej z filozofii i historii Kościoła¹⁰⁴, było naznaczone sporym trudem, gdyż nie wolno było przechowywać skryptów ani uczelnianych podręczników w żołnierskiej szafce. Przełożeni

⁹⁸ M. Wójtewicz, t. 3, s. 354–358.

⁹⁹ F. Ślusarczyk, t. 3, s. 321–329.

¹⁰⁰ J. Kazieczko, t. 2, s. 246–249.

¹⁰¹ Z. Głowacki, t. 2, s. 180–215.

¹⁰² D. Rybol, t. 3, s. 178–181.

¹⁰³ A. Szczepaniak, t. 3, s. 280–294.

¹⁰⁴ Tamże.

wojskowi zwykle też „dbali”, aby klerycy nie mieli zbyt dużo czasu wolnego. Korzystanie z możliwości zdawania seminaryjnych egzaminów miało wieloaspektowy wymiar. Najpierw alumni-żołnierze czuli przynależność do wspólnoty seminaryjnej, wzrastali intelektualnie i nie odczuwali dotkliwie marnowanego czasu. Większość alumnów-żołnierzy straciła więc tylko jeden rok formacji seminaryjnej. Najczęściej alumni powołani z I roku studiów, po wojsku wracali ponownie na I rok, choć nie na rocznik, z którego był wcieleni, i potem z pierwszego roku zostawali przepisani na trzeci po zdaniu wszystkich egzaminów z drugiego roku. Oczywiście zdawanie egzaminów nie było tylko formalnością, mimo trudnych warunków należało być dobrze przygotowanym.

Pisząc o opiece duszpasterskiej nad alumnami-żołnierzami nie można pominąć wielu plebanii, klasztorów i domów prywatnych, które były miejscami doświadczenia wspólnoty Kościoła. Kiedy początkowo kleryków wcielano do różnych jednostek wojskowych w całej Polsce, nie było jeszcze zorganizowanego duszpasterstwa adresowanego szczególnie do alumnów-żołnierzy, dlatego wcieleni do wojska najczęściej korzystali z posług kapłańskich miejscowego duchowieństwa, które miało świadomość niesienia pomocy. Wiemy także, że z jednostek wojskowych klerycy wielokrotnie wyjeżdżali na poligony i do różnych miejsc, gdzie z polecenia władz wojskowych podejmowali różne prace fizyczne, łącznie z pracami w PGR-ach. Ankietowani wspominają ze Zgorzelca ks. Jana Kozaka – proboszcza, z Kietrza ks. Stefana Pieczkę – proboszcza¹⁰⁵. W Koźlu w każdą niedzielę alumni-żołnierze mogli nie tylko w kościele uczestniczyć w Mszy świętej, ale także doświadczać kapłańskiej wspólnoty na plebanii ks. prał. Ludwika Rutyna, który już jako emeryt pracował także na Ukrainie. W czasie pobytu na poligonie w Złocieńcu alumni żołnierze spotkali ks. Gerarda Janikowskiego CR, który chętnie został duchowym opiekunem i zapraszał do kościoła i na plebanie¹⁰⁶, a podczas pobytu na poligonie w Borównie k. Bydgoszczy korzystali z gościnności księży misjonarzy, wśród których najwięcej zainteresowania i życzliwości okazywał ks. Henryk Chojnacki, późniejszy proboszcz w Tarnowie¹⁰⁷. Ks. [Józef] Smulczyński z czasu pełnienia służby wojskowej w Tarnowie mile wspomina opiekę duszpasterską ks. Edwina Rzeszuto, wikariusza katedralnego¹⁰⁸. Na pewno żaden alumn-żołnierz nie był obojętny dla osób duchownych, które znały sytuację wojskowych kleryków.

¹⁰⁵ J. Dobosz, t. 2, s. 109–128.

¹⁰⁶ A. Kokoszka, t. 2, s. 271–285.

¹⁰⁷ Tamże.

¹⁰⁸ J. Smulczyński, t. 3, s. 238–246.

Dla wierzącego Polaka największe święta: Wielkanoc i Boże Narodzenie każdego roku są niepowtarzalne w swojej atmosferze, z przebogatą obrzędowością i niezapomnianymi duchowymi przeżyciami. Natomiast w jednostkach wojskowych na różne sposoby klerykom było dane przeżywać wigilię i święta Bożego Narodzenia. Byli dowódcy, którzy potrafili nawet kleryka zaprosić na wigilię do swojego mieszkania¹⁰⁹. Problemem były wigilijne potrawy, a także łamanie się opłatkiem. Niekiedy była możliwość wybrania wigilijnych postnych potraw. Natomiast pewną kością niezgody były opłatki. Alumni składając sobie życzenia łamali się opłatkiem, który otrzymali z seminarium, natomiast dowódcy też składali sobie życzenia łamiąc się opłatkiem, ale byli też tacy bez opłatka w rękę¹¹⁰.

Na pewno u każdego było pragnienie uczestniczenia w Pasterce i też tylko niektórym udawało się spełnić to pragnienie. Bardziej odważni potrafili „uciec” z koszar i czekali na pasterkę w przedsionku kościoła, by potem wyśpiewać nocne „*Wśród nocnej ciszy...*” i to wydarzenie zrodziło przyjaźń z miejscowymi duszpasterzami¹¹¹. Alumnom-żołnierzom niekiedy udawało się wyrazić bożonarodzeniową radość śpiewem kolęd. Dla wielu wigilie były smutne, gdyż mieli wyznaczoną służbę, pilnowanie magazynów i z dala od rodziny. A Pasterkę przypominało tylko bicie dzwonów z pobliskiego kościoła¹¹². Również na Wielkanoc tylko niektórym alumnom-żołnierzom było dane przeżywać rezurekcję w swojej rodzinnej parafii, a większość mogła tylko łączyć się z najbliższymi i wspólnotą seminaryjną. Sporadycznie zdarzało się, że dowódca dawał ciche przyzwolenie na uczestnictwo w Mszy świętej w Wielkanoc¹¹³. Prywatna modlitwa, czytanie Pisma Świętego i przysyłane życzenia świąteczne były wielką pomocą w dobrym duchowym przeżywaniu Świąt.

Szczególnie ważnym elementem wsparcia odbywających zasadniczą służbę wojskową kleryków stał się wybór kard. Wojtyły na papieża. Zwłaszcza że przed wyborem na papieża kard. Wojtyła wielokrotnie udzielał wsparcia alumnom żołnierzom nie tylko przyjmując ich w swej rezydencji, ale też odwiedzając miejsca pełnienia przez nich służby wojskowej. Wybór kard. Wojtyły na papieża alumni-żołnierze przyjęli z wielką radością i nadzieją, że dojdzie do zmian w ich sytuacji. Ich radość była tym większa, iż oznaki podobnej radości

¹⁰⁹ J. Seweryn, t. 3, s. 205.

¹¹⁰ A. Kokoszka, t. 2, s. 271–285.

¹¹¹ J. Kisz, t. 2, s. 256–259.

¹¹² P. Gołąbek, t. 2, s. 218–220.

¹¹³ R. Stasik, t. 3, s. 254–257.

widoczne były też wśród kadry zawodowej. W czasie zwołanego apelu nawet zachęcili do zaśpiewania *plurimos annos*¹¹⁴. A ateistyczny dowódca jednostki nawet wyraził radość, że „nasz człowiek” został papieżem¹¹⁵. Zrodziła się na nowo nadzieja, że pobór kleryków do wojska wreszcie zostanie zaniechany, a może aktualnie wcieleni do wojska zostaną zwolnieni do Seminariów. I te nadzieje nie zaraz, ale w niedalekiej przyszłości spełniły się.

Zapewne najmocniejszym przeżyciem dla kleryków była pierwsza pielgrzymka Ojca Świętego Jana Pawła II do naszej Ojczyzny i spotkanie ze studentami i seminarzystami na Jasnej Górze. Po poznaniu programu pielgrzymki klerycy u władz wojskowych, z wielkim wsparciem biskupów i przełożonych seminaryjnych zaczęli się starać o umożliwienie uczestnictwa w spotkaniu z Janem Pawłem II w Częstochowie. Ówczesne władze zgodziły się na cztery dni urlopu, warunkując wyjazd i uczestnictwo w spotkaniu z Papieżem od wystąpienia kleryków w ubraniach cywilnych.

Wojskowi klerycy 6 czerwca 1979 roku na Jasną Górę udali się z dużym transparentem: „Alumni-żołnierze w jedności z Ojcem Świętym”. W czasie Mszy świętej celebrowanej dla młodzieży studenckiej i seminarzystów Ojciec Święty wygłaszając przemówienie, widząc transparenty z różnymi napisami przerwał: „Cieszę się wszystkimi tu zgromadzonymi. Próbuję odczytać, co jest na tych transparentach. Jeden odczytałem. «Alumni-żołnierze w jedności z Ojcem Świętym». Nie mam tu transparentu, ale gdyby był, to by było napisane: «Ojciec Święty w jedności z alumnami-żołnierzami»”¹¹⁶. Było to na pewno największe wsparcie, bo od Namiestnika Chrystusa na ziemi, od najwyższego autorytetu Kościoła Powszechnego, papieża z Polski. Na pewno te słowa były potwierdzeniem solidarności Ojca Świętego z klerykami w wojsku i dezaprobaty dla tej formy dyskryminacji Kościoła w Polsce. I już po I pielgrzymce Jana Pawła II do naszej Ojczyzny dało się zauważyć pewną odwilż w stosunku władz wojskowych do kleryków, co między innymi zaowocowało udzielaniem stałych przepustek, które umożliwiały uczestnictwo w niedzielnej Mszy świętej. Klerycy poboru Brzeg 1977–1979 już nie odczuwali wielkiej dolegliwości koszarowego życia i w 1. rocznicę wyboru Kard. Wojtyły na urząd Stolicy Apostolskiej po dwóch latach zostali zwolnieni ze służby wojskowej i mogli z radością wrócić do seminariów.

¹¹⁴ M. Wanat, t. 3, s. 344–346.

¹¹⁵ K. Fąfara, t. 2, s. 151–166.

¹¹⁶ Jan Paweł II w Polsce, 2–10 czerwca 1979. Przemówienia, reportaże, sprawozdania, red. M. Maciołek, Poznań 1982, s. 155.

* * *

Podsumowując opiekę duszpasterską Kościoła nad alumnami-żołnierzami w latach 1959–1980 nie sposób nie dostrzec zmian zachodzących w formach i środkach. Opieki, która w latach 1959–1965 była ograniczona z kilku zasadniczych przyczyn. Po pierwsze ze względu na rozproszenie alumnów-żołnierzy w jednostkach wojskowych zgodnie z zaleceniami GZP WP, w wyniku czego w danej jednostce znajdowało się maksymalnie trzech kleryków. Po drugie ze względu na brak wypracowanych form takiej opieki przez Kościół. Stąd opieka nad alumnami była *de facto* okazjonalna. Sytuacja zaczęła stopniowo ulegać zmianie po 1963 r., kiedy to Kościół w przypadku powołania kleryków do odbycia zasadniczej służby wojskowej zdołał wypracować metody postępowania tak w seminariach, jak i wśród duchowieństwa diecezjalnego, na którego terenie znajdowały się jednostki wojskowe w których służyli alumni-żołnierze. Zorganizowana i przemyślana działalność względem form i metod sprawowania opieki nad alumnami-żołnierzami została wdrożona z chwilą powołania SBRT. Wtedy bowiem uzyskał Kościół możliwość wielokierunkowej opieki, do której zaangażowano powoływanych spośród duchowieństwa diecezjalnego ojców duchownych alumnów-żołnierzy. Zwiększyła się też aktywność biskupów poszczególnych diecezji i przełożonych seminariów. Ponadto w miejscach stacjonowania SBRT Kościół zorganizował miejsca, w których alumni-żołnierze mogli się spotkać we własnym gronie, znaleźć duchowe wsparcie i w części przypadków zdać egzaminy. Każdy z księży, którego droga do kapłaństwa prowadziła przez wojskowe koszary, na pewno z wielką wdzięcznością wspomina pasterzy Kościoła katolickiego w Polsce, wielu duszpasterzy z tego czasu, którzy wzorowo zdali egzamin z opieki duszpasterskiej nad alumnami-żołnierzami, systematycznie dopominając się odraczania klerykom służby wojskowej, znając ich problemy, dopominali się poszanowania ich godności, otaczali modlitewną pamięcią, niosąc słowa nadziei i pocieszenia. Przełożeni seminaryjni często powtarzali, że seminaria czekają na ich powrót, dzięki czemu żyli świadomością, że mimo trudów koszarowego życia kontynuują drogę ku kapłaństwu. Trafnego podsumowania tamtych lat dokonał ks. Stanisław Kozieł: „zwyciężyliśmy zło owego czasu i kontynuowaliśmy drogę do kapłaństwa”¹¹⁷, dzięki zdecydowanej i odważnej postawie Polskiego Episkopatu, przełożonych seminaryjnych, kapłanów, rodzin kleryków i wielu ludzi dobrej woli.

¹¹⁷ S. Kozieł, t. 2, s. 295–298.

Opieka kapelanów Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego nad alumnami-żołnierzami w świetle ankiet i sprawozdań

KS. PŁK ZBIGNIEW KĘPA

Problematyka opieki nad alumnami w pododdziałach, w których odbywali zasadniczą służbę wojskową oraz w powstałych w 1966 r. Szkolnych

KS. PŁK SG DR ZBIGNIEW KĘPA – rzecznik prasowy Ordynariatu Polowego, dziekan Straży Granicznej. Publikuje na tematy związane z historią duszpasterstwa wojskowego, etyki wojskowej i etyki służb mundurowych, a także zagadnień związanych z relacjami pomiędzy nauką a religią. Współpracuje z „Polską Zbrojną” oraz „Naszą Służbą”. Wybrane publikacje: red. i oprac. 7 tomów z serii *Nauczanie pasterskie biskupa polowego Tadeusz Płoskiego* (2005–2011); *Słowo Boże ostrzejsze niż miecz obosieczny. Wybór nauczania pasterskiego biskupów polowych Wojska Polskiego: Abp Stanisław Gall, Abp Józef Gawlina, Abp Sławoj Leszek Głódź, Bp Tadeusz Płoski w 90. rocznicę utworzenia biskupstwa polowego w Polsce*, wybór i oprac. Z. Kępa, Warszawa 2008; abp Józef Guzek, *Postęga myślenia. Wybór kazań i homilii Biskupa Polowego 2010–2021*, oprac. i red. nauk. Z. Kępa, Warszawa 2021; *Duszpasterstwo wojskowe w okresie postęgi abp. Stanisława Galla Biskupa Polowego Wojsk Polskich. Wybór dokumentów źródłowych 1918–1933*, wybór dokumentów, wstęp, biogramy Z. Kępa, J. Prochwicz, Warszawa 2018; Z. Kępa, J. Prochwicz, *Arcybiskup Stanisław Gall pierwszy biskup polowy Wojska Polskiego*, Warszawa 2020; *Siła ducha. Kapelani Wojska Polskiego w służbie pokoju, bezpieczeństwa i wolności narodów*, red. nauk. J. Figurski, Z. Kępa, J. Niepsuj, Warszawa 2019; Z. Kępa, *Ordynariat Polowy. Nasze dziedzictwo*, Warszawa 2019; Z. Kępa, *Zawołania, herby, pastorały i odznaczenia biskupów polowych 1919–2022. Nasze dziedzictwo*, Warszawa 2022.

Batalionach Ratownictwa Terenowego (SBRT)¹, znajdowała się w kręgu zainteresowania także Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego (GD WP)². Należy jednak mieć na uwadze, że opiekę tę GD WP rozpoczął dopiero z chwilą skomasowania części alumnów w 1965 r. w 25. Baterii Artylerii Stałej (BAS) w Gdańsku-Stogach, baterii moździerzy 40. Pułku Zmechanizowanego (pz) 10. Dywizji Pancerniej (DPanc.) w Opolu i kompanii saperów 41. pz 12. Dywizji Zmechanizowanej (DZ) w Szczecinie. W latach 1959–1964 GD WP wobec braku zgody Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego (GZP WP)³ na prowadzenie działalności duszpasterskiej w jednostkach i pododdziałach Sił Zbrojnych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL)⁴ nie zajmował się

¹ Bataliony Ratownictwa Terenowego powstały na podstawie Zarządzenia Organizacyjnego Szefa Sztabu Generalnego Nr 0126/Org. z dnia 17 października 1966 r. CAW, SG WP, 1677/84/39, k. 126. Bataliony nosiły numerację – Jednostka Wojskowa (JW) 4413 w Bartoszczach, 4422 w Szczecin Podjuchy i 4446 w Brzegu nad Odrą. Więcej na temat powstałych batalionów oraz służby w nich zob. m.in. P. Piotrowski, *Służba wojskowa kleryków na przykładzie 56 Batalionu Ratownictwa Terenowego w Brzegu (1966–1980)*, w: *Represje wobec Kościoła katolickiego na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie 1945–1989*, red. S.A. Bogaczewicz, S. Krzyżanowska, Wrocław 2004, s. 165–178; A. Czwołótek, *Służba wojskowa alumnów w PRL (na przykładzie 54. Szkolnego Batalionu Ratownictwa Terenowego w Bartoszczach)*, „Klio” [Toruń], 18(2011), nr 3, s. 103–130. Artykuł ten zawiera błędy merytoryczne, jak np. na s. 106–107, gdzie wbrew faktom stwierdza, że „W 1964 r. wszystkie trzy kompanie kleryckie przekształcono w samodzielne jednostki ratownictwa terenowego”.

² Generalny Dziekanat Wojska Polskiego (GDWP) powstał z połączenia Szefostwa Duszpasterstwa Ministerstwa Obrony Narodowej i Dziekanatu Duszpasterstwa Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego na mocy rozkazu nr 0263/Org. Ministra Obrony Narodowej z 17 listopada 1947 r. *Duszpasterstwo wojskowe w Polsce w latach 1945–1991*, t. 9, cz. 1: 1945–1956, wyb. i oprac. T. Kośmider, M. Wesołowski, Warszawa 2007, dok. Nr 127, s. 175–179. Więcej na temat Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego zob. M. Wesołowski, *Generalny Dziekanat WP 1945–1989*, Warszawa 2006; P. Pióntek, M. Wesołowski, *Generalny Dziekanat Wojska Polskiego w latach 1945–1989*, Warszawa 2006; M. Ceglarek, *Generalny Dziekanat Wojska Polskiego (1945–1989). Aspekt historyczno-prawny*, „Studia Sandomierskie. Teologia – Filozofia – Historia”, 18(2011), nr 2, s. 41–55.

³ Główny Zarząd Polityczny Wojska Polskiego (GZP WP), w latach 1944–1950 Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy Wojska Polskiego (GZPW WP). Instytucja MON funkcjonująca w Wojsku Polskim w latach 1944–1989 na prawach wydziału Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Zob. P. Kaczmarska, *Generalny Dziekanat Wojska Polskiego w latach 1945–1989*, „Rocznik Archiwalno-Historyczny Centralnego Archiwum Wojskowego”, 2010, nr 3(32), s. 173; T. Leszkowicz, *Główny Zarząd Polityczny WP jako centrum wojskowej propagandy i indoktrynacji (1956–1980)*, w: *Wyzwoleni, ale nie wolni (1945–1989). Studia z historii najnowszej*, t. 1, red. A. Popławska [i in.], Warszawa 2015, s. 139–151.

⁴ W latach 1944–1952 oficjalna nazwa państwa polskiego brzmiała Rzeczpospolita Polska. W latach 1952–1990 nazwa państwa brzmiała Polska Rzeczpospolita Ludowa (PRL).

opieką duszpasterską nad alumnami. Taką opiekę kapelani wojskowi GD WP w ograniczonym zakresie podjęli w 1965 r. Świadectwem tej opieki są ankiety nadesłane przez księży, byłych alumnów-żołnierzy, zamieszczone w tomie drugim i trzecim, oraz zachowane sprawozdania kapelanów GD WP.

Należy jednak mieć na uwadze, że podjęcie opieki nad alumnami przez kapelanów GD WP nie było sprawą prostą. Wiązało się bowiem z wieloma trudnościami występującymi tak ze strony władz administracyjnych, w tym przypadku Urzędu do spraw Wyznań (UdsW)⁵, władz wojskowych, jak i Kościoła. Zamierzający wizytować miejsca odbywania zasadniczej służby wojskowej przez alumnów kapelan GD WP musiał bowiem uzgodnić wizytę z UdsW, dowódcą jednostki wojskowej oraz Kościołem. W przypadku Kościoła musiał kapelan uzyskać aprobatę ordynariusza miejsca na spotkanie, jurysdykcję ordynariusza miejsca i zgodę miejscowego proboszcza na wykorzystanie kościoła na Mszę św. dla alumnów⁶.

Pierwsze odnotowane informacje o spotkaniach kapelanów wojskowych z alumnami w jednostkach wojskowych pochodzą z okresu przedświątecznego w grudniu w 1965 r., kiedy to kapelani GD WP przybyli do 75. pz 15. DZ w Bartoszycach oraz do 1. Warszawskiego Zmotoryzowanego Pułku Pontonowego w Brzegu⁷. Wizytę w jednostce wojskowej w Brzegu n. Odrą wspomina po latach w złożonej ankiecie ks. Zbigniew Głowacki, alumn-żołnierz odbywający zasadniczą służbę wojskową w 1965 r. w 1. Warszawskim Zmotoryzowanym Pułku Pontonowym w Brzegu. W ankiecie zamieszczonej w tomie drugim pisze o odwiedzinach kapelana w jednostce kłeryckiej w Brzegu przed świętami Bożego Narodzenia 1965 r.⁸ podkreślając, że ta

⁵ Więcej na temat Urzędu do Spraw Wyznań zob. T. Gajowniczek, *Przyczyny powstania i główne cele działalności Urzędu ds. Wyznań jako narzędzia realizacji polityki wyznaniowej władz w początkach Polski Ludowej*, „Rocznik Dobromiejski”, 1(2007), s. 243–247; M. Krawczyk, *Organy państwowo-partyjne odpowiedzialne za wytyczanie i realizowanie polityki wyznaniowej PRL*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach”, 2011, nr 16(89), s. 211–225.

⁶ P. Piontek, M. Wesołowski, *Generalny Dziekanat Wojska Polskiego w latach 1945–1989*, Warszawa 2006, s. 101.

⁷ Tamże, s. 102.

⁸ Wizyta ta nastąpiła 21 grudnia 1965 r. Datę ustalono na podstawie wspomnień ks. A. Jedynaka, *Kalendarium służby wojskowej w latach 1965–67 w Brzegu n/Odrą JW. 2697 – Kompania IV, pluton III*, w: *Mundur i sutanna*, red. S. Pawłowski, Kraków 1998, s. 144. Pod datą 21 grudnia. Wtorek [1965] ks. Jedynak napisał: „W klubie żołnierskim, czyli w «sztabie», o godz. 10-tej [spotkanie] z kapelanem wojskowym ks. ppłk. Wilhelmem Kubszem. Wita go szef sztabu mjr [Józef] Gałęcki. O godz. 16 wyjście do miasta, do kościoła. Warunek: przeczyścić pistolety. Niestety, czyszczeniu nie było końca. Wielu się buntuje i rezygnuje z wyjścia.

wizyta odbyła się na wyraźne żądanie alumnów: „[...] W naszej kleryckiej jednostce zjawiał się po raz pierwszy kapelan, zresztą na nasze wyraźne żądanie z okazji świąt spędzonych w czasie służby wojskowej, pierwszych świąt spędzonych poza domem rodzinnym⁹. Był to ks. ppłk K.¹⁰ z Wrocławia, stary weteran Ludowego Wojska Polskiego¹¹, który przeszedł szlak bojowy spod Lenino do Berlina. Przy powitaniu zaznaczył, że przybył na wyraźne żądanie nasze, za zgodą Warszawy, gdzie znajduje się dziekan generalny. On to załatwił w MON, to i przyszłe spotkania”¹².

W swej relacji ze spotkania ks. Głowacki wspomina o nieufności, z jaką odnosili się do ks. ppłk. Kubsza alumni, oraz o przyczynie takiej postawy. Według niego przyczyną nieufności alumnów był fakt przybycia na spotkanie w towarzystwie oficerów aparatu partyjno-politycznego. Tę sytuację przedstawia następująco: „[...] Ks. K., chociaż starał się mówić serdecznie i ciepło, jednak trzeba przyznać, iż brać klerycka zachowywała w stosunku do niego daleko idącą ostrożność i rezerwę. Zresztą temu zjawisku nie ma co się dziwić. Sam fakt przyrowadzenia tego księdza przez naszych

O godz. 18.00 – w kościele św. Krzyża mamy mieć spowiedź, Mszę św. Komunię św. O godz. 20.00 w KO (klub oficerski) – kolacja. Po modlitwie: tort, ciastka z pianką, kawka biała, i opłatki. Atmosfera stosunkowo sztywna. Brak zaufania z jednej i drugiej strony. Powrót przed 21.30. – na apel wieczorny”. W zachowanej dokumentacji GD WP nie ma sprawozdania z odbytego spotkania.

⁹ Mało prawdopodobna sytuacja. Brak jakichkolwiek śladów w zachowanej dokumentacji. Nie ma też potwierdzenia w złożonych innych ankietach.

¹⁰ Wspomniany kapelan to ks. ppłk Wilhelm Kubsz OMI. Odbył on spotkanie z klerykami-żołnierzami 21 grudnia 1965 r.

¹¹ Oficjalnymi nazwami sił zbrojnych Polski w okresie 1944–1989 były: Polskie Siły Zbrojne w ZSRR – do 1944, Wojsko Polskie – od 29 lipca 1944 do 1952, Siły Zbrojne Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej – od 1952. Przy czym Nazwy „Polskie Siły Zbrojne”, „Siły Zbrojne PRL” i „Wojsko Polskie” używane były zamiennie. W latach czterdziestych XX w. na podobnych zasadach używano również nazwy „Odrodzone Wojsko Polskie”. Nazwy z przedrostkiem „ludowe” zaczęto używać po 1952 r. (co wiązało się ze zmianą nazwy państwa z Rzeczypospolitej Polskiej na Polską Rzeczpospolitą Ludową). Nazwa ta, używana w celach propagandowych, miała jednocześnie podkreślać robotniczo-chłopski charakter sił zbrojnych. Początkowo stosowano zapis małą literą „ludowe Wojsko Polskie”, a następnie wielką „Ludowe Wojsko Polskie”(LWP). Nowa nazwa, mimo iż nigdy nie miała charakteru oficjalnego, została szeroko spopularyzowana, pojawiając się zarówno w oficjalnych dokumentach państwowych, jak i w materiałach propagandowych.

¹² Cytaty zaczerpnięto z ankiet zamieszczonych w: *Bóg nie jest Bogiem wojny. Wspomnienia alumnów-żołnierzy (A–M)*, t. 2; (N–Ż), t. 3, oprac. K. Fąfara, Z. Kępa, J. Prochwicz, Warszawa 2023. Przy cytacji zostanie podane nazwisko autora ankiety, numer tomu i strony, na których znajduje się ankieta. Z. Głowacki, t. 2, s. 180–215.

«polityczniaków»¹³ nasuwał pewne wątpliwości i uprzedzenia”¹⁴. W dalszej swej relacji ks. Głowacki, odnosząc się do wypowiedzi ks. ppłk. Kubsza w trakcie spotkania, stwierdzał „[...] W swoich słowach dosyć umiejętnie nam współczuł, nawet mądrze pouczał, ale gdy postawiono mu pytanie związane z «Orędziem»¹⁵ mocno «kręcił» i wyraźnego stanowiska nie zajął. Nic dziwnego, przez cały czas jego prelekcji obecni byli na sali politycy, którzy uważnie śledzili jego słowa”¹⁶.

We wspomnianej ankiecie, w której ks. Głowacki pisze o sytuacji z 1965 r., widoczny jest plan spotkań z alumnami, który będzie powielany aż do czasu rozwiązania tzw. jednostek kleryckich. Spostrzeżenia ks. Głowackiego o schemacie spotkań kapelanów GD WP z alumnami znajdują swe potwierdzenie w sprawozdaniach księży kapelanów zachowanych w Archiwum Kurii Biskupiej Ordynariatu Połowego, sporządzanych po odbyciu takich spotkań¹⁷. Schemat ten zakładał po spotkaniu z dowództwem jednostki wojskowej spotkanie kapelana na terenie jednostki z alumnami, podczas

¹³ Oficer aparatu partyjno-politycznego.

¹⁴ Z. Głowacki, t. 2, s. 180–215.

¹⁵ 18 listopada 1965 podczas obrad Soboru Watykańskiego II orędzie podpisało 34 polskich biskupów, m.in. kardynał Stefan Wyszyński i Karol Wojtyła. Autorem i inicjatorem listu był przyszły arcybiskup wrocławski Bolesław Kominek. List był konsultowany z polskimi i niemieckimi biskupami oraz niemieckimi intelektualistami. Szerzej o Orędziu: *18 listopada 1965, Watykan. Orędzie biskupów polskich do ich niemieckich braci w Chrystusowym urzędzie pasterskim*, w: P. Raina, *Kardynał Wyszyński. Orędzie Biskupów a reakcja władz*, Warszawa 1995, s. 19–28, 362; P. Madajczyk, *Przebaczamy i prosimy o przebaczenie*, „Więź”, 1990, nr 9, s. 112–124; E. Czaczkowska, *Rola kardynała Stefana Wyszyńskiego w powstaniu orędzia biskupów polskich do niemieckich. Nieznane dokumenty w Archiwum Prymasa Polski*, „Przegląd Zachodni”, 2016, nr 3(360), s. 193–203; P. Madajczyk, *Okoliczności powstania Orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich*, w: *Wokół Orędzia. Kardynał Bolesław Kominek – prekursor pojednania polsko-niemieckiego*, red. W. Kucharski, G. Strauchold, Wrocław 2009, s. 109–119; T. Gajowniczek, *Urząd do spraw Wyznań wobec kościelnych prób pojednania polsko-niemieckiego w latach 1965–1966*, red. J. Filipkowski [i in.], Olsztyn 2011, s. 39–49 (*Studia i szkice politologiczne. W kręgu problemów polskiej polityki*, t. 4); *Przebaczenie pod lupą. Służba Bezpieczeństwa wobec listu Episkopatu Polski z 10 lutego 1966 r.*, oprac. R. Ptaszyński, „Polish Biographical Studies”, 2018, nr 6, s. 209–221; ks. Z. Głowacki zabiegi kadry JW w Brzegu mające na celu dewaluację treści tego listu przedstawił w swoim wspomnieniu pt. *Saperzy to są królowie wszelkiej broni... (wspomnienia z wojska 1965–1967)* zamieszczonym w: *Mundur i sutanna*, s. 40–41. Pisał też o tym ks. Andrzej Jedynak we wspomnieniu *Byłem żołnierzem*, w: *Mundur i sutanna*, s. 134.

¹⁶ Z. Głowacki, t. 2, s. 180–215.

¹⁷ AKBOP, Sprawozdania kapelanów Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego ze spotkań z alumnami-żołnierzami 1965–1980.

którego wygłaszał przygotowany referat. Po czym w przypadku głosów alumnów o referacie i innych sprawach kapelani podejmowali dyskusję, starając się odnieść do pytań i wskazywanych problemów. Po zakończeniu spotkania na terenie jednostki alumni otrzymywali przepustki i wychodzili do kościoła znajdującego się w pobliżu jednostki wojskowej, aby tam skorzystać ze spowiedzi i wziąć udział we Mszy św. celebrowanej przez kapelana, który też wygłaszał okolicznościowe kazanie. Taki stan rzeczy odnotowuje ks. Głowacki w swych wspomnieniach *Saperzy to są królowie wszelkiej broni... (wspomnienia z wojska 1965–1967)*, w których pisze: „[...] Na spotkaniu w koszarach ks. K. umożliwił nam wszystkim wyjście na przepustkę, aby w miejscowym kościele skorzystać ze spowiedzi i Komunii św.”¹⁸.

Jak stwierdza ks. Głowacki w zamieszczonej w ankiecie relacji, widoczne były animozje i uprzedzenia miejscowych duchownych do księży kapelanów. Takie spostrzeżenia, jakkolwiek nie powszechne¹⁹, daje się dostrzec także w innych ankietach złożonych przez byłych alumnów żołnierzy, jak i sprawozdaniach kapelanów GD WP. Demonstracyjna niechęć niektórych przedstawicieli miejscowego duchowieństwa do wizyt kapelanów GD WP posuwała się w skrajnych wypadkach do braku zgody na odprawienie przez nich Mszy św. U podstawy takich postaw w zasadzie leżały dwie przyczyny. Pierwsza podnoszona przez miejscowe duchowieństwo dotyczyła rzadkich wizyt kapelanów i okazjonalnego wypełniania posługi duszpasterskiej wśród alumnów w przeciwieństwie do nich, którzy tu na miejscu wypełniali posługę duszpasterską ciągle. Zarzut ten *de facto* był krzywdzący kapelanów GD WP, ponieważ częstotliwość ich wizyt w jednostkach wojskowych, w których znajdowali się alumni oraz termin tych wizyt nie zależała od nich, a od decyzji GZP WP. Ponadto w zasadzie wizyty w jednostkach wojskowych kapelanów GD WP mogły odbywać się wyłącznie w okresach przedświątecznych. Stąd też w trakcie rozmów z alumnami i miejscowym duchowieństwem kapelani stwierdzali, że z przyjemnością przyjechaliby częściej, ale ogólnie mają pozwolenie tylko w zasadzie na wizyty przed „świętami”²⁰. Jak jednak wynika z relacji byłych alumnów-żołnierzy i zachowanych sprawozdań GD WP, wizyty odbywały się także

¹⁸ Opis spotkania odbytego przez ks. ppłk. W. Kubsza z alumnami ks. Z. Głowacki zamieścił we wspomnieniu *Saperzy to są królowie*, s. 137.

¹⁹ Zob. Sprawozdania kapelanów Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego ze spotkań z alumnami-żołnierzami w latach 1966–1980 (wybór) zamieszczone w niniejszej publikacji (dalej: Sprawozdania), s. 337–383.

²⁰ Tamże.

w innych terminach²¹. Potwierdza to w swej relacji ks. Jacek Neumann, alumn-żołnierz pełniący służbę w SBRT w Bartoszycach w latach 1979–1980 pisząc, że spotkania z kapelanami wojskowymi odbywały się raz na miesiąc lub nieraz częściej, zależnie od okazji czy świąt²². Częstotliwość wizyt kapelanów została ustalona w 1971 r. w liczbie sześciu spotkań w roku²³.

Wracając do wspomnianej wyżej demonstracyjnej niechęci niektórych przedstawicieli duchowieństwa diecezjalnego, a także hierarchii Kościoła w stosunku do kapelanów GD WP, widoczną m.in. w Sprawozdaniach kapelanów Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego ze spotkań z alumnami-żołnierzami w latach 1966–1980 (wybór)²⁴, jako przyczynę tego stanu rzeczy wskazać można postrzeganie ich jako księży „patriotów”²⁵, czyli księży współpracujących z władzą i wykorzystywanych do rozbitcia jedności Kościoła. Nie da się też nie zauważyć, że obok w części przypadków niechętej postawy duchownych diecezjalnych do kapelanów GD WP

²¹ Zob. tamże; Wspomnienia o. Józefa Łaskiego pełniącego zasadniczą służbę wojskową w SBRT w Bartoszycach w latach 1968–1970, w których wspomina o trzech spotkaniach z kapelanami wojskowymi w ciągu roku: „Oprócz świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy kapelani przyjeżdżali jeszcze podczas wakacji”, w: W. Frątczak, *Służba wojskowa kleryków w JW. 4413 w Bartoszycach w latach 1968–1970*, Włocławek 2015, s. 62. Tenże pisze o odwiedzinach tzw. jednostek kleryckich przez kapelanów Generalnego Dziekanatu dwa lub trzy razy w roku: „Dwa lub trzy razy w roku odwiedzali oni jednostki kleryckie. Za każdym razem polegało to na wygłoszeniu na terenie koszar ocenzonego referatu o charakterze historyczno-politycznym, po czym przewodniczyli oni Eucharystii (sprawowanej poza obszarem koszar – w pobliskim kościele), w której mogli uczestniczyć klerycy żołnierze. Według moich zapisków byli oni w naszej jednostce tylko 29 III 1969 r. Spotkanie w jednostce odbyło się o godz. 11, a następnego dnia w niedzielę wszyscy mogli otrzymać przepustki i być w kościele na Mszy św. Następnym razem byli 19–20 VII 1969 r. i 21 III 1970 (w sobotę spotkanie, a w niedzielę Msza w kościele). Był wówczas obecny bp [Jan] Obłak”.

²² J. Neumann, t. 3, s. 15–21.

²³ AKBOP, ks. ppłk J. Gałęza, Raport ze spotkania z żołnierzami – klerykami w Bartoszycach w dniach 30 i 31 marca 1974 r.

²⁴ Sprawozdania.

²⁵ Księża patrioci – określenie dotyczące księży popierających władzę ludową i zmiany zachodzące w Polsce po 1944 roku. Nazwa „księża patrioci” ma swój rodowód w *exposé* sejmowym w styczniu 1949 r., kiedy to premier Józef Cyrankiewicz stwierdził: „wszelkie próby wykorzystania ambony czy szat kapłańskich dla podniecania namiętności przeciw państwu ludowemu lub popierania podziemia będą przycinane z całą stanowczością i surowością prawa. Rząd będzie natomiast otaczał opieką tych kapłanów, którzy dali i dają dowody swego patriotyzmu”. Stąd wzięło się propagandowe określenie „księża patrioci” jako przeciwieństwo nieposłusznej wobec władz większości kleru – zob. A. Albert, *Najnowsza historia Polski 1914–1993*, t. 2, Warszawa 1995, s. 156.

widoczna też była nieufna postawa alumnów. Taki stan rzeczy będącym pokłosiem stosunku Episkopatu Polskiego do GD WP sprawiał, że alumni-żołnierze w zasadzie byli nieufni i ostrożni w relacjach z kapelanami wojskowymi, których uważali za osoby uwikłane w struktury ideologiczne ówczesnego państwa. Aspekt ten podkreśla w swej ankiecie ks. Andrzej Szczepaniak, w latach 1973–1975 alumn-żołnierz SBRT w Brzegu. W wspomnianej ankiecie stwierdza: „[...] Przynajmniej dwa razy w roku odwiedzali nas kapelani wojskowi. Byli to ludzie czasem skonfliktowani ze swym biskupem diecezjalnym lub przełożonym zakonnym. Dodatkowo stali na rozdrożu duchowym między władzą kościelną a wojskową. Gdy przybywali do jednostki, urządzali nam polityczną prelekcję na osi Kościół – religia – państwo. Taki mieli nakaz z Głównego Zarządu WP. Była np. prelekcja o wizycie min. A. Gromyki²⁶ w Rzymie. Ale myśmy to przyjmowali z dystansem i politowaniem wobec tych kapłanów”²⁷. Należy jednak mieć na uwadze, że mniej lub bardziej krytyczne opinie o kapelanach GD WP nie były powszechne.

Wizyty kapelanów GD WP w jednostkach wojskowych, w których zasadniczą służbę wojskową pełnili alumni, niosły za sobą wiele aspektów tak w zakresie religijnym, jak i organizacyjnym. Ten wielowątkowy aspekt wizyt kapelanów GD WP oraz uwarunkowania im towarzyszące są widoczne w złożonych ankietach byłych alumnów-żołnierzy. Znamiennym przykładem jest tu wypowiedź ks. Adama Kokoszki pełniącego służbę w latach 1967–1969 w SBRT w Szczecinie Podjuchach. Potwierdza on praktykę dwukrotnych odwiedzin alumnów przez kapelanów wojskowych: „[...] Odwiedzali nas też kapelani LWP, na zaproszenie dowództwa jednostki. Ich przyjazd, dwa razy w roku z okazji świąt, dawał okazję wszystkim klerykom, również «podpadniętym»²⁸, wyjścia z koszar do kościoła i skorzystania z sakramentu pokuty i Eucharystii”²⁹. W relacji zamieszczonej w ankiecie ks. Kokoszka przedstawia też program takich odwiedzin, wpisujący się w schemat przebiegu wizyt kapelanów GD WP znanego z wcześniejszej relacji. Ankiетowany podkreśla przy tym, że możliwość uczestnictwa we Mszy św. „[...] dla wielu kleryków była to pierwsza od początku służby wojskowej a więc od trzech miesięcy możliwość pójścia do kościoła”³⁰.

²⁶ Andriej Andriejewicz Gromyko, minister spraw zagranicznych ZSRR w latach 1957–1985.

²⁷ A. Szczepaniak, t. 3, s. 280–294.

²⁸ Żołnierz mający problemy natury dyscyplinarnej.

²⁹ A. Kokoszka, t. 2, s. 271–285.

³⁰ Tamże.

Wizyty kapelanów GD WP w okresach przedświątecznych, obejmujących święta Bożego Narodzenia oraz święta Wielkanocne, możemy dostrzec w złożonych ankietach, wspomnieniach³¹ i zachowanych sprawozdaniach GD WP³². W swej relacji zamieszczonej w ankiecie ks. Stanisław Kozieła, pełniący służbę w SBRT w Szczecinie Podjuchach w latach 1967–1969, stwierdza: „[...] Wożono nas jedynie dwa razy w roku na Boże Narodzenie i Wielkanoc do kościoła garnizonowego w Szczecinie”³³. W dalszej swej relacji pisze: „[...] ze wzruszeniem wspominam, jak w pewną niedzielę, gdy zawieziono nas do kina w Bydgoszczy³⁴, po rozpoczęciu filmu wyszedłem z kina i znalazłem kościół, przystępując do spowiedzi i Komunii świętej. Udało mi się uniknąć patrolu Żandarmerii Wojskowej³⁵ i wrócić przed końcem filmu”³⁶.

Znaczenie przyjazdu kapelanów GD WP dla alumnów żołnierzy znajdujemy m.in. w relacji ks. Andrzeja Jana Kuźmińskiego, alumna-żołnierza w SBRT w Brzegu w latach 1967–1969. W złożonej ankiecie pisze, że „[...] największą wartością przyjazdu kapelanów do kleryków była możliwość wspólnego przeżycia religijnego, spowiedzi i komunii świętej”³⁷. O innym nie mniej istotnym aspekcie wizyt kapelanów GD WP wspomina ks. Franciszek Ślusarczyk. W jego relacji pojawia się szczegół o akceptacji przez biskupów spotkań kapelanów z alumnami ze względu na sprawowane wtedy sakramenty św. Dla kleryków były one także okazją, aby poza koszarami, podczas spotkań z ojcami duchownymi zapoznać się z bieżącymi informacjami na temat Kościoła czy też spraw publicznych³⁸. Znaczenie przyjazdu kapela-

³¹ Między innymi Jedynak, *Kalendarium służby wojskowej*, s. 144, 150, 161, 164.

³² Zob. Sprawozdania.

³³ S. Kozieł, t. 2, s. 295–298.

³⁴ Przewiezienie do kina ze Szczecina do Bydgoszczy wydaje się mało prawdopodobne.

³⁵ Ks. Stanisław Kozieł myli się. Nie istniała wówczas Żandarmeria Wojskowa, lecz Wojskowa Służba Wewnętrzna (WSW) która m.in. odpowiadała za utrzymywanie porządku i dyscypliny, oraz ściganie przestępstw popełnionych przez personel Sił Zbrojnych PRL.

³⁶ S. Kozieł, t. 2, s. 295–298.

³⁷ A.J. Kuźmiński, t. 2, s. 310–311.

³⁸ Ks. Franciszek Ślusarczyk (alumn-żołnierz w latach 1977–1979 w Brzegu) napisał w ankiecie, że przełożeni seminaryjni wykorzystywali pobyt alumnów poza koszarami z okazji przyjazdu kapelanów wojskowych, aby spotkać się z alumnami. „Duchowa więź z Seminarium była żywa poprzez codzienną modlitwę w naszej intencji, przesyłane nam życzenia, listy, odwiedziny Rektora czy Księża Przełożonych zwłaszcza wtedy, kiedy mieliśmy możliwość wyjścia do kościoła podczas odwiedzin kapelanów wojskowych, którzy przyjeżdżali co pewien czas z konferencją «po linii» panującej władzy. Zwykle odwiedziny kapelanów były trzymane w tajemnicy, ale kiedy wiadomość ta dotarła do naszego Opiekuna – ks. Zbigniewa Bąkow-

nów GD WP podkreśla w złożonej ankiecie o. Józef Łaski: „Kapelani LWP przybywali do naszej Jednostki trzy razy w roku, przed świętami Bożego Narodzenia, przed świętami Wielkanocnymi i w czasie wakacji. W Jednostce wygłaszali poprawną politycznie prelekcję. Po południu otrzymywaliśmy wszyscy, także ukarani³⁹, przepustkę na wyjście do miasta, aby skorzystać ze spowiedzi, uczestniczyć we mszy świętej i spotkać się z naszym ojcem duchownym ks. Adolfem Setlakiem, wysłuchać jego zachęty do trwania i wierności, otrzymać informacje z życia Kościoła, z dziedziny polityki państwa wobec Kościoła a szczególnie wobec naszej sytuacji, pożywić się, o co dbały kochane Siostry Serafitki⁴⁰ przygotowując pyszne kanapki oraz herbatę. Biskupi akceptowali przyjazd tychże licencjonowanych księży kapelanów, ponieważ było to jakieś dobro i szansa dla wszystkich kleryków na skorzystanie z posług religijnych. Przepustki nasze zawsze wiązały się ze mszą świętą, spowiedzią i spotkaniem z ojcem Adolfem Setlakiem na plebanii według powyżej opisanego scenariusza. Ojciec Adolf Setlak miał dla nas zawsze czas i służył nam z pełnym poświęceniem”⁴¹.

Wspomniana w relacji ks. Z. Głowackiego nieufność alumnów-żołnierzy do kapelanów GD WP nie była jednak, jak wynika z części złożonych ankiet, powszechna. Alumni-żołnierze potrafili docenić i uszanować tych kapelanów, którzy byli dobrymi szafarzami sakramentów. Świadczy o tym m.in. ks. Józef Jędrzejewski, pełniący służbę jako alumn w latach 1969–1971 w SBRT w Szczecinie Podjuchach. W swej relacji wspomina o odwiedzinach księży kapelanów, z których zapamiętał ks. płk. [Piotra Pawła] Mazurka oraz ks. mjr. Antoniego Gołębskiego, o którym tak pisze: „U księdza Gołębskiego [właśc. Gołębskiego] wszyscy się spowiadali; był bardzo lubiany przez nas. Ja Go zapamiętałem jako świętego i dobrego człowieka. Dużo nam pomógł”⁴². Podobnie z sympatią i życzliwością o kapelanach GD WP wyraża się ks. Tadeusz Wawryszko, w książce pt. *Klerycy w wojsku. Wspo-*

skiego, on dawał znać m.in. do Krakowa i nasz Rektor – ks. Franciszek Macharski wsiadał w nocny pociąg i przyjeżdżał do Brzegu, by spotkać się z nami przynajmniej na kilka minut”.

³⁹ Praktykę zwalniania w SBRT w Bartoszycach na przepustkę, z okazji przyjazdu kapelanów, nawet ukaranych alumnów potwierdza w ankiecie F. Powała, t. 3, s. 132–134.

⁴⁰ Serafitki – żeńskie katolickie zgromadzenie zakonne. Serafitki zgodnie ze swoim powołaniem niosą pomoc starszym i ubogim, prowadzą placówki oświatowe, czyli świetlice i przedszkola. Zajmują się przede wszystkim ludźmi niesamodzielnymi, nieuleczalnie chorymi, osobami starszymi i upośledzonymi dziećmi.

⁴¹ J. Łaski, t. 2, s. 322–328.

⁴² J. Jędrzejewski, t. 2, s. 237–239.

mnienia ze służby wojskowej 1971–1973. W książce tej wyraża się z sympatią o ks. płk. Wilhelmie Kubszu, kapelanie frontowym, który przeszedł szlak bojowy od Lenino do Berlina⁴³. „Jego darzyliśmy wielkim szacunkiem i sympatią, a przede wszystkim zaufaniem. Do niego też chętnie spieszyliśmy prosząc o posługę w konfesjonale, co należało do rzadkości, gdy chodziło o ks. kapitana. Dlaczego tak było? Po prostu ks. płk Kubsz był autentycznym księdzem kapelanem jeszcze z czasów II wojny i nie musiały go mianować komunistyczne władze. Dlatego w szeregi kapelanów dostawały się często osoby, które były wygodne dla ówczesnego dowództwa Ministerstwa Obrony Narodowej. W ogóle sama obecność kapelana była bardziej od «oka» i pewnie bardziej ze względu na opinię światową, niż z potrzeby tego typu duszpasterstwa w wojsku. Zresztą przyjazd do nas jakiegokolwiek kapelana był wymuszany niemal każdorazowo na rządzie przez Episkopat Polski. Przyjeżdżali oni tylko dwa razy w roku i tylko do kleryków. Inne jednostki, inni żołnierze takiego prawa nie mieli. Duszpasterstwo żołnierzy w wojsku praktycznie wtedy nie istniało”⁴⁴.

Powyższe pozytywne opinie o kapelanach GD WP nie są odosobnione. Ten fakt potwierdza m.in. o. Jan Opala, który odbywał służbę w SBRT w Brzegu nad Odrą w latach 1973–1975. W swym pamiętniku pod datą 15 i 16 czerwca 1974 r. zanotował „15 i 16 czerwiec [1974]. Ks. Kapelani: ksiądz pułkownik Wilhelm Kubsz i ks. major Gruszka. Wyjście do spowiedzi do klasztoru oo. Franciszkanów. Kazanie księdza pułkownika Wilhelma Kubsza było bardzo głębokie: «bądźcie wierni swemu powołaniu, pamiętajcie Bóg to widzi i wynagrodzi wam. Potrzebuje Was Kościół i Ojczyzna». On się w ogóle nie bał oficerów politycznych, to oni się go bali. Stawał zawsze w naszej obronie. Cieszyliśmy się z jego pobytu pośród nas. Był dla nas jak prawdziwy ojciec”⁴⁵. Po ostatnim spotkaniu, przed wyjściem do cywila kleryk Jan Opala zanotował: „4 i 5 października [1975]. Po raz ostatni przyjechali do nas alumnów – żołnierzy Ks. Kapelani. Spowiedź Msza św. komunie św. Podziękowanie im serdeczne za opiekę duchową i za to, że w ciężkich chwilach byli razem z nami”⁴⁶.

Kontrowersyjnym elementem wizyt kapelanów GD WP według części alumnów-żołnierzy były przedstawiane przez nich referaty. Widzimy to

⁴³ T. Wawryszko, *Klerycy w wojsku. Wspomnienia ze służby wojskowej 1971–1973*, Skołyszyn 2006, s. 32–33.

⁴⁴ Tamże, s. 33.

⁴⁵ J. Opala, t. 3, s. 36–51.

⁴⁶ Tamże.

m.in. w relacji ks. Wiesława Skoniecznego, odbywającego służbę w SBRT w Bartoszycach w latach 1974–1976, w której stwierdził: „Różnie wyglądały wizyty kapelanów wojskowych odwiedzających nas co jakiś czas. Niektóre spotkania miały charakter religijny, ale niektóre były przesyczone propagandą prorzadową. Najzabawniejsze były przypadki, gdy ks. kapelan witał zebranych alumnów wezwaniem «Czołem żołnierze», a my odpowiadaliśmy «Na wieki wieków. Amen»”⁴⁷. Jak stwierdzają niektórzy byli uczniowie-żołnierze, wysłuchanie referatu było warunkiem wyjścia poza koszary na Mszę św. i przepustkę. Píše o tym m.in. ks. Krzysztof Andrzej Ryszka: „Osobnym wydarzeniem było przybycie mniej więcej dwa razy do roku kapelanów wojskowych. Najpierw kleryków zgromadzili na świetlicy, by odczytać nam elaborat wysmażony w GZP w Warszawie. Potem rozpoczęła się dyskusja, która miała burzliwy przebieg. Przyjeżdżał z Olsztyna pułkownik i kapitan. Ten drugi tak poufnie powiedział nam kiedyś, że odczytanie tego wypracowania z Warszawy jest warunkiem byśmy potem mogli iść do spowiedzi i na Mszę św. wieczorem w sobotę, a w niedzielę przed zajęciami na Mszę niedzielną”⁴⁸.

Innym nie mniej istotnym aspektem przyjazdu kapelanów GD WP były podejmowane przez nich działania na rzecz rozwiązywania problemów pojawiających się w trakcie odbywania zasadniczej służby wojskowej przez alumnów. O takim działaniu przynoszącym poprawę sytuacji w kontekście metod i środków stosowanych w procesie indoktrynacji przez oficerów aparatu partyjno-politycznego wspomina ks. Andrzej Szczepaniak, uczeń-żołnierz SBRT w Brzegu n. Odrą w latach 1974–1975⁴⁹. Wspomina on: „W niedzielę, przed południem, na korytarzu, wyświetlano nam filmy. Bywało, że dwa lub nawet trzy, co powodowało zmęczenie. Nie często, ale były też filmy z fragmentami erotyki. To mogła być inicjatywa cywila, który był odpowiedzialny za tzw. pracę oświatową. Takie filmy chcieli cywile. W tej sprawie prosiliśmy o interwencję księży kapelanów, gdy przybyli do nas. Potem zaniechano tych praktyk”⁵⁰. Jak widzimy, w przedstawionej sytuacji interwencja kapelanów GD WP przyniosła skutek. Podejmowane interwencje tak przez kapelanów jak i Generalnego Dziekana WP miały jednak swoje ograniczenia związane przede wszystkim z stanowiskiem GZP WP, które wpływało na skuteczność

⁴⁷ W. Skonieczny, t. 3, s. 208–210.

⁴⁸ K.A. Ryszka, t. 3, s. 188–195.

⁴⁹ A. Szczepaniak, t. 3, s. 280–294.

⁵⁰ Tamże.

ich działania. Ilustracją tego stanu rzeczy jest opis rozmowy, jaka odbyła się na plebanii w Bartoszycach w wigilię Bożego Narodzenia w 1979 r. pomiędzy ks. płk. Janem Humeńskim, Generalnym Dziekanem WP a ordynariuszem warmińskim bp. Józefem Glempem i ks. Adolfem Setlakiem, ojcem duchownym alumnów, jaką zawarł w swych wspomnieniach ks. Andrzej Adam Smoleń, alumn-żołnierz SBRT w Bartoszycach z ostatniego poboru alumnów (1979–1980)⁵¹. Píše on: „W wigilię przyjechał do jednostki Dziekan Generalny Ludowego Wojska Polskiego ks. płk. Humeński wraz z jakimś księdzem w stopniu podpułkownika. Spotkanie z nimi zorganizowano wyłącznie dla kleryków. W spotkaniu wzięli też udział klerycy z pierwszej kompanii, którzy mieli już za sobą jeden rok służby. Zgłosili oni szereg postulatów. Jednym z nich była prośba, aby na pasterkę zwolnić wszystkich alumnów, którzy powrócą do koszar natychmiast po jej zakończeniu. Miała być odprawiona przez Ordynariusza Warmińskiego – ks. Bp. Józefa Glempa. Ksiądz kapelan odmówił swojego wstawiennictwa, motywując je stanem gotowości bojowej jednostki oraz daniem możliwości wzięcia w niej udziału i innym żołnierzom. Ja tę przepustkę otrzymałem. Na plebanii byłem świadkiem dyskusji pomiędzy ks. bp. Glempem i ks. Setlakiem a przybyłym ks. płk. Humeńskim. Rozpoczął ją ksiądz Setlak mówiąc «szkoda, że w pasterce nie mogą wziąć udziału wszyscy klerycy». Ksiądz pułkownik powtórzył swoje argumenty skomentowane przez ks. Bp. wzruszeniem ramion i słowami «tyle to by i moja babcia załatwiła». Ksiądz dziekan się obraził i wyjechał”⁵². W dalszej relacji odnoszącej się do Pasterki 1979 r. pisanej po latach ks. Smoleń pisze: „Pasterka miała bardzo podniosły charakter. Żołnierze wprowadzili ks. Bp. do kościoła i utworzyli szpaler przez całą jego długość. Stanowili też asystę w czasie liturgii. Wzruszenie zgromadzonych wiernych było ogromne”⁵³. Przytoczony opis jednoznacznie wskazuje, że nawet Generalny Dziekan WP miał ograniczone możliwości interwencji w sprawach alumnów-żołnierzy.

Zbliżoną sytuację, w której interwencja Generalnego Dziekana WP nie tylko nie przyniosła skutku pomyślnego, lecz odwrotny od zamierzonego, wspomina ks. Stanisław Stefańczyk, alumn-żołnierz z ostatniego poboru w 1979 r. odbywający służbę w SBRT w Bartoszycach. W swych wspomnieniach opisał reakcję dowódcy jednostki ppłk. Tadeusza Czajkowskiego na postulaty złożone przez Generalnego Dziekana WP [ks. płk. dr. Juliana

⁵¹ A.A. Smoleń, t. 3, s. 224–235.

⁵² Tamże.

⁵³ Tamże.

Humeńskiego]: „W poniedziałek w wigilię 24 grudnia [1979] świąteczny nastrój rozwiął poranny apel. Zdenerwowany dowódca jednostki ppłk Tadeusz Czajkowski z wielkim krzykiem wyjaśnił nam, że nie będzie tolerował odwiedzin w jednostce osób trzecich, tzn. księży i kleryków, poza wyjątkiem rodziców i rodziny”⁵⁴. Dzień wcześniej w niedzielę był u dowódcy główny kapelan LWP, który przekazał mu, co nam klerikom przysługuje i że upominamy się o słuszne prawa. Aby te prawa wybić nam z głowy, po apelu przez dwie godziny na placu przysięgi kaprale musztrowali wszystkich kleryków i nawet cywili w pełnym oporządzeniu z plecakiem, karabinem, maską, płaszczem przeciwhemicznym, łopatką, ładownicą i chlebakiem⁵⁵. Inni żołnierze koszar patrzyli na nas zdziwieni, co się dzieje, bo to dzień wigilijny, a tu ćwiczenia w pełni. Po powrocie na kompanię było „sprzątanie rejonów”⁵⁶ i przygotowywanie choinki na święta. Podczas apelu południowego podoficer dyżurny wyczytał nazwiska żołnierzy, którzy dostali przepustkę na pasterkę. Przepustkę „otrzymało 30 żołnierzy III kompanii na 70 żołnierzy, niestety nie znalazłem się w tej grupie”⁵⁷.

Wielce wymownym acz w części kontrowersyjnym świadectwem opieki nad alumunami-żołnierzami sprawowanym przez Generalny Dziekanat Wojska Polskiego są sprawozdania kapelanów wojskowych z wizyt w pododdziałach i miejscach pełnienia służby przez alumnów. W Archiwum Kurii Biskupiej Ordynariatu Polowego zachowało się 88 sprawozdań księży kapelanów GD WP, sporządzonych po przeprowadzeniu przez nich spotkań z alumunami żołnierzami⁵⁸. Pierwsze sprawozdania zostały sporządzone w grudniu 1966 roku⁵⁹. Analiza zachowanych sprawozdań pozwala stwierdzić, że wizyty kapelanów GD WP odbywały się nie tylko w stałych miejscach pełnienia zasadniczej służby wojskowej przez alumnów, ale także w miejscach ich czasowego pobytu (poligony, miejsca pracy na rzecz wojska i gospodarki narodowej). Częstotliwość tych wizyt była zróżnicowana w poszczególnych latach. Ich liczba gwałtownie wzrosła w latach 1974–1980. Jak należy są-

⁵⁴ S. Stefańczyk, t. 3, s. 258–274.

⁵⁵ Prawidłowa nazwa to: Torba polowa na wyposażenie żołnierza, potocznie nazywana „chlebakiem”.

⁵⁶ Miejsca zakwaterowania, otoczenia.

⁵⁷ S. Stefańczyk, t. 3, s. 258–274.

⁵⁸ AKBOP, Teczka, Generalny Dziekanat Wojska Polskiego. Meldunki ze spotkań kapelanów z alumunami-żołnierzami.

⁵⁹ Sprawozdania ze spotkań w grudniu 1966 r. z alumunami-żołnierzami sporządzili: ks. płk Franciszek Wilczek (Brzeg), ks. płk Jan Humeński (Bartoszyce) oraz ks. mgr P[iotr] Mazurek (Szczecin Podjuchy).

dzić, miało to związek ze zmianami zachodzącymi w polityce wyznaniowej państwa.

Liczbę wizyt kapelanów GD WP w SBRT oraz miejscach ich czasowego pobytu przedstawia poniższe zestawienie. W 1966 r. kapelani GD WP przybyli z wizytą do SBRT w Brzegu, Bartoszycach i Szczecinie Podjuchach; w 1968 r. wizytowali SBRT w Brzegu i w miejscu pracy batalionu w Zgorzlecu przy budowie cmentarza poległych żołnierzy 2. Armii WP; w 1973 r. wizytowali tylko SBRT w Brzegu i Bartoszycach. Rok 1974 r. jest rokiem gwałtownego wzrostu liczby wizyt kapelanów GD WP w SBRT i miejscach ich pobytu na poligonach i miejscach wykonywania prac na rzecz wojska i gospodarki narodowej. W tym bowiem roku wizyt tych było czternaście – w dwóch istniejących SBRT⁶⁰ w Brzegu i Bartoszycach oraz miejscach czasowego pobytu w Świeradowie i Żaganii; w 1975 r. wizyt było dwanaście – w SBRT w Brzegu i Bartoszycach oraz na poligonie Nowa Dęba; w 1976 r. wizyt było trzystaście – w SBRT w Brzegu i Bartoszycach oraz w miejscu czasowego pobytu w Ostródzie; w 1977 r. wizyt było dziewięć – w SBRT w Brzegu i Bartoszycach; w 1978 r. wizyt było trzystaście – w SBRT w Brzegu i Bartoszycach oraz w miejscu czasowego pobytu, Wrocławiu; w 1979 r. po wyborze kard. Karola Wojtyły na papieża wizyt było szesnaście – w SBRT w Brzegu i Bartoszycach oraz na poligonie w Drawsku Pomorskim i Wędrzynie. W ostatnim roku pełnienia zasadniczej służby wojskowej przez alumnów w okresie styczeń – marzec 1980 r. kapelani GD WP czterokrotnie odwiedzili ostatni istniejący SBRT w Bartoszycach⁶¹. Widać więc, że od 1978 r. przyjęto zasadę wizyt kapelanów GD WP w SBRT z częstotliwością raz w miesiącu. Po wyborze kard. Karola Wojtyły na papieża, począwszy od 1 grudnia 1979 r. spotkania miały się odbywać dwa razy w miesiącu⁶².

W przedstawionym zestawieniu częstotliwości wizyt kapelanów GD WP widoczny jest brak danych z roku 1967 oraz lat 1969–1972. Nie oznacza

⁶⁰ SBRT Szczecin Podjuchy został rozwiązany w 1973.

⁶¹ SBRT w Brzegu został rozwiązany w 1979.

⁶² AKBOP, Sprawozdanie Ks. płk. Jana Mrugacza ze spotkania z żołnierzami-alumnami w dniu 8 grudnia 1979 r. W sporządzonym sprawozdaniu odnosząc się do częstotliwości wizyt kapelanów wojskowych napisał: „Dnia 8 grudnia br. [1979] na polecenie Generalnego Dziekana WP udałem się do Bartoszyc na spotkanie z alumnami. Na konferencji z Szefem Sztabu i Z-cą do Spraw Politycznych Batalionu Sanitarno-Ratunkowego ustaliliśmy, że od 1 grudnia br. będą co miesiąc dwa spotkania”. Sprawozdanie zawiera szczegóły organizacyjne tych spotkań. Pomyłka w nazwie pododdziału – powinno być: Szkolny Batalion Ratownictwa Terenowego.

to jednak, że w tych latach kapelani GD WP nie odwiedzali alumnów-żołnierzy w miejscach pełnienia przez nich zasadniczej służby wojskowej. Za takim wnioskiem przemawia relacja ks. Józefa Jędrzejewskiego, który w złożonej ankiecie odnotował przyjazd dwóch księży kapelanów podczas pełnionej służby wojskowej w latach 1969–1971⁶³. Rzeczą trudną, a wręcz niemożliwą jest wskazanie przyczyn braku sprawozdań z wymienionych wyżej lat. Przyczyn może bowiem być kilka, od ich znajdowania się w bliżej nieokreślonych zespołach dokumentów akt GZP WP i MON jak też prawdopodobnego ich zniszczenia. Analizując złożone ankiety byłych alumnów-żołnierzy i zachowane *Sprawozdania kapelanów Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego ze spotkań z alumnami-żołnierzami w latach 1966–1980 (wybór)*, bez popełnienia większego błędu należy stwierdzić, że kapelani GD WP przybywali do jednostek wojskowych, w których pełnili zasadniczą służbę wojskową alumni, w miarę możliwości uwarunkowanych polityką wyznaniową państwa i zgodą GZP WP. Przy czym liczba tych wizyt w latach 1966–1973 w zasadzie nie przekraczała trzech. Widoczną zmianę obserwujemy w latach 1974–1980, w których liczba wizyt w miejscach pełnienia zasadniczej służby wojskowej przez alumnów znacznie wzrosła.

Ważnym aspektem wizyt kapelanów GD WP w poszczególnych SBRT oprócz częstotliwości wizyt jest ich program i odzew alumnów-żołnierzy. Przy czym wobec nierzadko lakoniczności sprawozdań z jakąś trudnością możemy ten aspekt przedstawić. Niemniej jednak na przykładzie SBRT w Brzegu możemy prześledzić wszystkie aspekty wizyt kapelanów GD WP. We wspomnianym SBRT w 1974 r. spotkania z kapelanami odbywały się od marca do grudnia, w zasadzie co dwa miesiące z wyjątkiem okresu marzec – czerwiec, w którym to odbywały się co miesiąc⁶⁴. W kolejnych latach taka częstotliwość utrzymywała się. Ostatnie zachowane sprawozdanie zostało sporządzone przez ks. mjr. Remigiusza Zimaka po spotkaniu z alumnami-żołnierzami w Bartoszycach 29–30 kwietnia 1980 r.

Wspomniane wyżej sprawozdania, zazwyczaj jedno-, dwu-, rzadziej trzy i więcej stronicowe, zawierają wiele szczegółów dotyczących organizacji, przebiegu i atmosfery spotkań z alumnami-żołnierzami. Księża kapelani,

⁶³ J. Jędrzejewski, t. 2, s. 237–239.

⁶⁴ Podczas spotkania z alumnami-żołnierzami w Bartoszycach 30 marca 1971 r. ks. płk J. Mrugacz powiadomił o decyzji sześciokrotnych spotkań w roku. Patrz: AKBOF, ks. ppłk J. Gałęza, Raport ze spotkania z żołnierzami – klerykami w Bartoszycach w dniach 30 i 31 marca 1974 r. (Olsztyn 2.04.1974).

zazwyczaj po dwóch⁶⁵, niekiedy po trzech, rzadziej pojedynczo udawali się do jednostek kłeryckich w terminie wyznaczonym przez Generalnego Dziekana Wojska Polskiego⁶⁶. Po przyjeździe ustalali z proboszczem (lub wikariuszem) miejscowej parafii godzinę Mszy św. w kościele, w której mieli uczestniczyć alumni. Zazwyczaj ustalali termin korespondencyjnie⁶⁷. Następnie kapelan uzgadniał w dowództwie jednostki program spotkania z kłerykami. W programie tym były dwa zasadnicze wydarzenia: prelekcja na świetlicy w koszarach oraz wyjście do kościoła, gdzie kłerycy mogli się wypowiadać, uczestniczyli we Mszy św. lub okolicznościowym nabożeństwie. Kapelan lub kapelani po spotkaniu z kłerykami spotykali się z kadrą jednostki celem omówienia zgłoszonych przez nich problemów lub postulatów.

Nakreślony wyżej przebieg wizyt kapelanów GD WP znajdujemy w opisie ze spotkania ks. ppłk. Jana Gałęzy z żołnierzami-kłerykami, które odbyło się w Bartoszczech 30 i 31 marca 1974 r.⁶⁸: „30 marca b.r. [1974] udaliśmy się do Bartoszczy [tj. ks. płk Jan Mrugacz oraz ks. ppłk Jan Gałęza]. O godz. 10.30 spotkaliśmy się na plebanii z Ks. prof. Setlakiem dla omówienia programu zajęć w kościele. O godz. 11-tej udaliśmy się do Dowództwa Jednostki celem omówienia spraw związanych z żołnierzami – kłerykami. Spotkanie w świetlicy rozpoczęło się o godz. 12.45. Ks. płk Mrugacz powitał zebranych i podał program zajęć 30 i 31 marca. Następnie ks. płk Mrugacz wygłosił prelekcję o wizycie rządowej przedstawiciela Watykanu A. Casaroli⁶⁹. Zebrani żołnierze wysłuchali prelekcji z wielkim zainteresowaniem. W czasie prelekcji żołnierze oglądali zdjęcia z pobytu Arcyb. Casaroli w Olsztynie w 1967 r. W dyskusji do której zachęcił ks. płk Mrugacz, zabrało głos czterech żołnierzy, poruszono następujące problemy [...]. Po spotkaniu

⁶⁵ Tak np. 16.12.1966 r. do JW w Brzegu udali się: ks. ppłk Stanisław Wiernusz oraz ks. ppłk Franciszek Wilczek; 19.12.1966 r. do JW w Bartoszczech pojechali: ks. płk Julian Humeński, ks. ppłk Jan Mrugacz i ks. ppłk Jan Gałęza.

⁶⁶ Dziekan Generalny Wojska Polskiego wysyłał wytyczne w sprawie odwiedzin alumnów-żołnierzy a także telefonogram. Patrz: ks. ppłk Jan Gałęza, Raport z 25.06.1968 r. (AKBOP).

⁶⁷ Ks. ppłk Jan Gałęza w raporcie z 25.06.1968 r. napisał: „19 czerwca [1968 r. – dop. red.] wystosowałem odpowiednie pisma do Jedn. Wojsk. i ks. Dziekana w Bartoszczech, udałem się do Wydziału Wyznań celem omówienia wyjazdu oraz byłem w Pax-ie, aby uzyskać samochód na powrót w niedzielę”.

⁶⁸ AKBOP, Teczka, Generalny Dziekanat Wojska Polskiego. Meldunki ze spotkań kapelanów z alumnami-żołnierzami; Ks. ppłk J. Gałęza, Raport ze spotkania z żołnierzami-kłerykami w Bartoszczech w dniach 30 i 31 marca 1974 r. (Olsztyn, 2.04.1974).

⁶⁹ Agostino Casaroli, włoski duchowny katolicki, kardynał, sekretarz stanu Stolicy Apostolskiej.

odbyło się jeszcze jedno spotkanie z Dowództwem, które na prośby nasze uwzględniło propozycje żołnierzy – kleryków odnośnie przepustek bieżących i świątecznych. O godz. 15.30 spotkanie w kościele rozpoczęło się drogą krzyżową, którą odprawił z żołnierzami ks. płk Mrugacz. Następnie odbyła się spowiedź, a o godz. 17.15 ks. płk Mrugacz odprawił koncelebrowaną Mszę św., a ks. ppłk Gałęza wygłosił naukę wielkopostną. Następnego dnia o godz. 6-tej odbyła się koncelebrowana Msza św. pod przewodnictwem ks. płk. Mrugacza, w czasie której ks. ppłk Gałęza wygłosił naukę o miłosierdziu chrześcijańskim⁷⁰.

Wspomniane sprawozdania kapelanów GD WP pozwalają na szczegółowe zapoznanie się z tematyką prelekcji, z problemami i postulatami zgłaszanymi przez alumnów, z treściami wygłaszanych kazań oraz tzw. nastrojami żołnierzy. W tym aspekcie widać, w jak specyficznej sytuacji znajdował się Generalny Dziekanat Wojska Polskiego. Jak ograniczone miał pole działania. Widać to szczególnie w tematach prelekcji, które narzucone były przez GZP WP i które musiały być uwzględniane w przygotowanych przez kapelanów GD WP referatach. Widać, że ich tematyka w zasadzie obejmowała szerokie spektrum kwestii społeczno-politycznych, historycznych i wyznaniowych. Widzimy to w referatach ks. ppłk. J. Gałęzy, który 19 grudnia 1966 r. w SBRT Bartoszycach odczytał referat ks. płk. J. Humeńskiego na temat *Miłość ojczyzny*⁷¹. Tenże kapelan 22 czerwca 1968 r., także w Bartoszycach, wygłosił referat *Tradycje patriotyczne w duszpaństwie Wojska Polskiego*⁷². W czerwcu 1974 r. odwiedzający alumnów-żołnierzy SBRT z Brzegu na zgrupowaniu w Żaganiu ks. kpt. January Chorążewicz, odnosząc się do kwestii dyscypliny wojskowej przedstawił oczekiwania przełożonych w pogadance *Postawy żołnierza-alumna i jego stosunku do obecnych przełożonych*⁷³. Dla alumnów-żołnierzy tegoż SBRT ks. mjr Marian Próchniak, 21 grudnia 1974, odczytał referat *Działalność Kościoła na rzecz sprawiedliwości społecznej w świetle Synodu Biskupów*⁷⁴.

⁷⁰ AKBOP, Teczka, Generalny Dziekanat Wojska Polskiego. Meldunki ze spotkań kapelanów z alumnami-żołnierzami; Ks. ppłk J. Gałęza, Raport ze spotkania z żołnierzami-klerykami w Bartoszycach w dniach 30 i 31 marca 1974 r. (Olsztyn, 2.04.1974).

⁷¹ Tamże, Ks. H. Humeński, Spotkanie XX Kapelanów WP z żołnierzami-alumnami w J.W. w Bartoszycach w dniu 19.12.1966.

⁷² Tamże, Ks. ppłk J. Gałęza, Raport ze spotkania z żołnierzami-klerykami w Bartoszycach w dniach 22 i 23 czerwca 1968 r. (Olsztyn, 25.06.1968).

⁷³ Tamże, Ks. kpt. J. Chorążewicz, [Pismo] dot. spotkania z alumnami (Żary, 8.06.1974).

⁷⁴ Tamże, ks. mjr M. Próchniak, Raport. Dot. Spotkania z żołnierzami alumn.[ami] w Brzegu w dniach 21 i 22 br. [1974] (Gliwice, 28.12.1974).

W marcu 1975 r. ks. kpt. Anastazy Bławat, będąc z wizytą w SBRT w Bartoszycach wygłosił referat *Kościół a Państwo w świecie współczesnym*⁷⁵. Tenże kapelan ponownie wizytujący SBRT w Bartoszycach w październiku 1975 r., przedstawił referat *Udział Kapelanów Wojskowych w walkach obronnych w latach 1939/45*⁷⁶. W 1976 r. widzimy przesunięcie tematyki referatów na kwestie społeczno-ekonomiczne. Stąd obowiązkowymi tematami były m.in. *Tradycje wyzwoleniecko-postępowe w duchowieństwie polskim*⁷⁷, *Wiara a obowiązki żołnierskie*⁷⁸ oraz *Stanowisko Kościoła w kwestii ekonomicznego rozwoju kraju*⁷⁹. Realizując wspomnianą tematykę ks. mjr Marian Próchniak, wizytujący SBRT w Brzegu n. Odrą w marcu 1976 r. przedstawił referat *Założenia ekonomiczne w konstytucji Gaudium et spes*⁸⁰. Przedstawiając wspomniany referat podkreślił, że przedstawienie go jest „zgodne z instrukcjami Ks. Generalnego Dziekana”⁸¹. W 1977 r. kapelani GD WP wygłaszali prelekcje na takie tematy, jak: *Ekumenizm jako akt miłości bliźniego i koniec dyskryminacji religijnej*⁸², *Miłość ojczyzny nakazem także religii*⁸³.

⁷⁵ Tamże, Ks. ppłk J. Gałęza, Raport ze spotkania z żołnierzami-klerykami w Bartoszycach w dniach 21 i 22 marca 1975 r. (Olsztyn, 22.03.1975).

⁷⁶ Tamże, Ks. ppłk J. Gałęza, Raport ze spotkania z żołnierzami-klerykami w Bartoszycach w dniach 4 i 5 października 1975 r. (Olsztyn, 8.10.1975).

⁷⁷ Tamże, Ks. mjr M. Próchniak, Dot. Spotkania z żołnierzami-alumnami w Brzegu w dniach 29 i 30.05 br. [1976] (Gliwice, 31.05.1976).

⁷⁸ Tamże, Ks. mjr T. Skotnicki, Dot. Spotkania z alumnami-żołnierzami w Brzegu (Wrocław, 3.08.1976).

⁷⁹ Tamże, Ks. mjr M. Próchniak, Dot. Spotkania z żołnierzami-alumnami w Brzegu w dniach 18 i 19.09.1976 r. (Gliwice, 20.09.1976).

⁸⁰ Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* ogłoszona przez papieża Pawła VI 7 grudnia 1965. Stanowi obszerny wykład nauki społecznej Kościoła i jest tym samym jednym z ważniejszych dokumentów Soboru Watykańskiego II. Wielokrotnie powołuje się na dokumenty papieża, szczególnie wypowiedzi Jana XXIII i Pawła VI. Zajmuje się sprawą powołania człowieka i Kościoła w obliczu zmian, które dokonały się w XX wieku. W czasie trzeciej sesji soboru do zespołu przygotowującego konstytucję *Gaudium et spes* został włączony abp Karol Wojtyła, był on jednym z aktywniejszych członków i przyczynił się do ostatecznego jej kształtu. Zob. *Karol Wojtyła na Soborze Watykańskim II. Zbiór wystąpień*, oprac. R. Skrzypczak, Warszawa 2011, s. 181.

⁸¹ AKBOP, Teczka, Generalny Dziekanat Wojska Polskiego. Meldunki ze spotkań kapelanów z alumnami-żołnierzami, Ks. mjr M. Próchniak, Raport. Dot. Spotkania z żołnierzami-alumnami w Brzegu w dniach 6 i 7.03. b.r. [1976] (Gliwice, 8.03.1976).

⁸² Tamże, Ks. mjr T. Skotnicki, Dot. Spotkania z alumnami-żołnierzami w Brzegu (Wrocław, 31.01.1977).

⁸³ Ks. ppłk J. Gałęza, Raport ze spotkania z żołnierzami-klerykami w Bartoszycach w dniach 26 i 27 marca 1977 r. (Olsztyn, 28.03.1977).

W 1979 r. tematyka przedstawianych referatów alumnom-żołnierzom w SBRT dotyczyła w zasadzie dwóch wydarzeń: 40 rocznicy wybuchu II wojny światowej i pielgrzymki do Polski Jana Pawła II. W wyniku czego kapelani GD WP przedstawiali alumnom-żołnierzom referat *Państwo-Kościół w Polsce Ludowej na tle wizyty Papieża Jana Pawła II*⁸⁴ oraz *Duszpasterstwo wojskowe w II wojnie światowej*⁸⁵.

Ważnym, ale jak wynika z analizowanych sprawozdań kontrowersyjnym elementem wizyt kapelanów GD WP w SBRT był odzew alumnow-żołnierzy na treść przedstawianych referatów. Ze sprawozdań wynika, że alumni w zasadzie rzadko odnosili się do przedstawionych treści. Zdarzało się jednak, że podejmowali dyskusję i zadawali nierzadko trudne pytania. Kilka z nich zasługuje na szczególną uwagę ze względu na głębię refleksji w kontekście wygłaszanych referatów. W grudniu 1966 r. po wygłoszonym referacie w SBRT w Bartoszycach pt. *Miłość ojczyzny* jeden z alumnow zapytał, dlaczego właśnie wybrano na temat prelekcji miłość Ojczyzny. Rozwijając ten wątek rezonował: czyżby istniały jakieś wątpliwości co do tego, i po wtóre, dlatego prelegent wyraził się, że niektórzy lekceważą cnoty obywatelskie, kim są ci „niektórzy”⁸⁶. W 1974 r. po wygłoszeniu referatu *Tradycje patriotyczne w duszpasterstwie Wojska Polskiego* w SBRT w Bartoszycach alumni zadali raczej wyjątkowo kilka pytań, dotyczących pierwszych kapelanów Ludowego Wojska Polskiego, osoby i stanowiska biskupa polowego Józefa Gawliny oraz osoby i stanowiska Generalnego Dziekana WP⁸⁷. Po wizycie w wspomnianym SBRT w marcu 1975 ks. ppłk Gałązka w sprawozdaniu ze spotkania odnosząc się do odzewu alumnow na referat *Kościół a Państwo w świecie współczesnym* pisze: „W dyskusji zabrało głos siedmiu żołnierzy. Trzy pierwsze głosy dotyczyły referatu. Dwaj żołnierze wypowiedzieli się dość pozytywnie nawiązując do historycznego rozwoju stosunków między państwem a kościołem, oraz do zasady «oddajcie co jest cesarskiego cesarzowi, a co boskie Bogu». Trzeci krytycznie oceniał obecną rzeczywistość w odniesieniu do kościoła, ar-

⁸⁴ Tamże, Ks. kpt. J. Mroczek, Raport. Dot. Spotkania z żołnierzami-klerykami w Bartoszycach w dn. 4 i 5 sierpnia [19]79 r. (Olsztyn, 6.08.1979).

⁸⁵ Tamże, Ks. kpt. J. Mroczek, Raport. Dot. Spotkania z żołnierzami-klerykami w Bartoszycach w dn. 29–30 września 1979 r. (Olsztyn, 30.09.1979).

⁸⁶ Tamże, Ks. H. Humeński, Spotkanie XX Kapelanów WP z żołnierzami-alumnami w J.W. w Bartoszycach w dniu 19.12.1966.

⁸⁷ Tamże, Ks. ppłk J. Gałązka, Raport ze spotkania z żołnierzami-klerykami w Bartoszycach w dniach 22 i 23 czerwca 1974 r. (Olsztyn, 24.06.1974).

gumentacja raczej naiwna i jednostronna⁸⁸. Analiza treści sprawozdań nie daje jednak pełnego obrazu odzewu przez zdecydowaną większość alumnów-żołnierzy na treści przedstawianych referatów. Przyczyna tkwi w lakonicznym ujmowaniu przez przeważającą część kapelanów GD WP dyskusji i pytań po wygłoszonym referacie. Stąd w znacznej części sprawozdań sporządzanych po wizytacji w SBRT mamy stereotypowe stwierdzenia: „[...] po odczytaniu referatu odbyła się krótka dyskusja i chwila szczerzej i serdecznej rozmowy[...]”⁸⁹ lub „referat został przyjęty pozytywnie przez kleryków”⁹⁰.

Ważnym z punktu widzenia alumnów-żołnierzy elementem wizyt kapelanów GD WP w SBRT była możliwość przedstawienia prośb, zażaleń, petycji oraz zadawania różnych pytań, w tym dotyczących możliwości uczestniczenia w Mszach św., praktyk religijnych, stosunków państwo-Kościół itp. Ilustracją tego aspektu są pytania, jakie padły ze strony alumnów SBRT w Bartoszczach na spotkaniu 19 grudnia 1966 r. z ks. płk. J. Humeńskim i towarzyszącymi mu kapelanami, ks. J. Mrugaczem i ks. ppłk. Gałęzą. Po wygłoszonym przez ks. Gałęzę referacie *Miłość ojczyzny* alumni zadali następujące pytania: „Ksiądz prelegent powiedział, że należy szanować prawo, ale dlaczego sam Rząd go nie szanuje, powołując nas (kleryków) wbrew prawu do wojska? Jest to także niezgodne z konwencją genewską”. – „Dlaczego ks. ppłk. G. [Gałęza] wyraził się, że trzeba pracować na utworzenie nowego modelu księdza – przecież model jest i nie wolno go zmieniać, bo opiera się na ewangelii, a ta jest niezmienna”; – „[...] dlaczego nie pozwala się im modlić ani indywidualnie ani wspólnie[?]”⁹¹. Niestety nie wiemy, jaką odpowiedź uzyskali alumni na postawione pytania, ze względu na brak odniesienia się do nich w złożonym sprawozdaniu. Podobne problemy zostały podniesione w kolejnej wizycie kapelanów GD WP w wspomnianym SBRT w czerwcu 1974 r. Wspomina o nich w swym raporcie ks. ppłk Gałęza pisząc „[...] Dalsze głosy dotyczyły problemów służby. A więc: problem modlitwy wieczornej, śpiewania w Wielki piątek i sobotę, termin przepustek, a nawet

⁸⁸ Tamże, Ks. ppłk J. Gałęza, Raport ze spotkania z żołnierzami-klerykami w Bartoszczach w dniach 21 i 22 marca 1975 r. (Olsztyn, 22.03.1975).

⁸⁹ Tamże, Ks. mjr T. Skotnicki, Dot. Spotkania z alumnami-żołnierzami w Wrocławiu w dn. 24–25 V [1974] (Wrocław, 25.05.1974).

⁹⁰ Tamże, Ks. mjr B. Spychała, Sprawozdanie z pracy duszpasterskiej wśród żołnierzy-alumnów w JW w Brzegu (Katowice, 24.03.1975).

⁹¹ Tamże, Ks. H. Humeński, Spotkanie XX Kapelanów WP z żołnierzami-alumnami w JW w Bartoszczach w dniu 19.12.1966.

modlitwy”⁹². Na przedstawione problemy i pytania, jak stwierdza w swym raporcie ks. ppłk Gałęza „[...] Odpowiedziałem zgodnie z regulaminem i postawą żołnierską, a ich dobra wola powinna być wyrazem moralności chrześcijańskiej”⁹³. Czy była to odpowiedź zadawalająca alumnów-żołnierzy, należy wątpić. Trudno w niej bowiem znaleźć rozwiązanie przedstawionych problemów.

Podobne kwestie wybrzmiały na spotkaniu w tymże SBRT z alumnami-żołnierzami w grudniu 1979 r., w którym uczestniczył ks. płk Mrugacz. W złożonym sprawozdaniu z spotkania⁹⁴ napisał „[...] Naprzód wyrazili żal i swoje zastrzeżenia odnośnie co do trwania przepustek w niedziele. Twierdzili, że przez cały rok swojej służby mieli stale w takich sytuacjach przepustki od 5-tej do 12-tej, zresztą jak się orientuję było tak samo w Brzegu. Uważają, że czas przepustek ograniczono celowo, aby im zrobić przykrość, i że celowo wprowadzono film o godz. 10-tej aby ograniczyć czas. Następnie poruszyli problem modlitwy wspólnej. Powoływali się, że oni dotychczas i ich poprzednicy, tak w Bartoszycach, jak im wiadomo i w Brzegu modlili się wspólnie i nie mieli zasadniczych przeszkód. Na moje spostrzeżenie, że wojsko ma swoje przepisy, regulaminy, które muszą być zachowane, bo jakby wyglądało wojsko, i każdy musi się stosować do przepisów. Odpowiedziano mi, że ich modlitwa mieści się w ramach regulaminów, gdyż odmawiają ją wieczorem po dzienniku, w czasie przeznaczonym do ich osobistej dyspozycji. Zaapelowałem, że trzeba tę sprawę zharmonizować i znaleźć jakiś kompromis. Usłyszałem, że z tej sprawy nie ustąpimy, nie cofniemy się. A co do kompromisu sprawę tę najlepiej ustawić w taki sposób jak było praktykowane w Brzegu. Modlili się alumni przez capstrzykiem źle, po capstrzyku źle, bo przeciw regulaminowi. Podczas zaś wolnego czasu oddanego do dyspozycji własnej modlitwa nie wykracza przeciw regulaminowi. Na uwagę, że takie postępowanie drażni innych, pełniących służbę wojskową cywilów odpowiadają, że nie”⁹⁵.

Ważna z punktu widzenia alumnów-żołnierzy była kwestia naruszania tajemnicy korespondencji oraz kwestia posiadania przez nich książek o treści

⁹² Tamże, Ks. ppłk J. Gałęza, Raport ze spotkania z żołnierzami-klerykami w Bartoszycach w dniach 22 i 23 czerwca 1974 r. (Olsztyn, 24.06.1974).

⁹³ Tamże.

⁹⁴ AKBOP, Teczka, Generalny Dziekanat Wojska Polskiego. Meldunki ze spotkań kapelanów z alumnami-żołnierzami, Ks. płk J. Mrugacz, Sprawozdanie ze spotkania z alumnami-żołnierzami w dniu 8 grudnia 1979 r.

⁹⁵ Tamże.

religijnej, skryptów do studiowania przedmiotów wykładanych w seminarium duchownym, modlitewników itp. Problem ten był *de facto* stałym elementem spotkań z kapelanami GD WP. Niemniej jednak tylko w nielicznych raportach i sprawozdaniach kapelanów GD WP znajdziemy odniesienie się do tych kwestii. Kwestię powyższą zanotował w swym raporcie z odbytego spotkania w marcu 1974 r. z alumnami-żołnierzami SBRT w Brzegu ks. kpt. M[arian] Próchniak⁹⁶. W przedstawionym raporcie pisał „[...] Po dyskusji w czasie której odpowiadaliśmy na liczne pytania, niektórzy żołnierze mówili o swoich bolączkach. I tak żołnierze z I Kompanii, mówili że mjr Korczowski w czasie ich nieobecności, przegląda ich korespondencję przetrząsając papeterie, a kiedy znalazł koronkę żywego różańca, uważa to za księżę lub ulotkę. Zaznaczam, że żołnierz może posiadać dwie książki. Jeden z żołnierzy alumnów posiadał w książce obrazek jako zakładkę, Major kazał mu to zabrać”⁹⁷. Podobne problemy z uwzględnieniem spraw związanych z trybem służby alumnów-żołnierzy wybrzmiały w trakcie kolejnej wizyty kapelanów GD WP we wspomnianym SBRT w marcu 1976 r. W raporcie z przebiegu wizyty ks. kpt. Próchniak opisał pytania i problemy przedstawione przez alumnów-żołnierzy jako „bolączki”⁹⁸: „1) Dlaczego nie było spotkania w miesiącu lutym? 2) W środę popielcową podano nam mięso. 3) Nie przestrzega się ostatnio zwolnień kleryków na przepustkę /do tej pory było jedno wyjście na trzy tygodnie – każdy/. 4) Księża w sutannie nie są wpuszczani na teren koszar. 5) Kazano zdjąć widokówkę otrzymaną ze Szwajcarii /widok gór Alp z krzyżem/. 6) Kazano zdejmować im krzyżyki, które przypinali sobie na mundury”⁹⁹. W kolejnym spotkaniu w tymże SBRT w kwietniu 1976 r. kapelan GD WP ks. mjr Tadeusz Skotnicki, w sprawozdaniu z wizytacji zanotował m.in. skargi alumnów na ich gorsze traktowanie w stosunku do żołnierzy nie będących alumnami¹⁰⁰. Podsumowując spotkanie stwierdził, że „[...] w trakcie spotkania wywiązała się szeroka i żywa dyskusja na temat

⁹⁶ AKBOP, Teczka, Generalny Dziekanat Wojska Polskiego. Meldunki ze spotkań kapelanów z alumnami-żołnierzami, Ks. kpt. M. Próchniak, Raport. Dot. Spotkania z żołnierzami alumnami w Brzegu w dniach 30 i 31 marca br. [1974] (Gliwice, 31.03.1974).

⁹⁷ Tamże.

⁹⁸ AKBOP, Teczka, Generalny Dziekanat Wojska Polskiego. Meldunki ze spotkań kapelanów z alumnami-żołnierzami, Ks. kpt. M. Próchniak, Raport. Dot. Spotkania z żołnierzami alumnami w Brzegu w dniach 6 i 7.03. b.r. [1976] (Gliwice, 8.03.1976).

⁹⁹ Tamże.

¹⁰⁰ AKBOP, Teczka, Generalny Dziekanat Wojska Polskiego. Meldunki ze spotkań kapelanów z alumnami-żołnierzami, Ks. mjr T. Skotnicki, Dot. Spotkania z alumnami-żołnierzami w Brzegu 3–4.04 br. [1976] (Wrocław, 7.04.1976).

ich służby wojskowej i spraw z nią związanych. Cała dyskusja obracała się wokół dwóch spraw: przepustek i niewłaściwego odnoszenia się do nich wg ich zdania niektórych przełożonych i wykładowców, że są traktowani niesprawiedliwie w porównaniu z żołnierzami nie alumnami¹⁰¹.

Analizując odpowiedzi kapelanów GD WP na pytania i problemy przedstawiane przez alumnów-żołnierzy w trakcie spotkań możemy dostrzec, że kapelani starali się odpowiadać w taki sposób, aby nie było cienia wątpliwości, że krytykują wydane zarządzenia ograniczające wolność wyznania, politykę wyznaniową państwa oraz wprowadzone w sposób niepisany nakazy życia wojskowego. Taka postawa wobec uwarunkowania funkcjonowania Generalnego Dziekanatu WP jednoznacznie świadczyła o nich jako ludziach Kościoła. Kościoła, którego byli częścią i którego nauczanie było dla nich podstawą posługi duszpasterskiej wśród alumnów-żołnierzy.

W spotkaniach odbywanych z alumnami-żołnierzami najważniejszy z punktu widzenia pracy duszpasterskiej był w latach 1965–1980 element liturgiczny w kościele, poza jednostką. Stąd był on każdorazowo kluczowym elementem programu spotkań z alumnami-żołnierzami. Ten stan rzeczy podkreślają w swych raportach, sprawozdaniach kapelani GD WP wizytujący jednostki, w których zasadniczą służbę wojskową pełnili alumni. O elemencie liturgicznym jako najważniejszym wizyty kapelanów GD WP pisze w swym sprawozdaniu z grudnia 1966 r. ks. ppłk Wilczek¹⁰². W sprawozdaniu z wizyty w SBRT w Brzegu informuje o przeprowadzonej spowiedzi i Mszy św. dla alumnów w kościele znajdującym się przy rynku w Brzegu¹⁰³. Podobną informację znajdujemy w sprawozdaniu ks. płk Humeńskiego, po spotkaniu odbytym w dniach 19–20 grudnia 1966 r. w SBRT w Bartoszycach¹⁰⁴. W wspomnianym sprawozdaniu napisał m.in.: „[...] W oznaczonej godzinie odbyło się nabożeństwo w kościele, na które przybyli wszyscy klerycy. Oprócz xx Kapelanów spowiadali jeszcze miejscowi księża. Podczas nabożeństwa wygłosił naukę religijną ks. płk H. [Humeński], a ks. ppłk G. [Gałęza] odprawił nabożeństwo. Na drugi dzień naukę wygłosił

¹⁰¹ Tamże.

¹⁰² AKBOP, Teczka, Generalny Dziekanat Wojska Polskiego. Meldunki ze spotkań kapelanów z alumnami-żołnierzami, Ks. ppłk F. Wilczek, Sprawozdanie ze spowiedzi przedświątecznej i uroczystości Opłatka alumnów – żołnierzy w Brzegu [16.12.1966].

¹⁰³ Tamże.

¹⁰⁴ AKBOP, Teczka, Generalny Dziekanat Wojska Polskiego. Meldunki ze spotkań kapelanów z alumnami-żołnierzami, Ks. H. Humeński, Spotkanie XX Kapelanów WP z żołnierzami-alumnami w JW w Bartoszycach w dniu 19.12.1966.

ks. ppłk G., a po Mszy i Komunii św. xx kapelani połamali się w zakrystii ze wszystkimi opłatkami”¹⁰⁵. Niestety nie dysponujemy wiedzą o treści wygłoszonych kazań. Po kolejnej wizycie kapelanów GD WP w czerwcu 1968 r. w SBRT w Bartoszycach ks. ppłk Gałęza w złożonym sprawozdaniu pisze, że 23 czerwca 1968 r. w kościele w Bartoszycach wygłosił kazanie nt. humanizmu nauki Pana Jezusa i nawiązał do postaci Jana Chrzciciela¹⁰⁶. Natomiast towarzyszący mu ks. ppłk Szymczak 24 czerwca wygłosił naukę o Eucharystii i miłości bliźniego¹⁰⁷. W kolejnej wizycie we wspomnianym wyżej SBRT ks. ppłk Gałęza w kazaniu wygłoszonym 25 sierpnia 1974 r. w kościele w Bartoszycach nawiązał do moralnego obowiązku likwidowania zła społecznego i służenia swoją pracą narodowi¹⁰⁸. W sprawozdaniu złożonym po spotkaniu z alumnami-żołnierzami w tymże SBRT 26 i 27 lipca 1975 r. ks. ppłk Gałęza pisze: „Od godz. 15.30 rozpoczęła się spowiedź w kościele. O godz. 17.15 została odprawiona Msza św. koncelebrowana podczas, której wygłosiłem kazanie o miłości Ojczyzny /nawiązując do 22 lipca/. Następnego dnia o godz. 6-tej odbyła się druga Msza koncelebrowana a ks. kpt. [Anastazy] Bławat wygłosił kazanie, w którym także nawiązał do miłości Ojczyzny”¹⁰⁹.

Podobny przebieg miały spotkania z alumnami-żołnierzami SBRT w Brzegu. Widzimy to w sprawozdaniu ks. mjr. Skotnickiego z pobytu w kwietniu 1974 r. wśród alumnów-żołnierzy tegoż SBRT przebywających na zgrupowaniu w Kłodzku¹¹⁰. W złożonym sprawozdaniu pisze, że w kazaniu głoszonym w kościele ojców franciszkanów w Kłodzku 5 kwietnia 1974 r. głosił homilię nt. „Serce Jezusa wzorem ofiary i posłuszeństwa”¹¹¹. Należy zauważyć, że tylko w nielicznych sprawozdaniach mamy informację o temacie głoszonego kazania. Taki przypadek występuje w kazaniu głoszonym przez

¹⁰⁵ Tamże.

¹⁰⁶ AKBOP, Teczka, Generalny Dziekanat Wojska Polskiego. Meldunki ze spotkań kapelanów z alumnami-żołnierzami, Ks. ppłk J. Gałęza, Raport ze spotkania z żołnierzami – klerykami w Bartoszycach w dniach 22 i 23 czerwca b.r. [1968] (Olsztyn, 25.06.1968).

¹⁰⁷ Tamże.

¹⁰⁸ AKBOP, Teczka, Generalny Dziekanat Wojska Polskiego. Meldunki ze spotkań kapelanów z alumnami-żołnierzami, Ks. ppłk J. Gałęza, Raport ze spotkania z żołnierzami – klerykami w Bartoszycach w dniach 24 i 25 sierpnia [1974 r.] (Olsztyn, 25.08.1974).

¹⁰⁹ Tamże, Ks. ppłk J. Gałęza, Raport ze spotkania z żołnierzami – klerykami w Bartoszycach w dniach 26 i 27 lipca 1975 r. (Olsztyn, 28.07.1975).

¹¹⁰ Tamże, Ks. mjr T. Skotnicki, Dot. Spotkania z alumnami-żołnierzami w Kłodzku w dniach 4–5 kwietnia 1974 r. (Wrocław, 15.04.1974).

¹¹¹ Tamże.

ks. kpt. Skotnickiego¹¹² dla alumnów-żołnierzy SBRT z Brzegu, przebywających w maju 1974 r. na zgrupowaniu we Wrocławiu, uczestniczących w rozbudowie bazy szkoleniowej Wyższej Oficerskiej Szkoły Wojsk Inżynieryjnych im. gen. Jakuba Jasińskiego¹¹³. W głoszonym kazaniu 24 maja 1974 r. podczas Mszy św. w kościele garnizonowym we Wrocławiu, w której uczestniczyli alumni-żołnierze, odnosząc się do niedzielnej ewangelii, kapelan podkreślił obowiązek niesienia pomocy wszystkim ludziom¹¹⁴. Alumni-żołnierze tegoż SBRT po powrocie do Brzegu w trakcie Mszy św. 5 października 1974 r. w kościele w Brzegu wysłuchali kazania ks. kpt. Próchniaka. Kazanie to jak pisze w swym raporcie ks. kpt. Próchniak, dotyczyło „dyscypliny w życiu i w wojsku”¹¹⁵. Dzień później ks. kpt. Bolesław Spychała podczas Mszy św. wygłosił kazanie „Dobry chrześcijanin, wzorowym żołnierzem”¹¹⁶. Dostępne raporty i sprawozdania niestety tylko w części przypadków pozwalają na ustalenia tematów wygłaszanych kazań i homilii. Znamienny w tym zakresie jest rok 1979, w którym – jak można wyczytać z raportów – kapelani GD WP głosili homilie na tematy związane z odczytaną ewangelią, o Eucharystii¹¹⁷, o powołaniu do stanu kapłańskiego¹¹⁸, o współżyciu ludzi różnych poglądów przez obowiązkowość i kulturę¹¹⁹.

Jest rzeczą oczywistą, że Msza św., jaką odprawiali kapelani GD WP dla alumnów-żołnierzy poza koszarami, stwarzała możliwość mimo wszystko swobody w doborze treści kazania. Niestety nie dysponujemy ich zapisem, więc trudno jest stwierdzić, jakie tematy stanowiły ich treść, do czego się

¹¹² AKBOP, Teczka, Generalny Dziekanat Wojska Polskiego. Meldunki ze spotkań kapelanów z alumnami-żołnierzami, ks. mjr T. Skotnicki, Dot. Spotkania z alumnami-żołnierzami w Wrocławiu w dn. 24–25 V [1974] (Wrocław, 26.08.1974).

¹¹³ Piotrowski, *Służba wojskowa kleryków na przykładzie 56 Batalionu Ratownictwa Terenowego w Brzegu*, s.167.

¹¹⁴ AKBOP, Teczka, Generalny Dziekanat Wojska Polskiego. Meldunki ze spotkań kapelanów z alumnami-żołnierzami, ks. mjr T. Skotnicki, Dot. Spotkania z alumnami-żołnierzami w Wrocławiu w dn. 24–25 V [1974] (Wrocław, 26.08.1974).

¹¹⁵ Tamże, Ks. kpt. M. Próchniak, Raport. Dot. spotkania z żołnierzami w Brzegu w dniach 5 i 6.10. br. [1974] (Gliwice, 8.10.1974).

¹¹⁶ Tamże.

¹¹⁷ AKBOP, Teczka, Generalny Dziekanat Wojska Polskiego. Meldunki ze spotkań kapelanów z alumnami-żołnierzami, Ks. J. Mroczek, Raport. Dot. Spotkania z żołnierzami-klerykami w Bartoszycach w dn. 7 i 8 czerwca 1979 r. (Olsztyn, 12.07.1979).

¹¹⁸ Tamże, Ks. ppłk B. Spychała, Sprawozdanie z pracy duszpasterskiej wśród żołnierzy-alumnów w Wędrzynie /na poligonie/ (6.08.1979).

¹¹⁹ Tamże, Ks. mjr J. Zawistowski, Raport ze służbowego wyjazdu do alumnów służących w wojsku w Bartoszycach [w dniu 8 grudnia 1979] (Toruń, 10.12.1979).

odnosiły. Czy uwzględniały choćby w zawołowanej treści krytykę polityki wyznaniowej państwa, której ofiarami byli alumni seminariów duchownych? Brak zachowanych tekstów kazań i homilii kapelanów Generalnego Dziekanatu WP nie pozwala na analizę ich treści, zachęt moralnych i przesłania kierowanego do alumnów-żołnierzy.

Ważnym z punktu widzenia kapelanów GD WP elementem ich pobytu w SBRT były spotkania z dowództwem tych jednostek. Przy czym spotkania te odbywały się w kontakcie bezpośrednim „twarzą w twarz”¹²⁰. Jak wynika ze sprawozdań na spotkaniach z dowództwem, przybyli kapelani omawiali program spotkania z alumnami, zwracali się z prośbą o udzielenie przepustek dla alumnów na Msze św. czy też nabożeństwa do kościoła znajdującego się poza koszarami, zapoznawali się z opinią kadry na temat zachowania kleryków. Po każdym takim spotkaniu kapelani GD WP w pisemnych sprawozdaniach przedstawiali tematykę rozmów i ich wyniki. W pierwszym takim zachowanym sprawozdaniu z wizyty w grudniu 1966 r. w SBRT w Bartoszycach ks. płk Humeński stwierdza, że na propozycję podziału kleryków na mniejsze grupy, w obawie przed niewłaściwymi wystąpieniami, których byliby wszyscy świadkami, argumentował, że „i tak doszłoby to do wiadomości pozostałych, przytem może w zniekształconej formie”¹²¹. W efekcie przedstawionego stanowiska ks. płk Humeński uzyskał zgodę na jednoczesne spotkanie ze wszystkimi klerykami¹²². W sprawozdaniu

¹²⁰ AKBOP, Teczka, Generalny Dziekanat Wojska Polskiego. Meldunki ze spotkań kapelanów z alumnami-żołnierzami. Taki przebieg spotkań widzimy m.in. w sprawozdaniach: ks. płk J. Humeńskiego z wizyty odbytej 19 grudnia 1966 w SBRT w Bartoszycach. Przy czym w sprawozdaniu nie odnosi się do personaliów, lecz wspomina ogólnie o spotkaniu w sztabie z kierownictwem; ks. kpt. Próchniak w sprawozdaniu z wizyty 30 i 31 marca 1974 w SBRT w Brzegu pisze o odbytej rozmowie z dowódcą ppłk. Gejtnerem i zastępcą mjr. Gajerskim. Tenże kapelan 5 października 1974 r. odwiedzając SBRT w Brzegu w sprawozdaniu pisze, że spotkał się najpierw z dowódcą ppłk. Wojciechem Dąbrową oraz z zastępcą ppłk. Stefanem Fiemą; ks. mjr B. Spychała odwiedzając SBRT w Brzegu w marcu 1975 r. w złożonym sprawozdaniu pisze „[...] Melduję, że dnia 21 marca br. udaliśmy się z ks. mjr. Marianem Próchnakiem do JW Brzeg. Wspólnie z Dowódcą i Płk. Glaznerem ustaliliśmy następujący porządek spotkania”; Ks. mjr Tadeusz Skotnicki w Sprawozdaniu ze spotkania z alumnami żołnierzami w Brzegu 31.05 – 1.06 1975 r. napisał: „W dniu 30.05. porozumiałem się telefonicznie z z-cą d-cy d/s politycznych i ustaliłem wstępnie program spotkania. Dnia 31.05. o godz. 11.45 przybyliśmy na spotkanie do JW. Spotkanie, które odbyło się w świetlicy, poprzedziła rozmowa z d-ctwem JW, na którym był szef sztabu JW i zastępca ds. politycznych”.

¹²¹ Tamże, Meldunki ze spotkań kapelanów z alumnami-żołnierzami, Ks. H. Humeński, Spotkanie XX Kapelanów WP z żołnierzami-alumnami w JW w Bartoszycach w dniu 19.12.1966.

¹²² Tamże.

przedstawia także spotkanie z kadrami SBRT w Bartoszycach. To spotkanie tak opisuje: „Po nabożeństwie nastąpiło w D-twie omówienie spotkania. Przedstawialiśmy prośby kleryków odnośnie lektury, modlitwy i przepustek na Msze niedzielne i świąteczne, prosząc zwłaszcza o uwzględnienie tych prośb podczas najbliższych świąt B.N. [Bożego Narodzenia]. Kierownictwo [SBRT] ze swej strony zauważyło, że «zarówno w dniu poprzednim ani drugim nie było ani jednego przekroczenia terminu przepustki, i że dał się wyczuć jakiś pogodniejszy nastrój w całym zgrupowaniu»¹²³.

W sporządzonym sprawozdaniu ze spotkania z alumnami-żołnierzami w SBRT ks. kpt. Próchniak zanotował, że podczas spotkania w Brzegu 21 i 22 grudnia 1974 r. „[...] dowództwo pozytywnie oceniło postawę i podejście żołnierzy alumnów do ostatnich egzaminów, które składali. Za dobre wyniki, wielu z nich miało otrzymać okolicznościowy urlop. Zwiedziliśmy kawiarnię, którą żołnierze wykonali czynem społecznym. Wśród wyróżnionych, na specjalnej tablicy pamiątkowej, są wypisane imiona i nazwiska trzech alumnów żołnierzy¹²⁴. W sprawozdaniu z wizyty w tymże SBRT w dniach 6 i 7 marca 1976 r. ks. kpt. Próchniak tak pisze o spotkaniu z dowództwem: „[...] Na naszą interwencję, Dowództwo zwolniło szer. Guzka z W.S.D. Przemyśl z aresztu i darowało mu resztę kary, oraz 8 kleryków pełniących służbę na kuchni. Wszyscy wzięli udział w spotkaniu¹²⁵. Kapelani poprosili „Dowództwo, aby w dniu naszego przyjazdu, o czym już wcześniej informowano, żołnierze alumni nie byli wyznaczani do żadnych służb koszarowych. Dowództwo pozytywnie ustosunkowało się do naszej prośby. Dowództwo poinformowało nas, że z niepokojem obserwuje, coraz to większe nasilenie się złej woli u niektórych kleryków, stąd liczne kary / kilkunastu było karanych aresztem/ i na to w spotkaniu powinniśmy zwrócić szczególną uwagę¹²⁶. W dalszej części tego sprawozdania ks. kpt. Próchniak opisuje spotkanie z dowództwem po odbytym spotkaniu z alumnami-żołnierzami: „[...] Po spotkaniu w świetlicy, poszliśmy do Dowódcy. Tu zastaliśmy Pana Pułkownika z Wrocławia, Dowódcę do spraw politycznych Śląskiego Okręgu Wojskowego. Przedstawiliśmy skargi żołnierzy alumnów.

¹²³ Tamże.

¹²⁴ AKBOP, Teczka, Generalny Dziekanat Wojska Polskiego. Meldunki ze spotkań kapelanów z alumnami-żołnierzami, Ks. kpt. M. Próchniak, Raport. Dot. Spotkania z żołnierzami alumnami w Brzegu w dniach 21 i 22.12.[1974].

¹²⁵ Tamże, Ks. kpt. M. Próchniak, Raport. Dot. Spotkania z żołnierzami alumnami w Brzegu w dniach 6 i 7.03. b.r. [1976] (Gliwice, 8.03.1976).

¹²⁶ Tamże.

Dowództwo przyznało się, co do środy popielcowej popełnił błąd, który w przyszłości się nie powtórzy. Na wszelki wypadek, podałem kalendarz kiedy nas katolików obowiązuje abstynencja od pokarmów mięsnych, co zostało skrętnie zanotowane. Odnośnie innych zarzutów otrzymaliśmy wystarczające wyjaśnienia, które przekazaliśmy żołnierzom¹²⁷.

Przedstawiane sprawozdania zawierały w części przypadków także zgłaszane uwagi, postulaty i oceny postaw alumnów-żołnierzy przez dowództwa SBRT. W sprawozdaniu złożonym po wizycie w sierpniu 1976 r. w SBRT w Brzegu ks. mjr Skotnicki napisał: „Nawiązując do referatu i na jego tle poruszyłem sprawy o które prosiło dowództwo, a mianowicie – higienę osobistą alumnów, udziału ich w kółkach zainteresowań, i sprawę zgłaszania zażaleń, bo jeden z nich napisał skargę do GZP¹²⁸. Podobną sytuację, w której to dowództwo SBRT kieruje pod adresem alumnów-żołnierzy uwagi, postulaty i dokonuje ocen w trakcie spotkania, pisze w swym sprawozdaniu ks. mjr S[tanisław] Obszyński¹²⁹. W wspomnianym sprawozdaniu z wizyty w SBRT w Bartoszycach w kwietniu 1979 r. pisze on, że „[...] dowództwo jednostki przedstawiło sprawę niewłączenia się alumnów w życie jednostki w takie działania jak akademie czy też akcja krwiodawstwa¹³⁰. Przedstawione uwagi dowództwa SBRT w Bartoszycach, jak pisze w dalszej części złożonego sprawozdania, przedstawił i dokonał omówienia na spotkaniu z alumnami-żołnierzami¹³¹. Po kolejnej wizytacji kapelanów GD WP w tymże SBRT w czerwcu 1979 r. ks. kpt. J. Mroczek w złożonym sprawozdaniu pisze „[...] Dowództwo wyraziło pełne zadowolenie z postawy żołnierzy-kleryków na poligonie¹³².

* * *

Analiza wspomnianych ankiet nadesłanych przez byłych alumnów-żołnierzy zamieszczonych w tomach drugim i trzecim oraz sprawozdań Generalnego Dziekanatu WP nasuwa kilka spostrzeżeń i uwag.

¹²⁷ Tamże.

¹²⁸ AKBOP, Teczka, Generalny Dziekanat Wojska Polskiego. Meldunki ze spotkań kapelanów z alumnami-żołnierzami, Ks. mjr T. Skotnicki, Dot. Spotkania z alumnami-żołnierzami w Brzegu (Wrocław, 3.08.1976).

¹²⁹ Tamże, Ks. mjr. S. Obszyński, Sprawozdanie ze spotkania z alumnami-żołnierzami odbytego w Bartoszycach w dniach 7–8 kwietnia 1979 r. (Lublin, 9.04.1979).

¹³⁰ Tamże.

¹³¹ Tamże.

¹³² AKBOP, Teczka, Generalny Dziekanat Wojska Polskiego. Meldunki ze spotkań kapelanów z alumnami-żołnierzami, Ks. J. Mroczek, Raport. Dot. Spotkania z żołnierzami-klerykami w Bartoszycach w dn. 7 i 8 czerwca 1979 r. (Olsztyn, 12.07.1979).

- Generalny Dziekanat WP zorganizował systematyczną opiekę nad alumnami w latach 1965–1980.
- Program pobytu kapelanów GD WP w Szkolnych Batalionach Ratownictwa Terenowego obejmował: spotkanie z dowództwem jednostki przed spotkaniem z alumnami-żołnierzami, wykład dla alumnów-żołnierzy, wysłuchanie alumnów-żołnierzy, Mszę św. czy też nabożeństwo związane z okresem liturgicznym w kościele, spotkanie z dowództwem jednostki po odbytym spotkaniu z alumnami-żołnierzami.
- Program pobytu obejmował także spotkania się z proboszczem (lub wikariuszem) miejscowej parafii celem omówienia nabożeństwa z udziałem alumnów.
- Dowództwo Szkolnych Batalionów Ratownictwa Terenowego informowało kapelanów GD WP o problemach związanych z postawą alumnów wobec służby wojskowej i ich stosunkiem do różnych przedsięwzięć podejmowanych przed kadre.
- Alumni-żołnierze podczas spotkań informowali kapelanów o restrykcjach, ograniczeniach i karach, jakie ich spotykały z powodu praktyk religijnych oraz ich jednoznacznej postawy wobec prób indoktrynacji czy też szkalowania Kościoła.
- Dowództwo Szkolnych Batalionów Ratownictwa Terenowego otrzymywało od kapelanów informację o tzw. nastrojach wśród alumnów-żołnierzy. Trudno jest jednak wobec lakoniczności sprawozdań ocenić ich zakres. Niemniej należy przyjąć, że zakres przekazywanych informacji był bardzo płytki.
- Uwarunkowania polityczne funkcjonowania Generalnego Dziekanatu WP miały wpływ na treść prelekcji wygłaszanych w koszarach, a także na sposób reagowania i załatwiania spraw zgłaszanych przez alumnów. Trudnym elementem do oceny są efekty opieki sprawowanej przez kapelanów Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego nad alumnami-żołnierzami jak i oceny samych kapelanów, przede wszystkim ze względu na uwarunkowania wynikające z polityki wyznaniowej państwa i prób instrumentalnego wykorzystania przez władze państwowe i polityczne faktu istnienia i funkcjonowania Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego, co niosło także nieufność części duchowieństwa diecezjalnego i Episkopatu Polski. W rezultacie splot tych uwarunkowań miał wpływ na ocenę działania kapelanów GD WP. Ocenę, na którą mieli także wpływ alumni-żołnierze, którzy przekazywali swoją opinię przełożonym w seminariach oraz biskupom.

Nie przesądzając o ocenie przede wszystkim z powodu zbyt skromnego materiału źródłowego należy przyjąć, że opieka ta niosła za sobą pozytywne przesłanie, jednoznacznie wskazując, że księża kapelani GD WP byli wierni swojemu powołaniu, niosąc alumnom-żołnierzom przesłanie Kościoła. Ich działalność sprawiała, że wpływali – co prawda w ograniczonym zakresie – na stosunek dowództw SBRT do alumnów-żołnierzy, przyczyniając się do poprawy ich funkcjonowania w zbiorowości wojskowej. Postrzeganie ich pozytywnego wpływu na alumnów-żołnierzy przez nich samych miało niewątpliwie wpływ na list, jaki skierował do ks. kapelana Antoniego Gołębskiego w styczniu 1972 r. kard. Stefan Wyszyński¹³³. We wspomnianym liście kard. Wyszyński pisał „[...] Alumni, którzy wrócili ze służby wojskowej, mówili mi o wielkiej życzliwości i opiece, której doznali od Ciebie *Carissime*, w czasie trudnego dla nich okresu – doświadczenia Ich powołań. Szczęście, że trafili na Kapłana, który Ich rozumiał i otoczył opieką. Składam swoje braterskie słowa wdzięczności i błogosławieństwo na owocną służbę Ludowi Bożemu, w Nowym Roku Pańskim – pod opieką Matki Kościoła”¹³⁴.

¹³³ Tamże, S. kard. Wyszyński, List do ks. kapelana Antoniego Gołębskiego, z dnia 6.01.1972, N. 6 I/72/P.

¹³⁴ Tamże.

Olsztyn, dnia 25.

Społeczność Garnizonu
Olsztyn

Nr 21

GENERALNY DZIEKANAT

W A R S Z A W A
=====

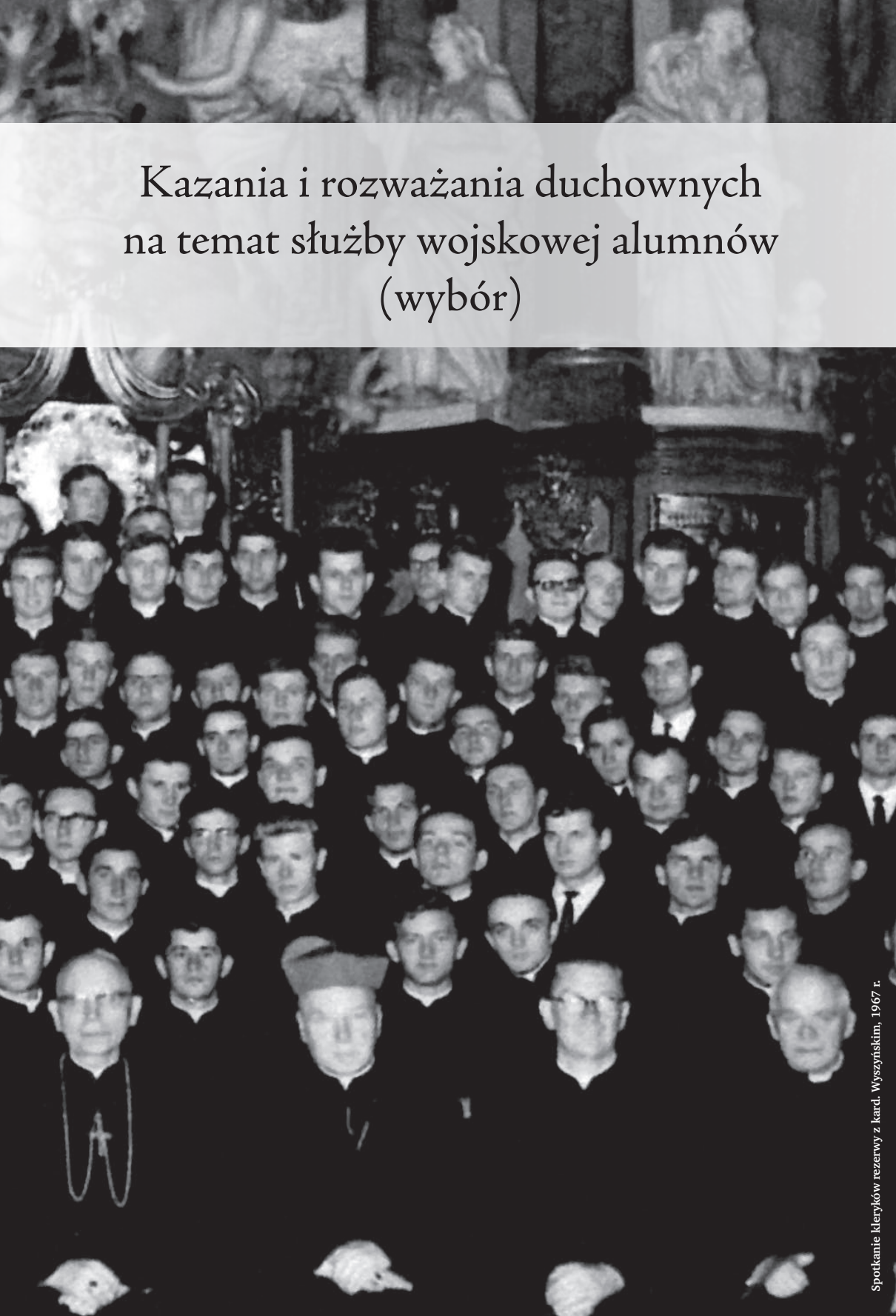
26 " 06 1968r.

R A P O R T

Ze spotkania z żołnierzami - klerykami w B
w dniach 22 i 23 czerwca b.r.

1. Spotkanie w koszarach i kościele odbyło się stosownych pisma Generalnego Dziekanatu W.P. otrzymanego telefonogramu z dn. 17.06.b.r.
2. 19 czerwca wystosowałem odpowiednie pisma do Jedn. kana w Bartoszcach, udałem się do Wydziału Wyznań wyjazdu oraz byłem w Pax-sie, aby uzyskać samochód dzielę. 21 czerwca złożyłem w Kurii zawiadomienie powiadomiony przez Ks. Kanclerza wyraził radość i spotkania.
3. 22 czerwca wyjechaliśmy o godz. 9,30 z Ks.ppłk Z. samochodem z Wydziału Wyznań do Bartoszc. Odwiedziliśmy Księżę miejscowych. Serdecznie nas przyjął ks. Roman i zapewnił o pomocy duszpasterskiej. Po tym pojeździe Jedn.Wojsk. i o godz. 14,00 omówiliśmy plan spotkania. Po obiedzie w kasynie raz jeszcze spotkaliśmy twem.
4. Spotkanie rozpoczęło się o godz. 14,05. Po raporcie referat: "Tradycje patriotyczne w duszpasterstwie i zachęcają do głoszenia głosu, podobnie jak Ks.ppłk Szymczak. Chociaż żołnierze przyjęli nas zawsze, chętnych do głosu narazie nie było. Dla wywiązania do referatu, dając pewne aktualne, prze Ks.Kapelanów W.P. a zwłaszcza powołując się na wst

**ŹRÓDŁA
I DOKUMENTY**

Kazania i rozważania duchownych
na temat służby wojskowej alumnów
(wybór)

Jesteście wezwani do konsekracji świata

Kazanie wygłoszone przez biskupa tarnowskiego Jerzego Ablewicza,
podczas pożegnania kleryków udających się do odbycia służby wojskowej,
Tarnów, kaplica Wyższego Seminarium Duchownego,
21 października 1966 r.¹

Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus.

„Świątynią Boga jesteście”.
słowa św. Pawła Apostoła

W imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego. Amen.
Drodzy Alumni!

1. W dniu dzisiejszym obchodzimy rocznicę konsekracji naszej świątyni katedralnej. Niedawno obchodziliśmy rocznicę konsekracji licznych kościołów diecezji, dzisiaj natomiast wspominamy ten dzień, w którym uroczyście nasza świątynia katedralna została poświęcona, konsekrowana. Formularz mszalny, z jakim zapoznacie się dzisiaj, przypomina nam tę wielką chwilę konsekracji matki kościołów diecezji.

Konsekruje się kościoły. Dlaczego? Dlatego, że w nich przebywa najświętszy Bóg. Kościół to jest dom Boga. Boga Najświętszego. Nic więc dziwnego, że mury kościoła konsekruje się, to znaczy: poświęca. Jest jeszcze inny powód, dla którego dokonujemy konsekracji naszych kościołów. Jaki? Oto w murach kościoła dokonuje się konsekracja człowieka, uświęcenie człowieka.

W okresie Drugiego Soboru Watykańskiego bardzo często używano zwrotu „konsekracja świata, uświęcenie świata”. My, biskupi i kapłani, jesteśmy po to, aby konsekrować świat, uświęcać świat. To dzieło konsekracji świata, uświęcenia świata dokonuje się w dużej mierze właśnie w murach kościoła. Nic więc dziwnego, że te mury są konsekrowane specjalnym rytym, specjalnym obrzędem – dawniej bardzo długim, dzisiaj znacznie krótszym, ale niezwykle bogatym w swojej treści.

¹ Za: J. Ablewicz, *Kazania i przemówienia do kleryków*, cz. 3, red. A. Kokoszka, Tarnów 2021, s. 332–337.

2. Drodzy Alumni! Macie wkrótce opuścić to seminarium, aby rozpocząć służbę wojskową. Macie tę służbę wojskową konsekrować, uświęcać. Będziecie musieli spełniać rozmaite obowiązki żołnierza. Chodzi o to, żeby te obowiązki konsekrować, uświęcać. Może Pan Bóg wzywa Was do wojska dlatego, abyście zaczęli to dzieło konsekracji świata – uświęcania świata. Na pewno liczni klerycy polscy powołani w ciągu ostatnich lat do służby wojskowej mają wielki wkład w uświęcenie świata, w uświęcenie polskiego narodu.

Aby rzeczywiście konsekrować swoją służbę wojskową, uświęcać ją, trzeba mieć ścisłą łączność z murami kościelnymi, tymi murami konsekrowanymi. Pewnie, żołnierz w wojsku jest skrupowany regulaminem i nie może nawiedzać murów kościelnych tak, jakby tego pragnął. Ale trzeba z tymi murami kościelnymi, konsekrowanymi, mieć łączność, bo tylko wtedy będzie można uświęcać te lata służby wojskowej pełnej rozmaitych niebezpieczeństw dla duszy. Mury kościelne mają to do siebie, że my w nich nabieramy sił do życia dobrego. Mury kościelne mają tę właściwość, że my z nich – jeśli wykorzystamy tę właściwość – wychodzimy lepszymi ludźmi.

Kiedyś, przed laty czytałem pamiętniki polskiej artystki, polskich scen i w ogóle scen całego świata, Heleny Modrzejewskiej. Miała ona niełatwe życie. Przeszła – jak wiemy – wiele życiowych zawodów, ale zawsze była głęboko religijna. W tych pamiętnikach opisuje swoje przeżycia religijne w kościele Mariackim. Co jej dawała posadzka w kościele Mariackim? Jak ona w tych czcigodnych murach świątyni Mariackiej w Krakowie oddychała innym powietrzem, nabierała sił do życia szlachetnego! Opowiada też o tym w swoich pamiętnikach. Kiedyś znalazła się w Szkocji. Przyszła niedziela. Nie wyobrażała sobie niedzieli bez Mszy św. Pięknie opisuje poszukiwanie kościoła katolickiego bodajże w Edynburgu. Szukała kościoła katolickiego, dopytywała się. Wiadomo – Szkoci nie są katolikami. Trudno jej było znaleźć ten kościół, ale w końcu znalazła. Ileż radości dała jej Msza św. przeżyta w kościele katolickim po długim poszukiwaniu.

3. Ja, moi drodzy, na to chciałbym zwrócić waszą uwagę dzisiaj, gdy w uroczystość konsekracji świątyni katedralnej opuszczacie seminarium, by poddać się służbie wojskowej. Dokonacie konsekracji tej służby, na pewno dokonacie, jeżeli będziecie ją odbywać w łączności z murami kościelnymi, jeżeli do tych murów będziecie się wrywać. Bóg bardzo ceni pragnienia. Na pewno będzie cenił te wasze pragnienia pójścia do kościoła, modlitwy w murach kościelnych. Tym bardziej będzie cenił, im trudniej będzie wam je realizować, urzeczywistniać. Dlatego też w czasie służby wojskowej ukochajcie mury kościelne. Jeżeli nie będziecie w nich mogli się znaleźć, to przynajmniej tęsknijcie za nimi. Chciejcie w tych murach słuchać słowa Bożego. Pamiętajcie: Można nie tylko skorzystać z konferencji ojca duchownego. Z każdego kazania można skorzystać, choćby ono było – tak po ludzku mówiąc – słabe.

Pamiętam takiego starego redemptorystę, ojca Stacha, który z ojcem Iglińskim przeorywał te nasze rozmaite parafie. Starzec sędziwy, spowiadał dniami całymi, ale gdy kaznodzieja wychodził na ambonę, zawsze przerywał spowiedź, zawsze słuchał. Pamiętam, jak po jednym kazaniu do mnie mówił: „Jegomościu, dobrze powiedzieliście, ale jednak to można było przedstawić inaczej, bardziej zrozumiale dla ludzi”. On, stary misjonarz, korzystał z każdego kazania.

Chciejcie w murach kościelnych słuchać słowa Bożego z tym nastawieniem, aby z niego jak najwięcej skorzystać. Chciejcie w tych murach wyznawać z żalem wasze grzechy, by uzyskać ich odpuszczenie. Chciejcie w tych murach kościelnych wedle możliwości posilać się Ciałem Chrystusowym w czasie Mszy św., a przede wszystkim chciejcie w tych murach kościelnych rozmawiać z Jezusem Chrystusem pod postacią chleba, który jest naszym Przyjacielem. To jest naprawdę Boski Przyjaciel, jak Go nazwał Tomasz à Kempis w swojej przepięknej książce. Chciejcie wykorzystać mury kościelne dla konsekracji, dla uświęcenia waszej służby wojskowej – tej, która jest przed wami. A gdy nie będziecie się mogli znaleźć w murach kościelnych – może nawet w niedzielę, może nawet w uroczyste święto – to przynajmniej duchowo łączcie się z Jezusem, który tam przebywa. Ta duchowa łączność będzie Jezusowi na pewno niezwykle miła, a wam będzie przynosić niezwykle korzyści. Przykro jest niewątpliwie mieć ograniczoną możliwość przebywania w konsekrowanych murach kościelnych, ale nawet wtedy dobry Bóg przychodzi nam z pomocą, bo przecież dusze nasze są kościołami Bożymi, są świątyniami Bożymi.

4. Święty Paweł wyraźnie pisze: „Świątynią Bożą jesteście”. I to nie jest przenośnia – to jest rzeczywistość. Nie tak dawno cały rok akademicki w tych murach przeżywaliśmy w jakiejś żywej świadomości tej prawdy Bożej w nas. Pan Jezus wyraźnie mówił: „Kto mnie miłuje, będzie chował mowę moją, a Ojciec mój umiłuje go i do niego przyjdziemy i mieszkanie u niego uczynimy” [J 14, 23].

W duszy człowieka, po chrzcie św., po dobrej spowiedzi św., w duszy człowieka oczyszczonej z grzechu ciężkiego mieszka Bóg Ojciec, Syn Boży, Duch Święty – Trójca Przenajświętsza. To jest jedna z podstawowych prawd naszej wiary świętej. Jeżeli kiedy trzeba sobie tę prawdę uprzytomnić, to przede wszystkim wtedy, gdy się idzie do wojska, w którym nie będzie można nieraz pospieszyć do tej materialnej świątyni, do murów kościelnych. Tam szczególnie trzeba pamiętać o tym, że się jest świątynią Bożą. Wychodzicie z seminarium. Czy do niego wróćcie – Bóg wie, od was to w dużej mierze zależy, ale to pewne, że z tego seminarium wychodzicie z Bogiem w duszy, z Chrystusem w sercu.

Czytaliśmy przed chwilą Ewangelię św. Zacheusz, celnik, wyszedł na drzewo, bo był małego wzrostu, aby lepiej Pana Jezusa zobaczyć. Pan Jezus docenił tę jego ciekawość pobożną i zagościł w jego domu. Przyszliście do

tego seminarium nie tak dawno, żeby lepiej zobaczyć Chrystusa, tak jak tutaj jest obok ołtarza napisane: „Panie, gdzie mieszkasz?” [por. J 1, 38]. Pan Jezus nie tylko ukazał nam swoją bosko-ludzką postać. On wszedł w wasze serca, w wasze dusze. Macie tę świadomość, że tutaj przez szereg miesięcy Chrystus mieszkał w waszych duszach, w waszych sercach. O tym trzeba pamiętać, gdy się idzie do wojska. Może czytaliście tę miłą książkę Ojca [Raoula] Plusa *Bóg w nas* – warto ją przeczytać. Ojciec Plus pisze w tej książce o pewnym oficerze, który został niesprawiedliwie skazany na cytadelę, na więzienie. W tej cytadeli, w tym więzieniu tęsknił ten oficer za kościołem. Bolał, że nie może być w murach kościelnych, uczestniczyć w Najświętszej Ofierze Chrystusowej. Bolał, ale przypomniał sobie, że jest przecież w stanie łaski uświęcającej i wobec tego Bóg mieszka w nim. I począł z tym Bogiem w więzieniu rozmawiać. To była jego siła, to była jego moc. To też powinno być wasza mocą. Powinniście dużo rozmawiać z Bogiem, którego nosicie w waszych sercach, w waszych duszach – zwłaszcza wtedy, gdy wam będzie trudno. Wtedy ta świadomość, że Bóg jest w was tak blisko, prawdziwy Emanuel – Bóg z nami, będzie na pewno dla was źródłem wielkiej siły, wielkiej mocy. Ale też powinniście wszystko zrobić, by w czasie służby wojskowej tego Boga ze swojego serca nie wyrzucić.

5. Moi drodzy! Nie ulega wątpliwości, że ze służbą wojskową łączą się duże niebezpieczeństwa dla powołania. Z jednej strony służba wojskowa, to jest próba powołania – żołnierze lubią mówić, że służba wojskowa to jest dwuletnia przerwa w życiorysie. Dla kleryka odbywającego służbę wojskową nie jest przerwą w życiorysie – ona jest jakimś zasadniczym skrutynium, próbą. Kleryk poznaje lepiej, czy nadaje się do kapłaństwa, czy też nie. Ale niewątpliwie, z tą służbą wojskową łączą się niebezpieczeństwa. Nie są chyba w czasie tej służby wojskowej dla kleryka największe niebezpieczeństwa połączone z wiarą. Argumentacja materialistyczna jest tak słaba z punktu widzenia naukowego, że chyba trudno byłoby jej podważyć wiarę u młodzieńca trzeźwo myślącego. Ale inne niebezpieczeństwa są poważniejsze. Są to niebezpieczeństwa natury moralnej, lekkomyślność życia, bycia, znajomości, rozrywki – to są największe niebezpieczeństwa dla powołania kapłańskiego w czasie służby wojskowej w naszych warunkach. Dlatego też, moi drodzy, będziecie musieli się zdobywać na dość duży wysiłek, żeby przez grzech, przez lekkomyślność życiową, Boga nie wyrzucić ze swego serca, ze swojej duszy: żeby z Nim spokojnie rzeczywiście móc rozmawiać w ciągu tych lat, miesięcy służby wojskowej.

Dam wam na drogę krzyżyk. Niech wam ten krzyżyk przypomina, że musicie zdobywać się na ofiarę, aby wytrwać z Bogiem w duszy. Niechaj każdy z was roznieci w sobie tę szlachetną ambicję wrócić tutaj z Bogiem w sercu, z Bogiem w duszy, z tą świadomością, że Trójcy Świętej w czasie tej służby wojskowej nie

wyrzuciło się na bruk. Ale pamiętajcie, że to nie będzie mogło się odbyć bez ofiary, bez poświęcenia się, bez zaparcia, bez krzyża. Niech wam przypomina tę prawdę ten krzyżyk, który dostaniecie ode mnie na drogę.

Ukochani! Nie będę mówił do was wiele. Na pewno księża przełożeni skierują do was słowo pouczające na tę drogę życia wojskowego. Chciałbym zwrócić wam uwagę pod koniec na to, że idziecie do wojska na początku drugiego świętego tysiąclecia Polski. Będziecie pierwszymi polskimi klerykami-żołnierzami w nowym, drugim tysiącleciu. Chciejcie tym się przejąć. Niechaj pobudzi was to do wysiłku, by niczym nie splamić w wojsku honoru kleryka.

Ja sobie zdaję z tego sprawę, że ten i ów może w wojsku rozmyślić się, może w wojsku zrezygnować z kapłaństwa. To jest możliwe, ale pamiętajcie, żeby nawet i to umieć uczynić z dużym poczuciem honoru – nie tylko tego honoru kleryckiego, ale także tego honoru ludzkiego.

Śpiewaliście dzisiaj na początku Mszy św.: „Gdy trwoga nas ogarnie”. Wydaje mi się, że ta pieśń jest trochę nieaktualna. Nie macie się czego trwożyć, idąc do wojska. Patrzcie, tylu waszych kolegów wróciło i już wkrótce *per impositionem manuum episcopialium* – „przez włożenie rąk biskupich” – staną się kapłanami. Nie macie się czego lękać, bo będzie nad wami czuwać Matka Najświętsza. Otrzymacie ode mnie na drogę medalion Matki Bożej Niepokalanej. Niechaj ten medalion, wejrzenie na ten medalion uspokaja was w chwilach ciężkich. Niechaj ta świadomość, że opiekuje się wami najczulsza matka – Matka Kościoła, Matka Chrystusa, Matka Chrystusowego kapłaństwa – rozprasza wszelkie wasze obawy, wszelkie wasze troski. Idźcie do wojska pełni optymizmu, pełni ufności i pogody, pamiętając, że Bóg jest z wami i Jego Przeczysta Matka. Amen.

* * *

[Módlmy się za alumnów przeznaczonych do służby wojskowej]

Komunikat kard. Karola Wojtyły metropolity krakowskiego
o Arcybiskupim Seminarium Duchownym skierowany
do wiernych archidiecezji krakowskiej, Kraków, 26 września 1967 r.²

Podobnie jak w innych uczelniach i szkołach wyższych, rozpoczyna się w tych dniach praca w Arcybiskupim Seminarium Duchownym, które kształci

² K. Wojtyła, *Nauczyciel i Pasterz. Listy pasterskie – Komunikaty – Zarządzenia (1959–1978)*, red. M. Jagosz, Rzym 1987, s. 228.

i wychowuje przyszłych kapłanów Archidiecezji Krakowskiej. Ponieważ sprawa ta jest wspólną sprawą całej Archidiecezji, podajemy do wiadomości wszystkich, że liczba alumnów w naszym seminarium wynosi 189. Z tego 24 na ostatnim roku, po święceniach subdiakonatu przygotowuje się w roku bieżącym do kapłaństwa. Na rok pierwszy zgłosiło się 50 alumnów, na roku drugim jest ich 47, reszta na latach pozostałych.

Nie można pominąć w tej informacji sprawy powoływania alumnów w ciągu studiów do służby wojskowej. W tej chwili służbę wojskową odbywa 17 alumnów, a 19 innych otrzymało karty wcielenia do szeregów. Wyrwanie alumnów z seminarium z toku studiów, choć na ogół nie odbiera im powołania, przyczynia się jednak do dezorganizacji pracy seminaryjnej. Fakt ten jest tym boleśniejszy, że bywa wymierzany przeciwko tej jednej grupie studentów. Ogół bowiem studentów w czasie odbywania studiów spotyka się z poszanowaniem ich przygotowania do zawodu, czego wyrazem jest nieprzerywanie im studiów. Dodać należy, że na mocy Porozumienia między Rządem a Episkopatem powinni by alumni być zwalniani od służby wojskowej.

Sprawy Seminarium Duchownego, sprawę powołań, zwłaszcza zaś alumnów przeznaczonych do służby wojskowej lub ją odbywających, polecamy w szczególnie sposób modlitwom całej Archidiecezji.

Kard. Karol Wojtyła
Metropolita Krakowski

Powyższe należy odczytać we wszystkich kościołach i kaplicach podczas Mszy świętych w niedzielę 15 października br. [1967].

* * *

Powrót z koszar do bojowania duchem

Przemówienie Prymasa Stefana Wyszyńskiego
do alumnów powracających z wojska, Jasna Góra, 5 listopada 1967 r.

W sytuacji, w jakiej znajdujemy się w tym momencie – Wy, powracający zwycięsko z odbytej służby wojskowej, i ja patrzący w waszą przyszłość kapłańską, która się przed Wami kształtuje, odbieramy wrażenie, które najlepiej wyrażę w słowach Ewangelisty: *unus militum lancea latus eius aperuit, et continuo exivit sanguis et aqua*³.

³ „Jeden z żołnierzy włócznią przebił Mu bok i natychmiast wypłynęła krew i woda” (J 19, 34).

Może Was zadziwić to zestawienie. Pozwólcie, Najmilsi, że usprawiedliwie je przynajmniej w kilku rzutach myślowych. Nie jest rzeczą możliwą wypowiedzieć wszystko, co czuje serce, radujące się, że przeszliście przez ogień i wodę, że dobry Bóg wyprowadził Was na miejsce ochłody, że wracacie zwycięsko *ex turbulatione magna*⁴. Każdy z Was może powiedzieć, że „zarządcą jest wiernym” [por. 1 Kor 4, 2]. Była to chyba najwspanialsza próba – próba miłości ku waszemu szczytnemu powołaniu, ku któremu idziecie.

Żołnierze na drodze Chrystusa i Kościoła

Najmilsi! Bojowaniem jest życie człowieka na ziemi, a cały Kościół Chrystusowy od początku ma znamiona walki. Nazywają go Kościołem walczącym, chociaż z istoty swej jest raczej Kościołem ożywiający i uświęcający: *Ecclesia vivificans et sanctificans*. Jednak i ta praca, ożywcza i uświęcająca, bez bojowania obywać się nie może. Dlatego też każdy z powołanych jest [wezwany] do bojowania. Przypomnijcie sobie wszystko, co mówi o sobie święty Paweł Apostoł. Jakże on często szuka porównań na określenie swego posłannictwa w pojęciach wojskowych! Sam zresztą miał z nimi dużo do czynienia. Ale gdy sięgniemy, najmilsi, do życia Chrystusa, zastanawia nas, jak często Chrystus ocierał się z bliska o pewien rodzaj żołnierzy. Widzimy to w rzezi niewiniątek, widzimy wśród Jego słuchaczy oraz wśród tych, którzy doznali łaski uzdrowienia, ale nade wszystko widzimy podczas Męki Ogrójca, na dworze kapłańskim Heroda, Piłata, na drodze krzyżowej i pod krzyżem. Szczególnie wymowny jest ten widok, gdy trzeba było otworzyć Serce Boże światu i zadanie to zostało powierzone żołnierzowi. Widzimy to także w momencie doniosłym, gdy Chrystus dostarczał sprawdzianów prawdziwości swej nauki w grobie, nad którym pieczę powierzono nie komu innemu, lecz właśnie żołnierzom.

Oswojony był Chrystus z tym rodzajem. Dlatego też sam, gdy posyłał uczniów swoich na wszystkie światy, usposabiał ich po rycersku i oczekiwał od nich postawy bojowników Bożych, aby każdy – jak mówi Apostoł – tak walczył, iżby zdobył wieniec zwycięstwa [por. 2Tm 2, 5]. A w dziejach Kościoła wszyscy niemal wykonsekrowani przez Chrystusa w Wieczerniku kapłani i biskupi mieli kontakt z żołnierzami. Zdawałoby się patrzącym na nich oczyma ciała, że pomarli – *illi autem sunt in pacem*⁵. Zwycięzcy! Ilu żołnierzy pracowało nad tym, aby uwieńczyć koroną zwycięską uczniów Chrystusowych! Ile uruchomiono mieczów, policzków, zniewag, obelg, naśmiewania i natrzęsania się! Co czynili żołnierze z Chrystusem w pretorium!

⁴ „Z wielkiego ucisku” (Ap 7, 14).

⁵ „A oni trwają w pokoju” (Mdr 3, 2).

Przygotowanie w twardej szkole bojowania mieczem do bojowania duchem

Czy nam to czegoś nie mówi? O! Mówi nam bardzo wiele! Mamy poznać świat, mamy się z nim zetknąć. Może jego styl życiowy jest narzędziem naszej chwały i przygotowania do życia kapłańskiego, do bojowania i walki znacznie trudniejszej, bo jak nas poucza Apostoł „nie mamy walki przeciwko ciału i krwi” – to jest walka na bardzo niskim poziomie – „ale przeciwko władcom i książętom ciemności” [por. Ef 6, 12], To jest dopiero walka na wysokim poziomie! Trzeba mieć do niej zaprawę. Trzeba widocznie zobaczyć rzeczywistość żołnierską, tych, co biorą wieniec więdnący, aby nauczyć się ofiarnej walki z mocarzami tych ciemności i wziąć „niewiędnący wieniec chwały” [1P 5, 4], W waszych młodzieńczych ideałach pielęgnujecie ducha pokojowego. Kodeks Prawa Kanonicznego poucza Was, że gotujący się do kapłaństwa muszą mieć ducha pokoju i łagodności. Dlatego całe wychowanie w seminarium duchownym jest kształtowaniem tego ducha. Macie przecież być synami Bożymi, a więc macie mieć ducha pokoju. Cała atmosfera pracy umysłowej, filozoficznej, teologicznej, kształtowanie waszej duchowości, odbywa się – rzecz można – w atmosferze niemalże „jedwabnej”. To nie znaczy, że nie ma walki i zmagania się, ale jakże to wszystko łagodzi „olej wylany” – Duch Boży, szczególnie, delikatna i oględna w działaniu łaska Boża, która się przez miłość dobiera do waszych serc, a także miłość i życzliwość waszych wychowawców. Zdawałoby się, Najmilsi, że to wszystko powinno by Wam wystarczyć, że innej szkoły nie potrzeba. A jednak podobało się dobremu Bogu dopuścić właśnie taką szkołę. I przeszliście przez nią. Zapewne, służba wojskowa sama w sobie jest koniecznością życiową współczesnych państw i narodów. Jest ona obowiązkiem obywatelskim, a może być służbą zaszczytną, zwłaszcza gdy wymaga gotowości pełnego wyrzeczenia się siebie, by duszę swą dać za braci. Przecież znamy prorocत्वo najwyższego kapłana w Sanhedrynie: „Pożyteczną jest rzeczą, aby raczej jeden umarł, a nie cały naród zginął” [por. J 11, 50].

W moralności i etyce katolickiej powołanie ofiarne żołnierza jest wysoce wysublimowane. Czytajcie, znajdziecie w tej dziedzinie kazania (Piotra) Skargi czy Fabiana Birkowskiego. Wszystko to jest prawdą. Ale nie można zamykać oczu i na tę prawdę, że Wy byliście powołani do służby wojskowej w bardzo specjalnych warunkach, tak iż wypełniliście zadanie, od którego właściwie na mocy Porozumienia, byliście wolni. I chociaż samo przez się jest to zadanie obywatelskie, w waszym wypadku łączyło się ono z poczuciem niesprawiedliwości. W waszej służbie wojskowej – alumnów idących do ołtarza, by pracować w tym, co jest ku pokojowi – jest jakaś przedziwna tajemnica. Może, Najmilsi, na czasy, które idą, potrzeba Wam pełnego rozeznania rzeczywistości tego świata, zetknięcia się z warunkami życia, poprzez które przechodzi większość dzieci Bożych żyjących na globie. Może w wieku, który najczęściej posługuje się wyrazem „pokój” – jakiego

jednak świat dać nie może, a w którym wszystko zmienia się na nieustanne wojny, jakich dziś toczy się na globie kilkanaście – może w tym przedziwnym wieku musicie orientować się w przeżyciach i formacjach społeczno-moralnych świata współczesnego. Będziecie wtedy lepiej rozumieć świat i owocniej służyć Kościołowi w duchu Konstytucji pastoralnej o obecności Kościoła w świecie współczesnym, w świecie takim, jakim on jest. W świecie, który woła: „pokój, pokój!”, a nie masz pokoju [por. Jr 6, 14], bo światu prawdziwy pokój może dać tylko Chrystus. Przeszedłszy przez służbę wojskową, zetknąwszy się z blaskami i cieniami – może bardziej cieniami niż blaskami – macie pochylić się przed Barankiem zabitym, i to zabitym przez żołnierzy, i wołać do Niego w każdej Mszy: *Dona nobis pacem*⁶. Drastyczny i brutalny realizm, z którym zetknęliście się w wojsku, może Wam pokazać różnicę między bojowaniem mieczem a bojowaniem duchem, byście się nauczyli tego drugiego bojowania, do którego w szacowny sposób jesteście powołani. Może w waszym przyszłym życiu kapłańskim kontrast ten wystąpi w sposób drastyczny, może – jak niekiedy słyszycie – będzie się Wam wydawało, iż nie masz większej męki i cierpienia jak w powołaniu, służbie i bojowaniu kapłańskim. Może nawet nie zaznacie takiej przyjaźni, jak przez pokusę moglibyście się spodziewać w życiu i powołaniu świeckim, na przykład żołnierskim. Wszystko to może Wam stanąć przed oczyma. Dlatego trzeba dobrze rozeznawać duchy [por. 1J 4, 1], trzeba to wszystko widzieć, wiedzieć, rozumieć, wszystkiego oświadczyć i bezpośrednio dotknąć.

Zwycięskie doświadczenie wiary waszej i powołania!

W niezbadanych swych planach dobry Bóg stworzył Wam właśnie taką sposobność, która może być bolesna, ale jak każda boleść – może być i błogosławiona. Mamy już dowody, że dla alumnów, wezwanych do służby wojskowej, boleść ta stała się błogosławiona. Bo oni nie tylko wypełnili zadanie, do którego w niesłuszny sposób zostali powołani, ale jednocześnie przeszli przez doświadczenie swej wiary.

My dobrze wiemy, nie tylko z waszych listów, ale i skądinąd, jak ciężkie były to nieraz doświadczenia! Pewnie, że na poziomie, na jakim Was kuszono, mogliście te pokusy przyjmować z wyrozumiałością dla ludzi niewierzących. Często górowaliście nad kusicielami swoim przygotowaniem i wyrobieniem intelektualnym. Zwykła to sprawa! Moi Drodzy, kusiciel zawsze jest głębszy od kuszonego. Jest to niemalże zasada, bo gdyby był mądrzejszy, to by nie kusił. Jemu się wydaje, że każdy jest na obraz i podobieństwo jego, dlatego podejmuje próbę kuszenia.

I Wy byliście kuszeni. Nie znaczy to, abyście się górnice nosili nad tymi, którzy Was kusili. Macie przecież ducha chrześcijańskiego, kapłańskiego, wszystko wyro-

⁶ *Dona nobis pacem* (łac.) – „Obdarz nas pokojem”.

zumiecie i wszystko przebaczycie. Sami poznaliście „brzydkość spustoszenia” serc bez wiary, bez miłości, bez wiedzy religijnej, brzydkość ludzi słabych, działających pod presją, z lęku i trwogi, wykonujących rozkazy niesłuszne, pokazujących, co to znaczy bardziej słuchać ludzi aniżeli Boga. To wszystko musieliście zobaczyć, Wy – przyszli kapłani, bo tak jak Wy, tak cała niemal młodzież polska przechodzi dzisiaj przez taką właśnie pokusę w szkole czy w wojsku. Musieliście, Najmilsi, nie tylko doświadczyć pokusy, ale i z Bożą pomocą, zwyciężyć ją. Będzie Wam to potrzebne na przyszłe wasze życie i pracę kapłańską. Gdy rozmawiałem z alumnami, którzy przed kilku laty wrócili z wojska do seminarium prymasowskiego w Gnieźnie, i starałem się im współczuć, spotkałem się z taką młodzieńczą radością i pogodą, jak gdyby w ogóle nic się nie stało. Wrócili pod wieloma względami inni – mężni, o wiele dzielniejsi! Ba, nawet kaszę pokochali! To już jest jakimś cudem w atmosferze i w stosunkach seminaryjnych. Gdy sobie lekko dworowałem, że teraz im kaszy dawać nie będziemy, czuli się załęknieni tym zagrożeniem.

Są to rzeczy – obok tragicznych – pogodne, ale tak już jest w ludzkim życiu. I są to doświadczenia błogosławione. Wszystko jest łaską, a więc i to jest łaska.

Gdy dotychczas paraliście się wojaczką, żołnierką, karabinem, teraz macie wziąć w dłonie „miecz Ducha” [Ef 6, 17], abyście zasmakowali w boju duchem. Jest to bardzo potrzebne, bo czasy są takie, Najmilsi, że ludzie nieumiejący wojować mieczem Ducha na pewno przegrają w życiu kapłańskim. Minęły czasy wygodnego życia w Kościele, przyszły czasy niesłuchanie napiętej walki. Widzimy ją już w naszym otoczeniu.

Wczoraj o tej porze kończyliśmy w Nowym Targu rozpoczęcie Nawiedzenia Obrazu Matki Bożej Jasnogórskiej na terenie archidiecezji krakowskiej. Mały odcinek, ale wszędzie tam widzieliśmy dwa światy. Pod Nowym Targiem stała gromadka górali na koniach, których zepchnięto z drogi, otoczono milicjantami i pilnowano, aby się przypadkiem nie spotkali z kardynałami, którzy jechali do Nowego Targu. Gromady ludzi pieszo musiały iść do Nowego Targu, bo akurat! wszystkie autobusy na linii się „zepsuły”. W samym mieście górale, gdy zniszczono im estradę, przygotowaną na uroczystości, w ciągu półtorej godziny, jak najlepsi saperzy, przygotowali nową i dzielnie jej pilnowali.

Są to drobne przykłady, ile trzeba dziś hartu, męstwa, bohaterstwa, aby dochować wierności Bogu i Kościołowi. Rozmawiałem z młodymi kapłanami, i którzy się przy tym wszystkim ogromnie utrudzili, i doznali wielu zniewag. Nie widziałem bardziej pogodnych ludzi! Trud dla imienia Chrystusowego, ucierpiana zniewaga, daje niezwykłą radość. Rozumiemy Apostołów, którzy wracali od rady miejskiej – *a concilio* – radując się, iż byli godnymi dla imienia Chrystusowego zniewagę uciepieć [por. Dz 5, 41].

Dzisiaj nam tego bardzo potrzeba! – to też jest charyzmat na czasy dzisiejsze – mężnych, roztropnych, ofiarnych serc kapłańskich. Współczesny świat zagubia

się w miękkości bytowania materialistycznego i trzeba nowych bohaterów, aby królestwo Boże miało swych „gwałtowników” [por. Mt 11, 12]. Może Opatrzność Boża i Was na taką drogę przygotowuje. Na pewno nie żałujecie, Najmilsi, tego, co Was spotkało. Na pewno cenicie sobie doświadczenia, które obróćcie na najlepsze, bo miłującym Boga wszystko pomaga do dobrego [por. Rz 8, 28].

Unus militum lancea latus eius aperuit...

Wróć do słów, które powiedziałem na początku: *unus militum lancea latus eius aperuit*. Widzieliśmy żołnierzy, którzy otworzyli bok Chrystusa na Kalwarii. I widzimy ich w dziejach Kościoła, jak często się to powtarza. Prześladowania, udręki, przeciwności, nieustanne walki są zjawiskiem towarzyszącym pochodowi Chrystusowemu, który jest Ojcem przyszłego wieku „po wszystkie dni, aż do skończenia świata”. Ale nie tylko żołnierze otwierają włócznią bok Chrystusa. Wy, Żołnierze Chrystusowi, i dziś musicie to czynić, aby wyszła krew i woda: *continuo exivit sanguis et aqua*. Natchniony pisarz używa bardzo odpowiedniego wyrazu, *continuo*, „nieustannie”, jak spływa krew i woda, która płynie w Kościele Bożym aż dotąd. Muszą być ludzie, którzy to czynią. To są kapłani, którzy mocą sakry kapłańskiej otrzymali władzę nad Ciałem i Krwią Chrystusa, a przez powtarzany nieustannie – *continuo* – akt konsekracji, przedłużają to, co miało miejsce raz na Kalwarii. Wy jesteście do tego powołani! Wy – Rycerze duchem! – macie przedłużać upływanie Krwi Chrystusowej na przestrzeni wieków. Staniecie duchem obok żołnierza, który to uczynił na Kalwarii i będziecie w nim widzieli swojego sprzymierzeńca. My, ludzie wieku XX, jesteśmy tak delikatni, że niekiedy wydaje nam się, iż zbędne jest rozlewanie krwi. Ale patrzcie, co robią dzisiaj lekarze. Gdy już życie zanika, gdy nie ma żadnego ratunku, aby człowieka zachować, rozlewają krew, dobrowolnie ofiarowaną i przechowywaną w „bankach krwi”, i przez transfuzję, czyli udzielenie krwi rozlanej, ratują życie. Ileż razy słyszeliście o tej operacji, którą dziś się uważa za zabieg łatwy, o transfuzji krwi. Ale pierwszej „transfuzji krwi” – swej własnej, Najświętszej Krwi – dokonał Pan nasz, Jezus Chrystus, w żyły zmęczonego i umierającego świata, w organizm chorej ludzkości. Ta wspaniała transfuzja Boskiej Krwi trwa nadal! Wy, Najmilsi, jesteście przez swoje kapłaństwo operatorami, którzy mają nieustannie Krew Chrystusową wlewać w żyły zamierającego świata. Operacja żołniersko – lekarsko – kapłańska! Świadkiem „operacji” na Kalwarii była Maryja, do której należało przygotować ciało i krew Słowu Przedwiecznemu, aby stawszy się Człowiekiem, mogło dokonać na krzyżu zbawczej „transfuzji” w żyły zamierającego świata. Miejcie tego wspaniałego Świadka zawsze przy sobie. Oglądajcie się za Nią. Dziś w każdej operacji tego rodzaju usługuje pielęgniarka, lekarka, kobieta. Nie dziwcie się, Wy – Boży Rycerze Tej powołanej przez Stwórcę Kobiocie, która udzieliła Chrystusowi materii ofiary i czuwała

na Kalwarii, aby żadna kropla Krwi Najświętszej nie była zmarnowana, iżby Odkupienie było integralne. Wy, Boży Rycerze!

Wszystko sobie jakoś pogodnie wyjaśniliśmy. Jakże się raduję, że po zwycięskim powrocie z wyprawy bojowania mieczem do służby i bojowania duchem odczuliście potrzebę przyjscia tutaj, na Jasną Górę Zwycięstwa. Jakże się cieszę, że stoicie przed Tą, która jest dana *ad defensionem populi polonici*⁷ i która z woli Stwórcy jest Niepokalanym Rycerzem Boga żywego, aby ścierała głowę węża i zawsze zwyciężała. Wszystkie herezje – jak czytamy w brewiarzu – sama zwyciężyła! Niech będzie i dla Was zwycięskim Niepokalanym Rycerzem Boga żywego!

Tu, na Jasnej Górze, oddajcie wasze przyszłe kapłańskie życie, jego koleje, trudy, ofiary i radości, Opiekunce Chrystusa, rozlewającego własną Krew, Dziewicy Wspomożycielce, która był Świadkiem, jak *unus militum lancea latus eius aperuit, et continuo exivit sanguis et aqua*. Niech Was uczy, Najmilsi, takiego rozdzielania Krwi Chrystusowej, aby w umierające i zanikające siły słabnącego świata weszło nowe życie, aby prawdziwie dokonało się *aggiornamento*⁸, do którego wzywa nas Sobór Watykański II. Raduję się, widząc Was tutaj. Dziękuję, że chcieliście mnie słuchać i że tak licznie tu przybyliście. Raduję się tym, że w duszy waszej zrodziła się myśl, aby przyjechać na Jasną Górę Zwycięstwa. Oddajcie się ufnie i ochotnie w macierzyńską niewolę Maryi, abyście tym aktem heroicznego zawierzenia uprosili i wywalczyli wolność Kościołowi w świecie i w Ojczyźnie naszej. Z serca Wam pobłogosławię.

*Sit nomen Domini...*⁹

* * *

[*Sit nomen Domini...*]

Apel Jasnogórski. Tekst rozważania Prymasa Stefana Wyszyńskiego w związku z zakończeniem służby wojskowej przez alumnów, Jasna Góra, kaplica Matki Bożej, 5 listopada 1967 r.

Najlepsza Matko nasza i Królowo, Pani Jasnogórska, Matko Kościoła!

W godzinie Apelu Jasnogórskiego przychodzimy do Ciebie my, dzieci Boże i Twoje dzieci, aby Ci złożyć wszystkie nasze dzienne sprawy, wszystkie radości i smutki, naszą wierność Bogu, Krzyżowi, Ewangelii, Kościołowi Chrystusowemu i jego pasterzom.

⁷ *Ad defensionem populi polonici* (łac.) – „Ku obronie narodu polskiego”.

⁸ *Aggiornamento* (wł.) – uwspółcześnienie, aktualizacja, dostosowanie do dzisiejszego dnia; dosł. udzisiejszenie, od: *giorno* – dzień.

⁹ *Sit nomen Domini...* (łac.) – „Niech imię Pańskie... [będzie błogosławione]”.

Pragniemy ten dzień Pański – wszystkie modlitwy, msze, nabożeństwa, głoszone słowo Boże, eucharystyczne przeżycia i naszą wierność służbie Bożej – złożyć u stóp Twoich, abyś się radowała. Wszak cały Naród – przez biskupów – oddany jest Tobie w macierzyńską niewolę za wolność Kościoła w świecie i w Ojczyźnie.

Pragniemy dzisiaj oddać Ci to, co mamy najdroższego. Oto w tej chwili przed Tobą, Matko Wieczystego Kapłana, klęczą alumni seminariów duchownych diecezjalnych i zakonnych, którzy po odbyciu służby wojskowej wracają do pracy nad książką i przygotowaniem się do kapłaństwa, któremu się poświęcają. Tobie, najlepsza Matko, przez Ojca Niebieskiego oddany był Syn Boży – Słowo Przedwieczne, które w Tobie ciałem się stało i które w Tobie zostało przyzodowane w kapłaństwo. Z Ciebie wyszedł Jezus Chrystus – Wieczysty Kapłan, Źródło wszelkiego kapłaństwa.

W tej chwili społem wypowiadamy Tobie, Maryjo, wielką naszą radość i wdzięczność, że dzięki łasce Bożej młodzież duchowna przeszła przez wszystkie próby zwycięsko, dochowała wiary, nie dała się zwieść na bezdroża, uchwalała i uratowała swoje powołanie kapłańskie.

Akt oddania

Powodowani uczuciem wdzięczności pragniemy oddać się Tobie, Matko nasza, w Twoją macierzyńską niewolę. Oddajemy Ci ciała i dusze nasze, życie doczesne i przyszłe. Oddajemy się tak, jak Ojciec Niebieski oddał Tobie umiłowanego Syna swojego i od Ciebie Go uzależnił, czyniąc Go niemal Twoim Niewolnikiem. Syn Boży stał się Sługą, a Ty, Matka, Jego Służebnicą. Pragniemy, Maryjo, naśladować Twojego Syna, który Tobie był poddany i posłuszny. Pragniemy odtąd widzieć Cię nieustannie na wszystkich drogach naszego życia, zarówno w trudnej pracy naukowej i duchowej w seminarium, jak i później – w pracy dla ludu Bożego.

Oto masz nas przed sobą. Uważaj nas za dzieci Twoje, za Twoich niewolników. Nie wstydzimy się tej niewoli, bo wolimy być w Twojej niewoli aniżeli w każdej innej. Zależność od Ciebie jest dla nas zaszczytem, radością i łaską.

Patrz w nasze serca, które już tyle pomocy doznały od Ciebie. Weź serca nasze w swoje najlepsze dłonie, oddaj je Synowi Twojemu na służbę Trójcy Świętej.

Dziękujemy Ci za wszystkie łaski próby, przez którą przeszliśmy. Wypraszamy u Ciebie wszystkie pociechy, radości i moce. Bo Ty jesteś Panną łaskawą i Przyczyną naszej radości.

Wraz z ludem Bożym obecnym w tej kaplicy ponawiamy nasze uwielbienia. Prosimy, aby wszyscy włączyli się w akt dziękczynienia za dochowanie wierności powołaniu przez młodzież duchowną, która wróciła ze służby wojskowej. Społem wołamy: „Pod Twoją obronę”.

Wraz z Księdzem Biskupem udzielimy błogosławieństwa obecnym tutaj alumnom, jak również i tym, którzy przebywają na służbie wojskowej, oraz wszystkim, będącym w tej chwili w kaplicy, i tym, których oni miłują w Panu.
Sit nomen Domini...

* * *

Ślady cnót Matki Wieczystego Kapłana

Przemówienie Prymasa Stefana Wyszyńskiego na zakończenie spotkania z alumunami powracającymi z wojska, Jasna Góra, 6 listopada 1967 r.

Umiłowana Młodzieży duchowna! Drogie Dzieci Boże!

Wasza dziękczynna pielgrzymka na Jasną Górę do Matki Bożej Zwycięskiej po zakończeniu służby wojskowej, gdy wracacie znowu do pracy w uczelniach duchownych, gromadzi Was u stóp Matki Piękną Miłości, Stolicy mądrości i Panny roztropnej, Matki naszej i Matki Kościoła. Czyńcie to, Najmilsi, w duchu wskazań, które daje nam Sobór Watykański II, ukazując Maryję obecną w dziele Chrystusa, sprawowanym w Kościele – w dziele ożywiania i uświęcania dzieci Bożych.

Zapewne, będziecie tu czynić postanowienia, zwłaszcza że okoliczności waszego życia Wam to dyktują. Nie spodziewaliście się takiej przerwy w studiach akademickich, dla niektórych z Was niemal na progu kapłaństwa. Ale jako ludzie rozumni, spokojni, dojrzały, wszystko rozumiecie, ze wszystkiego czegoś się uczycie, wszystko Wam pomaga do dobrego. Dlatego stanęliście dzisiaj przed Matką Kościoła, tu, na Jasnej Górze Zwycięstwa.

W czym możecie naśladować Maryję

Pytacie, w czym możecie Ją naśladować? Przed oczyma waszej duszy stanęło bowiem zagadnienie naśladowania Maryi. Jesteście oswojeni z ideą naśladowania Chrystusa – wczytujecie się wszak z upodobaniem w niewielką książeczkę Tomasza à Kempis¹⁰... A dzisiaj, idąc za wskazaniem Soboru, macie nauczyć się łączenia naśladowania Chrystusa z naśladowaniem Maryi. Taka jest bowiem woła Boża w ekonomii zbawiania świata. Dobry Bóg zapragnął zjednoczyć w dziele zbawczym Tych Dwoje – Jezusa i Maryję. Rozumiemy,

¹⁰ Tomasz à Kempis, *O naśladowaniu Chrystusa* (łac. *De imitatione Christi*) to jedno z najsłynniejszych dzieł ascezy chrześcijańskiej, przetłumaczone na blisko sto języków, popularnością niemal dorównujące Biblii. Książka zawiera oryginalne refleksje teologiczne, zalecenia i modlitwy, częściowo przedstawione w formie dialogu ucznia z Mistrzem.

jako teologowie, że każde z tych Dwojga ma własne, nieco odmienne, choć wspólne zadanie. Naśladujemy Chrystusa jako Boga-Człowieka i Wieczystego Kapłana. Ale naśladujemy również Maryję, jako Matkę Boga-Człowieka, Matkę Wieczystego Kapłana i Służebnicę Pańską.

Gdy patrzymy w Jej spokojne oblicze w świątłach Ewangelii, dostrzegamy rysującą się w naszej wyobraźni skromną, spokojną, zrównoważoną, wrażliwą Panię z Nazaret. I dla Niej było zaskoczeniem nowe powołanie, jak dla niejednego z Was zapewne było zaskoczeniem wasze powołanie. Zastanawia nas jednak umiejętność rozważania, jaka cechuje Maryję. Słucha spokojnie i pyta: „Jakoż się to stanie”? Rozważa, co by to było za pozdrowienie? [por. Łk 1, 29.34] – Jest to właściwość ludzi dojrzałych, którzy nie działają odruchowo, namiętnie, porywco, ale ważą słowa i rozmyślają je w sercu swoim.

W waszych wieloletnich studiach filozoficznych i teologicznych, przez które przygotowujecie się do kapłaństwa, rozważanie i namysł jest zjawiskiem zwykłym i niezbędnym. Rozumiecie dobrze, że głęboka wiedza to nie tyle wiedza wszechstronna, ale wiedza rozważna, przemyślana i głęboko przeżyta. Dzisiaj wasz wysiłek – i podejmowanie studiów – podobny jest do wysiłku, który świat współczesny musi podejmować w dziedzinie intelektualnej, duchowej, kulturalnej, moralnej i społecznej. Kończy się czas ignorantów i półinteligentów. Świat, który się zawiódł na ludziach o gwałtownych namiętnościach, ale skromnej wiedzy, oczekuje dzisiaj od ludzi dojrzałości umysłowej i duchowej, opanowania odruchów i skierowania ich do rozważnego a rozumnego działania.

Od kogóż, jeśli nie od kapłanów, można dziś wymagać i oczekiwać takiej właśnie postawy duchowej, takiej dojrzałości i spokoju dla skutecznej pracy! Przyglądajcie się w tym Matce Boga-Człowieka, Dziewczęciu, które zostało zaskoczone niezwykłym zwiastowaniem. Cóż Ona robi, jak się zachowuje? Ma tyle wewnętrznej równowagi, że spokojnie rozważa w sercu swoim, co by to było za pozdrowienie. Jej wniosek jest jedynie słuszny: „Oto ja służebnica Pańska, niech mi się stanie według słowa Twego” [Łk 1, 38]. Naśladujcie w tym Matkę Boga-Człowieka i Matkę waszą.

Ale to, co nas szczególnie zastanawia, to niezwykła wrażliwość Maryi na głos Boży. Zapewne działanie Zwiastuna było bardzo dyskretnie, ale zastało Maryję przygotowaną i dlatego dosłyszała Jego głos. I od Was oczekuje się wewnętrznej uwagi, wrażliwości na głos Boży. Jesteście ludźmi duchowymi i wiecie dobrze, że życie duchowe wymaga wewnętrzznego skupienia, uwagi i pokoju, abyście usłyszawszy głos Boży, nie zagubili go i nie zatwardzali serc waszych [por. Hbr 3, 7–8; Ps 95(94) 7–8]. Duch Boży nieustannie mówi Kościołowi, a Wy jesteście Kościołem Bożym! Duch Boży mówi więc nieustannie do Was i nieustannie Wam doradza. Jakże musicie być przyzwyczajeni do „głosów Bożych”, które w Was mówią!

To, co mamy dalej naśladować w Maryi, to Jej uległość woli Bożej. Miała swój ideał. A jednak, gdy Bóg postawił przed Nią nowe zadanie, oświecona Duchem Bożym, od razu je przyjęła i odpowiedziała na nowe zadanie jako Służebnica Pańska.

Jesteście kapłanami i będziecie mieli ciągle w swym kapłańskim życiu podobne sytuacje. Będziecie powoływani do coraz to nowych zadań. Niedawno prasa podała informację o arcybiskupie anglikańskim, który zastanawiając się nad sytuacją Kościoła anglikańskiego, oderwanego od Kościoła rzymskiego, mówił, że trzeba będzie od duchownych anglikańskich zażądać większych ofiar, aby byli bardziej gotowi i dyspozycyjni – jak się dziś mówi – na potrzeby swego Kościoła. Jeżeli mówi to duchowny anglikański, domagając się przynajmniej od pewnej części duchownych anglikańskich ofiary z życia rodzinnego, aby byli bardziej użyteczni dla ich Kościoła, oderwanego od Kościoła rzymskiego, to jakoż bardziej my, Najmilsi, kapłani Kościoła Chrystusowego, musimy być zawsze gotowi do walki przeciwko mocarzom ciemności, walki, w której trzeba wszystko poświęcić, aby skuteczniej i owocniej zwyciężać szatana i jego nasienie!

Przykład tej gotowości na wołanie Boże daje nam Maryja. Oto jestem! Oto ja. Każdy z Was będzie musiał to często powtarzać: *Adsum... Adsum...*¹¹ Nie tylko w czasie święceń, ale i wtedy, gdy biskup będzie Was potrzebował, aby posłać na takie czy inne, mniejsze czy większe, łatwiejsze czy trudniejsze, zaszczytne czy mniej zaszczytne stanowisko, dla wypełnienia zadania, jakie potrzebne jest ludowi Bożemu.

To, czym możemy się również budować w życiu Maryi i w czym musimy Ją naśladować, a co tak wspaniale przedstawił nam Ojciec Święty Paweł VI w adhortacji *Signum magnum*¹², to postawa służby, jaką zajęła Maryja. Po zwiastowaniu – „Zdrowaś, łaski pełna, Pan z Tobą, błogosławionaś Ty między niewiastami” – po takim zwiastowaniu można by wysoko podnieść głowę. Nie było i nigdy nie będzie takiego zwiastowania! Ale Ta najbardziej pochwalona przez Wysłannika Ojca Niebieskiego zajęła właściwe stanowisko: „Oto ja służebnica”. Królowa – Służebnicą! To my Służebnicę nazwaliśmy wdzięcznym sercem – Królową. Ona się uważała za Służebnicę. Dojrzała w swej duszy, że Zbawiciel, którego porodzi światu, przyjmie postać Sługi, więcej, że będą nawet takie sytuacje zbawcze, w których On będzie jako „robak, a nie człowiek, pośmiewisko ludzkie i wzgarda pospółstwa” [Ps 22, 7]. Takiemu ma służyć Maryja, Błogosławiona między niewiastami. Dla Tego więc, którzy przyjął postać Sługi, może być tylko Służebnicą.

I Was posyłają jako tych, którzy mają służyć. Mówił o nich Chrystus, dając przykład na sobie: ci, którzy zasiądą „przy stołach” Kościoła, którym Wy służyć

¹¹ *Adsum* (łac.) – jestem, obecny.

¹² Paweł VI, Adhortacja apostolska *Signum magnum*, Rzym, 13 V 1967.

będziecie, będą większymi, choćby byli maluczkimi dzieciątkami, przysłanymi przez matki na katechizację. Wszystkim macie służyć – i małym dziecinom, które chrzcic będziecie, i tym, których wyzwalać będziecie w konfesjonale, a potem krzepić Ciałem Chrystusowym, i tym, którzy Was otoczą, oblepią, jak to jest dzisiaj w punktach katechetycznych – gromadom dzieci mniejszych lub większych, matkom zaniepokojonym, stroskanym i ojcom umęczonym – wszystkim ludziom! Pomimo wzrostu propagandy o awansie społecznym – jak często kryje się w tym zwykła ironia! – człowiek jest dzisiaj niezwykle biedny i sponiewierany, chociaż ma prawo do szacunku, o czym wszyscy mówią, a czym zajmują się zarówno deklaracje polityczne, jak dokumenty soborowe i encykliki papieskie.

Każdy z Was, Najmilsi, musi być przekonany, że jest posłany jako ten, który służy. Stąd pełny szacunek dla człowieka! Wiek XX to przedziwny wiek, w którym człowiek coraz więcej rozumie swoje prawo do szacunku, a równocześnie coraz bardziej jest sponiewierany. I kto stanie przy tym człowieku z przyjaznym ramieniem i z pokorną postawą, jeżeli nie służy Kościoła, służy Tego, który sam przyjął postać Sługi i narodził się ze Służebnicy Pańskiej?!

Pod tym względem, Najmilsi, musi być przeprowadzona w naszej duchowości ogromna praca, byśmy przezwyciężyli w sobie instynkt władczy i postawę odgórną, a pamiętali, że największym zaszczytem, który nam Bóg ukazuje, jest możliwość służenia.

Z tym wiąże się również godna do naśladowania w Maryi – postawa wielkiej wrażliwości na potrzeby ludzkie. Często słyszycie na kazaniach odsłanianą Jej wrażliwość na człowieka, zwłaszcza w Kanie, jak pięknie czytaliśmy w dzisiejszym urywku ewangelicznym: „wina nie mają” [por. J 2, 3], chleba nie mają, pokoju nie mają, pociechy nie mają, szczęścia nie mają, okrycia nie mają, zdrowia nie mają. Przecież litanie loretańska składa się jak gdyby z nieustannych odkryć, czego ludzie nie mają, a czym służy Maryja.

Do Was będzie należało zaspokajać ludzkie potrzeby. Kościół Was dziś niezwykle na nie uwrażliwia i w swojej Konstytucji pastoralnej o obecności Kościoła w świecie¹³, i we wspólnie opublikowanej encyklice Pawłowej o popieraniu rozwoju ludów¹⁴, a ostatnio w dokumencie cierpienia i bólu, ogłoszonym przez chorego Papieża – o ludach afrykańskich¹⁵. Któż, Najmilsi, w tym okresie wielkich rozczarowań i zawodów społecznych całych klas ludzkich, powinien okazać większą wrażliwość na człowieka współczesnego, jak nie my, służy Tego, który przyjął postać Sługi?! Patrzenie, jak to pięknie wygląda w Magnificat

¹³ Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, Rzym, 7 XII 1965.

¹⁴ Paweł VI, Encyklika *Populorum progressio*, Rzym, 26 III 1967.

¹⁵ Tenże, Orędzie *Africae terrarum*, Rzym, 29 X 1967.

(Łk 1, 46–55)! Widać tu duszę Maryi, ogromnie wrażliwą na głodnych, ubogich, sponiewieranych. Niezwykła jest wrażliwość społeczna Maryi, młodego skromnego Dziewczęcia z małej wioski, na otoczenie, na potrzeby własnego Narodu i całej ludzkości.

I Wy musicie się tego nauczyć. Może nieraz wpadnie Wam do ręki taki lub inny artykuł, w którym chcieliby Was zamknąć w granicach zakrystii czy świątyni, jak gdyby w jakimś getcie. Zawsze będzie to najszczytniejsza służba i najwspanialsze miejsce. Ale Kościół nie może dzisiaj, zwłaszcza po dokumentach soborowych o obecności Kościoła w świecie współczesnym, dać się zamknąć „do zakrystii”. Maryja była wrażliwa i na dzieje swojego Narodu, jak Chrystus, który bardzo często podkreślał, że jest posłany do owiec, które zginęły z Narodu izraelskiego. A my jesteśmy posłani do owiec z Narodu polskiego i musimy być wrażliwi i zainteresowani we wszystkich sprawach naszego Narodu.

Nie myślcie, że jest to nacjonalizm lub przenikanie ducha religii elementami politycznymi. Nie! Jest to odpowiedzialność biskupów i kapłanów polskich za Naród polski w duchu Chrystusowego nakazu: „Idźcie i nauczajcie wszystkie narody, chrzcząc je” [Mt 28, 19]. Do nas należy iść i nauczać Naród polski, chrzcząc go przez całe tysiąclecia – przez to, które minęło i poprzez nowe tysiąclecie, w którym Wy będziecie pracowali.

W naszym kapłańskim posłannictwie jest więc pewien uniwersalizm postugi, w którym nie możemy się wyrzec niczego bez zdrady naszego posłannictwa. Musimy być wrażliwi na wszystko, wrażliwi przy ołtarzu, w konfesjonale, na ambonie, ale również wrażliwi na progu świątyni i poza świątynią. Wrażliwi na małe dzieci, które przylatują do nas, i na te, które nie przyszły – które nie mogą przyjść i którym nie wolno przyjść. Wrażliwi na rodziny i na to, co się w nich dzieje – czy nie brak im chleba, spokoju, szczęścia. Wrażliwi na dzieje naszej milenijnej Ojczyzny, i to wrażliwi na wzór i modłę Maryi.

Jest to wielki rozdział waszej formacji duchowej, kapłańskiej, który musicie, Najmilsi, samodzielnie rozgryzać i przetrawić, aby zająć należytą postawę.

I wreszcie – największa cnota Maryi, którą my, kapłani, naśladować musimy, to duch ofiary i wyrzeczenia się siebie. Wszyscy, którzy kierowani Duchem Świętym zgłaszacie się do seminariów i instytutów teologicznych, zakonnych czy diecezjalnych, przychodźcie dobrowolnie. Ale później będziecie posłani. Dlatego musicie nauczyć się ducha ofiary i wyrzeczenia się siebie. Wtedy dopiero posłanie odbywać się będzie spokojnie, w duchu nadprzyrodzonym.

Nieraz tak będzie z Wami – jak w życiu Maryi. Otrzymacie wielkie skarby, jak Maryja otrzymała Syna Bożego, którego pielęgnowała pod swoim Sercem – Ona, Matka Pięknej Miłości. Był Jej dziwnie własny, a jednak musiała Go oddać na krzyż. Wspaniałe skarby nagromadzi Bóg przez Ducha Świętego w duszach Waszych, ale nie dla Was.

Jesteście z ludu wzięci i dla ludu postanowieni w tym, co do Boga należy [por. Hbr 5, 1]. Wasze skarby są dla ludu Bożego. Będziecie musieli czynić nieustannie ofiarę z siebie, ze swoich wartości duchowych, intelektualnych, z osobistych niekiedy zdolności i zainteresowań, z własnej woli, pragnień i upodobań, ze swojego czasu, zdrowia i sił, a nawet ze skromnych wartości materialnych, jakie posiadacie – aż na krzyż!

Macie być ofiarnikami Chrystusowej Krwi i własnej krwi, własnego ciała, sił, energii fizycznych czy duchowych. Nieustanna, ciągła ofiara! Kapłan jest ofiarnikiem nie tylko Chrystusowego Ciała, ale i własnego. Ofiarnikiem wszystkiego, co posiada – jak jego Mistrz, który oddał wszystko, co miał.

Tej Najświętszej Ofierze przyglądała się Matka, biorąca czynny udział w Ofierze Syna, sama ofiarowująca wszystko: Syna na krzyż i samą siebie. Oddawała się na pełną wolę Boga, jak Chrystus oddany był przez Ojca na pełną Jej wolę.

Oto, najmiłsi Bracia, duch Maryi, który macie naśladować! Nie wszystko powiedziałem. Wczytajcie się dokładnie w nauki soborowe. Zobaczycie, jak przedziwnie jest powiązane życie Maryi z życiem Chrystusa w Konstytucji dogmatycznej o Kościele. Uczcie się naśladować Ją tak, jak nam to wskazuje Ojciec Święty Paweł VI w swej adhortacji *Signum magnum*.

Oddajcie się Maryi!

Tutaj właśnie, przed Jej Cudownym Wizerunkiem, czyńcie zobowiązania. Patrzcie, jak odważnie biskupi polscy, zawierając się w heroiczny sposób Maryi, oddali w Jej macierzyńską niewolę cały Naród, aby przez tę ofiarę wyprosić [wolność] Kościołowi w świecie i w Ojczyźnie naszej. I Wy musicie się Jej oddać, ofiarnie i po bohatersku, aby pracą waszą kapłańską, życiem i trudem, wywalczyć wolność Kościołowi w świecie, a zwłaszcza w naszej Ojczyźnie.

Przeszliście przez nie lada szkołę, w której Was uczono walczyć mieczem. Wracacie do szkoły, w której Was uczył walczyć duchem. Tam Was uczono, jak się zabija ludzi. Tutaj będziecie się uczyli, jak się niekiedy zabija samego siebie, aby służyć braciom, aby nie cudzą, lecz własną kapłańską krew rozlewając, ofiarować ją Bogu za braci przez ręce najlepszej Matki, która ofiarowała swoją krew Synowi Bożemu.

Niech wystarczy to wspólne rozważanie, które uzupełnicie modlitwą i własnym rozważaniem, zanim stąd wróćcie do waszych uczelni.

Proście, by dobre oczy Matki, które spoczną dziś na waszych oczach, stale już na nich pozostały, byście wciąż czuli na sobie macierzyńskie spojrzenie, macierzyńskie ramiona i najlepsze Serce Matki Boga-Człowieka, Matki Kościoła i Matki waszej. Amen.

Stefan Kardynał Wyszyński

[Kwiaty na pustych krzesłach]

List kard. Karola Wojtyły metropolity krakowskiego
do alumnów odbywających służbę wojskową, Kraków, 10 listopada 1967 r.¹⁶

Drodzy Bracia!

W czasie akademii, jaką Seminarium przygotowało mi na dzień imienin, myśli moje biegły szczególnie ku Wam nieobecnym. Byłem przekonany, dajecie na to liczne dowody, że i Wy byliście wtedy zjednoczeni ze mną przez modlitwę i ofiary. By dać tym myślom szczególniejszy wyraz i podkreślić tę Waszą obecność duchową w Seminarium, złożyłem na pustych krzesłach ofiarowane mi przez alumnów kwiaty.

Dziękuję za życzenia, zapewniam o serdecznej pamięci i polecam Was Chrystusowi i Jęgo Matce, która obecnie duchowo nawiedza naszą Archidiecezję.

Kard. Karol Wojtyła
Metropolita Krakowski

* * *

Wolni od lęku, bo ufni w Bożą opatrzność i zapatrzeni w Chrystusowe kapłaństwo

Kazanie wygłoszone przez biskupa tarnowskiego Jerzego Ablewicza,
podczas pożegnania kleryków udających się do odbycia służby wojskowej,
Tarnów, kaplica Wyższego Seminarium Duchownego,
26 października 1970 r.¹⁷

Moi kochani!

Chciałbym dzisiaj rozważyć w wami słowa zapisane u św. Łukasza: *Nolite timere pusillus grex quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum* – „Nie bój się, mała trzódka, bowiem spodobało się Ojcu dać wam królestwo” [Łk 12, 32]. To są słowa Chrystusa Pana pełne jakiejś niezwykłej czułości i dobroci. Chyba one będą sposobne na ten dzisiejszy wieczór, gdy kilku spośród was, dzięki Bogu

¹⁶ K. Wojtyła, *Nauczyciel i Pasterz. Listy pasterskie – Komunikaty – Zarządzenia (1959–1978)*, uzupełn. t. 1. Zebrał i opracował M. Jagosz, Rzym – Kraków 1999, s. 47. List otrzymali alumni w wojsku w Bartoszycach: Stanisław Ulman, Jan Zajęc, Stefan Bukowski, W. Czernik, Zygmunt Bernat, J. Wyporek, Stanisław Słaboń, Ryszard Gołuch, Roman Rożdżeński, Jan Świerkosz, M. Piątek.

¹⁷ Za: Ablewicz, *Kazania i przemówienia do kleryków*, cz. 3, s. 345–351.

pusillus grex – „mała trzódka” – ma opuścić te czcigodne mury seminarium duchownego, by przez dwa lata odbywać służbę wojskową.

1. „Nie bój się, mała trzódko”, tak mówił Chrystus Pan do swoich uczniów, tak mówił do Apostołów. Chrystus Pan wzywa swoich uczniów, żeby się nie bali, wzywa ich żeby się nie trwożyli. Warto sobie przypomnieć – jak to mówią bibliści – kontekst tego zdania Jezusowego: „Nie bój się, mała trzódko” – kontekst oczywiście z Ewangelii św. Łukasza.

Zanotował św. Łukasz słowa Chrystusa Pana o przedziwnej opatrności: „Nie troszczcie się zbyt o wasze życie, co będziecie jeść i w co będziecie się odziewali. Patrzcie na ptaki niebieskie, patrzcie na lilie polne – czy nie troszczy się o nie Bóg? A przecież wy jesteście lepsi niż ptaki i lilie. Szukajcie królestwa Bożego i sprawiedliwości Jego, a wszystko inne będzie wam przydane. Nie padajcie w trwogę!”. I po tych słowach o opatrności Bożej przychodzą słowa: „Nie bój się, mała trzódko, bo spodobało się Ojcu dać wam królestwo”. Nie trzeba nam się bać. Nie trzeba nam się bać nikogo i niczego oprócz Boga. Aby się wyzbyć tej ludzkiej, ziemskiej trwogi, trzeba Bogu zaufać, trzeba w Nim położyć jakąś ogromną ufność.

2. Moi drodzy! Gdy się tak wyrusza z ciepłych murów seminaryjnych, by się przenieść do zimowych koszar, to może być w sercu lęk i może być tęsknota, i może być w sercu trwoga, ale tego lęku i tej trwogi trzeba się wyzbyć przez ufność w Bożą opatrność.

Bóg opiekuje się każdym człowiekiem, a zwłaszcza biednym klerykiem powołanym do wojska, bo przecież tego kleryka powołał do seminarium, aby uczynić go swoim kapłanem. Na pewno o nim pamięta i pamiętać będzie. Kiedyś, w jakiejś książce – nie pamiętam jakiej – czytałem, jak to Churchill przedstawił dość tak ironicznie stosunek ludzi do cierpienia (nie wiem, czy zacytuję dokładnie, ale sens na pewno oddam). Powiedział kiedyś tak: „Gdy na świecie ginie jeden człowiek, jest z tego powodu wielki żal, gdy dziesięciu traci życie w katastrofie, rodzi się u ludzi współczucie, a gdy stu odchodzi z tego świata, zaczyna się statystyka socjologiczna”. Uśmiechacie się, ale tak jest! Tak jest u ludzi. U ludzi widzimy taki dziwny paradoks. Ale tego nie ma u Boga. Jezus Chrystus nie powiedział ani jednego słowa na wiatr – każde słowo miało pokrycie. Pan Jezus powiedział, że nawet włosy na naszych głowach są policzone – nawet na tych łysych głowach. Jeśli nie te aktualne, to te potencjalne. Chrystus Pan tak powiedział (bo najważniejszą prawdą Bożą jest prawda o opatrności), że nie patrzy Bóg na ludzi z lotu ptaka. To tylko ludzie patrzą na ludzi z lotu ptaka. Ludzie policzą tysiąc, dziesięć tysięcy, a Bóg, o którym psalmista Pański mówi, że gwiazdy zna po imieniu, każdym się interesuje, a szczególnie się interesuje biednym klerykiem. Stąd też: *nolite timere pusillus grex* – „nie bój się, mała trzódko”. Nie bój się, mała dziewiątko,

która idziesz do wojska. Nie trzeba się lękać, bo z wami idzie Bóg, z wami idzie Boża opatrność.

Ojciec św. ogłosił niedawno doktorem Kościoła, jako pierwszą niewiastę, św. Teresę z Ávili. To jest nadzwyczajna postać, nadzwyczajny umysł, nadzwyczajne serce, nadzwyczajna dusza. Wydaje mi się, że powinniście trochę postudiować jej dzieła ostatnio starannie wydane przez ojców karmelitów bosych. Niezwykła kobieta, sama o sobie pisze w tak wspaniałej autobiografii, niezrównanej pod względem treści i stylu (stawia się ją jako przykład prozy literackiej). Pisze o sobie, że gdy w Hiszpanii zakładała klasztory – a dużo ich założyła – musiała przechodzić nad wzburzonymi rzekami, strumieniami poprzez kładki, ale przechodziła z radością zawsze, bo ufała w opatrność Bożą. I ja was, mających opuścić te mury, aby odbywać służbę wojskową, pragnę zachęcić do ufności w opatrność Bożą, żebyście się nikogo i niczego nie bali. Bo idzie z wami Bóg, idzie z wami Jego słodka opatrność.

Hasłem na ten rok akademicki są słowa, które już umiecie na pamięć, nawet po łacinie: *Rememoramini pristnos dies* – „Wspomnijcie na minione dni”. Wspominamy te 150 lat erygowania naszego seminarium duchownego. Ilu kapłanów wyszło z tych murów – ale na jakie próby zostali oni narażeni. Ilu spośród nich musiało odbywać służbę wojskową – i to w bardzo przykrych warunkach. Ilu z nich musiało iść na wojnę. Szli na tę wojnę (jako) powoływani i jako ochotnicy, zwłaszcza na tę wojnę 1920 roku. Wracali, aby znów stanąć przy ołtarzu Pańskim i latami długimi pracować. Opatrność Boża nad nimi czuwała – i nad wami będzie czuwać. Od szeregu już lat, bo od roku 1963, są klerycy powoływani do wojska i jakoś żaden nie zginął, żaden nawet palca nie stracił.

3. „Nie bój się, mała trzódko, bowiem Ojcu waszemu spodobało się dać wam królestwo”. Chrystus Pan mówi o królestwie, które niesie pokój, królestwie które niszczy trwogę, które wyzwala z lęku. To królestwo życia wewnętrznego, życia duchowego. Życie duchowe polega na tym, że człowiek jest złączony z Bogiem, a przynajmniej chce być złączony z Bogiem. To królestwo ukazał wam Chrystus przez miesiące waszego pobytu w seminarium. Otworzyły się przed wami perspektywy życia duchowego i życia wewnętrznego, polegającego na złączeniu z Bogiem. Z tym życiem duchowym pójdziecie do wojska i przez to życie będziecie królować, mimo że będziecie musieli słuchać rozmaitych kaprali. Bo to życie daje niezwykle spokój, niezwykle radość.

Niedawno ktoś był u mnie z Włoch i dowiedziałem się nieco rzeczy o ojcu Agostynie Gemellim. Ojciec Gemelli – zrazu socjalista, radykał, uczony, biolog, ateista – gdy się nawrócił, został kapłanem, zakonnikiem. Założył Uniwersytet Najświętszego Serca Jezusowego w Mediolanie. Wielka postać. Rozpoczęły się prace wyniesienia go na ołtarze. Dowiedziałem się, że miał przyjaciela, który odznaczał się wielkim spokojem, wielkim ładem życiowym. Gemelli był gwałtow-

ny, wybuchowy, nie mógł znaleźć równowagi, spokoju. Któregoś dnia zapytał się swego przyjaciela: „Skąd u ciebie taki spokój?”. Usłyszał: „Jak chcesz się przekonać, to przyjdź do mnie jutro rano”. I przyszedł Gemelli. Przyjaciel zaprowadził go do kościoła, tu modlił się i przystąpił do Komunii św. Wychodząc z kościoła, powiedział: „Czy już wiesz, skąd u mnie ten spokój, ta stała postawa życiowa?”. Był to jeden z motywów nawrócenia się tego wielkiego człowieka i kapłana.

Życie wewnętrzne, jeżeli się z nim nie zrywa, pozwala nam zawsze królować nawet nad kapralem. A można z nim zerwać, bo przez świat płyną takie dwa nurty. Jeden nazywa się eksterioryzmem, a drugi interioryzmem. Eksterioryzm nastawia się na rzeczy zewnętrzne, tak jakby człowiek nie miał wnętrza. Tak jakby człowiek nie miał duszy. Jest [też] drugi prąd – interioryzm – nakazujący człowiekowi patrzeć w jego wnętrze.

Przed dwoma laty Ojciec Niebieski wprowadził Was w świat życia wewnętrznego. Jeżeli w tym świecie pozostaniecie, jeżeli mimo tych zbyt absorbujących zajęć wojskowych będziecie zjednoczeni z Bogiem, będziecie królować, w waszych sercach będzie królował spokój. Ja bym chciał życzyć Wam, abyście w czasie służby wojskowej nie zgubili tego życia duchowego, w które wprowadził was Ojciec Niebieski w czasie pobytu w seminarium. Rzecz jasna, że nie będziecie prowadzić takiego życia duchowego, jak tu prowadzicie. Nie będzie ojca duchownego, będą inni „ojcowie duchowni” – ale mimo wszystko będzie tam Bóg. Jednak będziecie mogli od czasu do czasu pójść na rozmowę z Jezusem Eucharystycznym do kościoła, z Jezusem, który jest źródłem pokoju. Prowadźcie w wirze służby wojskowej to życie duchowe, a na pewno waszym udziałem będzie królowanie.

4. Jeszcze raz zatrzymajmy się przy słowach Chrystusowych: „Nie bój się, mała trzódka, albowiem Ojcu waszemu spodobało się dać wam królestwo”. Chrystus Was powołuje do niezwykłego królestwa, którym jest Jego kapłaństwo. Ja bym chciał dzisiaj zwrócić waszą uwagę na tę niezwykłą godność powołania do kapłaństwa Chrystusowego. Klemens Aleksandryjski powiedział: *Discipuli Christi sunt a Christo rege reges*. Ojciec św. Paweł VI lubił te słowa Klemensa powtarzać. „Uczniowie Chrystusa stają się przez Chrystusa [...] królami królów”. Chrystus Król dzieli się ze swoimi uczniami swoją królewską godnością. I na tym tle można lepiej wnikać w słowa Soboru Watykańskiego Drugiego: „Świeccy katolicy uczestniczą w królewskiej godności Chrystusa”. Człowiek, gdy idzie za Chrystusem, staje się królem. W jego życiu zaczyna panować prawda nad fałszem, zło nad dobrem, cnota nad występkiem. Przypatrzmy się takiemu klerykowi, który w tych murach na serio traktuje swoje powołanie i idzie za Chrystusem. Każdego dnia on jest królem, bo każdego dnia w nim zwycięża i króluje prawda nad fałszem, dobro nad złem, cnota nad występkiem. Król ma uczestnictwo w królewskości Chrystusa. I o to cho-

dziło Soborowi Watykańskiemu Drugiemu, gdy pisał, że świeccy katolicy mają udział w urzędzie królewskim Chrystusa. Ale z kapłanem dzieli się Chrystus swoją królewskością w szczególny sposób.

Dzisiaj odprawia się Msza św. o wiecznym i najwyższym Kapłanie Jezusie Chrystusie. Jezus Chrystus jest wiecznym kapłanem. Śpiewamy dziś słowa psalmisty Pańskiego: „Ty jesteś kapłanem na wieki, według obrzędu Melchizedeka” [Ps 110(109), 4]. Ten psalm, który był dziś śpiewany, zapowiada Chrystusowe kapłaństwo – Chrystusa, odwiecznego i najwyższego Kapłana. Chrystus Pan swoim kapłaństwem chciał się podzielić z drugimi i dlatego ustanowił sakrament kapłaństwa. Jest kapłanów na świecie dziesiątki tysięcy, ale sprawują oni jedno kapłaństwo, jedno kapłaństwo Chrystusowe. Chrystus w nich głosi Ewangelię, Chrystus w nich rozgryza, Chrystus w nich ofiaruje Bogu Ojcu swoje Ciało i swoją Krew pod postaciami chleba i wina we Mszy św. Chrystus, najwyższy wieczny Kapłan, Chrystus Król żyje w kapłanach. Kapłani mają szczególny udział w królewskości Chrystusa i to przeżył głęboko św. Piotr, gdy pisał: „Wy jesteście królewskim kapłaństwem” [1P 2, 9].

5. Jeszcze raz zatrzymajmy się przy tym psalmie, który był dzisiaj śpiewany. Psalm ten zapowiada Chrystusa, Kapłana Zwycięzcę, że wrogowie Chrystusa zostaną przezeń pokonani. Ale nie tylko Chrystus zwycięża. Zwyciężają ci, którzy mają udział w Chrystusowym królewskim kapłaństwie. Do takiego królewskiego kapłaństwa powołuje was Chrystus.

Napotykanie, moi kochani, przeszkodę na drodze do tego kapłaństwa. Wiecie, o co mi chodzi – abyście nie stracili z oczu w czasie odbywania tej służby wojskowej wielkiej godności królewskiego kapłaństwa, do którego jesteście powołani. Bo godność kapłana jest olbrzymia. Jeżeli każdy katolik ma udział w królewskości Chrystusa, jeżeli zwycięża w nim prawda nad fałszem, dobro nad złem, to tym bardziej kapłan, w którym Chrystus żyje, w którym przedłuża swoją działalność – i chciałbym, moi drodzy, abyście o tym pamiętali.

Przypomina mi się takie opowiadanie z czasów rewolucji francuskiej – podobno syna króla francuskiego dali podczas rewolucji do szewca pijaka i ten szewc pijak prał go pocięgiem i poniewierał tego syna królewskiego. Moi drodzy, kleryk potrafi być dla siebie takim szewcem pijakiem. Pan Bóg go powołuje do najwyższych rzeczy, a on bierze ten pocięgiel swojej głupoty i naiwności i poniewiera to swoje wielkie królewskie powołanie. Będziecie w czasie służby wojskowej czasem w nieciekawych warunkach, daleko od królewskiego pałacu, nieraz te warunki będą dość przykre, ale pamiętajcie zawsze o tym, co św. Klemens Aleksandryjski napisał: *Discipuli Christi sunt a Christo rege reges* – „Uczniowie Chrystusa stają się przez Chrystusa królami”, a zwłaszcza ci, których On do swego kapłaństwa powołuje. I pamiętajcie, że zawsze ostatecznie zwycięża Chrystus – tak, jak psalmista Pański przed wiekami powiedział. Chrystus będzie

miał za podnózek tych, którzy będą przeciwko Niemu walczyć. Do Chrystusa należy zwycięstwo, a przez Chrystusa zwycięstwo należy do tych, w których On będzie żył, zwłaszcza przez kapłaństwo.

6. *Nolite timere pusillus grex quia placuit Patri dare vobis regnum* – „Nie bój się, mała trzódka, bo spodobało się waszemu Ojcu dać wam królestwo”. Pewnie, taka przerwa dwuletnia w studiach teologicznych nie jest wam miła. Ona do przyjemności nie należy, ale może mieć bardzo wielką wartość, może być błogosławioną próbą, może stanowić jakieś ważne ogniwo w tym łańcuchu składającym się na przygotowanie do kapłaństwa. Chodzi o to, abyście tam, w wojsku, pamiętali, że Chrystus chce was mieć królami, chce z wami podzielić się swoją królewskością przez kapłaństwo, do którego was powołuje. Spotkacie się tam, w wojsku, z ziemią, nieraz ziemią bardzo trudną. Nie zapomnę nigdy jednego kleroika, który poszedł do wojska, wrócił i teraz bardzo ładnie pracuje jako kapłan. Przyjechał na pierwszy urlop i mówi do mnie: „Proszę księdza profesora, po raz pierwszy spotkałem się ze złem, bagnem w życiu”. Tak jest. Jan XXIII w swoim pamiętniku pisze, że służba wojskowa jest błotem. Trzeba wiele wysiłku, żeby nie pozwolić temu błotowi otrząszyć duszy czystej, którą się ma. Takie choćby jedno spojrzenie na godność królewskiego kapłaństwa to przecież pomaga do przezwyciężenia tego, co niskie, co ziemskie.

I niechaj, drodzy bracia, podczas tej służby wojskowej towarzyszy wam to spoglądanie ciągle na Chrystusowe, królewskie kapłaństwo. Niech towarzyszy wam to przeżywanie słów św. Klemensa Aleksandryjskiego: *Discipuli Christi sunt a Christo rege reges* – Chrystus swoich uczniów (a zwłaszcza kapłanów) chce uczynić królami. Chrystus Król! „Nie bój się, mała trzódka, albowiem spodobało się waszemu Ojcu dać wam królestwo”. Amen.

* * *

[Służba wojskowa alumnów dyskryminacją]

Komunikat kard. Karola Wojtyły metropolity krakowskiego
w sprawie modlitw w intencji alumnów odbywających służbę wojskową,
Kraków, 3 listopada 1975 r.¹⁸

W związku z coroczną praktyką odrywania pewnej grupy alumnów od przygotowania do kapłaństwa w seminarium duchownym przez wezwanie ich do odbycia służby wojskowej, jestem zmuszony podać do wiadomości co następuje:

¹⁸ Wojtyła, *Nauczyciel i Pasterz. Listy pasterskie – Komunikaty – Zarządzenia (1959–1978)*, s. 605.

- 1) Porozumienie pomiędzy Rządem a Episkopatem Polski z 1950 r. gwarantowało, że alumni przygotowujący się do kapłaństwa będą zwalniani od służby wojskowej w czasie trwania studiów.
- 2) Wiadomo, że studenci na wyższych uczelniach nie są wzywani do odbywania służby wojskowej w czasie studiów.
- 3) W tym świetle wyrywanie alumnów z seminarium w czasie studiów na dwa lata – pomimo wszystkich potrzebnych interwencji ze strony władz kościelnych – posiada wyraźny charakter dyskryminacji określonej grupy obywateli. Służba wojskowa jest zaszczytnym obowiązkiem obywatelskim, jednakże wyrywanie do niej właśnie studentów teologii posiada cechy represyjne.

Jest to dyskryminacja ze względu na ich przekonania religijne i powołanie, które wybrali.

Postępowanie takie sprzeciwia się zasadzie równości obywatelskiej gwarantowanej Konstytucją. Najwyraźniej też sprzeciwia się normalizacji stosunków pomiędzy Kościołem a Państwem.

Zwracam się do całego społeczeństwa katolickiego Archidiecezji, aby alumnów odbywających służbę wojskową otoczyć szczególną modlitwą. Doświadczenie szeregu już lat uczy, że w ogromnej większości powracają oni z wojska do seminarium i dochodzą do kapłaństwa. Wszyscy jednakże stwierdzają, że w okresie służby wojskowej poddawani są przymusowej ateizacji wbrew swoim przekonaniom. I to również pozostaje w sprzeczności z zasadami Konstytucji.

*Kard. Karol Wojtyła
Metropolita Krakowski*

* * *

[W łączy z alumnami-żołnierzami]

Życzenia na Boże Narodzenie kard. Karola Wojtyły
metropolity krakowskiego skierowane do wiernych archidiecezji krakowskiej
ze wzmianką o alumnach-żołnierzach, Kraków, 17 grudnia 1975 r.¹⁹

Wszyscy składamy sobie życzenia Bożego Narodzenia, łamiąc się opłatkiem. Przy tych życzeniach myśli nasze biegną w sposób szczególny do tych parafii

¹⁹ Wojtyła, *Nauczyciel i Pasterz. Listy pasterskie – Komunikaty – Zarządzenia (1959–1978)*, s. 607–608.

i wspólnot w Krakowie, które – jak na Wzgórzach Krzesławickich, na Krowodrzy czy Osiedlu Podwawelskim – pozbawione są dachu nad głową. Z nimi w szczególny sposób łączymy się w noc Bożego Narodzenia.

Łączymy się również z klerykami (alumnami), którzy w czasie swoich studiów zostali oderwani od przygotowania do kapłaństwa i wezwani do odbycia służby wojskowej (choć w stosunku do ogółu studiujących stosuje się w takich wypadkach odroczenie ze zrozumiałych względów).

Prosimy także o modlitwy i pamięć o najbardziej potrzebujących pomocy, a zwłaszcza serca ludzkiego – w tym Dniu, w którym Bóg okazał swe serce wszystkim ludziom.

*Kard. Karol Wojtyła
Metropolita Krakowski*

* * *

[*Miles Christi*]

Kazanie wygłoszone przez biskupa połowego Sławoja Leszka Głódzia podczas Jubileuszowego Spotkania byłych alumnów-żołnierzy, Warszawa, kościół pw. Wszystkich Świętych, 18 października 1997 r.²⁰

„Nie wyście mnie wybrali, ale ja was wybrałem, [...] abyście szli i owoc przynosili”.

J 15, 16

Bracia Biskupi i Kapłani – dawni żołnierze Wojska Polskiego!
Panowie Generałowie, Oficerowie, Chorążowie, Podoficerowie, Żołnierze i Marynarze – słudzy Najjaśniejszej Rzeczypospolitej!
Bracia i Siostry!

1. Klerycka – wojskowa biografia doświadczeniem polskiego Kościoła

Kościół Wszystkich Świętych stał się dziś miejscem niecodziennego spotkania biskupów i kapłanów, których łączy wspólnota biografii – żołnierska służba w szeregach Wojska Polskiego.

²⁰ Tekst został zamieszczony w: *Jubileuszowe spotkanie byłych alumnów, którzy w latach 1959–1981 pełnili służbę wojskową. Deo Et Patriae. Warszawa – Modlin 17–18 października 1997 roku*, Warszawa 2008, s. 65–74.

Zanim przyszedł ten wielki dzień naszego życia, kiedy staliśmy się kapłanami Jezusa Chrystusa, musieliśmy – wbrew naszym pragnieniom – wziąć do swoich dłoni karabin, który przecież nie jest atrybutem kapłańskiego stanu.

Zanim stanęliśmy wobec naszych braci w wierze, aby im mówić o Bogu, który tak umiłował świat, że Syna swego posłał, byśmy życie mieli, musieliśmy przejść kurs swoistej antyewangelii w wydaniu oficerów politycznych – sług materialistycznej doktryny i komunistycznej ideologii.

Tyle już lat niesiemy przez nasze kapłańskie życie tamto pamiętne doświadczenie młodzieńczej, kleryckiej biografii. Jest to również doświadczeniem polskiego Kościoła, w jego dziejowym starciu z komunizmem.

Spotykamy się dziś, aby dać świadectwo tamtemu wspólnotowemu doświadczeniu okazałej części prezbiterium Kościoła polskiego, nachylić się nad nim, ogarnąć je spojrzeniem wiary, a nade wszystko ofiarować Temu, którego jesteśmy sługami – Jezusowi Chrystusowi, Najwyższemu Kapłanowi.

Witam wszystkich przybyszów – dawnych żołnierzy; biskupów i kapłanów. Dziękuję, że przyjęliście Bracia moje zaproszenie – jednego z was – na dzisiejszą uroczystość. Dziękuję, że jest nas dziś tak wielu!

Słowa Ewangelii według Świętego Łukasza – dziś jego święto – przywołują scenę rozesłania przez Jezusa siedemdziesięciu dwóch uczniów. Mieli pójść „jak owce między wilki” (Mt 10, 16), do miast i miejscowości swojej Ojczyzny. Posłani zostali, aby ludziom swego czasu ogłaszać dobrą nowinę o tym, że przybliżyła się do nich Królestwo Boże, że bliski jest dzień, kiedy pośród nich stanie „Pan żniwa”, Jezus Chrystus ze swym orędzieniem pokoju i miłości.

Chrystus, który posyła „robotników na swoje żniwo”, nie wskazuje im łatwej drogi, co biegnie przez bezkonfliktową przestrzeń sukcesu. Jego ewangeliczne orędzie napotyka opór struktur i opór ludzi, często niechęć i wzdarcę. Ci, których Chrystus posyła – niekiedy „jak owce między wilki” – muszą odsunąć na bok swe dotychczasowe zajęcia, swoje upodobania, wyzbyć się „trzosy, torby, sandałów”. Muszą dostosować się do rzeczywistości, którą na swojej drodze napotykają, poddać się jej prawom i regułom.

Ale przecież do końca nie mogą się w niej zatracić. Muszą zachować wewnętrzną suwerenność, nie stracić z oczu celu, do realizacji którego posyła ich Chrystus: „Jeśli do jakiegoś miasta wejdziecie i przyjmą was, jedzcie, co wam podadzą; uzdrawiajcie chorych, którzy tam są, i mówcie im: przybliżyło się do was królestwo Boże” (Łk 10, 8–9).

2. Chciano podważyć naszą przyjaźń z Chrystusem

Przez wiele lat od 1959 roku – ostatni zaciąg miał miejsce w 1979 roku – klerycy polskich seminariów duchownych bywali wzywani do służby w szeregach Wojska Polskiego.

Wzywani, a nie zapraszani. Przymuszani, a nie zachęcani!

Pamiętamy, z jaką niechęcią, a czasem i w poczuciu krzywdy, przyjmowaliśmy to wezwanie do wojskowej służby. Zamiast studium teologii i filozofii – nużące wykuwanie regulaminów i instrukcji. Zamiast rozmowy o Bogu, Chrystusie, Ewangelii, Kościele – często tępe, prymitywne, agresywne ataki na prawdy wiary, na Kościół, normy życia chrześcijańskiego. Zamiast manifestacyjnego wyznania wiary – sytuacje przypominające katakumbowe czasy...

Ideologiczne, komunistyczne państwo ruszyło do ofensywy przeciw Kościołowi. Szybko minęły płonne nadzieje na normalizację wzajemnych stosunków, związane z tzw. Polskim Październikiem. Koncesje na rzecz społeczeństwa i Kościoła okazały się krótkotrwałe. Wilcze prawa znowu poczęły brać górę. Konflikt wokół osoby biskupa Czesława Kaczmarska – z kieleckiego seminarium, pochodził pierwszy kleryczny zaciąg. Rugowanie religii ze szkół. Spirala podatków, co miała niszczyć materialne podstawy Kościoła. Ataki na Prymasa i Pasterzy. Zmasowane uderzenie po głośnym, dyktowanym nakazem Chrystusa: Przebaczymy i prosimy o przebaczenie, skierowanym u progu obchodów milenijnych do Episkopatu Niemiec...

Wbrew zawartym porozumieniom zaczęto powoływać seminarzystów do wojska. Trudno było przeniknąć reguły tej gry. Jedne seminaria szły „pod broń”, inne zostawiano w spokoju.

Pamiętamy dobrze ten czas. Nasza służba w kleryckich jednostkach to była bezustanna „karna kompania”. Nas nie chciano szkolić na sprawnych żołnierzy. Nas przede wszystkim chciano odciągnąć od Boga, podważyć przyjaźń zadzierzgniętą z Chrystusem, Kościołem i Jego Pasterzami.

Pamiętam, jak w czasie milenijnych uroczystości w Kołobrzegu, z udziałem Kardynała Prymasa i Episkopatu, wywieziono nas na odległy poligon w Mrzeżynie, izolowano. W konspiracji, w kącie żołnierskiego namiotu, skupiliśmy się wokół tranzystora na poligonie drawskim, aby cokolwiek dowiedzieć się o milenijnych obchodach 3 maja 1966 roku za pośrednictwem „Wolnej Europy”.

Jeden przykład, jedno wspomnienie... Ileż tych wspomnień snuliśmy wczorajszego wieczoru przy ognisku i dziś. Także i kolegów, co są już na wiecznej warcie u Pana.

3. Sprawdziliśmy wartość swego powołania

„Nie wyście mnie wybrali, ale Ja was wybrałem, [...] abyście szli i owoc przynosili” (J 15, 16).

Może wtedy, w pierwszych miesiącach żołnierskiej służby, byliśmy zbyt cierpliwi? Może jeszcze nie byliśmy duchowo w pełni dojrzałi? Może ten i ów nie zrozumiał do końca choćby tej Ewangelii Łukaszejowej dziś czytanej, buntował się, miał niekiedy za złe?

Ale przecież otwierały nam się oczy, dokonywał się proces wewnętrznego dojrzwiania, budziła się refleksja, że sytuacja, w jakiej się znaleźliśmy – wbrew własnej woli – musi być przez nas rozpoznawana w kontekście ewangelicznych zadań, jakie stawia nam Chrystus: „Oto Ja was posyłam jak owce między wilki” (Mt 10, 16). Że jest czasem próby naszych charakterów, sumień, serc.

Czyż tak nie było, drodzy Bracia, dawni klerycy – żołnierze?

Rzuceni „jak owce między wilki” wiary ustrześliśmy, Chrystusa się nie zaparliśmy, podążaliśmy przez czas wojskowej służby Jego drogami.

„Boże, jak się lekko cierpi, gdy się ma świadomość, że się cierpi dla Chrystusa”. Te słowa Świętego Tomasza à Kempis przytaczał w liście z wojska do ojca duchownego swego seminarium jeden z nas, żołnierz kleryckiej jednostki w Bartoszycach, Sługa Boży, Ksiądz Jerzy Popiełuszko. Jeden z nas!

Wróciliśmy do Jego grobu w sanktuarium żoliborskim. Grobu kapłana – męczennika, za prawdę, za solidarność, za wierność Chrystusowi.

Pozostawaliśmy w domu koszarowego zgiełku, aby swą służbą, swoją postawą, swoim postępowaniem wskazać na właściwego gospodarza tego domu, gospodarza każdego ludzkiego serca: Jezusa Chrystusa, „Pana żniwa”, Pana wszelkiego stworzenia.

To nic, że wielu z tych, którzy wtedy z nami służyli – oficerów, podoficerów, żołnierzy, którzy nie byli klerykami, pozostawało głuchych na głos „Pana żniwa”. To nic, że niejeden z nas – tak jak się to zdarzyło Świętemu Pawłowi Apostołowi – spotkał swojego „Aleksandra, brązownika” (2Tm 4, 14), który wyrządził mu wiele zła. Swoją obecnością w Wojsku Polskim przecieraliśmy ścieżki, torowaliśmy drogę, którą miał przejść – gdy przyjdzie na to czas – zgodnie z zapowiedzią Łukaszej Ewangelii, „Pan żniwa”, JEZUS Chrystus. To z tego zasiewu, być może wykiełkowały nowe powołania. Osiemnastu z naszych alumnów studiuje w prymasowskim Seminarium, w tym dwóch oficerów.

Rozumiemy to lepiej i lepiej to widzimy z perspektywy zdarzeń – kierowanych ręką Opatrzności – co przyszyły, kiedy nasza służba stała się już wspomnieniem. Potrafimy dziś lepiej niż wtedy zrozumieć, jakie tamta służba miała znaczenie dla naszej formacji kapłańskiej, dla naszych osobowości.

Przejrzeliliśmy istotę ideologicznego, komunistycznego, represyjnego państwa. Poznaliśmy ludzi związanych z tamtą ideologią, z tamtym systemem. Ulegli ideologicznemu zaczadzeniu. Było wśród nich wielu „Aleksandrów, brązowników”, co źle czynili. Ale również i tacy, co zasługiwali na szacunek, co chcieli służyć dobru wspólnemu, a nie ideologicznemu państwu – prawdziwi prawi Polacy – oficerowie Wojska Polskiego.

Poznaliśmy też, co to znaczy braterska miłość, co to znaczy wspólnota Kościoła, co pamięta, co daje świadectwa, co modli się... Ileż było tych dowodów miłości i braterstwa doznawanych od naszych Pasterzy, Rektorów, Profesorów,

Proboszczów i Braci Kapłanów! Wśród nich dawny metropolita krakowski – dziś Ojciec Święty Jan Paweł II.

A przede wszystkim: sprawdziliśmy i poznaliśmy – z dobrym skutkiem – wartość swego powołania. Przeszliśmy przez czas naszej służby prowadzeni mocami Prawdy i Miłości przez Chrystusa – Najwyższego Kapłana, Chrystusa – Króla!

Część kolegów wybrało „inną drogę”. Cieszymy się, że dziś jesteście z nami, dzielicie nasze wspólnotowe doświadczenie.

Pozwólcie, Bracia, że znowu przywołam obraz wspomnień naszego poboru i naszego opuszczenia koszar.

Dzień 20 października 1967 roku – pojutrze minie prawie 30 lat od tamtej chwili – Salę Rycerską na Jasnej Górze wypełnia tłum około 200 kleryków. Jeszcze kilka dni temu byliśmy żołnierzami. Jeszcze nas ten czas bolał, uwierał. Wiedzieliśmy przecież, kiedy się służba kończyła, trzeba się stawić na Jasnej Górze. Tam, gdzie bije serce Narodu, w sercu Matki. Podziękować za to, co stało się naszym doświadczeniem. Zawierzyć Jasnogórskiej Pani naszą klerykańską przyszłość.

Staliśmy nawykli do wojskowych rygorów, w karnym dwuszeregu – niemal jak na ćwiczebnym placu!

Kiedy do Sali Rycerskiej wszedł Ksiądz Kardynał Stefan Wyszyński, Prymas Polski, jeden z nas złożył Mu meldunek: Wróciliśmy z wojska, jesteśmy, pragniemy dalej realizować nasze kapłańskie powołanie.

Podczas tamtego spotkania Kardynał Prymas mówił o swoich doświadczeniach kapelana Armii Krajowej. Przywołał obraz żołnierza – *miles Christi*. „Weź udział w trudach i przeciwnościach jako dobry żołnierz Chrystusa” (2Tm 2, 3). Przywołał obraz życia chrześcijańskiego, które ma być bezustannym bojowaniem: o rozszerzenie Królestwa Chrystusa, o dobro, o miłość, o sprawiedliwość.

Przypomniał nam, wczorajszym żołnierzom, tę przejmującą scenę z Golgoty: żołnierz otwiera włócznią bok Chrystusa – źródło Bożej miłości, co trwa, co spływa z drzewa Krzyża na świat, na pokolenia, na każdego z nas. Boża miłość, co przynosi człowiekowi zbawienie, co zwycięża śmierć i grzech.

To także tamta Boża miłość pozwoliła nam przejść przez doświadczenie żołnierskiej służby. Przeprowadził nas przez nią „Pan życia”.

4. Nasze dziękczynienie za tamten czas

Wyśpiewujmy dziś Bogu w Trójcy Świętej Jedyjnemu dziękczynne *Te Deum* za tamten czas. Czas, co nas doświadczał – umocnił.

Będziemy Chrystusowi dziękować za to, że – zapowiedź Jego przyjścia w szeregi wojska, której my byliśmy zwiastunami – wypełniła się!

Chrystus wszedł w szeregi Wojska Polskiego. Napotkał tam również swoich Przyjaciół, tych, którzy poprzez chrzest włączyli się w Jego mękę i zmartwychwstanie, a życiem swoim poświadczali ten związek.

Spójrzcie bracia na ten sztandar Kompani Reprezentacyjnej Wojska Polskiego, co jest dziś tu z nami. Na wyhaftowane na nim słowa: Bóg – Honor – Ojczyzna! Spójrzcie na drzewce sztandaru – wieńczy je Krzyż – znak naszego Pana.

Spójrzcie na naszych oficerów, panów generałów, co chcieli być z nami, co „ducha nie zgasili”. Co trwali przy polskich znakach, co trwali z Kościołem w Kościele, choć często katakumbowym.

Trzeba było przemian ludzkich sumień, trzeba było głębokich przemian w Ojczyźnie, trzeba było ożywczego tchnienia Ducha Świętego, aby otworzyły się wierzeje polskich koszar dla Chrystusa.

Chrystus w Wojsku Polskim – znak nowego początku, nowego ładu w Ojczyźnie – pamiętne słowa Ojca Świętego wypowiedziane na lotnisku w Zegrzu Pomorskim podczas spotkania z Wojskiem Polskim w czerwcu 1991 roku.

To ten sam Chór Reprezentacyjny Wojska Polskiego wyśpiewał Ojcu Świ temu słowa: *Stajemy jak ojce* i w Rzymie pod kliniką Gemelli *Pan kiedyś stanął nad brzegiem* i w Watykanie *Podnieś rękę, Boże Dziecię, błogosław Ojczyznę Miłą*.

Chrystus w odrodzonym Wojsku Polskim. Wojsku, które nie chce być już kompanią, narzędziem represji, służą władzy i ideologii. Wojsko Polskie – wprzęgnięte na służbę narodu, który ma chronić i bronić życia.

Wojsko Polskie – instytucja, co nie tylko ma szkolić do wojennego rzemiosła, oddawać swych żołnierzy na służbę dobra wspólnego. Ale również instytucja, co ma ich wychowywać, uczyć ich Polski, miłości do Ojczyzny, do jej historii wspartej na fundamencie Mieszkowego chrztu i naznaczonej ewangelicznym posiewem dziejów.

To odrodzone Wojsko Polskie Najjaśniejszej Rzeczypospolitej wyciąga do was, kapłani – dawni jego żołnierze – swoje ramiona. Oddaje cześć i szacunek waszej służbie. Bo to wy przecież w tym trudnym czasie wnosiliście w szeregi wojska ideał służby, co pragnie służyć dobru wspólnemu, co nikogo nie poniża i nie usuwa z pola widzenia. Jej źródłem jest niezafałszowana miłość do swojego narodu – wspólnoty, historii, kultury, cywilizacji, języka, wiary.

Wnieśliśmy w najnowsze dzieje Ojczyzny i Kościoła w Polsce pojęcie służby *Deo et Patriae* – Bogu i Ojczyźnie. Takie zadanie podjąłem w 1991 roku jako Biskup Polowy Wojska Polskiego wraz z Prezbiterium Księży Kapelanów, z zawołaniem: *Militio pro Christo*. Wiemy, że choć chcemy być normalni, podobni do cywilizowanej Europy, to jednak naszej postudze, obecności i służbie towarzyszy wrogość, a nawet negacja. Wychodzi ona nie ze środowiska wojskowego. My mówimy: dla Kościoła nie ma czasów złych. Są tylko nowe wyzwania i nowe zadania.

Przyjmijcie, Bracia Kapłani – żołnierze, znak pokoju od Wojska Polskiego.

Wasze – nasze doświadczenie, nasze przeżycia w szeregach Wojska Polskiego, stanowić powinny szczególne ostrzeżenie: żadna władza nie może ograniczać praw ludzi wiary w Ojczyźnie, nie może tych praw krępować i ograniczać.

Wolność dla religii, dla nieskrępowanego oddania czci Bogu – jest przyrodzonym prawem człowieka – dziecka Boga. Jest prawem do religii w wymiarze indywidualnym i publicznym. Dziś dajemy tego świadectwo.

Niech o tym pamiętają ci, co prawa stanowią i władzę sprawują w każdym wymiarze!

Z różańcem w ręku wędrujemy w duchowy sposób do Maryi, na Jasną Górę Zwycięstwa, do Sanktuarium Narodu, gdzie króluje Ta, którą nazywamy Królową Korony Polskiej i Hetmanką Żołnierza Polskiego. W cudownym obrazie pielgrzymuje po koszarach Wojska Polskiego. Od roku trwają Misje Święte, Nowa Ewangelizacja. Chcemy wejść w Trzecie Tysiąclecie duchowo odnowieni. Chcemy wyjść z Kościoła katakumbowego. Chcemy zamknąć tę ponurą przeszłość. Przyszłość zawieramy Królowej Polski: *Matko, z nami bądź. Do Syna Swego nas prowadź.*

Wędrujemy na watykańskie wzgórze, aby Ojcu Świętemu – Synowi oficera Wojska Polskiego, złożyć nasz żołnierski meldunek o dalszej naszej gotowości pozostawania w służbie Bogu i Ojczyźnie. Także na Bożej służbie – dla żołnierza polskiego w prezbiterium Ordynariatu Polowego pozostaje spora gromada kapelanów – dawnych żołnierzy. Niech Pan żniwa staje przy Was i wzywa Was!

Pan żniwa. Jezus Chrystus. Alfa I Omega. Jego jest panowanie! Jego świat! Jego nasza Ojczyzna!

Za chwilę dzielić się będziemy Eucharystią, którą Chrystus nam zostawił, abyśmy nie ustali w drodze.

Wobec Chrystusa Eucharystycznego, wobec nas kapłanów – dawnych alumnów żołnierzy ci, którzy teraz w wojsku służą – nasi młodszy koledzy-żołnierze – odnowią przyrzeczenia Chrztu Świętego. Odnowimy je razem z żołnierzami. Czynimy to na progu wielkiego Jubileuszu naszej wiary – dwóch tysięcy lat, jakie upłynęły od chwili, kiedy Słowo stało się Ciałem i zamieszkało między nami.

Najmilsi.

Przeżywając nową ewangelizację w Milenium Wojciechowe, pragniemy ożywić naszą wiarę, by z radością na nowo przyjmując Chrystusa, mężnie tę wiarę wyznawać. Dlatego teraz, w poczuciu odpowiedzialności za przekazane nam przez przodków dziedzictwo Ewangelii, odmówimy wyznanie naszych przyrzeczeń chrzcielnych, aby było ono przedłużeniem wiary naszych Ojców i znakiem nadziei dla wszystkich Polaków.

Ze wszystkiego rozliczyć się trzeba

Kazanie wygłoszone przez bp. Tadeusza Płoskiego z okazji 40-lecia poboru alumnów-żołnierzy do jednostki wojskowej w Brzegu, Brzeg, kościół pw. św. Mikołaja, 21 października 2009 r.²¹

Ewangelia dzisiejsza nawiązuje do czujności i gotowości na przyjście Zbawiciela. Każdego dnia mamy być podobni do sługi, który oczekuje powrotu swego pana i stara się jak najlepiej wypełnić swoje obowiązki. Na śmierć, która jest niewątpliwie przykrą rzeczywistością, trzeba nam popatrzeć jak na chwilę przejścia do życia wiecznego. A wieczne życie – jak pisze kard. J. Ratzinger – nie jest niekończącym się ciągiem chwil, w których trzeba byłoby przewycięzać nudę i strach przed nieskończonością. Życie wieczne jest obecne w samym środku czasu, tam, gdzie udaje się nam spotkanie z Bogiem oko w oko.

Molière powiedział kiedyś tak: „Jesteśmy odpowiedzialni nie tylko za to co robimy, ale także za to, czego nie robimy”. – Według słów dzisiejszej Ewangelii, odpowiedzialni jesteśmy przed Bogiem przede wszystkim za samych siebie i za nasze zbawienie. Stąd Chrystus zachęca nas, abyśmy poprzez odpowiedzialne życie tu na ziemi sprawili „sobie trzosa, które nie niszczyją, skarb niewyczerpany w niebie, gdzie złodziej się nie dostaje ani mól nie niszczy” [Łk 12, 33].

Jesteśmy tu w Brzegu, gdzie przed 40 laty zostaliście, drodzy Kapłani, wcieleni jako alumni do tzw. jednostki kleryckiej. To właśnie także tu, w tym mieście wydarzenia z maja 1966 roku były kulminacyjnym momentem konfrontacji między komunistycznym państwem a Kościołem w okresie gomułkowskim, rozwijającej się od czasu rozpoczęcia przez Prymasa Stefana Wyszyńskiego Wielkiej Nowenny, która miała przygotować Naród Polski na obchody 1000-lecia chrztu Polski.

Już w roku 1958 Władysław Gomułka zapowiedział nową ofensywę ideologiczno-propagandową, mającą na celu laicyzację społeczeństwa. Zakładała ona podjęcie całej gamy działań, których celem było zredukowanie wpływów Kościoła w tych obszarach, gdzie obecność jego była szczególnie silna i zakorzeniona, a więc przede wszystkim w szpitalach, ośrodkach zdrowia i szkołach. Rozpoczęto akcję wysiedlania siostr zakonnych z budynków przylegających lub znajdujących się na terenie szpitali, uniemożliwiano chorym uczestnictwo we Mszy św., kapelanom utrudniano udzielanie chorym sakramentów.

²¹ Tekst kazania został opublikowany w: T. Płoski, *Błogosławieni, którzy wprowadzają pokój. Nauczanie pasterskie Biskupa Polowego Wojska Polskiego 8 V – 31 XII 2009*, oprac. i red. nauk. Z. Kępa, Toruń 2010, s. 310–313; w wersji cyfrowej: https://archiwum-ordynariat.wp.mil.pl/pl/374_8197.html [12.11.2022].

W 1959 roku rozpoczęła się nowa fala represji wobec Kościoła i duchowieństwa. 23 kwietnia 1959 roku minister gospodarki komunalnej wydał okólnik uznający wszelkie mienie ponemieckie należące do Kościoła za własność państwową. Umożliwił on nakładanie czynszów i podatków na duchowieństwo od lokali, kościołów i kaplic, których wysokość przekraczała niejednokrotnie ich możliwości finansowe. Księża musieli ponadto płacić tzw. podatek kawalerski. Prymas i biskupi polscy uznali to za nieuprawnioną szykanę wobec Kościoła i zakazali zawierania umów o najem lub dzierżawę budynków należących do Kościoła. Zakazano również proboszczom pod sankcją kary kościelnej przedstawiania organom władzy ksiąg inwentarzowych i rejestrowania punktów katechetycznych. Spowodowało to powstawanie „zaległości podatkowych” urastających do milionowych kwot oraz nakładanie różnego rodzaju kar i grzywien, głównie na proboszczów i dziekanów.

Szykany te miały pomóc władzom komunistycznym w rozbiciu jedności wewnętrznej Kościoła, wymusić na duchowieństwie parafialnym złamanie posłuszeństwa wobec biskupów i uniemożliwić im faktyczne kierowanie Kościołem.

Księża stanęli wobec trudnego wyboru. Odmowa zawierania umów dzierżawnych i bojkot podatków narażały ich na konfiskatę mienia i różnego rodzaju represje, które władze zaczęły stosować jako rekompensaty za zaległe podatki. Poddanie się presji komunistycznej oznaczało jednak złamanie ślubów posłuszeństwa i kolizję z własnym sumieniem, a także groziło sankcjami kościelnymi ze strony przełożonych. Nie wszyscy księża okazali się na tyle silni, by wytrwać w oporze wobec takiego nacisku. Wielu poddało się i dla „świętego spokoju” zawarli potajemnie umowy o najem mienia kościelnego, uzyskując w zamian niskie stawki czynszu, rejestrowali też punkty katechetyczne.

Byli jednak i tacy, którzy mimo presji i szykan nie dali się złamać i z całą konsekwencją trwali w posłuszeństwie wobec swych zwierzchników. Do takich księży należał w województwie opolskim niewątpliwie ks. Kazimierz Makarski – proboszcz parafii pw. Podwyższenia Świętego Krzyża w Brzegu i dziekan brzeski.

Poglądy, a w jeszcze większym stopniu działalność duszpasterska ks. Makarskiego spowodowały różnego rodzaju działania operacyjne komunistycznej bezpieki i akcje represyjne, podejmowane z inicjatywy podległych jej władz administracyjnych. Księdzu nakazano podpisanie umów o najem budynków kościelnych, plebanii, domu Sióstr Szarytek, budynku „wikarówki”, gdzie odbywały się lekcje religii. Wezwano go też do przedstawienia ksiąg inwentarzowych i do rejestracji punktów katechetycznych. Ksiądz Makarski na te wezwania miał zawsze tę samą, jednoznaczną odpowiedź: „Punktów nie zarejestruję i sprawozdań z nich nie złożę, gdyż mam w tej sprawie wyraźny zakaz Kurii”. Spowodowało to nakładanie kar pieniężnych, które kapłan konsekwentnie ignorował. Zajmowano mu różne sprzęty, jak telewizor, samochód, lecz nie zdołano złamać jego oporu.

Zaczęto więc na wszystkie sposoby nękać ks. Makarskiego i utrudniać jego działanie. Przejawiało się to głównie wezwaniami do zapłacenia zaległych podatków, groźbami przed dopuszczaniem sióstr zakonnych do nauczania religii, a nade wszystko w utrudnianiu odbudowy drugiego kościoła na terenie Brzegu, gotyckiej świątyni pw. św. Mikołaja, w której aktualnie sprawujemy Eucharystię. Jej odbudowę ks. bp Bolesław Kominek traktował priorytetowo. Kuria pomagała finansowo ze środków własnych i polonijnych. Władze terenowe utrudniały jednak zdobycie materiałów budowlanych, odwlekały decyzje z niezbędnymi pozwoleniami. Bezpieka nie pozwalała prowadzić zbiórki pieniędzy wśród parafian brzeskich, szykanowała znajomych i przyjaciół księży pod pretekstem, że jest to „aktyw klerykalny”, który „szerzy ducha katolickiego” i „namawia do życia kościelnego”. Utrudniono nawet transport organów przesłanych z Kanady dla kościoła. Kierowca ciężarówki, który miał je przywieźć tzw. okazją z portu w Gdyni, został postraszony przez SB karą. Wszystkie te działania wydawały się jednak niewystarczające dla złamania oporu brzeskiego dziekana. Dlatego Kolektyw ds. Kleru przy KW PZPR w Opolu na posiedzeniu 25 października 1965 roku postanowił dokonać przejścia budynku tzw. wikarówki, gdzie mieściła się salka katechetyczna i pokoje księży wikarych.

Eksmisja księży z „wikarówki” nie mogła pozostać długo tajemnicą. Zresztą brzescy kapłani poinformowali parafian o decyzji władz, poprosili o modlitwę i duchowe wsparcie. Rozpoczęli jednocześnie rozmowy z władzami w celu anulowania lub odwołania w czasie wykonania decyzji, by mogli sobie przygotować lokale mieszkalne. Władze miejskie jednak nie poszły na żadne ustępstwa wobec Kościoła. Oburzeni mieszkańcy miasta zdecydowali się podjąć obronę kapłanów. Ludzie samorzutnie zorganizowali pikietę przed „wikarówką” i umówili się, że na odgłos kościelnych dzwonów przybędą pod budynek, by zademonstrować swe poparcie dla Kościoła i wpłynąć w ten sposób na władzę, by wycofała się z podjętych decyzji.

Rozruchy brzeskie były najostrzejszą konfrontacją reżymu komunistycznego ze społeczeństwem w okresie między czerwcem 1956 roku a marcem roku 1968.

W 1969 roku zostało powołanych do służby wojskowej tu w Brzegu 58 alumnów z pierwszego, drugiego i trzeciego roku studiów z następujących diecezji: wrocławskiej (7), opolskiej (4), poznańskiej (13), gnieźnieńskiej (11), tarnowskiej (7), siedleckiej (2), warszawskiej (1), olsztyńskiej (1), katowickiej (9), łomżyńskiej (1) gorzowskiej (1), kieleckiej (1). Z tej liczby nie wszyscy dotrwali do końca studiów. Świecenia kapłańskie przyjął 34 (do których ks. Piotr Maniurka dotarł i rozmawiał). 10 nie wytrzymało do końca studiów i nie byli święceni, 3 wybrało życie zakonne.

Jeden kapłan jest egzorcystą w diecezji kaliskiej, jeden pracuje w Sekretariacie Episkopatu Polski, 3 kapłanów pracuje na Wydziałach Teologicznych – jako

samodzielni pracownicy naukowcy, jeden pracuje w Niemczech jako proboszcz w diecezji augsburskiej, dwóch kapłanów pracuje w Ameryce Północnej: w USA i w Kanadzie. Pozostali kapłani pracują w różnych parafiach wielkomiejskich, miejskich i wiejskich na stanowisku proboszcza. Do wieczności odeszło: 7.

Wojsko było czasem wielkiej próby dla seminarzystów. Celem kleryckich jednostek było łamanie alumnów, by nie wracali do seminarium. Ludowe Wojsko Polskie było narzędziem prześladowania Kościoła. Władysław Gomułka cynicznie łamał podpisane jeszcze w 1950 roku porozumienie z Kościołem, gwarantujące przyszłym księżom zwolnienie z odbywania zasadniczej służby wojskowej. Przeciwności, szykany wojskowych politruków umacniały powołanie alumnów, przygotowując ich do pracy w różnych środowiskach. Odpowiedzialny za wcielanie kleryków do wojska gen. W. Jaruzelski nigdy nie został rozliczony za te represje.

Ukazała się książka pt. *Represje wobec Kościoła katolickiego na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie 1945–1989*, która zawiera materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez wrocławski Oddział Instytutu Pamięi Narodowej i Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu. Prezentuje ona sytuację i znaczenie oraz doświadczenia Kościoła katolickiego w naszym kraju w okresie rządów komunistycznych – na przykładzie Dolnego Śląska i Opolszczyzny, z uwzględnieniem ich specyfiki. Jest tam także artykuł Pawła Piotrowskiego *Służba wojskowa kleryków na przykładzie 56. Batalionu Ratownictwa Terenowego w Brzegu (1966–1980)*.

Specyfikę życia kleryckiego w wojsku, z góry ukierunkowanego na „odciągnięcie od obranej drogi powołania”, oddaje list prymasa S. Wyszyńskiego skierowany do marszałka Spychalskiego, Ministra Obrony Narodowej, z 14 kwietnia 1965 roku. „Pośród szykan, jakim poddani byli żołnierze-klerycy, kardynał wymienia między innymi: utrudnianie i ograniczanie praktyk religijnych seminarzystów tak w wymiarze wspólnotowym, jak i osobistym, przedkładanie propagandy ateistycznej i antykościelnej nad kształcenie w zakresie wiedzy wojskowej, stosowanie nacisków ideologiczno-organizacyjnych (uzależnienie urlopów, awansów od wstąpienia do Kół Młodzieży Wojskowej czy też Drużyn Służby Socjalistycznej), praktykowanie metod wychowawczych mających na celu osłabienie poziomu moralno-religijnego alumnów (zabawy taneczne, filmy o wydźwięku erotycznym), blokowanie klerykom możliwości kontaktów ze środowiskiem seminaryjnym, propozycje pomocy w zakresie otrzymania bez egzaminów indeksu na studia świeckie z chwilą odejścia z seminarium oraz możliwości przyznania wysokiego stypendium w związku z podjęciem nowych studiów”.

Konkretne przykłady takiego stanu rzeczy znajdujemy także w niektórych zapiskach późniejszych kapłanów. Oto jeden z nich: „Wszystkich Świętych – poniedziałek. Wczoraj zbierano ochotników na wyjście do kina w mieście na dzień

dzisiejszy. Część chłopaków, która przypominała sobie co to za dzień, nie poszła, ale i część z tych, którzy mieli bilety, zrezygnowała. Po południu słuchamy transmisji mszy św. przez radio Wolna Europa, oczywiście nie do końca, gdyż kapral przełączył na inną radiostację. Więc oburzeni z gwizdami wyszliśmy ze świetlicy. Po tym zajściu musimy karnie maszerować po placu i uczyć się piosenek żołnierskich, dopiero interwencja kapitana nakazuje nam dyktować słowa na sali, a nie śpiewać z uwagi na powagę dnia. Po wyjściu ochotników do kina [...] reszta zbiera się w jednej sali i przy świecy odmawiamy różaniec za zmarłych. Pod koniec różańca przychodzi kapral i kuka raz i drugi do sali, nie świecąc światła. Nie mogąc znieść tajemniczego zebrania, powiadamia oficera dyżurnego, lecz gdy ten przyszedł było już po wszystkim i tylko przeprowadził z nami rozmowę uświadamiającą. Kapralowi to nie wystarczyło. Powiadomił oficera politycznego i podczas apelu wieczornego politruk zabronił nam modlitwy wspólnej tłumacząc, że są tu bezwyznaniowcy i innego wyznania, a my nie możemy im narzucać swych przekonań. Przecież nikt ich do modlitwy nie zmuszał. Przewrotność tego tłumaczenia nie podaje zakazu danego nam, ale to dla nich jest wolność” (ks. Z. Koziół).

Wysiłki władz wojskowych generalnie nie złamały młodych alumnów i w większości powracali do swoich seminariów. Podczas służby wojskowej podejmowali wiele inicjatyw, które mogły świadczyć o dojrzałym traktowaniu swojego powołania, jak również o całkowitym utożsamianiu się z duchem chrześcijańskich wartości. Prowadzili więc dialog z niewierzącymi, organizowali własne struktury pomocne w prowadzeniu wspólnych modlitw, zwłaszcza modlitwy różańcowej czy też sprawowania w niedziele nabożeństw Bożego Słowa. Stworzyli ukryty system studiowania filozofii i teologii, języków obcych, co pozwalało im składać egzaminy w trybie zaocznym. Pożyczali sobie wzajemnie książki. Wspierali się w trudnościach, potrafili solidarnie i z determinacją wspólnie występować i protestować przeciwko szykanom ze strony władz w zakresie wolności sumienia i religii czy też łamania ludzkiej godności.

Drodzy Kapłani,

Ta wojskowa służba kleryków, przeciw której często buntowaliście się, doznając wiele zła i upokorzeń, oglądana z perspektywy lat, pozostaje jakby błogosławioną winą – sprawdzianem, tygłem, w którym hartowało się wasze powołanie. „Weź udział w trudach i przeciwnościach jako dobry żołnierz Chrystusa Jezusa” (2Tm 2, 3) – tak zachęcał i nadal zachęca was w drugim liście do Tymoteusza św. Paweł.

W poniedziałek 19 października 2009 roku minęło 25 lat od męczeńskiej śmierci Sługi Bożego – księdza Jerzego Popiełuszko. Ksiądz Jerzy trafił do jednostki wojskowej w Bartoszycach. Zasłynął tam jako jeden z najbardziej niepokornych kleryków, nie poddających się indoktrynacji. Gdy oficer „przyła-

pał” Jerzego z różańcem w rękę, rozkazał rzucić go na ziemię i podeptać, ten odmówił. Z tego powodu został pobity i zamknięty w areszcie karnym. Innym razem nie pozwolił zdjąć sobie medalika. Biskupowi Z. Kraszewskiemu, który wtedy odwiedzał jednostkę, tłumaczył wówczas: „Jak słodko jest cierpieć, gdy się cierpi dla Chrystusa”. Na obrazku prymicyjnym ks. Jerzego widniał napis: „Posyła mnie Bóg, abym głosił Ewangelię i leczył rany zbolełych serc”. Słowa te stanowiły odąd jego życiowe motto.

Zakończmy nasze rozważanie modlitwą, której autorem jest Cz. Ryszka:
Ze wszystkiego rozliczyć się trzeba:

z uśmiechu na drodze, wiary młodzieńczej, z zakochania, kawałka pszennego chleba, ze zmarszczek na twarzy,

z poranionych rąk, z jałmużny nie danej, zakopanych talentów, z pomieszania wartości, z zakrzepłej krwi na dłoni, ze wszystkiego co służyło lub zadało kłam miłości.

*Miłosierny Boże, rozpięta na krzyżu dobroci, widzących ślepców prowadź,
w dobrych pomnażaj dobroć, złych odwiedź od śmierci.*

* * *

Wasza miłość do Boga i wierność Ojczyźnie zostały wypróbowane jak złoto w tyglu

Kazanie wygłoszone przez bp. Józefa Guzdkę
podczas promocji oficerskiej kapłanów, byłych alumnów-żołnierzy,
Katedra połowa Wojska Polskiego, 11 lutego 2017 r.²²

Dla wielu narodów Europy II wojna światowa zakończyła się 8 maja 1945 r. Przeszły dymić kominy krematoriów w niemieckich obozach koncentracyjnych. Ucichł płacz prześladowanych i więzionych. Dobiegł końca czas rozlewu krwi. Anioł śmierci przestał zbierać obfite żniwo.

Niestety, w naszej Ojczyźnie nie spełniły się marzenia o wolności. Jej nikły płomyk został zdeptany butem sowieckiej armii, rosyjskich służb specjalnych i polskich kolaborantów, którzy starali się narzucić nowe pęta niewoli polskiemu narodowi. W sposób szczególnie solą w oku komunistycznej władzy był Kościół katolicki. Polskie duchowieństwo, które poniosło ogromne straty w czasie II wojny światowej, otrzymało drugi cios zadany pięścią władzy ludowej. Najbardziej spektakularnym uderzeniem w Kościół w naszej Ojczyźnie było uwięzienie

²² Tekst został opublikowany w: J. Guzdek, *Postuga myślenia. Wybór kazań i homilii Biskupa Polowego 2010–2021*, oprac. i red. nauk. Z. Kępa, Warszawa 2021, s. 86–88.

Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego. Ten jednak okazał się niezłomnym. Czas aresztowania wykorzystał na różne sposoby, a jednym z nich było poznanie systemu i jego funkcjonariuszy od środka. To mu pomogło w dalszym zmaganiu się z wrogiem, aż do ostatecznego zwycięstwa.

Podczas internowania w Stoczku Warmińskim kard. Stefan Wyszyński przyglądał się tym, którzy go pilnowali i w *Zapiskach więziennych* odnotował takie spostrzeżenie: „Wzięliśmy się do robienia porządków w ogrodzie [...]. Nasi dozorczy przyglądali się temu obojętnie, bez zamiaru naśladowania [...]. Pracę naszą utrudniał brak narzędzi, zwłaszcza grabi. Chociaż widziano nasze trudności, nikt nie zaoferował nam grabi. Owszem, często wypożyczano sobie nasze sprzęty, które z wielkim trudem sporządzaliśmy z różnych gratów znajdujących w ogrodzie. Ta obojętność naszego otoczenia na porządek sprawiała nam nieraz ucieszne wrażenie, że to raczej my jesteśmy materialistami, a oni idealistami, gardzącymi wszystkim, co wymaga wysiłku i utrzymania ładu. Nikt nie robił nic z własnej inicjatywy; ilekroć brali narzędzia [...], nigdy nie odnieśli ich na to miejsce, z którego wzięli. Zazwyczaj porzucano je gdzieś w ogrodzie, by potem szukać, gdy zaszła potrzeba. Lenistwo i nieróbstwo tych ludzi zdumiewało [...]. Patrząc na nich można było przesądzać o przyszłości ustroju; jeżeli wśród reprezentacyjnej ekipy do zadań specjalnych znalazło się tylu leniów i nierobów, to jakże muszą wyglądać inni ludzie?”

Prymas Wyszyński, gdy poznał słabości wroga, zaczął pisać program dla Kościoła w Polsce z nadzieją, że ostateczne zwycięstwo przyjdzie przez Maryję. Postanowił, by kopia obrazu Matki Bożej z Jasnej Góry zaczęła nawiedzać parafie, wioski i miasta w celu przygotowania narodu do uroczystych obchodów milenium chrztu Polski. Wówczas władza ludowa przeraziła się. Postanowiła uderzyć po raz drugi w Kościół powołując kleryków do odbycia zasadniczej służby wojskowej. W ten sposób chciała odwieść od kapłaństwa jak największą liczbę alumnów i ukarać niepokornych biskupów. W latach 1959–1980, wbrew porozumieniom zawartym między państwem i Kościołem, zostało przymusowo wcielonych do wojska ok. 3000 kleryków z seminariów diecezjalnych i zakonnych. Specjalne jednostki kleryckie były podległe bezpośrednio Głównemu Zarządowi Politycznemu Ludowego Wojska Polskiego.

Czcigodni Księża,

Przymusowy pobyt w wojsku był czasem represji, poniżania waszej godności i próbą łamania waszych sumień. Jednak oparliście się tej próbie i wyszliście zwycięsko z tamtych doświadczeń. Zyskaliście wiele. Nie tylko umocniliście się w wierności Bogu, Kościołowi i Ojczyźnie, ale niejako od środka poznaliście śmiertelnego wroga, jego metody i ludzi służących bezbożnej ideologii. Powróciliście do seminariów, ukończyliście studia i przyjęliście święcenia kapłańskie.

Skierowani do pracy duszpasterskiej byliście uzbrojeni nie tylko orężem wiary i wiedzy teologicznej, ale także niezwykle cennym doświadczeniem funkcjonowania aparatu bezpieczeństwa, którego celem było zniszczenie Kościoła i duchowe zniewolenie całego narodu.

Podobnie jak Prymas Wyszyński, mogliście powiedzieć, że patrząc na oficerów politycznych Wojska Polskiego, ich morale i niecne praktyki, można było mieć nadzieję, że w przyszłości na polskim niebie rozbłyśnie jutrzienka wolności. Owszem, walka z tym systemem trwała długo. A Wy macie w niej swój duży udział przez wytrwałe głoszenie Ewangelii i sprawowanie sakramentów świętych. To dzięki waszej duszpasterskiej postudze wielu odzyskiwało wewnętrzną wolność i podejmowało próbę zmagania się z mocami ciemności. Wielu księży zostało uwięzionych, a nawet skazanych na karę śmierci. Niektórzy stracili życie, zamordowani przez tzw. nieznanych sprawców. Podczas poprzedniej promocji oficerskiej alumnów-żołnierzy w katedrze polowej została odsłonięta tablica upamiętniająca księży zamordowanych przez komunistyczną władzę za wierność Bogu, Kościołowi i Ojczyźnie. Należał do nich bł. ks. Jerzy Popiełuszko, wasz kolega, alumn-żołnierz z jednostki wojskowej w Bartoszycach. Upamiętniliśmy także tych, którzy zginęli w okresie przemian, w 1989 r.: ks. Sylwestra Zycha, ks. Stanisława Suchowolca oraz ks. Stefana Niedzielaka, wielkiego bojownika o upamiętnienie prawdy o ludobójstwie w Katyniu.

Kard. Stefan Wyszyński, tak bardzo doświadczony w czasie komunistycznego zniewolenia, powiedział, że „Każda miłość musi być próbowana i doświadczana. Ale gdy wytrwa, doczeka się nagrody – zwycięskiej radości. Każda miłość prawdziwa musi mieć swój Wielki Piątek... Jeśli więc miłujemy naprawdę, trwajmy wiernie tak, jak trwała na Kalwarii Maryja z niewiastami i ufajmy! Skończy się Wielki Piątek, przyjdzie Wielka Sobota i triumf Wielkiej Niedzieli!” (Warszawa, 28 marca 1965).

Czcigodni Księża,

Macie za sobą doświadczenie Wielkiego Piątku. Wasza miłość do Boga i wierność Ojczyźnie zostały wypróbowane jak złoto w tyglu. Przymusowa służba wojskowa i związane z nią upokorzenia, a następnie praca duszpasterska, której często towarzyszyły szykany władzy ludowej, ostatecznie przyniosły błogosławiony owoc. Z perspektywy minionych lat dostrzegacie lepiej, że poprzez te niełatwe dwa lata służby wojskowej Pan Bóg przygotował Was do wielu ważnych zadań w Kościele i w naszej Ojczyźnie. Przyszły dni radości z wybudowanej lub odnowionej świątyni, a nade wszystko z odnalezienia każdej zagubionej owcy i współczesnego Zacheusza, który odmienił swoje życie. Cieszy Was powrót do wspólnoty Kościoła tych, którzy stanęli w prawdzie, dostrzegli swój grzech i skorzystali z Bożego miłosierdzia.

Dziś źródłem waszej radości jest otrzymanie patentów oficerskich. Jeden z alumnów-żołnierzy awansowanych na pierwszy stopień oficerski w grudniu ubiegłego roku, napisał w liście, że w tym dniu skończył się dla niego czas komunizmu. I zaraz dodał: „Dziękuję Bogu, że mogłem dać świadectwo Prawdzie i że uchroniłem się przed nienawiścią wobec tych, którzy chcieli złamać moje sumienie, wyrzeć wiarę z mojego serca i doprowadzić do zdrady Kościoła. Jestem szczęśliwy, że potrafiłem przebaczyć tym, którzy wyrządzili mi krzywdę”.

Czcigodni Księża,

Zaufaliście Jezusowi, który Was posłał „jak owce między wilki”. Zgodnie z Jego poleceniem byliście „roztropni jak węże, a nieskazitelni jak gołębie” (por. Mt 10, 16). Oto dzień waszego zwycięstwa! Owszem, ostatecznie to Bóg Was nagrodzi za wierną służbę, wszak zapowiedział, że przyjdzie, aby „każdemu odpłacić, jaka jest jego praca” (por. Ap 22, 13) Przyjmijcie jednak oficerskie patenty jako wyraz uznania i wdzięczności polskiego państwa za to, co uczyniliście dla jego zmartwychwstania do wolności i suwerenności.

Niech Wam Bóg błogosławi.

* * *

[Dziękujemy Ci, Maryjo, za opiekę nad nami]

Apel jasnogórski. Tekst rozważania ks. Antoniego Ponińskiego
w obecności kapłanów, byłych alumnów-żołnierzy,
którzy w 50. rocznicę zakończenia służby wojskowej
spotkali się na Jasnej Górze, 16 września 2019 r.²³

Pani Jasnogórska! Hetmanko nasza! Poznajesz nas? To my, ci sami, chociaż już nie wszyscy co wtedy, alumni, którzy pięćdziesiąt lat temu, w ostatnich dniach listopada 1969 roku, po zakończeniu miesiąc wcześniej dwuletniej służby wojskowej w specjalnie dla takich jak my utworzonej jednostce nr 4446 w Brzegu nad Odrą, przyjechaliśmy tu na Jasną Górę na rekolekcje, które pomogły nam wrócić do normalności. Byliśmy około stuosobową grupą spośród prawie 2900 seminarzystów polskich, którym w latach 1959–1979 ówczesne władze komunistyczne – cywilne i wojskowe – z rozmysłem przerwały tok studiów w seminarium. Nie dlatego, że Ojczyzna była w potrzebie. Zabierano nas z seminariów do wojska, żebyśmy albo do nich nie wrócili, albo – jeśli wrócimy – to z zachwianą wiarą w Boga, nieufnością do Kościoła, a przede

²³ Tekst apelu został udostępniony Zespołowi Redakcyjnemu przez autora.

wszystkim z wtłaczanym przez dwuletnią propagandę przeświadczeniem, że ksiądz to – według ich pojęć – zawód aspołeczny, zresztą zbyteczny w Polsce socjalistycznej, w której najpóźniej za 20 lat, czyli około roku 1989, nikt już miał nie chodzić do kościoła.

Matko Bolesna. Wczoraj, dzień po święcie Podniesienia Krzyża Świętego, w które kilkadziesiąt tysięcy Polaków stanęło pod krzyżem we Włocławku, Kościół wgłębiał się w tę szczególną tajemnicę Twojego współuczestniczenia w misji Twojego Syna. Na długo przedtem zanim stanęłaś pod krzyżem, usłyszałaś prococtwo Symeona, że Twoją duszę przeniknie miecz boleści. Nie tylko ten, który rani serce każdej matki, gdy jej dziecko cierpi, ale ten, który od tamtego dnia powiększa ranę Twojego serca za każdym razem, gdy człowiek mówi Bogu „Nie” i drugim utrudnia wyznawanie wiary. Współodczuwałaś z nami, gdy nie pozwalano nam modlić się, gdy niektórzy z nas za karę nie otrzymywali przepustek i przez pół roku nie byli na mszy świętej, gdy krzyżyki, różańce, znaki wiary, modlitewnej łączności z Tobą były rekwirowane. Dobrze wiedziałaś, chociaż na niebiański sposób, czym dla nas było zamknięcie w koszarach, odcinanie zewnętrznych więzi z Kościołem, bo przecież rok wcześniej, we wrześniu 1966 roku, uwięziono czcigodną kopię Twojego Obrazu Jasnogórskiego, Obrazu Nawiedzenia. Co prawda była ona tu, w bocznej kaplicy Jasnej Góry, ale nie z własnej woli. Dziś, co prawda bogatsi o prawie półwiecze bycia kapłanami, bardziej niż wtedy uświadamiamy sobie, że nie dalibyśmy sobie wtedy rady, gdyby nie Twoja niebiańska pomoc. Dziś to dla nas niemal oczywiste, że także dzięki Tobie, Stolico Mądrości, uczestniczyliśmy w procesie dojrzewania do tego, co zapowiedział kard. Hlond: „Zwycięstwo jeśli przyjdzie, to przyjdzie przez Maryję”. Podpowiadałaś, czujnie jak w Kanie Galilejskiej, sama dostrzegając nasze słabe strony, jak słuchać i wypełniać to, czego Twój Syn nas uczy, aby zachować się jak na alumnów przystało. Mieliśmy wsparcie naszych rodzin, wspólnot seminaryjnych, biskupów i księży archidiecezji włocławskiej, niemałej grupy mieszkańców Brzegu, którzy przyjmowali nas w swoich domach, naszych diecezji z ich ówczesnymi pasterzami. I to nie przypadek, że najwięksi z nich w Tobie pokładali pełną ufność. Sługa Boży kard. Stefan Wyszyński ze swoim – jak coraz bardziej widać z perspektywy minionych lat – kluczem do serc i dusz Polaków „Wszystko postawiłem na Maryję”. I św. Jan Paweł II, ze swoim „Cały Twój, Maryjo”, który wtedy, 26 listopada 1969 roku, jako nowo mianowany kardynał, w tej kaplicy sprawował dla nas mszę świętą. To przecież dzięki niemu, zwłaszcza po spotkaniu tu na Jasnej Górze w 1979 roku z ówczesnie odbywającymi służbę wojskową alumnami, w rok później, zakończono ten eksperyment. I pozwól, że wspomnę jeszcze jednego, wielkiego mariologa, biskupa naszej diecezji włocławskiej, Antoniego Pawłowskiego, autora memoriału w sprawie ogłoszenia na Soborze Ciebie, Maryjo, Matką

Kościół. Właśnie dzisiaj jest 51. rocznica jego tragicznej śmierci, niedaleko stąd, w pobliżu Kluczborka.

Dziękujemy Ci, Maryjo, za opiekę nad nami – i przez tamte dwa lata służby, i do dnia dzisiejszego. Mamy świadomość, że nasza misja zbliża się do końca. Staraliśmy się służyć Kościołowi w duchu wdzięczności i powinności przed Bogiem, Tobą i ludźmi. Jeden z takich jak my, odbywający służbę wojskową w latach 1966–1968 w Bartoszycach, Jerzy Popiełuszko, w służbie i za swoją służbę Bogu, Kościołowi i Ojczyźnie, oddał już jako ksiądz swoje życie.

Mamy jedną prośbę – daj siłę nam, ale nade wszystko młodszym pokoleniom – i kapłanów polskich, i wiernych – abyśmy oparli się, nowemu w formach, teraz w czerwono-tęczowym kolorze, ale co istoty i celów takiemu samemu, obcemu z ducha, obecnemu naciskowi – wciskania w umysły, serca i prawodawstwo, że Bóg i przez Niego ustanowione prawo naturalne, moralne jest błędne. A Kościołowi i w jego imieniu walczącym o prawdę daj wsparcie i pomóż szeregi ich naśladowców. Prosimy Cię, daj nam – jeśli jeszcze nie oglądać, to odchodzić do wieczności z niezachwianą nadzieją, że przez Ciebie, Maryjo, zwycięstwo przyjdzie.

PRYMAS

Korespondencja urzędowa państwo-Kościół w sprawie służby wojskowej alumnów

Alumni, którzy wrócili ze służby w
o wielkiej życzliwości i opiece, które
Carissime, w czasie trudnego dla nich
Ich powołań. Szczęście, że trafili na
rozumiały i otoczył opieką.

Składam swoje braterskie słowa wd
sławieństwo na owocną służbę Ludowi Bo
Pańskim - pod opieką Matki Kościoła.

In caritate f

+ Stefan Kardyn

PRYMAS

Przewielebny

Ks. Kapelan Antoni GOŁĘBSKI

S z z e c i n

1. Pismo Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do Ministra Obrony Narodowej [Marszałka Mariana Spychalskiego] w sprawie powoływania kleryków do odbywania zasadniczej służby wojskowej, Warszawa, 4 czerwca 1963 r.¹

PRYMAS POLSKI

[KOPIA dla Najprzewielebniejszego
Ks. Biskupa Zygmunta CHOROMAŃSKIEGO
Sekretarza Episkopatu]
[odręcznie] 4.06.63
N. 3037/63/P.

Do Pana Ministra Obrony Narodowej
Warszawa

Odpowiadając na pismo z dnia 2.V. nr.480/11/63 w sprawie powoływania kleryków do odbywania zasadniczej służby wojskowej zawiadamiam, że powołana ustawa z 19.IV.1950 (Dz. Ust. Nr. 19, poz. 156)² nie przewiduje kompetencji Urzędu d/S. Wyznań w sprawie orzekania o powoływaniu kleryków do odbycia służby wojskowej.

Ustawa z 19.IV.1950 zawiera jedynie postanowienie o utworzeniu Urzędu d/S. Wyznań a nie wprowadza nowych uprawnień dla władz państwowych ani też nie znosi zawartych porozumień Kościoła z Państwem co do odroczenia służby wojskowej kleryków ustalonych w Porozumieniu z 14.IV.1950 r.³

Rząd PRL w porozumieniu z 14.IV.50 przyjął bowiem konkretny i wyraźny obowiązek, że:

„... władze wojskowe będą stosowały odroczenia dla alumnów...”
„którzy nie będą powoływani do czynnej służby wojskowej...”

¹ Zachowano oryginalną pisownię, interpunkcję oraz podkreślenia.

² Ustawa z dnia 19 kwietnia 1950 r. o zmianie organizacji naczelnych władz państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej (Dz. U. 1950, nr 19, poz. 156).

³ Porozumienie zawarte między przedstawicielami Rządu Rzeczypospolitej Polskiej i Episkopatu Polski, 14.04.1950, https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TH/THW/porozumienie_RP_1950.html [17.12.2022].

a Sejm PR w art. 28 ust. 3 ustawy z 30.I.59 o powszechn. obow. wojsk. (Dz. Ust. 1963 nr 20 poz. 108)⁴ upoważnił Radę Ministrów do określenia szkół, których studenci uprawnieni są do korzystania z odroczenia zasadniczej służby wojskowej, umożliwił więc Radzie Ministrów wykonanie i dotrzymanie przyjętego zobowiązania co do alumnów.

Nie skorzystanie przez Radę Ministrów z powyższego przepisu i nie określenie dotąd Seminarium Duchownych jako szkół, których studenci (alumni) uprawnieni są do korzystania z odroczenia służby wojskowej oznacza niedotrzymanie przez Rząd PRL przyjętych zobowiązań wobec Kościoła Rz. - Katol. w Polsce.

Z powyższego wynika, że kompetentną do orzekania o odroczeniu służby wojskowej alumnów jest władza wojskowa, w oparciu o decyzje Rządu, a nie Urząd do Spraw Wyznań.

Do żądania więc odpowiedzi na moje pismo z dn. 12.IV.1963 r. upoważnia mnie ustawodawstwo PRL, a przede wszystkim Konstytucja PRL art. 33 ust. 1, art. 7 i art. 73⁵.

Powołana przez Ministerstwo Obrony Narodowej ustawa z dnia 19.IV.50 nie tylko nie upoważnia Władz Wojskowych do przekazywania swych kompetencji Urzędowi do Spraw Wyznań, ale wyraźnie nie dopuszcza do tego, stanowiąc: „Do zakresu Urzędu do Spraw Wyznań należą sprawy stosunku Państwa do wyznań, wchodzące dotychczas do zakresu działania Ministra Adm. Publ.” (art. 4 ust.2).

Rozporządzenie zaś Ministra Adm. Publ. z dn. 3.X. 1945 wyraźnie postanawia: „Uchyla się rozporządzenie Kierownika Resortu Administracji Publ. w porozumieniu z Kierownikiem Resortu Obrony Narodowej z dn. 15.VIII.44 o utworzeniu Wydziałów Wojskowych przy wojewódzkich i powiatowych radach narodowych” (Dz. U. nr 44, poz. 255)⁶.

Zresztą Urząd d/S. Wyznań w piśmie swoim z dnia 5.II.1958 – Nr II-8/33/58 skierowanym do Sekretariatu Episkopatu sam wyraźnie stwierdził, że kompetencja jego ogranicza się do zakresu uregulowanego odpowiednimi ustawami państwowymi i zwracanie się do Urzędu do Spraw Wyznań w innych sprawach (należących do zakresu resortów np. gospodarczych – budowlanych obiektów sakr. w kośc., przydziały materiałów budowlanych, zaopatrzenia w artykuły przemysłowe itd.) jest bezprzedmiotowe.^x

⁴ Obwieszczenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 25 kwietnia 1963 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 30 stycznia 1959 r. o powszechnym obowiązku wojskowym (Dz. U. 1963, nr 20, poz. 108).

⁵ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (Dz. U. 1952, nr 33, poz. 232).

⁶ Rozporządzenie Ministra Administracji Publicznej z dnia 3 października 1945 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Obrony Narodowej co do załatwienia spraw wojskowych, poruczonych władzom administracji ogólnej (Dz. U. 1945, nr 44, poz. 255).

Z uwagi na powyższy stan prawny proszę Pana Ministra, jako kierownika działu administracji państwowej w zakresie spraw wojskowych (art. 33 ust. 1 Konst. PRL) o ponowne rozpatrzenie sprawy powoływania alumnów Seminarium Duchownych Kościoła Rz. - Katol. W Polsce, ewent. po uprzednim przedstawieniu sprawy Radzie Ministrów i udzielenie mi odpowiedzi, która by uwzględniała zasady praworządne i stanęła na stanowisku podtrzymującym przejęte zobowiązania i gwarancje Rządu.

WARSZAWA, dnia 4 czerwca 1963 r.

/-/ + Stefan Kard. Wyszyński

x) Okólnik Urzędu do Spraw Wyznań z dn. 25.VII.58 – I-8/I/58 postanawia, że Wydziały do Spraw Wyznań będą decydowały o poborze względnie zwolnieniu duch. z wojska. Ponieważ Min. Sztachelski⁷ nie był do tego upoważniony żadną ustawą, Sekretarz Episkopatu złożył protest.

Pro vera copia

/podpis odręczny nieczytelny/

Pieczęć z napisem: „Sekretariat / PRYMASA POLSKI / Warszawa / ul. Miodowa 12, Tel. 31-21-57”

⁷ Jerzy Sztachelski (1911–1975) dr med., polityk komunistyczny. W latach 1956–1961 był ministrem bez teki.

2. **Odpowiedź Szefa Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego – Wiceministra Obrony Narodowej gen. dyw. Wojciecha Jaruzelskiego Prymasowi Polski kard. Stefanowi Wyszyńskiemu na pismo z 4 czerwca 1963 r., Warszawa 18, września 1963 r.**

ODPIS

SZEF GŁÓWNEGO ZARZĄDU POLITYCZNEGO
WOJSKA POLSKIEGO
WICEMINISTER OBRONY NARODOWEJ
Nr 1368
Warszawa, dnia 18 września 1963 r.

Ksiądz Kardynał Stefan WYSZYŃSKI
W a r s z a w a
ul. Miodowa 17

W odpowiedzi na pismo Nr 3037/63/P z dnia 4 czerwca 1963 r. uprzejmie wyjaśniam, że w sprawach poruszonych w w/wym. piśmie obowiązują następujące przepisy:

1. Zgodnie z art. 19 ustawy z dn. 30 stycznia 1959 r. o powszechnym obowiązku wojskowym /Dz. U. Nr 20, poz. 108 / organami właściwymi do przeprowadzenia poboru w kraju są prezydya wojewódzkich i powiatowych rad narodowych, nie zaś władze wojskowe.
2. W myśl art. 22 ust. 1 w/wym. ustawy organami właściwymi do orzekania o udzielaniu poborowym odroczeń zasadniczej służby wojskowej są powiatowe komisje poborowe.
3. Stosownie do art. 28 ust. 3 cyt. Ustawy Prezes Rady Ministrów określa szkoły wyższe i średnie, których studenci / uczniowie / są uprawnieni do korzystania z odroczeń zasadniczej służby wojskowej ze względu na odbywanie studiów, co zostało dokonane zarządzeniem Prezesa Rady Ministrów z dnia 12.IV.1963 r. /Monitor Polski Nr 32, poz. 165/; zarządzenie to nie zalicza seminariów duchownych do szkół uprawnionych do korzystania z tych odroczeń.
4. Na mocy ustawy z dnia 19.IV.1950 r. o zmianie organizacji naczelných władz państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej /Dz. U. Nr 19, poz. 156/ utworzony został, jako centralny organ administracji państwowej w zakresie stosunku Państwa do związków wyznaniowych, Urząd do Spraw Wyznań. Do jego kompetencji stosownie do § 3 ust. 1 i § 4 ust. 2 tymczasowego statutu organizacyjnego Urzędu do

Spraw Wyznań /MP Nr A – 78 poz. 905 z 1950 r./ należy koordynowanie spraw wyznaniowych z działalnością innych resortów oraz opiniowanie podań i zgłoszeń ogniw organizacyjnych wyznaniowych oraz wystąpień indywidualnych do innych władz i urzędów państwowych.

W związku z powyższym wspomniane na wstępie pismo skierowane zostało wg właściwości do Urzędu Spraw Wyznań.

SZEF GŁÓWNEGO
ZARZĄDU POLITYCZNEGO WP
WICEMINISTER OBRONY NARODOWEJ

/-/

Wojciech Jaruzelski
generał dywizji

Za zgodność:
Sekretarz Episkopatu
[parafka nieczytelna]

3. **Odpowiedź Sekretarza Episkopatu Polski bp. Zygmunta Choromańskiego gen. dyw. Wojciechowi Jaruzelskiemu na pismo z dnia 18 września 1963 r., Warszawa, 9 października 1963 r.**

ODPIS

Warszawa, dnia 9.X.1963 r.

SEKRETARZ EPISKOPATU

Nr 370.

Pan Wojciech Jaruzelski
Generał Dywizji

W odpowiedzi na pismo z dnia 18 września br. /Nr 1368/ z upoważnienia J. Em. Ks. Prymasa uprzejmie komunikuję co następuje:

Ponieważ pismo Ks. Prymasa z dnia 12.IV.1963 r. skierowane do Ministra Obrony Narodowej zostało przesłane „według kompetencji” do Urzędu do Spraw Wyznań, Ks. Prymas nowym pismem z dnia 4.VI. 1963 r. zakwestionował.

Pan Generał na pismo z dnia 4 czerwca odpowiada 18 września br., ale odpowiedź nie dotyczy zasadniczej sprawy.

Powołane artykuły 19, 22 i 28 ustawy o powszechnym obowiązku wojskowym /Dz. U. Nr 14, poz. 75/ – zacytowanie ustawy w piśmie Pana Generała jest błędne – wyraźnie precyzuje, kto wchodzi do powiatowych i wojewódzkich komisji poborowych /nie ma tam Urzędu do Spraw Wyznań /.

Ustawa o powszechnym obowiązku wojskowym nie daje żadnych uprawnień Urzędowi do Spraw Wyznań odnośnie do kwalifikowania poborowych. Nie daje tych uprawnień Urzędowi do Spraw Wyznań ani ustawa z dnia 19.IV.1950 r. ani też tymczasowy statut organizacyjny Urzędu do Spraw Wyznań.

Art. 4 ust. 2 ustawy z dnia 19.IV.1950 r. wyraźnie postanawia: „Do zakresu Urzędu do Spraw Wyznań należą sprawy stosunku Państwa do Wyznań, wchodzące dotychczas do zakresu działania Min. Admin. Publicznej”.

Nie może więc Ministerstwo Obrony Narodowej Urzędowi do Spraw Wyznań udzielić uprawnień, których mu ustawodawca nie przyznał specjalną normą prawną.

Skoro ustawodawca obiecał przekazać pewne uprawnienia Urzędowi do Spraw Wyznań np. odnośnie fundacji wyznaniowych, to wydał specjalną ustawę.

Ponadto wspomniany statut Urzędu do Spraw Wyznań uprawnia tenże Urząd do opiniowania i koordynowania spraw wyznaniowych a nie do decydowania.

Kompetentnym do zwolnienia alumnów Seminarium Duchownego w Gnieźnie, wcielonych już do jednostki wojskowej, był według ustawy z dnia 30.I.1959 r. o powszechnym obowiązku wojskowym jedynie Minister Obrony Narodowej i dlatego Ks. Prymas do Ministra Obrony Narodowej się zwrócił.

Ponadto art. 36 ustawy o powszechnym obowiązku wojskowym wyraźnie postanawia, że „Minister Obrony Narodowej może zarządzić zaliczenie niektórych kategorii poborowych do ponadkontyngentu bez poddawania ich badaniu lekarskiemu na komisji poborowej”.

Do r. 1958 Minister Obrony Narodowej w związku z postanowieniami Porozumienia Rządu PRL i Episkopatu z dnia 14.IV.1950 roku takie zarządzanie wydał:

„§4. Poborowych duchownych i zakonników oraz uczniów seminariów duchownych wyznań prawnie uznanych należy bez poddawania przeglądowi lekarskiemu zaliczyć do ponadkontyngentu” – zarządzenie Min. Obrony Narodowej z dnia 14.VI.1958 r. o poborze w 1958 r. /MP Nr 48, poz. 282 /.

W tym przedmiocie postanowienia ustawy z r. 1959 są identyczne.

Porozumienie do dziś dnia obowiązuje. Zaliczenie do ponadkontyngentu nie zależy więc od wytypowania szkół przez Prezesa Rady Ministrów, ale opiera się na zobowiązaniu Rządu PRL.

Proszę Pana Generała o wzięcie pod uwagę wyżej wymienionych argumentów i skorygowanie swoich wniosków.

Pismo Ks. Prymasa niewłaściwie zostało skierowane do Urzędu do Spraw Wyznań.

/-/

Biskup Zygmunt Choromański
Sekretarz Episkopatu

Za zgodność:
Sekretarz Episkopatu
[parafka nieczytelna]

4. Pismo Sekretarza Episkopatu bp. Zygmunta Choromańskiego do Prezesa Rady Ministrów Józefa Cyrankiewicza, Warszawa, 8 listopada 1963 r.

ODPIS

Warszawa, dnia 8.XI.1963 r.

SEKRETARZ EPISKOPATU
Nr 450.

Pan Józef CYRANKIEWICZ
Prezes Rady Ministrów

Wiceminister Obrony Narodowej zawiadomił J. Em. Ks. Prymasa pismem z dnia 18.IX.1963 r. Nr 1368, że odroczenie służby wojsk. alumnów Sem. Duch. Kościoła Rz. Katol. nie jest możliwe, gdyż seminaria nie zostały wymienione w zarz. Nr 61 Pr R. M. z dnia 12.IV.1963 r. /Mon. Pol. Nr 32 poz. 165/, a nadto, że uprawnienia odraczania zas. sł. wojsk. alumnów Sem. Duch. i duchownych należą do uprawnień Urzędu do Spraw Wyznań w myśl organiz. Urzędu do Spraw Wyznań /Mon. Pol. 1950 Nr A-78 poz. 905/.

Skutek jest taki, że alumni Sem. Duch. są powoływani do wojska; ostatnio w październiku b. r.

Stanowisko Min. Obrony Narodowej jest niezgodne z prawem i Porozumieniem zawartym przez Rząd PRL z Episkopatem Polskim dnia 14.IV.1950 r.

I. Ustawa z 30.I.1959 o powszechnym obowiązku wojskowym /Dz. Ust. 1963 Nr 20 poz. 108/ zna tak jak i poprzednia ustawa z 4.II.1950 dwa różne sposoby zwolnienia zobowiązanych z odbycia zasadniczej służby wojskowej:

- a/ odroczenie zas. służby wojsk. /art. 25/ udzielone studentom z 12.IV.1963 /Mon. Pol. Nr 32 poz. 165 / i
- b/ „zaliczenie do ponadkontygentowych” /art. 32/ dokonane przez wojskowego komendanta rejonowego wobec osób niepowołanych do odbycia służby wojskowej i nieposiadających odroczenia od a/ lub przez Min. Obr. Narod. /art. 36 / wobec niektórych kategorii poborowych i to bez poddania ich badaniu lekarskiemu na komisji.

II. Do końca 1958 r. Min. Obrony Narodowej w oparciu o Porozumienie Rządu i Episkopatu wydał coroczne zarządzenie w sprawie służby wojskowej alumnów polegające na ich zaliczeniu do ponadkontygentowych: np. zarz. 14.VI.1958 /Mon. Pol. Nr 48 poz. 282/: „§4 Poborowych duchownych i zakonników oraz uczniów Sem. Duchownych wyznań praw-

nie uznanych należy bez poddawania przeglądowi lekarskiemu zaliczać do ponadkontyngentowych”.

III. Rząd PRL w Porozumieniu zwartym 14.IV.1950 r. z Episkopatem Polski w szczeg. w punkcie 4 protokołu Wspólnej Komisji Rządu i Episkopatu przyjął zobowiązanie, że alumni seminariów duch. nie będą powoływani do czynnej służby wojskowej w celu umożliwienia im ukończenia studiów.

Postanowienia zawarte w powyższym protokole jako aktu normatywnego mają moc źródła, regulującego wzajemne prawa i obowiązki stron i są bezwzględnie obowiązujące.

IV. Z powyższego wynika, że wyliczenie alumnów seminariów duchownych w zarządzeniu Prezesa R.M. jako uprawnionych do uzyskania „odroczenia” nie oznacza, że alumni seminariów duchownych nie mogą być zwolnieni z odbycia służby wojskowej, gdyż w stosunku do alumnów od wielu lat stosowano „zaliczenie do ponadkontyngentowych” a prawo do tego zaliczenia przysługuje w myśl art. 32 ust. 1 ust. o powszechnym obowiązku wojskowym wyłącznie i samodzielnie wojskowemu komendantowi rejonowemu, wzgl. Ministrowi Obrony Narodowej.

V. Niezgodne i nie oparte w przepisach prawnych jest twierdzenie, że „zaliczenie do ponadkontyngentowych” osób w wieku poborowym lub „odroczenie” służby wojskowej należy do resortu Urzędu do Spraw Wyznań.

Nie istnieje żaden akt prawny, który by to uprawnienie co do alumnów Seminariów Duchownych odbierał wojskowemu Komendantowi rejonowemu wzgl. Ministrowi Obrony Narodowej i przekazywał resortowi Wyznań.

Przepis art. 4 ust. 2 ustawy z 19.IV.1950 /Dz. Ust. Nr 19 poz. 156 / stwierdza, że:

„do zakresu Urzędu do Spraw Wyznań należą sprawy stosunku Państwa do Wyznań wchodzące dotychczas do zakresu działania Min. Adm. Publicznej”.

Zaś statut org. Urzędu do Spraw Wyznań /Mon. Pol. 1950 Nr A-78 poz. 905 / nie „przekazuje” żadnych nowych spraw ani też nie wprowadza dla Państwa nowych uprawnień w stosunku do wyznań, bo na to by Państwu przyznać jakieś nowe uprawnienie lub istniejące przekazać Urzędowi do Spraw Wyznań wymagana jest ustawa / np. ust. 13.IV.60 – Ds. U. Nr 20 poz. 119 – przekazuje Urzędowi do Spraw Wyznań uprawnienia w zakresie fundacji związków wyznaniowych /.

Zresztą statut organizacyjny Urzędu do Spraw Wyznań stwierdza, że Urząd do Spraw Wyznań może jedynie „koordynować” i „opiniować” ale nigdy „załatwiać” sprawy np. odroczenie lub zaliczenie alumnów do ponadkontyngentowych, bo to w ustawie należy jedynie do władz wojskowych, w szczeg. do Ministra Obrony Narodowej w myśl art. 36 ustawy o powszechnym obowiązku wojskowym.

Ponieważ Wiceminister Obrony Narodowej wobec sugestii Urzędu do Spraw Wyznań niesłusznie uznał swą niekompetencję, zwracam się w imieniu Ks. Prymasa do Pana Prezesa z prośbą o interwencję i wyjaśnienie, że uprawnionym do zaliczeń alumnów do ponadkontyngentu w myśl art. 36 ust. Z 30.I.1959 r. jest Minister Obrony Narodowej, a nie Urząd do Spraw Wyznań i spowodowanie Min. Obrony Narodowej do zastosowania art. 36 powyż. ust. w stosunku do alumnów Seminariów Duchownych i zaliczenie ich do ponadkontyngentu bez poddawania ich przeglądowi lekarskiemu na komisjach lekarskich zgodnie z Porozumieniem zawartym w tym względzie w protokóle Komisji Wspólnej Rządu PRL i Episkopatu.

/-/

Biskup Zygmunt Choromański
Sekretarz Episkopatu

Za zgodność:
Sekretarz Episkopatu
[parafka nieczytelna]

5. Odpowiedź Szefa Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego – Wiceministra Obrony Narodowej gen. dyw. Wojciecha Jaruzelskiego bp. Zygmuntowi Choromańskiemu na pismo z 9 października 1963 r., Warszawa, 11 listopada 1963 r.

[pismo firmowe z orłem]

SZEF GŁÓWNEGO ZARZĄDU POLITYCZNEGO
WOJSKA POLSKIEGO
WICEMINISTER OBRONY NARODOWEJ
Nr 1651

Warszawa, dnia 19.11.1963 r.
Sekretariat Episkopatu
wpłynęło 20 NOV. 1963

Dotyczy:

Ksiądz Biskup
Zygmunt CHOROMAŃSKI
W a r s z a w a

W odpowiedzi na pismo z dnia 9.10.1963 r. Nr 370 komunikuję, że:

- Ministerstwo Obrony Narodowej nie znajduje obecnie podstaw do wydania zarządzenia o zaliczeniu uczniów seminariów duchownych do ponadkontyngentu bez poddawania ich przeglądowi lekarskiemu. Zarządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 14 czerwca 1958 r. o poborze w 1958 r. /Mon. Pol. Nr 48, poz. 282 / dotyczyło, jak wskazuje jego nazwa, tylko poboru w 1958 r. i obecnie nie obowiązuje;
- Ministerstwo Obrony Narodowej nie znajduje także podstaw do zwolnienia od powszechnego obowiązku wojskowego b. uczniów Seminarium Duchownego w Gnieźnie, odbywających obecnie zasadniczą służbę wojskową;
- Urząd do Spraw Wyznań jest centralnym organem administracji państwowej w zakresie stosunku Państwa do związków wyznaniowych. W związku z tym poprzednia korespondencja w sprawie służby wojskowej uczniów seminariów duchownych została przesłana do tego urzędu, jak również będzie przekazywana temu urzędowi w przyszłości.

SZEF
Głównego Zarządu Politycznego WP
Wiceminister Obrony Narodowej
[podpis nieczytelny]
gen. dyw. Wojciech Jaruzelski

6. Pismo bp. Bronisława Dąbrowskiego wz. Sekretarza Episkopatu do Wicedyrektora Urzędu do Spraw Wyznań dr. Jana Bohdana w sprawie wręczenia wezwania 14 alumnom Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie i 16 alumnom Seminarium Duchownego XX. Pallotynów w Ołtarzewie, Warszawa, 19 października 1964 r.

Warszawa, dnia 19.X.64

SEKRETARZ EPISKOPATU

Nr 470.

Do
Pana Dr. Jana BOHDANA
V – Dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań
w Warszawie

W dniu 17 bm. w godzinach popołudniowych WKR doręczyło przez gońca 14 alumnom Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie i 16 alumnom – zakonnikom po ślubach Seminarium Duchownego XX. Pallotynów w Ołtarzewie wezwanie po odbiór kart wcielenia do służby wojskowej.

Tak Rektorzy obu Seminariów – jak i alumni, są zaskoczeni tymi nagłymi decyzjami, godzącymi w prawo Seminarium Duchownego, jako uczelni do niezakłóconego szkolenia duchownych, a także w prawo alumnów do kontynuowania bez przerwy nauki, jaką rozpoczęli.

Akurat to zaskoczenie ma miejsce w czasie, gdy artykuł redakcyjny Trybuny Ludu z dn. 20.IX.64 „W sprawie stosunków między Państwem a Kościołem” oświadcza:

„Stanowisko państwa ludowego wobec problemu religii a także konkretnie wobec kościoła katolickiego w Polsce było już nieraz w sposób autorytatywny wyjaśniane, zasady stosunków państwo – kościół zawarte są m.in. w znanych porozumieniach z kwietnia 1950 r. i z grudnia 1956 r.”
A porozumienie z 1950 r. między Rządem PRL a Episkopatem Polski konkretnie postanawia:

„Realizując ustawę o służbie wojskowej władze wojskowe będą stosowały odroczenia dla alumnów seminariów w celu umożliwienia im ukończenia studiów, zaś księża po wyświęceniu i zakonnicy po złożeniu ślubów nie będą powoływani do czynnej służby wojskowej lecz będą przenoszeni do rezerwy zakwalifikowanej do służby pomocniczej”. (Protokół do porozumienia, pkt 4).

W wykonaniu zaś Porozumienia Pełnomocnik Rządu do Spraw Stosunków z Kościołem Dr Jerzy Sztachelski wydał okólnik z dn. 25.VII.58 Nr 1.8/I/58 „w celu uporządkowania i ujednoczenia procedury zwalniania poborowych należących do stanu duchownego od obowiązku służby wojskowej” – który ustalał, że na podstawie zaświadczenia Wydziałów do Spraw Wyznań, duchowni będą zaliczani do ponadkontyngentu.

Rektorat Seminarium Metropolitalnego Warszawskiego, jak również Rektorat Seminarium XX. Pallotyńów, zgodnie z powyższym okólnikiem przesłał do W.S.W.⁸ w odpowiednim czasie wykaz alumnów. W.K.R.⁹ natomiast nie otrzymał dotąd z Wydziału do Spraw Wyznań przepisanych okólnikiem zaświadczeń i dlatego nastąpiło powołanie do wojska, a stąd przerwanie nauki z dużą szkodą wezwanych.

Ponadto wśród powołanych do wojska są alumni, którzy ukończyli lat 23, którzy zgodnie z art. 33 ustawy o poborze z dn. 30.I.59 powinni być przeniesieni do rezerwy – inni znowu niedomagają na zdrowiu, inni przy przeglądzie otrzymali kat. C. itd.

Wobec tego proszę Pana Dyrektora o łaskawą i skuteczną interwencję wobec Władz Wojskowych, aby wezwanych do wojska zwolniono i pozwolono im kontynuować rozpoczęte studia.

Wz. /-/ + B. Dąbrowski
SEKRETARZ EPISKOPATU

Za zgodność
[parafka nieczytelna]

⁸ WSW – Wojskowa Służba Wewnętrzna, działająca w latach 1957–1990 wojskowa służba specjalna, będąca instytucją kontrwywiadu wojskowego i służby zabezpieczającej bezpieczeństwo Sił Zbrojnych PRL oraz utrzymania dyscypliny wojskowej.

⁹ WKR – Wojskowe Komendy Rejonowe. Ustawą z 4 lutego 1950 o powszechnym obowiązku wojskowym istniejące dotychczasowe Rejonowe Komendy Uzupełnień (RKU) zmieniły nazwę na Wojskowe Komendy Rejonowe. Dz. U. 1950, nr 6, poz. 46.

7. Pismo [protest] Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do Ministra Obrony Narodowej Marszałka Mariana Spychalskiego w sprawie poboru alumnów seminariów duchownych diecezjalnych i zakonnych do wojska, Warszawa, 14 kwietnia 1965 r.

PRYMAS POLSKI

Warszawa, dn. 14 kwietnia 1965 r.

Do
Pana Ministra Obrony Narodowej
Marszałka Mariana SPYCHALSKIEGO
w Warszawie

W poczuciu odpowiedzialności za dobro fizyczne i moralne alumnów powołanych do służby wojskowej, wobec gwałcenia zasad społecznej sprawiedliwości w stosunku do nich, zwracam się do Pana Ministra z prośbą o rozpatrzenie tej sprawy.

Pobór alumnów Seminariów Duchownych diecezjalnych i zakonnych do wojska nastąpił wbrew porozumieniu między Kościołem a Państwem z r. 1950 i stosowany był jako narzędzie represji na odcinku polityki Państwa wobec Kościoła. Wiadomo to było w stosowaniu specjalnego „rozdzielnika” dotyczącego poboru w niektórych tylko Seminariach i przy ustaleniu z góry liczby poborowych. Decyzję wydał Urząd do Spraw Wyznań, co ujawniło się w Komisjach Poborowych i przy okazji wszelkich odwołań. Pobór przeprowadzono niekiedy tak bezwzględnie, że na żądanie Urzędu do Spraw Wyznań zabierano do wojska alumnów nawet z kategorią zdrowia „C”, lecz nie stosowano w wojsku w stosunku do nich ulg, jakie dla tej kategorii poborowych są przewidywane. Nic dziwnego zatem, że później zwalniano z wojska alumnów ciężko chorych wydając im zaświadczenie, iż choroba istniała jeszcze przed poborem, podczas gdy Komisja Poborowa nie chciała uwzględnić tłumaczeń i świadectw lekarskich, przedstawianych przez poborowych alumnów. Wypadki takie miały miejsce w kilku Seminariach, w Seminarium zaś warszawskim zdarzył się fakt, że alumn uznany przez Komisję Poborową za całkowicie zdrowego (kategoria „A”) wrócił po kilku miesiącach tak wyczerpany fizycznie i nerwowo, że nie nadaje się do dalszych studiów. Wydane mu zaś w wojsku świadectwo lekarskie stwierdza, że choroba istniała już przed poborem!

W ostatnim czasie stosunek do alumnów odbywających służbę wojskową uległ zmianie na skutek utworzenia trzech specjalnych dla ich jednostek. Na pierwszy rzut oka mogłoby się wydawać, że zgrupowanie samych alumnów i stworzenie kulturalniejszych warunków bytu zasługują na pozytywną ocenę. Biorąc jednak

pod uwagę stosowane w tych trzech jednostkach metody oraz zarysowujące się cele takiego zgrupowania, należy widzieć w tym dalszy ciąg przemyślanej walki z powołaniami kapłańskimi i zakonnymi, jak również w ogóle z Seminariami w Polsce, prowadzonej według dyrektyw Urzędu do Spraw Wyznań.

Głównym zadaniem specjalnych jednostek wojskowych dla kleryków jest całkowite odciążenie ich od obranej drogi powołania, co niedwuznacznie wypowiadają niektórzy oficerowie – obecni „przełożeni” alumnów. Prawdziwość tych wypowiedzi potwierdza cały system szkolenia i wychowania zastosowany do kleryków, a więc:

1/ Utrudnianie lub ograniczanie życia religijnego kleryków: przepustki niedzielne kleryków są bardzo ograniczone, o wiele więcej, niż w normalnych jednostkach wojskowych, dawane są najczęściej po południu, gdy główne nabożeństwa w kościołach już się skończyły. Choć jednostka składa się z samych prawie kleryków, modlić się im publicznie nie wolno.

Utrudnia się nawet modlitwę prywatną. Ostatnio [miały] miejsce fakty tego rodzaju, że na salę sypialną wchodził przed snem podoficer i gdy zastał kleryka modlącego się prywatnie, po cichu, nakazywał mu przerwać modlitwę, a gdy rozkaz nie został wykonany, dowództwo stosowało za to sankcje karne.^{1/}

1/ I tak Alumn Lewandowski od 20 dni przebywa w areszcie karnym za to, że stanął w obronie prawa do modlitwy. Alumn N. z Wrocławia, przebywa 14 dni w areszcie za głośnie odmawianie modlitwy. W sposób złośliwy zmusza się Alumnów do łamania przepisów o poście. Podczas gdy w czwartki podaje się potrawy postne, w piątki z reguły podawane są pokarmy mięsne. Gdy klerycy odmawiają przyjmowania tych pokarmów skazywani są na uciążliwe ćwiczenia karne, np. bieg przez miasto w pełnym obciążeniu rynsztunku. Za wspólny pacierz urządzono w Gdańsku Alumnom 4 dni ostrego alarmu, bez możliwości snu¹⁰.

2/ Poddaje się kleryków specjalnej propagandzie, w dużej mierze ateistycznej i antykościelnej, przy tym dla wykładów tych poświęca się więcej czasu, niż dla nauki ściśle wojskowej. Sprowadza się specjalnych prelegentów i prelegentki, a biblioteka zaopatrzona jest bardzo obficie w tzw. „literaturę religioznawczą”, która w ujęciu marksistowskim jest właściwie ateistyczna, a w najlepszym wypadku laicystyczna. Zabrania się klerykom posiadania jakiegokolwiek katolickiej literatury religijnej.

Zwracam uwagę Pana Ministra na to, że fakt ten kryje w sobie rażące pogwałcenie wolności sumienia. Ludzi bowiem dorosłych, wolnych obywateli

¹⁰ Tekst w dokumencie został umieszczony w przypisie. Wspomniany w piśmie alumn to Ryszard Kazimierz Lewandowski, alumn Seminarium Duchownego w Warszawie, odbywający służbę wojskową w latach 1964–1966 w JW 3761 w Wałczu oraz w JW 3684 w Gdańsku.

Polski Ludowej zmusza się pod sankcjami i rygorami wojskowymi wysłuchać rzeczy, które godzą w ich przekonania katolików i godność ich stanu duchownego.

3/ Stosowanie nacisku ideologiczno-organizacyjnego: alumnów „zachęca się” do wstępowania do Kół Młodzieży Wojskowej lub analogicznych Drużyn Służby Socjalistycznej, organizacje te w swoich założeniach mają przygotować przyszłych członków PZPR, szerząc ideologię laicką i ateistyczną. „Zachęty” stosowane przez oficerów szkolenia politycznego są m.in. następujące: uzależnienie urlopów, przepustek, wycieczek od wstąpienia do KMW, sposób zaś przedstawienia waha się od pochlebstw i obietnic do gróźb.

4/ Metody „wychowawcze” mające na celu osłabienie poziomu religijno – moralnego alumnów: wyliczyć tu można takie imprezy, jak filmy z wydźwiękiem erotycznym lub antyreligijnym, na którym muszą wszyscy być obecni, zabawy taneczne z udziałem dziewcząt, również przymusowe dla wszystkich.

Wobec alumnów odnoszących się niechętnie do powyższych metod, lub wypowiadających się o nich krytycznie, stosuje się szykany i groźby, a nawet kary dyscyplinarne.

5/ Odcięcie od środowiska seminaryjnego a nawet w pewnym sensie od świata zewnętrznego, co sprawia, że „jednostki kleryckie” w Gdańsku, Szczecinie i Opolu nazwać można raczej „obozami” karnymi, niż normalnymi jednostkami wojskowymi. Przede wszystkim pod pozorem „intensywnego szkolenia” nie dopuszcza się do odwiedzin w jednostkach ze strony wychowawców seminaryjnych, a nawet ze strony rodzin alumnów, bo odwiedziny mogą się odbyć tylko w dni świąteczne i przedświąteczne, z ograniczeniem ponadto do jednej osoby. Przepustki indywidualne „na miasto” są wydawane bardzo rzadko, natomiast urządzi się wycieczki zbiorowe i to właśnie w niedziele – dla uniemożliwienia uczestnictwa we Mszach św. oraz dla udaremnienia kontaktów indywidualnych z przedstawicielami Seminarium, bądź rodziną. Listy – tak od kleryków, jak i do nich skierowane – są poddawane kontroli, niektóre w ogóle nie docierają do adresatów. Alumnom nie wolno ani otrzymywać z Seminarium ani przechowywać u siebie podręczników i skryptów teologicznych. Obok tego odcinania kleryków od kontaktów ze światem zewnętrznym, rozpuszcza się pogłoski, jakoby każdy kleryk w wojsku otrzymywał niebywałe subwencje ze strony Seminarium i jakoby te sumy pieniężne obracane były przez alumnów na zakup „przedmiotów zbytku”, przede wszystkim kawy, wina i wódki.

6/ Najbardziej jawnym dowodem tego, że służba wojskowa ma spowodować u kleryka odstępstwo od swych ideałów, jest fakt, że z chwilą zerwania stosunku z Seminarium będą zwolnieni z wojska i bez egzaminów przyjęci zostaną na wyższe studia świeckie z zapewnionym wysokim stypendium. Powołanie kapłańskie jest przedstawiane jako niepatriotyczne i wrogie Polsce.

Powyżej wymienione, jak również inne fakty, są dowodem tego, że służba wojskowa kleryków jest wykorzystywana dla niszczenia powołań i dla osłabienia ich przekonań religijnych. Stosunek Władz Państwowych do kleryków w wojsku stwarza atmosferę dyskryminacji i nietolerancji religijnej.

Jaki może być skutek podobnych metod „wychowawczych”? Tylko taki, że kleryk albo ulegnie wywieranej na niego presji, załamie się, zdemoralizuje się i zdradzi swoje powołanie, albo też wytrwa i wróci do seminarium. W obydwu wypadkach poniesie ze sobą w życie poczucie głębokiej krzywdy i niechęci do władz Polski Ludowej, które pozwalały sobie w stosunku do niego na tak dyskryminacyjne metody.

Panie Ministrze, czy wolno komukolwiek w Polsce marnować grosz publiczny – bo ta „służba wojskowa” kleryków przecież kosztuje – na szkodę nie tylko Kościoła, ale i Państwa? Czy wolno ze szlachetnej służby wojskowej czynić narzędzie ateizacji i walki z wolnością wyboru drogi życiowej? Czy godzi się rzucać na służbę przygotowawczą do obrony Ojczyzny cień narzędzia karnego? Czy ateści i gwałciciele sumień mają więcej do powiedzenia w wojsku, niż Pan Marszałek? Na chwilę nie mogę przecież uwierzyć w to, że dzieje się to z polecenia pana Ministra Obrony Narodowej.

Wziąwszy to pod uwagę zwracam się niniejszym do Pana Ministra, aby wniknął w przedstawione fakty i spowodował, żeby nie miały one więcej miejsca w jednostkach wojskowych, gdzie przebywają klerycy, oraz aby – zgodnie z porozumieniem między Kościołem a Państwem – wszyscy alumni Seminarium Duchownych zostali zwolnieni ze służby wojskowej i na przyszłość do tej służby pociągani nie byli. Z pewnością nie ucierpi na tym ich wychowanie obywatelskie, które metodami, jakie się stosuje wobec nich w wojsku, nie tylko nie zostaje urzeczywistnione, lecz przeciwnie ulega osłabieniu. Na pewno powrót alumnów do pracy szkolnej nie osłabi obronności kraju, a władzom kościelnym przywróci zaufanie do Ministerstwa Obrony Narodowej.

Imieniem Episkopatu Polski,
na mocy decyzji
Konferencji Plenarnej Episkopatu
/ - / + Stefan Kardynał Wyszyński

Za zgodność:
[parafka nieczytelna]

Pieczeń z napisem: „Sekretariat / PRYMASA POLSKI / Warszawa / ul. Miodowa 12, Tel. 31-21-57”

8. Pismo Szefa Gabinetu Ministra Obrony Narodowej płk. dr. Zygmunta Zielińskiego do Sekretariatu kard. Stefana Wyszyńskiego informujące o przekazaniu Urzędowi do Spraw Wyznań pisma [protestu] Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do Ministra Obrony Narodowej Marszałka Mariana Spychalskiego w sprawie poboru alumnów seminariów duchownych diecezjalnych i zakonnych do wojska, Warszawa, 11 maja 1965 r.

MINISTERSTWO OBRONY NARODOWEJ
GABINET MINISTRA

Warszawa, dnia 11 maja 1965 r.

356/18/65

SEKRETARIAT KS. KARD. ST. WYSZYŃSKIEGO
Warszawa
ul. Miodowa nr 17

Uprzejmie powiadamiam, że pismo z dnia 14 kwietnia 1965 r. skierowane zostało do Urzędu do Spraw Wyznań stosownie do jego kompetencji wynikających z ustawy z dnia 19.4.1950 r. (Dz. U. Nr 19, poz. 156).

SZEF GABINETU
MINISTRA OBRONY NARODOWEJ
/-/ Zieliński
płk dr Zygmunt ZIELIŃSKI

Za zgodność:
[parafka nieczytelna]

Pieczęć z napisem: „Sekretariat / PRYMASA POLSKI / Warszawa / ul. Miodowa 12, Tel. 31-21-57”

9. Odpowiedź Dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań dr. Aleksandra Skarżyńskiego na pismo kard. Stefana Wyszyńskiego z dnia 14 kwietnia 1965 r., Warszawa, 1 czerwca 1965 r.

DYREKTOR
URZĘDU DO SPRAW WYZNAŃ

Warszawa, dnia 1 czerwca 1965 r.

Nr Z-520/IV/Woj/4/65

Ksiądz Kardynał Stefan WYSZYŃSKI
Prymas Kościoła Rzymskokatolickiego w PRL
Warszawa

Urząd do Spraw Wyznań otrzymał list od Księdza Kardynała z dnia 14 kwietnia br. wraz ze szczegółowymi wyjaśnieniami Ministerstwa Obrony Narodowej z których wynika, że zarzuty zawarte w tym liście nie znalazły potwierdzenia.

Co więcej, Ministerstwo Obrony Narodowej wypowiada się kategorycznie przeciwko supozycjom jakoby w fakcie zgrupowania alumnów w kilku jednostkach „...należy widzieć dalszy ciąg przemyślanej walki z powołaniami kapłańskimi i zakonnymi jak również w ogóle z seminariami w Polsce” oraz, że „...służba wojskowa kleryków jest wykorzystywana do niszczenia powołań i dla osłabienia ich przekonań religijnych”. Przypisywanie tego rodzaju intencji Władzom Wojskowym jest całkowicie bezzasadne, ponieważ wszystkie jednostki Ludowego Wojska Polskiego mają jeden główny cel – przygotować przyszłych żołnierzy, bez względu na to z jakich środowisk się wywodzą tak, aby umieli godnie i z całą ofiarnością świątłych obywateli stać na straży granic Rzeczypospolitej.

Ze swej strony pragnę wyrazić zdziwienie, że Kierownictwo Episkopatu nadaje tego rodzaju opiniom rangę dojrzałych sądów a niesprawdzonym faktom znaczenie dowodu. Sądzę jednak, że Ksiądz Kardynał zważywszy na wyżej przytoczone wyjaśnienia Ministerstwa Obrony Narodowej – podejmie odpowiednie kroki celem położenia kresu upowszechnianiu – przez nieodpowiedzialne jednostki – opinii wypaczających faktyczny sens i charakter wojskowej służby alumnów.

P. o. DYREKTORA URZĘDU
/-/ Skarżyński
/Dr Aleksander Skarżyński/

Za zgodność:
[parafka nieczytelna]

Pieczęć z napisem: „SEKRETARIAT PRYMASA POLSKI / WYDZIAŁ SPRAW ZAKONNYCH / Warszawa 10, ul. I Armii W.P. 12”

10. Pismo Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do Ministra Obrony Narodowej Marszałka Mariana Spychalskiego wskazujące na niewłaściwość odesłania pisma z 14 kwietnia 1965 r. do Urzędu do Spraw Wyznań, Warszawa, 1 lipca 1965 r.

ODPIS

PRYMAS POLSKI

Warszawa, dnia 1 lipca 1965 r.
2529/65/P

Pan Marszałek Marian SPYCHALSKI
Minister Obrony Narodowej
w Warszawie

Potwierdzam odbiór listu z dnia 11 maja 1965, nr 356/18/65, dotyczącego mojego pisma z dnia 14 kwietnia 1965 roku. Skierowanie tego pisma do Urzędu do Spraw Wyznań uważam za niewłaściwe, gdyż Ustawa, na którą się powołuje wspomniany list z dnia 11 maja br., podpisany przez Szefa Gabinetu Ministra Obrony Narodowej, określa, że „Do zakresu działania Urzędu do Spraw Wyznań należą sprawy stosunku Państwa do Wyznań, wchodzące dotychczas do zakresu działania Ministra Administracji Publicznej” /art. 4 p. 2 Ustawy 19.4.1950 – Dz. U. nr. 19, poz. 156/. Ustawa z dnia 19.4.1950 nie daje Urzędowi do Spraw Wyznań kompetencji w sprawach, które są ściśle związane z pełnieniem służby wojskowej w jednostkach, wyłącznie podległych kompetencji Władz Wojskowych.

Nie istnieje żadna inna Ustawa, która by nadawała Urzędowi do Spraw Wyznań kompetencje kwalifikowania jakichkolwiek spraw czy problemów na terenie jednostek wojskowych.

Żadną miarą nie można ograniczać uprawnień obywatela, określonych przez Konstytucję PRL. Zgodnie z art. 33 i 73 Konstytucji mam prawo zwracać się do każdego Ministra, kierującego określonym działem administracji publicznej, z prośbą o udzielenie odpowiedzi /por. art. 69/.

Nie chcę kwalifikować postępowania Urzędów MON, jak mi do tego daje prawo przytoczony art. 73 p. 2 Konstytucji, ale muszę stwierdzić, że uporczywe odmawianie mi odpowiedzi na kierowane z zaufaniem pisma do Pana Ministra Obrony Narodowej, narusza moje prawo obywatelskie, jest niezgodne z praworządnością i zasadami demokracji, jakimi się szczyci nasze Państwo oraz nosi cechy dyskryminacji.

Nie jest rzeczą możliwą w praworządym Państwie, aby obywatel we wszystkich swoich uprawnieniach był zależny od jednego Urzędu, a więc skazany praktycznie na wolę kilku urzędników. Jest to potworna niewola, przed którą broni się sumienie Narodów. Któż bardziej, jak właśnie ludzie, powołani do Obrony Narodowej, powinni stać na straży praw obywateli, by bronić ich nie tylko od niewoli zewnętrznej, ale i wewnętrznej.

Zmuszony jestem powiedzieć tę gorzką prawdę, w poczuciu zagrożonych praw obywatelskich. To, co się dzieje z Alumnami Seminariów Duchownych w wojsku, jeszcze dziś, według najnowszych informacji, jakie posiadam, jest dowodem, że list mój do Pana Ministra nie odniósł żadnego rezultatu. Przeprowadzane wśród kleryków w wojsku „przeszkolenie światopoglądowe” nie ma nic wspólnego z „przygotowaniem przyszłych żołnierzy do głównego celu – obrony granic Rzeczypospolitej” /por. odpis pisma Urzędu Spraw Wyznań/.

W dalszym ciągu oczekuję, że Pan Minister Obrony Narodowej wejrzy osobiście w sytuację Alumnów Seminariów Duchownych, odbywających służbę wojskową, i Swoim autorytetem wpłynie, by służba wojskowa nie była wykorzystywana do propagandy ateistycznej, do nacisków ideologicznych i do odwodzenia Alumnów od ich powołania.

1 załącznik

/-/ + Stefan Kard. Wyszyński

Za zgodność:

11. Pismo bp. koadiutora Herberta Bednorza do Sekretarza Episkopatu Polski informujące o liczbie alumnów powołanych do odbycia zasadniczej służby wojskowej i zwolnionych, Katowice, 24 października 1966 r.

KURIA DIECEZJALNA

Katowice

ul. Jordana 39 – tel. 512-160

skr. p. 107

Katowice dnia 24 października 1966

Nr V T II – 2333/66

Prześwietny

Sekretarz Episkopatu Polski

WARSZAWA

Uprzejmie zawiadamiam, że z Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie powołano do wojska następującą liczbę kleryków:

Rok 1962: powołano 42, z tej liczby zwolniono --

Rok 1965: powołano 24, z tej liczby zwolniono 8

Rok 1966: powołano 33, z tej liczby zwolniono 19

Razem: powołano 99, zwolniono 27

Pobór kleryków do wojska odbył się w czterech rzutach. Służbę wojskową pełni aktualnie 24 alumnów Śląskiego Seminarium Duchownego. Reszta ukończyła już służbę.

Z wyrazami głębokiej czci

/podpis nieczytelny/

+ Herbert Bednorz

Biskup Koadiutor

12. Pismo Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego (w imieniu Episkopatu Polski) do Ministra Obrony Narodowej Marszałka Mariana Spychalskiego w sprawie powoływania alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej, Warszawa, 26 listopada 1966 r.

Warszawa, dnia 26 listopada 1966 r.

N. 4037/66/P.

Do
Pana Marszałka Mariana SPYCHALSKIEGO
Ministra Obrony Narodowej
Warszawa

Już niejednokrotnie zwracaliśmy się do Pana Marszałka w sprawie, którą dziś pragniemy Mu ponownie przedłożyć. Ze względu na dyskretny charakter pisma prosimy, by Pan Marszałek zechciał osobiście zainteresować się naszymi przedłożeniami, a nie odsyłał pisma do Urzędu do Spraw Wyznań. Sprawy bowiem tu przedłożone należą do kompetencji Władz Wojskowych.

Mimo twierdzeń Kancelarii Pana Marszałka, że powinniśmy zwracać się w sprawie służby wojskowej kleryków do Urzędu do Spraw Wyznań, nie możemy tego uczynić, gdyż nie znamy obowiązujących podstaw prawnych takiego podziału kompetencji.

Zawsze zwracaliśmy się do Pana Marszałka i tym razem to czynimy, gdyż jesteśmy przeświadczeni, że sprawy przez nas poruszane leżą w granicach Jego najwyższej kompetencji.

Klerycy odbywający służbę wojskową zostali w ubiegłym roku zgromadzeni w specjalnych jednostkach, w celu odcięcia ich od ogólnego wojskowego środowiska, na które przecież oddziaływali dodatnio pod każdym względem. Nie trudno stwierdzić na podstawie obserwacji, że władze nie usiłowały w ten sposób stworzyć lepszych warunków klerykom pełniącym służbę wojskową. Wydaje się, że właśnie ten dodatni wpływ naszych alumnów na swoich wojskowych kolegów stał się jedną z przyczyn decydujących w kwestii odseparowania ich od reszty wojskowych. Drugą przyczyną było to, iż w odrębnych oddziałach łatwiej zastosować można wobec kleryków specjalny sposób postępowania, mający jak widać na celu złamanie ich przekonań religijnych i ich zasad moralnych.

Sądziliśmy, że doświadczenia lat ubiegłych skłonią władze wojskowe do zmiany postępowania, ale również w roku bieżącym, w czasie jesienno-poborowego, kleryków z całej Polski skierowano do jednego ośrodka wojskowego w Bartoszycach, wojew. Olsztyn. Nic nie wskazuje na to, żeby władze odstąpiły

od schematu, jaki przyjęły uprzednio w celu bezkompromisowego zwalczania wśród kleryków religijności, moralności kat. oraz ich przekonań związanych z powołaniem kapłańskim. O takich zamierzeniach świadczy zarówno skomasowanie rekrutów-kleryków w jednym ośrodku w Bartoszycach, jak również wydarzenia ostatnich miesięcy, jakie miały miejsce w jednostkach wojskowych, gdzie większość stanowią klerycy. Tworzy się tam atmosferę niesprzyjającą ich życiu religijnemu. Klerykom zabraniano modlić się prywatnie i wspólnie, a nawet za modlitwę karano ich, choć starano się te fakty upozorować inaczej. Przepustki były wydawane rzadko, rzadziej niż wojskowym świeckim, i to w takim czasie, by uniemożliwić praktyki religijne, a przede wszystkim uczestniczenie we Mszy św. Alumnom, którzy swą postawą wyrażali zdecydowanie dezaprobatę dla stosowanych wobec nich metod, urlopy były odraczane aż do ostatnich dni służby wojskowej. Alumnów w wojsku traktowano często ordynarnie i arogancko, podobnie odnoszono się do ich gości, których starano się nie dopuścić do widzenia z klerykami. Szczególnie niegrzecznie traktowano księży odwiedzających kleryków.

Dwa lata służby wojskowej to – w myśl założeń czynników politycznych – czas, w którym alumn powinien zapomnieć filozofię i teologię. Dlatego zabraniano alumnom przechowywania skryptów i podręczników seminaryjnych. Zajęcia zaś codzienne tak rozkładano, by nawet chwili nie pozostało na studium prywatne. Kleryków wykorzystywano przy budowie dróg, pomników, porządkowaniu ulic, a gdy nie było żadnej konkretnej roboty, wymyślano zajęcia bezcelowe, aby alumn nie mógł sięgnąć do książki, aby się odzwyczaił od nauki. Jest to tym bardziej zastanawiające, że dziś naukę bardzo się popiera, a studentom świeckim ułatwia na wszelki sposób studia. W celu odciążenia kleryków od nauki i uniemożliwienia jej, przedłużano im czas szkolenia unitarnego, podwyższano wymagania i mnożono zadania, z których zresztą klerycy wywiązywali się na ogół bardzo dobrze.

Samo powołanie alumnów do wojska traktowano jako represję, w stosunku do poszczególnych Seminarium Duchownych. Metody zaś stosowane w czasie służby wojskowej miały charakter wybitnie represyjny a nawet dyskryminacyjny. Prowadziło to w poszczególnych wypadkach do załamania sił psychicznych i fizycznych niektórych alumnów. Tak więc ogólnie klerycy po powrocie z wojska skarżą się na wyczerpanie psychiczne, a niektórzy z nich musieli poddać się leczeniu psychiatryczno-neurologicznemu. W jednostce wojskowej 3684 /Gdańsk 8/ alumn Bienias Jan¹¹ z Sandomierza zachorował w czasie służby wojskowej na gruźlicę, a mimo to nie został zwolniony z wojska wcześniej. Skrajny wypadek

¹¹ Jan Bienias, alumn Seminarium Duchownego w Sandomierzu, odbywał służbę wojskową w latach 1964–1966 w JW 3684 w Gdańsku.

załamania psychicznego miał również miejsce w tejże jednostce, aczkolwiek ofiarą jego padł nie alumn, lecz świecki człowiek: mat Pietrucha. Na skutek zatargów z zastępcą dowódcy jednostki do spraw politycznych – kapitanem S., mat Pietrucha popełnił samobójstwo, dnia 23 kwietnia 1966 r. przed śmiercią oświadczył kapitanowi S., że jest załamany psychicznie traktowaniem, jakiego doznał od dowództwa za to, że solidaryzował się z klerykami.

W jednostkach kleryckich bardzo często nie decydował o losie alumnów dowódca, ale oficer polityczny, który dyktował dowódcy sposób postępowania. Ciż sami oficerowie czynili wszystko, aby kleryków w wojsku załamać w ich powołaniu kapłańskim. Dokonywało się to za pomocą odpowiednich wykładów polityczno-światopoglądowych, w których dominantą były niewybredne oszczerstwa, kalumnie rzucane na Prymasa Polski i Episkopat Polski w ogóle, a nawet podstępnie werbując kleryków do organizacji politycznych. /K.M.W., D.S.S./¹², usiłując dzielić kleryków między sobą drogą plotek i szkalowania, szerząc fałszywe wiadomości. Często używano wprost dziecinnych kłamstw jako „broni” przeciw klerykom, z reguły zaś stosowano zasadę obłudy i dwulicowości. Metody te powodowały wśród kleryków rozgoryczenie i pomniejszały autorytet dowództwa.

Znamiennym przykładem, jak traktowano kleryków w wojsku były okoliczności, towarzyszące zwolnieniu alumnów z jednostki wojsk. 3684 /Gdańsk 8/. Mianowicie, dnia 20 października 1966, urządzono „pożegnalne” ognisko, a następnego dnia rano oświadczone, że zwolnienia nie będzie wcześniej, aż każdy z kleryków-wojskowych okaże na podstawie dokumentu wojskowego /książeczki wojsk./, że wysłużył pełne 24 miesiące. W ten sposób zamierzono pozostawić jeszcze w wojsku wielu alumnów na okres 1 do 3 miesięcy, wbrew regulaminowi wojskowemu. Na takie zarządzenie alumni odpowiedzieli głodówką, która trwała trzy dni /21–22–23 października/ i miała ten skutek, że w poniedziałek 24 października ogłoszono rozkaz, zezwalający na wyjazd alumnów z jednostki małymi grupami w ciągu kilkunastu dni. I pierwszy i drugi rozkaz miał na celu niedopuszczenie do projektowanego przez kleryków spotkania w Seminarium Gdańskim, a potem na Jasnej Górze, które to spotkania zaplanowane były na dni 21 i 22 października 1966 r.

¹² KMW – Koła Młodzieży Wojskowej, organizacja młodzieżowa powołana 1958 na mocy rozkazu ministra obrony narodowej, politycznie podporządkowana PZPR; KMW skupiały żołnierzy WP, którzy przed rozpoczęciem służby wojskowej byli członkami ZMS, ZMW, ZSP lub instruktorami ZHP; prowadziły szkolenie ideologiczne, organizowały zajęcia kult.-oświat.; w 1973 przemianowane na Socjalistyczny Związek Młodzieży Wojskowej (SZMW), weszły w skład Federacji Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej (FSZMP), a od 1976 współtworzyły Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej (ZSMP). DSS – Drużyna Służby Socjalistycznej, jedna z form ruchu przodownictwa i współzawodnictwa w Siłach Zbrojnych PRL.

Osobną kartę stanowi próba demoralizacji kleryków poprzez film, urządzenie „potańcówek”, wieczorków z udziałem dziewcząt, organizowanie chórów mieszanych itp. Ułatwiano klerykom wyjścia „na przepustki”, o ile prowadziło to do zawierania niewłaściwych znajomości lub nadużywania napojów alkoholowych. Ułatwień zaś co do służby Bożej, uczęszczania do Sakramentów św., nie tylko nie było, ale nawet tak rozdzielano przepustki, aby klerycy nie mogli być w niedzielę na Mszy św., jak to już wyżej wspomniano. Zdarzało się przeto, że niektórzy alumni od Wielkanocy aż do końca października br. nie mogli być ani razu na Mszy św. w niedzielę /np. w jedn. wojsk. 2697 w Brzegu/.

W roku millenijnym 1966 szczególną uwagę zwrócono na to, aby klerykom w wojsku nie pozwolić na branie udziału w kościelnych uroczystościach millenijnych. Np., gdy w Gdańsku odbywały się kościelne obchody millenijne, klerycy z jednostki wojskowej w Gdańsku zostali wywiezieni do Warszawy na wycieczkę, ale mimo, że zwiedzali grób Nieznanego Żołnierza na Placu Zwycięstwa i byli na Krakowskim Przedmieściu nie wolno im było ani na chwilę odwiedzić Seminarium, które przecież przy tej ulicy się znajduje. Podobnie z okazji wycieczek do innych miast, nigdy nie zwolniono kleryków do Seminarium, chociaż takie w danym mieście się znajdowało. Odkładano także klerykom urlopy, tak, aby nie mogli wziąć udziału w uroczystościach millenijnych.

Atmosferę nieufności powiększała nieustanna kontrola listów, pomimo zapewnień oficjalnych ze strony kadry oficerskiej, że kontrola taka nie istnieje. Usiłowanie odseparowania kleryków od ich środowiska seminaryjnego oraz duszpasterskiego wpływu Kościoła drogą zakazów, nakazów i nadmierne mnożonych obowiązków sprawiło, że sami oficerowie i to nie raz do spraw politycznych, wyrażali swe zastrzeżenia /trudno powiedzieć, czy szczerze, czy nieszczerze/, co do stosowania takich metod.

I wreszcie w wypadku, gdy presja moralna nie skutkowała, stosowano metody przymusu i kar, jak areszt, zakaz opuszczania koszar, prace karne, oraz nadmierne ćwiczenia dotyczące całych oddziałów kleryckich, które były pod tym względem traktowane o wiele bardziej surowo, niż inne jednostki. Klerycy odnosili wrażenie, że znajdowali się w obozach karnych, w których usiłowano ich zlaicyzować, a nie przygotować do sprawnej obrony Kraju w razie wojny.

Tak drastyczne metody piętnowania młodego człowieka z racji na jego przynależność religijną i kościelną są przekreśleniem zasad konstytucyjnych, a służbę wojskową, która powinna stanowić zaszczyt dla obywatela, sprofanowano w oczach niewinnie dyskryminowanych kleryków.

Przeciwko powyżej zilustrowanym metodom zmuszeni jesteśmy zdecydowanie się zastrzec, prosząc jednocześnie Pana Marszałka, by zgodnie z porozumieniem między Kościołem a Państwem z r. 1950 wszyscy alumni Seminarium Duchownych w Polsce zostali zwolnieni od służby wojskowej i na przyszłość

do tej służby pociągani nie byli. Poza tym zwracamy uwagę, że dotychczasowe traktowanie kleryków w wojsku, jako akcja dyskryminacyjna i represyjna:

a/ sprzeczna jest z art. 70 Konst. P.R.L. z 1952 r., stwierdzającym, że „PRL zapewnia obywatelom wolność sumienia i wyznania” co wyklucza jakiegokolwiek przymus. Narzucanie więc pod posłuszeństwem wojskowym jakiegokolwiek ideologii oraz zmuszanie do wysłuchiwanie teorii ateistycznych jest przeciwne z zasadami konstytucyjnymi PRL.

b/ sprzeczne jest z art. 1 i 3, 5,7 dekr. z 5 VIII.1949 r. o wolności sumienia i wyznania /Dz. Ust. Nr 45 poz. 334/, które poszerzają i precyzują wolność obywatela w zakresie przekonań i postawy ideologicznej.

c/ narusza art. 1, 18 i 19 Powsz. Dekl. Praw Człowieka uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjedn. z dnia 10.XII.1948 r., które gwarantują wszystkim, również klerykom wolność myśli i wolność posiadania swej opinii, oraz zakazują wszelkich przymusowych ograniczeń w tym względzie i wszelkich przymusowych szkoleń mających naginać wbrew woli zainteresowanych ich przekonania do ideologii im obcych.

d/ narusza Deklarację dodatkową do Dekl. Praw Człowieka z dnia 29.I.1963 nakazującą szanowanie wyznawanej przez każdego obywatela religii w oparciu o prawo wolności wyznania i sumienia.

Narzucanie poglądów ideologii ateistycznej obywatelom wierzącym stanowi naruszenie podstawowych zasad kultury, dla której wszelka wolność myśli, zachowanie swego zdania, stanowi fundamentalną zasadę.

Przedstawiając wyżej wymienione fakty, stanowiące nie tylko dyskryminację w zakresie wolności myśli i sumienia, ale i dyskryminację w zakresie fundamentalnych zasad współżycia ludzkiego – zwracam się do Pana Marszałka z prośbą o zbadanie powyższego i spowodowanie natychmiastowego zaniechania tej działalności.

Imieniem Episkopatu Polski

[podpis odręczny] X Stefan Kardynał Wyszyński

13. Pismo Szefa Gabinetu Ministra Obrony Narodowej płk. dr. Zygmunta Zielińskiego odmawiające odpowiedzi na pismo kard. Stefana Wyszyńskiego z dnia 26 listopada 1966 r. „z uwagi na swój oszczerczy i obraźliwy dla Wojska Polskiego i jego korpusu oficerskiego charakter”, Warszawa, 10 grudnia 1966 r.

ODPIS

Godło Państwowe

Warszawa, dnia 10 grudnia 1966 r.

Ministerstwo Obrony Narodowej
Gabinet Ministra
933/9/66

Ksiądz Kardynał Stefan WYSZYŃSKI
Arcybiskup Metropolita
Gnieźnieński i Warszawski
w miejscu

List Księdza Kardynała z dnia 26.XI.1966 r. Nr 4037/66/P z uwagi na swój kłamliwy, oszczerczy i obraźliwy dla Wojska Polskiego i jego korpusu oficerskiego charakter, kwalifikuje się do odrzucenia.

List ten, dla poparcia zawartych w nim insynuacji powołuje się na szereg szczegółów, dotyczących życia Wojska, a stanowiących tajemnicę wojskową. Świadczy to o zorganizowanym zbieraniu przez osoby nieuprawnione informacji dotyczących obronności Państwa. Działalność taka stanowi przestępstwo /dekret z dnia 26.X.1949 o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej/.

Wobec tego Ministerstwo obrony Narodowej domaga się podania nazwisk osób, które dostarczyły takich informacji, aby przeciw nim wszcząć postępowanie karne.

SZEF GABINETU
MINISTRA OBRONY NARODOWEJ
/-/ Zieliński
płk dr Zygmunt Zieliński

14. Pismo Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do Ministra Obrony Narodowej Mariana Spychalskiego w sprawie odrzucenia skargi Episkopatu Polski z dnia 10 grudnia 1966 r., Warszawa, 28 grudnia 1966 r.

ODPIS

PRYMAS POLSKI

Warszawa dnia 28 grudnia 1966 r.

[Stempel o treści: „WYDZIAŁ SPRAW ZAKONNYCH/
data: 2. STY. 1967 / Nr Og 1/67

N. 4409/66/P

Do

Pana Marszałka Mariana SPYCHALSKIEGO
Ministra Obrony Narodowej
Warszawa

Szef Gabinetu Ministra Obrony Narodowej powiadomił mnie pismem z dnia 10.XII.66 r. N. 933/9/66 – że „odrzuca” skargę Episkopatu Polski z dnia 26.XI.66 r. N. 4037/66/P, z uwagi na rzekomo „kłamliwy, oszczerczy i obraźliwy dla Wojska Polskiego i jego korpusu oficerskiego charakter”.

W związku z tym zmuszony jestem – pomimo niegrzecznej odpowiedzi Szefa Gabinetu – wyjaśnić, co następuje:

1. Pismo Episkopatu j. w. miało charakter skargi po myśli art. 73 Konstytucji P.R.L., łącznie z pochodnymi normami prawnymi /dział IV KPA, Uchwała N. 357 Rady Ministrów z r. 1960, pismo okólne N. 217 Prezesa Rady Ministrów z r. 1960/. Jako takie nie może być „odrzucone”, ale powinno być „sprawiedliwie załatwione”.

2. Podane w mym piśmie godne ubolewania fakty, ilustrujące postępowanie przełożonych wojskowych wobec podkomendnych – kleryków, powołanych do odbycia służby wojskowej, są niestety prawdziwe. Potwierdzone są one licznymi wypowiedziami osób bezpośrednio zainteresowanych, które fakty te osobiście przeżyły. Prawda więc nie może być „kłamstwem” ani „oszczerstwem”. Wobec wielkiej liczby powszechnie znanych faktów zbędne jest „zorganizowanie zbierania przez osoby nieuprawnione informacji...”

3. Podając Panu Marszałkowi fakty bezsprzecznie stwierdzone, nie mieliśmy zamiaru nikogo obrażać, a tym bardziej Wojska Polskiego i oficerów w ogół-

ności, ale kierowaliśmy się [troską] o dobro duchowe i moralne alumnów, za których ponosimy odpowiedzialność, a także troską o dobre imię Wojska, do czego upoważnia nas nasza przynależność obywatelska. Nasza prośba jest raczej dowodem zaufania do sprawiedliwości w Ministerstwie Obrony Narodowej.

4. Stanowczo musimy się zastrzec przeciwko insynuowaniu nam intencji złośliwych i przeciw gołosłownemu formułowaniu zarzutu, jakobyśmy przez przedłożenie Ministrowi Obrony Narodowej faktów o nieodpowiednim traktowaniu żołnierzy-kleryków w wojsku popadli w kolizję z dekretem o tajemnicy wojskowej i obronności Państwa.

Należy ubolewać, że Szef Gabinetu Ministra, a więc osoba kompetentna, nie zapoznał się dokładnie z dekretem, który uczynił podstawą swojej bezprawnej decyzji.

Ustawodawstwo jest przeznaczone dla człowieka – obywatela.

Nie może więc być chronione „tajemnicą wojskową” postępowanie kogośkolwiek, nawet w wojsku, ilekroć godzi w godność człowieka i gwałci wolność jego przekonania i sumienia, gdy zmierza do pozbawienia żołnierza /duchownego/ jego prawa do wyznawania wiary i do praktyk religijnych, związanych z jego powołaniem.

Właśnie antyhumanitarne traktowanie żołnierza osłabia jego morale, co w konsekwencji rzutuje na pomniejszenie potencjału obronności Kraju i podrywa zaufanie społeczeństwa.

Każdy obywatel przeto ma społeczno – obywatelski obowiązek i prawo do ujawniania takiego postępowania, również w wojsku, które poniża godność ludzką i jest antykonstytucyjne /art. 151 KPA/. Nikt też z powodu ujawnienia tych faktów nie może być pociągany do odpowiedzialności /art. 155 KPA/. Żądanie więc podania nazwisk „osób” jest nieuzasadnione.

5. Pismo Episkopatu z dnia 26.XI.br. skierowano, jak to było zaznaczone zaraz na jego początku, do Pana Marszałka z zaufaniem, że zostanie ono spokojnie i obiektywnie rozpatrzone. Szkoda, że skargę rozpatrywał ktoś, kto już w samej formie odrzucającej tę skargę nie potrafił zastosować słusznych postanowień Kodeksu Postępowania Administracyjnego /ofr. Art. 6 KPA/.

6. Ponownie więc prosimy Pana Marszałka, by był łaskawy zlecić obiektywne zbadanie przedłożonej skargi Episkopatu z dnia 26.XI.66 r. i położyć kres nieodpowiedniemu traktowaniu alumnów Seminarium Duch. odbywających służbę wojskową.

Zgodnie z przysługującym prawem oczekujemy odpowiedzi rzeczowej.

Imieniem Episkopatu Polski

[podpis odręczny] X Stefan Kard. Wyszyński

15. Pismo Szefa Gabinetu Ministra Obrony Narodowej płk. dr. Zygmunta Zielińskiego do kard. Stefana Wyszyńskiego w sprawie pisma z dnia 28 grudnia 1966 r., Warszawa, 21 stycznia 1967 r.

ODPIS

Warszawa, dnia 21 stycznia 1967 r.

MINISTERSTWO OBRONY NARODOWEJ
GABINET MINISTRA
66/9/67

KSIĄDZ KARDYNAŁ
Stefan WYSZYŃSKI
ARCYBISKUP METROPOLITA
GNIEŹNIEŃSKI I WARSZAWSKI
w miejscu

Potwierdzając odbiór listu Księdza Kardynała do MON z dnia 28 grudnia 1966 r. komunikuję, że nie daje on podstaw do zmiany poglądu, zawartego w piśmie Gabinetu MON z dnia 10.12.1966 r.

Żaden z przepisów kodeksu postępowania administracyjnego nie uprawnia do insynuacji – imputowania władzy wojskowej intencji, o których mowa w piśmie z dnia 26.11.1966 r.

Odmowy podania nazwisk osób, które dostarczyły Księdzu Kardynałowi wiadomości z zakresu służby wojskowej, powołanych dla poparcia wysuniętych insynuacji, nie da się uzasadnić przepisem art. 155 cytowanego Kodeksu. Przepis ten chroni bowiem tę tylko osobę, która działa w granicach dozwolonych prawem. Przewidziane stosownymi przepisami prawo do krytyki, nie może się przerodzić w oszczercze oskarżenie oparte na bezpodstawnych uogólnieniach. Sprawy dotyczące toku pełnienia służby wojskowej mają w zasadzie charakter poufny i tajny, który strzeżony jest Dekretem o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej z dnia 26 października 1949 r.

Przepisy Konstytucji PRL, na którą Ksiądz Kardynał się powołuje, należy widzieć w kontekście zarówno praw jak i obowiązków obywateli. Art. 76 nakazuje sumiennie wypełniać wszystkie obowiązki wobec państwa: art. 79 ust. 1 nakłada na wszystkich obywateli obowiązek strzeżenia tajemnic państwowych, zaś art. 70 ust. 3 zabrania nadużycia wolności sumienia i wyznania dla celów godzących w interesy PRL. Pochodne normy prawne przewidują sankcje karne za działanie sprzeczne z tymi postanowieniami Konstytucji.

Stwierdzić należy, że uchylono się od spełnienia uzasadnionych żądań Ministerstwa Obrony Narodowej w zakresie ujawnienia nazwisk informatorów, którym Ksiądz Kardynał z góry daje wiarę.

Równocześnie zauważa się, że sprawy te nie mogą być zniekształcone w drodze głośnych wystąpień do MON.

Z upoważnienia
MINISTRA OBRONY NARODOWEJ
SZEFEK GABINETU MON
[podpis nieczytelny]
płk dr Zygmunt Zieliński

16. Pismo Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do Ministra Obrony Narodowej Mariana Spychalskiego odnoszące się do oddalenia skargi z 26 listopada 1966 r. przez Szefa gabinetu MON płk. dr. Zygmunta Zielińskiego, Warszawa, 1 marca 1967 r.

ODPIS

PRYMAS POLSKI

Warszawa, dnia 1 marca 1967 r.

N. 691/67/P.

Pan Marszałek Marian SPYCHALSKI
Minister Obrony Narodowej
w Warszawie

W piśmie moim z dnia 28 grudnia 1966 nr 4409/66/P, skierowanym imiennie do Pana Marszałka postulowałem, w oparciu o odpowiednie przepisy prawne PRL, ponowne rozpatrzenie mej skargi z dnia 26.XI.66 r. w sprawie trudności, jakie klerycy napotykają w wojsku.

Wystąpienie to spowodowało odpowiedź Szefa Gabinetu MON płk. dr. Zygmunta Zielińskiego z dnia 10.XII.66 Nr 933/9/66, który w sposób biurokratyczny w/w skargę oddalił bez załatwienia.

Ustosunkowując się do niesłusznych i bezpodstawnych zarzutów, jak również do obraźliwych sformułowań autorstwa Szefa Gabinetu MON, miałem prawo zgodnie z art. 162 KPA oczekiwać, że skargę na niewłaściwe załatwienie tej przykrej sprawy rozpatrzy „bezpośredni przełożony służbowy” autora skarżonego pisma, a nie tenże sam Szef Gabinetu MON. Niestety, pismo moje tak z dnia 26.XI.66 jak i z dnia 28.XII.66 – zostało załatwione z wykluczeniem normalnej procedury prawnej.

Niepokojący jest fakt, że i w drugim swoim piśmie z dnia 21.I.1967 Nr 66/9/67 Szef Gabinetu MON wraca z uporem do podkładania pod Dekret o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej z dnia 26.X.49 treści, której tenże dekret nie zawiera. Nie może bowiem być chronione tajemnicą postępowanie kogokolwiek /tym bardziej w wojsku/, ilekroć godzi w prawa obywatelskie i godność człowieka oraz gwałci jego wolność przekonań osobistych i wyznaniowych.

Moje wystąpienia do MON nigdy nie były „gołosłowne”, ilustrowałem je faktami. Na potwierdzenie tegoż proszę Pana Marszałka, aby zechciał rozpatrzyć obiektywnie pierwszą moją skargę z dnia 26.XI.66 oraz dodatkowo zbadać

sytuację i wziąć w prawną obronę kleryków odbywających służbę wojskową w specjalnej jednostce wojskowej w Szczecinie.

Tak klerycy jak i ich opinia narażone są na szwank ze strony grupy – jak się wydaje – specjalnie oddelegowanych szeregowców, którzy podając się za duchownych, dyskryminują swoim postępowaniem opinię kleryków w oczach żołnierzy innych oddziałów wojskowych oraz społeczeństwa szczecińskiego. Ponadto osobnicy ci odnoszą się do kleryków grubiańsko i dokuczliwie, a władze wojskowe powiadomione o tym nie chcą przedsięwziąć środków zaradczych.

W przekonaniu, że Pan Marszałek weźmie pokrzywdzonych w obronę.

kreślę się z poważaniem
/-/ Stefan Kard. Wyszyński

Za zgodność:

17. Pismo Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do Rady Ministrów na ręce Premiera Józefa Cyrankiewicza z żądaniem zaprzestania stosowania wobec alumnów seminariów duchownych, odbywających służbę wojskową, praktyk niezgodnych z konstytucyjną zasadą wolności sumienia i w spełnianiu praktyk religijnych, Warszawa, 29 grudnia 1967 r.

KOPIA

PRYMAS POLSKI

Warszawa, dnia 29 grudnia 1967 r.

N. 3776/67/P.

Do
Rady Ministrów
na ręce
Pana Premiera Józefa CYRANKIEWICZA
w Warszawie

W imieniu Episkopatu Polski parokrotnie zwracałem się do Ministra Obrony Narodowej z prośbą o zarządzenie, by zaprzestano stosowania wobec alumnów seminariów duchownych, odbywających służbę wojskową, praktyk niezgodnych z konstytucyjną zasadą wolności sumienia i w spełnianiu praktyk religijnych.

Alumni ci bowiem, ze względu na wierność swemu powołaniu do kapłaństwa, są traktowani w wojsku gorzej od innych żołnierzy, co przejawia się szczególnie w kierowaniu ich do ciężkich, nieraz ponad siły, prac, w odmawianiu przysługujących im przepustek na okresowy urlop, lub do miasta, dla wypełnienia niedzielnego obowiązku uczestnictwa we Mszy św., a zwłaszcza w niezyczliwym, często wrogim, traktowaniu przez wychowawców, chociaż swym poprawnym zachowaniem nie zasłużyli na takie „wyróżnienie”.

Na pisma, w których z zaufaniem prosiliśmy o skuteczną interwencję, Minister Obrony Narodowej nie dawał nam odpowiedzi, a te, które otrzymaliśmy, były odbiciem metod, jakich używa się w traktowaniu alumnów w wojsku – złośliwe, graniczące z obelgą, nie liczące się w ogóle z wysokim autorytetem Ministerstwa.

Ponadto w traktowaniu alumnów – żołnierzy nie tylko nie nastąpiła poprawa, lecz raczej wzmożyły się praktyki w celu wywarcia wpływu na rezygnację

z powołania kapłańskiego, a nawet odstępstwa od wiary katolickiej. Alumni – żołnierze zmuszani są do słuchania wykładów ateistycznych, które nie tylko że nie mają na celu obronności kraju, ale demobilizują moralnie żołnierza. Treścią tych wykładów jest ośmieszanie dogmatów wiary i przekonań religijnych. Żołnierze – klerycy są ludźmi dorosłymi, o pewnym ustalonym poziomie moralnym i intelektualnym, świadomymi obywatelami Państwa. Zdają więc sobie sprawę, że wobec nich nie przestrzega się obowiązujących zasad wolności sumienia i wyznania, i to w sposób oficjalny i bezkarny. Postępowanie wychowawców rodzi u nich uczucie krzywdy i żalu z powodu niezawinionych, a permanentnie stosowanych dokuczliwości. Smutny ten stan odbija się ujemnie na obywatelskiej postawie przyszłych kapłanów, duchowych przewodników wierzącego ludu polskiego.

Z odpowiedzi udzielonych przez Ministerstwo Obrony Narodowej wynika, jakoby stawiane przez nas zarzuty i przedstawiane fakty były zmyślane, stąd sformułowano żądanie podania nazwisk informatorów w celu ewentualnego wszczęcia śledztwa.

A oto fakty:

W dniu 20.IX.1967 r. w Bartoszycach rozpoczął cykl wykładów na tematy „religijne” dyrektor cyrku „Wisła” p. Późniak w obecności dowódcy garnizonu p. płk. Ciołka. Celem wykładów było ośmieszanie przykazań Bożych i dogmatów katolickich.

Obecność wszystkich, w tym również żołnierzy – alumnów, była obowiązkowa. „Wykład” w najwyższym stopniu obrażał uczucia religijne nie tylko żołnierzy – alumnów, ale i innych żołnierzy wierzących, i kończył się wezwaniem do wyrzeczenia się wyśmianych zasad wiary świętej, lub zaprzestania praktyk religijnych.

„Wykłady” takie nie są jednak ani odosobnione ani sporadyczne i nie mogą być nieznanne Ministrowi Obrony Narodowej.

Pismo Stowarzyszenia Ateistów i Wolnomyślicieli „Fakty i Myśli” z 30.XI.1967 Nr 22/218 w artykule p.t. „Konfrontacje i postulaty” na str. 2 otwarcie demaskuje cel i zadania „wychowania politycznego” Ludowego Wojska Polskiego, stwierdzając, że „Krzewienie laickiego światopoglądu stanowi trwałą pozycję w programach wychowania politycznego Ludowego Wojska Polskiego. Działalność ta prowadzona jest obecnie w trzech kierunkach: pierwszy – to praca wychowawcza obejmująca żołnierzy służby zasadniczej” itd.

A oto wyjątek z przytoczonego pisma:

„Proces laicyzacji poglądów żołnierzy służby zasadniczej daje się ująć na podstawie przeprowadzonych w ostatnich latach badań jedynie w przybliżeniu, mianowicie: przeciętnie 92 procent poborowych określa się jako wierzących, natomiast po odbyciu służby wojskowej za światopoglądem religijnym opowiada

się już tylko 67 procent ankietowanych. (Badaniem postaw religijnych żołnierzy służby zasadniczej zajmują się szerzej dr Stacina w książce poświęconej specjalnie temu zagadnieniu”).

„Wojskowe koła SAIW (a jest ich obecnie w sumie ponad 500), działające w poszczególnych okręgach i rodzajach wojsk, podjęły tu inicjatywę wypracowania nowego obyczaju, opartego na tradycjach etnograficznych bądź obywatelsko – historycznych, a zarazem osadzonego w treści życia współczesnego społeczeństwa socjalistycznego.

Do takich form należy np. obrzęd uroczystego nadania imienia dziecku, z wpisaniem nowego obywatela do ksiąg miejskich. Około 50 podobnych uroczystości odbyło się już w Poznaniu i w województwie poznańskim, przy czym zainteresowano nimi Polskie Radio i Telewizję”.

Takie „wykłady” i metody wychowawcze, naruszające przemocą światopogląd ateistyczny stanowią naruszenie zasady wolności myśli, sumienia i wyznania, gwarantowanej nie tylko przez Konstytucję PRL, ale przez postanowienia zawarte w „Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka”, uchwalonej w 1948 r. przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych i przyjętej przez PRL i wszystkie cywilizowane kraje świata. Są ponadto naruszeniem naturalnych praw obywateli do prawdy, a usiłując wpłynąć par force na deformację uczuć religijnych i zmuszając regulaminem wojskowym do wysłuchania prelekcji bezsensownych i godzących w ich sumienie, obrażają godność osobistą alumnów.

Wprowadzenie laicyzacji (ateizacji) jako programu i metody szkolenia wojskowego ocenić należy jako szkodliwe dla obronności Ojczyzny i wolności obywateli, a stąd niezgodne z właściwie pojętym interesem Narodu.

Taka metoda wychowawcza żołnierzy stanowi pośrednio istotne utrudnienie, a nawet uniemożliwienie normalizacji stosunków między Kościołem a Państwem w Polsce.

Przedstawiając powyższe fakty i metody Radzie Ministrów jako naczelnemu organowi rządowemu, proszę o spowodowanie:

- a/ natychmiastowego zaprzestania podobnych wykładów i metod wychowawczych,
- b/ natychmiastowego zaniechania ateizacji żołnierzy – alumnów i żołnierzy wierzących i zagwarantowanie obywatelom odbywającym służbę w Ludowym Wojsku Polskim pełnej wolności myśli, sumienia i wyznania,
- c/ natychmiastowego zaniechania wszelkiej dyskryminacji i dokuczliwych praktyk w wojsku w odniesieniu do żołnierzy, którzy w sumieniu swym chcą dochować wierności swemu powołaniu do kapłaństwa.

Episkopat Polski w sprawie tej nie może milczeć, gdyż milczenie byłoby sprzeczne z jego powołaniem, a nadto mogłoby być tłumaczone jako aprobata

wrogich wobec obywateli i Ojczyzny metod wychowawczych, nie mających ze szkoleniem wojskowym nic wspólnego.

W imieniu Episkopatu
[podpis odręczny] + Stefan Kard. Wyszyński
+ Stefan Kardynał Wyszyński
Prymas Polski

1 załącznik: Streszczenie
wykładu p. Późniaka
n. t. „Dekalog a moralność”.

[pismo odręczne]:

Pro Domo
U ks. kan. Goździewicza¹³
stwierdziłem dziś, że dotąd
na pismo powyższe żadna
odpowiedź nie nadeszła

W 20.VI.1968 [inicjały imienia i nazwiska nieczytelne]

¹³ Ks. Hieronim Goździewicz, sekretarz kard. Stefana Wyszyńskiego.

18. Sprawozdanie (fragment) z rozmowy Sekretarza Episkopatu bp. dr. Bronisława Dąbrowskiego z Sekretarzem KC PZPR Stanisławem Kanią w sprawie zwolnienia alumnów, którzy odbywają służbę wojskową, przeprowadzonej w Sulejówku 7 lutego 1980 r.

Sprawozdanie z rozmowy

Przeprowadzonej przez Bpa dr. Dąbrowskiego Sekretarza Episkopatu
z p. Stanisława Kanią Sekretarzem KC PZPR
w Sulejówku 7.II.1980, g. 17–19

5. Ks. Prymas napisał list w sprawie seminarium w Koszalinie i Szczecinie. Gotowi jesteśmy wyjść naprzeciw postulatom Księdza Prymasa.

I Sekretarz uważa, że przed ostatecznym rozstrzygnięciem trzeba zawiesić służbę wojskową alumnów. Zawiesić, to znaczy zwolnić także wszystkich alumnów, którzy aktualnie odbywają służbę i nie brać innych. Po zjeździe ta sprawa będzie zrealizowana i Ksiądz Prymas otrzyma odpowiedź. Chcemy okazać gest dobrej woli przed mającymi rozpocząć się rozmowami na temat seminariów.

19. Pismo (fragment) Sekretarza Episkopatu do Kierownika Urzędu do Spraw Wyznań prof. dr. Kazimierza Kąkol w sprawie poboru alumnów z Częstochowy, Przemyśla i Włocławka, Warszawa, 25 lutego 1980 r.

ODPIS

Warszawa, 25 lutego 1980 r.
SEKRETARZ EPISKOPATU
Znak: PR-03140-2

Szanowny Pan Minister
Prof. Dr Kazimierz Kąkol
Kierownik Urzędu do Spraw Wyznań
w miejscu

III. Sprawa poboru alumnów w 1979 r.

Jeszcze raz muszę stwierdzić, że pobór w listopadzie i grudniu alumnów z Częstochowy, Przemyśla i Włocławka był poborem dodatkowym – zastosowanym jako szykana wobec Ordynariuszów tych diecezji. Stanowisko zawarte w pismach z 12 i 21 listopada 1979 r. potwierdzam. Zresztą i Pan Minister w podsumowaniu tego punktu potwierdza „różnicowane traktowanie poszczególnych diecezji” ze względu na osobę ordynariuszów. A to jest już bezprawnym stosowaniem odpowiedzialności zbiorowej, co jest niezgodne z praworządnością PRL.

20. Sprawozdanie z rozmowy Sekretarza Episkopatu bp. dr. Bronisława Dąbrowskiego z Sekretarzem KC PZPR Stanisławem Kanią w sprawie zwolnienia alumnów, którzy odbywają służbę wojskową, przeprowadzonej w Sulejówku 1 kwietnia 1980 r.

Sprawozdanie z rozmowy
przeprowadzonej z Sekr. Stanisławem KANIA
w SULEJÓWKU 1.IV.1980 g. 11.30 – 12.30

W dniu 31.III.1980 napisałem do p. Kani w sprawie zwolnienia ze służby wojskowej kleryków /zał. Nr. 1/. Wieczorem tegoż dnia zgłosił się telefonicznie p. K i zaproponował spotkanie w dniu 1.IV.1980 o godz. 9.

Zgodziłem się ale na godzinę późniejszą: ustaliliśmy g. 11.30 w Sulejówku.

5/ Odnośnie kleryków:

- w kwietniu nie będzie poboru kleryków
- na wniosek Ks. Biskupa klerycy wyjadą na święta do rodzin
- po 15.IV. gdy tylko zakończy się reorganizacja jednostek klerycy wrócą do Seminarium.

Podkreślam – oświadczył p. K, że jest to tylko zawieszenie, a nie całkowite zaniechanie poboru. Zaniechanie poboru będzie zależało od rozmów na temat całości spraw seminaryjnych. Ponowny pobór mogą też spowodować wrocie wystąpienia bpa Tokarczuka lub innych biskupów.

Zakończenie.

Już na odchodnym p. K. wrócił jeszcze do zwolnienia kleryków z wojska. Potwierdzam – powiedział, że służba wojskowa jest zawieszona dla wszystkich, ale jeśli byłaby kontynuowana akcja biskupa Tokarczuka, Musiela i Błaszkiewicza przeciwko Państwu, ponownie zostaną powołani wszyscy.

Na moją uwagę, że nie mogę przyjąć tego oświadczenia, bo świadczy o chęci represji i odpowiedzialności zbiorowej, p. K powiedział – to żadna represja, bo wojsko to nie kara, ale nie możemy pozwolić, żeby biskupi z temperamentem Tokarczuka wmawiali młodzieży kleryckiej, że w PRL walczy się z Kościołem według szkoły gestapo i po gestapowsku są gwałcone prawa ludzkie w PRL.

Na tym zakończyło się spotkanie, które przebiegało.

21. Pismo Sekretarza Episkopatu bp. Bronisława Dąbrowskiego do Sekretarza KC PZPR Stanisława Kania w sprawie zwolnienia alumnów odbywających służbę wojskową, Warszawa, 31 marca 1980 r.

KOPIA

Warszawa, 31 marca 80

SEKRETARZ EPISKOPATU

Znak: PR-153-6

Szanowny Panie Sekretarzu!

W dniu 7 lutego br. zakomunikował mi Pan, że trzeba będzie zawiesić służbę wojskową alumnów. Zawiesić, to znaczy zwolnić także wszystkich alumnów, którzy aktualnie odbywają służbę wojskową i nie brać innych. Po Zjeździe Partii: ta decyzja będzie realizowana – powiedział Pan Sekretarz.

Przed 172 Konferencją Plenarną Episkopatu, za pośrednictwem Pana Ministra K. Kąkola, upewniłem się o realności tej obietnicy. Wiadomość tę jako pewną przekazałem Biskupom zebranych na Konferencji, którzy ją przyjęli jako pozytywny znak normalizacji stosunków.

Obecnie niepokoję się, czy mój optymizm nie był przedwczesny i czy mimo woli nie oszukałem Księdza Prymasa i Biskupów.

Chcę wierzyć, że to nie była tylko „obiecanka”, ale decyzja kierownictwa politycznego naszego Państwa.

Proszę przeto uprzejmie Pana Sekretarza o polecenie instancjom kompetentnym, aby tę decyzję wykonały. Spodziewamy się, że na Święta Wielkanocne klerycy wrócą do swych rodzin.

Łączę wyrazy szacunku wraz z najlepszymi życzeniami Świętecznymi.

[parafka nieczytelna]
Biskup Bronisław Dąbrowski
Sekretarz Episkopatu

Szanowny Pan
Stanisław Kania
Sekretarz KC PZPR
w miejscu

22. Pismo Sekretarza Episkopatu Polski Bronisława Dąbrowskiego do biskupów ordynariuszów w sprawie procedury zwalniania alumnów od służby wojskowej, Warszawa, 27 sierpnia 1980 r.

SEKRETARZ EPISKOPATU

00-279 Warszawa, dnia 27 sierpnia 1980
ul. Dziekania 1, tel. 31-96-62

Znak: PR-153-14

Wasza Ekscelencjo,

Uprzejmie informuję, że na podstawie porozumienia z władzami państwowymi w sprawie zwalniania alumnów od służby wojskowej ustalono następujący sposób postępowania:

- Rektorzy WSD przedstawią miejscowemu Wydziałowi do Spraw Wyznań listę alumnów podlegających poborowi,
- lista powinna zawierać: imię i nazwisko alumna, imiona rodziców, miejsce i datę urodzenia oraz miejsce zamieszkania,
- do powyższej listy należy załączyć zaświadczenie – zaraz przy przekazaniu listy alumnów – powinno być poświadczone przez Dyrektora Wydziału do Spraw Wyznań. Zaświadczenie to będzie stanowiło podstawę do zwolnienia od służby wojskowej alumnów.

Łączę wyrazy czci i oddania

[parafka + BDąbrowski]

23. Notatka „Pro Memoria” przygotowana na zjazd Księży Rektorów Seminariorów Duchownych, 30 września 1980 r.

[odręcznie] Od Ks. Dyrektora¹⁴

30 wrze. 1980

PR-153-14

Pro Memoria

/Na zjazd Księży Rektorów Seminariorów Duch./

1. Zapewnienie zwolnienia od służby wojskowej alumnów o czym było powiadomienie.

W związku z tym należy:

a/ Zgłosić alumnów, którzy jeszcze nie stawali do poboru w Wydziale ds. Wyznań danego terenu na którym znajduje się Seminarium Duchowne.

b/ Wystawić nadto każdemu alumnowi zaświadczenie, że jest alumnem lub nowicjuszem zakonu. Zaświadczenia te złożyć również w Wydziale. Uczynić to zbiorowo, by alumni nie musieli osobiście się zgłaszać do Wydziału. Wydział ma obowiązek potwierdzić zaświadczenia, które będą stanowić podstawę do odroczenia służby wojskowej.

2. Sprawy podatkowe się nie zmieniły, są te same co w latach ubiegłych.

3. Nie zgadzać się na wypełnianie ankiety budynków seminaryjnych gdyż nas obowiązuje tylko wykaz w celach podatku od nieruchomości.

¹⁴ Nie ustalono imienia i nazwiska wspomnianego „Ks. Dyrektora”.

24. Notatka w sprawie służby wojskowej alumnów, wypisy z dokumentów i pism oraz obowiązująca praktyka w tym względzie, z dnia 29 września 1982 r.

[odręcznie] Uwaga! (zakończenie służby)

Zał. a/a 1 PR.15-3

z dnia 20.9.82

Sprawa zwalniania alumnów semin. duch. od służby wojskowej

Protokół Wspólnej Komisji Rządu i Episkopatu z 14.IV.1950 stwierdza w punkcie 4:

„Realizując ustawę o służbie wojskowej władze wojskowe będą stosowały odroczenia dla alumnów seminariów duchownych w celu umożliwienia im ukończenia studiów, zaś księża po wyświęceniu i zakonnicy po złożeniu ślubów nie będą powoływani do czynnej służby wojskowej, lecz będą przenoszeni do rezerwy z kwalifikowaniem do służby pomocniczej”.

Uwaga:

Porozumienie i protokoły, aneksy do porozumienia z 14.IV.1950 jako podpisane przez Rząd i przedstawicieli Episkopatu są aktami normatywnymi t.zn. normują, ustalają i utwierdzają zobowiązania i jako takie mają moc „źródła prawa” między obu stronami, regulującego wzajemne prawa i obowiązki stron i są bezwzględnie obowiązujące.

Porozumienie i aneksy są „umowami”, które muszą być dotrzymane /”pacta sunt servanda”/

Do 1958 r. Min. Obrony Narodowej stosował się do powyższego zobowiązania Rządu, zawartego w porozumieniu: wydając co roku zarządzenie o poborze rekruta podawał nast. Zarządzenie w § 4, ostatnio 14.VI.1958 o poborze rekruta w 1958 – Mon. Pol 1958 nr 48 poz. 282/, które brzmiało:

§ 4 „...poborowych duchownych i zakonników, oraz uczniów seminariów duchownych wyznań prawnie uznanych należy bez poddawania przegładowi lekarskiemu zaliczyć do ponad kontyngentowych”

Było to coroczne do 1958 r. zarządzenie Min. Obr. Narod. skierowane do wszystkich Komisji Poborowych w Polsce, które zarządzenie to wykonywały.

Zaliczenie do ponad kontyngentowych nie należy więc co do osób duchownych i alumnów od „wytypowania szkół przez Prezesa RM”, ale opiera się na wyraźnym zobowiązaniu Rządu, zawartego w porozumieniu.

W 1958 r. po zarządzeniu Min. Obr. Narodowej włączył się Urząd ds. Wyznań! Pismem Urz. ds. Wyznań z 26.VII.1958 r. – Nr. I 8/1/58 Min. Sztachelski/ogłoszonym w n.p.

a/ „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” z 1959 str. 186–188.

b/ „Mies. Kośc. Arch. Poznańskiej”¹⁵ z 1959 Nr 1 poz. 15 str. 39.

Zarządzono:

- 1/ składanie „wykazów duchownych” w wieku 18–50 lat /oficerowie do 60 lat/ przez Kurie Biskupie i zakonne.
- 2/ wydawanie zaświadczeń o zwolnieniu duch. lub alumna przez wydz. Wyzn.

Pismo to w szczególności postanawiało, że:

„Zaświadczenia Wydz. Wyznań stwierdzające przynależność do stanu duchownego lub uczęszczania do sem. duch. – uznaje się jako jedyny i zupełny dowód uprawniający Rejonową Komisję Poborową do nie poddania poborowych będących osobami duchownymi, zakonnymi lub uczniami sem. duch. badaniu lekarskiemu, zaś Wojskowych Komendantów Rejonowych – do zaliczenia ich do ponad kontyngentowych”.

Pismo Sekretarza Episkopatu Bpa Choromańskiego z 11.X.1958 – Nr 561 skierowane do wszystkich Kurii Diecezjalnych z Zak.:

„W sprawie spisu księży dla ewidencji wojskowej Urząd ds. Wyznań domaga się pełnych spisów w myśl okólnika z 25/25.VII.1958, grożąc wzywaniem do weryfikacji, a nawet na przeszkolenie wojskowe. – W porozumieniu z Ks. Prymasem zawiadamiam, że „ad maiora mala vitanda”¹⁶ spisy takie należy sporządzać i przesyłać do Wydz. Wyznań Prez. WRN.”

Urząd ds. Wyznań /Lech/ pismem z 18.X.1958 r. – IV 18/65/58 – wyjaśnił jeszcze, że „podaniu w spisach nie podlegają tylko klerycy i alumni, którzy śluby złożyli przed wydaniem zarządzenia o poborze rekruta z 26.VIII.58”.

Uwaga:

1. Zarządzenia Min. Obr. Narod. od 1959 nie były już podstawą do zaliczania do ponad kontyngentowych, gdyż ustawa o służbie wojskowej została zmieniona /Dz. U. 1959 Nr 14 poz. 75/ i uprawnienia do zaliczania do ponad kontyngentowych przekazano wprost wojs. Kom. Rejonowym /art. 32, 33, 36/.

¹⁵ „Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej”.

¹⁶ *Ad maiora mala vitanda* (łac.) – aby zapobiec większemu złu.

2. Również takie uprawnienia zawiera dalsza zmiana w formie nowej nazwy „Powszechny Obowiązek Obrony PRL” ogł. w Dz.U. 1979 Nr 18 poz 111 w szczeg. w art. 42 ust. 4:
„Min. Obr. Narod. może przenieść do rezerwy /więc nie tylko do ponad kontyngentowych/ każdego poborowego bez względu na wiek /czy ukończył 24 czy 28 lat życia/„
Te uprawnienia ustawy upoważniają wprost Kom. Wojsk. Rej. do przenoszenia do rezerwy gdy poborowy skończył 24 lub 28 lat a Min. Obr. Narod. do przenoszenia do rezerwy bez względu na wiek.
3. Urząd ds. Wyznań zresztą nie jest i nie był właściwy do uzależniania odroczeń alumnów lub przeniesienia do rezerwy od owego zaświadczenia albowiem statut Urz. ds. Wyznań /Mon. Pol. Nr. A-78 poz. 905 z r. 1950/ nie nadaje żadnych praw ani nowych uprawnień, Urząd ds. Wyznań może tylko „koordynować” i „opiniować” a nie „załatwiać” spraw wojskowych należących w myśl ustawy do Min. Obr. Narodowej.
4. Po upływie roku 1959/60 Kurie zaprzestały składać spisy wzgl. „wykazy” alumnów albowiem Wydz. d/s Wyznań zamiast wydania „zaświadczeń o odroczeniu” zaczął na podstawie tych spisów powoływać do wojska alumnów. Była to akcja zmierzająca do wywarcia nacisku na ordynariuszów: ustępujący naleganiom władz państwowych zyskali zwolnienie alumnów z służby wojskowej w całości lub części; chodziło o skłócenie ordynariuszy!
Twierdzenie władz wyznaniowych, że „nowa ustawa” o obowiązku obrony PRL nie pozwala na odroczenie i że zarząd. R.M. wyliczające szkoły wyższe /Mon. Pol. 1964 Nr 24 poz. 106/ nie wymienia seminariów duchownych, przeciwnie nawet postanawia, że „odroczeń nie stosuje się do uczni /słuchaczy/ szkół istniejących na podstawie art. 39 ust z 15.VII.1961 o rozwoju systemu oświaty i wychowania” /Dz. Ust. 1961 Nr. 32 poz. 160 i późn. zmiany/”.
W ten sposób usiłowano pominąć zobowiązanie Rządu zawarte w protokole Komisji Wspólnej porozumienia z 1950 r.
Twierdzenie władz i powoływanie się na ust. z 21.XI.1967 r. o powszechnym obowiązku obrony /Dz. U. 1967 Nr 44 poz. 220, a następnie znów znowelizow. Dz. U. 1979 Nr. 18 poz. 111/ a pomijanie obowiązku wynikającego z porozumienia z 1950 stanowiło bezprawie okresu stalinowskiego.
5. W 1980 zaprzestano powoływać alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej, ustały przetargi coroczne /1959–1979/ księży biskupów z władzami o zwolnienie alumnów z odbycia służby wojskowej.

15 września 1982.

H.J.

Sprawozdania kapelanów GD WP ze spotkań z alumnami-żołnierzami w latach 1966-1980 (wybór)

na plebanii w Swieradowie, gdyż żołnierze mieszkają w namiotach a przy codziennych opadach deszczowych trudno byłoby o dogodniejsze miejsce spotkania. Wobec tego przeprowadziłem na plebanii spotkanie z alumnami. Mimo codziennych deszczów i pracy fizycznej służby, zdrowi i nie czują się zmęczeni. Ubolewali tylko, że że Ciało nikt nie mógł pójść do kościoła. Decyzja w świetle przedstawionych przez alumnów faktów, wydaje się nie zupełnie słuszną. Przedstawiłem majorowi pełniącemu obowiązki d-cy całą sprawę i powiedział: była to decyzja jednoosobowa. Nie mógł jej zmienić. Alumni proszą, aby każdej niedzieli mogli pójść na mszę św., jest to Jednostka nie bojowa, lecz tylko do pracy. W niedziele, wyjeżdżają na teren w celu krajoznawczym - proszą - aby mogli uczestniczyć we mszy św.

W sobotę przystąpili wszyscy tj. 12-tu do spowiedzi, a w czasie mszy św. do komunii św. Przed spowiedzią przeprowadziłem z alumnami przygotowanie do spowiedzi, a w czasie mszy św. wygłosiłem okolicznościową homilię.

W niedzielę rano o godz. 7.00 odprawiłem mszę św. w kościele parafialnym i wygłosiłem homilię. Wszyscy służyli do mszy św. i przystąpili do komunii św.

Żołnierze - alumni proszą, aby księża kapłani częściej ich odwiedzali. Odczuwają potrzebę pociechy religijnej. Są oni prawie wszyscy z I roku Seminarium /Warsawa-Gniezno-Katwie-Tarnów/

Przebieg Garnizonu Jelenia Góra

25.06.74

K. Pol. Młynowski

Sprawozdanie ze spowiedzi przedświątecznej i uroczystości Opłątka alumnów-żołnierzy w Brzegu¹

Dnia 16 grudnia 1966 r. udał się do Brzegu² ks. ppłk St. Wiernusz³. Na probostwie Ks. Dziekana nie zastał⁴, a ks. Wikary wyraził się „po co to urządzać skoro klerycy są dyskryminowani, a czy macie jurysdykcję? Proszę pisać do Kurii wrocławskiej”. Natomiast władze WP odniosły się do sprawy nader przychylnie i ustalono, że w sobotę 17. rozpocznie się spowiadanie o godz. 15.30, a wieczorem Opłatek. Z pewną grupą alumnów spotkał się ks. Wiernusz już w piątek – ucieszyli się.

Nazajutrz ks. ppł[k]. i ja ks. ppł[k]. Franciszek Wilczek⁵ byliśmy już o godz. 12-tej na probostwie w Brzegu, Dziekana znowu nie było, Ks. wikary oświadczył, że Ks. Dziekan udziela nam jurysdykcji, komunii można udzielać każdej chwili, a Msza i tak jest codziennie o godz. 18-tej odprawiana w dawno zamówionej intencji przez jednego z Księży miejscowych /parafia 22.000, 5-ciu wikarych/. Mamy tak się urządzać, by wszystko skończyło się o godz. 18,40. Z goryczą znowu dodał „nie kijem to pałką, dziś alumnów wypuszczają, a za to dadzą

¹ Generalny Dziekanat Wojska Polskiego do lipca 1947 r. nosił nazwę Szefostwo Duszpasterstwa MON. Zob. M. Wesołowski, *Generalny Dziekanat WP 1945–1989*, Warszawa 2006, s. 17. Sprawozdania kapelanów Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego ze spotkań z alumnami-żołnierzami w latach 1966–1980 pochodzą z Archiwum Kurii Biskupiej Ordynariatu Polowego. Zachowano oryginalną pisownię, interpunkcję oraz układ.

² 56. SBRT w Brzegu.

³ Ks. ppłk Stanisław Wiernusz SJ (ur. 7.11.1910 w Rymanowie Zdroju, święcony 9.11.1941 w Towarzystwie Jezusowym). W duszpasterstwie wojskowym od 1945 r. Był m.in. kapelanem 12. pułku Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego w Szczecinie (do 1950 r.). Proboszcz kościoła garnizonowego św. Barbary w Gliwicach w 1968 r.

⁴ Dziekanem w Brzegu był w tym czasie ks. Kazimierz Makarski.

⁵ Ks. mjr Franciszek Wilczek OCD (ur. w Niedobczycach w pow. rybnickim w 1918–?). W 1942 roku przyjął święcenia kapłańskie w Krakowie, w zakonie karmelitów. Pracownik administracyjny Wydawnictwa Karmelitów Bosych. Po zakończeniu okupacji suspendowany z powodu opuszczenia klasztoru. Kapelan GD WP. W 1950 roku w składzie redakcji „Głos Kapłana” (czasopisma „księży patriotów”). Członek bydgoskiej Okręgowej Komisji Księży, następnie stalinogrodzkiej (Katowice) OKK oraz Komisji Inteltektualistów i Działaczy Katolickich przy Polskim Komitecie Obrońców Pokoju. W 1950 roku odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi, a w 1954 roku Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. W latach 1952–1969 proboszcz parafii wojskowej w Katowicach. Zob. J. Żurek, *Ruch „księży patriotów” w województwie katowickim w latach 1949–1956*, Warszawa – Katowice 2009; B.J. Wanat, *Zakon Karmelitów Bosych w Polsce. Klasztory karmelitów i karmelitanek bosych 1605–1975*, Kraków 1979, s. 125.

im wartę w wigilijną noc. Dyskryminacja na każdym kroku, nie udziela się klerikom nagród, urlopów, na święta jedzie tylko jeden, nie daje się przepustek”.

Udaliśmy się do koszar. Alumni byli już wolni od zajęć, by się odświętnie ubrać. O godz. 13.45 weszliśmy do nich na świetlicę w towarzystwie mjr. Szefa sztabu i mjr. dowódcy⁶. Ks. ppł[k]. Wiernusz przekazał klerikom pozdrowienia od Ks. Generalnego Dziekana WP⁷, a Dowództwu podziękowanie Generalnego Dziekanatu za przychylne podejście do sprawy. Następnie podał porządek uroczystości a Dowódca też ze swej strony poinformował, że wszyscy mogą się zgłaszać po przepustki i grupkami wyruszać do kościoła – oczywiście po obiedzie. Przepustki będą ważne do 21.30 godz. żeby po Mszy mogli wszyscy udać się na Opłatek. Po powrocie do koszar czeka specjalnie zostawiona kolacja. Samochodem Dowódcy dojechaliśmy do rynku na obiad, a potem znów udaliśmy się do kancelarii parafialnej, by się przebrać w sutannę. Nikt się już więcej z księży nami nie zajmował.

O godz. 15.30 zaczęli licznie napływać alumni. Przyszli wszyscy w liczbie 88. Po krótkim rachunku sumienia ze szczególnym uwzględnieniem wad antyspołecznych rozpoczęliśmy spowiadanie. Okazało się, że nie ściśle były informacje Ks. wikarego o nie udzielaniu przepustek, bo alumni spowiadali się z okresu tygodnia. 2-ch tygodni, maks. miesiąca. Już poprzednio w Jednostce wyszły inne nieścisłości, bo nie 1-den a już 3-ch otrzymało za dekorację świetlicy po 5 dni świątecznego urlopu, w najbliższych dniach miało zostać rozważone poważne zwiększenie liczby świątecznych urlopowiczów. Również nieprawdą jest warta wigilijna.

Oprócz alumnow spowiadało się /jak to w sobotę adwentową/ sporo ludzi cywilnych. Ponieważ dyżurowali tylko 2-aj wikarzy, więc dużo się naspowiadaliśmy. Ludzie, choć konfesjonały były odsłonięte, a my w płaszczach oficerskich /na sutannie/ garnęli się do nas bardzo licznie, to też spowiadaliśmy ponad 3-godziny. O godz. 18.40 koniec i przejście do klubu. Stoły nakryte białymi obrusami, Opłatki, ciasta, prawdziwa kawa, lampka wina, papierosy. Życzenia składał Ks. ppł. Stanisław Wiernusz. Po łamaniu się Opłatkiem i odśpiewaniu kolędy weszli: Dowódca batalionu – mjr. i Dowódca kompanii Kpt.

Nastrój był bardzo miły, klerycy się rozśpiewali /kolędy i pieśni żołnierskie/ jeden z nich akompaniował na pianinie. Inny złożył krótkie podziękowanie Ks. Dziekanowi – choć trochę uszczypliwie zaznaczył, że wieczór ten jest podwójnie radosny: nie tylko z racji spowiedzi i antycypowanego opłatka, ale też dlatego, że są to ostatnie święta w wojsku – w październiku powrót do domu.

O godz. 21-szej alumni rozpoczęli powrót do koszar, a my o godz. 22.30 powrót do swojej placówki. Około godz. 1-wszej w niedzielę byliśmy na miejscu.

⁶ Mjr Józef Gołbecki, pierwszy dowódca 56. SBRT w Brzegu.

⁷ Generalnym Dziekanem Wojska Polskiego był wtedy ks. płk Julian Humeński (1911–1994). Funkcję tę pełnił w latach 1964–1986. Zob. M. Podgórski, *Rzymskokatolickie duszpasterstwo wojskowe w Ludowym Wojsku Polskim*, Tuchów 2010, s. 210–211.

25.06.1968

RAPORT

Z przebiegu spotkania z żołnierzami – alumnami w Zgorzelcu 22 i 23 z bm.⁸

Melduję, że na podstawie powiadomienia telefonicznego, w oparciu o pismo Generalnego Dziekanatu Nr 223, skontaktowałem się z Wydz. Pol. SOW⁹ celem uzyskania wiadomości o dyslokacji Jednostki Wojskowej, do której miałem pojechać. Płk Dziewierski¹⁰, z którym załatwiałem już kiedyś sprawy w Brzegu, prosił mnie, abym w miarę możliwości nie urządził nic u ks. prob. Kozaka¹¹, lecz w drugim kościele. Chodziło o chronienie żołnierzy od negatywnego wpływu i krytyki obecnej rzeczywistości, którą siebie w/w ksiądz Kozak. Usłyszawszy taką opinię, udałem się do kierownika Woj. Wydz. do Spraw Wyznań, przedstawiając mu ocenę i życzenie Wydz. Pol. SOW. Kierownik, Ob. mgr Witold Skórczyński¹² podzielił zdanie płk Dziewierskiego. Wobec powyższego pojechałem nocnym pociągiem do Zgorzelca. Proboszcz par. Zgorzelec Ujazd¹³ na moją prośbę oddał mi kościół do dyspozycji w sobotę po południu i w niedzielę z rana.

Następnie udałem się do d-ctwa Jednostki. Przyjęli mnie b. serdecznie, – wyrazili prośbę o nieurządzanie części kościelnej w par. Ks. Kozaka dla w/w powodów. Mogłem im już donieść o mej rozmowie z Ks. Paskiem¹⁴ i jego gotowości służenia nam swoim kościołem. Ustaliliśmy program na sobotę i niedzielę. Zawieźli mnie do miejsca pracy żołnierzy, abym im mógł donieść o naszym spotkaniu zaplanowanym na sobotę i niedzielę. Żołnierze ucieszyli się na mój widok i mimo deszczu otoczyli mnie, aby zamienić choć kilka słów. Wyrazili swą radość i obiecali wszystkim podać do wiadomości, że część kościelną urządzimy

⁸ W Zgorzelcu w okresie 5 kwietnia – 30 sierpnia 1968 przebywali klerycy z 56. Szkolnego Batalionu Ratownictwa Terenowego w Brzegu, którzy pracowali przy przebudowie cmentarza żołnierzy 2 Armii Wojska Polskiego poległych w walkach wiosną 1945, w czasie forsowania Nysy Łużyckiej (operacja łużycka), w drodze na Drezno i pod czeski Mielnik, w walkach o Niesky oraz Horkę, jak również w trakcie operacji budziszyńskiej.

⁹ Wydział Polityczny Śląskiego Okręgu Wojskowego.

¹⁰ Tadeusz.

¹¹ Ks. prał. Jan Kozak, proboszcz Parafii św. Bonifacego w Zgorzelcu.

¹² Kierownik Wydziału do Spraw Wyznań (WdsW) Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (PWRN) we Wrocławiu.

¹³ Błędny zapis. Nie było parafii Zgorzelec-Ujazd. W 1968 r. jedyną parafią w Zgorzelcu obejmującą dzielnicę Ujazd była parafia św. Bonifacego w Zgorzelcu. Ujazd – nazwa południowej dzielnicy Zgorzelca położonej u ujścia Czerwonej Wody do Nysy Łużyckiej.

¹⁴ Błędne nazwisko. Prawidłowo ks. Stanisław Pasyk, wikariusz substytut w parafii św. Bonifacego w Zgorzelcu.

w kościele par. Ujazd, gdyż tam będzie spokojnie. Odległość od koszar wynosi półtora km. Kościół wolny bo parafia mała, a druga parafia liczy 30.000 wiernych¹⁵. – Ponieważ mocno przemokłem, odłożyłem wizytę u Ks. prob. Kozaka na sobotę. Skorzystałem z nadjeżdżającego pociągu i powróciłem do Wrocławia./160 km a połączenie niekorzystne./ Po powrocie telefonowałem do Żar, jak i poprzedniego dnia i poprosiłem, aby zastępujący ks. kpt dr Dynarskiego¹⁶ powiadomił, że wszystko urządzamy w kościele w par. Zgorzelec Ujazd.

W sobotę ok. godz. 9 chciałem odwiedzić ks. bp. Wronkę¹⁷, najbardziej nam życzliwego biskupa z wrocławskich hierarchów, aby go powiadomić o wizycie duszpasterskiej do kleryków w Zgorzelcu, gdyż parę dni przedtem spotkałem się z nim na wizytacji u Oblatów i rozmawialiśmy na ten także temat. Wiadomość ta spewnością uradowałaby go. Niestety nie zastałem ks. bp. Wronki w Kurii. Siostra z Kurii uważała, że mogę go spotkać w katedrze. Idę więc do Katedry. Nadziałem się w drzwiach na ks. arcybiskupa Kominka¹⁸. Na mój widok zbladł i mówi „co to zjazd tu macie?” Odpowiedziałem: „Tak, Ekscelencjo, wybieram się właśnie do kleryków do Zgorzelca, na dziś i jutro. Będą konferencje dla nich, spowiedź i msza św.” Zreflektował się momentalnie – zauważyłem, że broda przestała mu drżeć i mówi: „w tych rzeczach mam zaufanie do księdza, ale nie do wszystkich, – i klerycy też mają zaufanie do

¹⁵ Błędne dane. W 1968 r. populacja Zgorzelca liczyła 26 700 ludzi.

¹⁶ Kazimierz Dynarski SAC (ur. 11.04.1933 w Trzcianie koło Rzeszowa, jako Kazimierz Józef Dynda. Nazwisko na Dynarski zmienił prawnie 4.05.1964 r. Zmarł 12.07.1990 w Poznaniu). Święcenia kapłańskie przyjął w Ołtarzewie 19.06.1958 z rąk bp. Zygmunta Chormańskiego. Bezpośrednio po święceniach został skierowany na studia teologiczne w KUL (sekcja dogmatyczna). Po zakończeniu studiów, dekretem prowincjała z 26.02.1962 r., został najpierw skierowany do pracy duszpasterskiej w Warszawie, przy ul. Skaryszewskiej, ale już 31.08.1962 r. został przeznaczony do pracy w wydawnictwie Pallottinum. W lutym 1967 r. został kapelanem w Generalnym Dziekanacie Wojska Polskiego, w którym pracował do 1990 r. Jako kapelan wojskowy pracował m.in. w Chełmnie n. Wisłą, potem w Żarach k. Żagania, gdzie p.o. proboszcza Kościoła Garnizonowego w latach 1967–1969. W latach 1969–1973 był proboszczem Parafii Wojskowej pw. Św. Katarzyny w Toruniu. W Pallottinum pracował w latach 1962–1967 i od 1974 do śmierci w 1990 r. Wieloletni redaktor wydawnictwa Pallottinum, redaktor odpowiedzialny I i III wydania Biblii Tysiąclecia. Zob. m.in. J. Stabińska, *Jehu. Ksiądz Kazimierz Dynarski SAC. Szkic do portretu*, Poznań 2007; *Societas Apostolatus Catholici. In memoriam. Defuncti 1847–2001*, Roma 2002, s. 112–113; S. Tylus, *Leksykon polskich pallotynów (1915–2012)*, Ząbki 2013, s. 167–168.

¹⁷ Bp prof. dr Andrzej Wronka (1897–1974), sufragan wrocławski, wikariusz generalny archidiecezji wrocławskiej, wieloletni profesor liturgiki na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu i kierownik katedry liturgiki. Zob. ks. J. Swastek, *Biskup umiłowany*, http://www.nowezycie.archidiecezja.wroc.pl/stara_strona/numery/092004/05.html [28.10.2022].

¹⁸ Abp Bolesław Kominek (1903–1974), arcybiskup metropolita wrocławski w latach 1972–1974, kardynał od 1973.

księdza, księdzu błogosławię – robiąc znak krzyża – proszę kleryków pozdrowić, ale proszę wiedzieć, że tam jest źle, oni chcą głodówkę demonstracyjną urządzić, bo ich w niedziele wywożą, proszę to powiedzieć swojej władzy w Warszawie, tam może być b. źle. Proszę ich pocieszyć, podtrzymać na duchu, mam do księdza zaufanie, błogosławię księdzu i klerykom”. – Ukłoniłem się ks. arcybiskupowi, on zaś uczyniwszy znak krzyża oddalił się. W milczeniu poszedłem w swoją stronę. Ale jednocześnie odczuwałem swoje nogi jakby z gumy były. Uprzytomniłem sobie, że kobiety wychodzące z kościoła i kilku księży przypatrywały się wywodom ks. arcybiskupa. Czułem się nieco upokorzony, – wewnętrznie zmiażdżony.

Powróciwszy do domu zastałem tam już czekających na mnie ks. Oblatów Pohla¹⁹ i Łacioka²⁰, których prosiłem do pomocy w spowiedaniu kleryków, wiedząc, że są oni jak najżyczliwiej ustosunkowani do naszych i zadowoleni z obecnej rzeczywistości. Prosiłem ich nawet o pomoc w przeprowadzeniu konferencji, gdyż czułem się niezdolny do tej czynności, tak byłem wewnętrznie roztrzęsiony. Do Zgorzelca przybyliśmy przed godz. trzecią. Podjechałem do d-ctwa, tam zastałem już kpt. Ks. dr Dynarskiego. Uzgodniliśmy jeszcze raz nasz program, i pojechałem do ks. Kozaka, aby złożyć kurtuazyjną wizytę. Niestety nie zastałem go – wyjechał do Legnicy.

Na terenie koszar w specjalnej sali zebrali się klerycy. Do drzwi potwarzyszył nam mjr Fingaz. Weszliśmy sami tj. ks kpt. Dynarski i ja. Przywitając wszystkich, przedstawiłem kpt ks. dr Dynarskiego z Żar i zagaiłem dzisiejsze zebranie. Przekazałem pozdrowienia od Generalnego Dziekana W.P. płk ks. Juliana Humeńskiego²¹ i z-cy Gen. Dziekana, płk Ks. Jana Mru-

¹⁹ O. Edmund Pohl OMI.

²⁰ O. Antoni Łaciok OMI.

²¹ Ks. płk Julian Józef Humeński SJ (ur. 18.02.1911 w Kołomyi, zm. 11.05.1994 w Warszawie). W 1926 wstąpił do zakonu jezuitów, studiował w zakonnym Wydziale Filozoficznym w Krakowie (1932–1935) i na Bobolanum w Lublinie (1935–1939). Święcenia kapłańskie przyjął 24 czerwca 1938. W czasie II wojny światowej pracował w Zakopanem i Krakowie, w latach 1944–1946 był superiorem placówki w Zakopanem. W latach 1946–1948 kierował Wydawnictwem Apostolstwa Modlitwy (WAM), był także redaktorem pisma „Posłaniec Serca Jezusowego”. W 1948 opuścił zakon skonfliktowany z przełożonymi i wstąpił do Duszpasterstwa Wojskowego. Jeden z „księży patriotów”. W latach 1949–1954 był redaktorem miesięcznika „Kapelan Wojskowy”, w latach 1954–1960 był proboszczem Garnizonu Rzeszów, w latach 1960–1964 Garnizonu Poznań. W 1964 mianowany generalnym dziekanem Wojska Polskiego i pełnił tę funkcję do roku 1986. W 1974 obronił pracę doktorską na Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Po przejściu w stan spoczynku powrócił do zakonu jezuitów. Autor i redaktor m.in. tomów wspomnień *Wspomnienia wojenne kapelanów wojskowych* (wyd. 1 – 1967, wyd. 2 – 1969) oraz *Wspomnienia wojenne kapelanów wojskowych 1939–1945*, a także tomu *Udział kapelanów wojskowych w drugiej wojnie światowej* (1984).

gacza²², zaznaczyłem że Generalnemu Dziekanowi zawdzięczamy nasze dzisiejsze spotkanie. Alumni byli b. zadowoleni, radość i szczęście malowało się na ich opalonych słońcem twarzach. Przekazałem następnie pozdrowienia i życzenia ks. arcybiskupa. Wspomniałem w zagajeniu, że mam dwa referaty: Papież Jan XXIII Heroldem Pokoju i współpracy między narodami” – oraz Patriotyczne tradycje duszpasterstwa Wojska Polskiego. Wobec tego zapytałem kleryków, który z tych dwóch mam przeczytać. Jedni byli za I-szym, inni za II-gim referatem. Wobec tego dałem pod głosowanie – podsunął mi tę myśl ks. dr Dynarski. Ogromna większość była za referatem o Janie XXIII. Słuchali z wielkim skupieniem. Jako zakończenie naszkicowałem przebieg uroczystości Odsłonięcia Pomnika. Przeszło 900 księży z całej Polski brało udział, w naszym Garnizonowym kościele odprawiało 167 księży od godz. 5.20 przy jedenastu ołtarzach. Opisałem nabożeństwo celebrowane przez naszego Generalnego Dziekana WP, przy udziale ludzi z całego kraju – śpiewał chór Polskiego Radia ośmiugłosową Missa Brevissima Franciszka Liliusa, – oraz przebieg Odsłonięcia Pomnika – który jest wyrazem serca katolików polskich dla pamięci Pp²³ Jana XXIII.

Po referacie była sposobność do podjęcia dyskusji.

1. Pytano, czy we wszystkich trzech jednostkach kleryckich odbywa się spotkanie, czy tylko u nich. – Odpowiedziałem we wszystkich.
2. Ponieważ klerycy zaczęli się rozglądać, za odważniejszymi, ks. dr Dynarski przeprowadził jakby koreferat na temat historii i znaczenia duszpasterstwa W.P. Zachęcał do gorliwego wypełniania obowiązków i korzyści osobistych nawet z odbywania służby wojskowej. Przemówienie podobało się wszystkim, tym bardziej, że w b. miłym tonie i formie je przeprowadził.

²² Ks. płk Jan Mrugacz OCD (ur. 6.03.1915 w Kleczy Dolnej pod Wadowicami, zm. 11.07.2002 w Warszawie). Do szkół uczęszczał w Wadowicach i Krakowie. Studiował w Palestynie. Święcenia kapłańskie otrzymał 7 stycznia 1937 roku w Krakowie z rąk księcia kardynała Adama Sapiehy. Przed wstąpieniem do wojska był kapelanem lubelskiego szpitala Dzieciątka Jezus. 14 sierpnia 1944 roku otrzymał z Kurii Lubelskiej propozycję objęcia funkcji kapelana wojskowego. We wrześniu tego roku został przydzielony do 4. Brygady Saperskiej 2. Armii Wojska Polskiego. Przeszedł z nią szlak bojowy – od Warszawy przez Łużycę, Śląsk do Czech. Po wojnie w latach 1947–1983 był proboszczem garnizonowej wojskowej parafii św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny w Legionowie. Udzielał się w życiu społecznym miasta, m.in. działał w Społecznym Komitecie Budowy Stadionu klubu piłkarskiego Legionovia Legionowo, oddanego do użytku w 1964. Na emeryturze był kapelanem honorowym Wojsk Inżynieryjnych WP i Związku Ociemniałych Żołnierzy RP. Zastępca dziekana Wojska Polskiego. Zob. m.in. CAW, Akta personalne J. Mrugacza, sygn. 1783/90/2499; A. Stasiński, Ks. *płk Jan Mrugacz – kapelan saperów*, „Polska Zbrojna”, 1993, nr 66(624), s. 4.

²³ Pp – tu: papieża.

3. Pyta się żołnierz – alumn, czy to prawda, że niektórzy klerycy otrzymali kartę powołania do SZKOLENIA WOJSKOWEGO
4. Czy idą jakieś rozmowy między episkopatem a Rządem.
5. Żalił się któryś że ostatnie trzy niedziele nie pozwolili być na mszy św., bo byli na Targach Poznańskich, w górach /Jelenia Góra – Szklarska Poręba/ i na plaży. Prosil, aby 30% jak wg regulaminu mogło otrzymywać przepustkę na mszę św.
6. Inny nawet wysunął taką myśl: gdy chodzi o sprawę kina, wówczas wszyscy idą do kina i zostaje tylko goniec, któryby na wypadek konieczności zaalarmował kolegów w kinie będących – czy nie mogliby również co niedzielę wszyscy pójść do kościoła prócz jednego, któryby w wypadku konieczności zaalarmował kolegów w kościele...
7. Jeżeli są wycieczki, czy 30% chętnych mogłoby pozostać, aby pójść do kościoła. – Inni jednak replikowali, nie, nie chcemy jechać na wycieczki.
8. Czy służba wojskowa zostanie skrócona do jednego roku?
9. Byli klerycy nad wodą, przyjechali – mówią – księża, ale dowództwo nie chciało, abyśmy się spotkali z nimi.
10. Dlaczego chcieliśmy usłyszeć referat o Janie XXIII a nie tego drugiego, bo myśleliśmy, że będą jakieś nieodpowiednie rzeczy, jak nam kiedyś ks. Zawadzki²⁴ opowiadał. NB. Ks Zawadzki – wyjaśniają na moją prośbę: kap. Z Gliwic.

Moje osobiste wrażenia na temat pytań kleryków:

Chodziło im raczej o to, aby mogli coniedzielną być na mszy św. Nikt nie podzielał zdania tego, który wspominał ks. kap. z Gliwic. Nie zauważyłem żadnego negatywnego ustosunkowania się do dowództwa, czy jakich spraw. Raczej byli zadowoleni prosili, aby częściej odbywały się takie spotkania.

Część kościelna.

Przed spowiedzią wygłosił ks. kpt. Dynarski krótką naukę o spowiedzi, poczym była sposobność do spowiedzi. Spowiedników było sześciu. Gdy tylko zakończył naukę, żołnierze zaczęli przystępować do spowiedzi. Najwięcej chyba spowiadaliśmy z ks. kapelanem Dynarskim. Jeżeli o mnie chodzi, to bez przerwy, i zanim do innych poszli, już miałem kilku przed konfesjonalem. Nawet miejscowi świeccy nie spowiadali tak „ciągle” jak my kapelani.

Nie było u nas przerwy. Nastrój był poważny. O godz. 18.30 odprawiłem mszę św., kazanie wygłosił ks. Łaciok Oblat. Jest to b. uzdolniony misjonarz,

²⁴ Ks. płk Michał Zawadzki (1900–1972) – proboszcz kościoła garnizonowego w Inowrocławiu 1938–1939, Kielcach 1945–1947. Od grudnia 1947 r. zastępca generalnego dziekana WP i dziekan Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

specjalista od spraw młodzieżowych. Wspaniale mówił. Po nabożeństwie żołnierze wypowiadali swoje zadowolenie i radość z usłyszanej nauki ks. Łacioka. Najlepszym dowodem moich słów, to zaproszenie Ks. Łacioka przez ks. Paska²⁵ z rekolekcjami do Zgorzelca. Po nabożeństwie żołnierze wrócili do koszar.

W niedzielę rano o godz. 6.10 byli już żołnierze w kościele. Odprawiłem mszę św. A kazanie wygłosił ks. kpt. Dynarski. Do spowiedzi i komunii przystąpili wszyscy obecni w kościele żołnierze-alumni. Po mszy św. poprosiłem kleryków do Sali katechetycznej, przemówiłem kilka ciepłych [słów] podziękowania i zachęty. Żołnierze byli nadzwyczaj zadowoleni, wręczyli mi kwiaty i podziękowali za przybycie i piękne dni skupienia, prosili mnie o przekazanie wyrazy wdzięczności Generalnemu Dziekanowi ks. płk Julianowi Humeńskiemu i Zastępcy jego oraz całemu Generalnemu Dziekanatowi i prosili o częstsze przyjazdy do nich. Kwiaty podarowali także Ks. Kapelanowi Dynarskiemu, podziękowali i jemu i Ks. Prob. Paskowi i jemu również wręczyli kwiaty. Złożyłem życzenia żołnierzom i serdecznie pożegnaliśmy się. Podziękowałem Ks. Prob. Paskowi Stanisławowi za braterskie ustosunkowanie się do mej prośby, za pomoc, za przenocowanie mnie, za przyjęcie, jakie nam zgotował w kościele i przy stole kolacyjnym.

Następnie udałem się z ks. dr Dynarskim do Ks. Kozaka. W delikatnych słowach pytał się dlaczego nie urządziłem w niego nabożeństwa dla żołnierzy. – Wy tłumaczyłem mu, że jego kościół był wczoraj /w sobotę/ zajęty. Przyznał mi słuszość, bo miał kilka ślubów.! Po wtóre chodziło mi – mówię – o miejsce spokojne, aby żołnierze przeżywali konferencje, spowiedź i tajemnicę ofiary mszy św. Zresztą zawsze wybierałem do tego celu kościoły na ustroniu. Np. w Brzegu – było nabożeństwo w kościółku małym obok parafialnego, a gdy ostatnio ten był naładowany workami napełnionymi niezbędnymi do kapitalnego remontu, skorzystałem z wielkiego nowoobudowanego, gdyż ten był wolny. Zrozumiał i nie okazywał żalu z tego powodu. Natomiast wikary Ks. Kozaka zaatakował mnie w sobotę i b. niedelikatnie się do mnie odnosił. Zauważył to również i Ks. Pasek. Naszemu ks. Pohłowi wręcz powiedział, że ks. pułkownik słucha UB i nie chce urządzać u nas nabożeństwa, aby nie było szumu.

Należy podkreślić wielki takt dowództwa. Żołnierze przyszedli do kościoła na oznaczoną godzinę. Nie mieli żadnych kłopotów przy otrzymaniu przepustki. Wszystko szło nadzwyczaj sprawnie. Widać było wielką troskę ze strony d-ctwa o żołnierzy. W rozmowie z mjr Fingazem odnośnie życzenia żołnierzy w sprawie 30% tj by 30% mogło regularnie uczestniczyć we mszy św. przyznał, że ostatnio byli na Targach etc, ale inni żołnierze byli zadowoleni, gdyby oni mieli

²⁵ Błędne nazwisko. Prawidłowo: ks. Stanisław Pasyk, wikariusz substytut w parafii św. Bonifacego w Zgorzelcu.

tyle urozmaicenia i imprez co klerycy. Muszę przyznać, że dowództwo zrobiło jak najlepsze wrażenie, dlatego powiedziałem mjr Fingazowi o krytycznych uwagach ks. arcybiskupa, zaznaczając, że widzę w tym czyjąś wrogą akcję, gdyż nie zauważyłem u kleryków ani niezadowolenia, ani ujemnych uczuć do dowództwa. I klerycy zrobili na mnie b. dobre wrażenie, byli zadowoleni, b. nawet dobrze wyrażali się o swoich d-cach, mając jedno pragnienie: powrócić do seminarium będąc w wojsku, móc często być na mszy św. Nastrój wśród żołnierzy budował naszych księży Pohla i Łacioka. I oni skonstatowali wielkie zadowolenie żołnierzy, ale i dziwne, niezyczliwe odnoszenie się księdza wikarego do mojej osoby. Trudno się oprzeć wrażeniu, czy oszczercze wiadomości do Kurii czy ks. arcybiskupa tak b. krzywdzące naszych żołnierzy i ofiarnych dowódców, nie przechodzą via ks. wikarego i ks. Kozaka.

Probostwo Garnizonu
Olsztyn

Olsztyn, dnia 25.06.1968 r.

GENERALNY DZIEKANAT W.P.
WARSZAWA

=====

RAPORT

Ze spotkania z żołnierzami – klerykami w Bartoszcach²⁶ W dniach 22 i 23 czerwca br.

1. Spotkanie w koszarach i kościele odbyło się stosownie do wytycznych pisma Generalnego Dziekanatu W.P. otrzymanego dn.20.06.oraz telefonogramu z dn. 17.06.b.r.
2. 19 czerwca wystosowałem odpowiednie pisma do Jedn. Wojsk. i Ks. Dziekana w Bartoszcach²⁷, udałem się do Wydziału Wyznań celem omówienia wyjazdu oraz byłem w Pax-sie²⁸, aby uzyskać samochód na powrót w niedzielę. 21 czerwca złożyłem w Kurii zawiadomienie, Ks. Biskup powiadomiony przez Ks. Kanclerza wyraził radość i życzenia z racji spotkania.
3. 22 czerwca wyjechaliśmy o godz. 9.30 z Ks. ppłk. Z. Szymczakiem²⁹ samochodem z Wydziału Wyznań do Bartoszcyc. Odwiedziliśmy najpierw Księżę

²⁶ 54. SBRT.

²⁷ Dziekanem w Bartoszcach był w tym czasie ks. Adam Szabunia.

²⁸ Stowarzyszenie „Pax” – organizacja utworzona w 1947 roku przez Bolesława Piaseckiego i innych działaczy przedwojennego Ruchu Narodowo-Radykalnego Falanga, zrzeszająca katolików współpracujących z władzami komunistycznymi. Za pomocą tego stowarzyszenia władze PRL próbowały podporządkować sobie Kościół katolicki. Współtworzył ruch „księży patriotów”, atakował Episkopat Polski za „dążenie do przywrócenia kapitalizmu”, popierał proces biskupa Czesława Kaczmarka i uwięzienie prymasa Stefana Wyszyńskiego. Po 1956 roku przybrał bardziej kompromisowe stanowisko (m.in. współpraca z byłymi żołnierzami AK), a od 1980 roku część działaczy wspierała NSZZ „Solidarność”. W okresie transformacji systemowej w Polsce stowarzyszenie działało w latach 1989–1991. Od 1991 roku byli działacze „Pax” kontynuowali działalność w stowarzyszeniu Polskie Forum Chrześcijańsko-Demokratyczne. W wyniku przemian demokratycznych w Polsce Stowarzyszenie „Pax” zawiesiło działalność polityczną. Od 1993 roku jego kontynuacją było Stowarzyszenie „Civitas Christiana”, w 1997 r. zostało oficjalnie uznane dekretem Prymasa Polski kard. Józefa Glempa za organizację katolicką – zmieniło wtedy nazwę na Katolickie Stowarzyszenie „Civitas Christiana”.

²⁹ Ks. Zygmunt Szymczak (1911–1981), od 1957 do 1973 r. kapelan Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego; był m.in. proboszczem Garnizonu Skierniewice (od X 1957 – XI 1958). Patrz m.in. A. Krysiak, *Na chwałę Bożą. Rys historyczny kościoła garnizonowego w Skierniewicach*, Skierniewice 2016, s. 106–108.

- miejscowych. Serdecznie nas przyjął ks. Roman Wesołowski³⁰ i zapewnił o pomocy duszpasterskiej. Potem pojechaliśmy do Dowództwa Jedn. Wojsk. i o godz. 14.00 omówiliśmy plan i problemy spotkania. Po obiedzie w kasynie raz jeszcze spotkaliśmy się z Dowództwem.
4. Spotkanie rozpoczęło się o godz. 14.45. Po raporcie wygłosiłem referat „Tradycje patriotyczne w duszpasterstwie Wojska Polskiego” i zachęciłem zebranych do zabrania głosu, podobnie uczynił to Ks. ppłk Szymczak. Chociaż żołnierze przyjęli nas życzliwiej niż zawsze, chętnych do głosu na razie nie było. Dla wywołania zachęty nawiązałem do referatu, dając pewne aktualne, przesłanki z pracy Ks. Kapelanów W.P. a zwłaszcza powołując się na wspomnianego w referacie Papieża Jana XXIII, nawiązałem do uroczystości poświęcenia pomnika we Wrocławiu. Zaznaczyłem, że Jan XXIII sam będąc kapelanem stał się dla nas specjalnym patronem i przykładem miłości Ojczyzny. Stał się także wielkim przyjacielem Polski i jej sprawy. Żadnych uwag negatywnych nie było, a przeciwnie było widać zrozumienie dla tych zagadnień. Następnie dwóch żołnierzy zabrało głos z treści pytań wynikało, że reprezentowali wszystkich zebranych. 1-szy głos: Chociaż żołnierze często otrzymują przepustki w niedziele, nie otrzymali na dzień Bożego Ciała. Odpowiedziałem, że uroczystości Bożego Ciała jest nie tylko świętem, ale i manifestacją katolicką i stąd trzeba pamiętać, że wojskowi nie mogą brać udziału w manifestacji, stosownie do pragmatyki Wojska Ludowego. 2-go głos: W areście są nasi koledzy, czy i oni mogliby skorzystać z postęgi religijnej. Odpowiedziałem, że zwrócę się z tą propozycją do Władz Jednostki, na co potem otrzymałem zgodę.
 5. O godz. 16.00 rozpoczęła się spowiedź w kościele, oprócz nas spowiadało trzech księży, w tym Ks. Dziekan Szabunia³¹, Ciekawym zjawiskiem było, że żołnierze – klerycy chętniej szli do spowiedzi do księży Kapelanów niż parafialnych. O godz. 18.14 Ks. ppłk Szymczak rozpoczął Mszę św. A po ewangelii wygłosiłem naukę na temat humanizmu nauki P. Jezusa i nawiązałem do postaci Jana Chrzciciela.
 6. Następnego dnia /23.06 – niedziela/ o godz. 6.00 po wyspowiadaniu trzech żołnierzy odprawiłem śpiewaną Mszę św. Ks. ppłk Szymczak wygłosił naukę o Eucharystii i miłości bliźniego. Po Mszy św. odśpiewaliśmy „Boże coś Polskę” i w krótkim przemówieniu nawiązałem do lekcji mszalnej i złożyłem podziękowanie za gorliwy udział. Za nim wróciłem do zakrystii delegacja

³⁰ Wikariusz parafii św. Brunona w latach 1967–1969.

³¹ Ks. Adam Szabunia (1954–1971); w latach 1954–1971 pełnił posługę dziekana i proboszcza w parafii św. Brunona w Bartoszycach. Jego biogram dostępny jest pod linkiem: <https://oketrzynie.wordpress.com/2009/08/24/ks-adam-szabunia-biografia/> [28.10.2022].

trzech żołnierzy zastąpiła mi drogę i wręczając wiązanek kwiatów wyraziła podziękowanie za spotkanie oraz złożyła mi życzenia imieninowe.

Na godz. 9.00 wróciliśmy do Olsztyna, gdzie Ks. ppłk Szymczak odprawił Mszę św. o godz. 9-tej, a ja spełniłem resztę swoich obowiązków.

7. Stosownie do prośby żołnierzy i za zgodą Dowództwa, w sobotę wieczorem udałem się do żołnierzy przebywających w areszcie, wyspowiadałem ich i udzieliłem Komunii św. Przy okazji zwróciłem uwagę, że powinni lepiej wypełniać obowiązki żołnierskie.

PROBOSZ GARNIZONU OLSZTYN
PPLK – KS. JAN GAŁĘZA³²

Do wiadomości:

Adresat

Wydział do Spraw Wyznań

A/a

³² Jan Gałęza – kapłan diecezji płockiej. Powołany na kapelana Wojska Polskiego pismem Dziekana WP nr 207/53 z dnia 29 maja 1953 r. Z końcem czerwca 1953 roku otrzymał od biskupa Tadeusza Zakrzewskiego, aż do odwołania, urlop z diecezji płockiej. Początkowo w latach 1953–1958 pracował w Warszawie, pełniąc obowiązki pomocnika proboszcza garnizonu Warszawa. Następnie w 1958 roku został przeniesiony do Żar koło Żagania, gdzie pozostawał do końca 1960 roku jako proboszcz kościoła garnizonowego. W latach 1960–1964 pracował przy kościele garnizonowym w Jeleniej Górze. 1 października 1964 r. przeniesiony został do Olsztyna na stanowisko rektora miejscowego kościoła garnizonowego. Pracował tam aż do chwili przejścia na emeryturę, czyli do sierpnia 1978 roku. W tym okresie włożył wiele trudu i wysiłku w gruntowny remont kościoła, zwłaszcza w pokrycie blachą miedzianą dwóch strzelistych wież świątyni. Po przejściu na emeryturę zamieszkał na stałe w Sierpcu. Zmarł 4 stycznia 1979 r. w szpitalu w Sierpcu.

[pieczęć z orłem i z napisem: Probostwo Garnizonu

Jelenia Góra

N. 75

18.06.1974]

Jelenia Góra, dnia 17 czerwca 1974 r.

**Sprawozdanie
ze spotkania z żołnierzami alumnami
w Świeradowie³³
15 i 16.VI.1974 r.**

Po uzgodnieniu w wtorek w Świeradowie z d-cą oddziału żołnierzy-alumnów czasu spotkania w dniach 15 i 16 bm., odbyło się spotkanie na plebanii w Świeradowie, gdyż żołnierze mieszkają w namiotach, a przy codziennych opadach deszczowych trudno byłoby o dogodne miejsce spotkania. Wobec tego przeprowadziłem na plebanii konferencję z alumnami. Mimo codziennych deszczów i pracy fizycznej są zadowoleni, zdrowi i nie czują się zmęczeni. Ubolewali tylko, że na Boże Ciało nikt nie mógł iść do kościoła. Decyzja w świetle przedstawionych faktów, wydaje się nie zupełnie słuszną. Przedstawiłem majorowi pełniącemu obowiązki d-cy całą sprawę. Odpowiedział: była to decyzja jednoosobowa. Nie mógł jej zmienić. Alumni proszą, aby każdej niedzieli mogli pójść na mszę św., gdyż jest to Jednostka nie bojowa, lecz tylko do pracy. W niedziele, kiedy wyjeżdżają w teren w celu krajoznawczym – proszą – aby mogli uczestniczyć we mszy św.

W sobotę przystąpili wszyscy tj. 12-tu do spowiedzi, a w czasie mszy św. do komunii św. Przed spowiedzią przeprowadziłem z alumnami przygotowanie do spowiedzi, a w czasie mszy św. wygłosiłem okolicznościową homilię. W niedzielę o godz. 7.00 odprawiłem mszę św. w kościele parafialnym i wygłosiłem homilię. Wszyscy służyli do mszy św. i przystąpili do komunii św. Żołnierze-alumni proszą, aby księża kapelani częściej ich odwiedzali. Odczuwają potrzebę pociechy religijnej. Są oni prawie wszyscy z I roku Seminarium /Warszawa – Gniezno – Katowice – Tarnów/.

Prbsz³⁴ Garnizonu Jelenia Góra

³³ Alumni 56. SBRT.

³⁴ Prbsz – skrót od „proboszcz”.

/podpis odręczny: KsWKubsz³⁵/
Olsztyn, dnia 22.12.1974 r.

³⁵ Ks. ppłk Wilhelm Franciszek Kubsz OMI (ur. 29.03.1911 w Gliwicach, zm. 24.07.1978 w Jeleniej Górze). Świecenia kapłańskie otrzymał w Obrze dnia 21 czerwca 1936 r. z rąk abp. Walentego Dymka, metropolity poznańskiego. Po święceniach pozostał w Obrze na stanowisku ekonoma do 15 sierpnia 1939 r., po czym został skierowany do pracy duszpasterskiej jako wikariusz w parafii Łunin na Polesiu. Po 17 września 1939 r. został wikariuszem przy dziekanacie Poczobucie-Odlanickim, sprawował dozór nad parafią Puzicze koło Baranowicz. Po wydostaniu się z więzienia, gdzie został osadzony przez Niemców, przystąpił do oddziału partyzantów radzieckich płk. Wasiliewcowa, zwanego „Diadia Wasia”. Po utworzeniu w ZSRR 1 Dywizji Piechoty im. Generała Tadeusza Kościuszki został jej kapłanem. Otrzymał uprawnienia delegata apostolskiego na terytorium ZSRR. Po sformowaniu 1. Korpusu został jego dziekanem. Redagował katolicki dodatek do pisma „Żołnierz Wolności” pod nazwą „Bóg i Ojczyzna”. W 1944 został dziekanem 1. Armii Polskiej w ZSRR. Brał udział w walkach na terytorium Polski. W październiku 1944 r. po powstaniu Głównego Wydziału Duszpasterstwa (GWD) Wojska Polskiego przy Naczelnym Dowództwie WP został mianowany Generalnym Dziekanem. 31 stycznia 1945 r., w wyniku konfliktu z Naczelnym Dowódcą, ks. ppłk W. Kubsz został zwolniony z funkcji Generalnego Dziekana WP, zwolniono go także z wojska, pozbawiając wszelkich odznaczeń. Po zwolnieniu z wojska ponownie wstąpił na ścieżki życia zakonnego, tym razem w klasztorze na Świętym Krzyżu. Przebywał także w Poznaniu, a następnie był misjonarzem ludowym w Gdańsku. W latach 1957–1964 był proboszczem w Laskowicach (gmina Jeżewo) w województwie kujawsko-pomorskim. W 1964 został kapłanem, a następnie proboszczem kościoła garnizonowego św. Elżbiety we Wrocławiu. W latach 1969–1972 pełnił funkcję proboszcza parafii garnizonowej św. Kazimierza Królewicza w Katowicach. Natomiast w latach 1972–1978 był proboszczem garnizonu i parafii Podwyższenia Krzyża Świętego w Jeleniej Górze. Zmarł w Jeleniej Górze, gdzie został pochowany na cmentarzu komunalnym. 18 lutego 1993 Rada Miejska Jeleniej Góry nadała imię kapłana jednej z ulic okalających były jeleniogórski kościół garnizonowy. Odznaczony m.in. Krzyżami Kawalerskim, Oficerskim i Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Grunwaldu, Orderem Wojny Ojczyźnianej II kl. i Krzyżem Walecznych, a także (pośmiertnie) Krzyżem Virtuti Militari IV klasy. Zob. D. Chodyniecki, *Ksiądz pułkownik Wilhelm Franciszek Kubsz – Pierwszy kapłan ludowego Wojska Polskiego*, „Saeculum Christianum”, 1999, nr 2.

SPRAWOZDANIE

Ze spotkania z żołnierzami-alumnami odbytego w dniach 21 i 22 grudnia 1974 r. w Bartoszczach

[adnotacja odręczna: „zniszczyć”]

Powyższe spotkanie zorganizował i przeprowadził Ks. Płk Jan Mrugacz³⁶ – zastępca Generalnego Dziekana WP, któremu do pomocy został przydzielony Ks. Kpt. Jan Kupidura³⁷ – kapelan pomocniczy Probostwa Garnizonu Olsztyn. Podróż docelową i powrotną relacji Olsztyn-Bartoszyce, odbyłą samochodem osobowym, zorganizowali Ks. Płk Mrugacz i Ks. Ppłk Jan Gałęza – Proboszcz Garnizonu Olsztyn. Wizyty złożone kolejno Ks. Proboszczowi A. Setlakowi³⁸ oraz Dowództwu Jednostki, pozwoliły na ustalenie poniższego planu zajęć przewidzianych na obydwie dni, tj. sobotę i niedzielę, dnia 21–22.XII. 1974 r.:

- I. Spotkanie z żołnierzami-klerykami na świetlicy kompanijnej /sobota, godz. 13.00/;
- II. Spowiedź, Msza św., Komunia św. w kościele parafialnym /sobota, godz. 15.00 – 17.00/;
- III. Msza św., Komunia św., życzenia świąteczne oraz dzielenie się opłatkiem /niedziela, godz. 06.00/.

³⁶ Jan Mrugacz urodził się 6 marca 1915 roku w Kleczy Dolnej pod Wadowicami. Studiował w Palestynie. Święcenia kapłańskie otrzymał 7 stycznia 1937 roku w Krakowie z rąk kardynała Adama Sapiehy. 14 sierpnia 1944 roku Kuria Lubelska zaproponowała mu objęcie funkcji kapelana wojskowego. We wrześniu tego roku został przydzielony do 4. Brygady Saperskiej 2. Armii Wojska Polskiego. Przeszedł z nią szlak bojowy od Warszawy przez Łużyce, Śląsk do Czech. W 1947 r. objął obowiązki kapelana 1. Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki. Proboszczem parafii garnizonowej św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Marii Panny w Legionowie był aż do przejścia na emeryturę w 1983 roku. Odtąd pełnił funkcję Honorowego Kapelana Wojsk Inżynieryjnych WP i Związku Ociemniałych Żołnierzy RP. W 1998 roku Rada Miejska nadała ks. płk. Janowi Mrugaczowi godność Honorowego Obywatela Miasta Legionowa. Ks. prałat płk Jan Mrugacz zmarł w nocy 11 lipca 2002 roku. Spoczywa na cmentarzu wojskowym na Powązkach – kw. E II, rz. 3, gr. 6.

³⁷ Ks. Jan Kupidura (ur. 7.12.1935 r. w Grzmucinie, diecezja sandomierska) – w latach 1959–1964 studiował teologię i przygotowywał się do posługi kapłańskiej w Warmińskim Seminarium Duchownym „Hosianum” w Olsztynie. Święcenia prezbiteratu otrzymał 21.06.1964 r. z rąk bp. Tomasza Wilczyńskiego. Kapelan Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego, kapelan pomocniczy Garnizonu Olsztyn.

³⁸ Ks. Adolf Setlak – proboszcz parafii św. Jana Ewangelisty i Matki Bożej Częstochowskiej w Bartoszczach i opiekun alumnów-żołnierzy.

Kadra dowódcza zapewniła, że:

1. Wszyscy bez wyjątku alumni zostaną zwolnieni w tym samym czasie od obowiązku pełnienia służby wartowniczej i służby porządkowej w pododdziałach;
2. Wszyscy alumni w okresie świątecznym otrzymają przepustki w wymiarze odpowiadającym gotowości bojowej jednostki;
3. Część uczniów pojedzie na urlopy okolicznościowe świąteczne i noworoczne.

Ad-I

Spotkanie z żołnierzami-alumnami na świetlicy przeprowadził Ks. Płk Mrugacz, który po przedstawieniu siebie i pomocnika zwrócił się do seminarzystów z serdecznym apelem, ażeby szczerze, bez uprzedzeń czy zahamowań zwracali się do księży kapelanów we wszystkich sprawach będących przedmiotem zainteresowania kleryków. Następnie Ks. Płk Mrugacz przedstawił w ogólnym zarysie rozwój i zadania instytucji Duszpasterstwa Wojskowego w przekroju historycznym, bazując w pewnej mierze na własnych doświadczeniach wyniesionych ze służby kapelańskiej w okresie działań wojennych aż do czasów obecnych.

Alumni przejawiali żywe zainteresowanie, zgłaszali postulaty, zadawali pytania, które śladem poprzednich roczników żołnierzy-kleryków dotyczyły głównie takich spraw, jak:

1/modlitwa wspólna, 2/spotkanie się uczniów należących do różnych kompanii a pochodzących z tego samego seminarium duchownego, 3/należenie do zespołu muzycznego jednostki, 4/uczestnictwo w charakterze członka w tzw. drużynie socjalistycznej z tytułu współzawodnictwa, 5/przepustki, urlopy, książki i inne. Na większość tych pytań Ks. Płk Mrugacz udzielił jasnych i wyczerpujących odpowiedzi, wskazując przy tym na żołnierskie realia a więc na dyscyplinę wojskową i cechy żołnierskie; na fakt, że żołnierz ma obowiązek być zdyscyplinowany, ściśle przestrzegać ustalonego porządku wojskowego, spełniać postanowienia regulaminów wojskowych oraz bezwzględnie, dokładnie i terminowo wykonywać rozkazy przełożonych; wreszcie że powinien być wzorem godnego i kulturalnego zachowania się, jak przystało na seminarzystów.

Wprawdzie pierwsze tego typu spotkanie upłynęło w miłej i serdecznej atmosferze, to jednak nierozstrzygniętą została sprawa tzw. drużyn socjalistycznych, którą alumni interpretują odmiennie od obowiązującej wykładni instrukcji wojskowej, zresztą znanej alumnom już od wstępnego okresu szkolenia, tj. od początku rozpoczęcia zasadniczej służby wojskowej. Już wówczas klerycy dobrowolnie, imiennie zgłosili własne kandydatury i deklarowali przynależność do wspomnianych drużyn socjalistycznych. Trudności rozpoczęły się dopiero od dnia złożenia przysięgi wojskowej, na którą to uroczystość przyjechały

rodziny alumnów, ubiegłoroczni klerycy-rezerwiści w liczbie około trzydziestu oraz przełożeni seminariów duchownych a wśród nich dwóch rektorów. Uzasadnione jest domniemanie poparte wieloaspektowymi sondażami i badaniami, iż w/w klerycy-rezerwiści i przełożeni seminaryjni wywarli odpowiedni wpływ na żołnierzy – alumnów obliczony na rezygnację z udziału we współzawodnictwie drużyn socjalistycznych³⁹ – należenia do drużyn socjalistycznych. Według interpretacji komentatorów z zewnątrz członek drużyny socjalistycznej z obowiązku jest promowany do Koła Młodzieży Wojskowej⁴⁰, z czym z kolei łączy się kandydacki staż partyjny i określona postawa ideologiczna. W rezultacie taki stan rzeczy utrudnia a nawet wręcz uniemożliwia powrót do seminarium celem kontynuowania przerwanych studiów. Przyjazna i swobodna rozmowa z Dowództwem Jednostki pozwoliła całkowicie wyjaśnić ów problem. W konkluzji zgodnie stwierdzono, iż żołnierze-alumni nie mają żadnych zastrzeżeń co do treści-działalności drużyny socjalistycznej, a jedynie przedmiotem zastrzeżenia, nieufności, wątpliwości jest sama nazwa – wyrażenia „socjalistyczna...”. Dowództwo jednostki wydało pochlebną opinię w uznaniu aktualnych postępów żołnierzy-kleryków w szkoleniu wojskowym, zdyscyplinowaniu; angażowaniu się w pracy kulturalnej, oświatowej i rozrywkowej; wyraziło także nadzieję, iż okresowo zaistniały problem zostanie wkrótce prawidłowo ustawiony i załatwiony.

Ad-II

Spowiedź w kościele parafialnym rozpoczęto o godz. 15. Natomiast Mszę św. odprawił Ks. Mrugacz o godz. 16.00 a homilię wygłosił Ks. Kpt. Kupidura.

³⁹ Idea Drużyn Służby Socjalistycznej narodziła się w Śląskim Okręgu Wojskowym stając się jedną z powszechnych form ruchu przodownictwa i współzawodnictwa w Siłach Zbrojnych PRL. Uczestniczyć w nim mogli żołnierze służby zasadniczej, elewi, kadeci, podchorążowie oraz żołnierze zawodowi w przypadku, gdy byli członkami drużyn. Współzawodnictwo o miano „Drużyny Służby Socjalistycznej” organizowano w brygadach, pułkach, akademiach wojskowych (z wyjątkiem Akademii Sztabu Generalnego i Wojskowej Akademii Politycznej), wyższych szkołach oficerskich, w szkołach oficerów rezerwy, szkołach chorążych, ośrodkach szkolenia, podoficerskich szkołach zawodowych oraz w innych samodzielnych jednostkach wojskowych.

⁴⁰ Koła Młodzieży Wojskowej (KMW), organizacja młodzieżowa powołana 1958 na mocy rozkazu Nr 43/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 30 lipca 1958 roku. Zastąpiły one istniejące wcześniej koła Związku Młodzieży Polskiej w jednostkach wojskowych. Politycznie podporządkowane PZPR. Koła Młodzieży Wojskowej w 1973 przemianowano na Socjalistyczny Związek Młodzieży Wojskowej (SZMW) który wszedł w skład Federacji Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej (FSZMP). SZMW w 1976 współtworzył Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej (ZSMP). Po scaleniu SZMW w 1976 r. przestał istnieć jako struktura samodzielna. Zob. Dziennik Rozkazów MON z 1958 r. Nr 19, poz. 91; Dziennik Rozkazów MON z 1974 r. Nr 5, poz. 32.

Ad-III

Mszę św. Celebrował Ks. Płk Mrugacz o godz. 06.00 a homilię wygłosił Ks. Kpt Kupidura.

Bezpośrednio po celebrze zaśpiewano pieśń Boże, coś Polskę a po niej Ks. Płk Mrugacz złożył alumnom bardzo serdeczne życzenia świąteczne i noworoczne. Ostatnim akcentem spotkania była ceremonia dzielenia się opłatkiem zakończona publicznym wystąpieniem alumna, który w imieniu żołnierskiej braci klerycznej podziękował Księżom Kapelanom za przybycie do Jednostki, pracę duszpasterską, rozmowy a także złożył gorące życzenie bożonarodzeniowe i noworoczne.

Kpt. Ks. Jan Kupidura
Kapelan Pomocniczy Probostwa
Garnizonu Olsztyn

[adnotacja odręczna: „3.01.74”

[podpis odręczny: „Humeński”]

Probstwo Garnizonu
Wrocław

Wrocław, dnia 24 lutego 1975 r.

GENERALNY DZIEKANAT W.P.
WARSZAWA

=====

Dotyczy: /spotkania z żołnierzami-alumnami w Brzegu dn. 22–23 II br./⁴¹

Zgodnie z poleceniem Generalnego Dziekanatu WP przeprowadziliśmy wspólnie z ks. kpt. Zygmuntem Gołą⁴² Proboszczem Garnizonu Kraków w dniach 22–23 II.br. spotkanie z alumnami-żołnierzami odbywającymi służbę wojskową w Brzegu. Obecnych było 62 alumnów, ponieważ 8 było na przepustkach i urloпах. Na program spotkania złożyły się: Referat ks. mjr. St. Obszyńskiego⁴³ „Problem dekolonizacji i związane z nim konieczności «odzachodnienia Kościoła»”, dwie konferencje religijne, spowiedź, dwie Msze św., Komunia św.

⁴¹ 56. SBRT w Brzegu.

⁴² Ks. Zygmunt Gola (ur. 22.04.1936 r. w Krakowie, zm. 4.09.2006 w Krakowie) – kapłan archidiecezji krakowskiej. Święcenia kapłańskie przyjął 26 czerwca 1959 roku. Do duszpasterstwa wojskowego został przyjęty w 1969 roku. Spełniał posługę kapelana wojskowego w Generalnym Dziekanacie Wojska Polskiego (1969–1991), a następnie w Ordynariacie Polowym Wojska Polskiego (od 1991). Zawodową służbę wojskową jako duszpasterz wojskowy pełnił w latach 1969–1996 w parafiach w Kielcach, Szczecinie (1980–1986), Łodzi i Krakowie (proboszcz garnizonu 1970–1980, 1988–1995, proboszcz parafii wojskowej św. Agnieszki 1993–1996). Kapelan generalny Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny, kapelan Związku Legionistów Polskich. Za osiągnięcia w służbie i działalności społecznej odznaczony Krzyżem Oficerskim i Kawalerskim Orderu Polonia Restituta, Krzyżem Virtuti Civili, Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Służby Rzeczypospolitej, licznymi medalami oraz odznakami polskimi i radzieckimi. Pochowany w gronie licznych przyjaciół na kwaterze wojskowej Cmentarza Rakowickiego w Krakowie. Zob. m.in. S. Bylina, *Postawy społeczno-religijne duszpasterzy kościoła garnizonowego św. Wojciecha w Szczecinie*, „Studia Paradyskie”, 26(2016), s. 22.

⁴³ Ks. płk Stanisław Obszyński (ur. 28.03.1937 r. w Hedwiżynie, zm. 23.02.2013 r. w Lublinie). Pochowany na cmentarzu w Biłgoraju. Świecenia kapłańskie przyjął 6 kwietnia 1961 r. W latach 1961–1963 pełnił posługę wikariusza w parafii Dołhobyczów, zaś od 1963 do 1965 r. w parafii Zwiastowania NMP w Tomaszowie Lubelskim. Od 1 kwietnia 1969 roku kapelan Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego. Był także kapelanem Lubelskiej Organizacji Wojewódzkiej LOK. Od 1991 r. kapelan Ordynariatu Polowego. W latach 1971–1993 proboszcz Garnizonu Lublin, dziekan Krakowskiego Okręgu Wojskowego 1992–1996. Zob. J. Puchalska, *Bezpieczne ślady. Pierwszy polski ksiądz na Wzgórzach Golan*, Warszawa 2015.

W dniu 15.II.br. porozumiałem się telefonicznie z d-cą JW w Brzegu zawiadamiając o spotkaniu i ustaliłem program.

W sobotę dnia 22 II. o ustalonej godzinie udaliśmy się z ks. kpt. Z. Gołą na spotkanie z alumniami. Spotkanie poprzedziła rozmowa z dowództwem JW. i omówienie spraw porządkowych i dyscyplinarnych żołnierzy-alumnów. W czasie spotkania za alumniami, które poprzedziła modlitwa, odczytałem w/w referat po którym nastąpiła krótka dyskusja, następnie alumni zabrali głos zadając pytania dotyczące spraw związanych z ich służbą wojskową w JW. Na te pytania wspólnie z ks. kpt. Z. Gołą staraliśmy się dawać rzeczowe i właściwe odpowiedzi, prostując niekiedy niewłaściwe ich spojrzenie na służbę wojskową. Podkreślaliśmy zwłaszcza konieczność zachowania regulaminu i dyscypliny wojskowej, o co prosiło nas dowództwo JW. Niektórzy alumni odnoszą się niewłaściwie do przełożonych, spóźniają się z urlopu i przepustek, zwróciliśmy im na to uwagę zarówno w wystąpieniach publicznych jak i rozmowach prywatnych.

W tym dniu wszyscy alumni otrzymali przepustki do godz. 22.00. Po obiedzie alumni przybyli do k-ła św. Mikołaja. Po przeprowadzonym rachunku sumienia, przystąpili do spowiedzi św. Po spowiedzi ks. Kpt. Z. Goła odprawił dla nich Mszę św. i wygłosił homilię na temat ewangelii. Pozostały czas, kiedy alumni spożywali kolację w Sali Rycerskiej nad zakrystią k-ła upłynął na wzajemnych, serdecznych rozmowach.

Alumni odnoszą się do nas z sympatią, nie stronią, nie ma też wśród nich sztucznej serdeczności czy skrupowania. Z radością przyjęli złożone im życzenia od Ks. Generalnego Dziekana WP i wszystkich XX Kapelanów i prosili również o przekazanie serdecznych życzeń i podziękowania Ks. Dziekanowi Generalnemu za umożliwienie im ze skorzystania z wspólnych praktyk religijnych. Następnego dnia w niedzielę alumni przybyli do k-ła na godz. 6.00 gdzie odprawiłem dla nich Mszę św. i wygłosiłem homilię na temat ewangelii „Obowiązek przemiany życia przez modlitwę”. Podczas śniadania złożyliśmy im życzenia dalszej pomyślnej służby wojskowej, pożegnaliśmy się z nimi i wróciliśmy z Ks. Kpt. Z. Gołą do swoich placówek duszpasterskich. Tego dnia alumni otrzymali przepustki do godz. 21.30, a kilku tylko do godz. 11.00.

Atmosfera wśród alumnów jest dobra, liczą już dni do zakończenia służby wojskowej, których pozostało jeszcze 231 i dowództwo JW jest zadowolone z ich służby i pracy. Problemem natomiast jest ich niechęć do prac społecznych dla dobra ogółu jak np. wykonywanie gazetki ściennej, urządzenie kawiarenki i dyżury w niej, oraz urządzanie świetlicy. Swoją negatywną postawę do tych akcji alumni tłumaczą tym, że mają polecenie od przełożonych seminariów żeby nie angażować się w prace społeczne a zwłaszcza w prowadzenie kawiarenki. Dowództwo JW złożyło podziękowanie dla Generalnego Dziekanatu za

otrzymanie 5 egz. „Wspomnień wojennych XX Kapelanów”, jakie przekazałem zgodnie z poleceniem Generalnego Dziekanatu WP. Alumni wyrazili życzenie i prośbę, że pragnęliby mieć jeszcze spotkanie przed świętami Wielkanocnymi.

PROBOSZCZ GARNIZON WROCŁAW
/podpis odręczny: ks. T. Skotnicki⁴⁴/

[adnotacja o otrzymaniu pisma i złożeniu a/a – nieczytelna]

⁴⁴ Ks. Tadeusz Skotnicki SAC (ur. 29.08.1931 r. w Warszawie, święcenia 29.11.1956 r. w Warszawie). W latach 1966–1973 proboszcz parafii wojskowej w Skierniewicach. W okresie 1980 – 31 lipca 1981 pełnił obowiązki Proboszcza Garnizonu Żary będąc jednocześnie proboszczem Garnizonu Wrocław.

Probstwo Garnizonu

Wrocław

[adnotacja odręczna: „14.04

a/a

x. Jan Mrugacz”]

Wrocław, dnia 7 kwietnia 1976 r.

GENERALNY DZIEKANAT W.P.

WARSZAWA

=====

Dotyczy:/Spotkania z alumnami-żołnierzami w Brzegu⁴⁵ w dniach 3–4.04.br./

Zgodnie z poleceniem Generalnego Dziekanatu WP przeprowadziliśmy wspólnie z Ks. Mjr. Bolesławem Spychałą⁴⁶ Proboszczem Garnizonu Katowice w dniach 3–4 kwietnia br. spotkanie z alumnami-żołnierzami, którzy odbywają swoją służbę wojskową w Brzegu. W spotkaniu wzięło udział 74 alumnów na ogólną liczbę 86 przebywających w JW. Z pozostałych nieobecnych: 1 na Izbie chorych, 1 w szpitalu, 1 na przepustce, 9 na urlopach.

Na program spotkania złożyły się:

- 1/ Referat: „Kościół w świecie współczesnym, zaangażowanie Kościoła w walce z plagami społecznymi”, który wygłosił Ks. B. Spychała.
- 2/ Dyskusja na temat referatu i aktualnych spraw związanych ze służbą wojskową alumnów-żołnierzy.
- 3/ Spowiedź, poprzedzona rachunkiem sumienia,
- 4/ 2 Msze św. z homiliami i Komunią św.

Po otrzymaniu polecenia z Generalnego Dziekanatu WP porozumiałem się telefonicznie z D-cą JW., w której służą alumni, zameldowałem o naszym przyjeździe i ustaliłem wstępnie program spotkania. Dnia 3 kwietnia o godz. 10,00 spotkaliśmy się z dowództwem JW. W czasie spotkania ustaliliśmy i omówiliśmy szczegółowo program dwudniowego spotkania, zapoznaliśmy się z problemami związanymi ze służbą alumnów i omówiliśmy sprawy porządkowe i dyscyplinarne. Ogólnie dowództwo nie ma zastrzeżeń do alumnów żołnierzy z wyjątkiem dwóch, którzy rażąco łamią regulaminy i nie wypełniają poleceń przez co wpływają ujemnie na pozostałych.

O godz. 12,00 rozpoczęliśmy w świetlicy JW spotkanie z alumnami, które jak zwykle zaczęło się modlitwą. Ks. B. Spychała w krótkich szczerych słowach dokonał wprowadzenia, zaznaczając o celu naszych spotkań i ich charakte-

⁴⁵ 56. SBRT w Brzegu.

⁴⁶ Wikariusz w latach 1966–1970 w parafii Cygański Las (Bielsko-Biała). Proboszcz kościoła garnizonowego w Katowicach 1972–1982.

rze. Następnie przedstawiłem i omówiłem szczegółowo program obecnego dwudniowego spotkania. Po omówieniu programu Ks. B. Spychała wygłosił przewidziany referat. W czasie wygłaszania referatu prelegent uzupełniał go przykładami wziętymi z życia i osobistymi refleksjami z pracy duszpasterskiej co znacznie go ożywiło. Alumni-żołnierze z uwagą wysłuchali referatu. Po jego wygłoszeniu zabrałem głos w dyskusji, zaznaczając, że jest on po myśli programu duszpasterskiego w Kościele w Polsce, który prowadzony był w czasie „Wielkiej Nowenny” przed Tysiącleciem Chrztu Polski i obecnie w ramach „Społecznej Krucjaty Miłości”. Alumni na temat referatu nie zabierali głosu. Wspomniałem również podkreślając potrzebę ich zaangażowania w pracę społeczną dla dobra drugich, że XX Kapelani LWP ufundowali ostatnio ze swoich ofiar dwie księżeczki mieszkaniowe dla dzieci Zakładu Opieki Społecznej Caritas.

Po zakończeniu omówienia referatu wywiązała się szeroka i żywa dyskusja na temat ich służby wojskowej i spraw z nią związanych. W czasie jej trwania bardzo liczni alumni zabierali głos i niektórzy kilkakrotnie. Cała dyskusja obracała się wokół dwóch spraw: przepustek i niewłaściwego odnoszenia się do nich w/g ich zdania niektórych przełożonych i wykładowców, że są traktowani niesprawiedliwie w porównaniu z żołnierzami nie alumnami. Wyjaśniliśmy im, że tylko 30% żołnierzy może otrzymywać przepustki w niedzielę, a zastrzeżenia ich do złego odnoszenia się niektórych przełożonych przedstawiliśmy dowództwu JW.

W czasie spotkania alumni na nowo wnieśli sprawę noszenia krzyżyka przy mundurze. Ks. B. Spychała wyjaśnił im, że regulamin wojskowy nie przewiduje noszenia krzyżyka czy innych odznak religijnych, a określenie regulaminu „innej odznaki nie wojskowej” należy rozumieć jako typu sportowego, PCK, honorowego krwiodawcy, czy inne nadane przez cywilne władze państwowe. Wyjaśnił również, że sprawa zostanie rozstrzygnięta na szczepku Generalny Dziekanat – GZP.

Alumni żołnierze nie biorą udziału w pracach społecznych jak kołka zainteresowań, zespoły artystyczne, /choć w konkursie literackim wzięli chętni i żywy udział/ – tłumacząc to tym, że mają zakaz od władz seminaryjnych, które przez miejscowych opiekunów ostrzegają, że w razie ich zaangażowania zostaną im zwrócone „papiery z seminarium”⁴⁷. Jeden z nich wystąpił nawet mówiąc, że „służbę wojskową uważa za dyskryminację” – wyjaśniłem mu, że Służba Wojskowa jest rzeczą wielce szlachetną i wyrazem miłości wobec Ojczyzny, a mundur żołnierza polskiego, który nosi okrył się w czasie wojny chwałą i sławą na wielu frontach i polach bitewnych i służyć w nim jest wielką chlubą i powinien być dumny, że go ma na sobie.

Zachęciliśmy alumnów, do dobrego i solidnego przygotowania się do czekających ich w dniach 13–14 i 15 IV egzaminów. Od ich wyników zależy

⁴⁷ „Zwrócić papiery” oznacza wydalic z seminarium.

bowiem ilu alumnów otrzyma 5-cio dniowy i dłuższy urlop. Zawiadomiliśmy ich, że w czasie Świąt Wielkanocnych przebywający w JW otrzymają przepustki 50% w I i 50% w II święto. Spotkanie trwało do godz.14,15, to jest do obiadu, a zakończyliśmy je również modlitwą.

Sprawy poruszane przez alumnów omówiliśmy następnie z D-cą JW i Jego zastępcą na powtórnym spotkaniu z nimi. Stwierdzili oni, że sprawy i problemy poruszane przez alumnów są wyolbrzymiane i nie wszystkie prawdziwe i wysunęli propozycję czy nie było by możliwe, aby na części spotkania, w której alumni wyrażają swoje żale czy niezadowolenia na temat służby wojskowej, był obecny ktoś z dowództwa.

W czasie spotkania alumni wnieśli sprawę swego chorego kolegi, który znajduje się w Garnizonowej Izbie Chorych. Odpowiedzieliśmy im po uzgodnieniu z dowództwem, że stan jego nie jest ciężki i po wyzdrowieniu otrzyma przepustkę i będzie mógł pójść do spowiedzi.

Na godz. 16,00 alumni przybyli do k-ła św. Mikołaja. Po rachunku sumienia odbyli spowiedź. Uczestniczyli we Mszy św., którą odprawił Ks. B. Spychała i wygłosił do nich Homilię, przystąpili do Komunii św. Wzięliśmy udział we wspólnej kolacji, w czasie której alumni byli podzieleni na dwie grupy, a następnie w spotkaniu ze wszystkimi. Na potkaniu w k-le był obecny wice-rektor WSD z Przemyśla, opiekun alumnów z parafii X. Piszczorowicz⁴⁸ i O. Duchowny z WSD z Wrocławia X. Janowski⁴⁹. Po spotkaniu w Sali rycerskiej Ks. B. Spychała powrócił do Katowic a ja pozostałem na następny dzień. Alumni żołnierze tego dnia wszyscy otrzymali przepustki do g. 21,30.

W niedzielę 4.04. o godz.6,30 odprawiłem dla alumnów-żołnierzy Mszę św. i wygłosiłem homilię na temat: „Przez dobrą i wzorową służbę wojskową, realizuję wezwanie Chrystusa do niesienia codziennego krzyża”. Alumni przystąpili do Komunii św. Uczestniczyłem również we wspólnym śniadaniu. Po złożeniu im życzeń od Generalnego Dziekana WP i wszystkich XX Kapelanów LWP, życząc im pomyślnej służby wojskowej i sukcesów w czekających ich egzaminach złożyłem im też życzenia z okazji nadchodzących Świąt Wielkanocnych, pożegnałem się z nimi i powróciłem do Wrocławia. W tym dniu alumni otrzymali przepustki do godz. 10,00 a 12 z nich do godz. 21,30.

PROBOSZCZ GARNIZONU WROCŁAW

/podpis odręczny X. T. Skotnicki/

⁴⁸ Właściwie: Ks. Jan Piszczorowicz.

⁴⁹ Ks. Jan Janowski – w 1976 r. ojciec duchowny WSD we Wrocławiu. Biogram: <https://sanktuariumolawa.ns48.pl/index.php/duszpasterze/popzedni-proboczczenie/ks-jan-janowski> [28.10.2022].

PROBOSTWO GARNIZONU
GLIWICE

Gliwice, dn. 31.05.1976 r.

GENERALNY DZIEKANAT W.P.
WARSZAWA

=====

[adnotacja odręczna:
x. Jan Mrugacz”
3.06.76 Alumni”]

RAPORT

Dot: Spotkania z żołnierzami-alumnami w Brzegu⁵⁰ w dniach 29 i 30.05.br.

Zgodnie z poleceniem Ks. Płk. Dr Juliana Humeńskiego Generalnego Dziekana W.P. z Ks. Kpt. mgr Leonem Brolem⁵¹, w dniu 29.05.br.udaliśmy się do Brzegu, ażeby spotkać się z żołnierzami alumnami. Na plebanii spotkaliśmy się z miejscowym duchowieństwem i ustaliliśmy porządek zajęć w kościele.

W Jednostce Wojskowej spotkaliśmy się z Dowództwem Ppłk. Wojciechem Dąbrową⁵², Ppłk. Fiemą, Mjr. Mosoniem i ustaliliśmy następujący porządek spotkania:

Dnia 29.05.1976 r. / sobota /

1. Godz. 13.00 – spotkanie w świetlicy wojskowej
2. 14.30 – obiad
3. 16.00 – wyjście do kościoła
4. 21.30 – powrót do koszar

Dnia 30.05.1976 r. / niedziela /

1. Godz.6.00 – wyjście do kościoła
2. 10.00 – powrót do koszar

Na ogólny stan 84 alumnów, w spotkaniu brało udział 60, 3-ech przebywało na przepustce, 21-wyjechało do Biedruska koło Poznania w celu przygotowania poligonu. Dowództwo poinformowało nas, że żołnierze alumni od 31 maja do

⁵⁰ 56. SBRT w Brzegu.

⁵¹ Właściwie Leon Broll. Ks. ppłk Leon Broll (ur. 1935 – zm. w Kędzierzynie-Koźlu w lutym 1991), kapelan Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego. Proboszcz kościoła garnizonowego w Kaliszu 1975–1978. Proboszcz kościoła garnizonowego w Ostrowi Mazowieckiej-Komorowie 1980–1985.

⁵² Dowódca 56. SBRT.

końca lipca br. przebywać będą na poligonie w Biedrusku k./Poznania w miesiącu zaś sierpniu na akcji żniwa w P.G.R. Kietrz woj. Opole. Dowództwo zasugerowało nam kilka tematów, z którymi należałoby przyjechać do żołnierzy alumnów, w celu podniesienia dyscypliny i karności w wojsku.

I tak:

1. Służba w wojsku a religia
2. Sprawy wiary a wykonywanie obowiązków wojskowych
3. Współczesny wymiar patriotyzmu.

Dowództwo przekazało, abyśmy w spotkaniu zwrócili uwagę na jeden niepokojący ich fakt. Mianowicie, ostatnio kilku alumnów żołnierzy, za dobre wyniki w szkoleniu jak również sumienne wykonywanie swoich obowiązków, zostało awansowanych do stopnia starszego szeregowego. Często są oni przydzielani do pomocy oficera dyżurnego i wtedy spotykają się z lekceważącym stosunkiem innych alumnów żołnierzy. Przynależeliśmy to uczynić.

O godz. 13.00 mieliśmy spotkanie w świetlicy wojskowej, przedstawiłem Ks. Kpt. Broła, oraz program dwudniowego spotkania, do którego nie było żadnych zastrzeżeń. Ks. Kpt. mgr Broł zreferował temat; „Tradycje wyzwolenczo-postępowe w duchowieństwie polskim”, który spotkał się z żywym przyjęciem. W rozmowie z żołnierzami alumunami zwróciłem uwagę, na niezrozumiały dla mnie fakt, ich lekceważący stosunek do podoficera dyżurnego alumna, mocno ich zawstydziłem i mam wrażenie że się więcej nie powtórzy. Po spotkaniu w świetlicy, ponownie spotkaliśmy się z Dowództwem. Opowiedzieliśmy o miłej i serdecznej atmosferze, jak i o tym że nie było żadnych pytań. Następnie udaliśmy się do kościoła, ażeby realizować dalszy program spotkania. I tu nastąpił wypadek bez precedensu, który postaram się krótko opisać, bo uważam, że nie można przejść obojętnie wobec niego.

Zgodnie z programem o godz. 16,00, wszyscy żołnierze alumni mieli wyjść z koszar do kościoła. Tymczasem w kościele zjawiała się tylko II Kompania i 2-óch żołnierzy z I Kompanii, którzy nam oświadczyli: Major Matyas pełniący funkcję oficera dyżurnego, zamiast wystawić wszystkim przepustki do godz. 21.30, co zostało ustalone z Dowództwem i co miał wpisane w Dzienniku Rozkazów /sam sprawdziłem i czytałem/ wprowadził segregację i zaczął wystawić prz pustki do godz. 18, 18.30, 19.00, i 19.30. w wyniku czego, cała II Kompania odmówiła wyjścia do kościoła, powołując się na program podany przez Ks. kapelana. Udałem się z powrotem do koszar, gdzie zastałem bardzo nerwową atmosferę, grożącą w każdej chwili nieobliczalnym konfliktem. W rozmowie z oficerem dyżurnym Mjr. Matyasem dowiedziałem się, że otrzymał on listę od pisarza kompanijnego /listę tę widziałem i czytałem/ na której to 27 żołnierzy alumnów miało skrócone przepustki. Odpowiedziałem, że program ustaliliśmy wspólnie z Dowództwem i nikt nie może go zmieniać, a księża kapelani z pisarzem kom-

panijnym ani z oficerem dyżurnym programu spotkania nie ustalają. Poprosiłem o telefoniczne skontaktowanie mnie z Ppłk. Dąbrową /nieobecny/ z Ppłk. Fiemą /nieobecny/ z Mjr. Mosoniem nie ma w domu telefonu. „Może Pan jechać do domu, podam adres”. Odpowiedziałem, że nie przyjechałem po to, ażeby jeździć po mieście, dochodziła prawie godz. 17.00, i program spotkania był już opóźniony. Następnie zapytałem, dlaczego Ob. Mjr. nie wykonuje rozkazu Dowódcy, tylko trzyma się listy pisarza kompanijnego. Jak Ob. Mjr. interpretuje rozkazy w Księżce Rozkazów „sobota wszyscy przepustki do godz. 21.30, niedziela godz. 6.00 – 10.00”. Odpowiedzi nie było. Wprost przeciwnie, usłyszałem że rozkaz Dowództwa go nie obchodzą, a lista pisarza kompanijnego jest ważniejsza. Po raz pierwszy jako oficer i kapelan, spotkałem się z lekceważącym stosunkiem oficera do swego Dowództwa.

Odpowiedziałem, że na Ob. Mjr. złożę raport do swoich władz zwierzchnich za utrudnianie mi wykonywania obowiązków służbowych, co zostało skwitowane ironicznym uśmiechem i słowami „może pan składać”. W końcu na skutek mojej stanowczej postawy Ob. Mjr. Matyas wydał wszystkim żołnierzom alumnom przepustki do godz.21.30.

Proszę Ks. Płk. Dr Juliana Humeńskiego Generalnego Dziekana W.P. o zreferowanie wyżej opisanego zdarzenia w Głównym Zarządzie Politycznym Wojska Polskiego, ażeby w przyszłości w/w kompromitujące fakty nie miały miejsca w następnych spotkaniach. Jednocześnie oświadczam, że ze strony Dowództwa tj. Ppłk. Wojciecha Dąbrowy, Ppłk. Fiemy, Mjr. Mosonia spotykamy się zawsze z miłym i serdecznym przyjęciem i nigdy nie było żadnych niuansów.

W kościele Ks. Kpt. mgr Leon Broł⁵³ odprawił Mszę św., wygłosił homilię, a po kolacji żołnierze alumni udali się do koszar, a Ks. Kpt. Broł do Kalisza na swoją placówkę. W niedzielę o godz.6.30 odprawiłem Mszę św. i wygłosiłem homilię. Wspólnie śniadanie zakończyło nasze dwudniowe spotkanie. Po spełnieniu swego obowiązku, odjechałem do Gliwic.

Proboszcz Garnizonu Gliwice
Ks. Mjr. mgr Marian Próchniak⁵⁴

⁵³ Właściwie Leon Broł.

⁵⁴ Ks. Marian Próchniak (ur. 1938), kapłan archidiecezji warmińskiej (wyświęcony 2.06.1963), kapelan Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego (od 1981) a następnie Ordynariatu Polowego.

Probostwo Garnizonu

Wrocław

[adnotacja odręczna: „11.II77

a/a

podpis odręczny x. Jan Mrugacz”]

Wrocław, dnia 31 stycznia 1977 r.

GENERALNY DZIEKANAT W.P.

WARSZAWA

=====

**Dot: /spotkania z alumnami
żołnierzami w Brzegu^{55/}**

Zgodnie z poleceniem Generalnego Dziekanatu WP przeprowadziliśmy w dniach 29–30 stycznia br. wspólnie z Ks. mjr Marianem Próchniakiem Proboszczem Garnizonu Gliwice spotkanie z alumnami – żołnierzami odbywającymi służbę wojskową w Brzegu n/Odrą. W spotkaniu wzięło udział 70 alumnów na ogólną liczbę 81. Pozostali nieobecni przebywali: 8 na urloпах, 1-izba chorych, 1 w IV WSO we Wrocławiu i 1 w areszcie.

Na program spotkania złożyły się;

- 1/ Referat: „Ekumenizm jako akt miłości bliźniego i koniec dyskryminacji religijnej”.
- 2/ Spowiedź św.
- 3/ Dwie Msze św. z homiliami i Komunią św.

Po otrzymaniu polecenia z Generalnego Dziekanatu WP w dniu 21.01.77 r. porozumiałem się telefonicznie z z-cą D-cy d/s politycznych, zawiadomiłem o spotkaniu i ustaliłem wstępnie program spotkania.

W sobotę dnia 29 stycznia na godz. 11,00 przybyliśmy na teren JW. Na spotkaniu z D-cą JW. i jego zastępcą d/s politycznych ustaliliśmy i omówiliśmy szczegółowo program dwudniowego spotkania oraz sprawy porządkowe i dyscyplinarne związane ze służbą wojskową alumnów jakie miały miejsce od naszego ostatniego spotkania w grudniu ub. r. Ogólnie dowództwo jest zadowolone ze służby wojskowej alumnów-żołnierzów. Ale w ostatnim okresie u kilku z nich daje się zauważyć lekceważenie regulaminów i niezachowanie dyscypliny wojskowej, odnoszą się arogancko do przełożonych, nie wykonują rozkazów, zaniedbują się w szkoleniu, łamią normy współżycia, oddalają się

⁵⁵ 56. SBRT w Brzegu.

samowolnie z JW. Skutkiem tego jest to, że kilku z nich odbywało już areszt, kilku ma w zawieszeniu, a i w czasie naszego pobytu jeden z nich przebywa w areszcie. O godz. 13,00 rozpoczęliśmy spotkanie z alumnami w świetlicy JW., które zakończyło się o godz. 14,30 – rozpoczęło się ono i zakończyło wspólną modlitwą.

Na wstępie spotkania przedstawiłem i omówiłem szczegółowo program spotkania, a następnie X.⁵⁶ Mjr Próchniak wygłosił w/w referat. Ponieważ nikt z alumnów nie zabierał głosu nad referatem, zabrałem głos uzupełniając go informacjami o działalności ekumenicznej brata Rogera Schutza⁵⁷ i z jego pobytu w Indiach, gdzie spotkał się z Matką Teresą z Kalkuty⁵⁸. Nawiązując również do referatu poruszyłem sprawy o które prosiło dowództwo, a zwłaszcza ostro napiętnowałem sprawę jednego z ich kolegów, któremu za jego zaangażowanie w pracę, sumiennosc i wzorową służbę zabrali notatki i zaczęli go unikać. Mocno podkreśliłem konieczność zachowania dyscypliny wojskowej i regulaminów – przypomniałem i wyjaśniłem, że tym których spotyka kara aresztu, grozi im o tyle dni przedłużenie służby wojskowej – jeżeli kary nie anulują przez wzorową i dobrą dalszą służbę wojskową. Podałem jako przykład żołnierzy alumnów z Bartoszyca z 1976 r., którzy po karze aresztu dosłużyli się służbą wojskową. Następnie alumni stawiali pytania: m.in. czy kolega znajdujący się na izbie chorych, który nie bierze udziału w spotkaniu otrzyma później przepustkę? Czy w pisaniu listów do GZP obowiązuje droga służbowa. Na te i inne pytania wspólnie z X Mjr Próchniakiem dawaliśmy właściwe i prawidłowe odpowiedzi. W dyskusji wynikła również sprawa szer. Wójcika, który napisał raport na zastępcę ds. politycznych do D-cy Okręgu. X Próchniak znając sprawę wyjaśnił i dał odpowiedź na te pytania, posługując się przykładem z życia św. Franciszka Ksawerego. Po spotkaniu z alumnami odbyliśmy powtórnie rozmowę z D-ctwem JW.

Na godz. 16,00 alumni-żołnierze przybyli do k-ła, gdzie po rachunku sumienia przystąpili do spowiedzi św. O godz. 17,00 X. Próchniak odprawił Mszę św. i wygłosił homilię na temat Ewangelii i alumni przystąpili do Komunii św.

Po Mszy św. uczestniczyliśmy we wspólnej kolacji, w czasie której X. Próchniak zabrał głos i podkreślił, że spotkania, które odbywają się w kościele, to

⁵⁶ X – ksiądz.

⁵⁷ Roger Louis Schütz-Marsauche (brat Roger) (1915–2005), ewangelicki duchowny, założyciel wspólnoty z Taizé.

⁵⁸ Matka Teresa z Kalkuty, właśc. Agnes Gonxha Bojaxhiu (1910–1997) – albańska zakonnica, założycielka zgromadzenia Misjonarek Miłości, laureatka Nagrody Templetona oraz Pokojowej Nagrody Nobla w roku 1979, święta Kościoła katolickiego, poświęciła się pracy wśród najuboższych w Kalkucie. Patrz: „Święta Matka Teresa z Kalkuty, <http://franciszkan-ska3.pl/aktualnosci/sw-matka-teresa-z-kalkuty> [26.12.2019].

zasługa Generalnego Dziekana WP, który żywo interesuje się ich przebiegiem i zachęcił do modlitwy o zdrowie Generalnego Dziekana WP. Następnie pożegnał się z nimi i odjechał na swoją placówkę duszpasterską. Tego dnia wszyscy alumni otrzymali przepustki do godz. 21,30.

W niedzielę 30.01. o godz. 6,30 odprawiłem dla alumnów Mszę św. i wygłosiłem homilię z liturgią dnia na temat: „Miłością i wolnym czasem służę braciom”, alumni przystąpili do Komunii św. Po Mszy św. odśpiewaliśmy w intencji Ojczyzny: „Boże coś Polskę”. Na sali rycerskiej wziąłem udział we wspólnym śniadaniu, przekazałem im życzenia od Generalnego Dziekana WP i wszystkich XX Kapelanów WP, pożegnałem się z nimi i wróciłem na placówkę duszpasterską

PROBOSZCZ GARNIZONU WROCŁAW

/podpis odręczny X. Skotnicki/

SPRAWOZDANIE

ze spotkania z żołnierzami – alumnami w Bartoszycach⁵⁹ w dniach 11 – 12 lutego 1978 r.

Spotkanie miało miejsce tak jak pozostałe.

Chodzi tutaj o to, że dowództwo jednostki nie było powiadomione o tym spotkaniu, a mimo to wszystko odbyło się tak jak zawsze. Alumni-żołnierze otrzymali przepustki:

dnia 11.02. br., od obiadu do godz. 21,00,

dnia 12.02. br. Od godz. 5,00 – 11,00.

Zarówno 11-go, jak i 12-go lutego księża kapelani WP odprawili dla alumnów-żołnierzy Mszę św. i wygłosili po jednym kazaniu.

Na terenie zaś jednostki odbyło się spotkanie z alumnami-żołnierzami o godz. 13,00. Na spotkaniu tym został odczytany referat o temacie: „Stano-wisko Kościoła w kwestii ekonomicznego rozwoju kraju” /zob. listy pasterskie Biskupów Polskich/, opracowany przez ks. mjr Zygmunta Gołę a uzupełniony w zakończeniu przez ks. mjr Stanisława Obszyńskiego. Całość została jeszcze uzupełniona aktualnymi zagadnieniami przez obydwu Księży kapelanów WP tzn. ks. mjr J. Klameckiego⁶⁰ i ks. mjr Stanisława Obszyńskiego.

W ostatnim okresie dało się zauważyć i miało miejsce pewne napięcie w jednostce:

- a/ alumni-żołnierze odczytali negatywnie występ zespołu „Czarne berety” dla nich w środę popielcową,
- b/ zgłaszali zastrzeżenia, że niektórzy z nich zbyt długo nie otrzymują przepustek /pięć tygodni/ np. Nowak,
- c/ Wskazywali na złe odnośnienie się dowódców poszczególnych jednostek /odnośnienie się słowne/,
- d/ pewne napięcie wytworzyło się z tego powodu, że alumni-żołnierze nie złożyli prac pisemnych ze szkolenia politycznego,
- e/ część alumnów-żołnierzy /trzecia kompania/ brała udział w głosowaniu około godz. 13,00 – jedna z ostatnich grup w okręgu olsztyńskim.

Główna praca i wysiłki księży kapelanów WP były oczywiście skierowane w celu rozładowania napięcia. Do tego celu posłużyły wyjaśnienia na spotkaniu w jednostce, rozmowy indywidualne oraz praca duszpasterska w kościele.

⁵⁹ 54. SBRT w Bartoszycach.

⁶⁰ Ks. mjr Józef Klamecki (zm. 4.06.2008) Pochowany na cmentarzu w Sompolnie. Kapelan Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego. Między innymi proboszcz parafii wojskowej św. Jerzego w Łodzi.

Ponadto dowództwo postanowiło nie podawać w piątki alumnom-żołnierzom pokarmów mięsnych, każdy alumn otrzyma przepustkę w miesiącu przynajmniej jeden raz, a dowódca osobiście miał zorientować się i sfinalizować kontrowersyjną sprawę jednego alumna. Po całości spotkania i atmosferze jaka się wytworzyła odnosiło się wrażenie, że powyższe sytuacje zaistniałe należy uznać za definitywnie zakończoną.

[podpis odręczny: Ks. St. Obszyński]

[adnotacja odręczna: „14.03.78
alumni”]

Probstwo Garnizonu
Wrocław

Wrocław, dnia 19 grudnia 1978 r.

GENERALNY DZIEKANAT W.P.
WARSZAWA

**Dot: /spotk.
z alumn.-żołnierzami/**

Zgodnie z Rozkazem Generalnego Dziekanatu WP przeprowadziliśmy wspólnie z Proboszczem Garnizonu Gliwice⁶¹ w dniach 16–17.12. br. spotkanie z alumnami-żołnierzami odbywającymi służbę wojskową w Brzegu⁶².

Na spotkanie złożyły się:

- 1/ Referat i dyskusja w JW
- 2/ Spowiedź
- 3/ Dwie Msze św. z Homiliami i wspólną Komunią św.

Dnia 13 XII porozumiałem się telefonicznie z Z-cą D-cy d/s polit. zawiadamiając o spotkaniu i wstępnie ustaliłem program spotkania. W dniu 16.12. przybyliśmy z Proboszczem Garnizonu Gliwice do JW na godz.11,30 i odbyliśmy spotkanie i rozmowę z Dowództwem JW, w której służą alumni-żołnierze. Omówiliśmy sprawy związane z ostatnim okresem służby wojskowej alumnów od poprzedniego spotkania /29–30 X./, zaznamiając⁶³ się z istniejącą atmosferą i niewłaściwym zachowaniem niektórych żołnierzy, następnie omówiliśmy program dwudniowego spotkania oraz sprawy związane z Wigilią i Świątami Bożego Narodzenia.

Po rozmowie z Dowództwem odbyliśmy w świetlicy JW spotkanie z alumnami. W spotkaniu uczestniczyło 48 alumnów na ogólną liczbę 57 /9 na przepustkach/. W czasie spotkania X. Próchniak odczytał referat: „Miłość Ojczyzny i prawdziwy patriotyzm”. Treść referatu alumni wysłuchali z uwagą i ze skupieniem. Po referacie zabrałem głos nawiązując do obchodzonej 60 tej rocznicy Odzyskania I-szej Niepodległości, 35 lecia LWP⁶⁴, oraz do zbliżającej się w przyszłym roku 35 rocznicy Manifestu PKWN⁶⁵ i odzyskania II-jej Niepod-

⁶¹ Drugim kapelanem, który przyjechał na spotkanie z alumnami-żołnierzami był ks. mjr Marian Próchniak, proboszcz Garnizonu Gliwice.

⁶² 56. SBRT w Brzegu.

⁶³ Powinno być: „zaznamiając”.

⁶⁴ Ludowe Wojsko Polskie (LWP) – nieoficjalna nazwa używana w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wobec Wojska Polskiego z lat 1944–1989.

⁶⁵ Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego – odezwa Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego do narodu polskiego ogłoszona z datą 22 lipca 1944. Jako miejsce

ległości. Ks. Próchniak zabierając głos podkreślił rolę Kościoła na przestrzeni historii a zwłaszcza w odzyskaniu Niepodległości Polski i umacniania prawdziwego patriotyzmu w Narodzie.

Przedstawiłem program dwudniowego spotkania. Po nim alumni wyrazili życzenie czy możliwe by było żeby wszyscy mogli uczestniczyć w Pasterce. Poruszyłem również sprawę dyscypliny i naruszania regulaminów motywując ich zachowanie argumentami religijnymi – ponieważ ostatnio alumni zachowują się nie regulaminowo a nawet lekceważą niektóre punkty regulaminu. Po spotkaniu z alumunami, spotkaliśmy się jeszcze z dowództwem i przedstawiliśmy sprawę wigilii i przepustek w czasie Świąt.

Po południu alumni przybyli do kościoła na godz. 15,30, gdzie po Nabożeństwie Pokutnym i rachunku sumienia przystąpili do spowiedzi. Ks. Próchniak odprawił Mszę św. i wygłosił homilię na temat Ewangelii – wszyscy alumni przystąpili do Komunii św. Uczestniczyliśmy również w uroczystości podzielenia się opłatkami i wspólnym posiłkiem. Ks. Próchniak złożył im życzenia, pożegnał się i wrócił na swoją placówkę duszpasterską. Tego dnia wszyscy alumni – żołnierze otrzymali przepustki do godz. 21,30.

W niedzielę odprawiłem Mszę św. o godz. 6,30, w czasie której wygłosiłem homilię „Św. Jan Chrzciciel wzorem żołnierza alumna i przyszłego kapłana”. Następnie uczestniczyłem we wspólnym posiłku, przekazałem im serdeczne życzenia od Generalnego Dziekana WP i wszystkich kapelanów LWP, pożegnałem się z nimi i powróciłem na swoją placówkę duszpasterską.

Tego dnia wszyscy alumni otrzymali przepustki do godz. 10,00, a część do 15,00, niektórzy do godz. 21,30.

PROBOSZCZ GARNIZONU WROCLAW

/podpis odręczny: ks. T. Skotnicki/

[adnotacja odręczna: „3.01.79
alumni”]

ogłoszenia podano miasto Chełm. W rzeczywistości został podpisany i zatwierdzony przez Józefa Stalina w Moskwie 20 lipca 1944, a następnie również tam ogłoszony na antenie Radia Moskwa. Manifest ukazał się w formie obwieszczenia wraz z pierwszymi dekrétami PKWN jako rządu tymczasowego. Pierwszą wersję drukowaną (Manifest „trzyśpaltowy”) wydrukowano w Moskwie. Zob. T. Żenczykowski, *Polska lubelska*, Warszawa 1990; Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (kol. Komitet Lubelski) – tymczasowy organ władzy wykonawczej w RP, działający od 21 lipca do 31 grudnia 1944, na obszarze zajmowanym przez Armię Czerwoną po okupacji niemieckiej – między przesuwającą się linią frontu sowiecko-niemieckiego a Linią Curzona. Został powołany w Moskwie i był sterowany politycznie przez Józefa Stalina. Zob. K. Kersten, *Narodziny systemu władzy. Polska 1943–1948*, Poznań 1990.

SPRAWOZDANIE

ze spotkania z alumnami-żołnierzami w Bartoszycach⁶⁶ w dniach 3 i 4 marca 1979 r.

W spotkaniu udział wzięli:

1. Ks. mjr Józef Klamecki – Siedlce
2. Ks. kpt. Józef Mroczek – Olsztyn

Dnia 3 marca przybyliśmy do Bartoszyc do Jednostki Wojskowej. Przyjął nas najpierw Z-ca Dowódcy Garnizonu płk M. Dudkiewicz, a po kilku minutach przybył sam Dowódca ppłk T. Czajkowski⁶⁷. Przeszliśmy do spraw służbowych. Dowódca i jego Zastępca stwierdzili, że do tej chwili nie mają żadnych problemów z nowym rocznikiem alumnów, jest ich niedużo, bo zaledwie 19.

Omówiliśmy program naszego spotkania:

1. O godz. 13-tej referat w świetlicy Jednostki, a następnie obiad.
 2. Po obiedzie czas wolny do godz. 21-szej.
 3. O godz. 16.30 spowiedź, a następnie o 17-tej Msza św. Kazanie wygłosił ks. mjr J. Klamecki.
 4. Niedziela – godz. 6.00 Msza św. z kazaniem – wygłosił ks. kpt. J. Mroczek.
- Ad 1. O godz. 13-tej Dowódca kompanii zameldował i przedstawił alumnów gotowych do spotkania. Następnie ks. mjr J. Klamecki na wstępie nawiązał do wielkich wydarzeń, jakie miały miejsce w Kościele i w Polsce na przestrzeni ostatnich kilku miesięcy i ostatni komunikat o przyjeździe Ojca św. do Polski w dn. 2–10 czerwca br. Powiedział też o wielkim przywiązaniu, gorącej miłości i patriotyzmie Ojca św. do Polski. Gdziekolwiek się znajduje, to zawsze w najmielszych słowach o niej mówi /Meksyk/⁶⁸. Wspominał też o Ks. Prymasie, jego patriotyzmie i zdarzeniu, jakie miało miejsce w czasie wizyty obecnego Ojca św. a przedtem Kard. Wojtyły i ks. Prymasa na wiosnę ubiegłego roku w RFN⁶⁹.

Następnie przeszedł do omówienia referatu pt.: „Miłość Ojczyzny nakazem także religii”. Alumni słuchali z zaciekawieniem. Po zakończeniu referatu, zachęcałem do dyskusji. Nikt jednak nie zabrał głosu. Gdy jednak ich zachęciłem, zabralo głos kilku alumnów. I tak:

⁶⁶ 54. SBRT w Bartoszycach.

⁶⁷ Ppłk Tadeusz Czajkowski, dowódca 54. SBRT.

⁶⁸ Było to podczas pierwszej pielgrzymki Jana Pawła II do Meksyku, która odbyła się w dniach 26–31 stycznia 1979 roku (I Podróż Apostolska – Dominikana, Meksyk, Bahamy).

⁶⁹ Republika Federalna Niemiec. W 1978 r. odbyła się pierwsza oficjalna wizyta delegacji Konferencji Episkopatu Polski w Republice Federalnej Niemiec, w której wzięli udział kard. Stefan Wyszyński oraz kard. Karol Wojtyła. Patrz m.in.: kard. Paul Josef CORDES: O spuściźnie polskiego Papieża. I kondycji Kościoła we współczesnej Europie, <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/kard-paul-josef-cordes-spuscizna-polskiego-papieza/> [27.12.2019].

1. Mówiono o niedostatku gazet katolickich /powinny być „Słowo Powszechne”, „Tygodnik Powszechny”, WTK / otrzymują tylko bardzo rzadko.
 2. Chcieliby zbierać się oddzielnie na pogadanki.
 3. Sprawdzanie książek w szafkach odbywa się tylko u kleryków, można mieć 2 książki.
 4. Zdarza się często, że mają służbę z soboty na niedzielę, jakby specjalnie.
 5. Szeregowiec-alumn Bembenek⁷⁰ był tylko dwa razy na przepustce.
 6. Prośba o częstszą przepustkę w niedzielę.
 7. Zabrania się na Sali głośnej modlitwy, tłumacząc to zakłócaniem spokoju, podczas gdy inni w tym czasie palą i krzyczą na korytarzu.
- Wszystkie te dezyderaty przedstawiliśmy po spotkaniu Dowództwu.

W sobotę o godz. 22.45 do hotelu, gdzie nocowaliśmy i już spali, przybyli do nas podenerwowani Dowódca i jego Zastępca. Stwierdzili, że klerycy wracając z kościoła do Jednostki Wojskowej przed godz. 21-szą dopuścili się „prowokacji politycznej”. Miała ona polegać na tym, że idąc grupą śpiewali pieśni religijne i było to w pobliżu Komendy MO. Wg stwierdzenia Dowódcy jakiś milicjant miał to usłyszeć i zadzwonił do Komendy Garnizonu. Dowódca uznał tego rodzaju zachowanie za „skandal”. Usiłowałem uspokoić go i wyjaśnić, że nawet jeżeli któryś nucił tam jakąś piosenkę, lub też nawet kilku zaśpiewało, to na pewno nie ze złej woli, by prowokować, tym bardziej, że chłopcy w czasie naszej rozmowy na plebanii stwierdzili jednogłośnie, że w wojsku nie jest tak źle i raczej przychylnie wyrażali się o Dowódcy i jego Zastępcy.

Dowódca groził jednak im za to poligonem i wstrzymaniem przepustek, nie przebierając zresztą w słowach. Zaznaczyłem, że jutro, w niedzielę, postaram się całą tę sprawę wyjaśnić. Co się okazało? – Oczywiście dwóch czy trzech idąc na przedzie nuciło słowa piosenki, a reszta rozmawiała ze sobą. Usłyszał to jakiś policjant przez otwarte okno w Komendzie. Po przybyciu kleryków do bramy jednostki i wylegitymowaniu przepustek, oficer dyżurny wpuścił ich normalnie do jednostki nie czyniąc żadnych uwag. Uważam, że zachowanie Dowódcy i jego Zastępcy było niewłaściwe, a podciąganie pod „prowokację polityczną” wielkim nieporozumieniem.

Ks. mjr Józef Klamecki

[adnotacja odręczna: „15.03.79
alumni”]

⁷⁰ Bogusław Bembenik, alumn Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu. Został wyświęcony na kapłana w Przemyślu w 1985 r.

Probstwo Garnizonu
Szczecin

Szczecin, dnia 19.[0]6. 1979 r.

Generalny Dziekanat W.P.
Warszawa

RAPORT

Dnia 19. bm. przeprowadziłem spotkanie z żołnierzami – klerykami na poligonie w Drawsku Pomorskim. Spotkanie miało charakter nieoficjalny, kameralny. W związku z obecnością Ojca Świętego w Polsce wszyscy żołnierze – alumni otrzymali siedem dni urlopu, aby mieli możliwość spotkania się z Papieżem. Przeżycia wszystkich były podniosłe i wzruszające: „Zebrani u stóp Jasnej Góry trzymaliśmy w rękach transparent, na którym był umieszczony napis: „Żołnierze-alumni razem z Ojcem Świętym”. Ojciec Święty przemawiając ze szczytu klasztoru zauważył nasz transparent i powiedział; Wśród wielu transparentów widzę jeden, na którym jest napis żołnierze – alumni z Ojcem Świętym. Ja transparentów nie noszę, ale gdybym miał go nieść umieściłbym napis: Ojciec Święty razem z alumunami – żołnierzami”.

„To było bardzo wzruszające, że droga, po której Ojciec Święty przejeżdżał była zarzucona mnóstwem kwiatów”. „Przemówienia Ojca Świętego były dla nas wspianą lekcją patriotyzmu, Papież podkreślał swoje pochodzenie polskie i umiłowanie Ojczyzny i Narodu Polskiego” „Spotkanie Ojca Świętego z władzami w Belwederze uważam za historyczne i myślę, że teraz po tym spotkaniu stosunki między Państwem a Kościołem będą bardziej bliskie”. „Papież w swoich przemówieniach podkreślał, że jest nie tylko Polakiem, ale i Słowianinem, to świadczy, że oczy Ojca Świętego zwrócone są ku wschodowi”. „Wielka szkoda, że kamery telewizyjne nie dawały obrazu wielkich milionowych tłumów ludzi zebranych w Gnieźnie, Warszawie, Częstochowie i Krakowie”. „Bardzo mi się podobało, że Papież w swoim przemówieniu w Oświęcimiu wspominał i całemu światu powiedział odważnie o narodzie żydowskim i rosyjskim”. „Patrzenie na Ojca Świętego i słuchanie Jego przemówień podawanych w prostej formie ożywiło w każdym człowieku wiarę i dodało otuchy do życia na myśl, że życie może być piękniejsze, bardziej braterskie. Papież wcale nie potępiał niewierzących ani innych wyznań”. „Podobało mi się gdy Papież powiedział, że Nową Hutę pod Krakowem On budował na fundamencie Krzyża wraz z obecnym ustrojem”. „Najwspanialszy nastrój był w Nowym Targu: – wspianą śpiew górali „Bogu

Rodzica Dziewica” i „Góralu czy ci nie żal”. „Serdeczne pożegnanie Ojca Świętego z Przewodniczącym Rady Państwa Henrykiem Jabłońskim bardzo mi się podobało. Nigdy nie przypuszczałem, że Papież będzie tak serdecznie dziękował władzom państwowym za gościnę w Ojczyźnie”.

Rozmowa z żołnierzami – alumniami była na polanie leśnej. W pewnym momencie wpadł na środek tej polany młodzieutki zajęczek, no i oczywiście cały poważny nastrój rozmowy prysnął.

/podpis odręczny: Gołębski⁷¹/

⁷¹ Ks. płk Antoni Gołębski (ur. 14.06.1915 roku w Baszowicach w parafii Nowa Słupia, zm. 16.09.1992, pochowany w Nowej Słupi). Wyświęcony na kapłana w Sandomierzu 9.06.1940 r. W czasie wojny był kapłanem AK, pseudonim „Powiślak”. Pracował jako wikariusz w Brzeźnicy, Radomiu-Borkach, Radomiu, Bodzechowie (16.06.1959 – 1963). Od 1963 r. Kapelan Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego, Ordynariatu Wojska Polskiego. W latach 1963–1967 proboszcz kościoła garnizonowego w Rzeszowie. W latach 1967–1971 pracował w Generalnym Dziekanacie Wojska Polskiego, a następnie jako proboszcz kościoła garnizonowego w Szczecinie (1971–1980). Zob. m.in. S. Bylina, *Postawy społeczno-religijne duszpasterzy kościoła garnizonowego św. Wojciecha w Szczecinie*, „Studia Paradyskie”, 26(2016), s. 22.

PROBOSTWO GARNIZONU
GLIWICE

Gliwice, dnia 20.06.1979 r.

GENERALNY DZIEKANAT W.P.
WARSZAWA

RAPORT

Dot: Spotkania z żołnierzami alumnami w dn. 19.06. br. we Wrocławiu.

Wypełniając polecenie Generalnego Dziekanatu W.P. w dniu 19.06.br udałem się do Wrocławia, na spotkanie z żołnierzami alumnami. W meritum sprawy zostałem wprowadzony przez kpt. Janusza Surkonta z Zarządu Politycznego Okręgu Śląskiego, dowódcę jednostki ppłk. Mosonia, Szefa Sztabu i zastępcę dowódcy do spraw politycznych. O godz.16.00 przystąpiłem do realizacji, zamierzonego programu. W spotkaniu, które trwało prawie dwie godziny, udział brało 54 alumnów żołnierzy. Na wstępie podałem, że w dniach 23 i 24.06.br, razem z ppłk. ks. Tadeuszem Skotnickim, ponownie spotykamy się z nimi. Wygłosiłem referat, w którym szeroko omówiłem wizytę pielgrzymkę pap. Jana Pawła II w Polsce, zwracając uwagę i szczególnie akcentując wątki patriotyczne w wypowiedziach papieża, oraz platformę dialogu kościoła z państwem socjalistycznym, który służyć ma integracji całego naszego społeczeństwa i narodu. Po referacie z uwagą wysłuchanym żołnierze alumni podzielili się spostrzeżeniami i uwagami ze spotkań papieskich w których uczestniczyli.

W pięknych i serdecznych słowach dziękowali Głównemu Zarządowi Politycznemu, Dowództwu Jednostki, Generalnemu Dziekanatowi W.P. za otrzymane urlopy, dzięki którym bez żadnych przeszkód uczestniczyli w licznych z papieżem spotkaniach w Częstochowie, Oświęcimiu, Nowym Targu i Krakowie. W swoich wystąpieniach podkreślali, że wszędzie panował wzorowy ład i porządek, mówili o ofiarnej pracy milicji i służby bezpieczeństwa, o wzajemnym zrozumieniu i współpracy księży porządkowych i milicji obywatelskiej.

Byli i są pod wrażeniem słów, które padły z ust Głowy Kościoła Katolickiego, zarówno tych duchownych, religijnych, jak i tych po adresem Władz Naczelnych i naszej Ojczyzny, Polski Rzeczpospolitej Ludowej.

Nie zabrakło tym razem wypowiedzi raczej minorowych, w których żołnierze alumni mówili o swoich troskach i kłopotach.

I tak:

1. Na ostatnim spotkaniu z nimi Generalny Dziekan W.P. powiedział, że w każdą niedzielę w 2-uch turach, wszyscy uczestniczyć będą we Mszy św. w kościele. A oto w dniu 17.czerwca w niedzielę, będąc już we Wrocławiu, nikt nie otrzymał przepustki, chociaż obóz był już przygotowany i urządzony.
2. Czternastu alumnów żołnierzy, nie otrzymało 4 dni dodatkowego urlopu na spotkanie z papieżem, wykorzystując na ten cel swój urlop taryfowy, za drugi rok służby.
3. Sufragan krakowski Bisk. Smoleński⁷² w piśmie wystosowanym do Dowództwa Jednostki, prosił o udzielenie alumnom żołnierzom krakowskiego W.S.D. urlopu w dniach od 6 do 10.czerwca br. Natomiast w/w alumni żołnierze, otrzymali urlopy w dniach od 5 do 9.06.br. Reasumując, spotkanie nasze było owocne, napewno pozwoli szerzej i głębiej alumnom żołnierzom poznać omawiany wachlarz zagadnienia.

/podpis odręczny: Próchniak/

⁷² Stanisław Smoleński (1915–2006) – biskup pomocniczy krakowski w latach 1970–1992, od 1992 biskup pomocniczy senior archidiecezji krakowskiej.

SPRAWOZDANIE

ze spotkania z żołnierzami-alumni w dniu 8 grudnia 1979 r.

Dnia 8 grudnia br. na polecenie Generalnego dziekana WP udałem się do Bartoszyc na spotkanie z alumni. Na konferencji z Szefem Sztabu i Z-cą do Spraw Politycznych Batalionu Sanitarno-Ratunkowego⁷³ ustaliliśmy, że od 1 grudnia br. będą co miesiąc dwa spotkania. Na początku miesiąca i w drugiej połowie miesiąca. Porządek tych zebrań będzie następujący: Na pierwszym spotkaniu miesiąca Księża Kapelani spotkają się z alumni w koszarach dwóch grupach jeżeli temat referatu będzie dla nowego i starego rocznika jednakowy, to w pierwszej turze jedna kompania, a w drugiej turze druga kompania plus stary rocznik, ewentualnie jeżeli tematy będą różne w trzech turach: jedna kompania, druga kompania i stary rocznik. Na spotkaniu tym będzie odczytany referat, dyskusja, omówienie bieżących spraw i trudności. Następnie od godz. 16.30 do 21-ej jedna kompania otrzymuje przepustkę do kościoła. Druga kompania otrzyma bezwarunkowo taką samą przepustkę przy drugim spotkaniu miesiąca. Stary rocznik będzie przydzielony do jednej ewentualnie do drugiej kompanii.

Tak, że wszyscy alumni mniej więcej w stanie 50% każdorazowo w ciągu każdego miesiąca będzie u spowiedzi i Komunii św., oprócz zwyczajowo przydzielonych przepustek. Tak przy pierwszym jak i drugim spotkaniu alumni otrzymują przepustkę do Komunii na drugi dzień od godz. 7 – 10-ej. Z następującym porządkiem: godz. 6 – pobudka, ubieranie się i wymarsz. Tak, żeby na godzinę 7-mą być w kościele. Drugie spotkanie miesiąca będzie na terenie kościoła. A więc, chyba żeby była specjalna potrzeba, nie będzie spotkania w koszarach. Po powyższych ustaleniach udaliśmy się do Ojca duchownego alumnów ks. Setlaka do kościoła parafialnego, aby zafiksować ustalone godziny zajęć. Ks. Setlak zgodził się na proponowane godziny zajęć w kościele i zapewnił, że Księża Kapelani będą mogli bez ograniczenia odprawiać Mszę św. i głosić kazanie, w każdą sobotę spotkania o godz. 17-tej względnie 18-tej w zależności od ilości spowiedzi, i w każdą niedzielę tegoż spotkania o godz. 7-ej rano. Prosił tylko aby Go zawsze zawiadamiać o terminie, by nie było jakichś kolizji.

Spotkanie z alumni z pierwszego roku przeprowadził ks. mjr Zawistowski⁷⁴ w dwóch grupach. Pierwsza godz. 14-ta, druga 15.30. Sprawozdanie ze

⁷³ Prawidłowo: 54. SBRT w Bartoszycach.

⁷⁴ Ks. mjr Jan Zawistowski OSPPE (ur. 19.05.1932 r. w Brewkach, zm. 12.12.2006 r. w Toruniu). Pochowany na cmentarzu w Zarębach Kościelnych (diecezja łomżyńska). Święcenia kapłańskie otrzymał 17.06.1958 r. Kapelan Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego, m.in. proboszcz Parafii Wojskowej w Toruniu 1973–1990. Proboszcz kościoła garnizonowego w Inowrocławiu 1990–1991. W latach 2002–2006 pomagał w pracy duszpasterskiej w pa-

spotkania napisze osobiście. Ja spotkałem się ze starym rocznikiem o godz. 15.30. Na spotkanie przybyło 19-tu alumnów, z tym, że 6-ciu zostało chwilowo zwolnieni z warty. Upřednio ustaliliśmy z Dowództwem, że w dniu dzisiejszym tylko 13-tu wolnych od zajęć ze starego rocznika dostanie przepustki do kościoła – 6-ciu będących na warcie pójdzie do spowiedzi przy następnym spotkaniu. Po przywitaniu się i modlitwie przedstawiłem porządek dnia i rozkład zajęć. Następnie chciałem odczytać referat. Jeden ze zwolnionych z warty poprosił, że ponieważ niedługo muszą powrócić na swoje posterunki chcieliby przedstawić swoje problemy. Zgodziłem się na to.

Naprzód wyrazili żal i swoje zastrzeżenia odnośnie co do trwania przepustek w niedzielę. Twierdzili, że przez cały rok swojej służby mieli stałe w takich sytuacjach przepustki od godz. 5-tej do 12-tej, zresztą jak się orientują było tak samo w Brzegu. Uważają, że czas przepustek ograniczono celowo, żeby im zrobić przykrość, i celowo wprowadzono film o godz. 10-tej aby ograniczyć czas. Następnie poruszyli problem modlitwy wspólnej. Powoływali się, że oni dotychczas i ich poprzednicy, tak w Bartoszycach jak im wiadomo i w Brzegu modlili się wspólnie i nie mieli zasadniczych przeszkód. Na moje spostrzeżenie, że wojsko ma swoje przepisy, regulaminy, które muszą być zachowane, bo jakby wyglądało wojsko, i każdy musi się stosować do przepisów. Odpowiedziano mi, że ich modlitwa mieści się w ramach regulaminów, gdyż odmawiają ją wieczorem po dzienniku, w czasie przeznaczonym do ich osobistej dyspozycji. Zaapelowałem, że trzeba tę sprawę szarmonizować⁷⁵ i znaleźć jakiś kompromis. Usłyszałem, z tej sprawy nie ustąpimy, nie cofniemy się.

A co do kompromisu sprawę tę najlepiej ustawić w taki sposób jak było to praktykowane w Brzegu. Modlili się alumni przed capstrzykiem źle, po capstrzyku źle, bo przeciw regulaminowi. Podczas zaś wolnego czasu oddanego do dyspozycji własnej modlitwa nie wykracza przeciw regulaminowi. Na uwagę, że takie postępowanie drażni innych, pełniących służbę wojskową cywilów odpowiadają, że nie. A jeżeli są jakieś przeszkody, np. śpiewanie to robi się je celowo. Jeden „głos” z rocznika młodych powiedział ks. mjr. Zawistowskiemu, że członkowie Związku Socjalistycznego Koła Młodzieży Wojskowej są specjalnie z takiej akcji rozliczani. Odpowiedziałem, nie widzę takiego rozwiązania, sprawę przedstawię Dowództwu. Trzecia sprawa poruszona, to sprawa częstszych przepustek. Nie zorientowany odpowiedziałem, że na przepustkę trzeba sobie zasłużyć, na to otrzymałem odpowiedź, nas zawsze informują, że przepustki nie są formą

rafii NMP Częstochowskiej w Toruniu. Zob. m.in. W. Rozykowski, *Parafia garnizonowa św. Katarzyny w Toruniu w świetle kroniki parafialnej z 2. poł. XX w.*, „Rocznik Grudziądzki”, 25(2017), s. 237–247.

⁷⁵ Poprawnie: „zharmonizować”.

nagrody, jeżeli żołnierz nie zalega w wypełnianiu swoich obowiązków, nie jest karany, może otrzymać od swojego Dowódcy przepustkę. I znowuż ich prośba. Niech nam Ksiądz Kapelan załatwi więcej przepustek. Odpowiedziałem nie jestem władny, od was zależy. Słyszeliśmy, mówią, że Ksiądz Generalny Dziekan płk Humeński na pewnym spotkaniu wiele problemów wyjaśnił i załatwił, prośby bardzo aby do nas przyjechał.

Ostatnia sprawa poruszona, to sprawa izolacji, brak kontaktu z nowym rocznikiem. Mamy utrudnione kontakty. Na to niektórzy z alumnów odpowiedzieli sami, przecież mamy oświadczenie Z-cy Dowódcy Jednostki, że po przysiędze nie będzie takich trudności. Następnie odczytałem referat, w którym specjalnie wypunktowałem, że prawdziwa chrześcijańska miłość bliźniego jest ofiarna, nie szuka swego, umie ścierpieć, umie zrezygnować ze swego, umie uszanować drugiego, i taki powinien być nasz sposób postępowania. Ze wspomnianego spotkania oraz moich przeprowadzonych prywatnych rozmów przy kościele wynika, że alumni nie są w tych zagadnieniach samodzielni – nie od nas zależy – i że ich postawa często jest dyktowana przez odwiedzających kolegów i inne osoby z poważnym autorytetem, a równocześnie owo wspólne gromadzenie się jest przyjmowane jako symbol wspólnoty seminaryjnej i wzajemnej łączności.

Na zakończenie, nie sugestie, bo nie mam prawa ich wysuwać ale osobiste refleksje, głośne myślenia....

1. Ponieważ problem ten w dużej mierze wyrasta z zewnątrz i poparty jest dużym autorytetem, na dodatek połączony z przekorą młodzieńczą, skutek tego nasze argumenty i słowa nie mają dużego znaczenia. Czy nie można by, biorąc pod uwagę owe regulaminowe pół godziny do osobistej dyspozycji, lżej potraktować tę sprawę. A problem może z czasem sam z siebie wygasnąć.
2. Ponieważ ta propozycja chyba nie jest do zrealizowania, biorąc pod uwagę zewnętrzną genezę problemu, postawić ten problem na komisji mieszanej Państwo-Kościół. Przedstawiając uchybienie dyscyplinie odnośnie meldowania na sali i posłuszeństwa wojskowego, tym bardziej, że to jest nadprogramowa praktyka religijna.

Muszę przyznać, że niektóre pretensje i uwagi, poparte powołaniem się na dawne praktyki i zwyczaje zbiły mnie w niektórych wypadkach z tropu, tym bardziej, że nie byłem wystarczająco przygotowany. I spowodowały, że obiecałem niektóre sprawy skonsultować z Dowództwem i ewentualnie wyjaśnić.

płk Ks. Jan Mrugacz

Warszawa, dnia 10 grudnia 1979 r.

NOTATKA

Dnia 9 kwietnia 1980 r. o godz. 9.45 zameldowałem się w Sztapie Batalionu Ratownictwa Terenowego w Bartoszycach⁷⁶.

Po przeprowadzeniu rozmowy z Dowódcami Batalionu, którzy nie wysunęli żadnych propozycji, spotkałem się z alumnami I i II roku służby. Na Sali podniosły nastrój, rozradowane twarze, gdyż już wiedzieli z ubocznych źródeł o przedterminowym zwolnieniu. Przywitałem ich serdecznie i wskazałem, że wprawdzie zaprogramowane spotkanie miało się odbyć 12/13 kwietnia, to jednak przyjechałem wcześniej by im zakomunikować doniosłą wiadomość. Na skutek postępu rozmów między Państwem i Episkopatem w imię Jedności Narodu i wspólnej pracy możliwej w ramach Frontu Jedności Narodowej⁷⁷, Władze państwowe i wojskowe postanowiły zwolnić przedterminowo alumnów z pełnienia powszechnego obowiązku służby państwowej. Koniecznym jest, aby ten akt dobrej woli Władz państwowych należycie ocenić i w przyszłości jak najbardziej przyczynić się do uzyskania jedności i powszechnego dobra Narodu.

Do rozwiązania tego problemu przyczyniło się także w pewnej mierze Duszpasterstwo Wojskowe, Księża Kapelani. Przez swoją obecność, kontakty i usługi kościelne często tonowali, w miarę likwidowali przy dobrej woli Dowództwa, niektóre rozbieżności i trudności, i przekazując Władzom wojskowym prośby alumnów i prosili o pozytywne ich załatwienia, oraz podawali odpowiednie wnioski celem rozwiązania tego trudnego problemu. Władze wojskowe biorąc pod uwagę postęp rozmów między Kościołem a Państwem oraz sugestie Generalnego Dziekanatu WP, bez żadnej presji przychyliły się do ostatecznego rozwiązania problemu. Cieszymy się z tego i radujemy, i odpowiednią pracą postaramy się Władzom państwowym zrewanżować.

Kończąc zwróciłem się z apelem do alumnów, aby pożegnali swoich dotychczasowych Przełożonych wojskowych godnie i z kwiatami jak na alumnów przystało. Przypomniałem również, że chociaż idą do „cywila”, do czasu wypełnienia czasookresu służby wg powszechnego obowiązku wojskowego – nowelizacja

⁷⁶ 54. SBRT w Bartoszycach..

⁷⁷ Front Jedności Narodu (FJN) do 1956 r. działający pod nazwą utworzonego w 1952 r. Frontu Narodowego (FN). Instytucja społeczno-polityczna obejmująca partie polit., związki zawodowe i in. organizacje społeczne podporządkowana PZPR i realizująca jej cele polityczne. Uczestniczył w przeprowadzaniu wyborów do sejmu i rad narodowych (prezentował jedyne listy kandydatów), sprawował patronat nad ogólnopństwowymi i lokalnymi akcjami społecznymi m.in. budowy szkół. Działalnością FJN kierował Ogólnopolski Komitet (przewodniczącym był zwykle przewodniczący lub zast. przewodniczącego Rady Państwa). FJN został rozwiązany w 1983 r. Jego kontynuację stanowił Patriotyczny Ruch Odrodzenia Narodowego (PRON). Zob. *Front Jedności Narodu*, w: *Encyklopedia PWN* [2.11.2022].

z dnia 6 lipca 1979 r. Art. 94 pozostają nadal żołnierzami i obowiązują ich ścisła tajemnica wojskowa – zaakcentowałem, że przysięga wojskowa obowiązuje zawsze – i godne reprezentowanie honoru żołnierskiego.

Na zakończenie jeden z alumnów podziękował serdecznie w imieniu wszystkich Księżom Kapelanom za opiekę, uciążliwe przyjazdy, prosił również o przeproszenie Księdza Generalnego Dziekana, że podczas ostatniego pobytu w Bartoszycach nie był bardzo z nich zadowolony, ale to ich wina. O nastroju najlepiej świadczy fakt, że po zebraniu podczas prywatnych rozmów zbliżył się do mnie jeden z alumnów i powiedział – a ja jestem zmuszony wyjechać 5 dni później za karę, za drobne przewinienie, a mówił to z uśmiechniętą twarzą i bez najmniejszej pretensji. Chciałem na tym miejscu serdecznie podziękować całej Kadrze Batalionu z ppłk. Czajkowskim na czele za ofiarną i trudną pracę w ciągu 14-tu lat istnienia Batalionu.

/podpis odręczny/

/PŁK KS. JAN MRUGACZ/

Warszawa, dnia 11 kwietnia 1980 r.

Zakończenie

Problematyka służby wojskowej alumnów żołnierzy w latach 1959–1980 budzi zainteresowanie nie tylko ludzi Kościoła, ale też społeczeństwa. Zwłaszcza że nie ma jak dotąd kompleksowego opracowania wspomnianej wyżej problematyki. Niniejsza pozycja nie jest także takim kompleksowym opracowaniem. Jest próbą przybliżenia problematyki służby wojskowej alumnów poprzez ukazanie aparatu bezpieczeństwa, aparatu administracyjnego oraz partii politycznej w procesie powoływania alumnów do odbycia zasadniczej służby wojskowej. Istotnym elementem było też określenie roli Ministerstwa Obrony Narodowej i Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego w typowaniu seminariów, z których alumni będą wcielani do wojska, w kontekście dotychczasowej wiedzy, literatury i panującego w tym względzie przeświadczenia społeczeństwa, co ma odbicie w ankietach zamieszczonych w tomie drugim i trzecim. Zwłaszcza że wskutek mało merytorycznego przekazu w dotychczasowej literaturze w tym zakresie mamy błędne sądy i ustalenia, co jest podkreślone w tomie pierwszym.

Nie trzeba dodawać, że objęcie alumnów obowiązkiem odbycia zasadniczej służby wojskowej miało określony cel: dezorganizację systemu kształcenia duchownych, swoiste karanie niespolegliwych ordynariuszy poprzez częste wcielania alumnów z seminariów im podległych oraz próbę zbudowania agentury, która w przyszłości mogłaby być przychylna istniejącej sytuacji społeczno-politycznej. Próba realizacji tych celów przebiegała z różnym natężeniem zależnym od zmieniającej się sytuacji społeczno-politycznej w Polsce. Te zachodzące zmiany, na które niewątpliwie miał wpływ wybór Jana Pawła II, w 1980 r. przyniosły zaprzestanie poboru alumnów z seminariów do wojska.

Realizacja założonych celów władz partyjno-rządowych w kontekście prowadzonej polityki wyznaniowej spotkała się z reakcją Kościoła, który przez lata wypracował formy i metody wsparcia alumnów odbywających zasadniczą służbę wojskową. Poprzez przejścia od okresu 1959–1965, w którym dominowały przede wszystkim mało efektywne formy działania oparte przede wszystkim

kim na petycjach, protestach czy zażaleniach, do aktywnych form począwszy od 1965 r. opartych na działaniu duchowieństwa diecezjalnego, biskupów i przełożonych seminariów, jak też tworzenia swoistych centr opieki nad alumunami. W tym kontekście ważne było pokazanie po raz pierwszy udziału w tych działaniach Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego.

Nie mniej istotnym zagadnieniem było niestety tylko zasygnalizowanie z powodu braku dostatecznych źródeł treści programów szkolenia polityczno-wychowawczego przekazywanych alumnom w trakcie procesu indoktrynacji, obejmującej wszystkich żołnierzy odbywających zasadniczą służbę wojskową. Istotne w tym zakresie było też określenie roli Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego. Aczkolwiek wobec braku dostatecznej ilości źródeł kwestia ta w niniejszej pracy budzi niedosyt i wymaga oddzielnego opracowania ze względu na fakt, iż istniejące opracowania w tym zakresie nie wyczerpują tematu.

Autorzy tej pracy nie podejmowali kwestii socjologicznych, jakie można odnaleźć w złożonych i zamieszczonych w tomie II i III ankietach. Natomiast wykorzystali je do zobrazowania w części kwestii opieki nad alumunami sprawowanej przez Kościół. Do tego celu wykorzystano także wybór sprawozdań Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego ze spotkań z alumunami. Ważnym celem podjętym przez autorów było zebranie informacji o liczbie alumnów odbywających zasadniczą służbę wojskową. Wymagało to w ciągu kilku lat przesłania literatury poświęconej w szerokim zakresie stosunkom państwo-Kościół, dostępnych źródeł, jak też wnikliwe zapoznanie się z ankietami, w których niejednokrotnie znajdowano informacje o alumnach. Dokonane ustalenia zaprezentowano w aneksie nr 1.

Autorzy pracy mają nadzieję, że zaprezentowane zagadnienia oraz zamieszczone ankiety staną się impulsem do dalszych szczegółowych prac o służbie alumnów w wojsku w latach 1959–1980. Prac historycznych, socjologicznych i politologicznych.

Bibliografia

I. ŹRÓDŁA

1. Archiwalne

1.1. Archiwa państwowe

1.1.1. Archiwum Akt Nowych w Warszawie

MAP, 2/14

Notatka historyczna o działalności Resortu Administracji Publicznej PKWN. 199/930, Działalność Departamentu Wyznaniowego MAP. Sprawozdania, plany pracy 1945–1949.

UdSW, 14/139

Wyciąg z protokołu z odprawy kierowników wydziałów do spraw wyznań odbytej w dniu 3 stycznia 1957 r.

UdSW, 56/841

Protokół Sekretariatu KC nr 154 z dnia 4 lipca 1958 r.

UdSW, 84/139

Protokół konferencji odbytej w Urzędzie do Spraw Wyznań w dniu 14 VII 1950 z kierownikami Referatów Wyznaniowych w Prezydiach Wojewódzkich Rad Narodowych.

Protokół z konferencji odbytej w Urzędzie ds. Wyznań z kierownikami referatów wyznaniowych w Prezydiach Wojewódzkich Rad Narodowych w dniu 15 lipca 1950.

Protokół odprawy wojewódzkich kierowników Referatów do Spraw Wyznań z dnia 25 kwietnia 1951.

UdSW, 97/1

List Prezesa Rady Ministrów do Episkopatu Polski z dnia 12 października 1959, nr I-5/81/59.

List Sekretarza Episkopatu do Premiera J. Cyrankiewicza z dnia 20 października 1959 r. z odpowiedzią na pismo w sprawie wprowadzenia nadzoru nad Seminariami Duchownymi.

List Pełnomocnika Rządu do Spraw Stosunków z Kościołem J. Sztachelskiego do Sekretarza Episkopatu bpa Z. Choromańskiego z dnia 30 grudnia 1959 r. w sprawie nadzoru państwowego nad seminariami duchownymi.

List Prymasa S. Wyszyńskiego do I Sekretarza KC PZPR W. Gomułki z dnia 25 marca 1960 r. w sprawie nadzoru państwa nad seminariami duchownymi.

UdSW, 125/15

Porozumienie zawarte między przedstawicielami Rządu RP i Episkopatem Polski.

UdSW, 125/597

Dane liczbowe dotyczące alumnów wcielonych w latach 1959–1974.

Notatka dotycząca poboru alumnów [...], 7 października 1971.

Notatka dotycząca poboru i wcielenia alumnów WSD do zasadniczej służby wojskowej jesienią 1971, 24 października 1971, sporządzona przez Wydział Administracyjny KC.

Sprawa służby wojskowej alumnów wyższych seminariów duchownych, 27 grudnia 1973.

Służba wojskowa alumnów, 14 lutego 1975 r.

Notatka w sprawie poboru alumnów WSD diecezjalnych i zakonnych dla odbycia zasadniczej służby wojskowej, 19 października 1976.

UdSW, 125/601

Opinia służbowa na szeregowego Zdzisława Kowalewskiego za okres od 28.10.1972 r. do 10.10.1974.

Opinia służbowa na st. szer. K[] F[], s. Ludwika za okres od 28 października 1972 do 10 października 1974 r.

UdSW, 125/646

Chronologia wydarzeń dotyczących wprowadzenia i zrealizowania nadzoru nad WSD.

UdSW, 127/10

Okólnik Nr 30 Prezesa Rady Ministrów z dnia 31 stycznia 1952 w sprawie referentów do spraw wyznań.

UdSW, 127/14

Załącznik Nr 1-3/11/62 do pisma Dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań z dnia 12 I 1962 r. Wytyczne dla prezydów wojewódzkich rad narodowych i rad narodowych miast wyłączonych z województw w sprawie zakresu działania i organizacji wewnętrznej wydziałów do spraw wyznań.

UdSW, 144/1

Sprawozdawczość [1950?].

UdSW, 144/4

Regulamin Komisji Partyjnej do Spraw Kleru i Związków Wyznaniowych przy Wydziale Administracyjno-Społecznym KC PZPR.

Notatka dotycząca koordynacji spraw wyznaniowych na szczeblu ministerialnym i urzędów centralnych [rok 1967].

KC PZPR, P. 1, T. 6

Protokół nr 11 posiedzenia Sekretariatu z dn. 17 marca 1949 r.

KC PZPR, P. 1, T. 7

Protokół nr 29 z posiedzenia Sekretariatu KC PZPR z 19 lipca 1949.

KC PZPR, LI/145

Wydział Administracyjny, LI/146. Zespół ds. Kleru. Protokół z posiedzenia z 26 X 1962.

Protokół z posiedzenia Komisji KC PZPR ds. Kleru z 29 grudnia 1964 r.

KC PZPR, LI/146

Zespół ds. Kleru. Protokół z posiedzenia z 26 X 1962.

1.1.2. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie**MBP, Gabinet Ministra, PKWN, RBP, 24**

Etaty RBP 1944 r.

MBP, 2603

Etat nr MS/524.

MBP, 2607

Etat nr 011.

MBP, 171, Gabinet Ministra

Rozkazy organizacyjne 1953 r.

MBP, 172, Gabinet Ministra

Rozkazy organizacyjne 1954 r.

MBP, Gabinet Ministra, 1572/177**MBP, 1572/178, Gabinet Ministra****MBP, Departament Finansowy, 1572/2582****MSW, 0639/231, t. 2**

Wnioski Wydziału Administracyjnego KC w sprawie powołania alumnów wyższych seminariów duchownych do zasadniczej służby wojskowej w roku 1963, Warszawa, wrzesień 1963 r.

Notatka służbowa szefa GZP, gen. Wojciecha Jaruzelskiego o sytuacji wśród alumnów wyższych seminariów duchownych, odbywających zasadniczą służbę wojskową, [Warszawa] 12 XII 1963 r.

Informacja o politycznych i organizacyjnych wynikach powołań alumnów WSD do odbywania zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1964, 26 IX 1964.

Informacja [Urzędu ds. Wyznań i GZP WP] o politycznych i organizacyjnych wynikach powołań alumnów WSD do odbywania zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1964, [Warszawa] 26 IX 1964 r.

Notatka służbowa GZP zawierająca propozycje wprowadzenia w życie nowych zasad wcielenia i przeszkalania w wojsku alumnów wyższych seminariów duchownych i zakonnych, 17 XI 1964 r.

Informacja nr 3/65 [gen. Jana Czapli, zastępcy szefa GZP WP] o przebiegu służby wojskowej alumnów WSD zgrupowanych w wyodrębnionych pododdziałach w Gdańsku, Opolu i Szczecinie, [Warszawa] 17 IX 1965.

Ocena postaw księży i alumnów WSD, którzy po ukończeniu służby wojskowej pracują w placówkach duszpasterskich lub studiują nadal w seminariach, [Wydział Administracyjny KC PZPR], Warszawa wrzesień 1967 r.

SWSW, 2386/10811

Sprawa Operacyjnego Poszukiwania nr 489 dot. dezercji bez broni krypt. „Kleryk” [1963–1964].

SWSW, 2386/19700

Pismo szefa WSW nr BB-008401/10/64, 1 XII 1964 r.

SWSW, 2386/19701

Pismo zastępcy szefa WSW, płk. Jerzego Mrówczyńskiego, nr BB002040/10/66, 19 IX 1966 r.

SWSW, 2386/21089

Szyfrogram nr 1478 zastępcy szefa WSW, płk. Wiktora Siennickiego, 14 VII 1973 r.

Informacja o nastrojach i przebiegu służby alumnów odbywających zasadniczą służbę wojskową w 54. szkolnym batalionie ratownictwa terenowego w Bartoszycach w okresie 28 X 1974 – 30 IV 1975 r., 13 V 1975 r.

SWSW, 2386/30839

Ppłk Adolf Sieradzki, Praca kontrwywiadowcza wśród alumnów powołanych do wojska, Oddział Kadr i Szkolenia Szefostwa WSW, Warszawa styczeń 1964 r.

SWSW, 2386/31261

Pismo szefa Zarządu I Szefostwa WSW, płk. Teodora Kufla, i wicedyrektora Departamentu III MSW, ppłk. Stanisława Morawskiego, nr BB-02222/13/60, 15 IV 1960 r.

Pismo zastępcy szefa WSW, płk. Teodora Kufla nr BB-0564/10/63, 31 I 1963 r.

Pismo zastępcy szefa WSW, płk. Teodora Kufla nr BB-06854/10/63, grudzień 1963 r.

0356/9, t. 1

Sprawozdanie za 1976 r. [dotyczące tajnych współpracowników], opracowane przez Wydział I Biura „C”.

0154/49

Akta osobowe Julii Brystiger

Zespół

0649/4, t. 1, Sprawozdanie Departamentu V za okres 1I–31 XII 1948.

0045/4, Zarządzenie nr 235/56 ministra spraw wewnętrznych z dnia 28 XI 1956 r. o przejęciu b. Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego,

01206/72, Sprawozdanie ze stanu personalnego w Departamencie V i V Wydz. WUBP (od dnia 1 I 1950 do 1 IV 1950), 14 IV 1950

01283/903, Informacja Departamentu VI KdsBP, 30 VI 1955

0445/113, t. 1, Sprawozdanie ppłk. Stanisława Morawskiego z pracy Departamentu VI za III kwartał 1956 r., Warszawa, 20 X 1956 r.

1283/276, Informacja dotycząca sytuacji na odcinku kleru katolickiego w Polsce, Warszawa, 4 III 1956 r.

1572/2675, Etat nr 33 Gminnego UBP przy posterunku MO, [listopad 1944 r.].

1583/34, Rozkaz przewodniczącego Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego nr 1 z dnia 10 grudnia 1954 r.

1583/608, Rozkaz organizacyjny nr 036/org. z dnia 10 marca 1955 r.

a) AIPN, Oddział Białystok

084/12

Sprawozdanie kwartalne kierownika WUdsBP w Olsztynie, ppłk. Kuźmy Romaniuka, za okres od 1 IV do 30 VI z 9 VII 1956 r.

b) AIPN, Oddział Lublin

029/4

Sprawozdania o stanie zatrudnienia, schemat struktury org. WUBP oraz kopie rozkazów personalnych za 1945.

c) AIPN, Oddział Rzeszów

04/82-83

Sprawozdania z pracy Wydziału V WUBP w Rzeszowie za lata 1945–1946.

04/176

Sprawozdania z pracy PUBP w Krośnie za lata 1945–1947.

d) AIPN, Oddział Wrocław**053/467**

Zarządzenie nr 235/56 ministra spraw wewnętrznych z 28 XI 1956 r. o przejęciu majątku byłego KdsBP.

e) AIPN, Delegatura w Bydgoszczy**069/1274, t. 1**

Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.

1.1.3. Archiwum Państwowe w Katowicach

Urząd Województwa Śląskiego (UWŚl.) Wydział Społeczno-Polityczny, 6.

1.1.4. Archiwum Państwowe w Opolu

PWRN w Opolu, 381, Zestawienie etatów pracowników umysłowych w organach administracji Prezydium WRN w Opolu, b.d.

PWRN w Opolu, 1862, Pismo dyrektora UdsW do PWRN w Opolu, 14 III 1967 r.

1.1.5. Archiwum Państwowe w Rzeszowie

Starostwo Powiatowe w Łąncucie, 109/97, Referat Społeczno-Polityczny, Akta tajne 1949.

1.1.6. Archiwum Państwowe we Wrocławiu

Wydział Społeczno-polityczny we Wrocławiu Urzędu Wojewódzkiego, VI/236.

Wydział Społeczno-polityczny we Wrocławiu Urzędu Wojewódzkiego, VI/662.

Pełnomocnik Rządu RP na Okręg Administracyjny Dolnego Śląska, VI/663.

1.1.7. Archiwum Państwowe w Zielonej Górze**Wydział do Spraw Wyznań (WdSW), 2898**

Pismo Urzędu do Spraw Wyznań do Wydziału do Spraw Wyznań przy Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (WRN) w Zielonej Górze z czerwca 1956 r. w sprawie wojskowej rejestracji duchownych i zakonników.

Pismo Wydziału do Spraw Wyznań przy Prezydium WRN w Zielonej Górze do oddziałów wojskowych przy prezydiach powiatowych i miejskich rad narodowych i miast stanowiących powiaty miejskie z dnia 30 czerwca 1956 r. w sprawie wojskowej rejestracji duchownych i zakonników.

WdSW, 3206

Notatka z wizytacji przeprowadzonej w Wydziale Teologicznym WSD w Gorzowie Wlkp. w dniu 22 listopada 1960 r.

Notatka Kierownika Wydziału do Spraw Wyznań w Zielonej Górze S. Jabłońskiego z 1961 r. na temat wizytacji w Seminariach Duchownych w Gorzowie Wlkp. i Gościkowie.

1.2. Archiwa wojskowe

1.2.1. Archiwum Ministerstwa Obrony Narodowej w Warszawie*¹

GZP WP, 237/91/56

Program szkolenia politycznego na rok szkoleniowy 1961/62.

GZP WP, 344/92/25

Zarządzenie nr 19/Polit. z dnia 12 kwietnia 1961 r. o wychowaniu żołnierzy na postępowych i rewolucyjnych tradycjach narodu polskiego.

1.2.2. Archiwum Instytucji Ministerstwa Obrony Narodowej w Warszawie*

GZP WP, 266/91/365

Pismo wicedyrektora Departamentu IV MSW płk. W. Zajdy do Szefa Zarządu I GZP WP płk. Kopca z 29 VIII 1967 r., k. 194.

GZP WP, t. 19, 266/91/369

Wytyczne do działalności kulturalno-oświatowej w pododdziałach specjalnych zatwierdzone przez Szefa GZP WP gen. dyw. Józefa Urbanowicza w 1967 r.

Schemat referatu (meldunku) z pracy politycznej oficera.

¹ Przy archiwach oznaczonych gwiazdką autorzy posługują się nomenklaturą istniejących wówczas archiwów podlegających Ministerstwu Obrony Narodowej.

GZP WP, t. 19, rok 1970, 266.91.468

Ocena postaw alumnów w wojsku przez oficerów politycznych.

GZP WP, t. 2–4, 18–21, B. 266/991/754

Dokumenty wychodzące i przychodzące dotyczące alumnów 1968.

**1.2.3. Archiwum Instytucji Centralnych Ministerstwa Obrony
Narodowej w Warszawie*****GZP, 91/246**

Informacja Szefa GZP WP, gen. Wojciecha Jaruzelskiego z dnia 28 września 1964 r. do ministra Obrony Narodowej marsz. Mariana Spychalskiego o politycznych i organizacyjnych wynikach powoływania alumnów wyższych seminariów duchownych do odbywania zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1964.

GZP, 266/91/128

Notatka wicedyrektora Urzędu ds. Wyznań z 4 kwietnia 1959 Jana Lecha w sprawie służby wojskowej kleru.

Notatka Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego o zachowaniu się alumnów pełniących zasadniczą służbę wojskową w latach 1959–1960.

GZP, 266/91/223

Wytyczne Szefa GZP WP w sprawie prowadzenia pracy z alumunami odbywającymi zasadniczą służbę wojskową w jednostkach WP, 14 lutego 1964 r.

GZP, 266/91/224

Niektóre uwagi o pracy eksperymentalnych grup szkolenia politycznego.

Notatka dotycząca nowych momentów w pracy hierarchii kościelnej z alumunami seminariów duchownych odbywających zasadniczą służbę wojskową.

GZP, 266/91/246

Informacja Szefa GZP WP, gen. Wojciecha Jaruzelskiego z dnia 28 września 1964 r. do ministra Obrony Narodowej marsz. Mariana Spychalskiego o politycznych i organizacyjnych wynikach powoływania alumnów wyższych seminariów duchownych do odbywania zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1964.

List Prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego do Ministra Obrony Narodowej

GZP, 266/91/257

Protokół z posiedzenia Komisji KC PZPR ds. Kleru z 29 grudnia 1964 r.

GZP, 266/91/312

Propozycje Urzędu ds. Wyznań z dnia 13 października 1966 w sprawie poboru i odroczeń służby wojskowej alumnów wyższych seminariów duchownych zakonnych i diecezjalnych.

GZP, 266/91/369

Informacja szefa Oddziału I Zarządu I GZP WP, płk. Leona Morawskiego o przebiegu zwolnienia do rezerwy i powołaniu do zasadniczej służby wojskowej alumnów seminariów diecezjalnych i zakonnych.

GZP WP, 266/91/468, t. 19

System szkolenia alumnów w jednostkach specjalnych.

GZP, 380/92/471

Pismo szefa GZP WP gen. Janusza Zarzyckiego z 26 października 1959 r. do zastępców dowódców WOW i POW ds. politycznych w sprawie pierwszego poboru alumnów seminariów duchownych do zasadniczej służby wojskowej.

380/92/1994

Zarządzenie Ministra Obrony Narodowej nr PF-3 z 2 kwietnia 1980 r. w sprawie przedterminowego zwolnienia z wojska podoficerów i szeregowych, odbywających zasadniczą służbę wojskową w 54 SBRT.

381/92

Teczka nr 139 dot. gen. Wojciecha Jaruzelskiego.

1.2.4. Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie

Zespół 266/91/128, t. 6; t. 60.

Gabinet Ministra Obrony Narodowej, IV.500.1/A.153

Komunikat Episkopatu Polski z 24 maja 1948 r. dotyczący uprawnień jurysdykcyjnych kapelanów wojskowych.

GZP WP, 380/92/144

Notatka dot. powołanych do wojska byłych alumnów z seminariów duchownych, [Warszawa] 5 III 1960 r.

GZP WP, 380/92/743

Notatka służbowa zawierająca propozycje wprowadzenia w życie nowych zasad wcielania i przeszkalania w wojsku alumnów seminariów duchownych i zakonnych, [Warszawa] 2 XI 1964 r.

SG WP, 1677/84/39

Zarządzenie Organizacyjne Szefa Sztabu Generalnego Nr 0126/Org. z dnia 17 października 1966 r.

SG WP, 1788/90/28

Zarządzenie organizacyjne Szefa SG WP Nr 051/Org. z 24 października 1979 r.
Zarządzenie organizacyjne Szefa SG WP Nr 04/Sztab z 22 stycznia 1980 r.

1.2.5. Archiwum Wojsk Lądowych w Warszawie**F 2,56 SBRT, 0233/71/7**

Plan treningów w osiąganiu gotowości bojowej przez 56 SBRT na 1968 r.

F 2, 56 SBRT, 01414/72/12

Wyrok Sądu Śląskiego Okręgu Wojskowego nr SO 11/69.

F 2, ZP ŚOW,02141/82/11

Informacja z 6 kwietnia 1975 r. zastępcy Szefa Zarządu WSW ŚOW płk. E[ugeniusza] Smolarczyka dot. sytuacji wśród alumnów 56 SBRT oraz o pojawieniu się ulotek o wrogiej treści w garnizonie Kostrzyn.

1.2.6. Centralna Biblioteka Wojskowa w Warszawie

GZP WP, 5.1d10/9, Dokumenty Życia Społecznego. Programy szkolenia politycznego żołnierzy zasadniczej służby wojskowej (1976–1977).

1.3. Archiwa kościelne**1.3.1. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie****SKEP, 1550**

Okólnik UdsW z 25 lipca 1958 r., Nr I. S/I/58.

Pismo SKEP do Pełnomocnika Rządu do Spraw Stosunków z Kościołem z dnia 12 sierpnia 1958 r. nr 400/58.

Pismo SKEP do Pełnomocnika Rządu do Spraw Stosunków z Kościołem z dnia 27 października 1958 r. nr 570/58.

Pismo SKEP do Pełnomocnika Rządu do Spraw Stosunków z Kościołem z dnia 11 maja 1959, nr 400/59.

Pismo SKEP do Pełnomocnika Rządu do Spraw Stosunków z Kościołem z dnia 13 czerwca 1959, nr I.36/81/59.

Biuro Prasowe Sekretariatu Episkopatu Polski (BPSEP), Pismo okólne, 2–8 marzec 1970, nr 10/70.

SKEP, 4231

Pismo Prymasa Polski do Rady Ministrów na ręce Premiera J. Cyrankiewicza z dnia 29.12.1967 r.

1.3.2. Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie

SPP 04/28, Rada Główna Episkopatu Polski 1973, k. 24. Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski z 20 marca 1973.

1.3.3. Archiwum Kurii Metropolitalnej Krakowskiej

B 1 5044, k. 42. List kard. K. Wojtyły z 23 XI 1971 r.

1.3.4. Archiwum Archidiecezjalne w Białymstoku

Kronika parafii Różanostockiej, lata 1919–1963, Różanystok 1964, mps.

1.3.5. Archiwum Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego

Sprawy wojskowe, SW III4/57/61.

1.3.6. Archiwum Salezjańskiej Inspektorii w Warszawie

Różanystok, 549/52.

Dekret abp. R. Jałbrzykowskiego o połączeniu Diecezjalnego Seminarium Duchownego Większego i Mniejszego, 3 VII 1952 r., nr 435/52.

Pismo Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Białymstoku do dyrektora Zakładu Księży Salezjanów w Różnymstoku, Białystok 30 VI 1954.

1.3.7. Archiwum Kurii Biskupiej Ordynariatu Połowego

Sprawozdania kapelanów Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego ze spotkań z alumnami żołnierzami w latach 1966–1980.

2. Drukowane

2.1. Akty normatywne

Dziennik Praw Królestwa Polskiego 1918, nr 1, poz. 1.

Dziennik Rozkazów MON:

1951, nr 4, poz. 22; nr 12, poz. 66.

1958, nr 19, poz. 91.

1974, nr 5, poz. 32.

Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty, 1960, nr 1, poz. 5.

Dziennik Ustaw:

1918, nr 1, poz. 1.

1932, nr 33, poz. 343.

1944, nr 1, poz. 1; nr 4, poz. 16, 21; nr 5, poz. 22; nr 6, poz. 27; nr 7, poz. 33; nr 10, poz. 50; nr 11, poz. 54; nr 15, poz. 85; nr 17, poz. 93; nr 19, poz. 99.

1945, nr 26, poz. 168; nr 51, poz. 295.

1949, nr 45, poz. 334, 335.

1950, nr 6, poz. 46; nr 19, poz. 156.

1953, nr 10, poz. 32.

1954, nr 34, poz. 142, 143, 144, 269

1956, nr 54, poz. 241

1959, nr 14, poz. 75.

1971, nr 16, poz. 156.

1973, nr 47, poz. 276.

1989, nr 64, poz. 387.

Monitor Polski:

1950, nr 78, poz. 905; nr A-57, poz. 655; nr 81, poz. 953.

1955, nr 16, poz. 164.

- 1956, nr 51, poz. 573.
1957, nr 18, poz. 134.
1958, nr 48, poz. 202.
1959, nr 39, poz. 574.
1968, nr 5, poz. 30.

2.2. Dokumenty opublikowane

- Biuletyny Informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1946*, t. 1, red. W. Chudzik, I. Marczak, M. Olkuśnik, Warszawa 1996.
- Biuletyny Komitetu do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego grudzień 1954 – listopad 1956*, wstęp M. Filipiak, oprac. W. Chudzik, M. Filipiak, J. Gołębiewski, Warszawa 2009.
- Centrum władzy. Protokoły posiedzeń kierownictwa PZPR. Wybór z lat 1949–1970*, oprac. A. Dudek, A. Kochański, K. Persak, Warszawa 2000 (*Dokumenty do dziejów PRL*, z. 13).
- Diplomatic Papers. The conference of Berlin / The Potsdam Conference 1945 / In Volumens*, Washington 1960.
- Documents on Polish-Soviet relations 1939–1945*, vol. 2, ed. T. Komarnicki, S. Biegański, London 1967.
- Dokumenty Wnieszniej Politiki SSSR*, t. 3, Moskwa 1959.
- Duszpasterstwo Wojskowe w Polsce w latach 1945–1991*, t. 9, cz. 1: 1945–1956. *Źródła do dziejów polskiego duszpasterstwa wojskowego*, wyb. i oprac. T. Kośmider, M. Wesołowski, Warszawa 2007.
- Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. The Conferences at Cairo and Teheran 1943*, ed. W.M. Franklin, W. Gerber, Washington 1961.
- Informator o zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej* (stan na dzień 31 grudnia 2008 roku), red. J. Bednarek, R. Leśkiewicz, Warszawa 2009.
- Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa (1945–1989)*, oprac. T. Ruzikowski, Warszawa 2004.
- Instrukcje, wytyczne, pisma Departamentu IV Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z lat 1962–1989. Wybór dokumentów*, red. i oprac. A. Dziurok, F. Musiał, Kraków – Katowice 2017.
- Jan Paweł II w Polsce, 2–10 czerwca 1979. Przemówienia, reportaże, sprawozdania*, red. M. Maciołek, Poznań 1982.

- Karol Wojtyła na Soborze Watykańskim II. Zbiór wystąpień, oprac. R. Skrzypczak, Warszawa 2011.
- Klaffkowski A., *Umowa Poczdamska z dnia 2 VIII 1945 r. Podstawy prawne likwidacji skutków wojny polsko-niemieckiej z lat 1939–1945*, Warszawa 1985.
- Kochański A., *Polska 1944–1991. Informator historyczny*, t. 2: *Ważniejsze akty prawne, decyzje i enuncjacje państwowe (1957–1970)*, Warszawa 2000.
- Księga Bezprawia. Akta normatywne kierownictwa Resortu Bezpieczeństwa Publicznego (1944–1956)*, wyb. i oprac. B. Kopka, Warszawa 2011.
- Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Paryż 1975.
- Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec kościołów i związków wyznaniowych 1945–1989*, wstęp, wybór dokumentów, red. A. Dziurok, Warszawa 2004.
- Nauczyciel i Pasterz. Kardynał Karol Wojtyła, Arcybiskup Metropolita Krakowski*, oprac. M. Jagosz, Rzym 1987.
- Państwowe prawo wyznaniowe Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Wybór tekstów źródłowych*, oprac. M. Fąka, Warszawa 1978.
- Papież Pius XII do biskupów niemieckich*, 1 III 1948, Katowice – Wrocław – Szczecin – Olsztyn 1948.
- Pleskot P., „*Tarcza partii i narodu*” *Kontrwywiad Polski Ludowej w latach 1945–1956. Zarys struktur i wybór źródeł*, Warszawa 2015.
- Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna. Wybór dokumentów*, t. 3, wstęp i opracowanie L. Gelberg, Warszawa 1960.
- Raina P., *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, t. 1: *lata 1945–1959*, Poznań 1994; t. 2: *lata 1950–1975*, Poznań 1995.
- Tajne dokumenty Państwo – Kościół 1960–1980*, Londyn 1996.
- Teheran, Jałta, Poczdam. Dokumenty konferencji szefów rządów trzech wielkich mocarstw*, Warszawa 1970, wyd. 2, Warszawa 1972.
- Wasilewski A., *Granica lorda Curzona. Polska granica wschodnia od Wersalu do Schengen (traktaty, umowy, przejścia graniczne, podróźni, wizy)*, Toruń 2003.
- Watykan popiera rewizjonistyczne dążenia Niemców. Orędzie Papieża do biskupów niemieckich*, „Lubuskie Słowo Polskie”, 21.04.1948, nr 108.
- Wyszyński S., *Dzieła zebrane*, t. 1: 1949–1953, Warszawa 1991.

Z dziejów kontrwywiadu w Polsce Ludowej (wybór dokumentów 1944–1984), t. 1, oprac. Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW, Warszawa 1987.

II. OPRACOWANIA

- Albert A., *Najnowsza historia Polski 1914–1993*, t. 2, Warszawa 1995.
- Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956: taktyka, strategia, metody*, cz. 1: lata 1945–1947, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1994.
- Aparat bezpieczeństwa w latach 1953–1954. Taktyka, strategia, metody*, red. G. Majchrzak, A. Paczkowski, Warszawa 2000.
- Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, red. K. Szwaagrzyk, Warszawa 2005.
- Banach K., *Z dziejów Batalionów Chłopskich. Wspomnienia, rozważania, materiały*, Warszawa 1984.
- Banaszek T., *Obrona Terytorialna Kraju w województwie kieleckim (1963–1975). Organizacja i działalność*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, 2013, 14(65), nr 2(244), s. 213–230.
- Banaś K., *Władysław Wolski. Meandry kariery komunistycznego działacza*, Łódź 2019.
- Bankowicz B., *Komisja Księży przy ZBoWiD (1949–1955)*, „Chrześcijanin w Świecie”, 24(1994), nr 1, s. 173–190.
- Bartnicki R., *Wydział Teologiczny Uniwersytetu kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, „Studia Nauk Teologicznych”, 3(2008), s. 139–145.
- Bereszyński Z., *Prawe ramię partii w walce z Kościołem. Działalność terenowych struktur Urzędu do spraw Wyznań na przykładzie województwa opolskiego*, w: *Urząd do spraw Wyznań. Struktury, Działalność, Ludzie*, t. 1: *Struktury wojewódzkie i wybrane aspekty działalności*, red. R. Łatka, Warszawa 2020, s. 108–217.
- Białecki K., *Urząd do Spraw Wyznań wobec Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Wybrane zagadnienia*, „Roczniki Humanistyczne”, 66(2018), z. 2, s. 9–35.
- Biernacki S., *Początki kształtowania się aparatu bezpieczeństwa w Polsce*, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu”, 34(1992), s. 56–61.

- Bilińska-Gut A., *Struktura i organizacja Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w latach 1944–1954*, „Zeszyty Historyczne WiN-u”, 2001, nr 15, s. 89–120.
- Błazyński Z., *Mówi Józef Światło. Za kulisami bezpieki i partii 1940–1955*, Warszawa 2003.
- Bobulski S., *Klerycy-marynarze. Westerplatte 1964–1966 na tle przemian Kościoła w Polsce po II wojnie światowej*, Kraków 2013.
- Buczek R., *Udział delegacji polskiej w Konferencji Poczdamskiej w 1945 roku*, „Zeszyty Historyczne” [Paryż], 34(1975), s. 85–133.
- Ceglarek M., *Generalny Dziekanat Wojska Polskiego (1945–1989). Aspekt historyczno-prawny*, „Studia Sandomierskie. Teologia – Filozofia – Historia”, 18(2011), nr 2, s. 41–55.
- Celmer M., *Służba wojskowa alumnów Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku w latach 1965–1980. Zarys problemu*, „Studia Płockie”, 40(2012), s. 289–299.
- Chmielewski M.T., *Małe seminarium duchowne księży Salezjanów w Łądzie nad Wartą (1921–1952)*, „Seminare. Poszukiwania naukowe”, 20(2004), s. 495–515.
- Chorzępa M., *Rozwój organizacji kościelnej na Ziemi Lubuskiej i Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1965*, „Nasza Przeszłość. Studia z Dziejów Kościoła i Kultury Katolickiej w Polsce”, 22(1965), s. 113–149.
- Churchill W., *The Second World War*, t. 5, London 1952.
- Ciemięga K., *Alumni w wojsku polskim w latach 1959–1980 w świetle dokumentów Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej”, 2006, nr 28, s. 252–266.
- Cytowski J., *Wychowanie w Ludowym Wojsku Polskim w latach 1945–1970*, Warszawa 1987.
- Cytowski J., *System szkolenia politycznego i partyjnego żołnierzy ludowego Wojska Polskiego w latach 1945–1970*, Warszawa 1987.
- Cywiński B., *Ogniem próbowane. Z dziejów najnowszych Kościoła katolickiego w Europie Środkowo-Wschodniej*, t. 2, Lublin 1990.
- Czaczkowska E., *Rola kardynała Stefana Wyszyńskiego w powstaniu orędzia biskupów polskich do niemieckich. Nieznane dokumenty w Archiwum Prymasa Polski*, „Przełęcz Zachodni”, 2016, nr 3(360), s. 193–203.
- Czwołek A., *Restrykcje finansowe wobec Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie w okresie PRL*, w: *Diecezja chełmińska w czasach komunizmu*

- (1945–1990), t. 2, red. W. Polak, W. Rozyrkowski, J. Sziling, Pelplin 2009, s. 117–142.
- Czwołek A., *Służba wojskowa alumnów w PRL (na przykładzie 54. Szkolnego Batalionu Ratownictwa Terenowego w Bartoszycach)*, „Klio [Toruń], 18(2011), nr 3, s. 103–130.
- Dola K., *Kościół katolicki w Polsce w latach 1944–1976. Kronika wydarzeń*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, cz. 2, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań – Warszawa 1979, s. 192–254.
- Dominiczak H., *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997.
- Dominiczak H., *Organy bezpieczeństwa w PRL w walce z Kościołem katolickim 1944–1990*, Warszawa 2000.
- Duczkowski A., *Duszpasterstwo wśród kleryków w jednostce wojskowej w Szczecinie Podjuchach*, w: *Kompanie kleryckie w Wojsku Polskim 1959–1980. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w 5 Pułku Inżynieryjnym w Szczecinie Podjuchach, 8–9 września 2008*, red. J. Kornak, T. Krawczak, J. Macholak, Szczecin 2009.
- Dudek A., *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*, Kraków 1995.
- Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006.
- Dudek A., *O działaniach antykościelnych władz PRL w latach 1958–1966*, „Chrześcijaństwo w Świecie”, 24(1994), nr 1, s. 191–203.
- Dudek A., Paczkowski A., *Poland*, w: *A Handbook of The Communist Security Apparatus in East Central Europe 1944–1989*, red. K. Persak, Ł. Kamiński, Warszawa 2005, s. 221–284.
- Dudek A., Paczkowski A., *Polska*, w: *Czekiści. Organy bezpieczeństwa w europejskich krajach bloku sowieckiego 1944–1989*, red. K. Persak, Ł. Kamiński, Warszawa 2010, s. 393–468.
- Dyda K., *Konstytucyjna zasada oddzielenia państwa od Kościoła w działalności wydziału do spraw wyznań urzędu wojewódzkiego w Krośnie wobec Kościoła katolickiego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, 20(2017), s. 335–372.
- Dyrcz R., Laska J., Rażny J., Zajac E., *Teczka ewidencji operacyjnej na księdza. Teoria i praktyka pracy operacyjnej SB*, Kraków 2009.
- Dziurok A., *Wstęp*, w: *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec kościołów i związków wyznaniowych 1945–1989, wstęp, wybór dokumentów*, red. A. Dziurok, Warszawa 2004, s. 17–75.

- Dziurok A., *Biskup Stanisław Adamski w materiałach SB*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, 39(2006), nr 2, s. 429–437.
- Dziurok A., *Krucztoizacja. Polityka władz partyjno-państwowych wobec Kościoła katolickiego w latach 1945–1956 w województwie śląskim/katowickim*, Katowice 2012.
- Eberhardt P., *Polska granica wschodnia 1939–1945*, Warszawa 1992.
- Eberhardt P., *Polska granica zachodnia 1939–1945*, Warszawa 1995.
- Eisler J., „Polskie miesiące”, czyli kryzys(y) w PRL, Warszawa 2008.
- Eisler J., *Polski rok 1968*, Warszawa 2006.
- Eisler J., *Zarys dziejów politycznych Polski 1944–1989*, Warszawa 1992.
- Fąfara K., *Alumni-żołnierze Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie (1963–1980)*, w: *Dzieje Diecezji Tarnowskiej*, t. 6, Tarnów 2016, s. 259–280.
- Fitych T., *Cześć i honor żołnierzom i księżom niezłomnym*, „Ziemia Kłódzka”, 2017, nr 274, s. 26–32.
- Fitych T., *Służba wojskowa alumnów w PRL*, „Chrześcijanin w Świecie”, 24(1994), nr 1, s. 119–135.
- Forecki P., *Fantazmat Julii Brystiger*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, 2017, nr 1, s. 47–69.
- Fornal P., *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Krośnie w latach 1944–1956. Struktura, kierownicy, działalność*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”, 2015, nr 1(13), s. 193–256.
- Frazik W., *Struktura organizacyjna Służby Bezpieczeństwa w województwie krakowskim w latach 1956–1990*, w: *Strażnicy sowieckiego imperium. Urząd Bezpieczeństwa i Służba Bezpieczeństwa w Małopolsce 1945–1990*, red. F. Musiał, M. Wenklar, Kraków 2009, s. 20–82.
- Frątczak W., *Służba wojskowa alumnów diecezji włocławskiej jako forma represji wobec Kościoła*, „Ateneum Kapłańskie”, 144(2005), z. 1(575), s. 27–44.
- Frątczak W., *Służba wojskowa kleryków w JW. 4413 w Bartoszycach w latach 1968–1970*, Włocławek 2015.
- Friszke A., *Polska. Losy państwa i narodu 1939–1945*, Warszawa 2003.
- Friszke A., *PRL wobec Kościoła. Akta urzędu do spraw wyznań 1970–1978*, Warszawa 2010.
- Fuks T., Łopatka A., Rybicki M., Skrzydło W., *Ustrój polityczny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1981.

- Gajowniczek T., *Przyczyny powstania i główne cele działalności Urzędu ds. Wyznań jako narzędzia realizacji polityki wyznaniowej władz w początkach Polski Ludowej*, „Rocznik Dobromiejski”, 1(2007), s. 239–256.
- Gajowniczek T., *Stosunek władzy państwowej do Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce Ludowej 1944–1956*, „Nurt SVD”, 2017, nr 2, s. 322–335.
- Gajowniczek T., *Urząd do spraw Wyznań wobec kościelnych prób pojednania polsko-niemieckiego w latach 1965–1966*, w: *Studia i szkice politologiczne. W kręgu problemów polskiej polityki*, t. 4, red. J. Filipkowski [i in.], Olsztyn 2011, s. 39–49.
- Głowacki Z., *Saperzy to są królowie wszelkiej broni... (wspomnienia z wojska 1965–1967)*, w: *Mundur i sutanna*, red. S. Pawłowski, Kraków 1998, s. 40–41.
- Gmitruk J., *Bataliony Chłopskie 1940–1945*, Warszawa 2000.
- Gocel T., *Kalendarium Seminarium Duchownego w Kielcach*, „Kieleckie Studia Teologiczne”, 16(2017), s. 19–71.
- Godlewski J., *Założenia polityki wyznaniowej w PRL*, Warszawa 1984.
- Gomułka W., *Pamiętniki*, red. A. Werblan, t. 2, Warszawa 1994.
- Gontarczyk P., *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy 1941–1944*, Warszawa 2003.
- Góra W., *Powstanie władzy ludowej w Polsce*, Warszawa 1972.
- Gruczyński K., *Komisja Mieszana i Wspólna w stosunkach PRL-Kościół (1946–1968)*, „Przegląd Powszechny”, 1993, nr 10.
- Gryz R., *„Odwilż” dla Kościoła na przykładzie kościołów lokalnych*, w: *Kościół i prymas Stefan Wyszyński 1956–1966*, red. A. Dziurok, W.J. Wysocki, Katowice – Kraków 2008, s. 23–46.
- Gryz R., *Państwo a Kościół w Polsce 1945–1956. Na przykładzie województwa kieleckiego*, Kraków 1999.
- Gryz R., *Władze partyjno-państwowe odpowiedzialne za politykę wobec Kościoła katolickiego w Polsce (1944/45 – 1956)*, „Czasy Nowożytnie”, 3(1997), s. 115–136.
- Gryz R., *Wojewódzki Zespół Organizacji Masowych/Wydzielonych przy KW PZPR i jego próby ingerencji w obsadę stanowisk kościelnych w latach 1953–1956*, w: *Urząd do spraw Wyznań. Struktury. Działalność. Ludzie*, t. 2: *Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu do spraw Wyznań w Polsce Ludowej (1945–1956)*, red. R. Łatka, Warszawa 2021, s. 360–385.

- Grzelak E., *Stosunek państwa socjalistycznego do religii, wierzeń religijnych obywateli oraz kościołów i związków wyznaniowych*, w: *Wybrane problemy marksistowskiego religioznawstwa*, red. J. Grudzień, Warszawa 1973, s. 191–227.
- Hanich A., *Relacje państwo – Kościół w komunistycznej Polsce na przykładzie Śląska Opolskiego (1945–1989)*, „Rocznik Ziem Zachodnich”, 1(2017), s. 192–230.
- Hermański S., Jusupović A., Wróblewski T., *Percepcja „Bezpieki” w resorcie spraw wewnętrznych*, w: *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990). Zbiór studiów*, red. A. Jusupović, R. Leśkiewicz, Warszawa 2013, s. 42–53.
- Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990). Zbiór studiów*, red. A. Jusupović, R. Leśkiewicz, Warszawa 2013.
- Ihnatowicz M., *Sprawy operacyjne aparatu bezpieczeństwa Polski Ludowej wymierzone w jezuitów Prowincji Wielkopolsko-Mazowieckiej (1953–1989)*, „Studia Gdańskie”, 47(2020), s. 147–162.
- Jabłoński K.H., *Organizacja i kompetencje państwowej administracji wyznaniowej w PRL*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Studia Religiołoga”, 1984, z. 12, s. 31–46.
- Jackowiak S., *Trudny „powrót do macierzy”*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej”, 2005, nr 9–10(56–57), s. 28–34.
- Jakubowski Z., *Organy bezpieczeństwa i porządku publicznego (historia i dzień dzisiejszy)*, Warszawa 1984.
- Janowski J., *Alumni – żołnierze. Elementy formacji seminaryjnej w świadomości alumnów-żołnierzy na podstawie analizy dokumentów osobistych*, Świdnica 2007.
- Jarosz Z., Zakrzewska J., *Krajowa Rada Narodowa. Z dziejów kształtowania się ludowego parlamentu*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 16(1964), z. 1, s. 9–88.
- Jedynak A., *Byłem żołnierzem*, w: *Mundur i sutanna*, red. S. Pawłowski, Kraków 1998.
- Jedynak A., *Kalendarium służby wojskowej w latach 1965–67 w Brzegu n/Odrą JW. 2697 – Kompania IV, pluton III*, w: *Mundur i sutanna*, red. S. Pawłowski, Kraków 1998.
- Jusupović A., *Organy Bezpieczeństwa państwa w dokumentach MSW. Próba systematyki*, w: *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990). Zbiór studiów*, red. A. Jusupović, R. Leśkiewicz, Warszawa 2013, s. 19–41.

- Jusupović A., Ostap A., Wygoda J., *Pojęcie „Służba Bezpieczeństwa” w rozumieniu ustawy lustracyjnej. Propozycja wykładni*, w: *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990). Zbiór studiów*, red. A. Jusupović, R. Leśkiewicz, Warszawa 2013, s. 54–84.
- Kaczmarska P., *Generalny Dziekanat Wojska Polskiego w latach 1945–1989*, „Rocznik Archiwalno-Historyczny Centralnego Archiwum Wojskowego”, 2010, nr 3(32), s. 168–187.
- Kajetanowicz J., *Koncepcje i plany rozwoju Wojsk Obrony Terytorialnej w Polsce po 1945 roku*, „Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem”, 2016, nr 2(7), s. 45–64.
- Kalendarium życia Karola Wojtyły*, A. Boniecki, Kraków 2000.
- Kała M., *Formy administracyjnego zwalczania Kościoła Katolickiego na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej*, w: *Represje wobec Kościoła katolickiego na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie 1945–1989*, t. 4, red. S.A. Bogaczewicz, S. Krzyżanowska, Wrocław 2004, s. 179–207.
- Kapłon M., *Służba wojskowa kleryków Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu jako jeden z elementów represji komunistycznych*, w: *Kościół katolicki w Europie Środkowo-Wschodniej w obliczu dwóch totalitaryzmów (1917–1990)*, t. 2, red. M. Krzysztofiński, J. Wołczański, Rzeszów – Lwów 2017, s. 133–182.
- Kapuściak B., *Walka kontrwywiadu wojskowego z Kościołem katolickim. Alumni w „ludowym” Wojsku Polskim w świetle dokumentów Wojskowej Służby Wewnętrznej*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, 21(2020), nr 4, s. 84–124.
- Kasprzycki M., *Aparat bezpieczeństwa w powiecie nowosądeckim w latach 1945–1975*, Kraków 2020.
- Kąkol K., *Kościół w PRL. Elementy ewolucji doktryny*, Warszawa 1985.
- Kąkol K., *Spowiedź pogromcy Kościoła*, Olsztyn 1994.
- Kersten K., *Narodziny systemu władzy. Polska 1943–1948*, Poznań 1990.
- Kępa Z., *Od Matki Bożej Pocieszenia do Matki Bożej Częstochowskiej*, w: *Mundur i sutanna*, red. S. Pawłowski, Kraków 1998, s. 359–372.
- Kisielewski T., *Październik 1956 – punkt odniesienia. Mozaika faktów i poglądów. Impresje historyczne*, Warszawa 2001.
- Klementowski R., *Kadra kierownicza tzw. pionu III MBP*, w: *Pion walki z podziemiem niepodległościowym RBP/MBP 1944–1954*, red. T. Ruzikowski, Warszawa 2016, s. 61–75.

- Kołodziejczyk A., *Ruch ludowy a Kościół rzymskokatolicki w latach II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2002.
- Kołodziejek H., *Organizowanie się Kościoła rzymskokatolickiego w Szczecinie w latach 1945–1993*, „Przegląd Zachodniopomorski”, 9(1994), nr 3, s. 41–57.
- Kołomejczyk N., *Polska Zjednoczona Partia Robotnicza 1948–1986*, Warszawa 1988.
- Konopka H., *Porozumienie kwietniowe 1950 roku sukces komunistów, czy klęska Episkopatu?*, „Studia Podlaskie”, t. (1998), s. 113–128.
- Kopka B., Majchrzak G., *Centrala a teren na przykładzie działań Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w latach 1944–1954*, w: „Zwyczajny” resort. *Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2005, s. 204–223 (Monografie, t. 14).
- Korzycki A., *Ciężkie lata. Wspomnienia*, Warszawa 1978.
- Kowalczyk K., *W walce o rząd dusz. Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1956*, Szczecin 2003.
- Kowalik A., *Geneza, organizacja i działalność podziemia niemieckiego na Dolnym Śląsku (1945–1947)*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, 1967, nr 4, s. 511–530.
- Kowalski L., *Generał ze skazą. Biografia wojskowa gen. armii Wojciecha Jaruzelskiego*, Warszawa, 2001.
- Kowalski L., *Jaruzelski. Generał ze skazą*, wyd. 2, Warszawa 2012.
- Kowalski W.T., *Walka dyplomatyczna o miejsce Polski w Europie (1939–1945)*, cz. 1–2, Warszawa 1985.
- Kozłowski C., *Namiestnik Stalina*, Warszawa 1993.
- Kozyra W., *Ustrój administracji państwowej w Polsce w latach 1944–1950*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 63(2011), z. 1, s. 171–191.
- Krajowa Rada Narodowa*, red. A. Burda, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1976.
- Krawczak T., *Ingerencja władz partyjno-rządowych w formowanie struktur kapłańskich – pobór kleryków do wojska*, w: *Kompanie kleryckie w Wojsku Polskim 1959–1980. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w 5 Pułku Inżynieryjnym w Szczecinie Podjuchach, 8–9 września 2008*, red. J. Kornak, T. Krawczak, J. Macholak, Szczecin 2009, s. 33–51.
- Krawczyk M., *Organy państwowo-partyjne odpowiedzialne za wytyczanie i realizowanie polityki wyznaniowej PRL*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach”, 2011, nr 16(89), s. 211–225.

- Krawczyk M., *Urząd do spraw Wyznań a funkcjonowanie seminariów duchownych i służba wojskowa kleryków – studium historyczno-prawne*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach”, 2016, nr 35(108), s. 31–50.
- Krótki zarys historii ruchu ludowego, Warszawa 1971.
- Kultura zaangażowana. Szkice społeczno-polityczne, red. M. Tabaczyński, W. Trempała, P. Wenderlich, Bydgoszcz 2016.
- Larysz P., *Służba wojskowa alumnów Śląskiego Seminarium Duchownego w latach 1959–1978*, Katowice 2009.
- Lasota M., *Informacja o działalności komórek „D” pionu IV byłej Służby Bezpieczeństwa*, „Biuletyn IPN”, 2003, nr 1, s. 2.
- Lasota M., *Państwo a Kościół do 1953 r.*, w: *Kościół zraniony. Proces księdza Lelity i sprawa kurii krakowskiej*, red. F. Musiał, M. Lasota, Kraków 2003, s. 16–19.
- Lenin W., *Socjalizm a religia*, w: W. Lenin, *Dzieła*, t. 10, Warszawa 1955, s. 72–75.
- Lesiński A., *Rola kadry wojskowej wobec alumnów-żołnierzy w świetle „Wytycznych generała Wojciecha Jaruzelskiego”*, w: *Kompanie kleryckie w Wojsku Polskim 1959–1980. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w 5 Pułku Inżynieryjnym w Szczecinie Podjuchach, 8–9 września 2008*, red. J. Kornak, T. Krawczak, J. Macholak, Szczecin 2009.
- Lesiński A., *Służba wojskowa kleryków w PRL 1959–1980*, Olsztyn 1995; wyd. 2, Olsztyn 2010.
- Lesiński A., *Wojskowa służba alumnów w PRL*, „Czasy Nowożytnie”, 6(1999), s. 323–331.
- Leszkowicz T., *„Wychowanie na tradycjach” na szczeblu jednostek wojskowych LWP (1956–1980). Środki i metody oraz ich skuteczność w oddziaływaniu na pamięć zbiorową żołnierzy*, „Polska 1944/1945–1989. Studia i Materiały”, 14(2016), s. 123–159.
- Leszkowicz T., *„Wychowanie na tradycjach” jako element pracy politycznej w Ludowym Wojsku Polskim w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku*, „Polska 1944/1945–1989. Studia i Materiały”, 13(2015), s. 101–128.
- Leszkowicz T., *Główny Zarząd Polityczny WP jako centrum wojskowej propagandy i indoktrynacji 1956–1980*, w: *Wyzwoleni, ale nie wolni (1945–1989). Studia z historii najnowszej*, t. 1, red. A. Popławska [i in.], Warszawa 2015, s. 139–151.
- Łatka R., *Wydział IV SB KW MO/WUSW w Krakowie (1962–1989) – w świetle aktualnego stanu badań*, „Almanach Historyczny”, 20(2018), s. 261–296.

- Łatka R., *Krakowskie struktury aparatu państwowego PRL zajmujące się Kościołem katolickim*, „Zeszyty Historyczne WiN-u”, 2012, nr 36, s. 159–172.
- Łuczak P., *Ks. płk Waclaw Pyszkowski – Generalny Dziekan Wojska Polskiego 1947–1950*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, 41(2008), nr 1, s. 119–136.
- Madajczyk P., *Okoliczności powstania Orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich*, w: *Wokół Orędzia. Kardynał Bolesław Kominek – prekursor pojednania polsko-niemieckiego*, red. W. Kucharski, G. Strauchold, Wrocław 2009, s. 109–119.
- Madajczyk P., *Przebaczamy i prosimy o przebaczenie*, „Więź”, 1990, nr 9, s. 112–124.
- Majer P., *Milicja Obywatelska 1944–1957. Geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy*, Olsztyn 2004.
- Majer T., *Relacje Ministerstwa Administracji Publicznej z Ministerstwem Bezpieczeństwa Publicznego w latach 1945–1950*, „Miscellanea Historico-Iuridica”, 11(2012), s. 374–397.
- Makowski E., *Poznański Czerwiec 1956 – pierwszy bunt społeczeństwa w PRL*, Poznań 2001.
- Mańkowski K., *Administracja ogólna w Polsce. Władze, urzędy, ich organizacja i zakres działania*, Warszawa 1948.
- Mańkowski K., *Kościoły i związki religijne w Rzeczypospolitej Polskiej. Szkic stanu prawnego-organizacyjnego*, Warszawa 1948.
- Mardyła P., *Duszpasterstwo w czasach stalinowskich. Władze komunistyczne wobec działalności duszpasterskiej Kościoła rzymskokatolickiego w archidiecezji krakowskiej w latach 1945–1956*, Kraków 2009.
- Marecki J., *Zakony pod presją bezpieki. Aparat bezpieczeństwa wobec wspólnot zakonnych na terenie województwa krakowskiego 1944–1975*, Kraków 2009.
- Marek Ł., Bortlik-Dźwierzynska M., *Za Marksem bez Boga. Laicyzacja życia społecznego w Polsce w latach 1945–1989*, Katowice 2014.
- Marek Ł., *Kler to nasz wróg. Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na terenie województwa katowickiego w latach 1956–1970*, Katowice 2009.
- Marek Ł., *Wydział IV SB KW MO/WUSW w Katowicach (1962–1989). Struktura, kierownictwo, zakres działania*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”, 2006, nr 1(3), s. 129–156.
- Mazurkiewicz D., *Ingerencje Wydziału do Spraw Wyznań w Zielonej Górze w funkcjonowanie seminariów duchownych Kościoła gorzowskiego w latach 1946–1972*, „Studia Paradyskie”, 29(2019), s. 75–100.

- Mazurkiewicz D., *Struktura terenowej administracji wyznaniowej PRL na przykładzie Wydziału do Spraw Wyznań w Zielonej Górze w latach 1950–1972*, „Colloquia Theologica Ottoniana”, 36(2020), s. 281–306.
- Mezglewski A., *Nadzór państwowy nad katolickimi seminariami duchownymi w okresie Polski Ludowej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, 7(2004), s. 63–94.
- Mezglewski A., *Akcja likwidacji niższych zakonnych seminariów duchownych w dniu 3 lipca 1952 r.*, w: *Divina et Humana. Księga jubileuszowa w 65. rocznicę urodzin Księdza Profesora Henryka Misztala*, red. A. Dębiński, W. Bar, P. Stanisław, Lublin 2001, s. 145–157.
- Mezglewski A., *Proces likwidacji niższych seminariów duchownych w latach 1959–1963*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, 4(2002), s. 31–57.
- Mezglewski A., *Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce w latach 1944–1980*, Lublin 2004.
- Michalak R., *Kościół protestancki i władze partyjno-państwowe w Polsce (1945–1956)*, Warszawa 2002.
- Michalak R., *Polityka wyznaniowa państwa polskiego wobec mniejszości religijnych w latach 1945–1989*, Zielona Góra 2014.
- Michalak R., *Polityka wyznaniowa. Zakres zjawiska*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K Politologia”, 26(2019), nr 1, s. 23–35.
- Michalski K., *Działalność Komisji Wspólnej Przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski 1980–1989*, Warszawa 2012.
- Milenium czy Tysiąclecie*, red. B. Noszczak, Warszawa 2006.
- Misiuk A., *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce. Zarys dziejów (od X wieku do współczesności)*, Szczytno 2011.
- Misztal H., Mezglewski A., *Zakres kompetencji, styl działania i cele Urzędu do Spraw Wyznań*, w: *Prawo i polityka wyznaniowa w Polsce Ludowej*, red. A. Mezglewski, P. Stanisław, M. Ordon, Lublin 2005, s. 32–70.
- Misztal H., *Polskie prawo wyznaniowe. Zagadnienia wstępne. Rys historyczny*, t. 1, Lublin 1997.
- Musiał F., *Departament IV MSW w latach 1962–1989. Przyczynek do monografii*, w: *Instrukcje, wytyczne, pisma Departamentu IV Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z lat 1962–1989. Wybór dokumentów*, red. i oprac. A. Dziurok, F. Musiał, Kraków – Katowice 2017, s. 31–168.
- Musiał F., *Pion antywyznaniowy WUBP w Krakowie (1945–1952). Rekonesans badawczy*, w: *Przeciw Kościołom i religii. Sprawozdania Sekcji 5 Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Krakowie 1946–1952*, red. F. Musiał, Kraków 2008, s. 9–321.

- Myrcha M., *Zagadnienia prawne Akademii Teologii Katolickiej*, „Polonia Sacra”, 7(1955), s. 68–77.
- Myslek W., *Kształtowanie stosunków społeczno-wyznaniowych w Polsce Ludowej*, IPN, Oddział w Rzeszowie, IPN-Rz-62/139.
- Myszor J., *Recenzja monografii Adolfa Setlaka, „Służba wojskowa alumnów WSD w PRL i jej ocena w wypowiedziach alumnów i kapłanów rezerwistów z 1970 r.: studium historyczno-socjologiczne na przykładzie Bartoszczy”*, Olsztyn 2002, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, 39(2006), nr 2, s. 475–478.
- Myszor J., *Służba wojskowa alumnów Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie w latach 1959–1979*, w: *Wojskowa służba śląskich duchownych w latach 1918–1980*, red. Z. Kapała, J. Myszor, Katowice 1999, s. 161–176.
- Nabywaniec S., *Alumni żołnierze – ludowe Wojsko Polskie w starciu z Kościołem*, w: „*Politycznie obcy*”. *Żołnierze Wojska Polskiego w zainteresowaniu komunistycznego aparatu represji i propagandy w latach 1944–1956*, red. B. Polak, P. Skubisz, Szczecin 2016, s. 239–246.
- Nawrocki Z., *Struktura aparatu bezpieczeństwa*, w: *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, red. K. Szwaagrzyk, Warszawa 2005, s. 25–48.
- Nawrocki Z., *Zamiast wolności. UB na Rzeszowszczyźnie 1944–1949*, Rzeszów 1998.
- Noszczak B., *Zakres działania i struktura Departamentu VI KdsBP*, „Przegląd Powszechny”, 2005, nr 4(1004), s. 93–105.
- Noszczak B., *Antymilenium. Konflikt państwa z Kościołem na tle obchodów tysiąclecia chrztu Polski (1956 – 1966/1967)*, Warszawa 2020.
- Noszczak B., *Kryzys działalności Departamentu VI KdsBP przeciwko Kościołowi rzymskokatolickiemu w Polsce i próby jego przewyciężenia (1954–1956)*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 4(2005), nr 1(7), s. 99–122.
- Noszczak B., *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953–1956*, Warszawa 2008.
- Nowa encyklopedia powszechna PWN*, t. 8, red. B. Kaczorowski, W. Batur, Warszawa 2004.
- Nowakowski A., *Administracja spraw wyznaniowych w powojennej Polsce*, „Kościół i Prawo”, 13(1998), s. 27–39.
- Nowicka D., *Kształtowanie się służb specjalnych jako aparatu represji Polski Ludowej*, „Z Dziejów Prawa”, 14(22), 2021, s. 79–125.

- Ochrona bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego w Polsce 1944–1988, red. T. Walichnowski, Warszawa 1989.
- Ogiolda M., *Życie religijne w latach 1967–1969 w kompanii kleryckiej w Szczecinie Podjuchach*, w: *Kompanie kleryckie w Wojsku Polskim 1959–1980. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w 5 Pułku Inżynieryjnym w Szczecinie Podjuchach, 8–9 września 2008*, red. J. Kornak, T. Krawczak, J. Macholak, Szczecin 2009.
- Olszar H., *Ks. Michał Kostoń – próby werbunku*, „*Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*”, 42(2009), nr 2, s. 85–102.
- Orlicki J., *Z dziejów stosunków polsko-żydowskich 1918–1949*, Szczecin 1983.
- Oseka P., *Marzec 68*, Kraków 2008.
- Osekowski C., *Referendum 30 czerwca 1946 roku w Polsce*, Warszawa 2000.
- Oświadczenie rządu RP w sprawie dekretu św. Oficjum z dnia 1 lipca 1949 r., „*Trybuna Ludu*”, 27 VII 1949, nr 204.
- Oświadczenie Rządu Rzeczypospolitej, „*Trybuna Ludu*”, 21 III 1949, nr 78, wyd. C, Białystok.
- Oświadczenie Rządu w sprawie całokształtu stosunków między Państwem a Kościołem, „*Trybuna Ludu*”, 20 III 1949, nr 78.
- Paczkowski A., *Aparat bezpieczeństwa w latach odwilży: casus polski*, „*Zeszyty Historyczne*” [Paryż], 114(1995), s. 3–33.
- Paczkowski A., *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 1996.
- Paczkowski A., *Wstęp*, w: *Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1953–1954. Taktyka, strategia, metody*, oprac. A. Dudek, A. Paczkowski, Warszawa 2000.
- Palka M., *Peerel zrobiony w balona, czyli za kulisami bezpieki i partii*, „*Odra*”, 2014, nr 10, s. 14–18.
- Pałgan J., *Wojewódzki Sztab Wojskowy w Szczecinie. Geneza, rozwój, współczesność*, Warszawa 2018.
- Pawlicka K., *Polityka władz wobec Kościoła katolickiego (grudzień 1970 – październik 1978)*, Warszawa 2004.
- Pietrzak M., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1978.
- Pietrzak S., *Opole, Opole... Co mi zostało z tamtych dni*, w: *Mundur i sutanna*, red. S. Pawłowski, Kraków 1998.
- Pietrzykowski J., *Likwidacja małych seminariów duchownych w Polsce prowadzonych przez Towarzystwo Św. Franciszka Salezego*, „*Roczniki Teologiczne*”, 61(2014), z. 4, s. 201–225.

- Piontek P., Wesołowski M., *Generalny Dziekanat Wojska Polskiego w latach 1945–1989*, Warszawa 2006.
- Piotrowski P., *Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 2(2003), nr 1(3), s. 51–107.
- Piotrowski J., *Zamknięcie małego seminarium w Krakowie prowadzonego przez Księży Misjonarzy Św. Wincentego à Paulo w latach 1945–1962*, „Nasza Przyszłość”, 132(2019), s. 317–335.
- Piotrowski M., *Ludzie bezpieki w walce z Narodem i Kościołem. Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944–1978. Centrala*, Lublin 2000.
- Piotrowski M., *Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944–1978. Centrala*, t. 1, Warszawa 1978.
- Piotrowski P., *Służba Bezpieczeństwa w latach 1956–1975*, w: *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 2: 1956–1975, red. P. Piotrowski, Warszawa 2006, s. 7–34.
- Piotrowski P., *Służba Bezpieczeństwa w latach 1975–1990*, w: *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 3: 1975–1990, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008, s. 9–60.
- Piotrowski P., *Służba wojskowa kleryków na przykładzie 56 Batalionu Ratownictwa Terenowego w Brzegu (1966–1980)*, w: *Represje wobec Kościoła katolickiego na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie 1945–1989*, red. S.A. Bogaczewicz, S. Krzyżanowska, Wrocław 2004, s. 165–178.
- Pleskot P., *Czerwony kontrwywiad. Struktura Departamentu I MBP 1944–1954 (Pion centralny)*, w: *W sieci. Powojenne polskie siatki wywiadowcze (AK-NIE-WIN, PSZ) w latach 1944–1955*, red. M. Bechta, Warszawa 2016, s. 426–450.
- Podgórski M., *Rzymskokatolickie duszpasterstwo wojskowe w Ludowym Wojsku Polskim*, Tuchów 2009.
- Podręcznik wyszkolenia politycznego. Kurs dwuletni*, Warszawa 1948.
- Polak T., *Struktura aparatu polityczno-wychowawczego i zadania pracy polityczno-wychowawczej w Ludowym Wojsku Polskim w latach 1945–1948*, Warszawa 1971.
- Poniatowski Z., *Mały słownik religioznawczy*, Warszawa 1969.
- Poniński A., *Ingerencje władz PRL w działalność dydaktyczną Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku*, „Studia Włocławskie”, 8(2005), s. 337–354.
- Pronobis W., *Kongres zjednoczeniowy – powstanie PZPR*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia”, 15(1978), z. 102, s. 21–37.

- Przebaczenie pod lupą Służby Bezpieczeństwa wobec listu Episkopatu Polski z 10 lutego 1966 r.*, oprac. R. Ptaszyński, „Polish Biographical Studies”, 2018, nr 6, s. 209–221.
- Raina P., *Kardynał Wyszyński. Orędzie Biskupów a reakcja władz*, Warszawa 1995.
- Raina P., *Kościół – państwo w świetle akt wydziałów do spraw wyznań 1967–1968*, Warszawa 1994.
- Raina P., *Ks. Jerzy Popiełuszko męczennik za wiarę i ojczyznę*, cz. 1: *W służbie Kościoła*, Londyn 1986.
- Raport Rokity. Sprawozdanie Sejmowej Komisji Nadzwyczajnej do Zbadania Działalności MSW*, J. Rokita, A. Dudek, Kraków 2005.
- Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Lubelszczyźnie (lipiec 1944 – czerwiec 1945)*, red. L. Pietrzak, S. Poleszak, R. Wnuk, M. Zająchkowski, Warszawa 2004.
- Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Rzeszowszczyźnie (sierpień 1944 – lipiec 1945)*, wybór i oprac. D. Iwaneczko, Z. Nawrocki, Rzeszów 2005.
- Rokicki K., *Aparatu obraz własny. Analiza wykresów porównawczych dotyczących kadry aparatu bezpieczeństwa publicznego w latach 1944–1955*, w: „Zwyczajny” resort. *Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2005, s. 13–32.
- Ruchlewski P., *Działania Wydziałów do spraw Wyznań Urzędów Wojewódzkich w Bydgoszczy i Toruniu wobec Kościoła katolickiego na terenie Torunia i Grudziądza*, w: *Kościół w obliczu totalitaryzmów. Zbiór studiów dla uczczenia XXV rocznicy męczeńskiej śmierci księdza Jerzego Popiełuszki, Toruń, 16–17 X 2009 r.*, red. W. Polak [i in.], Toruń 2010, s. 582–649.
- Rudnicki B., *Wychowanie w Wojsku Polskim w latach 1945–1989*, cz. 5, „Wojsko i Wychowanie”, 1999, nr 3.
- Ruzikowski T., *Tajni współpracownicy pionów operacyjnych aparatu bezpieczeństwa 1950–1984*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 2003, nr 3, s. 109–131.
- Sadowski S., *Indoktrynacja polityczna w Wojsku Polskim w latach 1944–1989 jako forma represji systemowej*, w: *Między zniewoleniem a wyzwoleniem*, red. J. Waskan, Toruń 2010, s. 98–131.
- Sadowski S., *Wojska obrony terytorialnej w polskim systemie obrony terytorialnej kraju w latach 1959–1989*, w: *Konflikty zbrojne i obronność na przełomie XX i XXI wieku. Aspekty polityczne i prawne*, red. Ł. Jureńczyk, P. Radziszewski, S. Sadowski, Bydgoszcz 2018, s. 67–95.

- Sejan A., *Szkolenie polityczne w „Ludowym” Wojsku Polskim. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2020.
- Setlak A., *Służba wojskowa alumnów Wyższych Seminarium Duchownych w PRL i jej ocena w wypowiedziach alumnów i kapłanów rezerwistów z 1970 r. Studium historyczno-socjologiczne na przykładzie Bartoszcyc, Olsztyn* 2002.
- Setlak A., *Spotkanie z rzeczywistością wojska kleryckiego*, w: *Mundur i sutanna*, red. S. Pawłowski, Kraków 1998, s. 251–266.
- Setlak A., *Wojskowa służba kleryków jako jeden ze sposobów zaplanowanej walki systemu socjalistycznego z Kościołem w Polsce*, w: *Mundur i sutanna*, red. S. Pawłowski, Kraków 1998, s. 266–330.
- Sikorski J., *Niższe Seminarium Duchowne w Gorzowie (1946–1960). Powstanie i likwidacja*, „*Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny*”, 2006, nr 13, s. 169–179.
- Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego*, red. Z. Winiarski, Warszawa 1989.
- Smosarski L., *Brystygier (Bristigier, Brüstigier) Julia*, w: *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1, red. F. Tych, Warszawa 1978, s. 327–328.
- Staszewski M.T., *Realizacja zasady wolności sumienia i wyznania w PRL*, w: *Polityka wyznaniowa. Tło, warunki, realizacja*, red. W. Mysłak, M.T. Staszewski, Warszawa 1975, s. 288–329.
- Stettinius E.R., *Roosevelt and Russians. The Yalta Conference*, London 1950.
- Stępień P., *Julia Brystygierowa wobec tworzenia komunistycznych organizacji polskich w ZSRR (Polski Komitet Narodowy i Centralne Biuro Komunistów Polskich)*, „*Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica*”, 2003, nr 91, s. 31–49.
- Stopyra A., *Figurantka „Roxana”. Inwigilacja Julii Brystygier przez Służbę Bezpieczeństwa (1962–1974)*, „*Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięi Narodowej*”, 2(2009), s. 389–404.
- Straś E., *„Ostatni bastion – „Wehrwolf”. W służbie Ludu i Ojczyzny 1905–1945*, „*Biuletyn Archiwalny Wrocławskiego Okręgu ZBoWiD*”, 1964, nr 14, k. 4–15.
- Szewczyk W., *Byłem w koszarach nie będąc żołnierzem*, w: *Mundur i sutanna*, red. S. Pawłowski, Kraków 1998, s. 235–240.
- Szmidt L.T., *Aparat bezpieczeństwa publicznego i jego udział w walce o utrwalenie władzy ludowej*, w: *O utrwalenie władzy ludowej w Polsce 1944–1948*, red. W. Góra, R. Halaba, Warszawa 1983, s. 209–242.
- Szot A., *Różanystok 1954*, „*Biuletyn IPN*”, 2007, nr 4, s. 57–65.
- Sztama P., *Julia Brystygier*, w: *Leksykon bezpieki. Kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa 1944–1956*, t. 1, red. W. Bagieński, M. Dźwigaj, Warszawa 2020, s. 229–252.

- Sztompka P., *Socjologia zmian społecznych*, Kraków 2005.
- Szwagrzyk K., *Kierownictwo Departamentu X MBP przed sądami PRL*, w: *Departament X MBP. Wzorce – struktury – działanie*, red. K. Rokicki, Warszawa 2007, s. 243–268.
- Świtalska-Starzeńska B., *Pobór alumnów Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie do wojska w świetle korespondencji alumnów do ks. Władysława Miziołka z lat 1965–1972*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 56(2019), s. 103–120.
- Teczka na księdza. Dokument Dyrektora Departamentu IV MSW do szefa Służby Bezpieczeństwa MSW z 28 sierpnia 1989 dotyczący rezygnacji z prowadzonych dotychczas „teczek rozpoznawczych” księży*, „Karta”, 1996, nr 20, s. 70–76.
- Tkaczew W., *Powstanie i działalność organów informacji Wojska Polskiego w latach 1943–1948*, Warszawa 1994.
- Trubas M., *Administracja wojskowa w Płocku (1917–1999)*, „Notatki Płockie”, 2015, nr 4(245), s. 21–34.
- Tylus S., *Leksykon polskich pallotynów (1915–2012)*, Ząbki 2013.
- Urząd do spraw Wyznań. Struktury, działalność, ludzie*, t. 1, red. R. Łatka, Warszawa 2020; t. 2, Warszawa 2021.
- Walusiak D., *TEOK. Teczka ewidencji operacyjnej na księdza*, w: *Kościół w godzinie próby 1945–1989. Nieznane dokumenty i świadectwa*, red. T. Balon-Mroczek, J. Szarek, Warszawa 2006, s. 288–296.
- Wawryszko T., *Klerycy w wojsku. Wspomnienia ze służby wojskowej 1971–1973*, Skołyszyn 2006.
- Ważniewski W., *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego w Polsce powojennej (1944–1958)*, w: *Stosunki między władzą państwową a Kościołem katolickim w Polsce powojennej (1944–1989)*, red. W. Ważniewski, Siedlce 1997, s. 6–42.
- Wesołowski M., *Duszpasterstwo wojskowe w świetle dokumentów archiwalnych aparatu polityczno-wychowawczego w latach 1943–1990*, Warszawa 2009.
- Wesołowski M., *Generalny Dziekanat WP 1945–1989*, Warszawa 2006.
- Wiecha S., *Laicyzacja jako proces społeczny*, w: *Zarys religioznawstwa*, red. J. Keller, Warszawa 1988.
- Wieczorkiewicz P., *Historia polityczna Polski 1935–1945*, Poznań, 2014.
- Wilczyński L., *Pobór kleryków do wojska jako forma represji władz komunistycznych wobec Kościoła katolickiego. Alumni-żołnierze archidiecezji poznańskiej*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski”, 12(2017), s. 173–207.

- Winogrodzki G., *Informacja wojskowa – rys historyczny*, „Journal of Modern Science”, 29(2016), nr 2, s. 321–346.
- Włodarczyk E., *Zmiany społeczno-polityczne przeprowadzone przez Ministerstwo Administracji Publicznej w latach 1944–1950, dotyczące spraw Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce*, „Opolskie Studia Administracyjno-Prawne”, 17(2019), nr 3, s. 197–210.
- Wójcik P., *Il governo e la Chiesa in Polonia di fronte alla diplomazia vaticana (1945–1978)*, San Pietro in Cariano 2016.
- Wójcik B., *Obsada wydziału i referatów społeczno-politycznych oraz wykonanie przypisanych im kompetencji w zakresie wyznaniowym na terenie województwa rzeszowskiego w latach 1944–1950*, w: *Urząd do spraw Wyznań. Struktury. Działalność. Ludzie*, t. 2: *Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu do spraw Wyznań w Polsce Ludowej (1945–1956)*, red. R. Łatka, Warszawa 2021, s. 316–359.
- Wójcik P., *Echa decyzji podejmowanych przez kardynałów Augusta Hlonda i Stefana Wyszyńskiego w ocenach Stolicy Apostolskiej*, „Studia Paradyskie”, 28(2018), s. 303–318.
- Wrona J., *Desakralizacja przestrzeni publicznej w Polsce w latach 1947–1956*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica”, 6(2011), s. 43–57.
- Wybory do sejmu z 19 stycznia 1947 roku w Polsce*, red. C. Osękowski, Poznań 2000.
- Wybrane problemy marksistowskiego religioznawstwa*, red. J. Grudzień, Warszawa 1973.
- Wyczawski H.E., *Ogólny zarys dziejów Akademii Teologii Katolickiej*, w: *XX lat Akademii Teologii Katolickiej. Księga Pamiątkowa 1954–1974*, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1976, s. 13–34.
- Wysocki W.J., *Główne kierunki polityki komunistycznego państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w latach 1944–1957*, w: *Władze komunistyczne wobec Kościoła katolickiego w Łódzkiem 1945–1967*, red. J. Wróbel, L. Próchniak, Warszawa 2005, s. 13–26 (Konferencja, t. 28).
- Wyszyński S., *Zapiski więzienne*, Warszawa – Ząbki 2001.
- Z dziejów oręża polskiego i walk o postęp społeczny*, Warszawa 1980.
- Z dziejów oręża polskiego i walki o postęp społeczny*, t. 1, Warszawa 1970.
- Z dziejów oręża polskiego. Materiały do szkolenia politycznego*, Warszawa 1959.
- Zabiełło S., *O rząd i granice*, Warszawa 1986.
- Zagadnienia wybrane z historii Polski*, Warszawa 1947.

- Zajac E., *Teczka na księdza (TEOK, TEOB, TEOP)*, „Arcana” 2006, nr 4–5, s. 218–243.
- Zamiatała D., *Caritas. Działalność i likwidacja organizacji 1945–1950*, Lublin 2000.
- Zieliński Z., *Kościół w Polsce 1944–2002*, Radom 2003.
- Ziemie Odzyskane. W poszukiwaniu nowych narracji*, red. E. Kledzik, M. Michalski, M. Praczyk, Poznań 2018.
- Żaryn J., *Kościół a władza w Polsce, 1945–1950*, Warszawa 1997.
- Żaryn J., *Aresztowanie Prymasa Polski – okoliczności, przebieg, konsekwencje (1953–1956)*, „Studia Prymasowskie”, 1(2007), s. 47–69.
- Żaryn J., *Córka marnotrawna, czyli Luna w Laskach*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej”, 2005, nr 11, s. 43–50.
- Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003, wyd. 2, Warszawa 2005.
- Żaryn J., *Kościół w PRL*, Warszawa 2004.
- Żaryn J., *Naszym zadaniem – „uświadomić Masy...”. Przyczynek do historii stosunków państwo-Kościół*, „Polska 1944/45 – 1989. Studia i materiały”, 4(1999), s. 361–370.
- Żenczykowski T., *Polska lubelska 1944*, Paris 1987.
- Żurek J., *Aparat bezpieczeństwa wobec Kościoła katolickiego w Polsce. Wybrane struktury (1944–1953)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”, 2006, nr 1(3), s. 91–128.

III. NETOGRAFIA

- Kazimierz Andrzej Nowak, *palotyn, ks.*, <https://www.zyciezakonne.pl/wiadomosci/odeszli-do-pana/pozegnania-ks-kazimierz-andrzej-nowak-sac-107032> [11.10.2022].
- Kościół*, w: *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/haslo.php> [21.07.2020]
- Kuzak R., *Największy wróg kościoła? Nieznana twarz generała Jaruzelskiego*, <https://ciekawostkihistoryczne.pl/rodzaj/arttykul> [13.01.2020]
- Uchwała o powstaniu Akademii Teologii Katolickiej*, <https://muzeumuksw.edu.pl/items/show/192> [15.02.2023].

Spis tabel

- Tabela 1. Skala rezygnacji z nauki w WSD alumnów, którzy odbyli służbę wojskową w latach 1959–1964 154
- Tabela 2. Skala rezygnacji z nauki w WSD alumnów, zwalnianych ze służby wojskowej według Informacji Szefa GZP WP, gen. Wojciecha Jaruzelskiego z dnia 28 września 1964 r. do ministra Obrony Narodowej marsz. Mariana Spychalskiego o politycznych i organizacyjnych wynikach powoływania alumnów wyższych seminariów duchownych do odbywania zasadniczej służby wojskowej w latach 1959–1964 155
- Tabela 3. Skala rezygnacji z nauki w WSD alumnów zwolnionych służby wojskowej według danych Kościoła zawartych w pracy Adolfa Setlaka, *Służba wojskowa alumnów Wyższych Seminariów Duchownych w PRL i jej ocena w wypowiedziach alumnów i kapłanów rezerwistów z 1970 r. Studium historyczno-socjologiczne na przykładzie Bartoszyca, Olsztyn 2002*..... 156

ANEKSY

Aneks 1

LISTA ALUMNÓW W WOJSKU POLSKIM

oprac. ks. Kazimierz Fąfara

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1.	Abrahamowicz Jan Karol	1975–1977	Brzeg	WSD Kraków
2.	Abramczuk Jan	1967–1969	Brzeg	WSD Siedlce
3.	Achtelik Stanisław Jan	1972–1974	Bartoszyce	WŚSD
4.	Adamczyk Jerzy	1978–1980	Bartoszyce	diec. radomska
5.	Adamczyk Józef	1962–1964	Hrubieszów	WŚSD/diec. legnicka
6.	Adamczyk Tadeusz	1970–1972	Bartoszyce	WŚSD
7.	Adamik Roman	1962–1964		WSD Przemyśl
8.	Adamowicz Józef	1967–1969	Szczecin Podjuchy	MWSD/diec. legnicka
9.	Adamski M.	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Kraków
10.	Adrianek Ryszard	1977–1979	Brzeg	WSD Częstochowa/ diec. sosnowiecka
11.	Agaciak Jan	1976–1978		SVD
12.	Albański Tadeusz	1961–1963	Dęblin JW 3774	WSD Gościkowo- -Paradyż
13.	Aleksy Ludwik Tadeusz	1969–1971	Brzeg	WŚSD/diec. gliwicka
14.	Alfawicki A.	1967–1969	Szczecin Podjuchy	SDB
15.	Anczok Michał	1965–1967	Kołobrzeg	WŚSD
16.	Andrukiewicz Ryszard	1975–1977	Brzeg	WSD Olsztyn
17.	Andrys Leon Stanisław	1963–1965	Brzeg JW 2697	diec. ziel.-gorz.

¹ Listę alumnów opracowano na podstawie: spisów przekazanych przez kurie diecezjalne, zakonne i niektóre seminaria duchowne, kwerend materiałów archiwalnych, materiałów ikonograficznych, sprawozdań kapelanów wojskowych, publikacji oraz ankiet zamieszczonych w t. 2 i 3. W niektórych przypadkach nie udało się ustalić pełnych danych alumnów-żołnierzy. Ze względu na różnorodność źródeł, możliwe są pomyłki dotyczące imion czy też nazwisk.

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
18.	Andrzejczak Karol Józef	1968–1970	Bartoszyce	WSD Łódź
19.	Andrzejewski Stanisław	1961–1963	Chełm	WSD Gościkowo-Paradyż
20.	Aniszczyk Andrzej Jan	1977–1979	Brzeg	WSD Włocławek
21.	Antkowiak Eugeniusz Józef	1973–1975	Brzeg	WSD Poznań
22.	Antoniak Jan Piotr	1973–1975	Brzeg	archid. częst.
23.	Antosz Stanisław	1960–	Wesoła JW 2227	WSD Kielce
24.	Argasiński Stanisław Antoni	1968–1970	Bartoszyce	WSD Przemyśl
25.	Ataman Kazimierz	1972–1974		WSD Przemyśl
26.	Babiarz Kazimierz	1962–1964	Kędzierzyn Koźle JW 2937	MWSD
27.	Babicz Józef	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Tarnów
28.	Bach Stanisław Antoni	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Gdańsk
29.	Bachul Czesław	1974–1976	Bartoszyce	WSD Kraków
30.	Bacik Jan	1966–1968	Bartoszyce	OCD
31.	Baczyński Józef	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Tarnów
32.	Baczyński Stanisław	1964–1966	Gdańsk	WSD Sandomierz
33.	Badura Henryk	1961–1953	Gubin	PWSD
34.	Bagiński Tadeusz	1966–1968	Bartoszyce	WSD Olsztyn
35.	Bajak Władysław Szymon	1970–1972	Bartoszyce	diec. legnicka
36.	Bajerowicz Maciej	1965–1967	Brzeg	WSD Poznań
37.	Bakalarz Józef	1962–1964		TChr
38.	Balbus Jan	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	CM
39.	Balcarek Stefan	1966–1968	Bartoszyce	WŚSD/diec. gliwicka
40.	Balewski Tadeusz	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WMSD
41.	Balion Franciszek	1966–1967 1969–1970	Bartoszyce	WŚSD/diec. gliwicka
42.	Bałamut Tadeusz	1961–1963		WSD Gościkowo-Paradyż
43.	Bałbot Antoni		Bartoszyce	diec. ziel.-gorz.
44.	Bałucki Stanisław Andrzej	1965–1967	Kołobrzeg JW 3699; Szczecin JW 4422	WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska
45.	Banach Ryszard	1963–1965	Wesoła k. Warszawy	WSD Tarnów
46.	Banaszak Jan	1967–1969		WSD Nysa
47.	Banaś Zdzisław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Nysa

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
48.	Baniak Edward	1966–1968	Morąg; Olsztyn	WSD Kraków
49.	Baran J.	1976–1978	Bartoszyce	Gorzów Wlkp.
50.	Baran Stanisław	1962–1964	Giżycko JW 3140	WSD Przemyśl
51.	Baran Z.			MWSD
52.	Baran Stanisław	1965–1967		WSD Płock
53.	Baraniak Józef	1966–1968	Bartoszyce	CSsR/Argentyna
54.	Baranowski Andrzej	1971–1973	Brzeg	WSD Gdańsk
55.	Baranowski Janusz	1970–1972	Przasnysz JW 4762; Janówek JW 4617	WMSD
56.	Baranowski Stanisław			WSD Płock/OSPPE
57.	Baranowski W.	1969–1971	Szczecin Podjuchy	
58.	Baranowski Zdzisław Grzegorz	1966–1968	Bartoszyce	diec. toruńska
59.	Barański Stanisław	1964–1966	Gdańsk	WSD Sandomierz
60.	Barbuziński Lucjan Robert	1970–1972	Bartoszyce	diec. kaliska
61.	Bardłowski Antoni	1973–1975	Brzeg	WSD Łomża
62.	Barkowiak Jan	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Poznań
63.	Barlak Marek Jan	1977–1979	Brzeg	WSD Włocławek/ archid. gnieź.
64.	Barłowski Antoni	1973–1975	Brzeg	WSD Łomża
65.	Baros Krzysztof	1979–1980	Bartoszyce	WSD Olsztyn
66.	Bartkowiak Henryk	1966–1968	Bartoszyce	MWSD
67.	Bartkowiak Jan Alojzy	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Poznań
68.	Bartlewicz Jan	1961–1963	Gubin JW 2894	SJ
69.	Bartoń Tadeusz	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Przemyśl
70.	Bartoszek Jan	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Tarnów
71.	Barysz Konrad	1970–1972	Bartoszyce	WSD Nysa/Niemcy
72.	Barzycki Kazimierz	1962–1964	Kędzierzyn Koźle	MWSD
73.	Bass Czesław			SDS
74.	Bastrzyk Stanisław	1970–1972	Bartoszyce	WSD Sandomierz
75.	Batko Edward	1964–1966	Żagań; Opole	CM
76.	Bawiec Bolesław Andrzej	1965–1967	Bartoszyce; Szczecin Podjuchy	WSD Tarnów
77.	Bazyłak Edward	1974–1976	Bartoszyce	WSD Płock
78.	Bąbka Kazimierz	1969–1971	Szczecin Podjuchy	diec. radomska

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
79.	Bąk Jan	1970–1972	Bartoszyce	SDS
80.	Bąk Janusz	1962–1964	Nysa JW 2903	FDP
81.	Bąk Mieczysław	1972–1976 wydłużenie ze względu na chorobę	Bartoszyce, Brzeg	WSD Przemysł
82.	Bąk R.	1969–1971	Szczecin Podjuchy	
83.	Bąkowicz Wiesław Jan	1977–1979	Brzeg	WSD Częstochowa
84.	Bednarczyk Antoni	1968–1970	Bartoszyce	WSD Włocławek/ OSCam
85.	Bednarczyk Jan			WSD Kraków
86.	Bednarczyk Władysław	1968–1970	Bartoszyce	diec. zamoj.-lubacz.
87.	Bednarek Ireneusz			OFM
88.	Bednarek Jan	1967–1969	Szczecin Podjuchy	diec. kaliska
89.	Bednarski Antoni	1968–1969	Bartoszyce	WSD Włocławek
90.	Bednarz Julian	1970–1972	Bartoszyce	SDS
91.	Bednorz Bernard	1972–1974	Bartoszyce	WŚSD
92.	Bedrowski Stanisław	1973–1975	Brzeg	WSD Pelplin/Austria
93.	Bejnar Jan	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Nysa
94.	Beksiński Jacek Zdzisław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Sandomierz
95.	Beksiński Jerzy Józef	1974–1976	Bartoszyce	WSD Sandomierz
96.	Belter Marian			PWSD
97.	Betczącki Stanisław	1961–1964	Żagań, JW 2707; Hrubieszów JW 2122	archid. szczecińsko- kamieńska
98.	Bembenik Bogusław Marek	1978–1980	Bartoszyce	WSD Przemysł/ diec. rzeszowska
99.	Bemke Stanisław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Poznań
100.	Berak Franciszek	1960–1962	Chełm JW 1991	WSD Kielce
101.	Bereś Mieczysław	1962–1964		WSD Przemysł
102.	Bereziński Jacek Piotr	1964–1966	Szczecin JW 3465; Gdańsk JW 3684	WMSD/ diec. łowicka
103.	Berk Ryszard	1976–1978	Bartoszyce	WSD Płock
104.	Berlak R.	1966–1968	Bartoszyce	WSD Poznań
105.	Bernat Zygmunt	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kraków/ diec. biel.-żywiec.
106.	Betka Henryk	1966–1968	Bartoszyce	WSD Częstochowa

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
107.	Betlej Henryk	1976–1978	Bartoszyce	WSD Łódź
108.	Bęben Kazimierz	1960–1962		WSD Przemyśl
109.	Będkowski Krzysztof Edward	1977–1979	Brzeg	WSD Sandomierz
110.	Białas Jan	1973–1975	Brzeg	
111.	Białczyk Andrzej	1965–1967	Bartoszyce; Szczecin Podjuchy	PWSD
112.	Białobłocki Grzegorz		Bartoszyce	diec. ziel.-gorz.
113.	Białogłowski Edward	1966–1968	Bartoszyce	WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska, bp
114.	Biały Tadeusz	1972–1974	Bartoszyce	WSD Przemyśl
115.	Biedrzycki Jan			WSD Płock
116.	Bielecki Jerzy	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kielce
117.	Bielecki Z.	1969–1971	Szczecin Podjuchy	
118.	Bieleń Julian	1960–1962	Ciechanów JW 2348; Zegrze Oficerska Szkoła Łączności	WSD Przemyśl
119.	Bieliński Mieczysław Bernard	1965–1967	Bartoszyce	diec. bydgoska
120.	Bienias Antoni	1965–1967	Brzeg 2687 i 4446	WSD Kraków
121.	Bienias Jan	1964–1966	Gdańsk	WSD Sandomierz
122.	Bieniek Czesław Władysław	1965–1967	Bartoszyce, Szczecin Podjuchy	diec. radomska
123.	Bieniek Eugeniusz	1970–1972	Bartoszyce	WŚSD/diec. gliwicka
124.	Bień Jan Stanisław	1968–1980	Bartoszyce	WSD Przemyśl
125.	Bieńko Stanisław	1969–1971	Brzeg	WSD Siedlce
126.	Biernacki Krystian	1964–1966	Gdańsk Stogi	SJ/Niemcy
127.	Biernacki Michał	1959–1960		SJ
128.	Biernat Zygmunt	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kraków
129.	Bil Andrzej	1973–1975	Brzeg	diec. sosnowiecka
130.	Bil Jan Stanisław	1963–1965	Góra Kalwaria, JW KBW	WSD Kielce
131.	Bilski Mieczysław Marian	1974–1976	Gorzów Wlkp JW 1649	diec. ziel.-gorz.
132.	Biniak Romuald	1961–1963	Żary, k. Żagania	PWSD
133.	Biskup Feliks	1972–1974	Bartoszyce	WŚSD
134.	Biśto Kazimierz Konstanty	1960–1962	Lidzbark Warmiński JW 2317	WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
135.	Biziuk Zbigniew	1966–1968	Bartoszyce	WSD Białystok
136.	Blij Józef	1966–1968	Bartoszyce	SVD
137.	Blin Władysław	1973–1975	Brzeg	WSD Włocławek/ Białoruś, bp
138.	Błaszak Andrzej	1966–1968	Bartoszyce	WSD Poznań
139.	Błaszczak Józef	1972–1974	Bartoszyce	WSD Płock
140.	Błaszczyk Ekspedyt Zygmunt	1965–1967	Brzeg	WSD Poznań
141.	Błaszczyk Kazimierz	1959–	Bartoszyce JW 2188	WSD Kielce
142.	Błażkiewicz Andrzej Bronisław	1975–1977	Brzeg	WSD Kraków
143.	Błądek Stanisław	1977–1979	Brzeg	WSD Przemyśl/ Ordynariat Polowy
144.	Błoński Bernard Jan	1976–1978	Bartoszyce	WSD Siedlce
145.	Bobola Andrzej	1962–1964	Hrubieszów (m-c); Węgorzewo	WSD Przemyśl/ diec. sandomierska
146.	Bobulski Stanisław	1964–1966	Kołobrzeg JW 2527; Gdańsk Stogi/We- sterplatte JW 3684	WSD Tarnów
147.	Bocheński Wojciech	1966–1968	Bartoszyce	WSD Olsztyn
148.	Bodziachowski Jerzy	1966–1968	Bartoszyce	WSD Częstochowa
149.	Bogacki Jan	1968–1970	Bartoszyce	WSD Nysa
150.	Bogacz Stanisław	1966–1967	Bartoszyce	diec. biel.-żyw.
151.	Bogaczewicz Bogusław	1977–1979	Brzeg	WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska
152.	Bogdan Jan	1970–1972	Bartoszyce	WSD Pelplin
153.	Bogucki	1966–1968	Bartoszyce	WSD Gdańsk
154.	Bojda Kazimierz	1965–1967	Bartoszyce; Szczecin Podjuchy	TChr
155.	Bok H.			MWSD
156.	Bokwa Ignacy Edward	1976–1978	Bartoszyce	diec. radomska
157.	Bołbot Antoni	1974–1976	Bartoszyce	WSD Gościkowo-Par- adyż/diec. ziel.-gorz.
158.	Borkowski Stanisław Józef	1978–1980	Bartoszyce	WSD Przemyśl
159.	Borończyk Jan	1971–1973	Brzeg	WSD Sandomierz
160.	Borowiak Eugeniusz	1961–1963		WSD Przemyśl
161.	Borowicki Stanisław	1967–1969	Szczecin Podjuchy	diec. kaliska
162.	Borowski S.	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSSD
163.	Bors Krzysztof	1979–1980	Bartoszyce	WSD Olsztyn

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
164.	Borszczow Sergiusz	1964–1966	Opole; Gdańsk Stogi; Westerplatte	WSD Poznań
165.	Borucki Marian	1969–1971	Brzeg	WSD Poznań
166.	Boruta Tadeusz	1967–1969	Brzeg	WSD Siedlce
167.	Borutka Tadeusz Mieczysław	1972–1974	Bartoszyce	diec. biel.-żyw.
168.	Borzyszkowski Stanisław Antoni	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Pełplin
169.	Bracha Stanisław Florian	1972–1974	Bartoszyce	WSD Łódź
170.	Brachuc Wiesław Stanisław	1967–1969	Szczecin Podjuchy	diec. świd.
171.	Brendel J.	1976–1978	Bartoszyce	WSD Sandomierz
172.	Broda Jan	1969–1971	Brzeg	PWSD
173.	Brodecki Zygmunt	1967–1969	Brzeg	WSD Włocławek
174.	Brońka Jerzy	1968–1970	Bartoszyce	diec. biel.-żyw.
175.	Brucki Marian Andrzej	1969–1971	Brzeg	WSD Poznań
176.	Brud Karol	1975–1977	Brzeg	WSD Włocławek/ archid. gnieź.
177.	Brudzy Aleksander	1968–1970	Bartoszyce	WSD Przemyśl
178.	Bryc Walenty	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Łomża
179.	Brylski Ludwik	1960–1962		WSD Przemyśl
180.	Bryłka Ryszard Adam	1975–1977	Brzeg	WSD Tarnów/ archid. częst.
181.	Brynczka Walenty	1969–1971	Szczecin Podjuchy	diec. biel.-żyw.
182.	Brząkalik Piotr	1974–1976	Bartoszyce	WŚSD
183.	Brzdęk Adam		Gubin	diec. ziel.-gorz.
184.	Brzęczek Benedykt	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Nysa
185.	Brzostowski Hubert	1968–1970	Bartoszyce	
186.	Brzostowski Józef	1979–1980	Bartoszyce	WSD Tarnów
187.	Brzozowski Hubert	1968–1980	Bartoszyce	OFM/Afryka
188.	Brzozowski Józef	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Siedlce
189.	Brzyski Franciszek Tadeusz	1962–1964	Hrubieszów JW 2122	WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska
190.	Brzyski Kazimierz	1967–1969	Brzeg	WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska
191.	Bubula Józef	1964–1966	Opole	WSD Tarnów
192.	Buchta Jan Andrzej	1968–1970	Bartoszyce	WŚSD
193.	Bucyk Julian	1966–1968	Bartoszyce	MWSD

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
194.	Budek Zdzisław	1968–1969	Bartoszyce	WSD Kraków
195.	Budziszewski Jan	1970–1972	Bartoszyce	WSD Łomża
196.	Bugała Alojzy	1968–1970	Bartoszyce	WŚSD
197.	Bugła Alojzy	1968–1970	Bartoszyce	WŚSD
198.	Bugno Władysław	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	OFM
199.	Bukowski Adam	1967–1969	Brzeg	WSD Pelplin
200.	Bukowski Stefan	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kraków
201.	Bulig Hubert	1974–1976	Bartoszyce	WSD Nysa
202.	Buła Zbigniew	1979–1980	Bartoszyce	diec. legnicka
203.	Buras Jan	1978–1980	Bartoszyce	WSD Przemyśl
204.	Burdzy Aleksander	1968–1970	Bartoszyce	WSD Przemyśl
205.	Burek Jerzy	27.10.1979 – 13.04.1980	Bartoszyce	WSD Sandomierz
206.	Buszta Wiesław	1974–1976	Bartoszyce	WSD Przemyśl
207.	Buszta Stanisław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska
208.	Byrski Jan	1973–1975	Brzeg	WSD Kraków
209.	Byrtek Józef	1968–1970	Bartoszyce	WŚSD
210.	Byszewski Henryk Florian	1965–1966	Bartoszyce	WSD Kielce
211.	Cał Michał	1962–1964	Kołobrzeg	MWSD
212.	Całkowski Józef	1966–1968	Bartoszyce	WSD Gościkowo- -Paradyż
213.	Ceberek Stefan	1979–1980	Bartoszyce	WSD Łomża
214.	Cebula Stanisław Józef	1975–1976	Brzeg	WSD Przemyśl
215.	Cedrowski Jerzy	1977–1978	Brzeg	COR
216.	Cejnóg Walenty	1973–1975	Brzeg	SVD
217.	Cep Jan	1967–1969	Brzeg	WSD Siedlce
218.	Chabasiński Henryk	1972–1974	Bartoszyce	WSD Włocławek
219.	Chabraszewski Antoni	1967–1969	Nowy Dwór	CR
220.	Chachłowski Marek	1975–1977	Brzeg	WSD Kraków
221.	Chemiński Leszek	1966–1968	Bartoszyce	MWSD
222.	Chęć Andrzej	1963–1965		WSD Przemyśl
223.	Chibowski Andrzej Franciszek	1979–1980	Bartoszyce	diec. warsz.-pras.
224.	Chistowski Marek	1972–1974	Bartoszyce	WSD Pelplin

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
225.	Chlebak Jan	1971–1973	Brzeg	WSD Tarnów
226.	Chlebek Jan	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Tarnów
227.	Chlebowski Antoni	1967–1969	Szczecin Podjuchy	diec. kaliska
228.	Chmiel Bogusław	1975–1977	Brzeg	WSD Kraków
229.	Chmiel Bronisław	1964–1966	Jarosław; Gdańsk	MWSD/Chicago, USA
230.	Chmiel Józef	1960–1962	Gubin Komorów JW 3805	archid. szczec.-kamień.
231.	Chmielowski Aleksander	1976–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Nysa
232.	Chmura Józef	1966–1968	Bartoszyce	WSD Przemyśl
233.	Choczaj Jerzy Jan	1965–1967	Bartoszyce, Szczecin Podjuchy	SCJ
234.	Chomutnik Stanisław	1965–1967	Szczecin, Kołobrzeg	WSD Białystok
235.	Chorzewski Antoni Ireneusz	1970–1972	WSD Przemyśl	OFM
236.	Chrabowski Bogdan		Bartoszyce	SDS
237.	Chromik Alfred	1962–1964	Ciechanów	WŚSD
238.	Chruściel Józef Piotr	1975–1977	Brzeg	WSD Gdańsk
239.	Chrzanowski Jan	1969–1971	Brzeg	WSD Poznań
240.	Chudek Jan	1960–1962		WSD Przemyśl/USA
241.	Chwast Janusz	1959–1961	Szczecin JW 3459	WSD Kielce
242.	Chycki Aleksander	1959–1961	Lębork JW 3596	WSD Kielce
243.	Chylewski Janusz Michał	1966–1968	Bartoszyce	archid. częst.
244.	Ciepaj Marian			WSD Kielce
245.	Cieszyński Roman	1967–1969	Brzeg	WSD Pelplin/ diec. toruńska
246.	Cieśla Władysław	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Tarnów
247.	Cieślak Wiesław	1968–1970	Bartoszyce	PWSD
248.	Cieślik Henryk	1967–1969		WSD Nysa
249.	Cieślikowski Stanisław	1964–1966	Gdańsk	WSD Sandomierz/ diec. radomska
250.	Cinał A.	1975–1977	Brzeg	WŚSD
251.	Ciołek Jan	1965–1967	Bartoszyce, Szczecin Podjuchy	WSD Pelplin
252.	Ciołek Zbigniew	1963–1965		WSD Przemyśl
253.	Ciołkowski Henryk Michał	1968–1970	Bartoszyce	WMSD
254.	Ciszewski M.	1964–1966	Opole	SDB

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
255.	Cjubak J.	1966–1968	Bartoszyce	MWSD Wrocław
256.	Cop Józef	1962–1964	Morąg	WŚSD
257.	Cudzy Ludwik	1967–1969		WSD Nysa
258.	Curzytek Stanisław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Przemysł
259.	Cwynar	1964–1966	Opole	CSMA
260.	Cybulski Edmund	1963–1965	Szczecin JW 2015	archid. szczec.-kamień.
261.	Cyganek Stefan	1968–1970	Bartoszyce	WŚSD
262.	Cymbała Jan	1968–1970	Bartoszyce	WSD Olsztyn
263.	Cymerman Tomasz Zbigniew	1979–1980	Bartoszyce	WSD Płock
264.	Czaja Jan	1975–1977	Brzeg	WSD Przemysł
265.	Czaja Michał Paweł	1975–1977	Brzeg	WŚSD
266.	Czaja Marian Stanisław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kielce
267.	Czajka Marian	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kielce
268.	Czajka Waclaw	1960–1962		WSD Siedlce
269.	Czajkowski Marian	1971–1973	Szczecin Podjuchy	diec. radomska
270.	Czakański Tadeusz	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WŚSD
271.	Czapiewski W.	1976–1978	Bartoszyce	WSD Pelplin
272.	Czapiga Tadeusz	1963–1965	Dębica JW 2015	archid. szczec.-kamień.
273.	Czapor Bolesław	1961–1963	Chełm	
274.	Czarnota Jerzy	1963–1965	Koźuchów JW 3001/258	diec. łowicka
275.	Czarny Jarosław	1962–1964	Sanok; Rzeszów	MWSD
276.	Czech Eryk	1962–1964		WSD Nysa
277.	Czech Gerard	1970–1972	Bartoszyce	WSD Nysa
278.	Czech Józef	1963–1965	Przemysł	WSD Tarnów
279.	Czech Konrad	1968–1970	Bartoszyce	WSD Nysa/Niemcy
280.	Czekański Jan Ludwik	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Nysa
281.	Czekański Tadeusz	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WŚSD
282.	Czekierda Tadeusz	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Przemysł
283.	Czenczek Marian	1975–1977	Brzeg	WSD Przemysł
284.	Czepiel Kazimierz	1973–1975	Brzeg	WSD Kraków
285.	Czerak Józef	1972–1974	Bartoszyce	WSD Przemysł

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
286.	Czernal Jerzy Bolesław	1963–1965	Nisko JW 1367	diec. świdnicka
287.	Czernik Władysław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kraków
288.	Czernuszewicz A.	1966–1968	Bartoszyce	WSD Gościkowo-Paradyż
289.	Czerwiński Leon Jan	1964–1966	Koźle JW 2937; Opole JW 1607	diec. radomska
290.	Czerwiński Tadeusz Józef	1966–1968	Jelenia Góra, Debrzno JW 3866; WOSP Lublin	WSD Przemyśl
291.	Czerwiński Włodzimierz Marian	1967–1969	Brzeg	WSD Sandomierz
292.	Czubak Zbigniew	1966–1968	Bartoszyce	MWSD
293.	Czudec Mieczysław	1973–1975		WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska
294.	Czulak Kazimierz	1964–1966	Kołobrzeg JW 3644; Szczecin	SAC
295.	Czwieneczek Józef	1962–1964	Ciechanów	WŚSD
296.	Czyrka Krzysztof Jan	1977–1979	Brzeg	WSD Siedlce
297.	Czyżak Krzysztof Piotr	1976–1978	Bartoszyce	WSD Włocławek
298.	Czyżewski Piotr	1976–1978	Bartoszyce	WSD Włocławek
299.	Dadura Czesław	1975–1977	Brzeg	WSD Olsztyn
300.	Daniszewski Tadeusz	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Pelplin
301.	Danko Ignacy	1966–1968	Bartoszyce	WSD Przemyśl
302.	Daraż Zdzisław Paweł	1966–1968	Bartoszyce	WSD Przemyśl
303.	Darsznik M.	1969–1971	Szczecin Podjuchy	
304.	Daszyński Tadeusz	1966–1968	Bartoszyce	MWSD
305.	Dawidczyk Kazimierz	1970–1972	Bartoszyce	WSD Płock
306.	Dąbek G.	1967–1969	Szczecin Podjuchy	MWSD
307.	Dąbrowski Bogdan Janusz	1977–1979	Brzeg	WSD Tarnów/ Niemcy
308.	Dąbrowski Wiesław	1967–1969	JW4446 Brzeg	WSD Olsztyn
309.	Dąbrowski Zbigniew Jan	1979–1980	Bartoszyce	MWSD Wrocław
310.	Dec Ignacy	1963–1965	Lublin	diec. świdnicka; bp
311.	Delekta Damian Franciszek	1961–1963	Ostróda	OFMCap
312.	Delekta Jan	1973–1975	Brzeg	WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska
313.	Delekta Wiesław	1976–1978	Bartoszyce	WSD Przemyśl

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
314.	Delestowicz Jan	1962–1964	Kłodzko JW 1366	PWSD
315.	Deptuła Jan	1974–1976	Bartoszyce	WSD Siedlce
316.	Detlaff Marian Stanisław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Gdańsk
317.	Dębkowski A.	1964–1966	Opole	SAC
318.	Diasku Alojzy	1966–1968	Bartoszyce	WSD Siedlce
319.	Diskau Alojzy	1966–1968	Bartoszyce	WŚSD
320.	Dłubacz Tadeusz	1965–1967	Bartoszyce/ Szczecin	WSD Tarnów
321.	Długopolski Andrzej	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	SDB
322.	Dmitrów Włodzimierz	1967–1969	Prudnik JW 4484; Świdnica JW 2893	diec. świdnicka
323.	Dmitruk Zbigniew			MWSD/ diec. ziel.-gorz.
324.	Dobosz Jacek	1963–1965	Jarosław	WSD Tarnów
325.	Dobosz Józef	1967–1969	Brzeg	WSD Tarnów
326.	Dobrzyński Jan Maciej	1972–1974	Bartoszyce	PWSD
327.	Doellert Piotr	2 miesiące		diec. ziel.-gorz.
328.	Dolański Stanisław	1964–1966	Opole- Szczepanowice	SJ
329.	Dolata T.	1975–1977	Brzeg	WSD Poznań
330.	Dolata Wojciech	1970–1972	Bartoszyce	WSD Poznań
331.	Dolata Zdzisław Feliks	1964–1966	KołoBrzeg JW 2527; Opole JW 1607	WSD Poznań
332.	Dołhań Zbigniew	1967–1969	Szczecin Podjuchy	MWSD
333.	Domachowski Adam	1970–1972	Bartoszyce	PWSD
334.	Domaradzki Józef	1964–1966	Gdańsk Stogi	SJ
335.	Domek Kazimierz Antoni	1967–1969	Brzeg	PWSD
336.	Dominiak J.	1968–1970	Bartoszyce	WMSD
337.	Donat Andrzej	1977–1979	Brzeg	WSD Włocławek
338.	Dopke Kazimierz			WSD Pelplin
339.	Doppke Jan Andrzej	1975–1977	Brzeg	WSD Pelplin
340.	Doppke Kazimierz	1967–1969	Brzeg	WSD Pelplin
341.	Dorocik Józef	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Poznań
342.	Doroszewski Ireneusz Jan	1967–1969	Brzeg	PWSD

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
343.	Dorsz Ireneusz	1967–1969	Brzeg	PWSD
344.	Dranikowski Zb.	1976–1978	Bartoszyce	WSD Gościkowo- -Paradyż
345.	Drażba Marek	1979–1980	Bartoszyce	MWSD
346.	Drelichowski Janusz	1962–1964	Kołobrzeg	MWSD
347.	Drewek Benedykt	1966–1968	Bartoszyce	diec. toruńska
348.	Drob Jan Grzegorz	1969–1970	Brzeg	WŚSD
349.	Drobny Tadeusz	1970–1972	Bartoszyce	SDS
350.	Dronszczyk Piotr	1966–1968	Bartoszyce	WŚSD
351.	Drosdz Antoni	1962–1964	Hrubieszów JW 2122; Modlin JW 1367	WŚSD
352.	Drost Franciszek	1968–1970	Bartoszyce	WSD Poznań
353.	Drozdek Mirosław	1964–1966	Gdańsk	SAC
354.	Drozdowicz Wojciech	1973–1975	Brzeg	WMSD
355.	Drożdżał Andrzej	1977–1979	Brzeg	WSD Olsztyn
356.	Druch Leszek Stanisław	1979–1980	Bartoszyce	WSD Łódź
357.	Druć Henryk	1961–1963	Bartoszyce	SJ
358.	Dubiel Tadeusz	1977–1979	Brzeg	WSD Gościkowo- -Paradyż
359.	Duczkowski Andrzej	1961–1963	Koźle nad Odrą	TChr
360.	Dudek Henryk	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kielce
361.	Dudek Jan	1959–1961	Lębork JW 3596	WSD Kielce
362.	Dudek Jan Augustyn	1959–1961	Lublin JW 1987; Komenda Garnizo- nu Lubliniec	WSD Kielce
363.	Dudek Zdzisław	1970–1972	Bartoszyce	WSD Siedlce
364.	Dudka Jan	1968–1970	Bartoszyce	WSD Siedlce
365.	Dulewicz Zygmunt Włodzimierz	1963–1965	Chełmno JW 1955	WSD Kielce
366.	Dunajski Antoni	1966–1968	Bartoszyce	WSD Pełplin
367.	Dupłaga Władysław	1964–1966	Gdańsk Stogi	SJ
368.	Durok Józef	1968–1970	Bartoszyce	WŚSD
369.	Dusiński M.	1966–1968	Bartoszyce	SDB
370.	Dusza Andrzej Stanisław	1966–1968	Bartoszyce	WMSD/ diec. warsz.-pras.

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
371.	Duskiewicz Stanisław	1963–1965	Nisko; Kazimierz Nowy	WSD Tarnów
372.	Duś Kazimierz Ryszard	1973–1975	Brzeg	WSD Tarnów
373.	Dwornik Jan	1966–1968	Brzeg	WSD Kraków
374.	Dyczka Henryk	1968–1970	Bartoszyce	
375.	Dydo Andrzej	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Tarnów
376.	Dyktus Jerzy	1970–1972	Bartoszyce	WSD Kraków/ Szwecja
377.	Dyl Andrzej Gerard	1963–1965	Siedlce JW 2455	WSD Tarnów
378.	Dylewski Jerzy Józef	1967–1969	Brzeg	WSD Włocławek
379.	Dziamski Ryszard	1968–1970	Bartoszyce	diec. kaliska
380.	Dziedzic Eugeniusz	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kraków
381.	Dziedzic J.	1975–1977	Brzeg	WSD Kraków
382.	Dziełak Andrzej Władysław	1966–1968	Bartoszyce	MWSD
383.	Dziergwa Henryk	1966–1968	Bartoszyce	OFM
384.	Dzieszko Tadeusz	1979–1980	Bartoszyce	archid. Chicago/USA
385.	Dzięgiel Augustyn	1963–1964	Wesoła	SVD
386.	Dzik Edward	1970–1972	Olsztyn; Międzyrzecz Wlkp.	diec. świdnicka
387.	Dziubaczka Karol Jan	1963–1965	Gubin JW 2894	WSD Tarnów
388.	Dziuk Józef Leon	1968–1970	Bartoszyce	WSD Nysa
389.	Dźwigaj Andrzej	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Tarnów
390.	Eliasz Henryk	1965–1967	Kołobrzeg, Szczecin Podjuchy	WŚSD/ archid. łódz.
391.	Fabisz Ryszard Jan	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Poznań
392.	Facler Zbigniew Ireneusz	1968–1970	Poznań JW 3443	WSD Kielce
393.	Fajkis Eugeniusz Józef	1970–1972	Bartoszyce	WŚSD
394.	Faliszek Marian	1963–1966	Koźuchów	WSD Tarnów
395.	Faruga Andrzej	1973–1975	Brzeg	WŚSD
396.	Faryś Tadeusz	1968–1970	Bartoszyce	MWSD/ diec. świdnicka
397.	Fąfara Kazimierz	1977–1979	Brzeg	WSD Tarnów
398.	Fecko Jan	1963–1965	Włodawa	MWSD/ diec. świdnicka
399.	Fedak Stanisław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Przemyśl
400.	Felisiak Ryszard	1970–1972	Bartoszyce	WSD Włocławek

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
401.	Ferens Franciszek Michał	1961–1963	Bolesławiec Śl. JW 1607; Gubin Komorów JW 3805; Poznań 111 WSR; Gubin Komorów	WSD Gościkowo-Paradyż/ diec. koszal.-koł.
402.	Ferens Marek	1974–1976	Bartoszyce	WSD Włocławek
403.	Fesser Gotfryd Albert	1962–1964	Wesoła JW 2227	diec. gliwicka
404.	Fic Leonard	1965–1967	Brzeg	WSD Włocławek
405.	Ficek Jan Paweł	1966–1968	Bartoszyce JW 2188	WŚSD
406.	Ficoń Tadeusz	1977–1979	Brzeg	WSD Kraków
407.	Fidyka Marek	1976–1978	Bartoszyce	WSD Gdańsk
408.	Fiedorowicz C.			MWSD
409.	Figas Józef	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	CM
410.	Figlewicz Jerzy	1968–1970	Bartoszyce	WSD Sandomierz
411.	Filip Antoni	1972–1974	Bartoszyce	WŚSD
412.	Filipecki Andrzej Krzysztof	1972–1974	Bartoszyce JW 4413	archid. częst.
413.	Filipiak Marian	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	SDB
414.	Filipowski Kornel Jan	1969–1971	Brzeg	WSD Poznań/OSB
415.	Filipski Eugeniusz	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Pelplin
416.	Fimanty Antoni	1971–1973	Brzeg	WSD Sandomierz
417.	Firek Edward	1966–1968	Bartoszyce	MWSD
418.	Firlej Andrzej Piotr	1964–1966	Wisłoujście- Gdańsk; Żagań	diec. radomska
419.	Firmanty Antoni	1971–1973	Brzeg	WSD Sandomierz
420.	Fiszer Tomasz	1966–1968	Bartoszyce	WSD Poznań
421.	Fit Stanisław Władysław	1965–1967	Prudnik; Kozuchów JW 3001	WSD Częstochowa
422.	Fitacz Marian	1963–1965	Skierniewice JW 2232	WSD Kielce
423.	Fitych Jan	1966–1967 1968–1969	Bartoszyce, Brzeg	archid. szczec.-kamień.
424.	Fitych Tadeusz	1978–1980	Bartoszyce	MWSD/ diec. świdnicka
425.	Fiuczek Z.	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WMSD
426.	Fiut Tadeusz	1973–1975	Brzeg	

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./dziec./zakon
427.	Fiut Walenty	1966–1968	Bartoszyce	WSD Tarnów
428.	Flisikowski Leonard Paweł	1966–1968	Bartoszyce	WSD Pelplin/ Watykan
429.	Florek Zbigniew	1967–1969	Brzeg	WSD Przemyśl
430.	Foks Franciszek			MWSD
431.	Folcik Ireneusz	1963–1965	Chełmno Pomorskie JW 1955; O.S.W.O. p/lot Koszalin	WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska
432.	Fołczyński Tadeusz	1967–1969	Brzeg	WSD Poznań
433.	Formela Alfons Franciszek	1966–1968	Bartoszyce	WSD Pelplin
434.	Frankowski Mirosław Jan	1973–1975	Brzeg	WSD Włocławek
435.	Frankowski Stanisław	1967–1969	Brzeg	WSD Włocławek/ CMF
436.	Frąckowiak Andrzej	1967–1969	Brzeg	WSD Poznań
437.	Frączek Stanisław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Przemyśl/ diec. sandomierska
438.	Frątczak Wojciech Zbigniew	1968–1970	Bartoszyce	WSD Włocławek
439.	Frelich Jan	1970–1972	Bartoszyce	WSD Siedlce
440.	Fronczek Józef	1968–1970	Bartoszyce	WŚSD
441.	Fruk Zbigniew	1968–1970	Bartoszyce	WSD Łódź
442.	Fryzeł Kazimierz	1966–1968	Bartoszyce	CSsR
443.	Fuhl Gerard	1974–1976	Bartoszyce	WSD Nysa
444.	Fuławka Antoni Stanisław	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Częstochowa
445.	Futoma Józef	1966–1968	Bartoszyce	WSD Przemyśl
446.	Gabański Stanisław	1965–1967	Brzeg	WSD Tarnów
447.	Gabrysiak Janusz	1975–1977	Brzeg	WSD Włocławek
448.	Gabryś Kazimierz	1963–1965	Gubin	WSD Tarnów
449.	Gadzicki Ludwik	1964–1966	Szczecin Podjuchy	SJ
450.	Gadzina Stanisław	1972–1974	Bartoszyce	WSD Tarnów
451.	Gaj Jan Stanisław	1959–1961	Szczecin Podjuchy	WSD Kielce
452.	Gaj Marian Zygmunt	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Częstochowa
453.	Gajda Zenon Marian	1976–1978	Bartoszyce	archid. częst.
454.	Gajewski Andrzej	1973–1975	Brzeg	diec. ełcka
455.	Gajewski Roman Paweł	1977–1979	Brzeg	WSD Poznań
456.	Gajewski Włodzimierz			WSD Kielce

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
457.	Gal Józef	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Kraków
458.	Galarowicz J.	1968–1970	Bartoszyce	WSD Kraków
459.	Galiński Andrzej Zenon	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Łódź
460.	Galus Jerzy	1966–1968	Bartoszyce	WSD Nysa
461.	Gałązka Waldemar	1967–1969	Brzeg	WSD Sandomierz
462.	Gałużka Józef	1962–1964		WSD Przemyśl
463.	Gałużka Mieczysław	1976–1978		WSD Przemyśl
464.	Gamański Ryszard	1960–1962	Kołobrzeg	SVD
465.	Garbocz Stanisław	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WŚSD
466.	Garczarek Zbigniew	1967–1969	Brzeg	PWSD
467.	Gardyjas Henryk	1975–1977	Brzeg	WŚSD
468.	Gawinek Marian Piotr	1972–1974	Sandomierz JW 3533	WSD Kielce
469.	Gawlik Roman	1966–1968	Bartoszyce	MWSD/Austria
470.	Gawron Krystian	1967–1968	Szczecin Podjuchy	archid. częst.
471.	Gawrych Jan	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	CR
472.	Gazda Mieczysław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Siedlce
473.	Gbur Julian	1963–1965		SVD, bp
474.	Geremek W.	1976–1978	Bartoszyce	WSD Poznań
475.	Gergont Kazimierz	1967–1969	Bartoszyce	WSD Przemyśl/SVD
476.	Geza Józef	1963–1965	Żagań JW 2646	CSsR
477.	Giergont Kazimierz	1968–1970	Bartoszyce	WSD Przemyśl
478.	Gierjatowicz Andrzej	1961–1963	Inowrocław JW 1027	diec. bydgoska
479.	Gierjatowicz Jan	1961–1963		WSD Gościkowo- -Paradyż
480.	Giers Tadeusz	1967–1969	Brzeg	TChr
481.	Giertont Kazimierz	1968–1970	Bartoszyce	SVD
482.	Giertych Andrzej	1977–1979	Brzeg	WSD Gościkowo- -Paradyż
483.	Gierzyński Bogdan	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Płock
484.	Gil Stanisław Jan	1971–1973	Brzeg	WSD Kielce
485.	Giriatowicz Jan	1961–1963	Bielsko-Biała JW 1981	diec. koszal.-koł.

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
486.	Girzyński Henryk			WSD Płock
487.	Glinkowski Józef	1967–1969	Brzeg	WSD Poznań
488.	Gliszczyński HJ.	1964–1966	Opole	SDB
489.	Głaboń Stanisław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kraków
490.	Gładyszewski Janusz	1972–1974	Bartoszyce	WSD Łódź
491.	Głasek Maciej Jan	1977–1979	Brzeg	WSD Siedlce
492.	Głodkowski Andrzej	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WMSD
493.	Głodowski Andrzej	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WMSD
494.	Głodowski Tadeusz	1966–1968	Bartoszyce	CSsR
495.	Głogowski Mieczysław	1969–1971	Szczecin Podjuchy	diec. radomska
496.	Głowa Mieczysław	1963–1965	Żagań	WSD Tarnów
497.	Głowa Władysław	1960–1962		WSD Przemyśl
498.	Głowacki Mieczysław	1963–1965	Żagań JW 2702	WSD Tarnów
499.	Głowacki Wiesław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Siedlce
500.	Głowacki Zbigniew	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Przemyśl
501.	Głódź Sławoj Leszek	1965–1965	Kołobrzeg, Szczecin Podjuchy	WSD Białystok, abp
502.	Głuszczyk Janusz	1968–1970	Bartoszyce	diec. łowicka
503.	Gnida Gerard	1962–1964	Ciechanów	WŚSD
504.	Godlewski Zdzisław	1973–1975	Brzeg	WSD Łomża
505.	Godziek Hieronim	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	CM
506.	Godzik Jerzy Kazimierz	1965–1967	Brzeg	WSD Tarnów
507.	Gogol Adam	1975–1977	Brzeg	WSD Łódź
508.	Gogola Józef	1963–1965	Kielce	WSD Tarnów
509.	Gola Emil	1964–1966	Gdańsk Stogi	SJ
510.	Golan Zdzisław	1975–1977	Brzeg	WSD Łomża
511.	Golec Rudolf Hubert	1974–1976	Bartoszyce	WSD Nysa
512.	Goławski Konstanty	1966–1968	Bartoszyce	SDB
513.	Goławski Stanisław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Siedlce
514.	Gołąb Józef	1967–1969	Szczecin Podjuchy	MWSD
515.	Gołąbek Piotr Paweł	1962–1964	Grudziądz JW 3828	diec. opol.

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
516.	Gołdyn Franciszek	1973–1975	Brzeg	
517.	Gołębiowski Józef			MWSD
518.	Gołuch Ryszard Ludwik	1966–1967	Bartoszyce	WSD Kraków
519.	Gomółka Wiesław Józef	1964–1966	Grudziądz JW 3828; Szczecin JW 3459	WSD Tarnów
520.	Gomułczak Franciszek Piotr	1976–1978	Bartoszyce	WSD Przemysł/SAC
521.	Gondro Joachim Henryk	1974–1976	Bartoszyce	diec. gliwicka
522.	Gorzaty Edward	1968–1970	Bartoszyce	WŚSD
523.	Gorszczuk Hieronim	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Nysa
524.	Gorzała Mirosław Piotr	1977–1979	Brzeg	WSD Siedlce
525.	Gorzal Herbert	1968–1970		WSD Nysa
526.	Gorzkiwicz Zbigniew	1968–1970	Bartoszyce	WSD Wrocław
527.	Goszczuk Hieronim	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Nysa
528.	Gościński Marek	1973–1975	Brzeg	
529.	Góra Eugeniusz	1970–1972	Bartoszyce	WŚSD
530.	Góralczyk Marian	1979–1980	Bartoszyce	diec. drohiczyńska
531.	Góralczyk Paweł	1964–1966	Koszalin; MW Gdańsk, Świnoujście	SAC
532.	Górecki Franciszek	1969–1971	Brzeg	WŚSD
533.	Górecki Józef	1963–1965	Kołobrzeg JW 2527	WMSD/ diec. warsz.-pras.
534.	Górka Marek	1974–1976	Bartoszyce	WŚSD
535.	Górka Marian	1970–1972	Bartoszyce	WSD Łódź
536.	Górnicki Tadeusz	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Przemysł
537.	Górnicki Zbigniew Hubert	1966–1968	Bartoszyce	archid. częst.
538.	Górny Jan Jerzy	1963–1965	Gorzów Wlkp. Jednostka Piechoty Zmechanizowanej	WSD Olsztyn
539.	Górny Stanisław	1964–1966	Gdańsk	SDB
540.	Górowski Roman	1964–1966	Gdańsk	CM
541.	Górski A.	1976–1978	Bartoszyce	WSD Płock
542.	Górski Henryk	1969–1971	Brzeg	PWSD
543.	Górski Ryszard	1974–1976	Bartoszyce	WSD Tarnów

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
544.	Górski T.	1969–1971	Szczecin Podjuchy	
545.	Górski Jan	1961–1962	Zgorzelec; Sieradz	WSD Gościkowo-Paradyż
546.	Grabarz M.	1968–1970	Bartoszyce	MWSD
547.	Grabas Szymon	1966–1968	Bartoszyce	MWSD
548.	Grabda Józef	1973–1974	Szczecin Pomorska Brygada WOP	WSD Sandomierz
549.	Grabowski Grzegorz Wincenty	1972–1974	Bartoszyce	diec. toruńska
550.	Grabowski Roman	1972–1974	Bartoszyce	WSD Tarnów
551.	Gracla Józef	1968–1970	Bartoszyce	WŚSD
552.	Graczyk Jan	1962–1964	Kłodzko	PWSD diec. bydgoska
553.	Gralak Lech	1966–1968	Bydgoszcz JW 5145; Katowice; Dąbrowa k. Piły	diec. radomska
554.	Gramatyka Adam	1962–1962	Ciechanów	WŚSD
555.	Graszek Jan	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Olsztyn
556.	Grądalski Edmund	1963–1965	Słubice	WSD Tarnów
557.	Grela Kazimierz	1975–1977	Brzeg	WSD Kraków
558.	Grelak Andrzej	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WMSD
559.	Gretka Zbigniew	1973–1975	Brzeg	
560.	Grędowski Władysław	1973–1975	Orzysz JW 1036; JW 2225; JW 2951; JW 2757	WMSD
561.	Grobelny M.	1967–1969	Brzeg	WSD Poznań
562.	Grobelski Marian	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Sandomierz
563.	Groblewski Henryk	1969–1971	Brzeg	PWSD
564.	Grochal Jacek Antoni	1974–1976	Bartoszyce	diec. bydgoska
565.	Grochła Eryk	1962–1964	Giżycko	WŚSD
566.	Grocholski Roman Stanisław	1977–1979	Brzeg	WSD Poznań
567.	Grochowski Jerzy Franciszek	1975–1977	Brzeg	WSD Siedlce
568.	Grochowski Stanisław Tomasz	1966–1968	Bartoszyce	WSD Siedlce diec. drohiczyńska
569.	Grodzki Adam	1966–1968	Bartoszyce	WSD Łomża
570.	Grof L.	1967–1969	Szczecin Podjuchy	SDB

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
571.	Gronek Julian	1966–1968	Bartoszyce	MWSD/ diec. świdnicka
572.	Grudniak Jan	1960–1962		WSD Przemysł
573.	Grudzień Stanisław	1960–1962	Lidzbark Warmiński JW 2317	WSD Kielce
574.	Gruszka Jan	1969–1971	Szczecin Podjuchy	diec. radomska
575.	Gryciuk Jan	1960–1962		WSD Siedlce/ diec. warsz.-pras.
576.	Grzebień Czesław	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Przemysł
577.	Grzegorzewski Józef	1979–1980	Bartoszyce	WSD Łódź
578.	Grzelak Teodor	1967–1969	Brzeg	WSD Włocławek
579.	Grzesiak Kazimierz	1962–1964	Nysa JW 2903	FDP
580.	Grzeško E.			MWSD
581.	Grześkowiak Jan Wojciech	1968–1970	Bartoszyce	OFM
582.	Grześkowiak Stanisław	1968–1970	Bartoszyce	OFM
583.	Grzędzicki Eugeniusz Jan	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Pelplin
584.	Grzyb Eugeniusz	1966–1968	Bartoszyce	diec. sosnowiecka
585.	Grzyb Jerzy Władysław	1972–1974	Bartoszyce	archid. częst.
586.	Grzybek Grzegorz	1961–1963	Ostróda JW 1256	WSD Gościkowo- -Paradyż/ diec. ziel.-gorz.
587.	Grzywacz Wojciech	1967–1969	Szczecin Podjuchy	
588.	Grzywocz Wojciech Stanisław	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WŚSD
589.	Gucik Jerzy	1970–1972	Bartoszyce	SDS
590.	Guciuk Józef	1970–1972	Bartoszyce	OSJ
591.	Gudel Stanisław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Białystok
592.	Gudz Władysław	1976–1978	Bartoszyce	diec. zamoj.-lubacz.
593.	Guhs Bernard	1972–1974	Bartoszyce	WSD Nysa/SVD
594.	Gula Adam	1964–1966		WSD Tarnów
595.	Gulba Gerard Jerzy	1962–1964	Ciechanów	WŚSD
596.	Guła Karol	1964–1966	Opole; Koszalin	WSD Tarnów
597.	Gumółka L.	1967–1969	Szczecin Podjuchy	MWSD
598.	Gurdak Jan	1960–1962		WSD Przemysł
599.	Gurgul Augustyn	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Tarnów
600.	Gut Tadeusz Kazimierz	1968–1970	Bartoszyce	WSD Gdańsk

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
601.	Gutowski Stanisław	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Płock
602.	Guzel Roman	1975–1977	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Przemyśl
603.	Guzy Benedykt	1966–1968	Bartoszyce	WSD Przemyśl
604.	Guzy Stanisław Henryk	1979–1980	Bartoszyce	WSD Przemyśl
605.	Gwiazdoń Józef	1968–1970	Bartoszyce	WSD Kraków
606.	Gwoździewicz Marian	1974–1976	Bartoszyce	WSD Kraków
607.	Gwóźdź Władysław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Sandomierz
608.	Hader Józef	1960–1962		WSD Przemyśl
609.	Halak Stanisław	1966–1968	Bartoszyce	TChr
610.	Halberda Jan Stanisław	1963–1965	Szczecin Podjuchy	diec. elbląska
611.	Halemba Bernard	1969–1970	Brzeg	WŚSD
612.	Hałota Benedykt Kazimierz	1966–1968	Bartoszyce	WŚSD
613.	Hamerski Edmund	1962–1964	Giżycko JW 3140	PWSD
614.	Hamiga Józef	1965–1967	Bartoszyce; Szczecin	WSD Tarnów
615.	Hamziuk S.	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Łódź
616.	Hapka Wojciech Bernard	1979–1980	Bartoszyce	WSD Pelplin
617.	Haraziak Zenon	1966–1968	Bartoszyce	WSD Częstochowa
618.	Harazin Izydor	1966–1968	Bartoszyce	WŚSD
619.	Harędza Henryk	1962–1964		WŚSD
620.	Hass Józef	1963–1965	Dębica	WMSD
621.	Haus Czesław Józef	1979–1980	Bartoszyce	WSD Tarnów
622.	Hazik Henryk	1967–1969	Brzeg	WSD Przemyśl
623.	Hejne Paweł	1967–1969	Brzeg	WSD Włocławek
624.	Henczel Jan	1962–1964	Hrubieszów; Kazuń Nowy	WŚSD
625.	Hendzel Ryszard	1965–1967	Kołobrzeg JW 3699; Szczecin Podjuchy JW 4422	WSD Tarnów/ diec. koszal.-koł.
626.	Henel Wojciech Jan	1976–1978	Bartoszyce	CM
627.	Henglewicz	1964–1966	Opole	WSD Poznań
628.	Hernas Jerzy	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WMSD
629.	Hirsz Marian Jerzy	1965–1967	Kołobrzeg; Szczecin Podjuchy	diec. toruńska

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
630.	Hołoś Henryk Stanisław	1967–1969	Brzeg	WSD Poznań/ diec. kaliska
631.	Hołota Benedykt Kazimierz	1966–1968	Bartoszyce	WŚSD
632.	Hołoweńko Henryk	1965–1967	Brzeg JW 2697, JW 4446	WSD Siedlce
633.	Hołtyn Wiktor	1970–1972	Bartoszyce	WSD Włocławek
634.	Homik Mateusz	1972–1972	Bartoszyce	WSD Przemysł
635.	Honisz Antoni	1967–1968	Szczecin Podjuchy	WŚSD
636.	Horacy Czesław	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	
637.	Horaczy Czesław	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Białystok
638.	Horbowy Tadeusz Jan	1969–1971	Brzeg	
639.	Hornik Mateusz Michał	1972–1974	Biskupiec Reszelski JW 4182; JW 3423	WSD Przemysł
640.	Hotoś K.	1967–1969	Brzeg	WSD Poznań
641.	Hrapiec Jan	1972–1974	Bartoszyce	WŚSD
642.	Hrynaszkiewicz Jarosław	1976–1978	Bartoszyce	WSD Łomża
643.	Hus Józef	1970–1972	Bartoszyce	WSD Przemysł/SVD
644.	Hybel Jerzy	1963–1965	Słubice	WSD Tarnów
645.	Hyblewski Krzysztof	1979–1980	Bartoszyce	WSD Włocławek
646.	Idzik Janusz Tomasz	1964–1966	Gdańsk	MWSD/ diec. ziel.-gorz.
647.	Idzikowski L.	1967–1969	Brzeg	WSD Siedlce
648.	Idzikowski Leszek	1966–1968	Bartoszyce	WSD Łomża
649.	Idźkowski Lech	1967–1969	Brzeg	WSD Łomża
650.	Igielski Zdzisław	1966–1968	Bartoszyce	MWSD
651.	Ignaciak J.	1966–1968	Bartoszyce	WSD Włocławek
652.	Ignaciuk Wiesław	1978–1980	Bartoszyce	WSD Siedlce
653.	Ignaczak Zygmunt	1966–1968	Bartoszyce	WSD Włocławek
654.	Ignasiak Zygmunt	1965–1967	Brzeg	WSD Włocławek
655.	Ilski Stanisław Tomasz	1968–1970	Bartoszyce	diec. kaliska
656.	Iłczyk Stanisław	1971–1973	Szczecin Podjuchy	archid. częst.
657.	Izdebski Andrzej	1971–1973	Brzeg	WSD Siedlce
658.	Izdebski Franciszek	1967–1969	Brzeg	WSD Siedlce
659.	Iżyk Andrzej	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Tarnów

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
660.	Jabłoński Józef	1970–1972	Bartoszyce	WSD Gościkowo-Paradyż
661.	Jachymek Tadeusz	1964–1966	Gdańsk	OFM
662.	Jackowiak Mieczysław	1966–1968	Bartoszyce	MWSD
663.	Jackowski Krzysztof Edward	1966–1968	Bartoszyce	WMSD/ diec. warsz.-pras.
664.	Jackowski Stanisław	1963–1965		WSD Przemysł
665.	Jackowski Władysław	1961–1961		archid. szczec.-kamień.
666.	Jacubiński Henryk	1966–1968	Bartoszyce	WSD Gościkowo-Paradyż/ diec. ziel.-gorz.
667.	Jacubiński Zbigniew Wiktor	1970–1972	Bartoszyce	diec. sosnowiecka
668.	Jagiełło Jan Andrzej	1966–1968	Bartoszyce	MWSD
669.	Jagiełło Mirosław	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Łódź
670.	Jagiełło Henryk	1969–1971	Szczecin Podjuchy	diec. radomska
671.	Jagodziński Marek Wiesław	1975–1977	Brzeg	diec. radomska
672.	Jagustyn Stanisław Piotr	1965–1967	Bartoszyce, Szczecin Podjuchy	WSD Przemysł/ diec. sandomierska
673.	Jaje (vel Wiśniewski) Marek	1973–1975	Brzeg	WSD Tarnów
674.	Jakóbczyk Jan	1962–1964	Ciechanów	WŚSD
675.	Jakubiec Czesław	1979–1980	Bartoszyce	WSD Siedlce
676.	Jakubiec Jerzy Zygmunt	1974–1976	Bartoszyce	WSD Przemysł
677.	Jakubowski Jan	1960–1962	Bartoszyce JW 2188; Siedlce	WSD Przemysł
678.	Jakubowski Tadeusz	1964–1966	Gdańsk	WSD Sandomierz
679.	Janas A.	1974–1976	Bartoszyce	MWSD
680.	Jancarz Marian Jan	1970–1972	Bartoszyce	WSD Kraków
681.	Janczak Edward	1967–1969	Szczecin	WSD Tarnów
682.	Janczur Zbigniew	1966–1968	Bartoszyce	WSD Tarnów
683.	Janecki Roman	1978–1980	Bartoszyce	WSD Poznań
684.	Janiec Stanisław	1961–1963	Bartoszyce	WSD Przemysł/ diec. sandomierska
685.	Janiec Zdzisław	1970–1972	Bartoszyce	WSD Przemysł/ diec. sandomierska
686.	Janikowski Gerard	1967–1969	Szczecin Podjuchy	
687.	Janiszewski Michał	1974–1976	Bartoszyce	WSD Tarnów

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
688.	Jankiewicz Eugeniusz	1966–1968	Bartoszyce	MWSD/ diec. ziel.-gorz.
689.	Janko Krystian	1970–1972	Bartoszyce	WSD Katowice
690.	Jankowski Faustyn	1972–1974	Bartoszyce	WŚSD
691.	Jankowski Ryszard	1959–1961	Jarosław	WSD Kielce
692.	Jankowski Wiesław	1975–1977	Brzeg	archid. szczec.-kamień.
693.	Jankowski Wincenty	1961–1963	Ciechanów JW 2348	archid. szczec.-kamień.
694.	Janosz Bernard	1972–1974	Bartoszyce	WŚSD
695.	Janus Marian Jan	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kielce
696.	Januskiewicz Jerzy	1973–1975	Brzeg	
697.	Jańczyk Stanisław	1974–1976	Bartoszyce	WSD Sandomierz
698.	Jaras Roman	1972–1974	Bartoszyce	WSD Częstochowa
699.	Jarecki Gerard	1965–1967	Brzeg JW 2797, JW 4446	WMSD
700.	Jarek Bernard	1962–1962	Ciechanów	WŚSD
701.	Jaremko Michał Henryk	1979–1980	Bartoszyce	diec. świdnicka
702.	Jaromin Marian Jan	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WŚSD
703.	Jarosz Józef Jan	1966–1969	WSD Przemyśl	diec. radomska
704.	Jarosz Stanisław	1977–1979		WSD Przemyśl
705.	Jarzemkowski Jan Andrzej	1967–1969	Brzeg	WSD Poznań
706.	Jarzębowski Jan	1966–1968	Bartoszyce	WSD Poznań
707.	Jasek Józef Stanisław	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Kraków/ diec. biel.-żywiec.
708.	Jasic Jerzy	1979–1980	Bartoszyce	WSD Przemyśl
709.	Jasiczek Wiesław Adolf	1960–1962	Bartoszyce JW 2188	WSD Kielce
710.	Jasik Stefan	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Tarnów
711.	Jaskowiak Józef	1973–1975	Brzeg	
712.	Jaskowski Michał	1975–1977	Brzeg	archid. szczec.-kamień.
713.	Jasnowski Wojciech	1979–1980	Bartoszyce	WSD Włocławek
714.	Jastrzębski Edmund	1966–1968	Bartoszyce	CR
715.	Jaszczur Franciszek Mikołaj	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	CM
716.	Jaškowiak Marek	1976–1978	Bartoszyce	WSD Włocławek

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
717.	Jaworski Bogdan	1967–1969	Brzeg	WSD Poznań
718.	Jaworski Eugeniusz	1961–1962	Głogów	PWSD
719.	Jaworski Józef	1968–1970	Świecie k. Bydgoszczy; Szczecin Podjuchy; Bartoszyce	WMSD
720.	Jaworski Stanisław	1959–1961	Skierniewice JW 2282; Bartoszyce	WSD Kielce
721.	Jazowicki S.			MWSD
722.	Jdzik Janusz		MW	diec. ziel.-gorz.
723.	Jedliński Kazimierz			MWSD
724.	Jedliński Stanisław	1977–1979	Brzeg	WSD Gościkowo- -Paradyż
725.	Jedynak Andrzej Stanisław	1965–1967	Brzeg	WSD Tarnów
726.	Jeleń Tadeusz	1964–1966	Gdańsk Stogi	SJ
727.	Jeleśniański Franciszek	1974–1976	Bartoszyce	WSD Kraków
728.	Jerie Ryszard Józef	1962–1962	Lidzbark Warmiński Szkoła Wojsk Pancernych	diec. legnicka
729.	Jersz Henryk	1965–1967	Kołobrzeg; Szczecin Podjuchy	WŚSD
730.	Jeruzal Zygmunt	1961–1963	Kłodzko	WSD Gościkowo- -Paradyż
731.	Jewulski Bolesław	1965–1967	Bartoszyce Szczecin Podjuchy	WSD Tarnów
732.	Jezierski Jacek	1969–1970	Bartoszyce	WSD Olsztyn
733.	Jezusek Stefan	1970–1972	Bartoszyce	diec. gliwicka
734.	Jęczmyk Zbigniew	1965–1967	Szczecin, Kołobrzeg	MWSD
735.	Jędrowicz Wojciech	1970–1972	Bartoszyce	SDS
736.	Jędrzejewski Józef	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WMSD
737.	Jochymczyk Jan	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Nysa
738.	Jończyk Józef			WSD Kraków
739.	Joszek Bernard Paweł	1966–1968	Bartoszyce	WSD Nysa
740.	Józwik Andrzej	1977–1979	Brzeg	WSD Olsztyn
741.	Józków Józef	1970–1972	Bartoszyce	MWSD
742.	Jucha Zygfryd	1962–1964	Ciechanów	WŚSD
743.	Juras Marian Antoni	1975–1977	Brzeg	WSD Kraków

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
744.	Jurecki Eryk	5.06.1962 – 07.1962	Ciechanów	WŚSD
745.	Jurkiewicz Marek	1978–1980	Bartoszyce	WSD Przemyśl
746.	Jurkowski Józef	1963–1965	Kielce	WSD Tarnów
747.	Juros Jarosław	1972–1974	Bartoszyce	WSD Częstochowa
748.	Juszczuk Eugeniusz	1976–1978	Giżycko JW 4012	WSD Siedlce
749.	Juzków Józef	1970–1972	Bartoszyce	MWSD
750.	Kabat Ryszard	1967–1969	Brzeg	TChr
751.	Kacała Józef	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Tarnów
752.	Kaczmarczyk Józef	1966–1968	Bartoszyce	WSD Nysa
753.	Kaczmarczyk Maciej Józef	1968–1970	Bartoszyce	OFM/Australia
754.	Kaczmarek Jan	1959–1961	Chełm Lubelski JW 1991	WSD Kielce
755.	Kaczmarek Leszek Józef	1973–1975	Brzeg	PWSD
756.	Kaczmarek Mariusz	1979–1980	Bartoszyce	WSD Włocławek
757.	Kaczmarek Sławomir Czesław	1977–1979	Brzeg	WSD Częstochowa
758.	Kaczmarkiewicz Zbigniew	1979–1980	Bartoszyce	WSD Łódź
759.	Kaczor Kazimierz	1962–1965	Gliwice JW 2719	WSD Przemyśl
760.	Kaczorowski Henryk	1965–1967		WSD Gościkowo- -Paradyż
761.	Kaczorowski Jan	1959–1961	Chełm Lubelski	WSD Kielce
762.	Kaczorowski Leszek	1974–1976	Bartoszyce	PWSD
763.	Kaczorowski Roman Stefan	1965–1967	Bartoszyce Szczecin Podjuchy	WSD Płock
764.	Kaczyński Krzysztof	1969–1971	Szczecin Podjuchy	diec. ełcka
765.	Kadocha Stanisław	1972–1974	Bartoszyce	WSD Częstochowa
766.	Kajfasz Stefan	1964–1966	Gdańsk	SAC/Brazylia
767.	Kajzerek Antoni	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WŚSD/ diec. biel.-żyw.
768.	Kalasa St.	1967–1969	Brzeg	WSD Sandomierz
769.	Kaleta Jan	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Kraków
770.	Kalicki Tadeusz Jan	1963–1965	Dęblin JW 3774	WSD Tarnów
771.	Kalinka Jan	1966–1968	Bartoszyce	WSD Przemyśl
772.	Kałamarz Stanisław	1965–1967		WSD Przemyśl
773.	Kałuziński Zdzisław Feliks	1970–1972	Bartoszyce	WSD Sandomierz/ diec. radomska

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
774.	Kałuża Jan	1965–1967	Brzeg	TChr
775.	Kałużyński Zdzisław	1970–1972	Bartoszyce	WSD Sandomierz
776.	Kamiński Leon	1969–1971	Brzeg	WSD Poznań
777.	Kamiński Marian	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	
778.	Kamionka Eugeniusz Kazimierz	1974–1976	Bartoszyce	WSD Tarnów
779.	Kamoń Justyn Walenty	1965–1966	Bartoszyce	OFM
780.	Kampen Edward	1966–1968	Bartoszyce	WSD Pełplin
781.	Kanak Wiesław	1975–1977	Brzeg	WSD Siedlce
782.	Kanatecki Marek	1970–1972	Bartoszyce	WSD Poznań
783.	Kandziora Adam	20.10.1965 – 11.1965	Bartoszyce	WŚSD
784.	Kania Ryszard	1972–1974	Bartoszyce	WMSD
785.	Kania Władysław	1963–1965	Tarowskie Góry	WSD Tarnów
786.	Kaniewski Krzysztof	1970–1972	Bartoszyce	WSD Włocławek/ diec. łódzka
787.	Kaniewski Stanisław Zygmunt	1965–1967	Bartoszyce Szczecin Podjuchy	WSD Łódź
788.	Kankiewicz Janusz Andrzej	1968–1970	Bartoszyce	MWSD/diec. legnicka
789.	Kantecki Marek	1971–1973	Bartoszyce	WSD Poznań
790.	Kantor Jan	1965–1967		WSD Gościkowo- -Paradyż
791.	Kapałka Bartłomiej Stefan	1964–1964 1 miesiąc	JW 3453; JW 3684	WMSD
792.	Kapica Gerard	29.10.1962–	Gołdap, Dęblin	WŚSD
793.	Kapiszewski Janusz	1971–1973	Brzeg	WŚSD
794.	Kapliński Piotr	1966–1968	Bartoszyce	WSD Łomża
795.	Kaplita Jan	1960–1962		WSD Przemyśl
796.	Kaplita Stanisław	jesień 1960		WSD Przemyśl
797.	Kaproń J.	1964–1966	Opole	SAC
798.	Kapturkiewicz E.	1969–1971	Szczecin Podjuchy	
799.	Karbownik Jerzy Antoni	1970–1972	Bartoszyce	WSD Sandomierz/ diec. radomska
800.	Karbowski Marian	1967–1969	Brzeg	WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska
801.	Karczewski E.	1969–1971	Szczecin Podjuchy	
802.	Karczmarek Mariusz	1979–1980	Bartoszyce	WSD Włocławek

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
803.	Karkowski J.	1966–1968	Bartoszyce	WSD Płock
804.	Karolak Zbigniew Ignacy	1976–1977	Bartoszyce	diec. drohiczyńska
805.	Karpiński Krzysztof	1976–1978	Bartoszyce	WSD Włocławek
806.	Karuk Edmund	1964–1966	Opole	CM
807.	Karwowski Tadeusz Marian	1966–1968	Bartoszyce JW 4413	WSD Siedlce
808.	Karwowski Waldemar Michał	1966–1968	Bartoszyce	WSD Płock
809.	Kasela Stanisław			WSD Kraków
810.	Kasiak Krzysztof	1962–1964		WSD Przemyśl
811.	Kasiński Józef	1966–1968	Bartoszyce	WSD Tarnów
812.	Kasiński Szczepan	1964–1966	Gdańsk; Brzeg	WSD Tarnów
813.	Kasperkiewicz Józef Stanisław	1973–1975	Brzeg	WSD Przemyśl
814.	Kasprowski Bogdan	1970–1972	Bartoszyce	SDS
815.	Kasprzak Ireneusz	1966–1968	Bartoszyce	TChr
816.	Kasprzak Stanisław	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Kraków
817.	Kass Antoni	1967–1969	Brzeg	WSD Pelplin
818.	Kasyna Wojciech	1966–1968	Bartoszyce	WSD Pelplin
819.	Kaszalski Marian	1964–1966	Gdańsk	WMSD Warszawa
820.	Kaszowski Stanisław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Przemyśl
821.	Kasztalski Marian Jan	1964–1966	Czarne k. Szczecinka; Wi- słoujście-Gdańsk	diec. łowicka
822.	Kaszubski Henryk	1967–1969	JW4446 Brzeg	WSD Gościkowo- -Paradyż/Szwajcaria
823.	Kazaniecki Henryk	1964–1966	Opole; Szczecin	SAC
824.	Kazieczko Jan	1963–1965	Kielce Bukówka JW 2359	archid. szczec.-kamień.
825.	Kaźmierczak Józef	1969–1971	Brzeg	PWSD
826.	Kaźmierczak Kryspin Stanisław	1960–1962	Nowy Dwór Mazo- wiecki; Łódź-Łęczy- ca; Różyce	WSD Włocławek
827.	Kaźmierczak Mieczysław	1973–1975	Brzeg	WSD Poznań
828.	Kaźmierczyk Mieczysław	1973–1975		
829.	Kądziołka Jan	1968–1970	Bartoszyce	WSD Przemyśl/ diec. sandomierska
830.	Kąkol Jerzy	1970–1972	Bartoszyce	WSD Pelplin
831.	Kempka Henryk	1963–1965	Siedlce	CSsR

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
832.	Kędra Adam	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Przemysł
833.	Kędzierewicz Jan Franciszek	1976–1978	Bartoszyce	SDB
834.	Kędzior Stanisław	1963–1965	Kołobrzeg	WSD Tarnów
835.	Kępa Zbigniew	1979–1980	Bartoszyce	WSD Tarnów
836.	Kępiński Jerzy	1968–1970	Bartoszyce	WSD Sandomierz/ OSST
837.	Kiczyński Franciszek	1972–1974	Bartoszyce	WSD Tarnów
838.	Kida Franciszek	1974–1976	Bartoszyce	WSD Przemysł
839.	Kieczynski (Kieca) Stanisław	1959–1961	Skierniewice JW 2232	WSD Kielce
840.	Kieks Jerzy	1972–1974	Bartoszyce	
841.	Kiełb Jan	1960–1962		WSD Przemysł
842.	Kiełbasa Jan	1961–1963	Bartoszyce	SJ/Zambia
843.	Kiełbowicz Józef Jan	1962–1964	Słupsk JW 3706	WSD Przemysł
844.	Kiera Jerzy Jan	1966–1968	Bartoszyce	WŚSD/ diec. biel.-żyw.
845.	Kierat Jan	1979–1980	Bartoszyce	diec. sosnowiecka
846.	Kiermasz Stanisław	1972–1974	Bartoszyce	WSD Włocławek
847.	Kiersch Leonard Leon	1964–1966	Gdańsk	SJ
848.	Kierski Andrzej			WSD Kraków
849.	Kiersnowski Andrzej Łukasz	1972–1974	Mrągowo JW 5563	diec. drohiczyńska
850.	Kierzkowski Marian	1961–1963		
851.	Kierzkowski Marian Henryk	1961–1963	Kwidzyn JW 1747	PWSD Gniezno
852.	Kiesch Leonard	1964–1966	Gdańsk Stogi	SJ
853.	Kijak Bogdan Czesław	1969–1971	Szczecin Podjuchy	archid. częst.
854.	Kilian Roman	1965–1967	Kołobrzeg; Szczecin	WSD Tarnów
855.	Kipiec Jan	1964–1966	Gdańsk	WSD Sandomierz
856.	Kirpluk Edward	1972–1974	Bartoszyce	MWSD
857.	Kisz Jan	1962–1964	Kołobrzeg JW 3699; Trzebiatów JW 2919	MWSD
858.	Kita Stanisław	1969–1971	Brzeg	WSD Tarnów
859.	Kiwacki Jerzy	1979–1980		WSD Przemysł
860.	Kiwior Józef	1973–1975	Brzeg	WSD Tarnów
861.	Klapiszewski Józef	1966–1968	Bartoszyce	PWSD/diec. toruńska

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
862.	Klasa Stanisław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Pelplin
863.	Klatka Józef	1964–1966	Gdańsk Stogi JW 3694	CM
864.	Klaus Bolesław Jan	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Tarnów
865.	Klein Adam	1970–1972	Bartoszyce	SDB
866.	Klemens Piotr Roch	1974–1976	Bartoszyce	diec. gliwicka
867.	Klepacki Kazimierz	1968–1970	Bartoszyce	WMSD
868.	Kleś M.	1976–1978	Bartoszyce	WSD Kraków
869.	Klimaszewski Jerzy	1965–1967	Bartoszyce JW 2188; Szczecin Podjuchy JW 4422	WSD Białystok
870.	Klimczak Stanisław	1966–1968	Bartoszyce	OFM
871.	Klimczuk Zygmunt Władysław	1963–1965	Szczecin JW 3451; Gryfice JW 5889	WSD Olsztyn
872.	Klimza Jan Andrzej	1968–1970	Bartoszyce	WŚSD
873.	Kliś Michał	1976–1978	Bartoszyce	WSD Kraków
874.	Kloc Kazimierz			MWSD
875.	Klosa M.			MWSD
876.	Klucznik Ignacy	1974	Bartoszyce	WSD Tarnów
877.	Klyczka Jan Alojzy	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WŚSD
878.	Kłak Jan	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Przemysł/ diec. sandomierska
879.	Kłak Józef	1961–1963	Kłodzko JW 1388	diec. koszal.-koł.
880.	Kłeczek Andrzej	1962–1964		WSD Przemysł
881.	Kłós Józef	1972–1974	Bartoszyce	WSD Płock/USA
882.	Kłosiewicz Krzysztof Wiktor	1973–1975	Brzeg	WMSD
883.	Kłosowski Józef Zbigniew	1978–1980	Bartoszyce	WSD Przemysł/ diec. rzeszowska
884.	Kłósek Stanisław	1963–1965	Hrubieszów	WSD Tarnów
885.	Knap Stanisław Piotr	1964–1966	Opole JW 1607	WSD Sandomierz
886.	Knapczuk Józef	1966–1968	Bartoszyce	OFM
887.	Knapczyk Jan			WSD Kraków
888.	Knapik Leonard	1968–1970	Bartoszyce	WŚSD
889.	Knurzyński Krzysztof	1976–1978	Bartoszyce	archid. częst.
890.	Knutelski Jan	1964–1964	Koźuchów	WSD Tarnów

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
891.	Kobierski Daniel	1968–1970	Bartoszyce	diec. radomska
892.	Kobiesa Edward Franciszek	1976–1979	Brzeg	WSD Kraków/ diec. biel.-żywiec.
893.	Kobylarczyk M.			MWSD
894.	Kobylarz Stanisław	1975–1977	Brzeg	WSD Przemyśl
895.	Kobyliński Andrzej	1971–1973	Brzeg	CMF
896.	Koc Wiesław	1965–1967	Brzeg	WSD Gościkowo- -Paradyż
897.	Koch Zdzisław Piotr	1965–1967	Bartoszyce; Szczecin Podjuchy	WSD Gościkowo- -Paradyż
898.	Kochański Wojciech Jan	1970–1972	Bartoszyce	WSD Włocławek
899.	Kociński Kazimierz	1961–1963	Koźuchów JW 3001	PWSD
900.	Kociński Wojciech	1966–1968	Bartoszyce	diec. pelplińska
901.	Kocjan G.	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Sandomierz
902.	Kocjan Marian	1971–1973	Szczecin Podjuchy	diec. radomska
903.	Kocoń Janusz Józef	1968–1970	Bartoszyce	WSD Olsztyn
904.	Koczor Kazimierz	1972–1974	Bartoszyce	WSSD
905.	Koczorowski H.	1965–1967	Szczecin Kołobrzeg	WSD Gościkowo- -Paradyż
906.	Kokoszka Adam	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Tarnów
907.	Kokott Manfred	1967–1969		WSD Nysa
908.	Kolano Ryszard Stanisław	1975–1977	Brzeg	diec. ziel.-gorz.
909.	Kolano Stanisław	1973–1975	Brzeg	WSD Przemyśl/ diec. zamoj.-lubacz.
910.	Kolasa Stanisław	1967–1969	Brzeg	WSD Sandomierz
911.	Kolasiński Edward Marian	1967–1969	Brzeg	WSD Włocławek/ OFM
912.	Koller Stanisław			WSD Kraków
913.	Kolorz Władysław Ludwik	1969–1971	Brzeg	WSSD
914.	Kołodziej Józef	1964–1966	Gdańsk	MWSD
915.	Kołodziej Edward	1974–1976	Bartoszyce	WSD Przemyśl
916.	Kołodziejczak Zenon Romuald	1968–1970	Bartoszyce	WSD Łódź
917.	Kołodziejczyk Jerzy	1966–1968	Bartoszyce	WSSD
918.	Kołodziejczyk Stanisław	1966–1968	Bartoszyce	CR
919.	Kołodziej Józef	1964–1966	Gdańsk	MWSD
920.	Kołton Zbigniew	1968–1970	Bartoszyce	diec. radomska

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
921.	Komoda W.	1965–1967	Szczecin-Kołobrzeg	WMSD
922.	Komorowski Bogusław	1970–1972	Bartoszyce	WSD Łomża
923.	Komorowski Stefan Jan	1966–1968	Bartoszyce	WSD Poznań
924.	Komorowski Zenon	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Poznań
925.	Kondal Jerzy	1970–1972	Bartoszyce	WSD Poznań
926.	Kondrat Zenon	1966–1968	Bartoszyce	diec. drohiczyńska
927.	Kondysar Marian	1966–1968	Bartoszyce	WSD Przemyśl/ diec. sandomierska
928.	Konieczny Adam	1967–1969	Brzeg	Włocławek
929.	Konieczny Bolesław	1973–1975		WSD Przemyśl
930.	Konofalski Henryk Józef	1959–1961	Kołobrzeg JW 3699	diec. kielecka
931.	Kononow Jan	1964–1966	Szczecin JW 3692	diec. sosnowiecka
932.	Konopka Bogusław Michał	1968–1970	Bartoszyce	MWSD
933.	Konrad Zenon	1966–1968	Bartoszyce	diec. drohiczyńska
934.	Kopeć Krzysztof Marian	1975–1977	Brzeg	WSD Kraków
935.	Koper Marian	1972–1974	Bartoszyce	archid. częst.
936.	Kopiczko Zygmunt	1968–1970	Bartoszyce	diec. ełcka
937.	Kopiec Jan	1966–1968	Bartoszyce	diec. opolska
938.	Kopiec Stanisław	1962–1964		WSD Przemyśl
939.	Koral Leszek			WSD Kielce
940.	Korbecki Tadeusz	1964–1966	Opole	SAC
941.	Korczyński Józef	1963–1965	Dębica 13. Batalion Saperów	WSD Tarnów
942.	Kordaczka Jan			WSD Kraków
943.	Kordas Władysław	1963–1965		WSD Przemyśl
944.	Kordeczka Jacek	1967–1969	Brzeg	TCr
945.	Kordeczka Jacek	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Kraków
946.	Korgól Tadeusz	1967–1968	Szczecin Podjuchy	archid. częst.
947.	Korkus Józef	1970–1972	Bartoszyce	SDS
948.	Kornakiewicz Franciszek	1963–1965	Wędrzyn	WSD Tarnów
949.	Kornek Jan	1967–1969	Szczecin Podjuchy	MWSD
950.	Korona Franciszek	1969–1970	Brzeg	WSD Tarnów
951.	Korsus Marek	1971–1973	Brzeg	WŚSD

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
952.	Korzeniewski St.	1967–1969	Brzeg	WSD Białystok
953.	Korzeniowski Stanisław			WSD Białystok
954.	Kos Stanisław	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Tarnów
955.	Kosiński Witold Antoni	1976–1978	Bartoszyce	diec. drohiczyńska
956.	Kosowski Zygmunt	1977–1979	Brzeg	WSD Kraków
957.	Kostecki Roman	1974–1976	Bartoszyce	WSD Poznań
958.	Koster Jan			WSD Kraków
959.	Kostoń Michał	1974–1976	Bartoszyce	WSSD
960.	Kostrzewa Władysław	1963–1965	Krosno Odrzańskie JW 3137	WSD Tarnów
961.	Kostrzewski Stanisław	1976–1978	Bartoszyce	WSD Włocławek
962.	Kostrzębski Andrzej	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WMSD
963.	Kosytorz Konrad	1968–1970	Bartoszyce	WSD Nysa
964.	Koszalka Jan	1970–1972	Bartoszyce	WSD Przemyśl/ diec. koszal.-koł.
965.	Koszper Henryk	1972–1974	Bartoszyce	diec. koszal.-koł.
966.	Kot Adam	1966–1968	Bartoszyce	WSD Przemyśl
967.	Kot Andrzej Stanisław	1975–1977	Brzeg	WSD Przemyśl
968.	Koterla Antoni Jan	1969–1971	Brzeg	WSD Tarnów
969.	Kotlarek Andrzej	1970–1972	Bartoszyce	WSD Gościkowo- -Paradyż
970.	Kotra Michał Kazimierz	1975–1977	Brzeg	WSD Tarnów
971.	Kowal J.	1976–1978	Bartoszyce	WSD Gościkowo- -Paradyż
972.	Kowal Marian	1973–1975	Brzeg	WSD Tarnów
973.	Kowalczuk Józef	1971–1973	Brzeg	WMSD
974.	Kowalewski Zdzisław	1972–1974	Bartoszyce	WSD Łódź
975.	Kowalik Marek	1972–1974	Bartoszyce	WSD Przemyśl
976.	Kowalski Marian	1976–1978	Bartoszyce	WSD Sandomierz
977.	Kowalski Marian Ryszard	1972–1973	Bartoszyce	WSD Włocławek
978.	Kowalski Stanisław	1965–1967	Bartoszyce; Szczecin Podjuchy	WSD Włocławek
979.	Kowalski Władysław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Włocławek
980.	Kowalski Marian	1959–1961	Siedlce JW 2455	WSD Kielce
981.	Kowańczuk Tadeusz		Brzeg	

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
982.	Koza Bolesław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Tarnów
983.	Koza Stanisław	1965–1957	Kołobrzeg; Szczecin Podjuchy	diec. kaliska
984.	Koza Stanisław	1970–1972	Bartoszyce	WSD Przemyśl
985.	Kozera Marek Jan	1970–1972	Bartoszyce	WSD Sandomierz
986.	Koziana Stanisław	1965–1967	Bartoszyce; Szczecin Podjuchy	diec. biel.-żyw.
987.	Kozielec Józef	1969–1971	Białobrzegi	WSD Tarnów
988.	Kozieł Marian	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Kraków
989.	Kozieł Piotr Paweł	1961–1963	Rzeszów	WSD Gościkowo- -Paradyż
990.	Kozieł Stanisław	1967–1969	Szczecin Podjuchy	diec. biel.-żyw.
991.	Kozioł Jan	1961–1963		diec. ziel.-gorz.
992.	Kozioł Stefan	1966–1968	Bartoszyce	WŚSD
993.	Kozioł Walenty	1963–1965	Tarnów	WSD Nysa
994.	Kozioł Zdzisław	1965–1967	Brzeg	SCJ
995.	Kozior Augustyn	1965–1967	Kołobrzeg JW 3699; Szczecin JW 4422	WSD Gościkowo- -Paradyż
996.	Koziorowski Tadeusz	1972–1974	Bartoszyce	WSD Łódź
997.	Kozłowski Czesław	1964–1966	Opole	SAC
998.	Kozłowski Czesław	1964–1966	Szczecin	SJ
999.	Kozłowski Krzysztof	1970–1972	Bartoszyce	WSD Płock
1000.	Kozłowski Rafał	1979–1980	Bartoszyce	diec. świdnicka
1001.	Kozłowski Tadeusz	1975–1977	Brzeg	WSD Płock
1002.	Kozłowski Wojciech	1965–1967	Szczecin	PWSD
1003.	Kozłowski Zbigniew	1959–1961	Kazuń JW 2189	diec. sosnowiecka
1004.	Kozok Eugeniusz Franciszek	1967–1969	Szczecin Podjuchy	diec. gliwicka
1005.	Kozyra Kazimierz	1966–1968	Bartoszyce	WSD Tarnów
1006.	Kółko Czesław	1974–1976	Bartoszyce	archid. szczec.-kamień.
1007.	Kółko Czesław	1974–1976	Bartoszyce	WSD Przemyśl
1008.	Kraczoń Jan	1963–1965		WSD Przemyśl
1009.	Krajnik Rafał	1974–1976	Bartoszyce	WSD Poznań
1010.	Krakowski Edward Mieczysław	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Częstochowa
1011.	Kram Janusz Marek	1975–1977	Brzeg	WSD Poznań/ archid. łódzka

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1012.	Krawczyk Herbert	1964–1966	Szczecin Podjuchy	SJ
1013.	Krawczyk Janusz	1966–1968	Bartoszyce	WMSD/ diec. warsz.-pras.
1014.	Krawczyk Józef			WSD Kielce
1015.	Krawontka Stefan			WSD Kraków
1016.	Kreft Witold	1966–1968	Bartoszyce	WSD Pelplin
1017.	Kreżel Władysław	1964–1966	Gdańsk; Szczecin	WSD Tarnów
1018.	Krochmal Ewaryst	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kielce
1019.	Krogulski Henryk			WSD Płock
1020.	Krok Józef	1963–1966	Sulechów	WSD Tarnów
1021.	Król Eugeniusz	1974–1976	Bartoszyce	WŚSD
1022.	Król Tomasz Jerzy	29.10.1960 –30.11.1960	Mrągowo JW 5563	WMSD
1023.	Królak Jan	1966–1968	Bartoszyce	WSD Poznań/OCD
1024.	Królak Walenty	1968–1970	Bartoszyce	WMSD
1025.	Królicki Alojzy	1959–1961	Wesoła JW 2227	WSD Kielce
1026.	Królik Eugeniusz	1963–1965	Szczecin JW 3459; Czarne JW 2198	WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska
1027.	Kruczyński Jan	1967–1979	Brzeg	MWSD
1028.	Krukowski A.	1965–1967	Szczecin- Kołobrzeg	WMSD/ diec. warsz.-pras.
1029.	Krupa Bogusław	1966–1968	Dęblin JW 3737	WSD Kielce
1030.	Krupa Józef	1960–1962	Sanok JW 1404	WSD Przemyśl
1031.	Krupa Marek	1960–1962		WSD Przemyśl
1032.	Krupka B.	1966–1968	Bartoszyce	WSD Gdańsk
1033.	Krupnik J.	1969–1971	Szczecin Podjuchy	
1034.	Kruszewski Dariusz Julian	1973–1975	Brzeg	WMSD
1035.	Krutul Waldemar	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Białystok
1036.	Krużel Kazimierz	1963–1965	Trzebiatów	WSD Tarnów
1037.	Krużel Michał	1959–1961	Kołobrzeg JW 3699	WSD Kielce
1038.	Kryjom Roman	1977–1979	Brzeg	WSD Poznań
1039.	Kryk Piotr	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Olsztyn, bp greckokatolicki
1040.	Krystman Zbigniew	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Nysa
1041.	Krzczot Tadeusz	1966–1968	Bartoszyce	WSD Sandomierz

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1042.	Krzemień Stanisław	1970–1972	Bartoszyce	MWSD
1043.	Krzemiński Piotr Paweł	1969–1971	Szczecin Podjuchy	archid. częst.
1044.	Krzesak Manfred	1962–1964	Wesoła	MWSD
1045.	Krzeszowski Kazimierz Henryk	1972–1974	Bartoszyce	archid. częst.
1046.	Krześniak Leszek	1972–1974	Bartoszyce	diec. łowicka
1047.	Krzysteczko Henryk Jan	1965–1967	Kołobrzeg; Szczecin Podjuchy	WŚSD
1048.	Krzystowski Stefan	1964–1966	Gdańsk	CM
1049.	Krzyszowski Zbigniew Marian	1973–1975	Brzeg	WSD Tarnów
1050.	Krzyszowski Stefan	1964–1966	Gdańsk Stogi	CM
1051.	Krzywda Andrzej	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kielce
1052.	Krzywda Józef	1964–1966	Kazuń Nowy 2. Ciężka Brygada Saperów	CM
1053.	Krzywda Kazimierz	1975–1977	Brzeg	WSD Kraków
1054.	Krzywicki Mateusz Wincenty	1973–1974	Kołobrzeg JW 3699	diec. koszal.-koł.
1055.	Krzywiński Marian Jan	1979–1980	Bartoszyce	WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska
1056.	Krzyżak Zdzisław	1964–1966	Szczecin	WSD Tarnów
1057.	Krzyżan Andrzej	1968–1970	Bartoszyce	Innsbruck/Austria
1058.	Krzyżanowski Henryk	1969–1971	Żagań	WSD Przemyśl/ diec. sandomierska
1059.	Krzyżanowski Jan	1965–1967	Brzeg	WSD Włocławek
1060.	Książek Tadeusz	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	SDB/grec.-kat.
1061.	Książkiewicz Zbigniew Edmund	1964–1966	Śrem Wlkp. JW 3486	WSD Kraków
1062.	Ksol Krzysztof	1970–1972	Bartoszyce	WŚSD
1063.	Kszczot Tadeusz	1966–1968	Bartoszyce	diec. radomska
1064.	Kubacki Stanisław	1974–1976	Bartoszyce	PWSD
1065.	Kubalewski Józef	1975–1977	Brzeg	diec. bydgoska
1066.	Kubasiak Władysław	1976–1978	Bartoszyce	diec. biel.-żyw.
1067.	Kubiak Józef Antoni	1968–1970	Bartoszyce	OFMCap.
1068.	Kubicki Jerzy Józef	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WŚSD
1069.	Kubicki Roman	1968–1970	Bartoszyce	WSD Poznań
1070.	Kubicz Piotr Władysław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Sandomierz

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1071.	Kubinek M.	1967–1969	Szczecin Podjuchy	SDB
1072.	Kubisz Adam	1964–1966	Gdańsk Stogi	SJ
1073.	Kubiś Czesław	1959–1961	Tarnów JW 1978	WSD Kielce
1074.	Kuboszek Jan	1966–1968	Bartoszyce	WŚSD
1075.	Kubrak Czesław	1979–1980	Bartoszyce	WSD Przemysł
1076.	Kubrak Janusz	1966–1968	Bartoszyce	WSD Łomża
1077.	Kuc Adam	1970–1972	Bartoszyce	WSD Sandomierz/ diec. radomska
1078.	Kuc Andrzej		Brzeg	SDS
1079.	Kucharski St.	1966–1968	Bartoszyce	OFM
1080.	Kuciński K.	1969–1971	Szczecin Podjuchy	
1081.	Kuczeba	1968–1970	Bartoszyce	
1082.	Kuczek Franciszek Zdzisław	1974–1976	Bartoszyce	WSD Tarnów
1083.	Kuczera Henryk	1968–1970	Bartoszyce	MWSD
1084.	Kuczma Kazimierz	1969–1971	Brzeg	PWSD
1085.	Kudliński Alojzy Stefan	1963–1965	Ostróda JW 1954	PWSD
1086.	Kudła Stanisław	1973–1975	Brzeg	WSD Przemysł
1087.	Kudłacz Stanisław	1972–1974	Bartoszyce	WSD Tarnów
1088.	Kujawski Romuald Maciej	1966–1968	Bartoszyce	diec. Porto National, Brazylia, bp
1089.	Kukawka Andrzej	1970–1972	Bartoszyce	WSD Poznań
1090.	Kula Mirosław	1979–1980	Bartoszyce	MWSD
1091.	Kulawik Antoni Ambroży	1962–1964	Ciechanów; Modlin; Nisko	WŚSD/ diec. biel.-żyw.
1092.	Kulesza J.	1966–1968	Bartoszyce	OFM
1093.	Kuliga Franciszek	1967–1969	Szczecin Podjuchy	diec. biel.-żyw.
1094.	Kulik Jan	1970–1972	Bartoszyce	SDS
1095.	Kulik Kazimierz	1959–1961		WSD Kielce
1096.	Kuliś Jerzy Józef	1972–1974	Bartoszyce	archid. częst.
1097.	Kulka Władysław	1964–1966	Stargard Szczeciński; Gdańsk	WSD Tarnów/ diec. ziel.-gorz.
1098.	Kulpa Antoni	1967–1969	Brzeg	WSD Przemysł
1099.	Kulpa Kazimierz	1968–1970	Bartoszyce	diec. biel.-żyw.
1100.	Kułacz Henryk	1965–1967		WSD Przemysł
1101.	Kułek Krzysztof	1979–1980	Bartoszyce	WSD Olsztyn

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1102.	Kułak Wojciech	1979–1980	Bartoszyce	WSD Olsztyn
1103.	Kuna Karol	1966–1968	Bartoszyce	WSD Tarnów
1104.	Kundal J.	1970–1972	Bartoszyce	WSD Poznań
1105.	Kuniszewski Andrzej	1979–1980	Bartoszyce	WSD Pelplin
1106.	Kupczyński Józef	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Tarnów
1107.	Kupka Bogdan	1966–1968	Bartoszyce	WSD Gdańsk
1108.	Kupny Józef Piotr	1975–1977	Brzeg	WŚSD/abp wrocł.
1109.	Kurantowicz Kazimierz	1967–1969	Szczecin Podjuchy	MWSD
1110.	Kurc N.	1974–1976	Bartoszyce	WSD Nysa
1111.	Kurek Andrzej	1970–1972	Bartoszyce	WSD Tarnów
1112.	Kurek Joachim	1967–1969		WSD Nysa
1113.	Kurka Florian	1968–1970	Bartoszyce	OFM
1114.	Kurnyta Marian	1973–1975	Brzeg	WSD Tarnów
1115.	Kurzatkowski Jan	1966–1968	Bartoszyce	WSD Olsztyn
1116.	Kurzyński Krzysztof Janusz	1976–1978	Bartoszyce	WSD Częstochowa
1117.	Kusnierz A.	1969–1971	Szczecin Podjuchy	
1118.	Kussy Bernard	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Nysa
1119.	Kusztelski Marian	1964–1966		WMSD
1120.	Kuszyński Andrzej Stanisław	1965–1967	Koźle; Brzeg	SJ
1121.	Kuś Mieczysław	1959–1961		WSD Kielce
1122.	Kuśmierczyk Stanisław	1972–1974	Bartoszyce	diec. radomska
1123.	Kuśmiński Andrzej Jan	1967–1969	Brzeg	
1124.	Kuśnierz Antoni	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Kraków
1125.	Kutrzuba Ewaryst Stanisław	1961–1963	Nisko, Warszawa-Bemowo	OFM Cap
1126.	Kuziemski Józef	1974–1976	Bartoszyce	WSD Nysa/CRL
1127.	Kuźma Zygmunt	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Kraków
1128.	Kuźmiński Andrzej Jan	1967–1969	Brzeg	PWSD/diec. kaliska
1129.	Kwapiszewski Janusz	5.11.1971 – 12.1971	Brzeg	WŚSD
1130.	Kwarciański Jan Józef	1974–1976	Bartoszyce	WSD Tarnów
1131.	Kwas Jan	1959–1961	Lidzbark Warmiński JW 2317	WSD Kielce
1132.	Kwaśniewski Adam	1971–1973	Brzeg	WSD Gościkowo-Paradyż

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1133.	Kwaśniewski M.	1970–1972	Bartoszyce	Poznań/OCD
1134.	Kwiatek Józef	1960–1962		WSD Przemyśl
1135.	Kwiatek Stanisław	1963–1965	Trzebiatów	WSD Tarnów
1136.	Kwiatkowski Ireneusz	1969–1971	Brzeg	PWSD
1137.	Kwiatkowski Jacek	1970–1972	Bartoszyce	WSD Włocławek
1138.	Kwieciński Eugeniusz	1966–1968	Bartoszyce	WSD Poznań/ diec. kaliska
1139.	Kwieciński Józef	1970–1972	Bartoszyce	diec. koszał.-koł.
1140.	Kwolek Franciszek	1970–1972	Bartoszyce	WSD Przemyśl
1141.	Laban Marian	1960–1962	Elbląg	SVD
1142.	Labryga W.	1974–1976	Bartoszyce	WSD Gościkowo- -Paradyż
1143.	Lach T.	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Olsztyn
1144.	Lachowicz Lech Czesław	1971–1973	Brzeg	WSD Olsztyn
1145.	Ladziński T.	1974–1976	Bartoszyce	CanReg
1146.	Lajtloch Edward Czesław	1968–1969	JW 2411; JW 5145	PWSD
1147.	Lampkowski J.	1976–1978	Bartoszyce	WSD Pelplin
1148.	Laskowski Jan	1959–1961		WSD Kielce
1149.	Lasocki Bolesław	1967–1968	Szczecin Podjuchy	MWSD
1150.	Lasota Władysław	1966–1968	Bartoszyce	WŚSD
1151.	Lech Stanisław			WSD Kielce
1152.	Ledniowski Edward	1962–1964	Olsztyn	MWSD
1153.	Ledwoń Robert	1962–1962	Ciechanów	WŚSD
1154.	Leja Stanisław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Przemyśl
1155.	Lenart	1968–1970	Bartoszyce	
1156.	Leń Kazimierz	1964–1966	Giżycko JW 3140; Opole JW 1607	SJ
1157.	Lepszy Piotr Franciszek	1966–1968	Bartoszyce	diec. gliwicka
1158.	Lesiak Zdzisław	1960–		WŚSD
1159.	Lesiński Andrzej Marcelli	1966–1968	Bartoszyce	WSD Olsztyn
1160.	Lesko Jerzy			diec. biel.-żyw.
1161.	Leszcz Bogumił	1973–1975	Brzeg	WSD Włocławek
1162.	Leszczyński Mariusz	1976–1979	Bartoszyce	WSD Przemyśl/ diec. zamoj.-lubacz, bp
1163.	Leszek Józef	1970–1972	Bartoszyce	FDP

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1164.	Leško Jerzy	1971–1973	Szczecin Podjuchy	diec. biel.-żyw.
1165.	Lewandowicz Nikodem	1966–1968	Bartoszyce	diec. kaliska
1166.	Lewandowski Benedykt	1967–1969	Szczecin Podjuchy	CM
1167.	Lewandowski Eugeniusz	1972–1974	Bartoszyce	PWSD
1168.	Lewandowski Jan	1966–1968	Bartoszyce	WSD Płock
1169.	Lewandowski Marian	1962–1964	Skierniewice	diec. świdnicka
1170.	Lewandowski Ryszard Kazimierz	1964–1966	Wałcz JW 3761; Gdańsk JW 3684	WMSD
1171.	Lewandowski Zygmunt	1968–1970	Bartoszyce	diec. kaliska
1172.	Lewczuk Tadeusz Andrzej	1966–1968	Bartoszyce	WSD Siedlce
1173.	Lewdarowicz Tadeusz Piotr	1970–1972	Bartoszyce	WSD Olsztyn
1174.	Lewicki Jan Marcei	1965–1967	Bartoszyce; Szczecin Podjuchy	MWSD
1175.	Lewiński R.	1969–1971	Szczecin Podjuchy	
1176.	Lewtak Janusz	1968–1970	Bartoszyce	WSD Włocławek
1177.	Lęcznar Kazimierz	1960–1962		WSD Przemyśl/ diec. sandomierska
1178.	Libera Piotr	1970–1972	Bartoszyce	WŚSD/ diec. płocka, bp
1179.	Liczbąński Czesław	1967–1969	Brzeg	WSD Poznań
1180.	Linka Stanisław	1971–1973	Brzeg	WSD Poznań
1181.	Lipiec Jan	1964–1966	Gdańsk	WSD Sandomierz
1182.	Lipiński Karol	1961–1963	Gdynia-Grabówek; Bydgoszcz	OMI
1183.	Lipka Henryk	1968–1970	Bartoszyce	WSD Płock
1184.	Lisek Włodzimierz Józef	1967–1969	Brzeg	WSD Poznań
1185.	Lisowski Józef	1972–1972	Bartoszyce	WSD Przemyśl/ diec. sandomierska
1186.	Liszewski Janusz	1966–1968	Bartoszyce	WSD Płock
1187.	Liszyk Zbigniew	1964–1966	Gdańsk	CM
1188.	Lizak Jan	1962–1965	Jarosław	WSD Tarnów
1189.	Lizakowski Janusz	1965–1967	JW Brzeg 2607, JW 4446	WSD Poznań
1190.	Loch Jerzy Bogdan	1968–1970	Czerwińsk k. Zielonej Góry JW 3979	diec. ziel.-gorz.
1191.	Loll Zygmunt	1969–1970	Bartoszyce	CR
1192.	Lombarski Jan	1962–1964	Siedlce	MWSD

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1193.	Lorek Cz.	1968–1970	Bartoszyce	TChr
1194.	Lorenc Henryk	1973–1975		WSD Przemysł
1195.	Loska Leon Józef	1966–1968	Bartoszyce	WŚSD
1196.	Lubieniecki Lesław Zygmunt	1968–1970	Bartoszyce	diec. opolska
1197.	Lurzyński Marek Józef	1971–1973	Szczecin Podjuchy	diec. radomska
1198.	Łacny Stanisław	1963–1965	Słupsk	WSD Tarnów
1199.	Ładocha Stanisław	1972–1974	Bartoszyce	archid. częst.
1200.	Ładocha Wojciech	1970–1972	Bartoszyce	SDS
1201.	Łakomski Marian			
1202.	Łaniak Józef Jan	1966–1968	Bartoszyce	CR
1203.	Łapiński Jacek Leszek	1978–1980	Bartoszyce	WSD Przemysł/ diec. sandomierska
1204.	Łapuch Zdzisław	1966–1968	Bartoszyce	MWSD
1205.	Łaski Józef	1968–1970	Bartoszyce	OFMCap.
1206.	Łaszczyk Mieczysław	1972–1974	Bartoszyce	WSD Włocławek
1207.	Łata Jan	1963–1965	Kołobrzeg JW 2527	WSD Tarnów/ Niemcy
1208.	Ławrynowicz Stanisław	1971–1973	Szczecin Podjuchy	diec. efcka
1209.	Łazarek Tadeusz	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Włocławek
1210.	Łączyński Adam Andrzej	1974–1975	JW 5563; JW 1084	diec. radomska
1211.	Łągwa Józef Stanisław	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Łódź/SJ
1212.	Łągwa Stanisław Janusz	1970–1972	Bartoszyce	WSD Łódź
1213.	Łobodziński Józef	1975–1977	Brzeg	WSD Przemysł
1214.	Łojas Tadeusz Stefan	1964–1966	Żary; Szczecin	SAC
1215.	Łojek Jan Antoni	1972–1974	Bartoszyce	WSD Przemysł
1216.	Łopuch Zdzisław	1966–1968	Bartoszyce	
1217.	Łubik Mirosław Błażej	1965–1967	Kołobrzeg; Szczecin Podjuchy	WSD Siedlce
1218.	Łubiński Ryszard	1961–1963	Słupsk JW 3706	PWSD
1219.	Łubki Mirosław	1965–1967	Szczecin Podjuchy	WSD Siedlce
1220.	Łucarz Tadeusz	1963–1965	Bartoszyce	WSD Tarnów
1221.	Ługowski Sylwester	1978–1980	Bartoszyce	WSD Siedlce
1222.	Łukasz Stanisław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Przemysł/ diec. rzeszowska
1223.	Łukaszczyk Tadeusz	1970–1972	Bartoszyce	diec. bydgoska

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1224.	Łukawski Stefan	1964–1966	Szczecin	WSD Sandomierz
1225.	Łukieńczuk St.	1976–1978	Bartoszyce	WSD Gościkowo- -Paradyż
1226.	Łukomski Marian	1973–1975	Brzeg	
1227.	Łukowiak Tadeusz	1977–1979	Brzeg	WSD Poznań
1228.	Łukowicz Włodzimierz	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Kraków
1229.	Łyko Antoni	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Przemyśl
1230.	Macewicz Marek Antoni	1971–1973	Brzeg	WŚSD
1231.	Macha Werner Henryk	1962–1964	Kołobrzeg JW 2527	MWSD/ diec. legnicka
1232.	Machaj Józef	1976–1978	Bartoszyce	WSD Przemyśl
1233.	Machajewski Stanisław	1964–1966	Gdańsk	WSD Poznań
1234.	Machał Tadeusz	1968–1970	Bartoszyce	WSD Tarnów
1235.	Machnowski Ryszard	1977–1979	Brzeg	WSD Włocławek
1236.	Maciąg Andrzej	1977–1979	Brzeg	WSD Sandomierz
1237.	Maciążka Józef	1968–1970	Bartoszyce	WSD Kraków
1238.	Maciejczak Stanisław	1964–1966	Gdańsk	WSD Sandomierz
1239.	Maciejewski Maciej Józef	1966–1968	Bartoszyce	diec. ełcka
1240.	Maciejewski Stanisław	1964–1966	Gdańsk	WSD Sandomierz
1241.	Macuda Wiesław	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Kraków
1242.	Maczuga Andrzej Piotr	1979–1980	Bartoszyce	WSD Przemyśl/ diec. sandomierska
1243.	Maczuga Zbigniew Jan	1971–1973	Brzeg	WSD Tarnów
1244.	Maćczak Stefan	1968–1970	Bartoszyce	WSD Włocławek
1245.	Maćkowiak Wojciech Kazimierz	1962–1964	Tarnów	WSD Poznań
1246.	Madoń Stanisław	1968–1970	Bartoszyce	OFM
1247.	Majchrzak Andrzej	1970–1972	Bartoszyce	MWSD
1248.	Majchrzyk Zdzisław	1959–1961		WSD Kielce
1249.	Majda Józef	1972–1974		WSD Przemyśl
1250.	Majerski Jan	1964–1966	Inowrocław JW 1523; Gdańsk Stogi JW 3684	WSD Tarnów
1251.	Majewski Janusz			diec. toruńska
1252.	Majka Jan	1959–1961	Lębork JW 3596	WSD Kielce
1253.	Majka Józef Edward	1970–1972	Bartoszyce	WSD Tarnów

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1254.	Majkut Jan	1979–1980	Bartoszyce	WSD Przemysł
1255.	Makowicz Bolesław	1960–1962		WSD Przemysł
1256.	Makowski Ryszard	1964–1966	Gdańsk	WSD Poznań
1257.	Maksara Jan Michał	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Nysa
1258.	Małara Stanisław	1962–1964	Krosno Odrzańskie JW 2849	WSD Kielce
1259.	Malcherczyk Józef	1968–1970	Bartoszyce	
1260.	Malinowski Janusz	1966–1968	Bartoszyce	MWSD
1261.	Malinowski Marek	1979–1980	Bartoszyce	
1262.	Małecki Henryk	1970–1972	Bartoszyce	WMSD
1263.	Małecki Zygmunt	1976–1978	Bartoszyce	WSD Włocławek
1264.	Małek Czesław	1962–1964	Siedlce JW 2455	PWSD
1265.	Małkowski Zygmunt	1961–1963	Leszno JW 3477	PWSD
1266.	Małodobry Antoni	1964–1966	Opole- Szczepanowice	SJ
1267.	Małota Jerzy	1975–1977	Brzeg	diec. sosnowiecka
1268.	Małysa Antoni	1966–1968	Bartoszyce	OFM
1269.	Mandziuk T.	1974–1976	Bartoszyce	WSD Gościkowo- -Paradyż
1270.	Mania Norbert	1963–1965	Brzeg	WSD Olsztyn/ Niemcy
1271.	Manios Stanisław Wojciech	1977–	Brzeg	WSD Włocławek/ archid. gnieź.
1272.	Maniurka Piotr	1969–1970	Brzeg	WSD Nysa
1273.	Mańkowski Kazimierz	1965–1967	Szczecin Podjuchy; Gdańsk	WSD Gościkowo- -Paradyż
1274.	Mańkut Jan	1979–1980	Bartoszyce	
1275.	Marc Ryszard	1972–974	Bartoszyce	WSD Częstochowa
1276.	Marchewka Kazimierz Stanisław	1973–1975	Brzeg	diec. radomska
1277.	Marchewka Mieczysław St.	1964–1966	Rzeszów; Gdańsk Stogi	diec. radomska
1278.	Marchlewski Zygmunt	1970–1972	Bartoszyce	WSD Pelplin
1279.	Marciniak Andrzej	1968–1970	Bartoszyce	WSD Poznań
1280.	Marciniak Jan	1974–1976	Bartoszyce	SDB
1281.	Marciniec Stanisław	1970–1972	Bartoszyce	WSD Przemysł
1282.	Marczak B.	1968–1970	Bartoszyce	MWSD

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1283.	Marczak Jerzy Zygmunt	1962–1964	Międzyrzecz Wlkp.	MWSD/diec. legnicka
1284.	Marć Ryszard	1972–1974	Bartoszyce	WSD Częstochowa
1285.	Marek Bronisław	1959–1960		SJ
1286.	Marek Piotr	1964–1966	Gdańsk	SAC
1287.	Marek Stanisław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kielce
1288.	Margasiński Makary	1964–1966	Gdańsk; Opole	MWSD
1289.	Markiewicz Piotr Paweł	1969–1971	Brzeg	WSD Poznań
1290.	Markowicz Bolesław	1960–1962		WSD Przemyśl
1291.	Markowicz Józef	1972–1973	Bartoszyce	WSD Sandomierz
1292.	Markowski Jacek	1979–1980	Bartoszyce	WSD Poznań
1293.	Markowski Stanisław	1971–1973	Brzeg	WMSD
1294.	Markowski W.	1965–1967	Szczecin-Kołobrzeg	SAC
1295.	Maroń Stefan	1970–	Przemyśl	WSD Tarnów
1296.	Marszał Antoni Wojciech	1968–1970	Bartoszyce	WSD Płock
1297.	Marszał Tadeusz	1966–1968		WSD Przemyśl
1298.	Marszałek Mieczysław	1976–1978	Bartoszyce	WSD Przemyśl/ diec. sandomierska
1299.	Maruszewski Zbigniew	1961–1963	Trzebiatów JW 3126	PWSD/ diec. bydgoska
1300.	Maryjka Zbigniew Rufin	1973–1975	Brzeg	OFM
1301.	Masiak Krzysztof	1962–1964		WSD Przemyśl
1302.	Maśłowski Zygmunt		Bartoszyce	SDS
1303.	Maślikiewicz Zbigniew	1973–1975	Brzeg	
1304.	Matuła Franciszek	1961–1963	Pleszew JW 1388	diec. ziel.-gorz.
1305.	Matuszewski Jacek	1966–1968	Bartoszyce	WSD Przemyśl
1306.	Matuszyk Krzysztof	1977–1979	Brzeg	WSD Kraków
1307.	Matysek Bronisław Piotr	1970–1972	Bartoszyce	WŚSD
1308.	Mazarczuk St.	1976–1978	Bartoszyce	WSD Przemyśl
1309.	Mazur Alojzy	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WŚSD
1310.	Mazur Antoni	1967–1969	Brzeg	WSD Gościkowo- -Paradyż
1311.	Mazur Antoni Wojciech	1968–1970	Brzeg; Bartoszyce	WSD Pelplin
1312.	Mazur Jan Stefan	1963–1965	Tarnów JW 1978	MWSD/ diec. świdnicka

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1313.	Mazur Józef Gerard	1965–1967	Brzeg	WŚSD
1314.	Mazurkiewicz Tadeusz Józef	1963–1965	Koszalin	CSsR/Brazylia
1315.	Mech Stefan	1968–1970	Bartoszyce	
1316.	Mechliński Jan	1976–1978	Bartoszyce	WSD Pelplin
1317.	Mencel Antoni	1961–1962	Bartoszyce	SJ
1318.	Mendel Stanisław	1970–1972	Bartoszyce	WSD Łódź
1319.	Mendlikowski Alojzy Stanisław	1968–1970	Bartoszyce	diec. kaliska
1320.	Menel W.	1976–1978	Bartoszyce	WSD Kraków
1321.	Miarka Mieczysław Szymon	1969–1971	Szczecin Podjuchy	diec. sosnowiecka
1322.	Michalak Henryk Tadeusz	1964–1966	Gubin JW 2894; Gdańsk Stogi	WMSD
1323.	Michalik Józef	1974–1976	Bartoszyce	WSD Przemysł/ diec. zamoj.-lubacz.
1324.	Michalski Adam	1960–1962		WSD Przemysł
1325.	Michalski Bronisław	1961–1963	Gubin JW 2894	PWSD
1326.	Michalski Waldemar	1963–1965	Inowrocław	CSsR
1327.	Michalski Witold	1959–1961	Włodawa-Chełm Lubelski JW 1991	WSD Kielce
1328.	Michałowski Waldemar Andrzej	1965–1967	Brzeg	archid. szczec.-kamień.
1329.	Midura Stanisław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Tarnów
1330.	Midura Władysław	1971–1973	Brzeg	WSD Tarnów
1331.	Mielcarek Kazimierz	1967–1969	Brzeg	WSD Poznań
1332.	Mierzejewski Mirosław Franciszek	1967–1969	Brzeg	WSD Łomża/ diec. warsz.-pras.
1333.	Mierzejewski Zdzisław	1964–1966	Ostrów Wlkp. JW 1956; Gdańsk JW 3684	diec. warsz.-pras.
1334.	Mierzejewski Ryszard Stanisław	1963–1965	Nisko	WMSD/ diec. warsz.-pras.
1335.	Mierzwa Michał	1974–1976	Bartoszyce	WSD Przemysł/ diec. sandomierska
1336.	Mierzwa Janusz Jan	1977–1978	Brzeg	WSD Przemysł
1337.	Mieszła Henryk	1965–1967	Brzeg	Niemcy
1338.	Mieszon Ryszard	1966–1968	Bartoszyce	WSD Siedlce
1339.	Mietliński Michał Józef	1964–1966	Żagań JW 2703; Szczecin JW 2485	WSD Poznań

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1340.	Mietła Józef	1963–1965	Jelenia Góra; Parzęczew k. Łodzi; Wiewiórczyn k. Łasku	WSD Tarnów/ Austria
1341.	Migdał Wiesław	1966–1969	Bartoszyce	MWSD
1342.	Migocki Ryszard Antoni	1967–1969	Szczecin Podjuchy	diec. sosnowiecka
1343.	Mika Stanisław	1969–1971	Brzeg	WSD Tarnów
1344.	Mikołajec Józef Bolesław	1969–1971	Brzeg	WSD Nysa
1345.	Mikulski Jan	1974–1976	Bartoszyce	WSD Tarnów
1346.	Mikuła Adam Tadeusz	1970–1972	Bartoszyce	WSD Łódź
1347.	Mikuła Stefan	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Gościkowo- -Paradyż
1348.	Milanowski Marek	1979–1980	Bartoszyce	WSD Łomża
1349.	Miler Piotr Mieczysław	1972–1974	Bartoszyce	WSD Łódź
1350.	Miłek Tadeusz Józef	1970–1972	Bartoszyce	WSD Włocławek
1351.	Mirowski Mirosław	1972–1974	Bartoszyce	WSD Częstochowa
1352.	Misiak Stanisław	1974–1976	Kołobrzeg JW 3699	WSD Przemyśl/ diec. sandomierska
1353.	Mistak Zbigniew Józef	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Przemyśl/ diec. sandomierska
1354.	Miszczak Aleksander	1961–1963	Wałcz JW 3761	diec. zamoj.-lubacz.
1355.	Miś Andrzej Marian	1979–1980	Bartoszyce	WSD Tarnów/ archid. szczec.-kam.
1356.	Miś Ryszard	1966–1968	Bartoszyce	CSsR
1357.	Mitka Jan	1959–1961		WSD Kielce
1358.	Mitros Szczepan	1967–1969	Brzeg; Głogów	WSD Łomża
1359.	Mlak Zdzisław	1972–1974	Bartoszyce	SVD
1360.	Młynarczyk Stanisław	1970–1972	Bartoszyce	WSD Tarnów
1361.	Moczydłowski Tadeusz	1970–1972	Bartoszyce	WSD Olsztyn
1362.	Mokrzycki Adam Władysław	1965–1967	Żagań; Szczecin; Brzeg	WSD Tarnów
1363.	Mola Jacek	1973–1975	Brzeg	WSD Kraków
1364.	Mońka Krzysztof	1979–1980	Bartoszyce	archid. częst.
1365.	Morawek	1968–1970		
1366.	Morawiec Bronisław Antoni	1972–1974	Bartoszyce	WŚSD
1367.	Morawski Andrzej Stanisław	1970–1972	Bartoszyce	WŚSD

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1368.	Moroz J.			MWSD
1369.	Moskwa Maciej Grzegorz	1970–1972	Gdynia-Oksywie	SCJ
1370.	Mostowski Jerzy Kazimierz	1962–1964	Rzeszów JW 2085	PWSD
1371.	Motyka Zbigniew	1978–1980		WSD Przemyśl
1372.	Mózgowiec Marian	1962–1964	Strzebielin Morski	OSCam
1373.	Mroczek Adam	1975–1976	Brzeg	WSD Kraków
1374.	Mroczkowski Ireneusz	1968–1970	Bartoszyce	WSD Płock
1375.	Mroczyński Jerzy Jan	1966–1968	Bartoszyce	WSD Pelplin
1376.	Mroszczak Wojciech	1965–1967	Kołobrzeg; Szczecin Podjuchy	MWSD
1377.	Mrowca Jan	1968–1970	Bartoszyce	WSD Kraków
1378.	Mrozek Franciszek	1970–1972	Bartoszyce	WSD Kraków
1379.	Mrozek Henryk	1973–1975	Brzeg	WŚSD
1380.	Mrówka Kazimierz	1963–1965	Szczecin Podjuchy	WSD Tarnów
1381.	Mróz Mikołaj	1966–1968	Bartoszyce	WSD Nysa
1382.	Mróz Józef	1963 (od X do XI)	Ełk JW 2468	WSD Tarnów
1383.	Mróz Kazimierz Henryk	1976–1978	Bartoszyce	SVD/Boliwia
1384.	Mrózek Franciszek	1970–1972	Bartoszyce	WSD Kraków
1385.	Mrzygłód Stanisław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kraków
1386.	Mucha Marek	1964–1966	Gdańsk	WMSD
1387.	Mucha Stanisław	1963–1965	Szczecin/Czarna	WSD Tarnów
1388.	Mucha	1960–1962		WSD Siedlce
1389.	Muraszewski Leszek	1972–1974	Bartoszyce	WSD Włocławek
1390.	Murawski Mieczysław	1964–1966	Bartoszyce; Opole	WSD Sandomierz
1391.	Musiał B.	1965–1967	Szczecin-Kołobrzeg	WSD Częstochowa
1392.	Musiał Jan	1974–1976	Bartoszyce	WSD Tarnów
1393.	Musiałczyk Jan	1977–1979	Brzeg	WSD Włocławek
1394.	Musielak Jan Maria	1975–1977	Brzeg	WSD Poznań
1395.	Musielak Marek	1969	Mińsk Mazowiecki	WSD Włocławek
1396.	Musielak Marek Wojciech	1969–1971	JW 3432; JW 3578	
1397.	Muszyński Kazimierz	1962–1964	Grudziądz JW 3828	PWSD
1398.	Mydra Bronisław	1964–1966	Gdańsk	CM
1399.	Myjak Antoni	1973–1975	Brzeg	WSD Tarnów

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1400.	Myjak Marian	1964–1966	Budowo JW 1013; Gdańsk Stogi	WSD Tarnów
1401.	Myrda Bronisław	1964–1966	Żagań JW 2646; Gdańsk Stogi	CM
1402.	Myszka Czesław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Gdańsk
1403.	Myszkowski Adam Władysław	1971–1973	Szczecin Podjuchy	diec. radomska
1404.	Myszor Jerzy Józef	1969–1971	Brzeg	WŚSD
1405.	Najbert T.	1966–1968	Bartoszyce	FDP
1406.	Najdek Andrzej	1964–1966	Gdańsk	WSD Poznań
1407.	Nalbach Stanisław	1974–1976	Bartoszyce	CRL
1408.	Nalewaj Franciszek	1961–1962		PWSD
1409.	Napierała Jan	1961–1963	Głogów JW 5575	PWSD
1410.	Narloch Bogdan	1979–1980	Bartoszyce	WSD Gościkowo- -Paradyż
1411.	Nawrocki Alojzy	1960–1962		WSD Gościkowo- -Paradyż
1412.	Nawrocki Andrzej	1966–1968	Bartoszyce	WSD Łomża
1413.	Nawrot Kazimierz	1966–1968	Bartoszyce	MWSD
1414.	Nawrot Tadeusz Mieczysław	1970–1972	Bartoszyce	diec. koszal.-koł.
1415.	Nazarczuk Stanisław	1976–1978	Bartoszyce	WSD Przemysł/ diec. zamoj.-lubacz.
1416.	Netczuk Janusz	1975–1977	Brzeg	WSD Siedlce
1417.	Neumann Jacek	1979–1980	Bartoszyce	diec. elbląska
1418.	Nicko J.			MWSD
1419.	Nicpoń Ryszard Adam	1966	Bartoszyce	diec. drohiczyńska
1420.	Niedziałek Tadeusz	1971–1973	Brzeg	WMSD
1421.	Niedzielski Konrad	1975–1977	Brzeg	WSD Siedlce
1422.	Niemiec Edward	1975–1977	Brzeg	WSD Przemysł/ diec. rzeszowska
1423.	Nieszala Henryk	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Poznań
1424.	Nieszporek Stanisław Teofil	1965–1967	Brzeg	WŚSD
1425.	Niezgoda Eugeniusz	1968–1969	Bartoszyce	WSD Przemysł
1426.	Nitkiewicz Krzysztof	1979–1980	Bartoszyce	WSD Białystok, bp
1427.	Niwczyk Andrzej	1970–1972	Bartoszyce	WSD Poznań
1428.	Niżnik Stanisław	1979–1980		WSD Przemysł

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1429.	Noakowski Staw	1968–1970	Bartoszyce	
1430.	Nocoń Jan Eugeniusz	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WŚSD
1431.	Nokielski Ignacy	1962–1964	Ciechanów	WŚSD
1432.	Nowacki Waław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Łomża
1433.	Nowaczewski Zbigniew	1975–1977	Brzeg	WSD Poznań
1434.	Nowaczyk Alfons	1962–1964	Szczecin	PWSD/ diec. bydgoska
1435.	Nowak Bernard	1968–1970	Bartoszyce	CR
1436.	Nowak Gerard	1970–1972	Bartoszyce	WSD Nysa
1437.	Nowak Henryk	1970–1972	Bartoszyce	WSD Poznań
1438.	Nowak Jan Stanisław	1968–1970	Oleśnica; Malbork	diec. legnicka
1439.	Nowak Mirosław	1979–1980	Bartoszyce	WSD Poznań
1440.	Nowak W.	1964–1966	Opole	WSD Sandomierz
1441.	Nowak Zbigniew Jan	1976–1978	Bartoszyce	WSD Kraków
1442.	Nowakowski Lucjan	1970–1972	Bartoszyce	archid. częst.
1443.	Nowicki Andrzej	1971–1973	Brzeg	WSD Poznań
1444.	Nowicki Jan	1971–1973	Brzeg	
1445.	Nowicki Andrzej	1966–1968	Bartoszyce	MWSD
1446.	Nowicki Władysław	1963–1965	Mielno-Unieście	WMSD
1447.	Nowok Stefan Mateusz	1969–1971	Brzeg	WŚSD
1448.	Nuernberg Gerard Alfons	1961–1963	Chełm JW 1991	archid. szczec.-kamień.
1449.	Nyjro Jerzy	1966–1968	Bartoszyce	CM
1450.	Nyka I.	1974–1976	Bartoszyce	WSD Poznań
1451.	Nylec Edward	1965–1967	Brzeg 2797, 4446	WSD Tarnów
1452.	Obrycki Cz.	1969–1971	Szczecin Podjuchy	
1453.	Ochman Andrzej	1966–1968	Bartoszyce	Niemcy
1454.	Ochmański Henryk	1968–1970	Bartoszyce	diec. radomska
1455.	Ochnik Kazimierz	1967–1969	Brzeg	WSD Siedlce/ diec. drohiczyńska
1456.	Odzimek Adam	1964–1966		WSD Sandomierz, bp
1457.	Ogiolda Marcin	1967–1969	Szczecin Podjuchy	diec. opolska
1458.	Ogrodowczyk Janusz Józef	1967–1969	Brzeg	WSD Włocławek
1459.	Ojczyk Andrzej	1977–1979	Brzeg	WSD Kraków

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1460.	Okoński Edward	1963–1965	Szczecin	PWSD
1461.	Olczak Franciszek	1963–1965	Morąg	WSD Tarnów
1462.	Olejak Roman	1967–1969		WSD Kraków
1463.	Olejarz Włodzimierz	1972–1974	Bartoszyce	WSD Sandomierz
1464.	Oleksy Edmund	1965–1967	Bartoszyce; Szczecin Podjuchy	WSD Tarnów
1465.	Oleksy Czesław	1967–1969	Brzeg	WSD Łomża
1466.	Oleszkiewicz Janusz	1976–1977	Bartoszyce	WSD Olsztyn
1467.	Oleś Andrzej Jan	1967–1969	Szczecin Podjuchy	archid. częst.
1468.	Olopiak Sławomir Adam	1977–1979	Brzeg	WSD Siedlce
1469.	Olszewski Mariusz	1972–1974	Bartoszyce	WSD Olsztyn
1470.	Olszewski Ryszard	1960–1962	Gdańsk JW 3586	WSD Łódź
1471.	Olszewski Tadeusz	1969–1971	Szczecin Podjuchy	diec. drohiczyńska
1472.	Olszowski Marian	1972–1974	Bartoszyce	WSD Tarnów
1473.	Olszyński Józef	1965–1967	Kołobrzeg; Szczecin	WSD Tarnów
1474.	Oładachowski Adam Marian	1979–1980	Bartoszyce	diec. drohiczyńska/ Włochy
1475.	Ołów Antoni Jan	1968–1970	Bartoszyce	WSD Łomża
1476.	Onik Michał Franciszek	1973–1975	Brzeg	WSD Tarnów/CSsR
1477.	Opala Jan	1973–1975	Brzeg	CMF
1478.	Orawiec Jan			WSD Kraków
1479.	Orlof Jan Ignacy	1963–1965	Szczecin Pogodno JW 34615	WSD Tarnów
1480.	Orłowski Zbigniew	1968–1970	Bartoszyce	WSD Poznań
1481.	Ornat Jan	1968–1970	Bartoszyce	WSD Siedlce
1482.	Orszulak Henryk	1966–1968	Bartoszyce	diec. kaliska
1483.	Orzechowski Jan	1970–1972	Bartoszyce	WSD Łomża
1484.	Orzechowski Stanisław	1968 (8 m.)	Bartoszyce	WSD Przemyśl
1485.	Orzeł Krzysztof Adam	1968–1970	Bartoszyce	diec. radomska
1486.	Oses Roman	1966–1968	Bartoszyce	OFMCap
1487.	Osika Jan Antoni	1966–1968	Bartoszyce	CSsR
1488.	Osiński Zdzisław	1972–1974	Bartoszyce	WSD Pelplin
1489.	Osowicki Jerzy Franciszek	1968–1970	Bartoszyce	WSD Gdańsk
1490.	Ostrowski Andrzej Jan	1968–1970	Bartoszyce	OFM

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./dziec./zakon
1491.	Ostrowski Bogdan	1961–1963	Głogów JW 5575	PWSD
1492.	Ostrowski Jerzy	1966–1968	Bartoszyce	WSD Pelplin
1493.	Ostrowski Piotr	1966–1968	Bartoszyce	WSD Sandomierz
1494.	Ostrowski Ryszard	1974–1976	Bartoszyce	WSD Przemysł
1495.	Oszkiel Jerzy	1961–1963	Suwałki	WSD Gościkowo-Paradyż
1496.	Otrzonsek Jerzy	1968–1969	Bartoszyce	WŚSD
1497.	Owczarek Jan	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Włocławek
1498.	Owsianka Wincenty	1963–1965	Stargard Szczeciński	WSD Tarnów
1499.	Pachalski A.	1970–1972	Bartoszyce	WŚSD
1500.	Pacholik Franciszek	1969–1971	Brzeg	WSD Tarnów
1501.	Pacholik Kazimierz	1960–1962	Bolesławiec; Opole	WSD Łódź
1502.	Pacholski Andrzej Józef	1970–1972	Bartoszyce	WŚSD/ dziec. koszal.-koł.
1503.	Pacyniak Kazimierz	1972–1973	Bartoszyce	WSD Przemysł
1504.	Pacześniak Krzysztof	1965–1967	Brzeg	WSD Przemysł
1505.	Padoł Stanisław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Tarnów
1506.	Pająk Jan	1973–1975	Brzeg	WŚSD/diec. gliwicka
1507.	Pająk Jerzy Franciszek	1961–1963	Ostróda	WSD Kraków/ OFMCap
1508.	Pająk Jerzy Jan	1968–1970	Bartoszyce	WŚSD/diec. gliwicka
1509.	Pająk Kazimierz	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kraków
1510.	Pająk	1964–1966	Opole	SAC
1511.	Pakosz Zygmunt	1970–1972	Bartoszyce	WSD Przemysł
1512.	Pala Rudolf	1974–1976	Bartoszyce	WŚSD
1513.	Palacz Piotr Andrzej	1978–1980	Bartoszyce	WSD Przemysł/ dziec. sandomierska
1514.	Palarczyk Jerzy Jan	1962–1964	Ciechanów	WŚSD/ dziec. biel.-żyw.
1515.	Palka Jan Alojzy	1975–1977	Brzeg	WŚSD/ dziec. biel.-żyw.
1516.	Palka Jerzy	1968–1970	Bartoszyce	WŚSD/SVD
1517.	Palka Michał	1970–1972	Bartoszyce	WSD Tarnów
1518.	Palus Stanisław	1964–1966	Ostroda; Gdańsk	dziec. radomska
1519.	Pałac J.			MWSD

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1520.	Pałka St.	1969–1971	Szczecin Podjuchy	
1521.	Pałkiewicz Satanisław	1970–1972	Malbork JW 1868	diec. radomska
1522.	Pałys Jan	1959–1961	Tarnów JW 1978	WSD Kielce
1523.	Pałys Stanisław	1962–1964	Siedlce	WSD Kielce
1524.	Panasiuk Wiesław	1961–1963	Inowrocław JW 1027	PWSD
1525.	Panek Edward	1959–1961	Słupsk JW 3601	WSD Kielce
1526.	Panek Henryk	1962–1964		WŚSD
1527.	Panońko Mieczysław Jan	1967–1969	Szczecin Podjuchy	diec. legnicka
1528.	Pańczyszyn Kazimierz	1960–1962	Płock JW 2258	WSD Przemysł
1529.	Papoń Andrzej Józef	1968–1970	Bartoszyce	WŚSD/ diec. biel.-żyw.
1530.	Paradowski Teodor	1967–1969	Brzeg	PWSD/ diec. bydgoska
1531.	Parakiewicz Zenon	1966–1968	Bartoszyce	WSD Łomża
1532.	Parecki Witold Stefan	1971–1973	Brzeg	WSD Poznań
1533.	Parkita Stanisław	1970–1972	Bartoszyce	diec. sosnowiecka
1534.	Parońko Mieczysław	1967–1969	Szczecin Podjuchy	diec. legnicka
1535.	Partyka Waclaw	1971–1973	Brzeg	WSD Przemysł
1536.	Parylak Andrzej	1970–1972	Bartoszyce	WSD Przemysł/ diec. sandomierska
1537.	Parzyszek Czesław	1964–1966	Opole	SAC
1538.	Pasieka Jan	1968–1970	Bartoszyce	WSD Przemysł
1539.	Pasternak Zbigniew	1961–1963	Ciechanów JW 2348	WSD Kielce
1540.	Pastryk Ireneusz	1976–1978	Bartoszyce	archid. szczec.-kamień.
1541.	Pastuszka Henryk	1961–1963	Opole Szczepanowice; Bolesławiec; Biedrusko	diec. ziel.-gorz.
1542.	Paszek Franciszek	1970–1972	Bartoszyce	diec. opolska
1543.	Paszkowski Stanisław	1966–1968	Bartoszyce	MWSD
1544.	Paško Henryk	1974–1976	Bartoszyce	WSD Kraków
1545.	Patalong Jerzy	1967–1969	Brzeg	Gniezno
1546.	Pater Józef	1964–1966	Kołobrzeg JW 2527; Szczecin JW 3459	MWSD

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1547.	Patoń Czesław	1964–1966	Gdańsk Stogi JW 3694	CM
1548.	Patyka J.			MWSD
1549.	Patyna J.			MWSD
1550.	Pawiński Augustyn Tadeusz	1966–1968	Bartoszyce	WSD Przemyśl
1551.	Pawluś Ryszard	1974–1976	Bartoszyce	WSD Kraków
1552.	Pawłowski Stanisław	1965–1967	Brzeg JW 4446; JW 2167	WSD Tarnów
1553.	Pazdan Marian	1970–1972	Bartoszyce	WSD Tarnów
1554.	Pazdan Stanisław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Tarnów
1555.	Pelc Jerzy	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Przemyśl/ diec. sandomierska
1556.	Peliński Tadeusz	1974–1976	Bartoszyce	WSD Poznań
1557.	Peła Jan	1975–1977	Brzeg	WSD Płock
1558.	Penczonek Wiesław	1979–1980	Bartoszyce	WSD Gościkowo- -Paradyż
1559.	Perlak Roman	1966–1968	Bartoszyce	WSD Poznań
1560.	Peroń Andrzej	1959–1961	Wesoła JW 2227	WSD Kielce
1561.	Perzyński Andrzej	1977–1979	Brzeg	WSD Łódź
1562.	Peta Tomasz	1970–1972	Bartoszyce	PWSD, abp
1563.	Pezda Stanisław Adam	od 1975	Brzeg	WSD Kraków
1564.	Pęczonek Wiesław	1979–1980	Bartoszyce	WSD Gościkowo- -Paradyż
1565.	Piasecki Idzi	1969–1970	Brzeg	WSD Włocławek
1566.	Piasecki Andrzej	1963–1965	Nisko	SVD/Brazylia
1567.	Piasecki Jerzy	1979–1980	Bartoszyce	WSD Gościkowo- -Paradyż
1568.	Piątek Michał			WSD Kraków
1569.	Piątek Stanisław	1972–1974		WSD Przemyśl/ Sandomierz
1570.	Piątkowski Włodzimierz	1970–1972	Bartoszyce	WSD Poznań
1571.	Piech Józef	1968–1970	Bartoszyce	WSD Tarnów
1572.	Piech Stanisław Ludwik	1963–1965	Ostroda JW 1954	WSD Tarnów
1573.	Piecha Henryk	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WŚSD
1574.	Pieczara Stanisław	1970–1972	Bartoszyce	SDS
1575.	Pieczka P.	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WŚSD

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1576.	Pieczonka Jan	1967–1969	Brzeg	WSD Poznań
1577.	Pieczykolan Józef	1968–1970	Bartoszyce	WSD Olsztyn/SVD
1578.	Piekut Antoni	1964–1966	Szczecin Podjuchy	SJ
1579.	Pielka J.	1967–1969		WSD Nysa
1580.	Pieniążek Tadeusz Jan	1970–1972	Bartoszyce	WSD Przemyśl
1581.	Pieniążek Władysław	1968–1969	Bartoszyce	WSD Przemyśl
1582.	Pieńczak Stanisław Tadeusz	1972–1973	Bartoszyce zwolniony ze wzgl. na chorobę	WSD Przemyśl
1583.	Pieprz Eugeniusz	1970–1972	Bartoszyce	MWSD
1584.	Pieróg Andrzej Stanisław	1975–1975	Brzeg	WSD Kraków
1585.	Pieszak Jacek	1969–1971	Brzeg	PWSD
1586.	Pietrasik Ryszard Stanisław	1973–1975	Brzeg	WSD Tarnów
1587.	Pietraszek Wojciech Franciszek	1976–1978	Bartoszyce	WSD Przemyśl/ diec. sandomierska
1588.	Pietrus Jan	1972–1974	Bartoszyce	WSD Sandomierz
1589.	Pietrusik Józef	1970–1972	Bartoszyce	SDB
1590.	Pietruszka Antoni Franciszek	1968–1970	Bartoszyce	WSD Siedlce
1591.	Pietryka Zbigniew	1962–1964	Gorzów Wlkp. JW 2870	WSD Przemyśl
1592.	Pietrzak Stanisław	1964–1966	Zgorzelec JW 2285; Opole JW 1607	WSD Tarnów
1593.	Pietrzak Czesław	1961–1963	Nysa JW 2903	PWSD
1594.	Pietrzyk Tadeusz	1966–1968	Bartoszyce	WŚSD
1595.	Pięta Leopold	1966–1968	Bartoszyce	WSD Tarnów
1596.	Piętowski Władysław Mateusz	1960–1962	Giżycko JW 3140	WSD Przemyśl
1597.	Pilarski Marek	1965–1967	Brzeg	WSD Włocławek
1598.	Piotr Marek	1964–1966	Gdańsk	SAC
1599.	Piotrowicz Jan	1968–1970	Bartoszyce	WSD Włocławek
1600.	Piotrowski Andrzej	1972–1974	Bartoszyce	diec. radomska
1601.	Piotrowski Eligiusz	1978–1980	Bartoszyce	diec. ziel.-gorz.
1602.	Piotrowski Marian	1967–1969	Brzeg	WSD Olsztyn
1603.	Piotrowski Zbigniew	1967–1969	Brzeg	WSD Olsztyn
1604.	Piotrowski Zbigniew	1977–1979	Brzeg	WSD Poznań
1605.	Pióro Józef	1963–1965	Ostróda	WSD Tarnów

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./dziec./zakon
1606.	Pirzecki Tadeusz Leon	1966–1968	Bartoszyce	MWSD/Austria
1607.	Piskulak Ryszard	1959–	Wałcz JW 3761	WSD Kielce
1608.	Piszczek Aleksander	1964–1966	Gdańsk; Toruń	WSD Tarnów
1609.	Piszczek Waclaw Andrzej	1964–1966	JW 1523 Inowrocław, Nadbrzeżna MW Gdańsk	CM
1610.	Piszczorowicz Jan	1966–1968	Bartoszyce	MWSD
1611.	Piś Wiesław Władysław	1979–1980	Bartoszyce	WSD Przemyśl/ dziec. sandomierska
1612.	Piwczyk Jan Józef	1959–1960	Ustka – Ośrodek Szkolenia Specjalistów Morskich	WŚSD
1613.	Piwowarczyk Henryk	1960–1962		WSD Przemyśl
1614.	Piwowarczyk Bogdan	1968–1970	Świecie; Kołobrzeg	dziec. ziel.-gorz./ Niemcy
1615.	Piwowarski Józef	1974–1976	Bartoszyce	WSD Tarnów
1616.	Plago Stanisław	1967–1969	Brzeg	WSD Olsztyn
1617.	Plota Jacek Stanisław	1977–1978	Brzeg	WSD Włocławek/ dziec. kaliska
1618.	Pluciński Ireneusz	1961–?	Słupsk	PWSD
1619.	Pluta Andrzej	1972–1974	Bartoszyce	WSD Tarnów
1620.	Pluta Henryk	1970–1972	Bartoszyce	WSD Łódź
1621.	Pluta Jan	1959–1961		WSD Kielce
1622.	Płaczek Antoni			WSD Kraków
1623.	Płaneta Władysław	1974–1976	Bartoszyce	WSD Tarnów
1624.	Płaszczuk Stanisław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Włocławek
1625.	Pławewski Antoni	1968–1970	Stud. Woj. Politechniki Wrocławskiej; Bartoszyce JW 4413	MWSD/ dziec. legnica
1626.	Płaza Andrzej Józef	1974–1976	Bartoszyce	dziec. legnicka
1627.	Płaza Zdzisław	1963–1965	Ostróda	WSD Tarnów
1628.	Płóciennik Wojciech	1977–1979	Brzeg	WSD Włocławek
1629.	Pniakowski St.	1965–1967	Brzeg	SAC
1630.	Pobłocki Jerzy	1966–1978	Bartoszyce	WSD Gdańsk
1631.	Podawca Bronisław	1966–1968	Bartoszyce	MWSD
1632.	Podemski Józef	1960–1962	Grudziądz JW 3727	WSD Poznań
1633.	Podkomórka Michał Jerzy	1966–1968	Bartoszyce	WSD Łódź

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1634.	Podkova Józef Stefan	1960–1962	Lidzbark Warmiński JW 2317	WŚSD/ diec. sosnowiecka
1635.	Podkowicz Tadeusz	1965–1967		WSD Przemysł
1636.	Podlewski Stanisław	1961–1963	Leszno JW 3477	PWSD
1637.	Podsada Janusz	1958–1960	Rzeszów	SJ
1638.	Poeta Gabriel	1967–1969		WSD Nysa/Niemcy
1639.	Pogorzelski Andrzej	1970–1972	Bartoszyce	WSD Łomża/USA
1640.	Pogwizd Bolesław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Tarnów
1641.	Polak Tadeusz	1974–1976	Bartoszyce	WSD Gdańsk
1642.	Polak Tadeusz	1979–1980	Bartoszyce	WSD Przemysł/ diec. rzeszowska
1643.	Politański Stanisław Mieczysław	1971–1973	Szczecin Podjuchy	archid. częst.
1644.	Polkowski Henryk Stanisław	1969–1971	Szczecin Podjuchy	diec. ełcka
1645.	Poloczek Edward	5.06.1962–	Ciechanów; Węgorzewo	WŚSD
1646.	Polonis S.			MWSD
1647.	Polonka Marian Władysław	1974–1976	Bartoszyce	WSD Kraków
1648.	Polus P.	1974–1976	Bartoszyce	WSD Poznań
1649.	Połomski	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	CR
1650.	Poniński Antoni	1967–1969	Brzeg	WSD Włocławek
1651.	Popiela Andrzej	1963–1965	Ostrów Wlkp.	WSD Tarnów
1652.	Popielski Janusz Kazimierz	1965–1967	Brzeg	SDB
1653.	Popiełuszko Jerzy	1966–1968	Bartoszyce	WMSD
1654.	Popow Antoni	1974–1976	Bartoszyce	WSD Nysa
1655.	Poradowski Teodor	1967–1969	Brzeg	diec. bydgoska
1656.	Porębski Stanisław	1959–		WSD Kielce
1657.	Portasiński Stanisław	1975–1977	Brzeg	WSD Włocławek
1658.	Pośpiech Henryk	1974–1975	Bartoszyce	WŚSD
1659.	Potoniec Stefan	1964–1966	Opole, Pułk Piechoty; Gdańsk Stogi	SAC
1660.	Potrykus Ewaryst	1966–1968	Bartoszyce	OFM
1661.	Powała Fabian	1974–1976	Bartoszyce JW 4413	WMSD/ diec. warsz.-pras.
1662.	Pragnący Jan	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kielce
1663.	Pres Kazimierz	1963–1965	Pleszew	WSD Tarnów

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1664.	Prucnal Stanisław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Przemysł
1665.	Prucnal Jan	1974–1976	Bartoszyce	WSD Przemysł/ diec. rzeszowska
1666.	Prymas Ferdynand	1965–1967	Bartoszyce; Szczecin Podjuchy	WSD Tarnów
1667.	Pryputkiewicz Krzysztof	1964–1966	Gdańsk	SDB
1668.	Prządka Henryk Kazimierz	1967–1969	Brzeg	WSD Siedlce
1669.	Przekaziński Andrzej Józef	1963–1965	Gliwice	WMSD
1670.	Przybylak A.	1970–1972	Bartoszyce	
1671.	Przybylak Kazimierz	1970–1972	Bartoszyce	WSD Przemysł
1672.	Przybylski Piotr Paweł	1973–1975	Brzeg	WSD Włocławek
1673.	Przybylski Wojciech	1977–1979	Brzeg	WSD Włocławek/ diec. kaliska
1674.	Przybyłowski Jan	1960–1962		WSD Przemysł
1675.	Przybyłowski Jan Kazimierz	1977–1979	Brzeg	WSD Włocławek
1676.	Przybyś Adam	1973–1975	Brzeg	WSD Częstochowa/ diec. kaliska
1677.	Przybyś Krzysztof	1968–1970	Bartoszyce	diec. radomska
1678.	Przydział Jerzy	1964–1966	Gdańsk; Piła	WSD Tarnów
1679.	Ptak Adam	1964–1966	Koszalin OSWOPlot; Opole JW 1607	WSD Tarnów
1680.	Ptak Jerzy Stanisław	1973–1975	Brzeg	WSD Tarnów
1681.	Ptak Ryszard Adam	1977–1979	Brzeg	WSD Kraków
1682.	Puchaczewski Stanisław			WSD Płock/ diec. łowicka
1683.	Pudełek Andrzej	1967–1969	Brzeg	WSD Włocławek
1684.	Pukas Mirosław	1979–1980	Bartoszyce	WSD Płock
1685.	Pustelak Franciszek	!960–1962		WSD Przemysł
1686.	Pustułka Kazimierz	1963–1965	Inowrocław	WSD Tarnów
1687.	Puton Jan	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	MWSD
1688.	Puton Tadeusz Adam	1965–1967	Bartoszyce JW 2188; Szczecin Podjuchy	SAC
1689.	Pyka Andrzej	1968–1970	Bartoszyce	WŚSD
1690.	Pyka Henryk	1965–1967	Brzeg	WŚSD

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1691.	Pyka Roman	1967–1969		WSD Kraków
1692.	Pyrek Mieczysław	1970–1972	Bartoszyce	WSD Tarnów
1693.	Pytka Jan	1965–1967	Kołobrzeg; Szczecin Podjuchy	WSD Tarnów
1694.	Pytlik Janusz	1966–1968	Bartoszyce	diec. kaliska
1695.	Pyzdek Tadeusz	1968–1970	Bartoszyce	WSD Tarnów/ Austria
1696.	Rabuliński Marek	1979–1980	Bartoszyce	WSD Włocławek
1697.	Raczek Jan	1975–1977	Brzeg	WSD Kraków
1698.	Radaszewski Jan Andrzej	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Włocławek
1699.	Radochoński Mieczysław	1973–1975	Brzeg	WSD Przemyśl/ diec. pelplińska
1700.	Radzimirski Adam	1965–1967	Kołobrzeg; Szczecin Podjuchy	diec. radomska
1701.	Radziszowski Andrzej	1970–1972	Bartoszyce	WSD Kraków
1702.	Rafalont Jerzy	1967–1969	Brzeg	PWSD
1703.	Rajda Jan Aleksander	1974–1976	Bartoszyce	WSD Kraków
1704.	Rajtar Kazimierz	1967–1969	Brzeg	WSD Tarnów
1705.	Rak Henryk	1974–1976	Bartoszyce	WŚSD
1706.	Rak Roman	02.11.1964– 25.12.1964	Gliwice JW 2719; Szczecin JW 3459	WSD Tarnów
1707.	Ramola Engelbert	1962–1964	Ciechanów	WŚSD
1708.	Rapacz Marian Edward	1971–1973	Brzeg	WSD Kraków
1709.	Rasel Franciszek	1967–1969		WSD Nysa/Niemcy
1710.	Raszkowski J.	1974–1976	Bartoszyce	OSCam
1711.	Raszpla Andrzej	1979–1980	Bartoszyce	diec. świdnicka
1712.	Raszuk Jan	1975–1977	Brzeg	WSD Siedlce
1713.	Rataj Józef	1966–1968	Bartoszyce	MWSD
1714.	Ratajczak Roman	1971–1973	Brzeg	WSD Poznań
1715.	Raubo Eugeniusz Antoni	1969–1971	Brzeg	WSD Poznań
1716.	Rawski Jacek Władysław	1977–1979	Brzeg	WSD Przemyśl
1717.	Razmus Andrzej	1971–1973	Brzeg	WSD Sandomierz
1718.	Raźnikiewicz Marian Franciszek	1979–1980	Bartoszyce	WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska
1719.	Reczkowski Dariusz	1979–1980	Bartoszyce	WSD Płock
1720.	Regent Andrzej Kazimierz	1966–1968	Bartoszyce	WSD Pelplin

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1721.	Regmunt Stefan	1970–1972	Bartoszyce	MWSD/ diec. ziel.-gorz., bp
1722.	Regulski Franciszek	1961–1963	Kołobrzeg JW 3644	PWSD
1723.	Reif Wiesław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Białystok
1724.	Reimann Ginter	1967–1969		WSD Nysa
1725.	Rejman Adam	1974–1975	Bartoszyce	WSD Przemyśl
1726.	Religa Adolf	1964–1965	Hrubieszów; Gdańsk	SAC
1727.	Reliszka Jan	1966–1968	Bartoszyce	WSD Łódź
1728.	Rembiasz Jerzy	1964–1966	Szczecin Podjuchy	SJ
1729.	Ren Wojciech Kazimierz	1967–1969	Brzeg	PWSD
1730.	Renkel Piotr	27 X – 10 XI 1971	Brzeg	PWSD
1731.	Reputała Ryszard Stanisław	1967–1969	Szczecin Podjuchy	MWSD
1732.	Reszka Henryk	1969–1971	Brzeg	WŚSD
1733.	Robaczek Bolesław	1962–1964	Dębica JW 2265	MWSD
1734.	Robaczyk Grzegorz	1977–1979	Brzeg	WSD Poznań
1735.	Robak Jan Marian	1971–1973	Brzeg	WSD Kielce
1736.	Robaszyński Leszek	1966–1968	Bartoszyce	MWSD
1737.	Rogała Jan	1970–1972	Bartoszyce	WSD Kraków
1738.	Rogała Władysław	1962–1964	Kołobrzeg JW 3644	WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska
1739.	Rogol Roman	1959–1961		SJ
1740.	Rogowski Cyprian	1972–1974	Bartoszyce	WSD Olsztyn
1741.	Rogoza Edward Józef	1965–1967	Kołobrzeg JW 3699; Szczecin Podjuchy	WSD Płock/ diec. toruńska
1742.	Rogosiński Zdzisław Wacław	1975–1977	Ciechanów JW 2348	WMSD
1743.	Rogóż Zbigniew	1963–1965		WSD Tarnów
1744.	Rojek Jerzy	1976–1978	Bartoszyce	WSD Przemyśl
1745.	Rojek Marian	1974–1976	Bartoszyce	WSD Przemyśl, bp
1746.	Rola Eugeniusz Zygmunt	1967–1969	Brzeg	WSD Siedlce
1747.	Romaniuk Jan	1975–1977	Brzeg	WSD Siedlce
1748.	Romaniuk Marian	1970–1972	Bartoszyce	WSD Gościkowo- -Paradyż
1749.	Romanowski Jerzy	1967–1969	Brzeg	WSD Przemyśl

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1750.	Romanyszew Grzegorz	1973–1975	Brzeg	SVD
1751.	Roncoszek Reinhold	1962–1964	Hrubieszów	WŚSD
1752.	Rosa S.	1965–1967	Szczecin- Kołobrzeg	OFM
1753.	Rosiak Bogumił	1970–1972	?	WSD Włocławek
1754.	Rosiek Bronisław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Tarnów/Francja
1755.	Rozmus Andrzej	1971–1973	Brzeg	WSD Gdańsk
1756.	Rozmus Tadeusz Jan	1976–1978	Bartoszyce	SDB
1757.	Rozwadowski Michał Wiesław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Siedlce
1758.	Rożdżeński Roman Józef	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kraków
1759.	Rubach Zenon	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	PWSD
1760.	Rubak Mieczysław	1959–1961	Lublin JW 1987	WSD Kielce
1761.	Ruczka Gerard	1962–1964	Ciechanów	WŚSD
1762.	Rudek Jerzy	1970–1972	Bartoszyce	WSD Nysa/Niemcy
1763.	Rudek Tadeusz	1967–1969		WSD Kraków
1764.	Rudniewski Jan	1966–1968	Bartoszyce	WSD Sandomierz/ diec. radomska
1765.	Rudziński Marek Józef	1979–1980	Bartoszyce	WSD Tarnów
1766.	Rudziński Stanisław	1964–1966	Opole JW 1607; Włodawa JW 4883	SAC
1767.	Ruman Mieczysław	1963–1965	Nysa	WSD Tarnów
1768.	Rusin Mieczysław	1974–1976	Bartoszyce	WSD Przemyśl
1769.	Rusnak Władysław	1975–1977	Brzeg	WSD Kraków
1770.	Rutkowski Jan	1973–1975	Brzeg	
1771.	Rutkowski Zenon	1965–1967	Brzeg	PWSD
1772.	Ryba Zygmunt	1963–1965	Szczecin	WSD Tarnów
1773.	Ryba Ludwik Stanisław	1964–1966	Szczecin Podjuchy	SJ/Australia
1774.	Rybak Wojciech	1967–1969	Szczecin Podjuchy	OFM
1775.	Rybarczyk Stanisław Antoni	1968–1970	Bartoszyce	diec. toruńska
1776.	Rybicki	1964–1966		WSD Sandomierz
1777.	Rybol Dominik	1974–1976	Bartoszyce	WSD Nysa
1778.	Rybki Witold	1967–1969	Brzeg	WSD Tarnów
1779.	Rybusiński Jerzy	1964–1966	Ostrów Wlkp. JW 1956; Szczecin JW 3459	WSD Sandomierz

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1780.	Rycerski Eugeniusz Feliks	1976–1978	Bartoszyce	CSMA
1781.	Rychlak Henryk	1962–1964		WSD Przemysł
1782.	Rychlewski Jerzy	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	diec. kaliska
1783.	Ryczan Kazimierz	wiosna 1960	Morąg JW 2459	WSD Przemysł, bp
1784.	Ryfa Edward Józef	1979–1980	Bartoszyce	WSD Przemysł/ diec. rzeszowska
1785.	Rygielski Andrzej Wiktor	1961–1963	Pleszew JW 1388	PWSD
1786.	Ryk J.	1974–1976	Bartoszyce	SDB
1787.	Rymarczyk Augustyn Eugeniusz	1970–1972	Bartoszyce	diec. radomska
1788.	Rymarz Marian	1964–1966	Morąg JW 4276; Gdańsk Stogi JW 3694	CM
1789.	Ryniak Stanisław	1960–1962		WSD Przemysł
1790.	Rynio W.	1965–1967	Szczecin- Kołobrzeg	WSD Sandomierz
1791.	Rynkiewicz Lech	1964–1966	Piła; Gdańsk	SJ
1792.	Ryszka Czesław	1965–1967	Brzeg JW 2697 JW 4446	WŚSD
1793.	Ryszka Krzysztof Andrzej	1968–1970	Bartoszyce	WŚSD/ diec. biel.-żyw.
1794.	Ryś Stanisław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Przemysł
1795.	Rząsa Franciszek	1962–1964	Międzyrzecz Wlkp. JW 2626	WSD Przemysł
1796.	Rząsa Tadeusz	1975–1977	Brzeg	WSD Przemysł
1797.	Rzeczkowski Dariusz	1979–1980	Bartoszyce	WSD Płock
1798.	Rzepus J.	1965–1967	Szczecin- Kołobrzeg	WSD Pelplin
1799.	Rzęsa Stanisław	1975–1977	Brzeg	WSD Przemysł
1800.	Sabaś Józef			MWSD/Austria
1801.	Sabat Jan	1970–1972	Bartoszyce	WSD Przemysł/ diec. rzeszowska
1802.	Sacha Kazimierz	1971–1973	Brzeg	WSD Tarnów
1803.	Sadło Janusz	1976–1978	Bartoszyce	WSD Siedlce
1804.	Sadowski Julian	1961–1963	Koszalin	archid. szczec.-kamień.
1805.	Sadowski Roman	1965–1967	Brzeg	WSD Pelplin/ diec. toruńska
1806.	Sadowski Zbigniew	1977–1979	Brzeg	WSD Włocławek

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1807.	Sagan J.	1967–1969	Szczecin Podjuchy	
1808.	Salaterski Stanisław	1973–1975	Brzeg	WSD Tarnów, bp
1809.	Salomon	1964–1966	Opole	WMSD
1810.	Sałternik Kazimierz	1961–1963		archid. szczec.-kamień.
1811.	Samulak Feliks	1979–1981	Bartoszyce	diec. koszal.-koł.
1812.	Sapiński Andrzej	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kielce
1813.	Sarna Leszek	1977–1979	Brzeg	WSD Kraków
1814.	Sarna S.	1975–1977	Brzeg	WSD Kraków
1815.	Sarna W.	1975–1977	Brzeg	WSD Sandomierz
1816.	Sarwa Władysław	1975–1977	Brzeg	diec. radomska
1817.	Sasadeusz Kazimierz	1961–1963	Opole	archid. szczec.-kamień.
1818.	Sawarski Czesław	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Przemyśl
1819.	Sawarski Henryk	1969–1971		WSD Przemyśl
1820.	Sawicki Zygmunt	1959–1961	Lidzbark Warmiński JW 2317	WSD Kielce
1821.	Sawostianik Kazimierz	1966–1968	Bartoszyce	WSD Olsztyn
1822.	Seniuk Aleksander	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WMSD
1823.	Sepioło Ignacy	1959–1961	Morąg JW 2459	WSD Kielce
1824.	Seremak Zbigniew	1966–1968	Bartoszyce	WMSD/ diec. warsz.-pras.
1825.	Seta Jan Andrzej	1975–1977	Brzeg	diec. radomska
1826.	Seweryn Jan Stanisław	1960–1962	Kazuń Nowy JW 2189	WSD Kielce
1827.	Seweryn Józef Wacław	1973–1975	Brzeg	WSD Włocławek
1828.	Siciak Kazimierz	1977–1979	Brzeg	WSD Przemyśl
1829.	Sidorcuk Krzysztof	1976–1978	Bartoszyce	WSD Siedlce
1830.	Siedlecki Jerzy	1970–1972	Bartoszyce	WMSD
1831.	Siedlecki Marek	1976–1978	Bartoszyce	WSD Przemyśl
1832.	Siemieński Kazimierz	1963–1965	Lidzbark Warmiński JW 2317	WSD Tarnów/ diec. toruńska
1833.	Sienkiewicz R.	1967–1969	Szczecin Podjuchy	MIC
1834.	Siennicki Jan	1973–1975	Brzeg	
1835.	Sikorski Czesław	1962–1964	Węgorzewo JW 2122	WSD Kielce

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1836.	Sikorski Edmund Kazimierz	1966–1968	Bartoszyce	diec. bydgoska
1837.	Sikorski Eugeniusz Bolesław	1971–1973	Szczecin Podjuchy	archid. częst.
1838.	Sikorski Zenon	1963–1965	Skierniewice	SVD
1839.	Simiński Zdzisław Wiktor	1977–1979	Brzeg	archid. częst.
1840.	Simon Andrzej Józef	24.10.1968 – 12.12.1968	Bartoszyce	WŚSD
1841.	Sipior Władysław	1974–1976	Bartoszyce	WSD Tarnów
1842.	Siroślawski Zbigniew	1965–1967	Brzeg 2697, 4446	SAC
1843.	Siry Franciszek	1960–1962		WSD Przemyśl
1844.	Sitek Dominik	1962–1964		WSD Przemyśl
1845.	Sitko Mieczysław	1978–1980	Bartoszyce	WSD Kraków
1846.	Siudy Teofil	1966–1968	Bartoszyce	archid. częst.
1847.	Siulczyński Tadeusz	1974–1976	Bartoszyce	WSD Sandomierz
1848.	Siurnik Bogdan	1979–1981	Oleśnica COSSTWL; Malbork JW 4976	diec. radomska
1849.	Siwiec Jerzy	1965–1967	Kołobrzeg; Szczecin	Rottenburg-Stuttgart
1850.	Skarbek Mieczysław	1960–1962		WSD Przemyśl
1851.	Skawiński Kazimierz	1967–1979	Brzeg	WSD Sandomierz
1852.	Skibiński Stanisław Aleksander	1961–1963	Zgorzelec	diec. ziel.-gorz.
1853.	Składanek Konrad	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kielce
1854.	Składzień Stanisław	1967–1969	Brzeg	WSD Tarnów
1855.	Skoczylas Mirosław	1975–1977	Brzeg	WSD Włocławek
1856.	Skoczylas Piotr	1977–1979	WOP Kłodzko; Świdnica JW 2893	PWSD
1857.	Skonieczny Wiesław	1974–1976	Bartoszyce	diec. łowicka
1858.	Skorupa Józef	1966–1968	Bartoszyce	CSsR/Argentyna
1859.	Skorupiński Kazimierz	1973–1975	Brzeg	WSD Włocławek
1860.	Skorusa Franciszek			MWSD
1861.	Skowron Stanisław	1969–1971	Brzeg	WSD Tarnów
1862.	Skowron Paweł Waław	1974–1976	Bartoszyce	WSD Kraków
1863.	Skowronek Jerzy	1964–1966		CM
1864.	Skowronek Józef	1968–1970	Bartoszyce	WSD Nysa
1865.	Skrężyna Józef	1966–1968	Bartoszyce	OFM

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1866.	Skrobot Zdzisław	1959–1961		WSD Kielce
1867.	Skrzypczak Tadeusz		Gdańsk Stogi	diec. radomska
1868.	Skrzypek Stanisław	1979–1980	Bartoszyce	diec. świdnicka
1869.	Skrzypiec Andrzej	1974–1976	Bartoszyce	WŚSD
1870.	Skubiszak Florian	1967–1969	Brzeg	WSD Poznań/ diec. kaliska
1871.	Skupień Andrzej	1975–1977	Brzeg	WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska
1872.	Skura Piotr			WSD Płock
1873.	Skura Tadeusz	1964–1966	Opole JW 1607	WSD Tarnów
1874.	Skuta Stanisław	1960–	Ostróda JW 1256	WSD Kielce
1875.	Skwarek Franciszek	1967–1969	Szczecin Podjuchy	diec. świdnicka
1876.	Skwieciński Piotr	1966–1968	Bartoszyce	WSD Sandomierz
1877.	Skwirowski Piotr	1967–1969	Brzeg	WSD Sandomierz
1878.	Słaboń Stanisław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kraków
1879.	Słaby Józef	1963–1964	Węgorzewo JW 2568; Gołdap JW 4808	WSD Tarnów
1880.	Sławeński Roman	1976–1978	Bartoszyce	WSD Kraków
1881.	Słodkowski Aleksander	1961/1962– 1964	Sulechów; Kłodzko	archid. szczec.-kamień.
1882.	Słodowski Bronisław	1964–1966		WSD Kielce
1883.	Słoma Stanisław	1966–1968	Bartoszyce	OP
1884.	Słota Jerzy	1969–1971	Brzeg	WŚSD
1885.	Słowik Wiesław	1964–1966	Szczecin Podjuchy	SJ/Australia
1886.	Słowik Wiesław Antoni	1964–1966	Unieście JW 3691; Gdańsk – artyleria nadbrzeżna; Szczecin JW 3459	SJ
1887.	Słupski Józef Marian	1966–1968	Bartoszyce	WSD Pelplin
1888.	Słysz Marek Adam	1976–1978	Bartoszyce	WSD Przemyśl
1889.	Smaga Ignacy	1965–1967	Kołobrzeg Szczecin Podjuchy	TChr
1890.	Smaga Jan	1964–1966	Gdańsk	OFMCap
1891.	Smalcerz Jerzy	1967–1969		WSD Kraków
1892.	Smandek Alojzy	1964–1966	Opole JW 1607	CM
1893.	Smoleń Andrzej Adam	1979–1980	Bartoszyce	WSD Płock

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1894.	Smołka Andrzej	X – do końca XII 1973	Brzeg	SCJ
1895.	Smoter Władysław	1962–1964	Włodawa n. Bugiem	MWSD/ diec. świdnicka
1896.	Smółka Andrzej	1973	Brzeg	SSCC
1897.	Smulczyński Józef	1961–1963	Tarnów JW 1978	WSD Kielce
1898.	Snopek Leon	1968–1970	Bartoszyce	
1899.	Sobański Marek Julian	1973–1974	Brzeg	WSD Częstochowa
1900.	Sobczyk Henryk	1962–1964	Kędzierzyn Koźle	WŚSD
1901.	Sobczyk Leonard Bogdan	1969–1971	Szczecin Podjuchy	diec. sosnowiecka
1902.	Socha Janusz Henryk	1971–1973	Brzeg	diec. radomska
1903.	Socha Kazimierz	1965–1967	Brzeg	WSD Tarnów
1904.	Socha Zbigniew	1959–1961		WSD Kielce
1905.	Sochański Wiesław Bogusław	1979–1980	Bartoszyce	archid. częst.
1906.	Sokołowski Stanisław	1960–1962		WSD Przemyśl
1907.	Solak Jan Czesław	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	CR/Brazylia
1908.	Solecki E.			MWSD
1909.	Solecki Zdzisław	1966–1968	Bartoszyce	WMSD/ diec. warsz.-pras.
1910.	Sottys Józef	1964–1966	Gdańsk	WSD Tarnów
1911.	Sottys Mieczysław			MWSD/ diec. ziel.-gorz.
1912.	Sopala Józef			WŚSD
1913.	Sowa Andrzej Antoni	1979–1980	Bartoszyce	WSD Tarnów/ archid. szczec.-kam.
1914.	Sowa Antoni Władysław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kielce
1915.	Sowa Jan		Brzeg	
1916.	Sowa Jerzy	1967–1969	Brzeg	TChr
1917.	Sowa Wojciech	1975–1977	Brzeg	WSD Włocławek
1918.	Sowiński Józef	1974–1976	Bartoszyce	diec. biel.-żyw.
1919.	Spaczyński Bogdan	1974–1976	Bartoszyce	WSD Częstochowa
1920.	Spirka Jan	1966–1968	Bartoszyce	WSD Pelplin
1921.	Spisak Józef	1971–1973	Brzeg	WSD Olsztyn
1922.	Spólny Jan	1973–1974	Bartoszyce	WSD Siedlce
1923.	Spychalski Andrzej	1965–1967	Brzeg	WSD Włocławek

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1924.	Spyra Krzysztof	1968–1970	Bartoszyce	WŚSD
1925.	Srogosz Józef	1974–1976	Bartoszyce	WSD Włocławek
1926.	Srogosz Wiesław	1976–1978	Bartoszyce	WSD Gdańsk
1927.	Sroka Jan Eugeniusz	1970–1972	Bartoszyce	MWSD/ diec. świdnicka
1928.	Sroka Stanisław	1974–1976	Bartoszyce	WSD Przemysł
1929.	Sroka Stanisław	1969–1971	Brzeg	WSD Tarnów
1930.	Stachecki Paweł	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Płock/ diec. łomżyńska
1931.	Stacherczak Idzi Jacenty	1970–1972	Bartoszyce	WSD Częstochowa/ archid. Chicago/USA
1932.	Stacherski Paweł			WSD Płock
1933.	Stachurski Edward	1968–1970	Bartoszyce	WSD Nysa/ Wielka Brytania
1934.	Stafin Roman	1971–1973	Brzeg	WSD Tarnów
1935.	Staniec Stefan	1967–1969	Brzeg	WSD Tarnów
1936.	Staniewski Jan Mikołaj	1970–1972	Zamość TSWL; Piła	diec. radomska
1937.	Stanisław Łukasz	1968–1970	Bartoszyce	WSD Przemysł
1938.	Stankiewicz Jan	1966–1968	Bartoszyce	SVD
1939.	Stańczuk Michał	1966–1968	Bartoszyce	WSD Siedlce
1940.	Staroszyński	1965–1967	Brzeg JW 4446	OH
1941.	Starzoda J.	1974–1976	Bartoszyce	WSD Katowice
1942.	Stasiak Andrzej Włodzimierz	1975–1977	Brzeg	diec. sosnowiecka
1943.	Stasik Ryszard	1963–1965	Ciechanów	WSD Tarnów
1944.	Staszewski Szczepan	1966–1968	Bartoszyce	Olsztyn
1945.	Stawarz Kazimierz	1962–1964	Sulechów JW 2716	WSD Przemysł/ diec. rzeszowska
1946.	Stawiej Henryk	1967–1969	Brzeg	WSD Łomża
1947.	Stec-Sala Władysław	1971–1973	Brzeg	diec. koszał.-koł.
1948.	Steczek Bogusław	1964–1966	Opole- -Szczepanowice	SJ
1949.	Stefaniak Adam Czesław	1966–1968	Bartoszyce	WMSD/ diec. warsz.-pras.
1950.	Stefaniak Zbigniew	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	MWSD
1951.	Stefańczyk Stanisław Józef	1979–1980	Bartoszyce	diec. ziel.-gorz.
1952.	Stefański Jerzy	1961–1963	Głogów JW 5575	PWSD

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1953.	Stelmach Zbigniew	1964–1966	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Poznań
1954.	Stepnowski Franciszek	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Płock
1955.	Stepnowski Janusz	1979–1980	Bartoszyce	WSD Łomża
1956.	Stępień Adam	1966–1968	Bartoszyce	diec. radomska
1957.	Stobrawa Paweł	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Nysa, bp
1958.	Stodolak Stanisław	1960–1962		WSD Przemysł
1959.	Stopa Henryk	1962–1964		WSD Przemysł
1960.	Stopka Stanisław	1965–1967	Brzeg	WSD Kraków
1961.	Stopyra Edward Józef	1973–1974	Brzeg	WSD Przemysł
1962.	Strachecki Paweł	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Łomża
1963.	Streżyński J.	1969–1971	Szczecin Podjuchy	
1964.	Strojek Władysław	1973–1975	Brzeg	WSD Kraków/ diec. sosnowiecka
1965.	Stróżewski Wiesław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Pelplin
1966.	Stróżyński Stanisław Kasper	1963–1965	Dębica JW 2265	MWSD/ diec. legnicka
1967.	Strugała Ryszard	1970–1972	Bartoszyce	WSD Poznań
1968.	Struniawski Sławomir	1977–1979	Brzeg	WSD Gościkowo- -Paradyż
1969.	Struzik Zdzisław Józef	1965–1967	Bartoszyce; Szczecin Podjuchy	WMSD
1970.	Stryczek Józef	1967–1969	Brzeg	WSD Tarnów
1971.	Strykowski Witold	1962–1964	Hrubieszów; Bartoszyce JW 2066	WSSD/WSD Gdańsk
1972.	Strzelecki Jan	1961–1963		diec. koszal.-koł.
1973.	Strzoda Jerzy	1974–1976	Bartoszyce	WSSD
1974.	Subocz Marian Antoni	1966–1968	Bartoszyce	diec. koszal.-koł.
1975.	Sudojad Adam	1967–1969	Brzeg	
1976.	Sudoł Stanisław	1977–1979	Brzeg	WSD Częstochowa
1977.	Sujka Andrzej	1970–1972	Bartoszyce	WSD Częstochowa
1978.	Surowiec Andrzej	1973–1975	Brzeg	WSD Przemysł
1979.	Suwara Stefan Stanisław	1964–1966	Bartoszyce	diec. radomska
1980.	Swoboda Alojzy	1962–1964	Gołdap JW 2414; Ostróda JW 1256	MWSD/ diec. świdnicka
1981.	Swoiński Bogdan	1975–1977	Brzeg	PWSD/ diec. bydgoska

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
1982.	Sylwestrzak Bolesław	1967–1969	Szczecin Podjuchy	MWSD
1983.	Synowiec Wiktor	1962–1962	Ciechanów	WŚSD
1984.	Syrylak Jan	1970–1972	Bartoszyce	WSD Przemysł/diec. świdnica
1985.	Syta Roman	1966–1968	Bartoszyce	WSD Sandomierz
1986.	Szablewski Zbigniew	1972–1974	Bartoszyce	PWSD
1987.	Szal Adam	1972–1974	J.W. 4413 Bartoszyce	WSD Przemysł, abp
1988.	Szalbot Jan	1970–1972	Bartoszyce	OSPPE
1989.	Szałda Stanisław	1970–1972	Bartoszyce	WSD Tarnów
1990.	Szamatowicz Tadeusz	1970–1972	Bartoszyce	diec. elbląska
1991.	Szaniawski Franciszek	1963–1965	Szczecin Podjuchy	SDB
1992.	Szarek Edmund Józef	1970–1972	Bartoszyce	WSD Siedlce
1993.	Szarek Edward	1976–1978	Bartoszyce	WSD Przemysł
1994.	Szaro Jan	1978–1980	Bartoszyce	WSD Przemysł
1995.	Szary Marek	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	PWSD
1996.	Szary Stanisław	1964–1966	Gdańsk; Słubice	WSD Tarnów
1997.	Szary Wojciech Grzegorz	1969–1971	Szczecin Podjuchy	diec. radomska
1998.	Szcząchor Franciszek	1960–1962		WSD Przemysł
1999.	Szczech B.			MWSD
2000.	Szczepaniak Andrzej Jan	1973–1975	Brzeg	PWSD
2001.	Szczepaniak Andrzej Józef	1968–1970	Bartoszyce	WSD Poznań
2002.	Szczepański Andrzej Jan	1968–1970	Bartoszyce	WSD Poznań
2003.	Szczepański Janusz	1960–1962	Płock JW 2258	WSD Przemysł/ diec. sandomierska
2004.	Szczerek Stanisław	1967–1969	Radom JW 5051	WSD Sandomierz
2005.	Szcześniak Lucjan	1965–1967	Bartoszyce; Szczecin Podjuchy	WMSD/ diec. warsz.-pras.
2006.	Szczęch Bolesław	1965–1967	Bartoszyce; Szczecin Podjuchy	MWSD
2007.	Szczęsny R.	1974–1976	Bartoszyce	WSD Pelplin
2008.	Szczęśniak Wacław	1966–1968	Bartoszyce	WMSD/ diec. warsz.-pras.
2009.	Szczupak Paweł Piotr	1977–1979	Brzeg	WSD Tarnów/ diec. rzeszowska
2010.	Szczurek Jan Daniel	1974–1976	Bartoszyce	WSD Kraków

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
2011.	Szczypior Edward	1968–1970		SVD
2012.	Szeja Stanisław	1971–1973	Brzeg	WŚSD
2013.	Szela Mieczysław Marian	1962–1963	Hrubieszów	WSD Przemyśl
2014.	Szeliga Józef	1973–1975	Brzeg	WSD Przemyśl
2015.	Szewczyk Józef	1963–1965	Brzeg JW 2697	WSD Tarnów
2016.	Szewczyk Stanisław	1964–1966	Opole; Gubin; Wrocław	WSD Tarnów
2017.	Szkarłat Stanisław	1966–1968	Bartoszyce	OFM
2018.	Szklarski Franciszek	1964–1966	Opole JW 1607, Szczecin, Gdańsk- Wisłoujście	MS
2019.	Szkoła Ryszard Stanisław	1968–1970	Bartoszyce	MWSD/ diec. świdnicka
2020.	Szkróbka Alfred	5.06.1962–	Ciechanów JW 2348, Kazuń Nowy, Warszawa	WŚSD
2021.	Szkućnicki Stanisław	1969–1971	Brzeg	PWSD
2022.	Szmyt Edward	1964–1966	Gdańsk	WMSD
2023.	Sznajder Stanisław	1963–1965	Węgorzewo JW 2568; od 02.02.1964 – 19.09.1964 Szkoła Podoficerska w Węgorzewie	WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska
2024.	Szostak Mieczysław Jakub	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Przemyśl
2025.	Szostak	1969–1971	Brzeg	WSD Siedlce
2026.	Szot Tadeusz Andrzej	1963–1965	Pleszew JW 1388	WSD Kielce
2027.	Szpak E.	1968–1970	Bartoszyce	OSPPE
2028.	Szperlak Karol	1959–1961		WSD Kielce
2029.	Szpiech Marian	1960–1962		WSD Przemyśl
2030.	Szpirra Henryk	1969–1971	Brzeg	PWSD
2031.	Sztaba Adam	1966–1968	Bartoszyce	WSD Tarnów
2032.	Sztankowski Ireneusz	1976–1978	Bartoszyce	WSD Płock
2033.	Sztramski Jan	1970–1972	Bartoszyce	WSD Płock
2034.	Szubryt Stanisław	1970–1972	Bartoszyce	WSD Tarnów
2035.	Szukalski Marek Stanisław	1973–1975	Brzeg	WSD Poznań
2036.	Szukalski Wojciech Stanisław	1972–1974	Bartoszyce	diec. bydgoska

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
2037.	Szular Władysław	1960–1962	Inowrocław	WSD Przemysł
2038.	Szulc Andrzej Stefan	1966–1968	Bartoszyce	WSD Poznań
2039.	Szulc M.	1976–1978	Bartoszyce	OCD
2040.	Szulwic Dominik	1973–1975	Brzeg	WSD Pelplin
2041.	Szyguła Chrystian	1967–1969		WSD Nysa
2042.	Szyk Zbigniew	1969–1971	Brzeg	PWSD
2043.	Szymankiewicz Andrzej Józef	1977–1979	Brzeg	PWSD/diec. kaliska
2044.	Szymański Andrzej	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Sandomierz
2045.	Szymański Bolesław	1967–1969		WSD Nysa
2046.	Szymański K.	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Olsztyn
2047.	Szymański Lesław	1975–1977	Brzeg	WSD Tarnów
2048.	Szymański S.	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WMSD
2049.	Szymański Stanisław Andrzej	1968–1970	Bartoszyce	diec. kaliska
2050.	Szymański Walenty	1966–1968	Bartoszyce	diec. elbląska
2051.	Szymański Zbigniew Maciej	1972–1974	Modlin-Warszawa	WMSD
2052.	Szymański Zdzisław	1965–1967	Kołobrzeg; Szczecin Podjuchy	diec. toruńska
2053.	Szyborski Stanisław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Łomża
2054.	Szymczak Henryk	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Poznań
2055.	Szymerowski Zbigniew Kazimierz	1963–1965	Giżycko JW 2550	SDB
2056.	Szymiel Z.	1975–1977	Brzeg	Olsztyn
2057.	Szymkiewicz Wiesław Stanisław	1972–1974	Bartoszyce	diec. radomska
2058.	Szymków Otton	1962–1964	Ostrów Wlkp.; Wrocław-Leśnica	PWSD
2059.	Szymocha Szymon Leon	1965–1967	Kołobrzeg; Szczecin Podjuchy	archid. częst.
2060.	Szynał Mieczysław	1976–1978	Bartoszyce	diec. zamoj.-lubacz.
2061.	Śledzianowski Jan	1959–1960	Bartoszyce	WSD Kielce
2062.	Ślepowroński Jan	1978–1980	Bartoszyce	WSD Siedlce
2063.	Ślęczek Jacek	1968–1970	Bartoszyce	WSD Nysa
2064.	Ślęzak Ryszard	1970–1972	Bartoszyce	WSD Przemysł
2065.	Ślęzak Wiesław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Częstochowa
2066.	Śliwa Marcin	1972–1974	Bartoszyce	WSD Kraków
2067.	Śliwa Ryszard	1963–1966	Bartoszyce	WSD Kielce

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
2068.	Śliwak Krzysztof	1971–1973	Szczecin Podjuchy	diec. radomska
2069.	Śliwiarski Andrzej	1969–1971	Brzeg	diec. bydgoska
2070.	Śliwowski Michał	1968–1970	Bartoszyce	WSD Siedlce
2071.	Ślusarczyk Antoni	1962–1964		WSD Przemyśl
2072.	Ślusarczyk Franciszek	1977–1979	Brzeg	WSD Kraków
2073.	Ślusarczyk Jerzy	1976–1978	Bartoszyce	diec. ziel.-gorz.
2074.	Ślusarczyk Marian	1964–1966	Gdańsk	WSD Sandomierz/ diec. radomska
2075.	Ślusarz Marian	1963–1965	Szczecin	WSD Tarnów
2076.	Śmieja K.	1976–1978	Bartoszyce	SVD
2077.	Śmietana Aleksander	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska
2078.	Śmigiel Józef Wawrzyniec	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Sandomierz
2079.	Śpiewła Marek	1979–1980	Bartoszyce	WSD Przemyśl
2080.	Świąder Witold	1959–1961	Słupsk JW 3601	WSD Kielce
2081.	Świątkowski Grzegorz	1966–1968	Bartoszyce	WSD Siedlce
2082.	Świder Piotr	1975–1977	Brzeg	WSD Tarnów
2083.	Świdorski Stanisław	1963–1965	Żagań; JW 2646; Zgorzelec JW 1260	WSD Tarnów
2084.	Świdorski Stefan	1962–1964	Międzyrzecz Wlkp. JW 2626	WSD Kielce
2085.	Świdroń Stefan	1962–1964	Giżycko	MWSD/ diec. legnicka
2086.	Świdziński Wiesław	1967–1969	Brzeg	WSD Olsztyn
2087.	Świerczok Jan	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Nysa/Niemcy
2088.	Świergosz Józef	1965–1967	Szczecin Podjuchy	SAC
2089.	Świerkosz Jan	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kraków/Austria
2090.	Świerkowski Józef	1967–1969	Brzeg	WSD Poznań
2091.	Świętochowski Andrzej	1971–1973	Brzeg	WMSD
2092.	Świętek Stanisław	1965–1967		WSD Kraków
2093.	Tabak Tadeusz Stanisław	1970–1971	Bartoszyce	SDS
2094.	Tabaka Mirosław	1974–1976	Bartoszyce	WSD Płock
2095.	Tarchała Marian	1966–1968	Bartoszyce	WSD Tarnów
2096.	Targosz Andrzej			WSD Kraków
2097.	Tarnawski Adam	1976–1978	Bartoszyce	WSD Przemyśl

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
2098.	Tarnówka Edmund	1959–1961	Elk JW 2468	WSD Kielce
2099.	Telma Józef	1973–1975	Brzeg	WSD Przemysł
2100.	Telus Jan	1965–1967	Bartoszyce; Szczecin Podjuchy	CM
2101.	Teper Jan	1967–1970		WSD Kraków
2102.	Terlecki Adam	1966–1968	Bartoszyce	MWSD
2103.	Tępiński Józef	1969–1971	Szczecin	diec. radomska
2104.	Til Piotr Michał	1974–1976	Bartoszyce	PWSD
2105.	Tłusty Feliks	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Nysa
2106.	Todys Czesław	1967–1969	Nowy Dwór	CR
2107.	Tokarz Stanisław Józef	1975–1977	Brzeg	WSD Przemysł
2108.	Tomaczyszyn Marian	1973–1975		SVD
2109.	Tomalik Stanisław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Poznań
2110.	Tomas Oskar	1962–1964		WŚSD
2111.	Tomasik Henryk	1965	Szczecin Podjuchy	WSD Siedlce
2112.	Tomczak Jan	1961–1963	Gubin JW 2894	PWSD
2113.	Tomczak Jan Andrzej	1962–1964	Krosno Odrzańskie JW 2045	MWSD/ diec. świdnicka
2114.	Tomczyk Leon Szymon	1967–1970	Brzeg; Rawicz	WSD Włocławek
2115.	Tomczyszyn Marian	1973–1975	Brzeg JW 4446	
2116.	Tomkiewicz Michał	1977–1979	Brzeg	
2117.	Tonczak J.			MWSD
2118.	Topolewski Piotr	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Pelplin
2119.	Tormela A.	1966–1968	JW4413 Bartoszyce	WSD Gościkowo- -Paradyż
2120.	Tracz Zdzisław	1970–1972	Bartoszyce	SDS
2121.	Traczyński Stanisław Czesław	1970–1972	Bartoszyce	diec. radomska
2122.	Trajder Albin	1961–1963	Wałcz JW 3761	PWSD
2123.	Trela Józef	1963–1965	Żary	WSD Tarnów
2124.	Trepiński Bogdan	1962–1964	Rzeszów JW 2085	PWSD
2125.	Trociński Witold			MWSD
2126.	Troczyński K.	1974–1976	JW4413 Bartoszyce	WSD Gościkowo- -Paradyż
2127.	Truty Jan	1962–1964	Bartoszyce	diec. ziel.-gorz.

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
2128.	Trybulec Krzysztof Adam	1966–1968	Bartoszyce	MWSD/ diec. świdnicka
2129.	Trybuła Kazimierz Zdzisław	1963–1965	Legionowo JW 2244	WSD Tarnów
2130.	Trzaskawka Bogdan Marian	1974–1976	Bartoszyce	PWSD
2131.	Trzeciński Bronisław	1963–1965	Ostrów Wlkp.; Lesz- no 9 Szk. Pułk Sam.	WSD Olsztyn diec. elbląska
2132.	Trzeciak Jan	1973–1975		WSD Przemyśl
2133.	Tuleja Stanisław	1959–1961		WSD Kielce
2134.	Tułowicki Edward	1973–1974	Brzeg	SVD
2135.	Tumidaj Stanisław	1963–1965	Giżycko JW 2550	WSD Tarnów
2136.	Tunkiewicz Michał	1977–1979	Brzeg	WSD Olsztyn
2137.	Turczyn Jan	1965–1967		WSD Przemyśl
2138.	Turek Ryszard	1973–1975	Brzeg	WSD Przemyśl
2139.	Turlejski Marek	1977–1979	Brzeg	WSD Częstochowa/ diec. sosnowiecka
2140.	Turoń Józef Wojciech	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Przemyśl/ diec. sandomierska
2141.	Turoń Stanisław	1974–1975; 1975–1977	Bartoszyce	WSD Przemyśl
2142.	Tusień Jan	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kielce
2143.	Tuszyński Franciszek Jan	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Płock
2144.	Tuszyński Romuald	1962–1962		WŚSD
2145.	Twardy Czesław	1961–1963	Skierniewice JW 2232	WSD Kielce
2146.	Twardy Wiesław Jan	1979–1980	Bartoszyce	WSD Przemyśl
2147.	Tyburcy Eugeniusz	1965–1967	Brzeg	diec. radomska
2148.	Tyburski Stanisław	1975–1977	Brzeg	WSD Częstochowa
2149.	Tyc Bolesław	1977–1979	Brzeg	COr
2150.	Tympalski Marian		Szczecin Podjuchy	MWSD
2151.	Tynkowski Kazimierz	1968–1970	Bartoszyce	diec. radomska
2152.	Tyrawa Jan	1967–1969	Szczecin Podjuchy	diec. bydgoska, bp
2153.	Tyrtania Leonard	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WŚSD
2154.	Tyrzyk Wiktor			WSD Poznań
2155.	Tyszyk W.	1967–1969	Brzeg	WSD Poznań
2156.	Uchacz Stefan	1964–1966	Wałcz JW 3761; Gdańsk JW 3684	CM

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
2157.	Uczciwek Zygmunt Szczepan	1964–1966	Żagań; Szczecin	diec. warsz.-pras.
2158.	Ulaszek Stanisław	1960–1962		WSD Przemyśl
2159.	Ulman Stanisław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kraków/ diec. biel.-żyw.
2160.	Ulman Wilhelm	1964–1966	Gdańsk Stogi	SJ
2161.	Ulmaniec Władysław Andrzej	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Kraków
2162.	Urban Tomasz Tadeusz	1960–1962		WSD Przemyśl
2163.	Urbanik Wit Mieczysław	1961–1963	Grudziądz, Niezychowice	OFMCap
2164.	Urbanowicz Witold	1965–1967	Bartoszyce JW 2188; Szczecin Podjuchy	SAC
2165.	Urbańczyk Lucjan	1979–1980	Bartoszyce	WSD Poznań
2166.	Urbański Andrzej	1967–1969	Szczecin Podjuchy	MWSD/SDS
2167.	Urbański Andrzej	1972–1974	Bartoszyce	WMSD
2168.	Urbański Bernard	1962–1964	Tarnowskie Góry JW 4117	PWSD
2169.	Urbański Marian	1968–1970	Bartoszyce	WSD Tarnów
2170.	Urbański Stanisław Wiesław	1967–1969	Szczecin Podjuchy	archid. częst.
2171.	Urny Zbigniew	1973–1975	Brzeg	WSD Poznań
2172.	Urzykowski Henryk	1971–1973	Brzeg	diec. koszal.-koł.
2173.	Usarz Marek Marian	1969–1971	Brzeg	WSD Tarnów
2174.	Wachowiak Ryszard Stanisław	1971–1973	Brzeg	diec. kaliska
2175.	Wachowicz Zbigniew Marek	1979	Bartoszyce	WSD Tarnów
2176.	Wachowski Wiktor	1966–1968	Bartoszyce	WSD Pelplin
2177.	Wacławik Leszek	1977–1979	Brzeg	WSD Przemyśl/USA
2178.	Wacnik Stanisław	1962–1964		WSD Przemyśl
2179.	Wagner Jerzy	1966–1968	Bartoszyce	WSD Płock
2180.	Wajs Andrzej	1979–1980	Bartoszyce	WSD Gościkowo- -Paradyż
2181.	Wakulski Stanisław Marian	1960–1962	Elbląg JW 1658; Elbląg JW 1219	WSD Siedlce
2182.	Walczak Roch	1963–1965	Koźle n. Odrą JW 2937	WMSD
2183.	Walczyk Roman	1968–1970	Bartoszyce	WSD Przemyśl
2184.	Walkowiak Kazimierz	1963–1965	Kielce-Bukówka JW 2359	WSD Gościkowo- -Paradyż

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
2185.	Wałczyk Roman	1968–1970	Bartoszyce	diec. rzeszowska
2186.	Wałdowski A.	1966–1968	Bartoszyce	SJ
2187.	Wamyj Jan Feliks	1970–1972	Bartoszyce	WSD Sandomierz
2188.	Wanat Marian Jan	1976–1978	Bartoszyce	WSD Kraków
2189.	Wanatowicz S.	1965–1967	Brzeg	CR
2190.	Wandas Zygmunt	1971–1973	Brzeg	WSD Przemyśl/ diec. sandomierska
2191.	Waniczek Jerzy	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Nysa
2192.	Warczak Józef Stefan	1969–1971	Brzeg	PWSD
2193.	Wardenga Szczepan Józef	1969–1971	Brzeg	diec. opolska
2194.	Wardęga Stanisław	1974–1976	Bartoszyce	WSD Przemyśl/ OFMCon
2195.	Wargacki Stanisław Adam	1972–1974	Bartoszyce	WSD Przemyśl/SVD
2196.	Warszewik Andrzej	1978–1980	Bartoszyce	WSD Łódź
2197.	Warzecha Julian	1964–1966	Gdańsk	SAC
2198.	Warzyca Kazimierz	1963–1965	Chełm Lubelski	WSD Tarnów
2199.	Wasilewski Bogusław	1979–1980	Bartoszyce	diec. drohiczyńska
2200.	Wasiluk Tadeusz	1967–1969	Brzeg	WSD Siedlce
2201.	Wasiński Wiesław Lucjan	1966–1968	Bartoszyce	WMSD/diec. łowicka
2202.	Waszak Józef Kazimierz	1965–1967	Kołobrzeg; Szczecin Podjuchy	WSD Włocławek
2203.	Waszkiewicz Zbigniew	1979–1980	Bartoszyce	diec. koszal.-koł.
2204.	Waścizakowski Adam	1964–1966	Opole	WSD Tarnów
2205.	Wawro Adam Włodzimierz	1969–1971	Brzeg	diec. kaliska
2206.	Wawryszko Tadeusz	1971–1973	Brzeg	WSD Przemyśl/ diec. rzesz.
2207.	Wawrzyniak Grzegorz	1975–1977	Brzeg	WSD Włocławek
2208.	Wawrzyniak Marek	1974–1976	Bartoszyce	WSD Włocławek
2209.	Wawrzyńczak Czesław	1973–1975	Brzeg	diec. radomska
2210.	Wawrzyńczyk Stanisław	1968–1970	Bartoszyce	WŚSD/ diec. biel.-żyw.
2211.	Wąs Marian	1964–1966	Szczecin	WSD Tarnów
2212.	Wąsik Ryszard	1966–1968	Bartoszyce	WSD Tarnów
2213.	Wąsowicz Jerzy	1962–1963	Chełm Lubelski	WSD Wrocław
2214.	Wątor J.	1965–1967	Szczecin; Kołobrzeg	OSLJ

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
2215.	Wątroba Jan Franciszek	1972–1974	Bartoszyce	WSD Częstochowa/ bp
2216.	Wdowiak Stanisław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Przemysł/ diec. sandomierska
2217.	Wendreich Stanisław	1972–1974	Bartoszyce	WSD Włocławek
2218.	Wesołowski Ryszard	1960–1962		WSD Przemysł
2219.	Wesołowski Władysław	1968–1970	Bartoszyce	diec. elbląska
2220.	Wesołowski Zdzisław	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Włocławek/ diec. kaliska
2221.	Wesoły Bernard	1965–1967	Brzeg	diec. kaliska
2222.	Węgrzyn Czesław	1960–1962		WSD Przemysł
2223.	Węgrzyn Henryk	1959–1961	Wałcz JW 3761	WSD Kielce
2224.	Węgrzyński Stanisław	1978–1980	Bartoszyce	WSD Przemysł
2225.	Wiącek Piotr	1974–1976	Bartoszyce	WŚSD
2226.	Wichrowski Zygmunt	1968–1970	Bartoszyce	archid. szczec.-kamień.
2227.	Wicik Stanisław	1977–1979	Brzeg	WSD Gościkowo- -Paradyż
2228.	Widel Jan	1968–1970	Bartoszyce	WSD Tarnów
2229.	Widziak Zygmunt	1977–		WSD Nysa
2230.	Wiecki Andrzej	1972–1974	Bartoszyce	WSD Pelplin
2231.	Wieczniok Joachim	1974–1976	Bartoszyce	
2232.	Wieczorek Franciszek	1970–1972	Bartoszyce	WSD Nysa
2233.	Wieczorek Marek	1979–1980	Bartoszyce	WSD Włocławek
2234.	Wieleba Zygfryd	5.06.1962–	Ciechanów	WŚSD
2235.	Wiench Józef	1970–1972	Bartoszyce	WSD Nysa
2236.	Wierzbiński Andrzej	1968–1969	Bartoszyce	WSD Sandomierz
2237.	Wierzyński Marian	1964–1966	Sanok JW 1404; Szczecin 3459	
2238.	Wietlieb Marian	1966–1968	Bartoszyce	WSD Gościkowo- -Paradyż
2239.	Wietrzniok Joachim Edward	1974–1976	Bartoszyce	WSD Nysa/ Niemcy
2240.	Wietrzyński Marian Aleksander	1964–1966	Sanok, Szczecin	archid. szczec.-kamień./SAC
2241.	Więclaw Zdzisław			MWSD
2242.	Wikar Marian	1973–1975	Brzeg	WSD Tarnów

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
2243.	Wiktorowicz Ireneusz	1973–1975	Brzeg	diec. radomska
2244.	Wiktorowicz Jan	1970–1972	Bartoszyce	WSD Sandomierz/ diec. radomska
2245.	Wilczyński Ksawery Edwin	1967–1969	Brzeg	WSD Włocławek/ archid. gnieź.
2246.	Wilk Michał	1965–1967	Brzeg JW 2697	WSD Nysa
2247.	Wilk Tadeusz Henryk	1978–1979	Bartoszyce	diec. koszal.-koł.
2248.	Willer Wiesław	1963–1965		WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska
2249.	Winczura Stanisław	1960–1962		WSD Przemyśl
2250.	Winkler Werner	1962–1964		WŚSD
2251.	Wisniowski Leon	1960–1962		WSD Przemyśl
2252.	Wiśniowski Jan	1965–1967	Bartoszyce	WŚSD
2253.	Wit Jan	1960–1962		WSD Przemyśl
2254.	Witek Jan	1963–1965	Olsztyn	WSD Tarnów
2255.	Witek Jan	1972–1974	Bartoszyce	WSD Tarnów
2256.	Witek Stanisław Kazimierz	1962–1964	Włodawa JW 4883	WSD Poznań
2257.	Witkowski Aleksander	1959–1961	Bartoszyce JW 2188	diec. sosnowiecka
2258.	Witowski Władysław	1969–1971		WSD Przemyśl
2259.	Wittlieb Marian Jan	1966–1968	Bartoszyce	WSD Gościkowo- -Paradyż/archid. szczec.-kamień.
2260.	Włoka Alfred	1962–1964	Kazuń	WŚSD
2261.	Włodarczyk Eugeniusz	1966–1968	Bartoszyce	WSD Nysa
2262.	Włodarczyk Jan	1967–1969	Szczecin Podjuchy	diec. sosnowiecka
2263.	Włodarczyk Stefan	1968–1970	Bartoszyce	diec. radomska
2264.	Włodarski Eugeniusz	1966–1968	Bartoszyce	WSD Nysa
2265.	Włodarz Włodzimierz	1964–1966	Gdańsk	SAC
2266.	Włosowicz Stanisław Andrzej	1968–1970	Bartoszyce	WSD Kielce
2267.	Wnuk Stanisław	1964–1966	Gdańsk Stogi	CM
2268.	Wocial L.	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Olsztyn
2269.	Wodniak Kazimierz Stanisław	1970–1972	Bartoszyce	WSD Kraków
2270.	Wojciechowski Antoni Franciszek	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Włocławek
2271.	Wojciechowski Daniel Józef	1960–1962	Ełk JW 2468	WSD Kielce

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
2272.	Wojciechowski Edward		Brzeg, Nysa, Gorzów Wlkp.	diec. ziel.-gorz.
2273.	Wojciechowski Jerzy	1966–1968	Bartoszyce	Olsztyn
2274.	Wojciechowski Jerzy	1974–1976	Bartoszyce	WSD Poznań
2275.	Wojciechowski Zbigniew Feliks	1968–1970	Bartoszyce	WMSD/ diec. warsz.-pras.
2276.	Wojcieszek Jan Władysław	1959–1961	Braniewo JW 3737	WSD Kielce
2277.	Wojciuk Kazimierz	1973–1975	Brzeg	
2278.	Wojnar Rudolf Henryk	1966–1968	Hrubieszów JW 2122	WŚSD/ diec. biel.-żyw.
2279.	Wojno Kazimierz	1968–1970	Bartoszyce	WSD Łomża/ Brazylia, bp
2280.	Wojteczuk Stanisław	1970–1972	Bartoszyce	WSD Siedlce
2281.	Wojtyło Henryk Ignacy	1968–1970	Bartoszyce	WSD Przemysł/ diec. rzeszowska
2282.	Wołak Stanisław	1960–1962	Kazuń k. Modlina JW 2189	WSD Przemysł/ diec. rzeszowska
2283.	Wolanin Adam	1964–1966	Bartoszyce	SJ
2284.	Woldański Kazimierz	1967–1969	Brzeg	WSD Włocławek
2285.	Wolniewicz Bogdan Włodzimierz	1968–1970	Bartoszyce	diec. świdnicka
2286.	Wolniewicz Wojciech Franciszek	1967–1969	Brzeg	WSD Poznań
2287.	Wolski Marian	1966–1968	Bartoszyce	CR
2288.	Wołosz Tadeusz	1962–1964	Krosno Odrzańskie	WSD Przemysł/ diec. rzeszowska
2289.	Wołowiec Ryszard Marian	1962–1964	Olsztyn JW 1980; Lidzbark Warmiński JW 2317	WSD Nysa
2290.	Worek Wiesław	1970–1972	Bartoszyce	WSD Przemysł
2291.	Wosiak Ryszard	1968–1970	Bartoszyce	WSD Włocławek
2292.	Woźniacki Zbigniew	1976–1978	Bartoszyce	WSD Przemysł
2293.	Woźniacki Zbigniew	1976–1978		WSD Przemysł
2294.	Woźniak Jan	1961–1963	Gubin	PWSD
2295.	Woźniak Krzysztof Michał	1970–1972	Bartoszyce	WSD Włocławek/ Belgia
2296.	Woźniak Stanisław	1972–1973	Rzeszów	WSD Przemysł
2297.	Woźniak Zdzisław	1963–1965		WSD Tarnów
2298.	Woźny Jan	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	CR/WSD Poznań

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
2299.	Wódz Leszek	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	diec. koszal.-koł.
2300.	Wójciak Andrzej Henryk	1970–1972	Bartoszyce	MWSD/archid. wrocł.
2301.	Wójcik Andrzej	1970–1972	Bartoszyce	MWSD
2302.	Wójcik Henryk Józef	1974–1975	Bartoszyce	diec. radomska
2303.	Wójcik Jacek	1977–1979	Brzeg	WSD Kraków
2304.	Wójcik Jan	1963–1965	Gliwice	WSD Tarnów
2305.	Wójcik Józef Marian	1975–1977	Brzeg	WSD Tarnów
2306.	Wójcik Stanisław	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kielce
2307.	Wójcik Stanisław	1975–1977	Brzeg	WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska
2308.	Wójcik Władysław	1960–1962		WSD Przemyśl
2309.	Wójcik Włodzimierz	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kielce
2310.	Wójcik Zdzisław	1970–1972	Bartoszyce	WSD Tarnów
2311.	Wójcik Zdzisław Lucjan	1977–1979	Brzeg	archid. częst.
2312.	Wójkiewicz M.	1964–1966	Opole	WMSD
2313.	Wójt Kazimierz	1964–1966	Szczecin	TChr
2314.	Wójtewicz Mirosław	1966–1968	Bartoszyce	MWSD
2315.	Wójtowicz Kazimierz	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	CR
2316.	Wójtowicz Stanisław	1959–1961	Braniewo JW 3737	WSD Kielce
2317.	Wrona Bogusław	1979–1980	Bartoszyce	WSD Tarnów
2318.	Wrona Marian	1964–1966	Opole Szczepanowskie	SJ
2319.	Wronka J.	1964–1966	Opole	WMSD
2320.	Wronka Stanisław	1972–1974	Bartoszyce	WSD Kraków
2321.	Wróbel Czesław	1963–1965	Gubin	WMSD
2322.	Wróbel Edward	1966–1968	Bartoszyce	OFM
2323.	Wróbel Józef	1967–1969	Brzeg	WSD Włocławek
2324.	Wróbel Kazimierz	1973–1975	Brzeg	WŚSD
2325.	Wróbel Romuald	1962–1964	Wędrzyn JW 1969	WSD Kielce
2326.	Wróblewski Witold	1968–1970	Bartoszyce	WSD Łomża
2327.	Wrycza Henryk	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Pelplin
2328.	Wycisło Janusz	1962–1964	Ciechanów JW 2348; Płock JW 2258	WŚSD

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
2329.	Wyciślik Antoni	1965–1967	Bartoszyce	WŚSD
2330.	Wydra Marian	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Białystok
2331.	Wymyj Jan	1970–1972	Bartoszyce	WSD Sandomierz
2332.	Wyporek Jerzy	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kraków
2333.	Wyryzkowski Wiesław Antoni	1960–1962	Wesoła JW 2227; Stawy JW 4824	WSD Siedlce
2334.	Wyskiel Tadeusz	1970–1972	Bartoszyce	WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska
2335.	Wysocki Henryk	1974–1976	Bartoszyce	WSD Włocławek
2336.	Wysocki Józef	1965–1967	Brzeg	WSD Włocławek
2337.	Wyszkowski Marian	1968–1970	Bartoszyce	diec. drohiczyńska
2338.	Wyszyński Marek	1967–1969	Brzeg	WSD Olsztyn
2339.	Wyżycki Andrzej	1963–1965	Modlin	WSD Tarnów
2340.	Zabielnny W.			MWSD
2341.	Zaborek Ryszard	1969–1971	Brzeg	WSD Kielce
2342.	Zaborowski Zygmunt Alojzy	1968–1970	Bartoszyce	diec. bydgoska
2343.	Zadrożny Wojciech	1979–1980	Bartoszyce	WSD Siedlce
2344.	Zajęc Andrzej	1963–1965	Lublin JW 1987	WSD Tarnów
2345.	Zajęc Jan	1966–1968	Bartoszyce	diec. biel.-żyw.
2346.	Zajdel Jan	1969–1971		WSD Przemyśl
2347.	Zajko Stanisław	1965–1967	Brzeg	WSD Siedlce
2348.	Zakrzewski Andrzej	1967–1969	Brzeg	WSD Poznań
2349.	Zaleski Kazimierz	1970–1972	Bartoszyce	WSD Łódź
2350.	Zaleski Tadeusz	1975–1977	Brzeg	WSD Kraków
2351.	Zalewski January	1961–1963		WSD Gościkowo- -Paradyż
2352.	Zalewski Kazimierz	1970–1972	Bartoszyce	WSD Łódź
2353.	Zalewski Stanisław	1974–1976	Bartoszyce	WSD Tarnów
2354.	Zalewski Stanisław Leszek	1974–1976	Bartoszyce	SVD
2355.	Zalewski Wincenty	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Olsztyn
2356.	Załęcki Stanisław	1959–1961	Morąg JW 2459	WSD Kielce
2357.	Załużski Wojciech	1979–1980	Bartoszyce	WSD Łomża/ Filipiny, abp
2358.	Zamorski Jacek	1975–1977	Brzeg	WSD Łódź

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
2359.	Zaniewski S.	1974–1976	Bartoszyce	WSD Łomża
2360.	Zapart Andrzej	1966–1968	Bartoszyce	WSD Sandomierz/ diec. radomska
2361.	Zaremba Edward	1968–1970	Bartoszyce	SDS
2362.	Zaręba Wiesław	1972–1974	Bartoszyce	WMSD Warszawa
2363.	Zarzycki Andrzej Feliks	1967–1969	Brzeg	Papua Nowa Gwinea – SJ misjonarz
2364.	Zarzycki Emilian	1968–1970	Bartoszyce	WSD Siedlce
2365.	Zatorski Jerzy	1974–1976	Bartoszyce	WSD Kraków
2366.	Zatorski Stanisław	1968–1970	Bartoszyce	WSD Tarnów
2367.	Zaurski Marcin	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Płock
2368.	Zawada Benedykt Tadeusz	1974–1976	Bartoszyce	WŚSD
2369.	Zawisza Andrzej	1967–1969	Brzeg	WSD Przemyśl
2370.	Zełek Stanisław	1964–1966	Opole	WSD Tarnów
2371.	Zenka Tadeusz			SJ
2372.	Zenke Tadeusz			SJ
2373.	Zeszczyk Mieczysław	1964–1966		SVD
2374.	Zieja Jan	1964–1966	Gdańsk	WSD Sandomierz
2375.	Ziejewski Aleksander Wiktor	1971–1973	Katowice JW 1254; Łódź JW 3578	archidiec. szczec.-kamień.
2376.	Zieleźnik Zdzisław	1965–1967	Bartoszyce	WŚSD
2377.	Zieliński Edward	1966–1968	Bartoszyce	Sao Raimundo No- nata, Brazylia, bp
2378.	Zieliński Edward	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Sandomierz
2379.	Zieliński Grzegorz	1967–1969	Brzeg	WSD Włocławek
2380.	Zieliński Jan	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WMSD
2381.	Zieliński Tadeusz	1966–1968	Bartoszyce	diec. drohiczyńska
2382.	Zieliński Wiesław	1972–1974	Bartoszyce	archid.częst./ Niemcy
2383.	Zielony B.	1967–1969	Szczecin Podjuchy	WSD Częstochowa
2384.	Zielski Edward	1966–1968	Bartoszyce	WSD Pelplin
2385.	Ziemak Roman	1975–1977	Brzeg	WSD Łomża
2386.	Ziemia Wojciech	1963–1965	Dęblin	WSD Olsztyn, bp
2387.	Zienkiewicz A.	1970–1972	Bartoszyce	WSD Lublin
2388.	Zienkiewicz Stanisław Jan	1970–1972	Bartoszyce	WSD Olsztyn

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
2389.	Zięba Józef	1966–1968	Bartoszyce	WSD Przemyśl
2390.	Zięba Władysław	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	SCJ
2391.	Zimny Stanisław Emil	1970–1972	Bartoszyce	WSD Przemyśl/ diec. rzeszowska
2392.	Zimoń Czesław	1974–1976	Bartoszyce	WŚSD
2393.	Zinkiewicz Stanisław Jan	1970–1972	Bartoszyce	WSD Olsztyn
2394.	Ziobroń Józef	1963–1965	Chełm Lub./ Włodawa	WSD Tarnów
2395.	Zioła Rudolf	1963–1965	Tarnowskie Góry	MWSD
2396.	Ziomek Ryszard	1960–1962	Sulechów JW 2716	archid. szczec.-kamień.
2397.	Ziółkowski Adam	1971–1973	Bolesławiec JW 1259	WSD Kielce
2398.	Zoch-Chorbałowski Kazimierz	1964–1966	Gdańsk	WMSD Warszawa/ diec. warsz.-pras.
2399.	Zocłoński Andrzej	1968–1970	Bartoszyce	WSD Nysa
2400.	Zoń Roman	1962–1964	Wrocław	MWSD/ diec. legnicka
2401.	Zowada Benedykt	1974–1976	Bartoszyce	WŚSD
2402.	Zuber Eugeniusz	1961–1963		WSD Gościkowo- -Paradyż
2403.	Zubik Henryk	1970–1972		WSD Przemyśl
2404.	Zujko B.	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Białystok
2405.	Zukiewicz Zbigniew	1972–1974	Bartoszyce	WSD Nysa
2406.	Zuziak Antoni	1968–1970	Bartoszyce	WSD Kraków
2407.	Zych Adam	1965–1967	Brzeg JW 2697; JW 4446	WSD Częstochowa
2408.	Zych Ireneusz	1966–1968	Bartoszyce	WSD Kielce
2409.	Zych Jan	1968–1970	Bartoszyce	diec. ziel.-gorz.
2410.	Zych Kazimierz	1966–1968	Bartoszyce	OFMCap.
2411.	Zych Leopold	1964–1966	Opole-Szczepanowice	SJ
2412.	Zygmunt Wojciech	1962–1964	Sulechów JW 2716	WŚSD
2413.	Żarnowiecki Mateusz Roch	1967–1969	Brzeg	WSD Poznań
2414.	Żebrowski Jan	1969–1971	Szczecin Podjuchy	WSD Płock
2415.	Żebrowski Józef	1961–1963	Głogów JW 5575	PWSD

Lp.	Nazwisko i imię (imiona)	Lata służby	Miejsce służby/JW	Sem./diec./zakon
2416.	Żelawski January	1961–1963	Nysa JW 2903	archid. szczec.-kamień.
2417.	Żmudziński Zbigniew	1962–1964	Lidzbark Warmiński JW 2317 Gniezno	
2418.	Żok Piotr	1972–1974	Bartoszyce	WSD Nysa
2419.	Żóciak Henryk	1964–1966	Gdańsk	WSD Sandomierz
2420.	Żóć Stefan	1962–1964	Tarnowskie Góry; Kłodzko	WSD Poznań
2421.	Żółkiewicz Zdzisław	1962–1964		WSD Przemyśl
2422.	Żóttowski Wojciech	1975–1977	Brzeg	WSD Włocławek
2423.	Żukiewicz Zbigniew Andrzej	1972–1974	Bartoszyce	WSD Nysa
2424.	Żukowski Kazimierz	1974–1976	Bartoszyce	WSD Nysa
2425.	Żurat Stanisław	1970–1972	Bartoszyce	WSD Tarnów
2426.	Żyła Jan	1961–1963	Ząbkowice Śląskie JW 2583	archid. szczec.-kamień.
2427.	Żymant Jan			diec. toruńska
2428.	Żywolewski T.	1971–1973	Szczecin Podjuchy	WSD Białystok

Aneks 2

WYKAZ JEDNOSTEK WOJSKOWYCH

- JW 1366 – 27. Pułk Zmechanizowany, Kłodzko
- JW 1367 – 12. Brygada Drogowa, Nisko
- JW 1388 – 156. Pułk Artylerii Przeciwpancernej, Pleszew
- JW 1404 – 32. Pułk Czołgów Średnich, Sanok
- JW 1450 – 1. Dywizjon Techniczny OPK, Książenice k. Grodziska Maz.
- JW 1607 – 25. Nyski Pułk Zmechanizowany, Opole
- JW 1738 – 92. Dywizjon Artyleryjskiego Rozpoznania Pomiarowego, Toruń
- JW 1873 – 18. Batalion Saperów, Nysa
- JW 1955 – 8. Szkolny Pułk Samochodowy, Chełmno Pomorskie
- JW 1956 – 9. Szkolny Pułk Samochodowy, Ostrów Wlkp.
- JW 1978 – 14. Kołobrzescki Pułk Piechoty / 14. Pułk Zmechanizowany, Tarnów
- JW 1987 – 7. Kołobrzescki Pułk Piechoty, Lublin
- JW 1991 – 5. Kołobrzescki Pułk Artylerii, Chełm
- JW 2066 – 1. Berliński Pułk Artylerii Haubic, Bartoszyce
- JW 2122 – 8. Bydgoski Pułk Zmechanizowany, Hrubieszów
- JW 2188 – 75. Pułk Zmechanizowany, Bartoszyce
- JW 2195 – 18. Dywizjon Artylerii Przeciwlotniczej, Siedlce
- JW 2227 – 1. Praski Pułk Zmechanizowany, Wesoła
- JW 2248 – 2. Ciężka Brygada Saperów, Kazuń
- JW 2258 – 1. Pułk Mostowy, Płock
- JW 2317 – 50. Pułk Zmechanizowany, Lidzbark Warmiński
- JW 2348 – 3. Berliński Pułk Zmechanizowany, Ciechanów
- JW 2353 – 1. Warszawska Dywizja Zmechanizowana, Legionowo
- JW 2359 – 4. Pułk Zmechanizowany, Kielce-Bukówka
- JW 2369 – 9. Drezdeńska Dywizja Zmechanizowana, Rzeszów
- JW 2455 – 45. Pułk Zmechanizowany, Siedlce
- JW 2467 – 13. Kołobrzescki Batalion Saperów, Dębica
- JW 2476 – 12. Dywizja Zmechanizowana, Szczecin

- JW 2527 – 34. Pułk Artylerii Lekkiej, Kołobrzeg
JW 2536 – Szkoła Podoficerów i Młodszych Specjalistów Wojsk Łączności Nr 10, Świecie n. Wisłą
JW 2550 – 5. Dywizjon Artylerii Rakietowej, Giżycko
JW 2568 – 15. Brygada Artylerii Armat, Węgorzewo
JW 2671 – 3 Berliński Pułk Zmechanizowany, Ciechanów
JW 2697 – 1. Warszawski Pułk Pontonowy, Brzeg n. Odrą
JW 2893 – Wrocławski Pułk Obrony Terytorialnej, Świdnica
JW 2903 – 33. Nyski Pułk Zmechanizowany, Nysa
JW 2919 – 8. Drezdeńska Dywizja Zmechanizowana, Koszalin
JW 2937 – 37. Łużycki Pułk Artylerii Haubic, Kędzierzyn-Koźle
JW 2941 – 38. Łużycki Pułk Artylerii Haubic. Szkoła Podoficerska Artylerii, Koźle
JW 3001 – 38. Pułk Zmechanizowany, Kożuchów
JW 3140 – 11. Pułk Czołgów Średnich, Giżycko
JW 3446 – 5. Kołobrzesci Pułk Zmechanizowany, Szczecin-Pogodno
JW 3459 – 41. Pułk Zmechanizowany, Szczecin
JW 3572 – 39. Pułk Zmechanizowany/36. Łużycki Pułk Zmechanizowany, Trzebiatów
JW 3644 – 82. Pułk Zmechanizowany / 28. Sudecki Pułk Zmechanizowany, Kołobrzeg
JW 3684 – 25. Bateria Artylerii Stałej, Gdańsk-Stogi
JW 3691 – 19. Batalion Saperów, Unieście
JW 3699 – 32. Budziszyński Pułk Zmechanizowany, Kołobrzeg
JW 3737 – 55. Elbląski Pułk Zmechanizowany, Braniewo
JW 3761 – 49. Pułk Zmechanizowany, Wałcz
JW 3774 – 7. Pułk Pontonowy, Dęblin
JW 3779 – 9. Pułk Lotnictwa Myśliwskiego, Debrzno
JW 3805 – 56 Batalion Medyczny, Gubin-Komorów
JW 3828 – 6. Warszawska Brygada Artylerii Armat, Grudziądz
JW 3866 – Oficerska Szkoła Radiotechniczna, Jelenia Góra – Debrzno
JW 4413 – 54. Szkolny Batalion Ratownictwa Terenowego, Bartoszyce
JW 4422 – 55. Szkolny Batalion Ratownictwa Terenowego, Szczecin Podjuchy
JW 4446 – 56. Szkolny Batalion Ratownictwa Terenowego, Brzeg n. Odrą
JW 4808 – 133. Pułk Artylerii Przeciwlotniczej, Gołdap
JW 4824 – 6. Centralne Zakłady Amunicyjne, Stawy k. Dębina
JW 4883 – 30. Pułk Czołgów Średnich, Włodawa
JW 4884 – 15. Pułk Wojsk Obrony Wewnętrznej, Prudnik
JW 5145 – 32. Samodzielny Pułk Artylerii OPK, Bydgoszcz
JW 5575 – 31. Brygada Artylerii Armat, Głogów
Oficerska Szkoła Łączności, Zegrze

Aneks 3

PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY KOŚCIOŁA RZYMSKOKATOLICKIEGO W POLSCE

W latach 1945–1972

W wyniku zmian granic Polski po II wojnie światowej, część terenów dzisiejszej Rzeczypospolitej Polskiej nie posiadała do 1972 r. własnych struktur diecezjalnych, a jedynie tzw. administratury apostolskie. Dla Ziem Odzyskanych zostały utworzone administracje apostolskie we Wrocławiu, Gdańsku, Gorzowie Wielkopolskim, Opolu i Olsztynie. W 1964 r. po śmierci biskupa gdańskiego Karola Marii Spletta – przywrócona została diecezja gdańska.

Ponieważ niektóre polskie diecezje przynależały do metropolii, których stolice znajdowały się za wschodnią granicą (w Wilnie oraz Lwowie), zostały utworzone administracje apostolskie: w Lubaczowie (dla archidiecezji lwowskiej), Drohiczynie (dla diecezji pińskiej) i Białymstoku (dla archidiecezji wileńskiej). Ponadto w 1946 r. rozwiązana została unia personalna archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej. Równocześnie stworzona została unia personalna archidiecezji gnieźnieńskiej i warszawskiej.

W latach 1945–1972 podział administracyjny Kościoła rzymskokatolickiego na ziemiach polskich przedstawiał się następująco:

Metropolia gnieźnieńska

- archidiecezja gnieźnieńska (w unii personalnej z archidiecezją warszawską)
- diecezja chełmińska
- diecezja włocławska

Metropolia krakowska

- archidiecezja krakowska

- diecezja częstochowska
- diecezja katowicka
- diecezja kielecka
- diecezja tarnowska

Metropolia warszawska

- archidiecezja warszawska (w unii personalnej z archidiecezją gnieźnieńską)
- diecezja lubelska
- diecezja łódzka
- diecezja płocka
- diecezja sandomierska
- diecezja siedlecka

Administracje apostolskie na tzw. Ziemiach Odzyskanych

- administracja apostolska we Wrocławiu (archidiecezja wrocławska)
- administracja apostolska w Opolu (wschodnia część archidiecezji wrocławskiej)
- administracja apostolska w Gdańsku (diecezja gdańska) – od 1964 ponownie pełnoprawna diecezja

Administracja apostolska w Olsztynie (diecezja warmińska)

Administracja apostolska w Gorzowie Wielkopolskim (diecezja berlińska)

Część metropolii lwowskiej

- administracja archidiecezji lwowskiej w Lubaczowie
- diecezja przemyska

Część metropolii wileńskiej

- administracja archidiecezji wileńskiej w Białymstoku
- administracja diecezji pińskiej w Drohiczynie
- diecezja łomżyńska

Diecezje wprost zależne od Stolicy Apostolskiej

- archidiecezja poznańska

W latach 1972–1991

W roku 1972 w następstwie uznania zachodniej granicy PRL przez Republikę Federalną Niemiec w układzie PRL-RFN (1970) papież Paweł VI utworzył stałą

administrację kościelną dla tzw. Ziemi Odzyskanych. Reaktywowane zostały: metropolia i archidiecezja wrocławska i diecezja warmińska. Ponadto utworzone zostały diecezje: gorzowska, szczecińsko-kamieńska, koszalińsko-kołobrzeska i opolska. W 1981 stolicę diecezji sandomierskiej przeniesiono z Sandomierza do Radomia. Diecezja zmieniła nazwę na diecezja sandomiersko-radomska. Istotna zmiana nastąpiła w 1991 r.: przywrócony został z dniem 21 stycznia 1991 r. Ordynariat Polowy Wojska Polskiego zrównany w prawach z diecezją. Ponadto, podczas pielgrzymki 1991 r., 5 czerwca w Białymstoku Jan Paweł II ustanowił z części archidiecezji wileńskiej pozostałej w granicach Polski diecezję białostocką oraz z części diecezji pińskiej pozostałej w granicach Polski diecezję drohiczyńską, mianując dotychczasowych administratorów apostolskich w tych miastach odpowiednio arcybiskupem białostockim i biskupem drohiczyńskim. Fakt ten miał dużą wymowę, gdyż w ten sposób nastąpiło faktyczne (i formalno-prawne) uznanie przez Kościół kształtu naszej granicy wschodniej. Stało się możliwe także dzięki przemianom po drugiej stronie granicy, umożliwiającym odtworzenie tam struktur Kościoła katolickiego.

W latach 1972–1991 podział administracyjny Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce przedstawiał się następująco:

Metropolia gnieźnieńska

- archidiecezja gnieźnieńska (w latach 1946–1992 w unii personalnej z archidiecezją warszawską)
- diecezja chełmińska
- diecezja gdańska
- diecezja koszalińsko-kołobrzeska
- diecezja szczecińsko-kamieńska
- diecezja włocławska

Metropolia krakowska

- archidiecezja krakowska
- diecezja częstochowska
- diecezja katowicka
- diecezja kielecka
- diecezja tarnowska

Metropolia warszawska

- archidiecezja warszawska (w latach 1946–1992 w unii personalnej z archidiecezją gnieźnieńską)

- diecezja lubelska
- diecezja łódzka
- diecezja płocka
- diecezja sandomiersko-radomska (od 1981 w miejsce sandomierskiej)
- diecezja siedlecka
- diecezja warmińska

Metropolia wrocławska

- archidiecezja wrocławska
- diecezja gorzowska
- diecezja opolska

Administracja archidiecezji lwowskiej w Lubaczowie

- diecezja przemyska

Administracja archidiecezji wileńskiej w Białymstoku

Administracja diecezji pińskiej w Drohiczynie

- diecezja łomżyńska
- diecezja drohiczynska
- diecezja białostocka

Diecezje wprost zależne od Stolicy Apostolskiej

- archidiecezja poznańska

Ordynariat Polowy Wojska Polskiego

W 1991 administracje apostolskie w Białymstoku i Drohiczynie zostały podniesione do rangi diecezji.

W latach 1992–2004

25 marca 1992 r. w bulli *Totus Tuus Poloniae populus* Jan Paweł II dokonał nowego podziału Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce. Zostało powołanych trzynaście nowych diecezji, a osiem już istniejących podniesiono do rangi archidiecezji. Była to największa w historii Kościoła w Polsce reorganizacja kościelnych struktur. Od tego momentu na terytorium Polski znajdowało się 39 kanonicznych diecezji wchodzących w skład 13 metropolii Kościoła rzymskokatolickiego oraz Ordynariat Polowy Wojska Polskiego zrównany prawnie

z diecezją, obejmujący cały kraj i tereny działania polskich kontyngentów wojskowych. Ponadto została rozwiązana historyczna unia łącząca archidiecezję gnieźnieńską z warszawską (*ad personam*), wprowadzona po drugiej wojnie światowej.

W latach 1992–2004 podział administracyjny Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce przedstawiał się następująco:

Metropolia białostocka

- archidiecezja białostocka
- diecezja drohiczyńska
- diecezja łomżyńska

Metropolia częstochowska

- archidiecezja częstochowska
- diecezja radomska
- diecezja sosnowiecka

Metropolia gdańska

- archidiecezja gdańska
- diecezja pelplińska
- diecezja toruńska

Metropolia gnieźnieńska

- archidiecezja gnieźnieńska
- diecezja włocławska

Metropolia katowicka

- archidiecezja katowicka
- diecezja gliwicka
- diecezja opolska

Metropolia krakowska

- archidiecezja krakowska
- diecezja bielsko-żywiecka
- diecezja kielecka
- diecezja tarnowska

Metropolia lubelska

- archidiecezja lubelska

- diecezja sandomierska
- diecezja siedlecka

Metropolia łódzka

- archidiecezja łódzka
- diecezja łowicka

Metropolia poznańska

- archidiecezja poznańska
- diecezja kaliska

Metropolia przemyska

- archidiecezja przemyska
- diecezja rzeszowska
- diecezja zamojsko-lubaczowska

Metropolia szczecińsko-kamieńska

- archidiecezja szczecińsko-kamieńska
- diecezja koszalińsko-kołobrzeska
- diecezja zielonogórsko-gorzowska

Metropolia warmińska

- archidiecezja warmińska
- diecezja elbląska
- diecezja ełcka

Metropolia warszawska

- archidiecezja warszawska
- diecezja płocka
- diecezja warszawsko-praska

Metropolia wrocławska

- archidiecezja wrocławska
- diecezja legnicka

Ordynariat Polowy Wojska Polskiego obejmujący cały kraj oraz tereny polskich kontyngentów wojskowych

Od 2004 roku

Ostatnim etapem dostosowywania struktury administracyjnej Kościoła do potrzeb duszpasterskich, będącym dopełnieniem reorganizacji z 1992 r., były zmiany wprowadzone 24 lutego 2004 r. przez Jana Pawła II. Pierwszą z nich było nadanie archidiecezji łódzkiej statusu samodzielnej prowincji kościelnej, która jako metropolia oprócz archidiecezji łódzkiej obejmuje diecezję łowicką (należącą wcześniej do metropolii warszawskiej). Tego samego dnia Jan Paweł II utworzył dwie nowe diecezje: bydgoską i świdnicką. Diecezja bydgoska utworzona została z 12 dekanatów archidiecezji gnieźnieńskiej, 3 dekanatów diecezji pelplińskiej i 1 dekanatu diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej. Dla zrekompensowania strat terytorialnych diecezji gnieźnieńskiej została ona powiększona o 53 parafie należące wcześniej do diecezji włocławskiej lub archidiecezji poznańskiej. Diecezja świdnicka powstała natomiast z 13 dekanatów archidiecezji wrocławskiej i 9 dekanatów diecezji legnickiej. Decyzje te weszły w życie 25 marca 2004. W rezultacie tych zmian, od 2004 r. strukturę administracyjną Kościoła katolickiego w Polsce tworzy 41 diecezji terytorialnych wchodzących w skład 14 metropolii oraz Ordynariat Polowy Wojska Polskiego obejmujący cały kraj i tereny działania polskich kontyngentów wojskowych. Od 2004 r. podział administracyjny Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce przedstawia się następująco:

Metropolia białostocka

- archidiecezja białostocka
- diecezja drohiczyńska
- diecezja łomżyńska

Metropolia częstochowska

- archidiecezja częstochowska
- diecezja radomska
- diecezja sosnowiecka

Metropolia gdańska

- archidiecezja gdańska
- diecezja pelplińska
- diecezja toruńska

Metropolia gnieźnieńska

- archidiecezja gnieźnieńska

- diecezja bydgoska
- diecezja włocławska

Metropolia katowicka

- archidiecezja katowicka
- diecezja gliwicka
- diecezja opolska

Metropolia krakowska

- archidiecezja krakowska
- diecezja bielsko-żywiecka
- diecezja kielecka
- diecezja tarnowska

Metropolia lubelska

- archidiecezja lubelska
- diecezja sandomierska
- diecezja siedlecka

Metropolia łódzka

- archidiecezja łódzka
- diecezja łowicka

Metropolia poznańska

- archidiecezja poznańska
- diecezja kaliska

Metropolia przemyska

- archidiecezja przemyska
- diecezja rzeszowska
- diecezja zamojsko-lubaczowska

Metropolia szczecińsko-kamieńska

- archidiecezja szczecińsko-kamieńska
- diecezja koszalińsko-kołobrzeska
- diecezja zielonogórsko-gorzowska

Metropolia warmińska

- archidiecezja warmińska

- diecezja elbląska
- diecezja ełcka

Metropolia warszawska

- archidiecezja warszawska
- diecezja płocka
- diecezja warszawsko-praska

Metropolia wrocławska

- archidiecezja wrocławska
- diecezja legnicka
- diecezja świdnicka

Ordynariat Polowy Wojska Polskiego obejmujący cały kraj oraz tereny polskich kontyngentów wojskowych

WEJDŹ PO WIĘCEJ

